

ZfWT

Vol. 12, No. 3 (2020)

Zeitschrift für die Welt der Türken

Journal of World of Turks [Türklerin Dünyası]

Zeitschrift für die Welt der Türken
Journal of World of Turks

ISSN 1868-8934 (Online) ISSN 1869-2338 (Print)

Vol.12, No. 3 (2020)

Online Version

Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks [ZfWT]

Deutschtürken Verband [Vr. 205808]
Institut für die Welt der Türken
Pelkovenstr. 139
80992 München Germany
editor@diwelttdertuerken.org
www.diwelttdertuerken.org - www.zfwf.org

ISSN 1869-2338 (Print) ISSN 1868-8934 (Online)

Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks [ZfWT] is a multidisciplinary, peer-reviewed journal, publishes research papers in the fields of social sciences (linguistics, literature, culture, sociology, education, philosophy, history, arts, etc.). ZfWT is published in both printed and online versions.

The views expressed in all contributions to the ZfWT are those of the individual authors and do not necessarily represent the views of the Board of Editors or the Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks [ZfWT].

All contributions are under copyright and protected by Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks [ZfWT].

Editorial Team

Editor-in-Chief: Prof. Dr. Necati DEMİR (Turkey)

Editors: Assist. Prof. Dr. Erhan YEŞİLYURT (Turkey), Assist. Prof. Dr. Serdar SAVAŞ (Turkey)

Section Editors: Prof. Dr. Ahmet BURAN (Turkey), Prof. Dr. Gürsel UYANIK (Turkey), Prof. Dr. Şener BAĞ (Turkey), Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN (Turkey), Prof. Dr. Seyfeddin RZASOY (Azerbaijan), Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ (Turkey), Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Turkey), Prof. Dr. Robert LANGER (Germany), Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ (Turkey), Prof. Dr. Didem ATİŞ ÖZHEKİM (Turkey), Prof. Dr. Mehmet Ali AKINCI (France), Prof. Dr. Cevdet YILMAZ (Turkey), Prof. Dr. Mehmet ÖZ (Turkey), Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL (Turkey), Prof. Dr. Mustafa TALAS (Turkey), Prof. Dr. Havva ENGİN (Turkey), Prof. Dr. Mübeccel GÖNEN (Turkey), Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Turkey), Prof. Dr. Hasan ONAT (Turkey), Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Turkey), Prof. Dr. Çağatay ÖZDEMİR (Turkey), Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (Republic of Macedonia),

Board of Directors

Prof. Dr. Necati DEMİR (Turkey), Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ (Turkey), Zeki GENÇ (Germany), Noreddin Mohamad ESSAM (Germany), Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL (Turkey), Dr. Öğr. Üyesi Berker KURT, Dr. Öğr. Üyesi Celal Can ÇAKMAKCI (Turkey),

Advisory Board

Prof. Dr. Robert LANGER (Germany), Prof. Dr. Gürsel UYANIK (Turkey), Prof. Dr. Cemal YILDIZ (Germany), Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Turkey), Prof. Dr. Havva ENGİN (Germany), Prof. Dr. Fadıl HOCA (Republic of Macedonia), Prof. Dr. Mustafa TALAS (Turkey), Prof. Dr. Turgut TOK (Turkey), Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (Republic of Macedonia), Assoc. Prof. Dr. Benedek PERİ (Hungary), Assist. Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL (Turkey)

Scientific Advisory Board

Prof. Dr.:

Necati DEMİR (Turkey), Robert LANGER (Germany), Michael JOHN (Austria), Galina MIŞKİNIENE (Lithuania), Ekrem CAUSEVİC (Croatia), Fadıl HOCA (Republic of Macedonia), Amina Siljak JESENKOVIC (Bosnia and Herzegovina), Bernt BRENDAMOEN (Norway), Mustafa SAFRAN (Turkey), İrfan MORİNA (Republic of Kosovo), Gülşen SEYHAN ALIŞIK (Turkey), Mehmet Ali AKINCI (France), Seyfeddin RZASOY (Azerbaijan), Serap BUYURGAN (Turkey), Violeta DİMOVA (Republic of Macedonia), Ahmet BURAN (Turkey), Gürsel UYANIK (Turkey), Havva ENGİN (Germany), Mehmet ŞAHİNGÖZ (Turkey), Arif ÜNAL (Turkey), Adem EFE (Turkey), Murat YILDIZ (Turkey), Yılmaz ÖZBEK (Turkey), Mehmet ÖZ (Turkey), Sevin ALİL (Republic of Macedonia), Nazım Hikmet POLAT (Turkey), Tahsin AKTAŞ (Turkey), Nazım İBRAHİM (Republic of Macedonia), Turgut GÖĞEBAKAN (Germany), Altan ALPEREN (Turkey), Mustafa KOÇ (Canada), Ali Osman ÖZTÜRK (Turkey), Şener BAĞ (Turkey), Mustafa YAĞBASAN (Turkey), Ülkü ESER ÜNALDI (Turkey), Cemal YILDIZ (Germany), Mehmet SAĞIR (Turkey), İsmail ÖZER (Turkey), Aytekin ALBUZ (Turkey), Mübeccel GÖNEN (Turkey), Fatma ALİSİNANOĞLU (Turkey), Jerzy WIATR (Poland), Kerim TÜRKMEN (Turkey), Yaşar ÖZBAY (Turkey), Galip YÜKSEL (Turkey), Recai KARAHAN (Turkey), Kazım Özkan ERTÜRK (Turkey), Mustafa DENKTAŞ (Turkey), Ramazan QAFARLI (Azerbaijan), Sevim PİLİCKOVA (Republic of Macedonia), Öcal OĞUZ (Turkey), Şevki HASAN (Egypt), Ali YAKICI (Turkey), İ. Çetin DERDİYOK (Turkey), Nimetullah HAFİZ (Republic of Kosovo), Celil GARİBOĞLU NAĞİYEYEV (Azerbaijan), Nurullah ÇETİN (Turkey), Esmâ ŞİMŞEK (Turkey), Veliyev İSMAYİL (Russian Federation), Neşe ÖZDEN (Turkey), Jumabay YUSUPOV (Uzbekistan), Zekiyeveci ZEKİYEYEV (Russian Federation), Firudin AĞASI OĞLU CELİLOV (Russian Federation), Muratgeldi SÖYEGOV (Turkmenistan), Ramiz ASKER (Azerbaijan), Dmitriy VASILYEV (Russian Federation), Leyla KARAHAN (Turkey), Dilyara USMANOVA (Russian Federation), Jabbor Eshonkul (Uzbekistan), Hatice ŞAHİN (Turkey), Salih AKKAS (Turkey), Vahit TÜRK (Turkey), Kenan ARINÇ (Turkey), Tuncer GÜLENSOY (Turkey), Emine GÜRSOY NASKALİ (Turkey), Mehmet Ali ÖZDEMİR (Turkey), Dae Sung KIM (Republic of Korea), Gyu Suk YEON (Republic of Korea), Çağatay ÖZDEMİR (Turkey), Özkul ÇOBANOĞLU (Turkey), Gürer GÜLSEVİN (Turkey), Remzi KILIÇ (Turkey), Danuta CHMIELOWSKA (Poland), Hasan ONAT (Turkey), Elfine SIBGATULLINA (Russian Federation), Hakkı YAZICI (Turkey), Sönmez KUTLU (Turkey), Rahmi DOĞANAY (Turkey), Mustafa ÖNER (Turkey), Roya S. TAGHIYEVA (Azerbaijan), Mehmet OKUR (Turkey), Ali İhsan KOLCU (Turkey), Ahmet GÜNŞEN (Turkey), Erdal AÇIKSES (Turkey), Cevdet YILMAZ (Turkey), Asiye Mevhibe COŞAR (Turkey), Recep KARADAĞ (Turkey), Sabri YENER (Turkey), Ali AKAR (Turkey), Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ (Turkey), Ahmet SARI (Turkey), Gadir GÖLKARİAN (Turkish Republic of Northern Cyprus), Metin COŞAR (Turkey), Metin ÖZARSLAN (Turkey), Enis ŞAHİN (Turkey), Kutlay YAĞMUR (Netherlands), Chong Jin OH (Republic of Korea), Erdoğan ALTINKAYNAK (Turkey), Mehmet KIRBIYIK (Turkey), Gıyasettin AYTAŞ (Turkey), Nazmi AVCI (Turkey), Mustafa TALAS (Turkey), Mahmut ÇELİK (Republic of Macedonia), Mustafa SEVER (Turkey), Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Turkey), Servet KARABAĞ (Turkey), Mariya LEONTİÇ (Republic of Macedonia), Başak KOCA ÖZER (Turkey), Didem ATİŞ ÖZHEKİM (Turkey), Mehmet Zeki İBRAHİMGİL (Turkey), Zeki BOYRAZ (Turkey), Abdürreşit Celil KARLUK (Turkey), Ahmet ÇAYCI (Turkey), Ebubekir SOFUOĞLU (Turkey), Turgut TOK (Turkey), Yıldırım ÖZBEK (Turkey), Yunus KOÇ (Turkey), Suat KOLUKIRIK (Turkey), Ali TİLBE (Turkey), Hakan KIRIMLI (Turkey), Mümtaz SARIÇİÇEK (Turkey), Bayram DURBİLMEZ (Turkey), Ömer ÖZKAN (Turkey),

Assoc. Prof. Dr.:

Osman Kubilay GÜL (Turkey), Esra Nur TİRYAKİ (Turkey), Cemile AKYILDIZ ERCAN (Turkey), Benedek PERİ (Hungary), Birsal KARAKOÇ (Sweden), Hüseyin ERSOY (Turkey), Edina SOLAK (Bosnia and Herzegovina), Turhan ÇETİN (Turkey), İlkey ŞAHİN (Turkey), Ali SELÇUK (Turkey), Erhan ÖZDEN (Turkey), Qaliba HACİYEVA (Azerbaijan), Marzena GODZINSKA (Poland), Bülent AKBABA (Turkey), Lemara SELENDİLİ (Ukraine), Barış DEMİRCİ (Turkey), Olga RADOVA-KARANASTAS (Republic of Moldova), Bülent AKSOY (Turkey), Rıza GÖKLER (Turkey), M. Taner ŞENGÜN (Turkey), Halil ÇELTİK (Turkey), Sedef ARAT KOÇ (Canada), Recep ŞURİYEL (Republic of Serbia), Ömer ADIGÜZEL (Turkey), Ümit DENİZ (Turkey), Zilâle HUDAYBERGENOVA (Uzbekistan), Hakan KOÇ (Turkey), Kamil ALİYEV (Republic of Dagestan – Russian Federation), Ahmet ŞİMŞEK (Turkey), Soyalp TAMÇELİK (Turkish Republic of Northern Cyprus), Fergane KAZIMOVA (Azerbaijan), Bedri SARIYEV (Turkmenistan), Paşa YAVUZARSLAN (Turkey), M. Murat HATİPOĞLU (Turkey), Shih-Kang PENG (Taiwan), Bünyamin KOCAOĞLU (Turkey), Bayram ÇETİN (Turkey), Tudora (Fedora) ARNAUT (Ukraine), Iryna M. DRYGA (Ukraine), Fatih ÖZEK (Turkey), Afaq RAMAZANOVA (Azerbaijan), Liubuv ÇIMPOES (Republic of Moldova), Ali Şamil HÜSEYİNOĞLU (Azerbaijan), Zeynep Rüçhan ŞAHİNOĞLU (Turkey), Nuray ALAGÖZLÜ (Turkey), Celil ARSLAN (Turkey), Sultan Murat TOPÇU (Turkey), Celal Teyyar UĞURLU (Turkey), Mutlu DEVECİ (Turkey), Mustafa ŞENEL (Turkey), Özgür Kasım AYDEMİR (Turkey), Elvan YALÇINKAYA (Turkey), Muhammet KOÇAK (Turkey), İsmail KIVRIM (Turkey), Mehmet KARA (Turkey), Ufuk KARAKUŞ (Turkey), Mustafa YILDIZ (Turkey), Yusuf DOĞAN (Turkey), Burçin UÇANER ÇİFDALÖZ (Turkey), Osman KUNDURACI (Turkey), Barış KARAELEMA (Turkey), Fikret Mehmet ARARGÜÇ (Turkey), Erkan YEŞİLTAŞ (Turkey), Kasım KARAMAN (Turkey), Mustafa ÖZDEMİR (Turkey), Fuat USTAKARA (Turkey), Gül Banu DUMAN (Turkey), Kemalettin DENİZ (Turkey), Müzeyyen ALTUNBAY (Turkey), Türker KURT (Turkey),

Assist. Prof. Dr.:

Serdar SAVAŞ (Turkey), Erhan YEŞİLYURT (Turkey), Ergenekon SAVRUN (Turkey), Akın KONAK (Turkey), Kamelya TEKNE (Turkey), Yüksel ERSAN (Turkey), Remzi AYDIN (Turkey), Mustafa ŞAHİNER (Turkey), Selçuk HAYLİ (Turkey), Ahmet FEYZİ (Turkey), Meltem DEMİRCİ KATIRANCI (Turkey), Bayram POLAT (Turkey), Kemale ELEKBEROVA (Azerbaijan), Ayşe Ülkü KAN (Turkey), Bülent GÜNER (Turkey), Murat KARABULUT (Turkey), Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN (Turkey), Malik YILMAZ (Turkey), Mehmet AKPINAR (Turkey), Asiye DUMAN (Turkey), Leyla ERCAN (Turkey), Celal Can ÇAKMAKCI (Turkey), H. Elif DAĞLIOĞLU (Turkey), Hikmet YILMAZ (Turkey), Abdullah KARAÇAĞ (Turkey), Mehmet ÖZMENLİ (Turkey), Hüsnüye MAYADAĞLI (Turkey), Eylem ŞENTÜRK KARA (Turkey), Güllü KARANFİL (Republic of Moldova), Ayhan URAL (Turkey), Berker KURT (Turkey), Hatice Gonca USTA (Turkey), İbrahim KILIÇ (Turkey), Atilla JORMA (Finland), Ümmühan ÖNER (Turkey), Abdullah KARATAŞ (Turkey),

Dr.:

Elisabetta RAGAGNIN (United Kingdom), Kamila Barbara STANEK (Poland), Rafael MUHAMETDINOV (Republic of Tatarstan – Russian Federation), Ayse KIZILDAĞ (Sweden), Ferah BURGUL ADIGÜZEL (Turkey), Stepan VARBAN (Republic of Moldova)

Technical Jobs

Cem BÜYÜKEKŞİ (Turkey), Hatice SARIDEDE (Turkey), Tansu ARSLAN (Turkey), Dilan KALAYCI (Turkey),

VOL 12, NO 3 (2020)
TABLE OF CONTENTS

EDITORIAL

Sunuş

Necati DEMİR	IX-XIII

ARTICLES

The Importance of The Roman for Children Literature / Romanın Çocuk Edebiyatı Açısından Önemi <i>Gıyasettin AYTAŞ</i>	1-24
Dünya və İnsan Konseptinin Dil Vahidləri “Divani-Hikmət” Əsərində / Language Units of World And Human Concept in "Divani-Hikmet" <i>Sevda SADİGOVA</i>	25-35
Italian Poet With The Surname Bakuvı (220-130 A.D.)/ İtalya'nın Bakuvı Soyadlı Şairi (M.Ö. 220-M.Ö. 130) <i>İlhami JAFARSOY</i>	37-45
Arabic Scientific Resources of Turkic Nations in the IX-XII Centuries' / IX-XII Yüzyıllarda Türk Halklarının Arap Dilli Bilimsel Kaynakları <i>Shabnam Hasanlı GARİBOVA</i>	47-57
Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretim Programının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Açısından Değerlendirilmesi / Evaluation Of Science and Art Centers Turkish Language Teaching Program in Terms of Renewed Bloom Taxonomy <i>Ramazan ERYILMAZ</i>	59-83
Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları ile İş Yaşam Dengesi ve Motivasyonları Arasındaki İlişki / The Relationship Between Teachers' Attitudes Towards Teaching Profession and Work Life Balance and Motivation <i>Merve DEMİR - Kaya YILDIZ</i>	85-107

Özel Okullarda Çalışan Öğretmenlerin İş Güvençesi ve İş Memnuniyeti Algılarının, Örgütsel Bağlılık ve Motivasyonlarına Etkisi / The Effect Of Teachers 'Work Safety Perception On Organizational Commitment and Motivations in Private Schools <i>Fatma KAYA- Kaya YILDIZ</i>	109-133
Kütahya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Aile Yapısı: Tereke Kayıtları Üzerinden Bir Değerlendirme / Ottoman Period Family Structure in Kütahya And Its Surroundings: An Evaluation on Tereke Records <i>İlker YİĞİT</i>	135-150
Vatandaşların Barış Pınarı Harekâtına Yönelik Algıları: Nevşehir Örneği / Perceptions of The Citizens About Operation Peace Spring: the Case of Nevşehir <i>Hasan YAVUZER</i>	151-176
The Effect Of Marshall Aid On Social-Cultural Structure Of Turkey (1948-1960) / / Marshall Yardımının Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960) <i>Hilal KARAVAR</i>	177-197
20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Belgeler Işığında Kahramanmaraş'ta Müzikal İzler / Musical Traces in Kahramanmaraş in The Light Of Documents in The Begining of the 20th Century Ottoman Empire <i>Mehmet ÖZKARCI - Günsu Yılma ŞAKALAR</i>	199-216
Mimar Sinan'ın Merkezî Mekân Yaratma Sürecinde Sekizgen Baldaken Sistemli Camileri / Sinan The Architect's Quest to Create Central Space; Octagonal Baldachin Mosques <i>Alev ERARSLAN</i>	217-243
Kütüphane Mimari Plan Tasarımı Üzerine İnovasyon Çalışmaları / Innovation Studies on Library Architectural Plan Design <i>Yasin ŞEŞEN</i>	245-260
E-Devlet Kapsamında Kosgeb Destek Uygulamalarına İlişkin Kurum Çalışanlarının Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Alan Araştırması / A Field Study on The Satisfaction Levels Of Institution Employees Regarding Kosgeb Support Applications Within The Context Of E-Government	261-278

<i>Cahit ULUĞ - Kürşad ZORLU</i>	
Evaluation of Malatya Meals in the Way of Gastronomy Tourism Malatya Yemeklerinin Gastronomi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi <i>Mustafa TALAS</i>	279-292
Denim Kumaşlardan Üretilen Sürdürülebilir Tasarımlar / Sustainable Designs Made of Denim Fabrics <i>Ebru ÇORUH - Züleyha DEĞİRMENCİ - Serviye MUTLU</i> ...	293-302
Sirto ve Longaların Kabak Kemane Eğitiminde Kullanılabilirliği / Utility of Sirto And Longa Forms in Kabak Kemane Education <i>Sefa Can MERDİVAN Mehmet AKPINAR</i>	303-322
Bilişim Teknolojilerinin Suç Eylemi Üzerindeki Etkisi: İnternet Haberlerinde Dijital Suç Örneği / Effect Of Information Technologies On Criminal Act: The Case Of Digital Crime on Internet News <i>Suat KOLUKIRIK - Elif GÜN</i>	323-339
Alımlama Estetiği Bağlamında Medyalararası Film Çözümlemesi / Intermedia Film Analysis in The Context of The Reception Aesthetics <i>Alper KELEŞ</i>	341-351
Eine Perspektive Zum Thema Islamfeindlichkeit In Der Eu Und Probleme Der Muslime Im Alltag / A Perspective On Islamophobia in The Eu And Problems Of Muslims In Everyday Life <i>Atilla KURNAZ</i>	353-363
Kitap İnceleme: Osman Gümüşçü, Türk İskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl) <i>İlker YİĞİT</i>	365-375

SUNUŞ

Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks, sosyal bilimlerin farklı alanlarına ait 21 özgün makale ile 12 cildin 3. sayısını (Yıl 12, Cilt:3, 2020) siz değerli okurları ve bilim dünyası ile paylaşmaktadır. Sosyal bilimlerin Türk dili, edebiyat, eğitim, tarih, coğrafya, din, sosyoloji, iletişim, müzik, güzel sanatlar alanlarına önemli katkılar sağlayacağına inandığımız *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks*’ün bu sayısında yer alan çalışmaların içerikleri şöyledir:

“Romanın Çocuk Edebiyatı Açısından Önemi” isimli makale Gıyasettin AYTAŞ tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, çocuklar için yazılan romanlarda bulunması gereken özelliklerin neler olması gerektiği, romanların konusu, dil ve anlatım özellikleri ve hitap ettiği yaş grubunun kimler olması gerektiği incelenmiştir.

“Dünya və İnsan Konseptinin Dil Vahidləri “Divani-Hikmət” Əsərində” isimli makale Sevda SADİGOVA tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada zihinsel - ruhsal kavramların Türk düşünce sistemindeki yeri ve işlevselliği ile Türk tasavvufunun ilk örneği olan “Divan-ı Hikmet” kitabı incelenmiştir.

“İtalya’nın Bakuvi Soyadlı Şairi (M.Ö. 220-M.Ö. 130)” isimli makale İlhami JAFARSOY tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada İtalya’ya Latinlerden daha önce yerleşen Türk şairler araştırılmıştır. Bu amaçla, şairlerden ikisi Bakuvi’nin ve Melibey’in etnik kimliği araştırılmıştır.

Shabnam Hasanlı GARİBOVA’nın hazırladığı “IX-XII Yüzyıllarda Türk Halklarının Arap Dilli Bilimsel Kaynakları” adlı makalede 13. yüzyılda başlayacak olan Türkdilli bilimsel üslubun ana kaynakları olmuş, 9. ve 12. yüzyıllar arasında yaşamış Türk bilim adamlarının eserleri inceleniyor. Bilim adamları eserlerini Arapça yazsa da, tarihi kaynaklar ve eserlerindeki yorumlar onların Türk kimliğini kanıtlıyor. Sonraki yüzyıllarda yurttaşları bu eserleri Türk dillerinde yorumlamışlar ve bu eserler Doğu’da yüzyıllar boyunca çeşitli bilim dallarının ana kitapları olarak kabul edilmiştir.

“Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretim Programının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Açısından Değerlendirilmesi” isimli makale Ramazan ERYILMAZ tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada söz konusu programın yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi amaçlanmaktadır. Bunun için programda yer alan kazanımlar belirlenmiş ve

bu kazanımlar, yenilenmiş Bloom taksonomisinde belirlenen, bilişsel alan basamakları ve bilgi türleri açısından değerlendirilmiştir.

“Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları ile İş Yaşam Dengesi ve Motivasyonları Arasındaki İlişki” isimli makale Merve DEMİR-Kaya YILDIZ tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, araştırmaya katılan öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları, iş yaşam dengesi algıları, motivasyon algılarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiş ve öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları (tüm boyutlarda) ile iş yaşam dengesi algıları ve motivasyon algıları (tüm boyutlarda) arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

“Özel Okullarda Çalışan Öğretmenlerin İş Güvencesi ve İş Memnuniyeti Algılarının, Örgütsel Bağlılık Ve Motivasyonlarına Etkisi” isimli makale Fatma KAYA-Kaya YILDIZ tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, İstanbul ilindeki özel okullarda görev yapan öğretmenlerin iş güvencesi ve iş memnuniyeti algılarının, örgütsel bağlılık ve motivasyon algılarını olumlu şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

“Kütahya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Aile Yapısı: Tereke Kayıtları Üzerinden Bir Değerlendirme” isimli makale İlker YİĞİT tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada Kütahya’ya ait Şer’iyye sicillerinin kaynak olarak kullanıldığı dokuz tez taranarak Osmanlı dönemi aile yapısının (çok eşlilik durumu, bir ailenin sahip olduğu ortalama çocuk sayısı gibi hususlar) ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Hasan YAVUZER’in hazırladığı “Vatandaşların Barış Pınarı Harekâtına Yönelik Algıları: Nevşehir Örneği” adlı makalede Nevşehir il merkezinde yaşayan vatandaşların Barış Pınarı Harekâtı hakkındaki algılarını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla 762 kişiye anket uygulanmıştır. Katılımcıların 282’si (%37) kadınlardan, 480’i (%63) erkeklerden oluşmuştur. Çalışmada Nevşehir il merkezinde yaşayan vatandaşların Barış Pınarı Harekâtına çok büyük destek verdikleri tespit edilmiştir.

Hilal KARAVAR’ın hazırladığı, “Marshall Yardımının Türkiye’nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960)” adlı makale 1948 yılında onaylanan Marshall Yardımının ülkemiz üzerindeki etkilerinden bahsetmektedir. Bu yardım Avrupa ülkelerinin ekonomik olarak kalkınmasını sağlarken bizdeki etkileri daha çok sosyal alanda olmuştur. Bu çalışma, birinci el kaynak olan Türk arşiv belgeleri ve dönemin gazetelerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca bu çalışma Türkiye’nin 1923’ten Marshall yardımını alana kadar uyguladığı ekonomik programlarla, milli kültür/bağımsızlık arasında çarpıcı bir ilişki olduğunu keşfederken Marshall Planı hakkında

yapılan araştırmalarında genellikle ihmal edilmiş olan bir yönünü vurgulamaktadır.

“20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nda Belgeler Işığında Kahramanmaraş’ta Müzikal İzler” isimli makale Mehmet ÖZAKINCI ve Günsu Yılma ŞAKALAR tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada 20. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki müzikal gelişmeler ve Kahramanmaraş’taki müzik okulu ile ilgili araştırmalar yapılmıştır.

“Mimar Sinan’ın Merkezi Mekan Yaratma Sürecinde Sekizgen Baldaken Sistemli Camileri” makalesi Alev ERASLAN tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, Mimar Sinan’ın merkezi mekan oluşturmada kullandığı çoklu taşıyıcı sistemlerden biri olan sekizgen baldaken sisteme sahip camilerinde ana mekanı oluşturan kubbenin oturduğu merkezî sekizgen baldaken sistemin kuruluşu, baldakenin oluşturduğu merkezi ana mekan ve örtü ilişkisi ile bu kurgunun etrafında gelişen yan mekân organizasyonu karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Yasin ŞEŞEN’in hazırladığı “Kütüphane Mimari Plan Tasarımı Üzerine İnovasyon Çalışmaları Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Örneği” makalesinde adı geçen üniversitenin 2021-2025 yıllarını kapsayacak kütüphane çalışmaları incelenmiştir. Bu doğrultuda 4 bölümden oluşan bir çalışma yapılmıştır. Makale çalışması geleceğe yönelik öneriler ile sonuçlandırılmıştır.

“E-Devlet Kapsamında Kosgeb Destek Uygulamalarına İlişkin Kurum Çalışanlarının Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Alan Araştırması” isimli makale Cahit ULUĞ ve Kürşad ZORLU tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, KOSGEB kurumunda çalışan ve destek sürecinde görev alan KOBİ Uzmanı, KOBİ Uzman Yardımcısı ve Müdür pozisyonundaki kişilerle yürütülmüş anket çalışmasında, çalışanların KOSGEB desteklerine e-Devlet üzerinden başvurulmasına ilişkin memnuniyet değerlendirilmesi ortaya konmuştur.

“Malatya Yemeklerinin Gastronomi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi” isimli makale Mustafa TALAS tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, kültürümüzün bir yansıtıcısı olan yemeklerimizin turizm ile ilgisi Malatya yemekleri örnekleminde incelenmiştir.

“Denim Kumaşlardan Üretilen Sürdürülebilir Tasarımlar” isimli makale Ebru ÇORUH, Züleyha DEĞİRMENCİ ve Serviye MUTLU tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada atık ürünlerden tekstil sektöründe yeniden faydalanabilmek için yapılan bazı çalışmalardan bahsedilmiştir. .

Kullanılmayan, atık duruma düşen malzemelerden, yola çıkılarak yeni tasarımlar yapılmış ve daha temiz bir çevre için döngüye tekrar katılmıştır.

“Sirto ve Longaların Kabak Kemane Eğitiminde Kullanılabilirliği” isimli makale Sefa Can MERDİVAN ve Mehmet AKPINAR tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, Geleneksel Türk Müziği beste formlarından olan Sirto ve Longaların Türk Halk Müziği yaylı çalgılarından olan Kabak Kemane ile seslendirilmesi ve böylece Kabak Kemane’nin icra açısından teknik boyutlarını geliştirerek Kabak Kemane eğitime bir nebze de olsa katkı sağlamak amaçlanmıştır.

“Bilişim Teknolojilerinin Suç Eylemi Üzerindeki Etkisi: İnternet Haberlerinde Dijital Suç Örneği” isimli makale Suat KOLUKIRIK ve Elif GÜN tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, artan teknolojik imkanların suç eylemleri üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. İçerik analizi tekniği kullanılan makalenin sonucunda teknolojik ilerlemelerin beraberinde geleneksel suç eylemlerini dönüştürdüğü ve dijitalleşmeyi araçsallaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

“Alımlama Estetiği Bağlamında Medyalararası Film Çözümlemesi” isimli makale Alper KELEŞ tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmada edebiyat bilim merkezli bu yaklaşımın izleri medyalararası bir yöntem izlenerek film medyasının alımlayıcıları, yani seyirciler üzerinden tartışılacaktır. Birbirinden şekil ve anlatım biçimi itibarıyla farklı medyaların, temelde birçok açıdan benzer biçimlerde yorumlanıp çözümlenebileceğini, öte yandan bu eserlerin okur/seyirci bağlamında da yeniden anlamlandırılabilirliğini göstermektedir.

“Eine Perspektive Zum Thema Islamfeindlichkeit In Der Eu Und Probleme Der Muslime Im Alltag” isimli makale Atilla KURNAZ tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, Avrupa Birliği ülkelerinde İslamofobi’ye bakış açısı ve Müslümanların günlük hayatta karşılaştıkları sorunlar ele alınmıştır.

İlker YİĞİT bu çalışmada Osman Gümüüşü tarafından kaleme alınan “Türk İskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl)” isimli kitabını değerlendirmiştir. Söz konusu kitabın incelediği dönem, Anadolu sahası için 1016-1021 arasındaki Çağrı Bey’in keşif seferleri ile başlayıp Malazgirt ile birlikte hızlanan ve uzun bir süre devam ettikten sonra, 1571 yılında Kıbrıs adasının fethi ile nihayete eren bu dönem olarak belirtilmiştir. Kitapta, Türk iskan politikası farklı açılardan ele alınmıştır.

Necati Demir - Sunuş

Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks'ün bir sonraki sayısı 15 Nisan 2021 tarihinde yayımlanacaktır. Dergimizin bugünlere gelmesinde emeği geçen yazarlarımıza, hakemlerimize, okurlarımıza en derin saygı ve teşekkürlerimizle...

15 Aralık 2020
Prof. Dr. Necati DEMİR
Editor in Chief

ROMANIN ÇOCUK EDEBİYATI AÇISINDAN ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF THE ROMAN FOR CHILDREN LITERATURE

*Gıyasettin AYTAŞ**

Özet

Genel edebiyatın olduğu gibi, çocuk edebiyatının sınırlılıkları sürekli tartışılmakta, birbirinden farklı görüşler ileri sürülerek karşılıklar verilmektedir. Çocuk edebiyatının kendine özgü bir yapısının olduğu artık bilimsel olarak ortaya konmuştur. Çocuk yayınlarının şekil ve içerik özelliklerine ait ölçütler, kimi zaman çocuk edebiyatının sınırlılıklarını belirler. Çocuğun insanın yaşam süreci içinde çok değişken ve özel bir yapıya sahip olduğu, bu yapının genellikle iyi çözümlenmediği görülmektedir. Çocuğun kendine özgü sürecinin tam anlamıyla çözümlenmesi her zaman tartışma konusu olmuştur. Çocuk edebiyatına ait eserlerin içerikleri hakkında yapılan analizler ve buradan elde edilen veriler büyük bir öneme sahiptir. Özellikle konusunu hayattan alan ve hayatın belli bir sürecini ele alan çocuk romanlarını değerlendirmek çocuğu ve çocuğa göreliği tespit anlamından önemlidir. Çocukların okuması gereken romanları ve bunların nitelikleri ile ilgili yapılan tartışmalar önemlidir. Elde bulunan ölçütlerde ortak bir tutumun olmadığı da dikkate alındığında çocuklar için yazılan eserlerde ortak bir bakış açısını ele almalıyız. Çocuklara yönelik yazılan eserlerin içerikleri ile ilgili bilimsel değerlendirmeler ışığında, çocuklar için yazılan romanların yeniden ele alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Roman her zaman büyük ilgi görmüş, uzun yıllar öncelikle bir okuyucu zümresi tercihine tabi olmadan okunmuştur. Teknolojinin etkin olarak kullanılmasıyla birlikte çocuklar, romana karşı büyük bir ilgi göstermiş, çocuklar tarafından çok okunmuştur. Günümüzde bu ilgi, azalmış görünmesine karşın roman, çocukların her zaman ilgisini çeken edebi türler arasında ilk sırayı almaktadır. Çocuklar için kaleme alındığı iddiasını taşıyan romanlarda bulunması gereken temel özelliklerin neler olması gerektiği, bu romanların başta konu olmak üzere, dil ve anlatım açısından hangi seviyede ve kime göre yazılmış olduğu da dikkate alınması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Roman, Çocuk Edebiyatı, Çocuk Romanı, Tema, İçerik

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
Ankara /TÜRKİYE giyaytas@gazi.edu.tr Orcid: 0000-0002-1381-1094

Abstract

Borders and dimensions of child literature has been an unsolved problem currently. In spite of different argues about this discipline, child literature has been accepted a discipline scientifically. However, researches and evaluations for children publications ethics has been continued and their values are argued. For emotional dimensions children are different from adults. Because of this reason analysing these dimensions completely is impossible. From this point, analyse about children development are very important for us. Particularly, we have to evaluate and analyze children novels about real life. Argues about children novels have to read by children evaluating in terms of current criters. By the way, these criters hasn't been accepted completely in terms of scientific way. Thus, we have to choose a common way for evaluation. Accordingly all the novels have to re-evaluate in terms of this common criters. Novels are appreciated by readers from now on. Especially, before the millennium, children love novels and cartoons lack of television and Internet. In these days, children have not interested in novels because of technology. Children novels have to be evaluate in terms of common features, themes, stylistic features and levels.

Keywords: Novel, Children's Literature, Children's Novel, Themes, Content

Giriş

Edebiyat, toplumsal hafızanın sözlü ve yazılı olarak dışı vurumu olmanın yanında, güzel sanatların bir dalı olarak estetik algının yansıması olarak da tanımlanabilir. Her seviyede insanın kendi algı dünyasının izlerini aradığı veya yansıttığı edebiyat ürünleri, bu bakımdan özel bir ilgi ile araştırılmış ve üzerinde söz söylenmiştir. Teorik yaklaşımlar ve bilimsel verileri bir yana bırakacak olursak, edebiyat ürünlerinin sosyal ve siyasal süreçlerden bağımsız olmayacağı açıktır. Çocuklar için kaleme alınan romanları da bu bağlamda ele almak ve değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Roman, konusunu hayattan alır ve onu yeni bir kurmaca ile bize sunar. Bu eserler, hayattır ve hayatın kendisidir. Yazar, kurmaca olarak ele aldığı konuları fantastik bir forma sokar ve onu bize gerçeğin sınırları içinde aktarır. Gerçek ise, insanın hayatı farklı biçimlerde anlaması ve algılaması ile şekillenir.

Çocuklar için kaleme alındığı iddia edilen romanların, hangi ilke ve ölçütlere göre kaleme alındığı veya alınacağı her zaman tartışma konusu olmuş, bu eserlerde bulunması gereken genel ve özel ölçütlerin yeterlilikleri ile ilgili ortak bir noktada buluşulmadığı görülmektedir. Kimi araştırmalar, çocuklara yönelik yazılan romanların, çocuğa görelilik ilkesine sahip olması gerektiğini öne sürmektedirler. Ancak görelilik ilkesi de somut verilerle ortaya konmayınca, iddia havada kalmaktadır.

Öncelikle, hangi seviyede ve yaş grubuna yazılmış olursa olsun, bir eserin konusunun uygunluğu üzerinde durulmalıdır. Her konu, her yaş grubu için uygun olmayacaktır. Aynı şey çocuk romanları için de geçerlidir. Onlara yönelik yazılan romanlarda, öncelikle konunun uygunluğuna önemlidir. Bu da yetmez, ele alınan konunun hangi dil ve anlatımla yapılacağı da dikkate alınmalıdır.

Bütün alan uzmanlarınca, bir çocuk edebiyatı eserinde bulunması gereken ölçütler sıralanırken, iki temel ölçütün mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiği dile getirilmektedir. Bu ilkelerden ilki ve en önemlisi içerik, diğeri de şekil özellikleridir. Diğer edebi eserlerde şekil çok önemli olmamakla birlikte, çocuklar için kaleme alınan eserlerde, şekil, dikkat edilmesi ve üzerinde durulması gereken hususların başında gelmektedir. Peki, bu nicelik ve nitelik ölçüleri neye göre ve nasıl belirlenecektir? Bunların sınırlılıkları ile ilgili neler söylenebilir?

Öncelikle çocuk kitaplarında, ele alınan temel düşünce veya tema çok açık olmalıdır. Bu durum, çocuğun kafasında farklı imajların oluşmasına engel olmanın yanında, değişik yönelim ve yönlendirmelerin önüne geçilmesini sağlayacaktır. Bu çerçevede eserlerini kaleme alan yazarlar, okurlarıyla duygu ve düşünce alışverişi içine girmeden ve onlara bir şeyler dikte etmeden, hayatın doğal akışı içinde konusunu anlatmış olurlar.

Çocuk edebiyatı eserlerinde ele alınacak konuların başında aile ilk sırada yer alır. Ardından, doğa ve değerlere ait temel kavramlar ele alınması gereken temalardır. Bunlar ve benzer temalar, çocukların şuur altını besleyecek nitelikte ve onun dünya görüşünü zenginleştirmeye yönelik olmalıdır. Dikkat edilmesi gereken en temel husus ise, kavramların veriliş yöntemidir. Bu yöntemin tercihinde, çocuk yazarları, alanın psikolog ve pedagogları ile yakın işbirliği içinde olmalıdır. Temel değerler ve bunların hangi ölçütler içerisinde aktarılacağı her zaman önemlidir. Yaş gruplarına göre, temel değerlerin dozunun çok iyi ayarlanması gerekmektedir.

Çocuk edebiyatı eserlerinde ele alınacak konular, çocuğun güncel hayatı ile doğrudan ilgili ve gerçeğe uygun, tema ile konu arasındaki ilişki çok güçlü olmalıdır. Çocukların millî değerlere, hoşgörü anlayışına ve sağlam bir kişiliğe sahip olmasına özen göstermelidir.

Çocuğun okuduğu eserin kahramanları ile özdeşleştiği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Yazarlar bu hususu göz önünde bulundurarak kahramanlarını seçerken özenli davranmalı, kahramanın fiziksel ve ruhsal özelliklerinin birbiri ile uyumlu ve tutarlı olmasına özen gösterilmelidir. Gereksiz abartılardan ve olağandışlıklardan uzak durulmalıdır.

Çocuk kitaplarında plan ve üslup da son derece önemlidir. Plan tutarlı olmalı, bağlantılar iyi kurulmalıdır. Dil ve anlatım açısından çocuğun ilgisini zinde tutacak bir üslup tercih edilmelidir.

Genel itibariyle, çocuk edebiyatı eserlerinin nitelik ve nicelik özelliklerinin nasıl olması gerektiği sorusundan yola çıkarak çocuklara yönelik yazılmış roman hikâyelerin ele aldığı konu, dil ve anlatım özellikleri bakımından gözden geçirilmesi ve elde edilen veriler ışığında değerlendirilmesi gerekmektedir.

İnsan yaşamını sürdürebilmek için fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını doyurmak zorundadır. Kendini tanıma, kişilik özelliklerini keşfetme, iletişim ihtiyacını giderme gibi psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak için bir takım faaliyetlerde bulunurlar. Çocuklar da bu ihtiyaçlarını karşılamak için yazılı ve sözlü kaynaklara ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için de yazılan romanlardan, hikâyelerden, masallardan ve diğer edebi türlerden ilgilerini çekenleri, ihtiyaçlarına cevap verenleri okuyarak gidermeye çalışırlar.

Biyolojik gelişim süreci içinde insanın en hareketli olduğu dönem çocukluk dönemidir. Çocuk, yetişkinler gibi belli bir yerde oturmayı, belli konuları konuşmayı tercih etmez. O sürekli bir değişim, arayış; farklı şeyleri ve yerleri keşfetme peşindedir. Tüm bunları yaparak hayatına hareket ve anlam katar.

Çocuğun her zaman kendini tanımlayacağı, ifade edebileceği, hayal dünyasını geliştireceği bir alana ihtiyacı vardır. Çocuğun zengin bir hayal dünyasına sahip olmasının yanında, çoğu zaman gerçek dünyayı da sorguladığı bilinmektedir. Kişilik ve kimlik gelişimleri bu dönemlerden geçerek oluşur. Romanlar, bu süreçlerin hepsine katkıda bulunur.

1.Romanlarda Çocuk

Çocuklara yönelik yazılan anlatıma dayalı eserlerin başlangıcı 1697’li yıllara dayanmaktadır. 14. Lui döneminde Fransa’da Charles Pearault, halk ağzında anlatılan masalları derleyip kısaltarak çocuklar için kitaplar oluşturur. Bunlar arasında Kül Kedisi, Parmak Çocuk, Mavi Sakal, Kırmızı Başlıklı Kız, Çizmeli Kedi ve Uyuyan Güzel’i sayabiliriz. Bu eserlerle çocukların kendilerine ait ilk kitapları da olur. Bu eserler, diğer ülkelere kısa sürede yayılır

Çocuklar, daha sonraki yıllarda, Daniel Defoe’nun Robinson Cruiso’su ve Jonathon Swift’in Gülüver’in Gezileri gibi eserler, yetişkinler için kaleme alınmış olmasına karşın, çocukların ilgisini çekerek onlar tarafından okunmaya başlar. Charles Dickens’ın “Büyülü Balık Kılıcı”,

Jules Verne'in "Aya Seyahat", "Deniz Altında On Bin Kilometre", "Yeryüzünün Merkezine Seyahat" bunlar arasında sayılabilir. Kipling'in "Ormanın Öyküsü", Mark Twain'in "Huckleberry Finn'in Maceraları" ve "Tom Sawyer'in Maceraları", "İsveçli Robinson Ailesi", Stevenson'un "Hazine Adası", "Pinokyo", "Alice Harikalar Diyarında" 19. yüzyılda çocuklar tarafından en çok okunan eserlerin başında gelir.

Çocuk edebiyatında olduğu gibi, çocuklara yönelik hikâye ve romanında 19. yy'a kadar bir yavaşlama gözlenir. J.J Rousseau'nun eğitim amaçlı yazdığı eserler, birçok yazar tarafından yanlış anlaşılmış ve bu doğrultuda birçok didaktik eser kaleme alınmıştır. Pol ve Virjini J.J. Rousseau'nun etkisinde kaleme alınmıştır. Bu arada Loise May Alcott'un "Küçük Kadınlar'ı" aile çevresinde anlatılan eserleri gündeme getirir. Robert Louis Stevenson'un "Defne Adası" ise macera konulu eserlerin yazımına zemin oluşturur.

20. yy'ın başlarında Anna Swell'in "Siyah İnci"nde hayvan hikâyeleri, Lewis Carroll'ın "Alis Harikalar Diyarında"da fantastik anlatımlar çocuk romanlarının konularını oldukça genişletir.

Amerika'da çocuk yayıncılığı öncelikle millet olma bilincinin alt yapısı gözetilerek kaleme alınır. Bu yüzden eserlerin hemen tamamına yakını didaktik özellik taşır. Türk romanının gelişiminde de öncüler arasında kabul edilen Fenelon'un Telemak'ı, dönemin en popüler eserleri arasında yer alır.

Türkiye'de çocuk hikâye ve romanının gelişimi, dünyadaki gelişimle yakından ilgilidir. Tanzimat çocuk edebiyatının olduğu kadar, çocuk romanının da başlangıcı kabul edilir. Dünyada olduğu gibi, Türk anlatma geleneği öncelikle sözlü olarak gelişir. İlk anlatımlar, masal, bilmece, tekerleme, atasözleridir. Kayserili Dr. Rüştü'nün 1859 yılında yazmış olduğu "Nuhbe-tül Etfal" adlı Arapça alfabe kitabının arkasında çocukları eğlendirmek için kaleme alınan çocuk hikâyeleri, fabl tercümeleri, kısa hayvan öyküleri ilk dikkat çekici eserlerin başında gelir. Ahmet Mithat Efendi'nin "Hace-i Evvel" ve "Kıssadan Hisse" isimli kitaplarının bazıları ilk çocuk hikâye ve romanları arasında sayılırlar.

XIX. yüzyılın ortalarında başlayan çeviri roman ve hikâyeler, genellikle büyükler için kaleme alınmış olmakla birlikte, çocuklar tarafından da okunmuştur. Bu eserlerin konularının dışında, dil ve anlatımları da çocukların anlayacağı bir düzeyde olmadığı açıktı. Bu durumu fark eden bir kısım çevirmen, çocukların da rahatlıkla okuyabilecekleri bir dili tercih etmeye başladılar. Bunlar arasında Bernardin de Saint Pierre'in "Pol ve Virjini"si ile Jules Verne'nin "80 Günde Devri Âlem" adlı eserlerinde

çocukları ilgilendirebilecek bir çeviri dili kullanıldığı söylenebilir. Kitapları Türkçe'ye en çok çevrilen yazarların başında Jules Verne gelir. Onun kaleme aldığı Kaptan Patras'ın Sergüzeşti büyük bir ilgi görür.

Türk edebiyatında çocuklar için kaleme alınan ilk telif roman ve hikâyeler arasında, bir köylü çocuğunun hayallerinden yola çıkılarak kaleme alınan Ebubekir Hazım'ın "*Küçük Paşa*"¹ adlı eseri sayılabilir. Eserde küçük yaşta İstanbul'da bir konağa gelerek burada bir müddet yaşadktan sonra, tekrar köyüne dönen Salih'in trajik hayat hikâyesi konu edilir. Romanda, bir çocuğun şartlara göre değişen hayatının onun üzerinde oluşturduğu kırılmalar, canlı tablolar halinde ele alınmıştır.

Mahmut Yesari'nin "*Bağrı Yanık Ömer*"² adlı eser, kahramanı çocuk olan ilk romanlarımızdan biri olarak kabul edilir. Parçalanmış aileler ve bu durumun çocuk üzerinde oluşturduğu yıkım ve tahribatlar romanın ana konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşanan çiftlerin yaptıkları en büyük yanlışlardan biri, çocuklarını arada bırakmaları ve onların büyük acılar çektiklerini çoğu zaman fark etmemelidir. Yesari, bu eserinde, Ömer aracılığı ile arada kalan çocukların acı sonlarını dile getirir.

Reşat Nuri'nin "*Kızılıık Dalları*"³ adlı eserler, bir konağa çocuk bakıcısı olarak alınan Gülsüm'ün burada çektiği eziyetler, kızılıık dalları ile uğradığı şiddet ve kardeşi İsmail'e duyduğu hasret konu edilmektedir.

Bu romanlar arasında "*Bağrı Yanık Ömer*" adlı roman, çocuklar için kaleme alınmakla birlikte, diğerinin konusu çocuk olmaktan öteye geçmez.

Türk çocuk romanında konular iki şekilde ele alınmaktadır: İlkinde genellikle çocuk, eserde bir figür olarak yer alır. Onun etkileyicilik ve yönlendiricilik yönü bulunmamaktadır. "*Çalığıuşu*"⁴ romanında Munise buna en güzel örnektir. Diğer ele alınış şekli de, romanın asıl kahramanlarının çocuk olmasıdır. Bu eserlerde de romancılarımızda çocuk konusunda ciddi bir gözlem eksikliğine şahit oluruz. Onların çocukluk dönemini yeterince gözlemlemedikleri için, varsayımlar üzerinden yola çıkarak çocuğu anlamaya ve anlatmaya çalıştıkları görülür. Bu yüzden günümüzde çocuk hikâye ve romanları, bir çocuk monografisi şeklindedir.

¹ [Tepeyran], Ebubekir Hazım (). *Küçük Paşa*, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık, İstanbul.

² Yesari, Mahmut (1030) *Bağrı Yanık Ömer*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

³ Güntekin, Reşat Nuri (1932). *Kızılıık Dalları*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.

⁴ Güntekin, Reşat Nuri (1922). *Çalığıuşu*, İkbale Kitaphanesi, İstanbul.

Aslında bütün bunlar, çocuğun hayatını kuşatan olayların azlığının yanında, yazarın çocuğun gözüyle olaylara bakamayışından da kaynaklanmaktadır. Kimi yazarlar gözleyebildiği veya yaşayabildiği oranda çocuğu anlatmaya kalktığı için çocuk romanları konu bakımından yetersiz kalmaktadır.

Romancılarımız arasında çocuğa eserlerinde en fazla yer veren yazarlardan Reşat Nuri Güntekin, eğitimci olmanın avantajını kullanır. Samipaşazade Sezai Bey'in. "*Sergüzeşt*" romanında 8-9 yaşlarındaki Dilber'in çocukluk dönemi, eserde çocuğa yönelik ilk yönelimler olmakla birlikte, romanın ilerleyen bölümlerde, Dilber'in büyümesi, gelişimi ve Modadaki konağın küçük beyi Celal'e olan aşkı üzerinde durulur. "*Sergüzeşt*", çocuk ruhunun özelliklerinin aktarılmasının ötesinde, çocuğun sefaleti daha çok ön plana çıkarılır. "*Sergüzeşt*" romanı ile "*Kızılıcak Dalları*" romanın çocuk karakterlerinin hayat hikâyeleri arasında ortaklıklar dikkat çekici olmuştur. Bu arada Recaizade Ekrem, "*Tefekkür*" adlı eseri ile dünyaya gelen oğlu Nijad'ın oluşturduğu mutluluğu Tefekkür'de (1887), ele alır. Muallim Naci "*Ömer'in Çocukluğu*", çocuklar için kaleme alınan önemli eserler arasında sayılır.

Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Âti eserlerinde (Fikret'in "*Şermin*" adlı manzum eseri hariç) çocuk hemen hemen hiç yer almaz. Millî Edebiyat'la birlikte Ahmet Rasim, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Tevfik Fikret, Ali Ekrem Bolayır, İbrahim Alaattin Gövsa, Ali Ulvi Elöve ve Aka Gündüz çocuklar için eserler kaleme alırlar. Her ne kadar Ömer Seyfettin doğrudan çocukları hedef alarak hikâyelerini kaleme almamakla birlikte, birçok Hikâyesinde çocuk dünyasına ve çocukların rahatlıkla okuyup zevk alacağı birçok hikâye kaleme aldığını söyleyebiliriz.

Halide Edip'in "*Zeynonun Oğlu*" romanında bahsedilen çocuk Hasso, annesinin hayatını etkileyen bir figür olarak romana yansır. Yazar romanına verdiği adla, okuyucuya Hasso'nun hayat hikâyesini sunmuş gibi görünse de romanda Hasso bir figür olmaktan ileri gitmemiştir. "*Sinekli Bakkal*" romanında da Rabia çocukluk dönemi kısaca romana yansır.

Cumhuriyetin ilanından sonra ve özellikle Harf İnkılabı ile birlikte çocuk hikâye ve romancılığında yeni bir dönem başlar. Daha önce basılan kitaplar yeni harfler ile tekrar basılır. Reşat Nuri Gültekin, Mahmut Yesari, Peyami Safa, Abdullah Ziya Kazanoğlu, Rakıp Çalapala, Kemalettin Tuğcu gibi yazarların kaleme aldıkları kitaplar, çocuklar tarafından büyük ilgi görür.

Çocuklara doğrudan yönelik ilk hikâye ve roman örneklerine 1930'lu yıllardan itibaren rastlarız. Bu çocuk romanlarından ilki Huriye Önez

tarafından kaleme alınan ve 1936'da yayınlanan “Köprü Altı Çocukları”⁵’dir. Bu kitapta Küçük Paşa, Bağrı Yanık Ömer ve Kızılıcak Dalları gibi kimsesiz, korumasız çocukların çektikleri benzer sıkıntılar dile getirilir. Cahit Uçuk’un ilk baskısı 1937’de yapılan “Türk İkizleri”⁶ adlı eseri, 1958 yılında Andersen Armağanı Şeref Listesine girerek Liyakat Madalyası alır. Türk İkizleri, dünyaca tanınan “İkizler” dizisinin 27. kitabı olarak İngilizceye çevrilir. Doğan Kardeş Müessesesinin açtığı yarışmada Mehmet Seyda’nın “Bir Gün Büyüyeceksin”⁷ birinciliği, Nihal Karamağaralı’nın ve Vânû Nurettin’in yazdıkları “Korkusuz Murat”⁸ ikinciliği, Talip Apaydın’ın “Toprağa Basınca”⁹ adlı eseri de üçüncülüğü kazanmıştır. Bu eserler çocuk romancılığımız açısından önemli çabalar olarak karşımıza çıkar.

1960 yılında TDK ve Kültür Bakanlığı çeşitli yarışmalar düzenlenir. Bu yarışmalar çocuk yayıncılığında büyük gelişme gösterir. Rıfat Ilgaz “Hababam Sınıfı”, “Küçük Çekmece Okyanusu” ve “Cankurtaran Yılmaz”¹ yazar. Mehmet Seyda roman ve hikâye türünde “Bir Gün Büyüyeceksin”, “Şeytan Çekiçleri”, “Çikolata” ve “Düşleme Oyunu”nu yazar.

1966’dan çocuk yayıncılığında önemli bir gelişmeye şahit oluruz. Talip Apaydın “Toprağa Basınca”, “Dağdaki Kaynak”, “Elif Kızın Elleri”, Gülten Dayıoğlu “Fadiş”, “Dört Kardeştiler”, “Suna’nın Serçeleri” ve “Yurdumu Özledim” adlı eserleri ile çocuk romancılığında yeni bir dönüm noktası oluşturdular.

1970’ten sonra, teknolojinin de devreye girmesiyle birlikte resimli roman ve hikâyeler yazılmaya başlanır. Albenisi yüksek eserler, çocuklar tarafından büyük bir ilgi görerek yeni bir yayın pazarı oluşturdu. Bu pazardan pay kapmak isteyenler çok fazla dikkat göstermeden çocuk yayıncılığını geliştirdiler.

2.Çocuklar İçin Kaleme Alınan Romanlarda Nitelik

Edebi türler içinde önemli yere sahip olan roman, çocukların dil zevki ve okuma alışkanlığı elde etmelerine büyük katkı sağlar. Bunun yanında çocuk, romanda ele alınan olaylarla, kendi hayatı arasında duygusal paralellik kurar. Çocuklar roman yoluyla, bir oluş ve oluşumu rahatlıkla izleyebilir, kendi hayatlarıyla duygusal bağ kurarak birçok şeyi öğrenir. Bu

⁵ Öniz, Huriye Baha (1936), Köprü Altı Çocukları, Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul.

⁶ Uçuk, Cahit (1969). Türk İkizleri, Akel Kitabevi, İstanbul.

⁷ Seyda, Mehmet (1966). Bir Gün Büyüyeceksin, Arkın Kitabevi, İstanbul.

⁸ Vânû, Vâlâ Nurettin (1998). Korkusuz Murat, Engin Yayıncılık, İstanbul.

⁹ Apaydın, Talip (1966).Toprağa Basınca, Arkın Kitabevi, İstanbul.

bağlamda kaleme alınan Ali Gürbüz'ün "*Kaptanın Çocukları*"¹⁰ adlı roman, hayatı bütün yönleri ile ele alması bakımından dikkat çeker.

Romanın kahramanlarından Çiğdem, ufak tefek, uzun saçlı, çalışkan, arkadaşları ve öğretmenleri tarafında sevilen, sevimli, zeki, yaşça küçük bir kız çocuğudur. Romanda Çiğdem'in davranışlarından bunu görebiliriz. Çiğdem annesinin, halasının, dadısının, öğretmenlerinin ve ağabeyi Sedat'ın sözünden hiç çıkmayarak onları hiç incitmeden her istediğine ulaşmış ve her zaman ailesi ve arkadaşlarıyla güzel anlar yaşamıştır. Bursa'da çok zor öğrenilen kayak sporunu bile büyük bir sabır ve ustalıkla öğrenmiş ve çok güzel anılarla eve geri dönmüştür.

Ağabeyi Sedat, kendisinden yedi yaş büyüktür. Babası gibi temiz giyinmeyi ve intizamlı olmayı seven, büyüklerinin sözünü dinleyen, babası gibi denizi ve seyahat etmeyi seven bazen da, hırslı, alaycı, söz dinlemeyen bir çocuktur. Babası gibi denizciliğe çok meraklıdır ve diğer ülkeleri görmek istemektedir. Babaları onları Amerika'ya götüreceğine söz verir. Sedat'ın tekne gezintisinde babasını alaya alarak, geri dönmesine izin vermemesi sonucu ölümle burun buruna gelmelerine yol açtığını bunun yanında babası ile Çiğdem'in de hayatlarını tehlikeye attığını ve annesini üzdüğünü görüyoruz.

Babaları, Namık Kaptan Ordu Vapurunun kaptanıdır. Denizci olduğu için sürekli seyahat etmekte. Bu yüzden de ailesinden sık sık ayrı kalmaktadır. Temiz giyinmeyi ve intizamlı olmayı seven biridir. Eşini ve çocuklarını çok sevmektedir. Anneleri, zeki, düşünceli, çocuklarını ve eşini seven üç çocuk annesidir. Dünyaya gelen kardeşleri, onların hayatına yeni renk katar. Sedat ve Çiğdem kardeşlerini çok severler. İkisi kardeşlerinin dünyaya geldiği gün, sevinçlerinden okula geç kalırlar. Çiğdem derse gittiğinde ilk ders bitmek üzeredir. Çiğdem öğretmenin konuşmasına izin vermeden bir solukta kardeşinin olduğunu, çok sevimli olduğunu, onu çok sevdiğini, onun için geç kaldığını söyler.

Romanda Çiğdem ve abisinin yaşadıkları olaylar ve yaşadıkları güzel günler ele almaktadır. Çiğdem ve Sedat'ın babası uzun gemi seyahatlerinden eve dönünce, iki kardeş büyük bir mutluluk yaşar. Romanda birbirine bağlı üç ayrı macera ele alınır. Bunlardan biri, babaları ile birlikte yaptıkları tekne gezintisi sırasında fırtına kopar ve kopan fırtınada sonucunda korkulu anlar yaşarlar. Diğer bir olay da Çiğdem'in okul gezisinde Kilyos'da geçirdiği eğlenceli günler ve Çiğdem ve Sedat'ın yılbaşı tatili için Bursa'ya

¹⁰ Gürbüz, Ali (1958). *Kaptanın Çocukları*, İyigün Yayınları, İstanbul.

teyzelerinin yanına gitmeleri ve orada oldukça eğlenceli vakit geçirmeleri anlatılıyor.

Ele aldığı konu itibarıyla roman, 12-15 yaş grubu çocukları için uygundur. Bilindiği üzere, bu yaş grubunda olanlar, grup ilişkilerine önem verir, düşünce dünyasına girerler. Temel ve soyut kavramları elde etmeye başlarlar. Varlıklara, tabiata ve olaylara canlılık verirler ve kendilerine göre yorumlarlar. Olaylar karşısında duyarlıdırlar. Sorgulayıcıdırlar, çevreyi algılamaktan hoşlanırlar. Kutlamalar, törenler ve özendirmelerden hoşlanırlar. Mesafe ve zaman kavramları netleşmiştir. Paylaşım duyguları gelişmiştir. Olağanüstü bilgilerden çok gerçekçi bilgiler etkili olur.

Çiğdem'in arkadaşlarıyla olan ilişkileri grup ilişkilerine verilen önemi, denize ve Bursa'daki kayağa olan ilgi, tabiata kendilerine göre anlam verip yorumlamalarına örnek verilebilir. Bunun yanında Sedat ve Çiğdem'in babalarının gelişine, kardeşlerinin oluşuna, yılbaşında annelerine ve teyzelerine hediye alışlarına, mürekkep lekesini temizlemeye çalışmaları olaylar karşısında duyarlılığa örnektir. Çiğdem'in sınıf arkadaşlarının Namık Bey'in gittiği yerleri merak edip harita üzerinde incelemeleri sorgulayıcı olduklarına, yılbaşında yapılan kutlama ve Çiğdem ile arkadaşlarının öğretmenleri için hazırladıkları parti; kutlama, tören ve partilere özendirmeye, İstanbul'dan Bursa'ya gitmeleri mesafe kavramının oluşmasına, sonbahardan sonra kışın gelişinin anlatılması, Namık Bey'in üç ay sonra eve dönüşü gibi olaylar zaman kavramının oluşmasına, romanın tamamen gerçekçi olaylar üzerinde kurulması bu yaş döneminde doğaüstü olaylardan çok gerçekçiliğin önemini anlatan bu özelliklerin kazanılmasına yarayan örneklerdir. Çocukların sözcük kapasitesi de geliştirilmek için birçok yeni kavram romanda yer almıştır.

Kitap, insan için yeni bilgiler ve fikirler elde etmek, belki de kendi başından geçmeyecek yaşantıya ortak olmak, zararsız ve kısa yoldan tecrübe sahibi olmak, hayal gücünü geliştirmek bilinenden hareketle bilinmeyenlere ulaşabilmek için takip edilebilecek en doğru yoldur.

Romanlar bilinmeyene yolculuktur. Her yolculukta çocuklar yeni serüvenler yaşar. Belki de hiçbir zaman yaşayamayacağı yaşantılarla romanlar sayesinde tanışır ve o hayata ortak olurlar. Bu ortak olduğu hayattaki olaylardan zarar görmez, karşılaştığı sıkıntılar sayesinde daha da olgunlaşır ve hayata barışık olma yollarını öğrenirler.

Bütün bu özellikler çocuğun iç dünyasını zenginleştirir. Keyifli bir o kadar zorlu bir yolculuktan sonra yaşama dair pek çok şey öğrenirler. Bunu yaparken de yaşama dair pek çok zevklerle tanışmış olurlar.

Çocuklar okuma zevk ve gelişimlerini roman ve hikâyeler aracılığı ile geliştirir. Bu eserlerde ele alınan konu ve kahramanlar, iletmek istediği mesaj ne kadar açık ve yalın olursa bu ilgi artarak devam eder. Çok fazla karmaşık ve birbiri içine giren anlatımlardan soyutlanan romanlar, çocuklarda okuma sürükleyiciliğini engellemenin yanında, çocukların hayatı anlamlandırma ve kavramlaştırmasına engel olur.

Gülten Dayıoğlu'nun "*Dünya Çocukların Olsa*"¹¹ romanında masalsı bir anlatım söz konusudur. Sıcak bir yağmur şenliğinden önceki yaşamda insanlar yerküreyi, kendilerince ikiye ayırırlar. Bu yarım kürelerde yaşayanlar, birbirlerine karşı o kadar acımasızdır ki, birbirlerini yok etmek için çaba harcamaktadırlar. Bu yerkürenin birinin adı Avampaka, diğeri Çirupondu'dur.

Her iki grup, bir diğerini geçmek, onlara üstün gelmek için her fırsatı kollamaktadırlar. Avampakalılar yeni bir aş bulurlar. Bu aş sayesinde kendi insanların boyunun iki metreyi bulmasını sağlayacaklardır. Bu aşırı Çiruponlular da bularak ve kendi çocuklarına uygulamaya başlarlar.

Bu arada her iki yarım kürede yiyecek sıkıntısı belirir. Besinler azalırken, nüfus sürekli artar. Avampakan'ın yöneticileri, bilginlerini bir araya toplayarak bu gidişe ancak Çiruponaya'yı egemenlikleri altına alarak bir son vereceklerini bildirirler. Ancak eldeki güçle bunun başarılmasının mümkün olmayacağını anlaşılr. Bunun için etkili bir çözüm yolu bulmaları gerekmektedir. Sonunda bilin adamları kısa sürede, sadece insanları yok eden diğer canlılara zarar vermeyecek bir silah bulurlar. Benzer silahı Çiruponlular bulmuştur.

Sonunda, Avampaka ve Çiruponlular aynı anda buldukları silahları birbirlerinin üzerine gönderirler. Çok kısa sürede her iki kürede bulunan insanlar, bu silahların etkisiyle ölürlər. Bununla birlikte, iki kürede bulunan aşının etkisiyle 12 yaşın altındaki çocuklar bu silahtan etkilenmezler.

Artık dünya çocuklara kalmıştır. Bununla birlikte, çocukları büyük zorluklar bekler. Aralarında iş bölümü yaparlar. Kız çocukları bebelere bakacak, erkeklerse yiyecek bulacak. Kısa sürede yiyecekler tükenir. Sonunda köylere göç etmek zorunda kalırlar. Burada kendilerine besin kaynakları elde ederler. Çirpunlu ve Avampakalı çocuklar birbirleriyle anlaşarak dostluk kurarlar.

Uzay mekiğinden kurtulan ve gelişmelerden habersiz bilgin ve karısı uzay mekiklerini tamir ederek kurtulurlar. Geri döndüklerinde gördükleri

¹¹ Dayıoğlu, Gülten (1981). *Dünya Çocukların Olsa*, Altın Kitaplar, İstanbul.

onları çok şaşırtır. Öldürücü kimyasal silahı bulan bilgin bunun çocuklar üzerinde etkili olmadığını görünce çok öfkelenir. Avampakauza'lı çocuklar üzerinde sonuç alamayınca, Çiruponların bölgesine giderek orda araştırmalar yapar. Çiruponlar, insan beynini gorillere nakletmeyi başarmışlardır. Onları eğiterek kendi amaçları için kullanmayı planlamaktadırlar. Çocukların yeni düzenini bir türlü içine sindiremeyen bilgin, gorilleri kendine itaat ettirerek bütün çocukları egemenliği altına almak ister. Ancak bunda başarılı olamaz.

Romanda, birbirinden nefret eden iki toplum arasındaki mücadelenin insanlığı sürüklediği felaketin ne denli büyük olacağı; çocuklar arasındaki birlik, beraberlik ve dayanışmanın yetişkinlerin birbirleri arasındaki ilişkiden ne derece üstün olduğu; sürekli düşmanca duygular besleyen insanların sonlarının hiç de iyi olmayacağı ve sonuçta kaybedenlerin hep onlar olacağı bu romanda ana tema olarak seçilmiştir.

Romanın daha çok, 12-15 yaş grubu çocuklara hitap ettiği söylenebilir. Romanda ahlaki değerler üzerinde çok durulmuş. Bunun yanında gerçek ötesi bazı olaylar anlatılmasına rağmen sebep-sonuç ilişkisi birbiriyle tutarlıdır. Günümüz dünyasında yaşanan olumsuzluklara ve geleceğin inşasında çocukların yükleneceği role dikkat çekmesi bakımından eser önemli bir yere sahiptir.

Roman çocukların daha çok ilk gençlik yıllarında tercih ettiği bir edebi türdür. “Çalınmış Çocuklar”¹² adlı romanda annesi ve babası olmayan, önceleri bir çiftlikte yaşama olarak kalan iki çocuğun bütün güçlüklerle rağmen yılmamaları ve sonunda mutluluğa kavuşmaları anlatılıyor. İki çocuk birçok zor duruma rağmen güçlüklerden yılmıyorlar, imkânsız denilebilecek işlere cesaret ediyorlar. Yaptıklarının karşılığını da alıyorlar.

Çocuklar roman sayesinde kurgulanmış dünyaların içine girerek yeni bir dünya keşfeder. Romanda karşılaştıkları olaylara gösterdikleri tepkiler sayesinde, gündelik yaşantılarında da elde ettikleri bu tecrübelerin pratik yararlarından faydalanabilirler. Böylece hata yapma ihtimalleri azalır. Roman ve hikâye model seçme tutkularına hizmet eder. Dengeli ve tutarlı bir kişiliğe sahip olabilirler.

Bilindiği üzere, çocuklar okudukları eserlerde karşılaştıkları durumlarla kendi hayatlarında karşılaştıkları durumlar arasında ilgi kurmakta, karşılaşmaları hâlinde nasıl çözüm bulacakları hakkında tecrübe elde ederler. Hata yapma ihtimalleri zayıflar, onlara hayatla ilgili deneyimler kazandırır. “Çalınmış Çocuklar” romanında Ekrem gibi sosyal statüsü iyi olan birinin davranışlarındaki yanlışlıklar, çocuk eğitimi açısından bir

¹² Tuğcu, Kemalettin (1970). Çalınmış Çocuklar, İtimat Kitabevi, İstanbul.

modelleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Ayşegül'ün koynunda sakladığı ekmeği gören Bay Rıdvan'ın ona kızması hırsızlığın kötü olduğunu; Selim'in engellemek istemesine karşın, Ekrem'in ısrarla eşeğe binmesi ve sonunda eşekten düşerek yaralanmasına kızan babasına “*Selim beni zorla bindirdi*” demesi yalanın ve suçu başkalarının üstüne atmanın kötü bir şey olduğunu ortaya koymaktadır. Romanda olaylar, günlük hayattan seçilmiştir ve gerçek hayatla uyumlu olduğu söylenebilir.

Ayşegül ve Selim çok küçük yaşta çalınmış iki çocuktur. Onlar Bay Rıdvan'ın evinde besleme olarak bulunmaktadır. Kendilerine evde çok kötü davranılmaktadır. Evdekilerin yapacağı işleri daha çok Selim ve Ayşegül yapar. Özellikle aşçı ne zaman Ayşegül'ü görse ya küfür eder ya da ona bir şeyler atar. Ayşegül, Selim'e yapılan haksızlıklara ve ona ekmek verilmemesi üzerine gizlice mutfaktan ekmek alarak ona götürür. Bir gün Bay Rıdvan'a yakalanınca azarlanır, ancak bütün gerçekler anlaşıncı Rıdvan diğerlerine çok kızar. Buna çok sinirlenen aşçı Selim'e mutfakta bir tuzak hazırlar. Kedi diye bağırarak, Selim mutfığa koşacak, aşçı da kediye vuracakmış gibi yaparak Selim'e vurup, Selim'den intikam alacaktır. Aşçı planını uygulamaya başladığında, Selim yerine oradan geçen Bay Rıdvan mutfığa girer ve süpürgeyi kafasına yer. Kurulan tuzağı fark eden Bay Rıdvan, aşçıyı döverek işten kovar.

Bay Rıdvan'ın çocukları babalarının bu iki öksüzü kayırmasını çekemezler. Sürekli onlara tuzaklar hazırlayarak zor duruma düşürmeye çalışırlar. Daha fazla dayanamayan Selim kardeşi Ayşegül'ü de yanına alarak çiftliği terk eder. Sonunda Selim, yıllardır kardeşi olduğunu zannettiği Ayşegül'ün kardeşi olmadığını, onun da kendisi gibi çalınmış bir çocuk olduğunu öğrenir. Her ikisi de ailelerini bulur ve mutlu sona ulaşırlar.

“*Çalınmış Çocuklar*”da mücadele eden insanların, zorluklar karşısında umudunu kaybetmeyen insanların ileride amaçlarına ulaşabileceği anlatılıyor. Bu romanda vurgulanmak istenen fikir iyilerin her zaman kazanacağı ve kötülükten bir iş çıkmayacağıdır.

Çocuk edebiyatının psikoloji ile ilişkisi düşünüldüğünde, “*Çalınmış Çocuklar*”da ele alınan şahıslar dünyası incelendiğinde, modelleme ve buna uygun davranışları görebilmekteyiz. Selim'in mücadelecı kimliği, hayata direnmesi, Ayşegül'ün korumacı tutumu ve sorumluluğu modelleme için örnek verilebilir. Yazar, kendisi anlatmak yerine, şahıslar dünyası üzerinden göstermeyi daha çok tercih etmiştir.

Roman ve hikâye çocuk için bir arkadaş, bir dosttur. Bu türler, çocuğun yaratıcı düşünme yolunda atacakları adımlara cesaret verirler. Bu

açıdan bakacak olursak, roman, çocukların hayal ve imgelem gücünü geliştirmede bir araç olacaktır.

Vâlâ Nurettin'in "*Korkusuz Murat*"¹³, romanında Bahri Reis, Kısmet'le yük taşımaktadır. Daha sonra bir pansiyon açmaya karar verir. Eşi ve babasını da ikna ettikten sonra eve yeni bir oda ekleyerek pansiyonu açar. İlk müşterileri Murat'ın Okulu bitirdiği gün gelir. Bunlar, Bahri Reis mal taşırken tanıştığı Mühendis Atıf Bey, eşi Mihriban Hanım ve oğulları Turgut Bey'dir...

Murat, Ozan Ali ve Turgut balık tutmak için sandalla denize açılırlar. Burada Turgut'un tuttuğu zehirli dragonya balığı elini sokar. Bir müddet sonra Turgut iyileşir.

Murat sürekli ailesine yardım etmektedir. Kendine verilen görevleri aksatmadan devam eder.

Deli İbrahim sürekli kötülük yapan ve kötü davranan biridir. Onun hazırladığı tuzak, babasını ve kendisini zor durumda bırakır. Tekneleri Deli İbrahim'in verdiği zarar yüzünden batar. Sonunda Murat, arkadaşlarının da yardımıyla gerçek suçlu olan Deli İbrahim'in yaptıklarını ortaya çıkararak babasını suçlanmaktan kurtarır.

Bu romanda ana karakter olarak ele alınan Murat, bir rol model olmanın yanında, onun etrafındaki diğer şahısların tutumları da ortaya konmaya çalışır.

Eser bir macera romanı olmasından ötürü, özellikle 12-15 yaş grubu çocuklarının ilgisini çekebilecek bir niteliğe sahiptir. Kullanılan anlatım dili rahat, olayların birbiri ile bağlantısı tutarlıdır.

Çocuk, hayatı anlamaya ve hayatını anlamlandırmaya başlama aşamasında bulunan bir varlık olarak roman aracılığı ile hayatı anlaması ve onu anlamlandırması için zemin olarak göze çarpmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında roman, çocuk için aslında bir hayali gerçekleştirme, bir filmde rol alma ve bu rolün gereklerini kendi içinden geldiği gibi tasarlamasını fikirlerini sergileme, ortam oluşturma gibi çeşitli fırsatlar sunmaktadır.

"*Yayla Çocukları*"¹⁴ romanında iyi ve doğru olan bir insan ne kadar zorluk yaşasa yaşasın, sonunda hep kazanır ana fikri etrafında konusunu seçmiştir. Niyazi Bey, Konya vilayetinin Evkaf Müdürü, otuz beş yaşlarında, ciddi, çalışkan, memleketine son derece bağlı, yolsuzluğa asla tahammül

¹³ Vânû, Vâlâ Nurettin (1998). *Korkusuz Murat*, Engin Yayıncılık, İstanbul.

¹⁴ Yersel, Faruk Şükrü (1941). *Yayla Çocukları*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

edemeyen, dürüst bir adamdır. Neriman adında güzel bir eşi ve Nihat adında beş yaşlarında bir çocuğu vardır.

Romanda Nihat, ve onun etrafında gelişen olaylar ele alınır. Babası dürüst biridir. Bu dürüstlüğü yüzünden birçok sıkıntı çeker. Haksız yere sürgüne gönderilir. Eşi buna dayanamayarak hayatını kaybeder. Küçük oğlu Nihat ise bir Bektaşî babası tarafından Halep'e götürülür. Nihat daha sonra İstanbul'da Darüşşefaka'yı bitirir. Değişik görev ve sorumluluklar üstlenir. Sonunda Nihat, kaybettiği babasını sonunda bir tesadüf sonunda bulur.

Çocuğun duygusal, zihinsel ve psikolojik gelişimi açısından önemli yere sahip olan edebî türler içinde roman, yaşanan hayatın dışında farklı bir dünyaya girer. Okuyucu, bu eserler aracılığı ile olaylara daha etraflıca bakabilme yeterliliğini elde eder. Çocuklar için yazılmış romanlar, onlara hayatın başkallıklarını göstermenin yanında, başkalarının serüvenlerini ve deneyimlerini de açığa çıkarır.

Çocuk, romanları okurken çok çeşitli olaylara, durumlara, kişilere yakınlık kurup onları anlayıp, yorumlayıp öğrenerek kişisel gelişimini tamamlamaktadır. Bu nedenle romanlar, çocukların her zaman ilgi duyduğu ve okumaktan büyük zevk aldıkları türlerin başında gelmiştir. Romanın içinde birden fazla olay bulunması, detaylı bilgi ve kahramanların çeşitliliği sebebiyle karmaşık bir yapıya sahip olan roman, daha çok ilk gençlik çağıının edebi türü olarak kabul edilir.

Toros Çocuğu¹⁵ romanında, Ömer, susuzluğun büyük sorun olduğu Arık Köyü'nde yaşayan fakir bir ailenin oğludur. Sorumluluk sahibi, okumayı isteyen bir çocuktur. Annesi onu İstanbul'a okumak için gönderir. Burada da Ömer çok başarılı olur. Liseyi bitirdikten sonra Almanya'ya gider. Eğitimini bitirdikten sonra Türkiye'ye döner. Ancak eğitiminin gereği olan görev verilmez. Bu yüzden hayal kırıklığı yaşar. Köyünün susuzluk sorununu çözmek için proje geliştirir. Yedi aylık bir çalışma sonunda su köye getirilir.

Bu roman, çocuklarda çalışma ve başarıma azminin önemini ortaya koymanın ötesinde, çocukluk sorumluluğu ile yetişkinlik arasındakileri de ortaya koymaktadır.

Romanlarda anlatılan olaylarda çocuk kendi yerini tayin eder. Eserdeki kişilerle duygudaşlık kurar. Düşünce ve davranışlarında olumlu davranışlar meydana gelebilir. Romanın diğer eserlere nazaran uzun oluşu, olay ve kişilerin fazla olması çocuğun daha geniş âlemlerle irtibata geçmesini sağlar. Böylece çocuk zengin bir hayal dünyasına kavuşur.

¹⁵ Yazman, M. Şevki (1943) Toros Çocuğu, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul.

Romanın yaşanmış veya yaşanması mümkün olaylar bütünü olması, hayatın bir tür aynası olmasında çocuğun günlük yaşamdaki olaylara çıkarsamalar yapmasına yardımcı olur.

Roman sanat eseri olduğu için sahip olduğu estetik değerler çocuklarımızın dil zevki ve okuma alışkanlığı kazanmalarına büyük bir katkı sağlar. Bunun yanında çocuklar, romandaki olaylarla kendi hayatları arasında duygusal paralellik kurarlar. Romanlarda gördükleri olaylara kendi hayatlarında karşılaşmaları halinde bu olaylara nasıl tepki verebileceklerini önceden kestirebilirler. Hata yapma ihtimallerini zayıflatır ve onlara hayatla ilgili deneyimler kazandırır.

Çocukların en büyük özelliği; kendilerini anlama, başkalarıyla karşılaştırma kendi hayatları ile başkalarının hayatlarını ölçme olmalarıdır. İşte romanlar ele aldığı olay ve kahramanları aracılığı ile çocuğu önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin; romanda çocuk kahramanların hayatları ile kendi hayatını karşılaştırır, olaylar karşısında nasıl davranacaklarını öğrenirler ve hayata dair deneyim kazanmış olurlar. Ayrıca iyi kurgulanmış romanlar, ulusal kimliğin, ahlak kurallarının işlenmesi ve çocukların bunları okumaları sonucunda topluma ait değerleri de öğrenmesi ve ileride topluma daha iyi uyum sağlaması mümkün olmaktadır.

“Ötelerin Çocuğu”¹⁶ romanında Elif’in başından geçenler ele alınır. Elif’e çocukluğunda *Yedi Canlı*” anlamında “*Tiycan*” denmektedir. Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Elif, üç ablasıyla birlikte büyür. Ablaları Fatma, Zehra ve Ayşe evlenirler. Erkek kardeşi Aliş ise, köy hayatına dayanamayarak denizciliğe başlar.

Romanın ilerleyen bölümlerinde Tiycan diye çocuk yaştayken “Deniz Defterdarı” diye anılan, Kerimoğlu’yla tanıştı. Kerimoğlu, pek erken yaşta eşkiyalığa başlamış seslenilen Elif’in yaşadığı zorluklar ele alınır. Hayatta kalma mücadelesinde, çocukluktan genç kızlığa, oradan da anneliğe kadar uzanan çizgide Elif’in hayatıyla ilgili farklı sahneler şahit oluruz. Bu sahnelerde Elif’le birlikte diğer hikâyeler de yer almaktadır.

Bu roman bir tarihsel dönemin getirdiği sosyal ve siyasal gelişmeleri önce çocuk, ardından da yetişkin gözüyle bize aktarır.

Romanda bazı olumlu tipler özellikle öne çıkarılır Bunlardan biri Hoşbulduk Selim Kaptan’dır. Bu lakabı sanki bütün köy sözbirliği ederek takmıştır. Selim Kaptan, denizden dönünce bütün köye “Hoşbulduk” diye

¹⁶ Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı) (1955). *Ötelerin Çocuğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

bağırır. Adı da bu yüzden öyle kalır. Herkesin işine koşar. Üç oğlunu da birer birer kaybeder. Ölen üç oğlunun yerine, öksüz ve yoksul çocukları bağrına basar. Bir kayalarda gezerken yavru martıları kurtarmak isterken düşer ölür.

Kimi zaman çaresizlikten ve geçim sıkıntısından çocuklarını başkalarına vermek zorunda kalanlara da rastlarız. Gökçeler Köyünden dul Mutaflar'ın Zeynep, on çocuğunu birden besleyemediği için toprak kazmaya gücü yetmeyen küçük Emine'yi, Milas'ta dükkâncı Kocabekir Efendi'nin karısı Pakize Hanım'a evlatlık verir. Emine, yıllarca o evde dayak yiyerek hizmet eder. Bu yüzden, uzun yıllar kaçmayı planlar. Severece kaçtığı adam onu yarı yolda bırakınca Emine kötü yola düşer.

Çocukların diğer bir özelliği de kendilerine model seçme eğiliminde olmasıdır. Özellikle okudukları eserlerdeki kahramanlardan büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu açıdan çocuk romanlarında kahramanların niteliğine özen gösterilirse, çocuklar bu aşamada seçtikleri modeller onlar için yararlı olacaktır. Özetle romanlar; çocuğun dilin inceliklerini öğrenmesine, okuma alışkanlığını kazanmasına, hayata dair deneyim kazanmasına, yaşadığı toplumun değerlerini, ulusal kimliğini kazanmasında önemli bir yere sahiptir.

“Çocuk Adam”¹⁷ romanında Orhan Seyfi Orhon'un geleneklere uygun yaşayan ailesinin 1908'den sonra değişikliklere uğrayarak Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar geçen hayatıdır. Ana fikri ise herkes gibi yazarlarında asıl sevinçlerinin ve ıstıraplarının toplandığı bir hayatları ve onların da herkes gibi yaşayarak çok bedbaht veya mesut olduğudur.

Çocuk Adam romanı birçok tarafıyla Orhan Seyfi Orhon'un hayatını ele almaktadır. Oturduğu sokağın adı Telgraf Sokağıdır. Bu sokakta kapısı yeşil boyalı eski bir Türk evinde dünyaya gelir. Orhon bu evde değişmeyen kurallarla büyür. Baba ailenin mutlak hâkimidir.

Bir de bağları vardı. Hacı baba ona masallar anlatır. İptidai'nin son sınıfındayken Mualla adında pek kibirli mızın attığı kartopu bir çocuğun gözünü kartopu ile şişirir Çocuk Adam bu suçu yüklenir. Bu olaydan sonra Mualla ile samimiyeti artar. Mualla'nın babasının tayininin yurtdışına çıkması üzerine ayrılırlar.

Bu arada komşu kızı Nahide'ye âşık olur. Nahide de bir başkası ile evlenir. Meşrutiyetin ilanına kadar hayatları böyle devam eder. Üçüncü aşkı Halit Bey'in kızı Melike'dir. Daha sonraları Melike Fazıl ile evlenir.

¹⁷ Orhon, Orhan Seyfi (1965). Çocuk Adam, Rek-Tur Kitap, İstanbul.

İlerleyen yıllarda aile büyük bir facia ile karşılaşır.²³ Temmuz bayramı Aksaray yangınında evleri yanar. Kadırga'da üç katlı bir evde kirada oturmaya başlarlar.

Biyografik bir özelliğe sahip bu roman, edebiyatımızda yazarının hayatının gerçekliği ile kurmaca dünyasını birlikte ele alması bakımından dikkat çekicidir.

Romanların aksiyon dolu olması, zamanın, mekânın sürekli değişiyor olması ve tamamen koşuşturmalardan oluşması sebebiyle çocuklar tarafından tercih edilebilir. Bu tür, tüm çocuklar tarafından tercih edilmeyebilir. Kimi zaman polisiye olayları seven, aktif ve anlama seviyesi normalden biraz daha yüksek olan romanlar çocuklar tarafından daha çok tercih edilebilir.

Çocukların romana ilgi duydukları dönemin diğer bir özelliği de kimlik oluşumunun yaşamasıdır. Ergen kimlik oluştururken örnek alır, özdeşleşir. Model aldığı kişileri idealleştirir ve onları taklit eder. Çocuk model alırken televizyondan, okuduklarından, çevresinden vb. yararlanır. Bu noktada çocukların toplumun beklentilerine uygun, tutarlı, dengeli ve sağlıklı bir kimlik oluşturmada romanlar önemlidir. Çünkü çocuk içinde bulunduğu kimlik bunalımında en doğruyu seçme eğilimindedir. Kendine yakın ve sevimli bulduğu roman kahramanı ile özdeşleşir, onu kendine mal eder. Dolayısıyla sağlıklı bir toplumun oluşması için roman kahramanlarının özenle seçilmesi gerekir.

“Çocuktaki Bahçe”¹⁸ romanı iki yılda tamamlamıştır. Roman oldukça ilgi görmüştür. Çeşitli ödüller almıştır. Yazar romanı için herkesin çocukluğundan bir parça var orda yeter ki gururu bırakıp kabullensinler demiştir.

Bir insanın çocukluğunda yaşadıkları olayları yine çocuk gözüyle anlatması, hayatın çocukların gözünden nasıl görüldüğü ve çocukların çevresine nasıl baktığı bu romanın ele aldığı konudur. Romana göre insan, mutlu olmak için kendisiyle ve geçmişiyle barışık olmalıdır.

Romanın kahramanı Feyzi çocukluğuna dönerken geçmişindeki her şeyi orda el değmemiş olarak bulacağını biliyor ve onlara sesleniyor. Feyzi, yirmi odalı Rıfkı Paşa köşkünde geçirdiği günleri annesini, onun hayatındaki yerini, sevdiklerini, annesinden neden nefret ettiğini kısa cümlelerle anlatıyor.

¹⁸ Kayacan, Feyyaz (1982). *Çocuktaki Bahçe*, Tomurcuk Matbaası, Ankara.

Feyzi talimhane meydanında tüfeklerin çatılmadığını futbol oynandığını, azınlıkların buraya gelip futbol oynadıklarını anlatır. Özetle, bu mahallede her türlü mekân ve insanı çocuk gözüyle ve bütün ayrıntısı ile birlikte bize aktarır.

Yazar son sözlerini söyledikten sonra roman biter. Roman Feyzi'nin çocukluğunda yaşadığı köşkü, bahçeyi, çevreyi tasvir ve tahlil ettiği bir kurgudur.

Çocuk için roman neden önemlidir sorusu her zaman sorulagelmektedir. Çocuğun nerede nasıl davrandığını öğrenmesi, yaşanmış örnekler yoluyla kendi yaşam modelini bulması açısından roman önemli bir kaynak görevini yerine getirir. Ayrıca roman, çocuğa, yaşanmış olayların içinde olma, kendine rol biçme açısından önemlidir. Diğer yandan çocuğun hayatı anlaması ve anlamlandırması bakımından da roman önemli bir işleve sahiptir.

Çocuklar yapıları gereği öğrendikleri bazı şeyleri hayal ederek yaşarlar. Bu noktadan hareketle çocuklar, okudukları bir romanın akışına kendilerini kaptırarak o romanda yer alan bir şahsın kimliğine bürünerek onun sahip olduğu rolü üstlenirler ve kendi dünyalarına göre o rolü oynamaya çalışırlar. Bu şekilde gelişen çocuğun gerek hayal dünyası ve gerekse de olaylara bakış açısı değişir ve gelişir. Romanlarda çocukların bu üstün yeteneklere sahip olmalarında önemli rol üstlendiklerinden onların hayatında önemli bir yere sahiptir.

Çocuk, edebiyatın ayrılmaz bir bütünü ve kendisidir. Çocuklar için kaleme alınan birçok edebi tür içinde romanın ayrı ve özel bir yere sahip olmasının altında, bu bütünü çocuğa sunması yatmaktadır. Romanlarda çocuğun dünyasından çeşitli sahneler ele alındığı gibi, onun dışında var olan dünyalara da temas edilir. Bu bakımından romanlar her zaman çocukların ilgisini çekmiş ve onlar tarafından en çok okunan türler arasında yer almıştır. Bu eserlerde ele alınan konular, çocuğun kendi dünyası ile başka dünyalar arasında ilişkilendirmeler yaparak geleceğini oluşturma fırsatı sunmaktadır. Bu yüzden roman çocuk için, çocuk da roman için vazgeçilmez bütün gibidir.

Çocuk edebiyatı ürünleri genellikle dil gelişimi açısından önemli olduğu kadar çocuğun kişisel gelişimini, kendisini ifade etmesini de sağlar. Aynı zamanda anlama ve anlatma yeteneğinin zenginleşmesine katkı sunar. Bu yüzden hangi tür ve biçimde olursa olsun çocuklara rasgele kitap okutmak yerine, onlar için hazırlanmış eserlere yönlendirilmesi gerekmektedir.

Çocuğun zihinsel ve toplumsal gelişim aşamasında, anlatım ve dil gelişiminde, dış dünyaya uyumunda roman önemli bir yer sahiptir. Eğitim-öğretim aşamasında, romanlardan faydalanılarak duygusal ve ruhsal olgunluk ile çocuk arasında bir paralellik oluşturulabilir. Çocuk için roman eğlenirken kendisini eğlendirdiği kendi dünyası dışında yenedünyalar keşfettiği her döneminde kendisine erişebilen bir gelişim aracıdır. Her döneminde ihtiyaçlarına cevap verebilen roman onun gelişimine katkıda bulunurken çocuğun dış dünyaya açılmasına kendini anlamlandırmasına ve anlayabilmesine yardımcı olur. Kısaca roman çocuğun dış dünyaya ve dış dünyanın da çocuğa ulaşmasında önemli bir köprü durumundadır.

Çocukluk çağının ilk dönemlerinde masal, efsane gibi olağanüstü unsurlar içeren eserlerden hoşlanırken roman türünü ilk gençlik döneminde daha çok tercih eder. Zihinsel gelişimlerine paralel olarak çocukların karmaşık bir yapıya sahip olan romanı ergenlik ve ergenliğe yakın dönemlerde tercih etmeleri gayet doğaldır. Zira somut düşünmeden soyut düşünme yeterliliğine geçen çocuk romanın içerdiği olayı bilgi ve kavram çeşitliliğini tümevarım ve tümenden gelimci düşünme yapısıyla çözebilir hale gelir. Buna bağlı olarak romanlar çocuğun zihinsel işlevlerini destekler niteliktedir.

Çocuklar, çocukluk çağının ilk dönemlerinden itibaren fantastik anlatımlara ve başka hayatlara dair izlenimlere her zaman ilgi duyarlar. Bu tür eserler, onları gerçeğe hayal çizgisi üzerinde sürekli hareket ettirir. Genişlemesine olduğu kadar, derin bir anlam derinliğine sahip çocuk, kendi düzlemini takip ederken, karmaşık olan yapıları da çözme merakını taşır. Bu yüzden fantastik anlatımlara ilgi duyar. Kimi romanlar bu özellikleri ile her zaman çocukların ilgisini çekmiştir. Birden fazla olaya sahip olan roman, kahraman ve olay düzleminin ötesine geçebilmektedir. Böylece çocuğun ilgisini çekmenin yanında, onun okuma sürükleyiciliğine de katkı sağlamaktadır.

Hayal ve gerçeği bir arada yaşayan çocuk, çoğu zaman bu unsurları iç içe algılamakta bir arada değerlendirmektedir. 0-15 yaş grubu çocukları genellikle, masalımsı unsurlar içeren eserlerden daha çok hoşlandıkları bilinmektedir. Bu yaş grubu için yazılacak eserlerde masalsı anlatımlara yer verilmesi anlamlı olabileceken, daha üst yaş grubu çocuklar için gerçekçi anlatımlara yönelmek doğru olacaktır. Bu yüzden gerçekçi anlatımı esas alan roman, ilk gençlik dönemlerinde daha çok etkili olduğu bilinmektedir. Bu dönem (12-15 yaş dönemi) çocuğun etrafında olup bitenleri “neden?” ve “niçin?” diye sorgulamaya başladığı dönemlerde gerçekçi hikâye veya romanın anlatma dönemi de başlamış demektir.

İmgelem gücü artan çocuk kendini romanda geçen olayların içine katar, romanı kendine mal eder. Böylelikle çocuklar romanda gördükleri durumlarla gerçek hayatta karşılaştıklarından asıl tepki verecekleri hakkında fikir sahibi olur, hayali bir deneyim yaşamış olurlar. Bu kurgusal deneyimler sayesinde çocuklar toplumsal gerçeklerle karşılaşır. Özetle, romanın doğasında bulunan gerçeklik boyutuyla, çocukların masalımsı unsurlardan arınarak topluma uyum sağlaması süreci desteklenir.

Çocuk masaldan, gerçekçi anlatıma geçişi çoğu zaman fark etmez. Onun içindir ki, masalarda kullanılan olağanüstülükler, abartılı anlatımlar ilk zamanlarda çocukların oldukça hoşuna gider. Kendi hayal dünyasının imkânlarını sonuna kadar kullanmaktan büyük zevk duyan çocuk, olağanüstülüklerle kendince bir mantık bularak, onu gerçeğimsi bir tarza sokmakta zorlanmaz. Hikâye ve romanlar, masallardaki olağanüstülüklerin bir devamı gibidir.

Çocuk okuduğu her romanı kendine mal eder, onu yeniden yazar. Fiziksel ve ruhsal gelişimine paralel olarak, romanların gerçekçilik boyutları gelişmeye, masalımsı unsurlardan tamamen arınmaya başladığı görülür.

Çocuk romanları günümüzde üzerinde en çok tartışılan türler arasında yer almaktadır. Kimi araştırmacılar roman kavramına hikâye ile birlikte bir bütün olarak baktıkları için, çoğu zaman çocuk romanlarını ayrı bir başlıkta ele almadıkları gözlenmektedir. Kimileri de, roman konusunun hikâyeden tamamen farklı yapıda olduğuna dikkat çekerek, onu ayrı bir tür hâlinde incelemenin gereğine inanmaktadırlar. Her iki görüşün de kendince tutarlı yanları bulunmakla birlikte, biz romanın ayrı bir tür olarak ele alınıp incelenmesi gereğini düşünmekteyiz.

Çocuk romanlarında karşımıza çıkan bir diğer sorun da, kahramanı çocuk olan eserlerin çocuk romanı sayılmasıdır. Çocuk romanı demek, konuları sadece çocuk ve çocukluk olan eserler demek değildir. Çocuklar, kendi yaşlılarının serüvenlerini dinlemekten ya da okumaktan zevk alırlar. Ancak, konularını yetişkin kimselerin hayatından alan romanlar da çocukları ilgilendirmektedir. Toplumdan soyutlayamayacağımız çocuğun, etrafında görüp izlediği her konuya merak ettiği gerçeğini göz önünde bulundurmakla birlikte, çocuklar için kaleme alınan romanlarda dikkat edilmesi gereken en önemli ayrıntı, onların gelişimlerine uygun olması, psikolojik dengelerinin dikkate alınmasıdır.

Çocukların, konularını yetişkinlerin hayatından alan romanlara daha çok ilgi duymalarının önemli nedenlerinden biri de, onların kendilerine model seçme tutkusundan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden çocuk romanlarında seçilecek kahramanların niteliklerine özen gösterilmesi,

çocuğun ileriki yaşlarda daha dengeli ve tutarlı bir kişiliğe sahip olmasına katkı sağlayıcı karakterlere daha çok yer verilmesi gerekmektedir. Çocuk, büyüklerin hayatını, denemelerini anlatan romanları okurken onlara benzemeyi düşünür, hayalî de olsun kendini tatmine çalışır. Çocuğun gerçek hayat karşısındaki zayıflığını yansıtan romanlar ise, çocuğu çekingen, karamsar insan yapmaktan başka bir işe yaramaz.

İlköğretimin ilk kademesinde roman konusu ve hacmi bakımından çocuklara sıkıcı gelen bir tür olduğu için, genellikle roman konusunun ilköğretimin ikinci kademesinde daha çok yer verilmesi tavsiye edilmektedir. Çocukların romanlardan zevk almaları ve onları okumaları için, romanlarda bulunması gereken belli başlı özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Her ne kadar çocuklar etraflarında meydana gelen oluş ve kılışları anlama ve yorumlamada tam anlamıyla yeterliliğe sahip oldukları iddia edilmese de onlar için kurgulanan anlatımlarda bir mantık örgüsünün bulunması konusunda dikkatsiz davranmak da doğru değildir. Yapılan araştırmalar, çocukların da kendi içlerinde bir mantık süzgecine sahip oldukları bilinmektedir. Onlar için kaleme alınan romanların sağlam bir mantık ve anlatım diline sahip olması gerekmektedir. Roman yazarların, yetişkin gözüyle çocuk algısından uzaklaşarak çocuğun kendi gözlem ve deneyimlerini dikkate alması gerekmektedir. Bu mantığın sürekli göz önünde bulundurulması, anlatım planındaki dengeye dikkat edilmesi gerekmektedir.

Ne türde yazılırsa yazılsın, bütün çocuk eserlerinin onların ruh ve beden gelişimine uygun olması gerçeği göz önünde tutulması gerekmektedir. Özellikle çocuklar için kaleme alınan romanlarda bu ruh ve beden gelişimine uygunluk daha büyük bir öneme sahiptir.

Her şeyden önce, anlatıma dayalı eserlerde yer alan şahıslar dünyası, çocukların kendi dünyasından seçilmiş ve onların anlayıp algılayabileceği nitelikte olması gerekmektedir. Bu yüzden romanlarda yer alan karakterler, gerçek hayatla uyumlu olmalı, abartılı ve gerçek hayattan kopuk tip ve karakterlere yer verilmemelidir.

Edebî metinlerde kullanılan dil ve üslup her zaman önemli olmuştur. Eserlerin değerleri de bu ölçülerle birlikte ele alınarak incelenmiştir. Çocuklar için kaleme alınan eserlerde dil ve üslup daha büyük bir öneme sahip olduğu gerçeğinden hareketle, çocuk romanlarında onların beklentileri dikkate alınması gerekmektedir. Çocukların macera tutkusu göz önünde bulundurularak, aşırı tahlil ev tasvirlerle yer verilmeden, diyalogları bol, heyecan, merak ve edebi zevk uyandıracak olaylara yer verilmesi kaçınılmazdır.

Çocuklar için yazılan eserlerde görsel malzemelerin kullanılması ve metinlerin bu görsellerle desteklenmesi gerekmektedir. Çocuk romanlarında da bu hususa özenle dikkat edilmesi, kullanılacak görsel malzemeler de bu açıdan dikkatle seçilmesi ve hazırlanması gerekmektedir.

Öteden beri edebiyat eğitimin de bir parçası olarak görülmüş, edebi eserler yoluyla birtakım bireysel ve toplumsal davranışlar aktarılmaya çalışılmıştır. Özellikle çocuklar için hazırlanan eserlerde bu hususa daha büyük bir önem verildiği, onların bir model olarak geleceğe hazırlanması gerektiği düşüncesinden hareket edilerek eserler kaleme alınmıştır. Bu yüzden roman, çoğu zaman eğitimin bir parçası olarak görülmüş ve bu eserler aracılığı ile çocuklara birtakım olumlu davranışlar aktarılmaya çalışılmıştır.

Roman ve hikâye, hayata dair çeşitli dönüm noktalarını anlattığı, geçmişle gelecek arasında bağ kurduğu için eğitim açısından diğer türlerden daha özel ve önemli bir yere sahiptir. Çocuklar roman yoluyla, bir oluş ve oluşumu rahatlıkla izleyebilirler.

Sonuç:

Bizim çocuğu anlamamız ve yorumlayabilmemiz gerçekten zordur. Bunun için bazı ölçütler kullanmamız gerekir. Bunlar edebi, sosyal ve psikolojik ölçütlerdir. Edebi ölçütlerin de başında romanın yer aldığını söyleyebiliriz. İnsanlar hoşlarına giden etkinliklerde bulunurlar, hoşlarına giden işlerde çalışmak isterler ve ilgilerini çeken ve ihtiyaçlarını karşılayan kitapları okurlar. Aslında bireyler bu yolla iç âlemlerinde gizli kalmış duygu, düşünce ve olguları dış âlemde müşahade ederler. Çocuk için de bu durum geçerlidir. İnsanlar kendilerini iyi gösteren aynaya bakmaktan hoşlanırlar. Roman da çocuk için bir aynadır zaten. Romanın konusunu düşünürler, olaylarını hayal dünyalarında yaşarlar ve kahramanları da kendileridir. Bizler çocuğun hangi tür romanlar okuduğunu iyi tespit edebilseniz, çocuğu anlama yolunda önemli bir mesafe kat etmiş oluruz. Çocuklar için roman yazılması, eserler verilmesi çocuğa önem verildiğinin ve çocuğun keşfedilmesi gerektiğinin en önemli göstergesidir. Bu günün çocukları yarının büyükleri olacağı için çocukları iyi anlamalıyız ve onlara sahip çıkmalıyız. Bu da onları aramaya yarayan her türlü objeye ve araçlara sahip çıkmamızla mümkün olacaktır.

Gerçek ve hayali bir arada yaşayan çocuk, bu bağlamda ele alınan romanlara ilgi duyar. Genellikle gerçek hayata dair unsurları roman aracılığı ile keşfeden çocuk, gerçekte nasıl bir dünyada olması gerektiğini, romanın kahramanlarını örnek alarak, onlarla özdeşleşerek kişiliğini oluşturur. Bu

yüzden, çocuklar için kaleme alınacak romanlar dikkatle yazılmalı ve okunmalıdır.

Roman, çocuğa hayatı tanıtır, boş vakitlerini değerlendirir, zevkli ve heyecanlı vakit geçirmelerini sağlar. Çocuklar için kaleme alınan romanlar, çocuğu sıkmayacak, onun ilgisini çekecek, onun düşünce ve hayal dünyasını anlamlandırma ihtiyacını karşılayacak özelliğe sahip olmalıdır.

Roman bir hayatı bütün yönleri ile anlattığı, geçmişle gelecek arasında bağ kurduğu için çocuklar arasında diğer türlerden daha özel ve önemli bir yere sahiptir. Çocuklar roman yoluyla, bir oluş ve oluşumu rahatlıkla izleyebilirler.

Kaynakça

- Gökşen, E. N. (1975). Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız. 3. Baskı, İstanbul: Hikmet Dava Çağ.
- Gürel, Z., Temizyürek F. & Şahbaz, N. K. (2007). Çocuk Edebiyatı, Ankara: Öncü.
- Nas, R. (2002). Örneklerle Çocuk Edebiyatı. 1. Baskı, Bursa: Ezgi.
- Oğuzkan, A. F. (2010). Çocuk Edebiyatı. 9.Baskı, Ankara: Anı.
- Türk Dil Kurumu. (2005). Türkçe Sözlük. 10. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yalçın, A. ve Aytas, G. (2008). Çocuk Edebiyatı. Ankara: Akçağ.

**DÜNYA VƏ İNSAN KONSEPTİNİN DİL VAHİDLƏRİ
“DİVANİ-HİKMƏT” ƏSƏRİNDƏ**

**LANGUAGE UNITS OF WORLD AND HUMAN CONCEPT
IN "DIVANI-HIKMET"**

*Sevda SADİGOVA**

Özet

Dünya özlüyündə var olan mürəkkəb canlı sistem, onu yaşadan və maraqlı edən isə insandır. Konsept olaraq dünya və insan bir-birini tamamlayır, odur ki, hər iki anlayışın dil faktlarının vəhdətdə araşdırılması insanın düşüncə sistemi və onun linqvistik aspektləri aspektindən zəngin faktlar verir. İnsanın dünya ilə ünsiyyəti onu anlamaq öyrənmək marağından qaynaqlar bu isə mental–mənəvi qavramlar şəklində müəyyənləşərək dil faktlarına çevrilir. Məqalə türk düşüncə sistemində yer alan mental–mənəvi qavramlar və onların ilk türk təsəvvüf nümunəsi “Divan-hikmət” əsərində yeri və funksionallığına həsr edilmişdir. İslam mistisizmi və Ahmed Yesevinin fərdi mistik təcrübəsinə əsaslanan bu əsərin dilinin tədqiqi bir necə aspektən diqqəti cəlb edir. Bu həm də türk düşüncə sistemini və onun dil faktları əsasında mənəvi-əxlaqi dünyasını öyrənməyə düşüncə və dil faktlarının vahid müstəvidə tədqiqinə imkan verir. Məqalədə zikr-yad etmə leksik dil vahidi, onun psixoloji və linqvistik əsasları üzərində dayanılır, düşüncə, dil və ifadə tərzini istiqamətində araşdırma təqdim edilir.

Açar sözlər: konsept, mental–mənəvi, qavram, təsəvvüf, elm

Abstract

The world is a complicated living system, and human beings are the ones who help it to live and make it interesting. The world and human beings complete each other as concepts, that's why exploring the linguistic facts of both of these notions in unity gives us rich facts from the aspects of the thought system of human beings and its linguistic features. Human beings' communication with the world is originated from their interest of understanding it, and this is determined as mental and moral notions later turning into linguistic facts. The paper is devoted to the mental and moral notions situated in the Turkic thought system and to their place and functionality in Divan-i Hikmet, the first example of Turkic Tasawwuf. The investigation of this work based on the Islamic mysticism and pays attention to Ahmad Yasawi's individual mystic experiences from several aspects. This also allows us to learn the moral world according to the Turkic thought system and its linguistic facts, and to introduce the facts of thought and language in the same sphere. The article focuses on the lexical unit *zhikr* – remembrance and its

* Doç. Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, Türkoloji bölümü Bakü /AZERBAIJAN
sevda.mcabbar@yahoo.com

psychological and linguistic basics, demonstrates them from the aspects of thinking, language and manner of expression.

Key words: concept, mental-moral, notion, tasawwuf, science

Giriş.

XXI əsr insan cəmiyyətinin ən yeni mərhələsidir. Dünya sisteminin yenilənməsi, dəyişməsi, elmi- texniki tərəqqi, elmi biliklərin inkişafı köhnə biliklərə yeni baxış tələb edir. Diqqəti cəlb edən bir məqam hər zaman aktuallığını saxlayır: Dünya özlüyündə var olan mürəkkəb canlı sistem, onu yaşadan və maraqlı edən isə insandır. İnsan düşüncə funksionallığı, əqli fəaliyyəti, özünü və dünyanı qavrama mexanizmi ilə geniş tədqiqat sahəsidir.

Müasir dövrün təbii fəlakətləri, müxtəlif müharibələri, xəstəlikləri dünya və insan cəmiyyətini böyük anlamda məhv olma təhlükəsi qarşısında qoyur, bu təhlükə bəşər üçün ciddi problemlər yaradır. Dünya və insan varlıq və anlayış olaraq insan, insanlıq yaşadığı müddət ərzində mövcuddur. İnsan yox olduqda dünya da öz mahiyyətini itirir. Demək, özlüyündə var olan mükəmməl sistemin-dünyanın dəyərini gerçəkləşdirən insandır. Ona görə də konsept olaraq dünya və insan vəhdətdə araşdırılaraq təqdim edilir. Bu mənada, insan dünya mənzərəsinin fraqmenti olsa belə dünya deyə anlaşılan hər şey insan zəkasında müəyyənləşir, mental varlığından qaynaqlanır. Dünya insanın düşüncəsində başlayır və düşüncəsində də bitir. İnsanın mental sistemində bütün varlıq və aləm tamın hissəsi olaraq qruplaşır: maddi və mənəvi, konkret və mücərrəd, əlamət və keyfiyyət, müsbət və mənfi və s şəkildə ayrılır. Bu mental sistem daha çox iki düşüncə tərzini yazı üslubu vasitəsilə təqdim edilir: elmi və bədii.

1. Türk Düşüncə Sistemindəki Mental-Mənəvi Qavramların İfadəsi

İdrak sisteminin təfəkkür, düşüncə, şüuranlayışlarına daxil olan *elm*, *ağıl*, *idrak* məfhumları mental qavramlar qrupuna daxil olan ifadə vasitələrindəndir. *Elm* insanın təcrübəvasitəsilə əldə etdiyi, təsdiqlənmiş, sistemli biliklər və məlumatlardır. Uzun əsrlər türk poeziyasında, xüsusilə klassik janr nümunələrində elmilik yaradılış, dünya və insanın vəhdətini özündə əks etdirən təsəvvüf fəlsəfi sistemə əsaslanmışdır. Bu sistemin təqdimində təbiət elmləri və başqa elmi biliklərdən istifadə olunmuşdur.

Qədim türk yazılarında mental qavramları türkmənşəli *ög*, *us*, *biliğ*, *ukuğ* (*idrak*) və alınma dil vahidləri *dövlət* ("Dədə Qorqud Kitabı"nda *ağıl* mənasında) *elm*, *ağıl*, *idrak* məfhumlarından geniş istifadə edilmişdir.

Y.Balasaqunlu “Qutatqu bilig” əsərində *bilig, ög, ukug* leksik vahidləri ilə təqdim edilən *bilik, elm, ağıl və idrakı* insanın dünyada yaşamasının, varoluşunun vacib atributu kimi göstərir, bu anlayışlarla bağlı tezlər irəli sürür: *İdrakı olan dərk edər, biliyi olan bilər, Bilikli və idraklı diləyinə yetişər* (Balasaqunlu, 1994, s.27); *Biliyi böyük bil, idrakı ulu, Bu iki şey yüksəldir seçilmiş qulu* (Balasaqunlu, 1994, s. 26). Y.Balasaqunlu bu mental qavramların dillə əlaqəsindən danışır, dil və təfəkkür, nitq və təfəkkür kimi elmi-fəlsəfi məsələlərə aydınlıq gətirir: *Dil ağıla və biliyə tərcümədir., İnsanı nura boyayan dilin qədrini bil* (Balasaqunlu, 1994, s. 27)

Ortaq türk ədəbi nümunəsi sayılan “Qutatqu bilig” in təqdim etdiyi dünya və insan konseptinin mental-mənəvi və digər qavramları Əhməd Yəsəvi yaradıcılığında fərd və şəxsiyyət müstəvisində təqdim edilir.

Əhməd Yəsəvi sufizmin nəzəri əsaslarını islam mistisizmi və fərdi mistik təcrübə ilə birləşdirib türk təfəkkür sisteminə təqdim edən ilk şəxsiyyətlərdəndir. Onun “Divani-Hikmət” əsərində insan konseptinin mental və mənəvi qavramlarının açılması bilavasitə müəllif şəxsiyyətinin fərdi təqdimi müstəvisində aparılır, fərddən ümumiyyə istiqamətlənir. Müəllif fərd haqqında informasiyaları: özünün kimliyi, insani keyfiyyətlərini təqdim edərkən “bəşər və Mən”, “dünya və Mən”, “cəmiyyət və Mən” kimi ümumiləşdirmələr aparır, islam əsaslı sufi dünyagörüşü təməl olaraq götürülür.

“Divani-hikmət” əsəri Yəsəvi şəxsiyyətinin mental və mənəvi dünyasını, ömür yolunun intellekt və təcrübə tərəflərini düşüncə-elm-irfan sisteminin vəhdəti içərisində təqdim edir, türk düşüncə sisteminə sufizmin konsept olaraq mahiyyətini açır.

2. “Divani-Hikmət”də Sufi Və Müsəlman Söz-Anlayışları

Əhməd Yəsəvi insan konseptinə müsəlman və sufi anlayışları müstəvisində aydınlıq gətirir, ümumi mənaya köklənərək şərh verir. 119-cu hikmətdə sufi və müsəlman sözlərinin semantik tutmunun müqayisəsini aparır, anlayış olaraq mahiyyətini açır.

Əsərdə sufi insan anlayışı iki cəhətdən, yalançı sufi və gerçək sufi sifətləri ilə qruplaşır. Saxta sufinin sifətləri: günah işlədib peşiman olmamaq, sufiyəm deyib boş-boş danışmaq, daima qəflətdə olmaq, əlində təsbeh qiybət etmək, nəfsi-izzəti pis olmaq, təkəbbür və riyə içərisində ibadət etmək. Can verərkən iman nurundan ayrı qalmaq, bekarlıqdan (evdə yapacaq işi yok) sufi olmaq, sufilik iddiasında olub xalqa verəcək sevgisinin olmaması, yalançı ah-vay etmək, hər an qapıya nəfslə baxıb, gələndən nəsə gözləmək, mürşiddən dərs almamaq, sufi olub mal-dövlət üçün savaş etmək və s.

Bunların zahiri sufiyə bənzərdir, daxili isə *dunü dağal*, yəni aşağı və hiyləgərdir. Sadalanan keyfiyyət və hərəkətlərdən uzaq olan isə ikinci qrupa daxil olan gerçək sufilərdir. Əslində burada yalançı və gerçək mömin, həqiqi və həqiqi olmayan sufi kimdir məsələsinə aydınlıq gətirilir. Müəllif 119-cu hikmətin sonlarında bu dualitanın içərisindən çıxaraq vahidlik ideyasını irəli sürür, vəhdət fəlsəfəsinə toxunur:

Sufi ya öz tavrına yalğız Hüdəyə bəndesen
Aslına baksang eger alem içində kendesen (Hikmət 119)

"Ey sufi, öz surət və halınla yalnız Xudaya (Yaradana) bəndəsən
Əslinə baxsan əgər aləm içində özüsən"

Bu misrlərdə iki leksik vahid diqqəti cəlb edir: *bəndə* və *kəndi*. Bəndə sözünün lüğətlərdə bir neçə mənası təqdim edilir: dustaq, kölə, qul, insan, adam, kor-koranə tabe olan. Bəndənin əsas semantikasi bağlanmaq və bağlayan vasitə anlamından gəlir. *Bəndə* sözü *qul* və *kölə*nin ekvivalenti olsa da dərin semantik qatlarda məna ayrılır. İnsan olaraq xüsusi bir qrupa ayrılan sufi, hərəkət və əlamətinə görə də iki qrupa ayrılan, fərqlənən sufi əslində özdür, tanrının özünü ifadə edir. Könlündə daşdığı ilahi substansiya ilə allahla bağlıdır, Özdür. Qafil olduğundan anlamır. *Türk* dilinə tərcümədə *kəndi* "Aslına baksan eger alem içinde *birsin*" kimi verilib (Yesevi, 2016, s. 190). *Kəndi* sözü öz əvəzliyinin qədim variantıdır. *Kəndi*, Xudanın özüsən, bir isə onunla *birsən* mənasına gəlir. *Kəndi* və bir sözləri ümumi baxışda eyni məzmun təqdim etsə də koqnitiv anlamda fərqlilik yaradır.

Əhməd Yəsəvi bilikli insan olaraq qafil insanları oyatmaq üçün öz tövsiyələrini verir. Daha dəqiq anlaşılması üçün sufiliyin asan olmadığını söyləyir və peyğəmbərlə müqayisə aparır.

Ahmedâ sen sufi bolsang sufiliğ âsân emes
Hak Resul sufi bolub dünya malın süygen emes
Dünyân süygen kişi bişek biling insân emes
Sufi nakş boldung veli hergiz müsülman bolmading

"Ey Əhməd sufi olsan, sufilik asan olmaz
Haq Rəsulu sufi olub dünya malın seven olmaz
Dünyanı sevən kişi-adam şübhəsiz bilən(bilikli) insan olmaz.
(Orxan yazılarında kişi və bilgə sözləri bu silsiləyəndir)
Sufi sifətli oldun, ancaq müsəlman olmadın"

119-cu hikmətdə bütün dördlüklərdə təkrarlanan nakş sözünün dildə rəsm, surət, sifət mənalı, hətta bəxt (Azərbaycan dilində *naxış* gətirmək ifadəsində bəxtli, taleli mənasında işlənir) mənası mövcuddur. Məndə *surət*,

sifət mənasına uyğun gəlir. İslam aspekti aparıcı olduğundan və peyğəmbər şəxsiyyəti nümunə götürüldüyü üçün müsəlman sözünün ifadə etdiyi məna müqayisədə önə çəkilir.

Belə məntiqi nəticə alınır: peyğəmbər əxlaqına yiyələnən, dünyanın faniliyini anlayan, mərhəmətli, nəfsin toruna düşməyən, eşq davası edən, sevgi və eşq yolunda irəliləyib divanəyə çevrilən, oyanışda olan, kamillik yoluna düşən insan gerçək sufi insan sayılır.

3. Əhməd Yəsəvinin “Divani-Hikmət” Əsərində Həllac Mənsurun “Ənəlhəq” Kəlməsi

Əhməd Yəsəvinin təlimi din və şəriət sistemindən çıxaraq daha geniş mənada *mental düşüncəni, idrak sistemini* əhatə edir. O, parcanı deyil tamı görür və göstərir. “Ənəlhəq” termini islam mistisizminin təməl anlayışlarından biri kimi mental qavramı əks etdirir. 96-cı hikmətdə Həllac Mənsurun *ənəlhəq* fəlsəfəsini irrasional səviyyədə şərh edir, bu şərh *molla* və *Həllac Mənsur* vahidlərinin müqayisəsində təqdim edilir:

Aytmağıl "Ene'l-Hak" dep "kâfir boldıng Mansûr" dep
Kur'an içre buldur dep öltürdiler taş atıb
Bilmedilər mollalar "Ene'l-Hak"nı manâsın
Kâl ehliğe hâl ilmin Hak körmedi münâsib (Hikmət 96)

*“Söyləmə “Ənəlhəq”, deyib, “kafir oldun Mansur” deyib
“Quran” içində budur deyib ödürdülər daş atıb
Bilmədilər mollalar “Ənəlhəq”in mənasın
Kal əhlinə hal elmin Haq görmədi münasib”*

O, Həllac Mənsurun ölümünə “aləm xalqı”nın fəryad etdiyini söyləyərək Mənsuru övliya adlandırır: *Mansûr dek evliyânı koydılar dârğa asıp*. “*Kâl ehli*” və “*hâl ilmi*” birləşmələrini işlətməklə Həllac Mənsur əhvalatının hikmətinin *kal*-çiy insanların deyil, ancaq hal əhlinin anlayacağı fikrini irəli sürür və uzun əsrlər din və sufi görüşləri içərisində mübahisəyə çəkilən “Ənəlhəq” sirlərinə toxunur. Həllac Mənsurun bildiyi, Əhməd Yəsəvinin bildiyi və yaşadığı yaradılış elminə aid sirlərin gizləndiyi mistik mahiyyət bu ifadələrdə öz əksini tapır.

Mollalar kal əhli ifadəsi ilə təyinlənir, insan konseptinin əlamət qruplaşmasında cahillər cərgəsinə daxil olur. Əslində, Əhməd Yəsəvi “Ənəlhəq” sözünün linqvistik və fəlsəfi mahiyyətini öz beytlərində açmış olur. Bu, bugünkü elmi mübahisələrə də işıq salır.

4. Əhməd Yəsəvinin “Divani-Hikmət” Əsərində Zikr Leksik Vahidinin Mətn Funksionallığı

Əhməd Yəsəvinin "Divani-Hikmət" əsərində, təsəvvüf və islam mistisizminə aid mental-mənəvi qavram ifadə edən *sirr*, *eşq* və *zikir* kimi terminlər xüsusi işləklikliyə malikdir. Bu dil vahidləri ilə Allaha gedən yolu asan edən mistik təcrübə və onun mexanizmi təqdim olunur.

Zikir təriqət ədəbiyyatında haqqında geniş danışılan və şərhlər verilən məsələlərdən biridir. Zikir leksik vahidi mental-mənəvi qavram ifadə edən dil vahididir, ərəb dilinə aid dini termindir, *yada salma*, *xatirə gətirmə*; *ağıza alma*, *adını çəkmə*; *ifadə etmə*, *demə söyləmə*; *dua*, *vird*; *tərif etmə*; *təkrar etmə*; *bir şeyi anmaq*, *Allahı anmaq* mənalarında işlənir. Ümumilikdə, islam təlimində Allaha məxsus adların, dini kəlmələrin və s. konkret sayda təkrarlanmasından ibarət olan ibadət forması kimidə anlaşıılır. İslam təliminə görə zikir dillə, qəlblə edilir. Bu söz təsəvvüf termini kimi "Qurani-Kərim"-in müxtəlif ayələrində işlənmişdir (Кныш, 2004, s.368). 18-ci surənin 24-cü ayəsində deyilir: ".....unutduğun zaman Rəbbini yad et və de..." (Qurani-Kərim, 2004, s. 296); 33-cü surənin 41-ci ayəsində də yad etmək mənasında işlənir: "Ey iman gətirənlər, Allahı yad edin, çoxlu yad edin" (Qurani-Kərim, 2004, s. 423). Burada sözün əsas nominativ mənası *yad etməkdir*. Sonrakı mənaları bu semantikadan törəyir. Yad etmək üçün artıq mexanizm formalaşır. Yad etmək zehndən başlayır, dillə davam edir. **Zikir** əsasən zehndə olanın dildə təkrarlanmasıdır. Qavram olaraq zehnlə qəlbi və dili birləşdirir. Sadə mexanizmlə insanı yaradana bağlayır. İdrak və dil səviyyələrində zikir düşüncədə yad edilən yaradan və sevgi anlayışlarının dillə ifadəsi deməkdir. Deməli zikrin linqvistik təməlinə yaradan və sevgi aspekti dayanır. Bu isə mental-mənəvi qavramın dillə ifadəsini təmin edir. Zikir semantik mənanın ifadəsinə uyğun olaraq həm də yad etmə ritualını ifadə edir. Bu ritual sufi məclislərində, təkkə və zaviyələrdə həyata keçirilən əsas sufi təcrübələrindən biridir. Ritual olaraq iki cür; fərdi və ümumi şəkildə həyata keçirilir.

Müasir elmi nəzəriyyələr kainatın, bütün aləmlərin vahid enerji titrəyişlərindən ibarət olduğunu təsdiqləyir. İnsan özünün enerji titrəyişini müxtəlif təcrübə vasitələri ilə yüksəldərək kainatla həmahəng olur, bunun nəticəsində isə irrasional biliklər əldə edir, yeni ruhi təkamül mərhələsinə keçə bilər. İnsanın öz enerjisini qaldırmaq vasitələrindən biri kimizikir hakka aparan, ona yetişdirən bir yol, vasitə olaraq tövsiyə edilir, vacib bilinir. Bu ritual nəfəslə tənzimlənir, mürşidin yardımı ilə həyata keçirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu təkcə sufizmlə əlaqədar olmayıb, digər qədim təlimlərdə də istifadə edilmişdir. Qədim türk təfəkküründə formalaşan, bu gün də Sibir və Altay türkləri arasında yaşayan şamanların da fəaliyyətində belə təcrübədən istifadə olunur, daha çox tibbi mahiyyət daşıyır. Müasir dövrdə buna oxşar təcrübədən yoxa təlimində istifadə edilir, *om*, *aum* və s. xüsusi hecaların,

səslənməsi ilə nəfəs prosesi tənzimlənir. Eyni zamanda buna bənzər müasir dövrdə aparılan transformativ nəfəs adlı təcrübə fiziki və zehni-əqli sağlamlıq təlimi hesab olunur.

Nəfəs insanın bədənini ilə ruhunu birləşdirən dinamik proses, maddi və mental-ruhi aləmlər arasında əlaqə yaradan vasitədir. Nəfəs vasitəsilə ruh insan bədənində fəaliyyət göstərir. Ona görə də nəfəs dayandığı zaman insan maddi dünya həyatını bitirmiş olur. Səs, heca, söz və s dil vahidlərinin nəfəsin müşayiəti ilə təkrarlanması zəhn, qəlb-ruh və dilin harmoniyasını tənzimləyir. İnsanın beyin fəaliyyətini bir nöqtəyə kökləyərək onu passivləşdirir, ruhsal fəaliyyətini aktivləşdirir. Zikrlə nəfəs prosesinin tənzimlənməsi, nəfəsalıb-vermənin doğru icrası insanın mental olaraq öz fiziki sərhədlərindən keçməsinə, mənə aləmi ilə rabitə yarada bilməsinə kömək edir. Bu təcrübənin kökündə isə səsin, sözün, nitqin kainatla vəhdəti dayanır. Hər bir səs, söz titrəyişdir, enerjidir. Və bu sözün təsiretmə gücü mövcuddur. XII əsr bilim adamının poetik sözün çərçivəsində təqdim etdiyi dərin bilik bu gün fəlsəfə, metafizika, kvant fizikası, linqvopsixologiya, ezoterika elmləri içərisində araşdırılır.

Əhməd Yəsəvi zikrə xüsusi yer verir, yaradıcılığı ilə müridlik edir, yəsəviliyin nəzəri əsaslarını “Divan”da aydınlaşdırır və ilk baxışda sadə görünən zikri əsas fəaliyyət növü kimi təqdim edir:

Hakk Te'ala pertev saldı canım küydi
Keling yığlıng zakir kullar zikr aytaylık
Seher vaktde piri-i muğan bakıb sordu
Keling yığlıng zâkir kullar zikr aytaylık (Hikmət 60)

*“Hak Təala nur saldı canım tutuşdu
Gəlin yığılın zakir qullar zikr deyəlim
Səhər vaxtı piri-kamil baxıb sordu
Gəlin yığılın zakir qullar zikr deyəlim)”*

Keling yığlıng zâkir kullar zikr aytaylık 60-cı Hikmətin əsas misrasıdır. Bu hikmətdə zikrin ritual olaraq mənə yükü insanlıq anlayışı əsasında açıqlanır. “Nə üçün zikr demək lazımdır? Zikr nə verir? kimi suallar əsasında cavablanır, düşüncələrə aydınlıq gətirilir: *zakir insanlar hər nəfəsdə zikr deyər, əyri yoldan qaytarar, zikr deyərək şövqü artar, zikr məşuqini ona göstərər, allah deyəndən şeytan qaçar və s.*

Zikr zehnsəl-mənəvi qavram olaraq müxtəlif kəlmələi öz semantikasına daxil edir və söz qrupu yaradır:

Hu-dini ədəbiyyatda Allahın adlarından biri kimi qeyd olunur. Əsl mahiyyətdə isə insanın nəfəs prosesində hiss etmədən funksional təkrarladığı hecadır. Yaradanı, var oluşu, canlı olmanı simvolizə edir:

Tüni küni uhlamay **Hu zikrini aytganlar**
Melâyikler hemrâh arşnı üstide kördüm
Hayr u sehâ kılğanlar yetim könglin alğanlar
Çehâr-yârlar hemrâh Kevser lebinde kördüm (Hikmət 53)

*“Gece-gündüz uyumadan Hu zikrini deyənlər
Mələklər yoldaşı Ərşin üstündə gördüm
Xeyir və seha qılanlar, yetim könlün alanlar,
Çəhar-yarlar yoldaşı, Kövsər dodağında gördüm”*

Hak visalin tilegenler tün ü küni
Tınmay can birle aytur **zikri Hu'nı**
Hak'dın ilham yetib kelür bilseng munı
Ahiretni azukını algum kelür (Hikmət 50)

*“Hak vüsalın diləyənlər gecə və gündüz
Dinməyib can ilə deyir zikri Hu”nu
Hakdan ilham yetişib gelir bilsen bunu
Axirətin azuqəsin alasım gəlirə”*

Hak – həqiqəti yaradan, Allahın adı:

Yolğa kirgen erenlerdin yolnı sormay
Yığlamay mu ey dostlarım hatâ kıldım
Hak zikrini keçə-kündüz vird eylemey
Eyâ dostlar öz cânıma cefâ kıldım” (Hikmət 54)

61-ci Hikmətdə yenə də hu və hak zikrlərindən bəhs edilir:

Hu Hu teyü **Hak** zikrini aytıp hoşlap.

Misrada **Allah** zikri ritmik şəkildə təqdim edilərək funksionalıq qazanır, assosiativ şəkildə ritualı canlandırır.

Allah, Allah, canım Allah, dilim Allah
Sendin özge penâhm yok Vallah-Billah
Yığlab keldim dergahınggâ şey'en Lillah
Dostlar Hâcem meni bendem degey mukin?

*“Allah, Allah, canım Allah, dilim Allah
Senden özgə pənahım yox, Vallah-Billah*

*Ağlayıb gəldim dərgahına şeyen Lillah
Dostlar, Hacem mənə bəndəm deyərmi ki?" (Hikmət 63)*

Rab, Rabbi sözləri:

Kul Hâce Ahmed kulluk içre sâbit bolsam
Zikrin aytıp zâkir bolup "**Rabbi**" desəm
Zikrinde şevklenib küyüb yansam
Bu iş birle yâ Rab seni tapkay mu men? (Hikmet 56)

*"Qul Hoca Əhməd, qulluq içrə sabit olsam
Zikrini deyib, zakir olub, "Rabbi" desəm
Zikrində şövqlənərək qovrulub yansam
Bu iş ilə ya Rəb, səni taparammı mə"*

"Yâ Rabbenâ" zikrin aytıp zâkir bolsam
Sansız mihnet başga alıb şâkir bolsam
Yahşılarn sohbətində hazır bolsam
Miskin bendeng feyz u fütuh alar mukin? (Hikmet 65)

*"Ya Rabbena zikrini deyib zakir olsam
Saysız möhnət başa alıb şükredən olsam
Yaxşılarn söhbətində hazır olsam
Miskin (yoxsul, fəqir) bəndən feyz və fəth (qələbə) alarmı ki?"*

Heca və müxtəlif hecalı sözlərlə yanaşı dini ifadə və cümlələrdən də zikr kimi istifadə edilir:

Allah degen bendeni cāyn cennətdə kördüm
Hür u ғılman cümlesin qarşı hizmetdə kördüm
"Fezkürüni" zikrini aytğan kullar daima
Cümlesin hemrah behişt-i adn'de kördüm (Hikmet 53)

"Euzubillâh mineşşeytanirracim" desəm (Hikmet 66)

"Şeytanın şərindən Allaha sığınırım" desəm.

Allâh' mnı izlermen izin alıb kətermen
Dâim seni ayturmen "**Lailâhe illallah**"
Kaydın an taparman canım kurban kılurman
Kurban bolup kətermen "**La ilahe illallah**" (Hikmet 57)

*"Allahımı izləyəyəm, izinə düşüb gederəm
Daim səni deyərəm "**Lailâhe illallah**".
Qayıdan an taparam, canım qurban eylərəm*

Qurban olub gedərəm "Lailâhe illallah" "

"Lâ-Lâ" aytıb **"illallah"** da sugulmadım
"Lailahe illallah" degen kulnı ağzıdın (Hikmet 65)

Bir yeşil kuş boluban uçar ermiş (Hikmet 113)

"Lailahe illallah" tərcümə edildikdə "Allahdan başqa illah yoxdur" şəklində dörd sözdən ibarət cümləyə çevrilir. Ərəb dilindəki termin olaraq təkrarlanması təkt və ritm yaradır. Zikrin mexanizmini təmin edir. Zikrə aid söz və cümlələr tərcümə şəklində də təkrarlana bilər. Belə olduqda, "ilahi" şəklində oxunması daha uyğun və rahat olur.

"Fəzkürüni ezkürkum" ifadəsinin birinci tərəfi 53-cü Hikmətdə xatırlanır. Və göstərilir ki, bu zikri deyən qulların hamısı Ədn cənnətində toplanar.

"Fəzkürüni ezkürkum" **"Quran"ın** (2004, s. 23) "Əl-Bəqərə" surəsinin 152-ci ayəsində yer alır: "Beləliklə, *məni yad edin ki, mən də sizi yad edirəm*. Mənə şükr edin, küfrə düşməyin(Fəzkurunu əzkurkum vaşkuru li va lə tekfurun)

"Fəzkürüni ezkürkum" *istib nidâ*
Zikrin aytıb emrin tutub müşahedâ
Kirib gorga tartıb türlük mücahedâ
Aşık canlar sır şarabın içər ermiş (Hikmet 114)

Deməli, zikr insanın fiziki və mental halını dəyişdirir, sonda sirr aləminə aparır, sirr şərabını içirir. Ancaq bu aləm insandan kənarda deyil, onun vücut evində qəlb aləmində yerləşir. İnsan zikr vasitəsilə zəhn aləmindən qəlb evinə süzülür, sözlər qəlb aləminin qapısını dələrək Allaha kədən yolu acır və onu irrasional dərkə aparır:

Uşbu yolğa kadem koyğan candın keçti
Zikr-i kalbin ayta ayta köksin teşti
Andın songra cânân bakıb eşik açtı
Açsa bolmaz pir hizmetin kılmağünça (Hikmet128)

Nəticə

İnsan və dünya konseptinin mental-mənəvi qavramlarının dil cildi sufi terminləri olsa da, zəhinsəl əsası türk idrak sisteminə dayanır. Deməli, təsəvvüf fəlsəfəsində, qədim dini-fəlsəfi təlimlərdə, müasir dövrün müxtəlif təlim sistemlərində yer alan zikr söz və nitqmüstəvisində insanı Yaradıcıya, elmi-ləduə aparan təcrübədir. Bu mənada deyilən söz çox dəyərlidir. Zamanla bədii dil vahidləri vasitəsilə bizə ötürülən ən böyük hikmət fikrivə

söz gücünün yaradılış elminin həqiqəti olması düşüncəsidir. Bu müstəvidə Əhməd Yəsəvi “Hikmət”ləri islam və sufizm çərçivəsindən çıxaraq evrənsəl fikir sisteminə siraət edir, bəşəri (evrensel) xarakter daşıyır. Ən önəmlisi isə budur ki, böyük zaman kəsiyi (XII–XXI) bu dilin anlaşılmasında o qədər də problem yaratmır.

Dünyanın dil mənzərəsi zamana və topluma görə müəyyənəlsin, dünyaya baxış acısına görə dəyişsin. Bu, mental və mənəvi qavramların dil, ifadə sistemində də özünü göstərir. Hər bir söz nominativ mənası ilə bərabər öz içində çeşidli mənə qutbləri, semantik qruplar yaradır. Bunun incələnməsi qavram və onun linqvistik əsasının araşdırılmasında vacib rol oynayır “Divani-Hikmət” əsərinin dil vahidlərinin linqvopsixoloji və linqvotekstoloji təhlili göstərir ki, “Divani-Hikmət” əsəri yarandığı, hətta köçürüldüyü dövrün intellekt (akıl), mənəviyyat sistemini, eyni zamanda. Qədim biliklərlə müasir elmi nəticələrin əlaqəsini əks etdirir.

Ədəbiyyat:

1. Yesevi, A. (2016). *Günümüzün aşk yolçusuna. Divan-i hikmet.* (Dr. H.Bice, Hazırlayan). İstanbul: H Yayınları
2. Hazret Sultan Hoca Ahmed Yesevi. (2003). *Divan-i hikmət.*
3. Кныш, А.Д. (2004). *Мусульманский мистицизм.* Москва-Санкт-Петербург: «Диля»
4. Qurani-Kərim (2004). Bakı: Beynəlxalq “Əl-Huda nəşriyyatı”
5. Balasaqunlu, Y. (1994). *Qutadqu bilik. Xoşbəxtliyə aparan elm.* Bakı: Azərnəşr
6. https://www.academia.edu/18146003/Kutadgu_Bilig_Vol_1_Part_1

ITALIAN POET WITH THE SURNAME BAKUVI (220-130 A.D.)

İTALYA'NIN BAKUVİ SOYADLI ŞAİRİ (M.Ö. 220-M.Ö. 130)

*İlhami JAFARSOY**

Abstract

The article is devoted to a very important problem for Azerbaijan philology. A lot of generations of oracles in Western Asia migrated to Southwestern Europe, around the Mediterranean Sea (1334 A.D.), and founded ancient civilizations there.

The ancestors of Azerbaijani people built the cities between Sicily and Gaul much before the Latins. In the 1st century A.D., Marcus Terentius Varro in his *De Lingua Latina*, Silius Italicus in his *Punica*, Publius Vergilius Maro in his *Aeneid* gave information about how these settlements were established.

It is interesting for us that the poets who created the poetry, tragedies, and comedies of Hellas and Italy before the Greeks and the Latins possessed Turkic surnames such as Tendir, Kurechi, Vergili, Khatun, Melibey, and Bakuvi. Although they wrote in Latin, they did not forget that they have once come from Troy, Western Asia. They restored their genealogy; they used to say in the assemblies of the Senate proudly that they are originated not from the plebeians, but from the patricians.

In this article the identity of two of these poets, Bakuvi and Melibey has taken as the object of the research.

Keywords: *Bakuvi, Melibey, Utili Khatun, Virgil, Marcus Terentius Varro*

Özet

Makale Azerbaycan filoloji bilimi için çok güncel bir problemin araştırılmasını konu edinir. Güneybatı Asyanın birçok kahin nesli Troya şehrinin çöküşünden (m.ö. 1334 yılı) sonra güney-doğu Avrupaya, Akdeniz adalarına göç etmiş, orada eski medeniyetlerinin temelini atmışlardır.

Azerbaycan Türklerinin ataları Latinlerden çok daha önce Sicilya ve Galya arasında şehirler salmıştır. Bu yerleşim yerlerinin nasıl ortaya çıkması hakkında M.Ö. I yüzyılda yaşamış Marcus Terentius Varro “De Lingua Latina”, Silius Italicus “Punica”, Publius Vergilius Maro ise “Eneida” adlı eserlerinde bilgiler vermişler.

Bizim için ilginç olan şu ki Ellada’nın Yunanlara, İtalya’nın Latinlere kadar olan şiirini, trajedi ve komedilerini yaratan o şairler Türkçe Tendir, Küreçi, Vergili, Hatun, Melibey, Bakuvi soyadları taşırlardı. Onlar Latince yazmalarına rağmen bir

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademiyası Dilcilik Enstitüsü Bakü / AZERBAIJAN *cfrsoy@mail.ru*

Ilhami JAFARSOY
Italian Poet With The Surname Bakuvi (220-130 A.D.)/
İtalya'nın Bakuvi Soyadlı Şairi (M.Ö. 220-M.Ö. 130)

zamanlar Troya'dan, Güneybatı Asyadan geldiklerini unutmazlardı. Kendi soyağaçlarını tekrar kurarlar, Senatonun toplantılarında gururla plebey değil, pateisi soyundan geldiklerini söylerlerdi.

Bu makalede o tarihi kişilerden ikisinin – Bakuvi'nin ve Melibey'in etnik kimliği araştırılır.

Anahtar kelimeler: *Bakuvi, Melibey, Utili Hatun, Vergilius, Marcus Terentius Varro*

Introduction

It is hard to find a nation in Western Europe that is so close to Azerbaijani people as Italians. There is no other country, except Hungary, that its historical toponymy corresponds to the place names of Azerbaijan to this degree. Beginning from the downfall of Troy until the Mongolian invasions, the ethnic groups of South Caucasia and Western Asia have migrated to Europe, founded the ethnic civilizations in Spain before the Romans, in Serbia before the Slavs, and in Italy before the Latins.

In order to see this, it is enough to look at the historical maps of Sicily, Gaul, Czech Republic (Географическо-статистический словарь, 1863, p.429; Всеобщий географическо-статистический словарь, 1843, p.136). The ancestors of Azerbaijani people built the cities Azer, Gafgaz, Alpan, Durna, Bulgar, Berde, Shusha, Agh Sona, etc. between Sicily and Gaul much before the Latins. The Latins who came after them changed the name of the river Orda to Po, the name of the Fortress of Alpan to Alba Longa, the name of the city Berde to Naples, the name of the city Kent to Genoa. In the 1st century A.D., Marcus Terentius Varro in his *De Lingua Latina*, Silius Italicus in his *Punica*, Publius Vergilius Maro in his *Aeneid* gave information about how these settlements were established.

The information that was given by those poets and scholars is confirmed by several archeological findings. Last year in May, the Italian scholars claimed that the roots of culture of Rome and Sicily that existed before the Latins, come from Western Asia and Caucasus. However, there is not even a word about this matter in the works published during the last 70 years and in the internet sites (<https://ru.wikipedia.org/>).

Marcus Terentius Varro writes that there were a lot of poets, scientists and clergymen of Italy who were not of Latin origin. One of them possessed the surname *Pakuviy* (Varro, 1938, p.5). The poet's name and surname was written as *Marcus Pacuvius* in Latin; *-ius* is a suffix of Latin origin.

According to the common thought of the Azerbaijani historians, the name of the city Baku and the people with the surname Bakuvi were not registered in the ancient historians. As if the name of the city Baku was used in 985 for the first time (Aşurbəyli, 1998, p.43).

It is true that the unknown author of *Tarikh-i Sistan* writes that “Caliph Abd al-Rashid sent troops to capture the cities Berde and Baku” (Тарихи-Систан, 1974, p.131), but it is not the first information. The cities and the villages named Baku had been known to the church chroniclers in the 5th-7th centuries.

Musa Khorenli and Ananiya Shirakli write that one of the provinces of Albania is called *Bakunia* and its central fortress is called *Bakunik* (Хоренский, 1809, s.226; Мамедов, 1993, p.31). *Bakunik* means ‘the one from Baku’, and *Bakunia* means the homeland of the Baku dynasty. However, while the name of the city Baku is known in the historical science of Azerbaijan, the name of the Baku dynasty is not known.

According to the common opinion of Azerbaijani linguists, *Baku* means ‘hill’. It is true that there is a word *baku* meaning ‘hill’ in Turkic languages (Мурзаев, 1974, p.67). In the *Diwan* by Mahmud al-Kashgari, the word *baku* is given in the meaning ‘hill’ (Kaşğari, 2006, p.214). However, the name of the city Baku is not directly related to the word ‘hill’. Not all the hills, but only the sacred hills which reach to the sky and which have their foot in the water were called *Baku* (Мещанинов, 1927, p.37-38), and the dynasty who worship to these hills were called *Bakulu*.

The Turks who worship to baku, a sacred hill, settled from the coasts of the Caspian Sea to Palestine and Egypt, and after the downfall of Troy, a branch of them migrated to Italy. Mark Bakuvi, a poet was originated from the Baku dynasty in Italy. “Mark Bakuvi is the author of 12 tragedies and a lot of satirical poems” (<https://ru.wikipedia.org>).

The sacred hill reaching to the sky and the temple on this hill are called *Baku* in *The Book of the Dead* of Ancient Egypt. Flinders Petrie, an English archeologist, conducted excavations in the ruins of that temple in the beginning of the 20th century, and came to such a conclusion that many parameters of the temple Baku in Egypt and Maiden Tower in the Old City correspond to each other.

Later, academician Meshchaninov took the ethnogenetic connections of Egypt and Caucasus as the object of scientific research. As a result, he said that “the roots of the culture of Ancient Egypt come from the East and the West of the Caspian Sea” (Мещанинов, 1927, p.37-38).

In the 23rd-18th centuries A.D., Egypt used to be ruled by the Asian pharaohs with the title khan. One of their brave men entitled Baku. There is valuable information about it in *The Book of the Dead* of Egypt (Мацнепо, 1916, p.258).

Some branches of the oracle and noble generations of Baku did not migrate to Italy and to the Nile valley, but stayed in present-day Turkey. Their name is registered as *Bakulu* in the cuneiform inscription Kultepe belonging to the 14th century A.D. (Янковский, 1968, p.101), and as *Bakili* (Хойбек, 1980, p.321) in the Lydian inscription belonging to the 4th century A.D. (Хойбек, 1980, p.321).

In the tablets found in Kultepe near Kayseri, the merchant from Baku is presented as one of the leaders (Янковский, 1968, p.101). This means that Baku was not the name of only one merchant, but the name of the ethnic group with its own state, economic resources, wealth, and money.

The patriarchs of the Baku dynasty were not only merchants. They were sagacious politicians of the 2nd-1st centuries A.D. They sided with the Achaemenids in the wars between the Greeks and the Achaemenids, and in return for their service, they became the rulers of Judea. Some textologists read the name of the patriarch Baku as Bago (Волков, 1914, p.74).

To my opinion, Baku and Maku in the ancient Egyptian sources are the names of the relative ethnic groups. According to the papyrus of the pharaoh Amenhotep I, the tribe named Maku lived in Syria. "They were the close friends of Egypt" (Тыраев, 1915, p.36). This information shows that Baku and Maku, as the powerful ethnic groups of ancient Western Asia, prevented the campaigns of the Hittites from north to south in their alliance with Egypt.

Not only the city Baku, but also the Fortress of Maku in Azerbaijan which was vanished from the earth many years ago keep the name of the Baku dynasty alive. The researches that will be done in this aspect will clarify the obscure moments of our ethnic history and historical geography.

There is a small town called *Um Baku* near the city Baku in Azerbaijan. Um Baku, Baku and Maku are the names of the ethnic groups related to one another. The ethnic group Um Baku lived near the Lake Urmia, in the north-west of Elam in the 2nd-1st centuries.

The alps of Um Baku came together with Assyria in the 7th century, and defeated the troops of Elam. As a result, they survived the complicated political situation that the Assyrians ruled (Мацнепо, 1916, p.2130) and a little later became the leaders of the vassal state of Judea.

While A. Anokhin was collecting the ethnographic information in Gorno-Altai in 1920s, he saw that Altai shamans called one of their ancestors *Baki Kam*, i.e. Baki, the shaman (Анохин, 1924, p.143). It is a very interesting fact that the name of many ancestors mentioned in the Altai shaman prayers are recalled just as in the magic texts of the Ethiopian oracles (Іосиф Флавий, s.193). This is because a branch of the oracle generations of Baku had migrated from Egypt to Ethiopia under the pressure of the pharaoh of the era of new tsars, and had been keeping their existence for many centuries there.

Josephus Flavius (1st century) writes that no matter how many centuries passed, the Ethiopian patriarchs did not forget that they had once come from Caucasus and Western Asia (Іосиф Флавий, p.25), and in the hard times, they came back and helped their compatriots who remained in their motherland. Such an occurrence happened during the siege of the city Troy. In his book *Hellas*, Wilhelm Wagner writes that Ethiopian alps (warriors) came in order to rescue Troy from the Greek (Барнер, 1901, p.156).

No matter how many times it was edited, and some names became unrecognizable, a lot of valuable information has been kept not only in the sources of ancient times, but also in the works of the church historians of Transcaucasus and Western Asia. In the Aramaic and Grabar texts, Ethiopians are called *Etnovachik*. It is said that they rescued Troy from the Greek together with local warriors (Хоренский, 1809, p.48). *Etnovachik* means *Itovajyk*, i.e. the homeland of the ethnic group whose totem is a dog. The Greek called their country Aithiopia, and the Russian called it Efiopia.

After the downfall of Troy, the alps of Baku migrated to Italy, beside the ethnic groups Durna, Ana, Sona and etc. The poet who was presented with the surname Pacuvius by Marcus Terentius Varro (Varro, 1938, p.5) is one of their historical figures.

The historical and ethnolinguistic information allows us to say precisely that: 1. Baku is one of the oracle and noble dynasties of Western Asia. 2. The Italian poet with the surname Bakuvi was from the Baku dynasty.

In no other language of the world, the name Baki is so wide-spread. The youth name of Abu al-Ghazi Bahadur, the Khan of Khiva, was *Baki* (Писменные памятники Востока, 1974, p.5, 7).

Hafiz Dervish Ali Sengi the historian from Bukhara lived in the 17th century writes that there was a beg called *Shakh Baki* among the Oghuz (Бартольд, 1914, p.239). Before that, the begs of the Baku dynasty led the

most warlike tribes of the Turkmen. Kukeli Baku and Dib Baku which were mentioned by Abu al-Ghazi Bahadur Khan in his *Shajara-i Tarākima* are their begs lived before the Seljuks.

The descendants of the Baku dynasty were also among the Uzbek and the Kyrgyz people. In the 19th century, when V.V. Radloff was in Central Asia, he saw that one of the Uzbek tribes called themselves *Baki Meshey*, and the other *Baki Mushchu* (Радлов, 1989, p.721).

K.Sh. Shaniyazov, the Uzbek historian writes that one of the Kyrgyz tribes were called *Chong Baki*; Chong Baki means 'big Baki' (Шаниязов, 1977, p.144).

"In the 18th century, there were villages named *Baku* on the foot of Mount Alazan and in Nagorno-Karabakh, *Baki Ulan* in Crimea and so on" (Бушаков, 1989, p.41). A branch of the River Ussuri which flows to the River Amur in Siberia is still called *Baku* (Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, 1980, p.428), it means that the descendants of the Baku dynasty managed to keep its existence until recent times in the endless lands of the Turks.

One of the ethnic groups who founded the civilization of Italy before the Latins and the civilization of Hellas before the Greek are Malibey. Today, when we say Malibey the village Malibey in Lachin and the village Malibeyli in Shusha are remembered.

Besides, in the 19th century, there was a neighborhood called *Malibeyli* in the village Nij in Qabala (Арзуманян, 2005, p.257). Although they were Christianized, they have not forgotten their language till now. They are speaking in a dialect different than Uti language. Just like the Bakis, the Malibeys are also one of the ethnic groups that founded the ancient culture of Europe in the ancient times!

The poet Malibey – According to Marcus Terentius Varro (1st century A.D.), there was a poet whose surname was Melibey in Italy before the Roman period.

First of all, Melibey was the goddess who patronizes the epic poetry of Italy. In one of his poems, Publius Vergilius Maro finds the Roman emperor Octavianus Augustus similar to a god. Addressing to the goddess Melibey he asks her to spread her wings over his head, and to inspire the poet to complete his work (Вергилий, 1933, p.417; Вергилий, 1971, p.12).

Eclogues (Bucolics) by Virgil begins with the conversation of the goddess Melibey with the goddess Tartar. In the pantheon of Italy before the

Latins, the goddess Melibey was the patroness of epic poetry, and Tartar the patroness of the works written in the genre of tragedy.

Virgil's bas-relief has been found as a result of the excavations. In the image, the poet sat with the goddess *Melibey* on his right shoulder and the goddess *Tartar* on the left one. The bas-relief was engraved on the wall of the town Shusha near Tunis, after the end of the Punic Wars; it was taken to the town Shusha in the north Italy. After the Punic Wars which lasted 145 years ended, the Romans changed the town's name into Seguzia.

Until the Melibeys migrated to Italy, they had founded two towns in Hellas. One of them was situated in Greek Thessaly. And the other was situated in the place of the modern Athens. The ancient Greek and Latin historians called these towns Melibey, Malibey, and sometimes Malija (Вергилий, 1933, p.12; Вергилий, 1971, p.417; Нойман, 1980, p.352).

Marcus Terentius Varro writes that the Melibeys came to the costs of the Mediterranean Sea from Asia (Varro, 1938, p.14-15). At that time Asia was understood as the Southwestern part of modern Turkey. Marcus Terentius Varro wrote that the Melibeys came to Italy from Turkey in the middle of the 1st century A.D. And we became aware of it in the beginning of the 21st century.

Quintus Curtius writes that in the time of Alexander the Great, in the 4th century A.D., there were two cities named *Melibey* on the Mediterranean coast (Квинта Курция, 1958, p.255). It means that there were cities called Melibey in the territory of ancient Hellas more than one.

The Greeks destroyed the city Melibey which situated in the south of the Balkan Peninsula, and built the city Athênai instead. This city is called Athens now. The Greeks claim that they are the founders of the Hellenistic culture. Academician Marr writes that the Hellenistic culture is not the culture of the Greeks. The Hellenistic culture is the culture of the Yafes people whose language was agglutinative. However, the Greek culture was created by the Indo-Europeans whose language is fusional. The antique Greek culture was raised on the ruins of the Hellenistic culture (Mapp, 1903, introduction).

It is shown in the map of the Russian Empire compiled in 1863 that there was a lake called *Malibay* in the Barnaulsky Uyezd. The nomad Kyrgyz lived around that lake (Географическо-статистический словарь, 1863, p.139; Всеобщий географическо-статистический словарь, 1843, p.159; Краткая древняя география, 1951, p.56).

Wilhelm Wagner wrote in 1901: –The Melibeys were not of Greek origin, but of Hellenistic origin. They were very brave and warlike (Вагнер, 1901, p.13-14). Both the Malibeys and the Kushchus are forgetting that historical valor now. If we did not return Karabakh, the soul of the poet Melibey would not forget us. Not even the soul of our poet with the surname Bakuvi would be satisfied of us being buried not in the soil of Kushcular, but in Absheron.

Conclusion

There were a lot of poets, clergymen and cultural figures with the surname Bakuvi. According to the common scientific thought, they lived in the Middle Ages. A city name Baki and a dynasty named Bakuvi were not registered before 985.

It is shown in the 5th-7th century Christian church chronicles that there were many cities and villages called Baki in South Caucasus. Their name were written in the forms Baku, Baki, Um Baki, Mosul Baki, Kukeli Baku, Kam Baki, etc.

Baku was the name of a temple in the 19th century A.D. in Egypt, the name of a city in the 9th century A.D. in Thessaly, and Bakuvi was a surname in the 2nd century A.D. in Italy.

References

- Aşurbəyli S. (1998). *Bakı şəhərinin tarixi*. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.
Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. c.IV. (1980). Bakı, Ensiklopediya.
Cəfərsəy İ. (2008). Bir Misir mifində günəşli Bakı, *AMEA "Məruzələr"*, s.208-213.
Kaşğari Mahmud. (2006). *Divanü-lügat-it-türk*. c.III. Bakı, Ozan.
Varro Marcus Terentius. (1938). *De lingua latina*. London.
Анохин А.В. (1924). *Материалу по шаманству у Алтайцев*. Ленинград.
Арзуманян А.А. (2005). Свадебно-семейная обрядность у удин, *Древний и Средний Восток*, 2005, с.253-265.
Бартольд В.В. (1914). *К истории орошения Туркестана*. Санкт-Петербург, Типография Российской Имперской Академии Наук.
Бушаков В.А. (1989). Структурно-семантический анализ Крымских ойконимов, *Советская тюркология*, № 1, с.40-49.
Вагнер В. (1901). *Эллада*. Санкт-Петербург, Типография Российской Имперской Академии Наук.
Вергилий Публий Марон. (1933). *Энеида*. Москва, Изд-во АЕ СССР.
Вергилий Публий Марон. (1971). *Энеида. Буколики. Георгики*. Москва, Наука.
Волков И.М. (1914). *Законы Вавилонского царя Хаммурапи*. Москва, Типография Российской Имперской Академии Наук.
Всеобщий географическо-статистический словарь. (1843). Москва, типография А. Семена.

- Географическо-статистический словарь Российской Империи. т.1.* (1863). Санкт-Петербург, Типография Российской Имперской Академии Наук.
- Квинта Курция. (1858). *История о Александре великом.* т.1. Санкт-Петербург.
- Кононов А.Н. (1958). *Родословная Туркмен. Сочинения Абул Гази хана Хивинского.* Москва -Ленинград.
- Краткая древняя география.* (1851). Сочинение Л.Мешерского. Москва, в Университетской Типографии.
- Мамедов Т.М. (1993). *Албания в IV-VII вв.* Баку, Маариф.
- Масперо Г. (1916). *Ассирия.* Москва, Типография Российской Имперской Академии Наук.
- Мещанинов И.И. (1927). Египет и Кавказ, *Общество Обследования и Изучения Азербайджана*, с.34-43.
- Мурзаев И.М. (1974). *Словарь народных географических терминов.* Москва, Мысль.
- Писменные памятники Востока.* (1979). Москва, Наука.
- Радлов В.В. (1989). *Из Сибири.* Москва, Главная Редакция Восточной Литературы.
- Тарихи-Систан.* (1974). Москва, Наука.
- Тураев Б.А. (1915). *Рассказ египтянина Сунухета и образцы египетских документальных автобиографий.* Москва, Типография Российской Имперской Академии Наук.
- Шаниязов К.Ш. (1977). *К этнической истории Узбекского народа.* Ташкент, ФАН.
- Хоренский Моисей. (1809). *Истоия Армении.* ч.2. Санкт-Петербург.
- Хойбек А. (1980). Лидийский язык, *Древние языки Малой Азии*, с.288-321.
- Янковский Н.Б. (1968). *Клинописные тексты из Кюл Тепе в собраниях СССР Н.Б.Янковский.* Москва, Наука.
- Їосиф Флавий. *Їудейские древности.* There is no publication date and the last pages lack. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Nadir Nüsxələr fondu, III № 52390.
- Нойман Г. (1980). Ликийский язык, *Древние языки Малой Азии*, с.322-353.
- Март Н.Я. (1903). *Грамматика древнеармянского языка. Этимология.* Санкт-Петербург.

**ARABIC SCIENTIFIC RESOURCES OF TURKIC NATIONS IN
THE IX-XII CENTURIES`
IX-XII YÜZYILLARDA TÜRK HALKLARININ ARAP DİLLİ
BİLİMSEL KAYNAKLARI**

*Shabnam Hasanli GARİBOVA**

Abstract

Turkish scholars take significant places in world science. Outstanding scientists such as al-Farabi, al-Biruni, al-Farghani, Nasir al-Din al-Tusi and others were leading representatives of the Middle East scientific school as well as authors of significant works related to mathematics, astronomy, geology, geodesy, medicine and other sciences. Subsequently, these works stimulated the development of the science in Europe and became the main source of the formation of the modern science.

In the article, the works of the Turkish scholars who lived between the 9th and 12th centuries as well as main sources of the Turkic-speaking scientific style which would start in the 13th century are analysed. Scientists such as Ibn Wasy ibn Turk, Al-Farghani, Al-Khwarezmi, Al-Khatib Al-Baghdadi, Ahmed ibn Al-Hasan Abu Sa'id al-Bardai, Abu Ali Bardai, Abu Hussein Yakub ibn Musa Al-Ardavili, Abu Abdullah Al Hussein ibn Abdul- al-Urmawi, Abu Abdullah Muhammad ibn Bakuwei Bakuvi wrote in Arabic in accordance with the requirements of the period, but historical sources and the comments in their works prove their Turkic identity. In subsequent years, their compatriots interpreted these works in Turkic languages and these works were considered main books of various scientific fields for centuries in the East.

Keywords: *arabic language, scientific style, Al- Biruni, Al- Khwarezmi, Turkic science*

Özet

Türk bilim adamları dünya bilimde önemli bir yere sahiptir. Farabi, el-Biruni, el-Fargani, Nasuriaddin al-Tusi ve diğerleri gibi seçkin bilim adamları, Orta Doğu bilim okulunun önde gelen temsilcileri ve matematik, astronomi, jeoloji, jeodezi, tıp ve diğer bilimler ile ilgili önemli eserlerin yazarlarıydı. Daha sonra bu çalışmalar Avrupa'da bilimin gelişimini canlandırdı ve modern bilimin oluşumunun ana kaynağı oldu.

Makalede 13. yüzyılda başlayacak olan Türkdilli bilimsel üslubun ana kaynakları olmuş, 9. ve 12. yüzyıllar arasında yaşamış Türk bilimadamlarının eserleri

* Assoc.Prof., Azerbaijan Milli İlimler Akademisi Dilcilik Enstitüsü Türk dilleri şubesi Bakü AZERBAIJAN shabnam.hasanli@yahoo.com

inceleniyor. Abdülhamid bin Vasi bin Türk, El- Fergani, El- Harezmi, Hatib Bağdadi, Ahmed ibn El-Hasan Abu Sa'id el-Berdei, Abu Ali Berdei, Abu Hüseyin Yakub ibn Musa el-Erdebili, Abdullah Al Hüseyin ibn Abdul-al-Urmevi, Ebu Abdullah Muhammed ibn Bakuvi dönemin gereklerine uygun olarak Arapça yazsa da, tarihi kaynaklar ve eserlerindeki yorumlar onların Türk kimliğini kanıtlıyor. Sonraki yüzyıllarda yurttaşları bu eserleri Türk dillerinde yorumlamışlar ve bu eserler Doğu'da yüzyıllar boyunca çeşitli bilim dallarının ana kitapları olarak kabul edilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Arap dili, bilimsel üslup, El- Biruni, El- Harezmi, Türk bilimi*

Scientific style has a long history in Turkic languages. However, Turkic science history is not the same with scientific history written in Turkic languages. Historically, substantial part of scientific-philosophical works related to scientifically and culturally progressing Turkic nations were written in other languages. Particularly, beginning from the period when Islam commenced to enter Turkic society, the biggest part was created in other languages. Turkic scholars were writing in Arabic in order to achieve spreading of their works to larger masses. Because of the lasting dominance of initially Persian, subsequently Arabic, then again Persian languages over long centuries, social-political conditions as well as objective and subjective reasons, the number of ancient written works in Turkic that we currently have is not so large. Perhaps historically there have been such ancient works created in Turkic languages that they could extend Turkic scientific history to more previous manuscripts. However, this history is currently calculated based on the bi-lingual dictionaries belonging to XIII century. Significant part of the works belonging to the XIII century proves that this process was based on historical traditions and had deep roots. On the other hand, scientific works by Turkic authors which written in Arabic were among significant scientific sources until this period.

In the territories where Islamic religion, which appeared in the early VII century, began to be spread, Arabic gradually became to get religious and political language status as well as scientific one. Definitely, this did not happen because of own features of the language. Arabic, thanks to the massive spreading under the rule of the religion and Arab caliphs' directives to translate scientific knowledge in ancient Greek, Latin and Persian languages got scientific strength. Thus, Arabic, the language of the sacred religion, also became a mean to learn ancient scientific knowledge. Through getting dominance on the languages of territories invaded, Arabic also developed rapidly thanks to these languages. All these facts led to scholars to write in Arabic. This process began in the IX-X centuries and initial scientific works were related to the religion. New religion and understanding of its theses,

learning of the Sharia more deeply already became necessity for the society. This was also related to the fact that teaching of the sciences, particularly religious ones was realized in the madrasas under supervision of the mosques. Existence of the sophisticated connoisseurs of the Islamic religion was also in the interest of the Caliphate. There are many Turkic scholars among theologians of that period. Among the Turkic theologian scholars who lived in the X-XI centuries, Makki ibn Ahmad ibn Sadaveyh Bardai, Al Khatib al-Baghdadi, Ahmad ibn al Hussein Abu Said al-Bardai, Abu Ali Bardai, Abu-l Hussein Yaqub ibn Musa al- Ardabili, Abu Abdullah al Hussein ibn Abdullah-al-Urmawi, Abu Abdullah Muhammad ibn Bakuwei Bakuvi, Abu-l Hasan Ali ibn Haskaveyh ibn Ibrahim al-Maraghi, Musa Salmasi, Abu Abdullah Marandi, Jafar ibn Muhammad al- Hurras Abu Muhammad Maraghi can be mentioned (Mahmudov M, 2006, p. 31)

1. Turkish Scientists In The 9- 10th Centuries And Their Studies

Abu Bakr Muhammad ibn Ali Al-Maraghi was one of the leading linguist scholars of his period. He is author of the scientific works such as “Kitab mukhtasar fi-n-nahv” and “Kitab sharh shahavid Sibaveyh va tassiruhe”. Unfortunately, these works do not exist in the present time.

Abu Jafar Muhammad ibn Musa al-Khwarizmi who was born in 780 in Khiva city was a distinguished scholar who conducted significant research in astronomy, geography and mathematics. His research based on Indian numbers, works associated with binary and decimal number systems, invention of zero led to Khwarizmi’s contributions to modern mathematical science. He has matchless efforts in the formulation of Algebra by writing “*al-Kitāb al-mukhtaṣar fī ḥisāb al-jabr wal-muqābala*” (The Compendious Book on Calculation by Completion and Balancing), the first independent work about algebra. His book about numbers was translated into Latin as “*Algoritmi de numero Indorum*” and as a consequence information about decimal number system was learnt in Europe. Al-Khwarizmi’s analyses on astronomy encapsulate calendars, calculations on the movement of the planets, preparation of astronomic tables (Zij) and etc. His studies were based on previous Eastern astronomers’ scientific knowledge and ancient Greek sources. He did calculations on various attitudes of the Sun, the Moon and planets. In the work titled “Kitab surat al-ard” in which he gave his scientific opinions associated with geography, Al-Khwarizmi also made corrections to Ptolemy’s some calculations, prepared various maps and tables by calculating coordinates of the important points. The map compiled by Al-Khwarizmi was based on more precise coordinates than the one prepared by Ptolemy. In general, Khwarizmi has made corrections to the Ptolemy’s calculations dealing with both astronomy and geography. Al-Khwarizmi has calculated

more precisely of geographic latitudes and longitudes than Ptolemy while at the same time his calculation on the meridian circle was different from the Ptolemy's one. His writings such as “Kitab-al-amal-bil-asturlabat” and “Kitab-ar-ruhama” involve instructions for the use of astrolabe, description of the special compass to define namaz time, preparation mechanism of sundials.

Al-Khwarizmi's work of “al-Kitāb al-mukhtaṣar fī ḥisāb al-jabr wal-muqābala” was written with the encouragement of Caliph al-Ma'mun and originally was prepared as a work based on practice on solving economic issues in trade. The writing is consisted of three parts: 1) solving of linear and quadratic equations using examples; 2) practical trigonometry and 3) division of legal inheritance. By classifying linear and quadratic equations, Al-Khwarizmi defines six types of the quadratic equations.

$ax^2 + bx + c = 0$ – solving of this example indicates that:

$$ax^2 = bx$$

$$ax^2 = c$$

$$a^2 + bx = c$$

$$ax^2 + c = bx$$

$$bx + c = ax^2$$

In such equations, Al-Khwarizmi was looking for positive root therefore both sides should be with positive denominator. The author indicated two solving method of the canonical form of quadratic equations: al-jabr and al-muqabala. In the method of al-jabr, negatives change their sides and become positives, thus the equation is solved.

Additionally, he introduced the rules for multiplying of multinomials. The first part of the work was about calculation of geometrical figures' areas and volumes. In this regard, examples and practical solving methods were preferred by Al-Khwarizmi. This work was written in 820 and was translated into Latin in 1145.

Al-Khwarizmi's work of “Zij-al-sindhind” is the first work written in Arabic in this field and encapsulated 116 calendars, astronomical and astrological tables as well as 37 chapters. In the “Zij”, movements of the Sun, the Moon and five planets have been indicated. In this work, at same time, sine and cosine trigonometric functions have been also given. Currently, the original version of the work does not exist. However, four copies of the translated versions into Latin in the XII century are preserved in Paris, Madrid and Oxford libraries.

Al-Khwarizmi's work of "Khisala fi istikhraj fi tarix al-yahud" is dedicated to Hebrew calendar. In general, Al-Khwarizmi is the author of lots of works in various fields and his writing are preserved in various libraries. He is the founder of the new phase in the field of exact sciences and put forward new scientific concepts and terms.

One of the famous Turkic-Muslim astronomers living in the IX century was Ahmad ibn Muhammad ibn Kathir Al-Farghani, also known as Alfraganus. One of the lunar craters has been named after the scientist who is known as Alfraganus in the West.

Al-Farghani, unlike Ptolemy and his successors, completely denies relations of the spiritual objects with astronomy and celestial bodies. By calculating volume and sizes of the cosmos and planets, he considered that celestial bodies were moving in homocentric and eccentric circles. His calculations on the celestial bodies remained the main source using by Western astronomers used until Copernic. For the first time, he gave information about the Sun's orbit and its movement on its axis, calculated the distance between the parallels and invented the method to define Solar eclipse. He used this method to give information about solar eclipse in 842. His most famous work is called "Elements of the Astronomy". This work was translated into Latin in the XII century, into Hebrew in the XIII century, into again Latin by Jacob Christman in the XVI century, and for the fourth time into Latin by Jacobus Golius in the XVIII century. The work, which is considered that written approximately in 833, seems as a commentary of the Ptolemy's Almagest, however Al-Farghani has exhibited diverse stance in each issue. His work "Usul-al-elm al-nujum" was about stars and recognized as "Al-madkhal fi al-mejisti" and "Al-madkhal ila elm al heyat-al-aflak" and "Kitab-al-fusul-al-selasin". His another book "Al-kamil fi-al usturlab" is about preparation of astrolabe.

Abd al-Hamīd ibn Wasy ibn Turk (who lived in the IX century was an eminent mathematician. Ibn al-Nadim mentioned his two records: "*Kitab- al-Jāme' fi'l-ḥesāb*" ("Comprehensive book on computation") and "*Kitab al-Mo'āmalāt*" ("Book of transactions") (Abu-l- Faraj Mohammad b.al- Nadim, 1872, pp. 281). In other sources, his books such as "*Nawāder al-ḥesāb wa kawāṣṣ al-a'dād*" ("Book of rarities of computation and characteristics of numbers") and "*Kitab al-Jabr wa'l-moqābala*" ("Book of algebra") are also mentioned (Lippert J,1903, pp. 230).

Aydin Sayili states that ibn Wasy was born in the first part of the IX century in Mā warā' an-Nahr (Transoxiana) during period of the Caliph al-Ma'mūn and was known both as al-Jili (because of being from Jili city) and as

al-Hasib (because of being mathematician). The author of the works such as “Kitab- al-Jāme‘ fi’l-ḥesāb”, “Kitab al-Mo‘āmalāt” and “Kitab al-Mesāḥa” (“Book of surveying”) Abd al-Hamīd ibn Wasy ibn Turk abu Fazl lived in Baghdad (Sayili A, 1962). His studies were similar to the Al-Khwarizmi’s ones, however he wrote “Kitab al-Jabr wa’l-moqābala” before Al-Khwarizmi.

One of the prominent scholars living in the IX-X centuries is Sahl-al Balkhi. Being one of the students of Al-Kindi, Abu Zayd Ahmed ibn Sahl Balkhi’s only book that exist today is Masalih al-Abdan wa al-Anfus (Sustenance for Body and Soul) which is a medical book. Two copies of his work still exist in the Süleymaniye Library. By defining and treatment of neurological diseases was emphasized by Al-Balkhi who put forward the notions of mental and psychological problems for the first time in the Islamic medical science. Through linking psychophysical and psychosomatic medical issues with “religious health”, he has identified the terms such as “al-tibbi ar-ruhani” (covers “spiritual” diseases) and “tibb-al-qalb” (referring to medical issues dealing with the mind). Thus, Al-Balkhi divided psychology and neurology as separate divisions of the medical science and presented various treatment methods. By linking physical illnesses with spiritual illnesses, he stated that this feature should be taken into consideration during treatment period. He created classification of neurotic diseases by differentiating neurosis and psychosis for the first time and presented separate treatment method of each one. Historians and commentators such as Ibn al-Nadim, Abu Hayyan, Tovhid, al-Shahrastani have provided information in their works about Al-Balkhi who is author of the works of “Akhlag-ul-umam”, “Aksam-u ulum il- falsafa”, “Aksam-ul-Ulum”, “Beyan-u Vujuh ‘il Hikmet- i fi’l evamir - i va’n -nevahi ish –shariyyeti”, “Edeb-us sultan va raiyye”, “El- Esma va’l -Kuna val- elkab”, “El-ilm vat-talim”, “Kitabun fi’l -hilaf”, “Kitab-us siyaset- is- saghir”, “Kitab -us -siyaset-il kebir”, “Nazmul -Kuran” “Serai-ul - adyan”, “Suvar-ul akalim-il- islamiyye”

Development of science was propagated in the same language however in the various directions in all regions where Turkic nations lived as well as in the eastern and western regions of the Caspian Sea. Particularly, in Azerbaijan territory fiqh (Islamic jurisprudence.), teology, poetry were the main developing science fields while in Turkestan, Khwarezm significant works in exact and natural sciences appeared. “In the X century, Arabic poetry, science and literature already earned a full citizenship in Azerbaijan. Disappearing of the some aforementioned manuscripts as well as the fact that none of the works exist by Makki ibn Ahmad Bardai who has been an impressing scholar because of the huge number of his works, do not let us to commence a serious

discussion regarding with scientific environment of that period in Azerbaijan (Mahmudov M., 2006, pp.35).

2.Turkic Scientists In The 11-12th cc. And Their Studies

One of the Turkic scholars who were considered as the most significant representatives of the science in Turkestan in the X-XI centuries was Al-Biruni. Abu Rayḥan Muḥammad ibn Aḥmad Al-Biruni was born in 973 in Khwarezm and studied mathematical and astronomical trainings by Ibn-i Irak and Abdussamad ibn Hakim in the Khwarezmians' palace before going to Iran to live. Working jointly with Abul al-Wafa in astronomy, Al-Biruni subsequently began to write works in the field of astronomy under the fiduciary of the Ghaznavids. During scientific activity in Nandana city in India (currently in Pakistan) Al-Biruni learnt Sanskrit language which was helpful for him to get acquaintance with ancient Indian knowledge. He is author of 45 books about astronomy and 20 ones about mathematics as well as works such as "Athâr-ul-Bâkiya", "Nihayet'il Emakin", "Qanun Al-Masudi" and Patanjali (which translated from Indian to Arabic). Only 27 of his series of works dedicated to medicine, biology, plants, metal products, animals and etc. exist presently. This is because of Al-Biruni's hard writing language which impeded translation into Latin.

Al-Biruni was the first scholar who accepted a radius as a unit of the trigonometry by bringing sine, cosine, secant, cosecant and cotangent in trigonometric calculations to this science field. He also put forward the idea that the Earth rotates around its own axis by calculating meridian line based on horizon line. By dissenting Aristo and Ptolemy's opinions, Al-Biruni's writings set up modern astronomy science a couple of centuries ago than Copernic. He associated the shifting of the lunar phases with various illumination of the Sun depending on the Moon's movement. Additionally, he calculated one degree length of the Earth. In general, 40 out of 80 chapters in his work about India were dedicated to astronomy.

In his work of "Kitabul-jamahir fi marifetil-Javahir", Al-Biruni calculated the sizes of twenty-three solid and six fluid substances which results were similar to the modern measurement units. He was also author a book about healing herbs and medicines that is titled "Kitab'us Saydane". Explanations in the "Saydane" which covers more than one thousand healing herbs, minerals and medicines were based on Al-Biruni's own experiments, his observations during travels and information he heard. Giving of Arabic, Greek, Syriac, Indian, Persian, Khwarezmian, Sogdian and Turkic names of the indicated herbs, minerals and the livings was main difference of this work from its previous analogies. In the work, more than 250 scholars' names were

mentioned. The only Arabic version of the work was found in Bursa in 1927 and is still kept there in Kurshunlu Camii. Additionally, the version, which translated into Persian in the first part of the XIII century by Abu-Bakr al-Kasani from Farghana, exists until nowadays.

The work consists of five parts. In the introduction, by giving definitions of the terms as *saydana* and *saydanini*, the author provides information about duties of these sciences and their stance among medical sciences. In the first part, he puts forward that saydane is the Arabized version of the Indian word of chaydanini (çaydanini) and this transformation stemmed from own features of the Arabic language. Al-Biruni, using examples, indicates that words which beginning with the letter of 'ch (ç)' have moved from Turkic, Persian and Indian languages into Arabic in which they are written and pronounced with the letter of 's'. Reflecting his linguistic abilities, one the targets of Al-Biruni's writing of "Saydane" was showing synonymous of the medicine names as well as collecting all the words together which were given in various works under diverse names. In the second part, by classifying simple and difficult medicines Al-Biruni identified simple ones as aqāqīr. Being the plural version of Arabic-origin word aqqār, aqāqīr is one of the pervasive notions in Islamic medicine. This notion is also known as "adviyayi-mufrada". Simple medicines are the ones prepared based on natural contents and excluding any additional ingredient. On the other hand, "adviyayi-murakkaba" are the medicines, which involve with various ingredients.

The fourth part of the work draws special attention in which Al-Biruni considers himself as outsider to Arabic and Persian languages. He mentions that his native language is Khwarezmian, however he writes in Arabic because of its adequacy for expressing scientific goals. Dividing his work into 29 chapters because of existing 29 letters in Arabic, the author presents Greek herb and medicine names in Arabic however also adds that Arabic do not completely reflect Greek sounds and letters. Generally, herb and medicine names have been commented in 1116 paragraphs in the work. Additionally, it seems that the author has created multilingual explanatory translation dictionary through emphasizing Arabic, Persian, Greek, Indian and Turkic names of herbs. "Out of 4500 terms given in the works, 1600 belongs to Arabic, 1100 to Persian and its dialects, 750 to Greek, 400 to Syriac, 350 to Indian, 15 to Latin, 9 to Turkic languages. Origins of the 280 terms have not been identified" (Абу Рейхан Ал Бируни.,1973, pp. 53). In this work, the author also indicates definitions of the terms such as abaghillis, ab-daru, abakhurus/abajurus, abanus, shajarai-ibrahim (the herb cultivated in Babyl), utrunj, ismid and etc. in different languages and others' works.

Additionally, Al-Biruni imprinted his name to the world science by writing books such as “Kitabut-tahkik ma`lil-hind”, “Kitabüt-tefhim fi evaili sibaat-it-tencim”, “Tahdid ü nihayeti`l-emakin li-tashih-i mesafetil-mesakin”.

Increasing importance of the Arabic in the science and literature in the XI century Bahmanyār ibn Marzubān, Khatib Al-Tabrizi and other scholars wrote their works in this language.

Abu-l Qanaim ibn Hussein al-Mushili al Azerbaijani was very prominent faqih who lived at the same time. His contemporaries such as Abu-Bakr Urmavi, Abu-l Hasan Badil ibn Ali ibn Badil al-Barzandi, Abu Iskhac Shirazi, Abu Omar Osman ibn al-Musadda ibn Ahmad al-Darbandi, Abu-Ruh al faraj al Khuvayyi, Abu-t tayyib Nueym al-Urmawi, Hussein ibn Jafari ibn Salmasi, Abu Hafs Omar ibn Ali ibn Ahmad Zanjani were prominent faqih scientists well-known in the East. M. Mahmudov who conducted research on these pundits mentions that “these ones not only constrained themselves in national levels, but also they learnt and taught knowledge by travelling to the central cultural centres of Muslim scientist of that time. Azerbaijani scientists created significant works in all fields of theology as well as contributed to thriving of mental life” (Mahmudov M, 2006, p.79)

Amin ad-Din at-Tabrizi who lived in the XII century was ibn-Fadla’s student besides teaching at Nizamiyye and Nasiriyya madrasas. He was also author of three volume book about fiqh which is titled as “Sumt-al favaid”. Abu-l-Fadl Ismail ibn Ali ibn Ibrahim al-Ganjavi worked as faqih and muhaddis.

Abu-l Fattuh Yahya ibn Habash ibn Amirak who was born in the Suhrawardi city in the suburbs of Zanjan, was one of the preeminent scholars and known as “Sheyh al-Maqtul” and “Sheyh al-Ishraq”. Known also as Shahāb ad-Dīn Suhrawardi, the philosopher was killed by fitva (judgment) given by Aleppo faqihs. He founded Ishraqi school (Illuminationism) and was authors of “Kitab hikmat al-ishraq”, “Hayakal al-Nur”, At-tahvihat al-lavhiyya val-l arshiyya, “Risala fi itiqad al-hukama”, “Kitab al-mashari' wa'l-motarahat”, “Alwah-i Imadi”. “Kitab al-moqawamat” and “Al-Maarij”

One of the XII century’s scholars Ayn-al-Quzāt Mayānejī (Hamadani) was author a number of works regarding with the religion. His risalats (letters) such as “Baghiya al-bahs as mana albas”, “Shakava al-Garib” and “Tamhīdāt” (Preludes) were dedicated to philosophy and theology.

One of the Azerbaijani scientists living in the first part of the XII century was Yusif ibn Tahir Khoylu. In his work of “Sharh at-tanhir” he wrote some comments on Abu-l Ala-al Maarri’s diwan of “Saqt az-zand”

Shamsaddin Muhammad ibn Ashraf al-Husayni as-Samarkandi who was prominent astronomer and mathematician lived in the XII century in Samarkand conducted research in the field of logic, philosophy, fiqh and exact sciences. He was a follower of the Eastern thinkers and other scholars who lived in the same century. In his work of “Risala fi adab-al-baht”, he linked philosophical thoughts of ancient Greek philosophers with the Eastern thinking by applying dialectical judgment and intellectual analysis. Besides creating a star catalogue during 1276-1277, he also prepared an astronomical summary as a commentary to Claudius Ptolemy’s work of “Almagest”.

In his work of “Esghali-el-thesis” in which 35 assumptions which given in the first and second parts of Euclid’s work of “Elementa”, he has approved Euclid’s fifth postulate. He also did not accept serious the ones in the East who ignore this postulate. Generally, Sh. Samarkandi cited Ibn al-Haytham, Omar Khayyam, al-Govhari, Nasir ad-din al-Tusi, Asir al-Din al-Abkhari in his works (Матвиевская Г.П ,1967, 1983). As-Samarkandi’s works were reflected in a number of manuscripts, including Qadi-zada al-Rumi’s comments. He worked under Nasir ad-din al-Tusi in Maragheh observatory and also was prominent chemist, physician, mechanician, astronomer and mathematician Al-Khazin’s student (Рожанская М.М,1976).

Conclusion

It should be said that the national identity of these scientists has not been often explained. In many encyclopedias, these scientists are presented as either Arabian or Persian scientists because of the language they use in their works. At best, these scientists are presented as Islamic scholars. However, in our opinion, the tags they use reflect their national identity as well, from where they are. As accentuated, in the Islamic scientific history, not depending on writing in any of languages, there have been a significant number of historical Turkic scholars whose works became main sources for the shaping of scientific language and style in Turkic languages in the following years.

References

1. Mahmudov, M.(2006). *Ərəbcə yazmış Azərbaycanlı şair və ədiblər. VII-XII əsrlər*. Bakı: Şərq- Qərb nəşriyyatı.
2. Sayılı, A (1962). *Abdülhamit ibni Türk'ün Katışık denklemlerde mantıkı zaruretler adlı yazısı ve zamanın cebri*. Ankara: TTK yayınları.
3. al- Nadim,M.(1972). *Kitab al fihrist*. Leipzig.
4. Lippert, J (1903). *Ebn-al- Qefti. Tarik al-hokama*, Leipzig.
5. Ал Бируни, А.Р.(1973). *Избранные произведения. IV т. . Фармакогнозия в медицине (китаб-ас-сайдана фит-тибб)*. (Каримова У. перевод.) . Ташкент: Изд. Фан.

6. Матвиевская, Г.П.(1967) *Учение о числе на средневековом Ближнем и среднем Востоке*. Ташкент: Изд. Фан.
7. Матвиевская, Г.П. Розенфельд, Б.А.(1983) *Математики и астрономы мусульманского средневековья и их труды (VIII-XVII вв.)*. Москва: Изд. Наука.
8. Рожанская, М.М. (1976). *Механика на средневековом Востоке*. Москва: Изд. Наука.

**BİLİM VE SANAT MERKEZLERİ TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM
PROGRAMININ YENİLENMİŞ BLOOM TAKSONOMİSİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**EVALUATION OF SCIENCE AND ART CENTERS TURKISH
LANGUAGE TEACHING PROGRAM IN TERMS OF RENEWED
BLOOM TAXONOMY**

*Ramazan ERYILMAZ**

Özet

Bu çalışmada, Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (2020), yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi amaçlanmaktadır. Bunun için programda yer alan kazanımlar belirlenmiş ve bu kazanımlar, yenilenmiş Bloom taksonomisinde belirlenen, bilişsel alan basamakları ve bilgi türleri açısından değerlendirilmiştir. Çalışma nitel araştırmalarda tercih edilen durum çalışmasına uygun olarak desenlenmiştir. Verileri toplanmasında doküman incelemesi, verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bulgulara göre; kazanımlar en çok olgusal ve kavramsal bilgileri kullanmaya elverişlidir. Bilişsel alan basamaklarından hatırlama ve anlamaya denk gelen kazanımlar oran olarak öne çıkmaktadır. Sonuçlara göre, bilgi türleri ve bilişsel alan basamakları dengeli dağılmamaktadır. Bilgi türlerinden işlemsel bilgi ve üst bilişsel bilginin kullanılacağı kazanımlar oran olarak yetersizdir. Alt düzey basamaklarından hatırlama ve anlama basamakları öne çıkarken, üst düzey basamakları olan çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamaklarına denk gelen kazanımlara programda yeteri kadar yer verilmemiştir. Üstün yetenekli öğrencilerin eleştirel ve analitik düşünmeye, yeteneklerini fark etme ve geliştirmeye ihtiyaçları vardır. Bu açıdan geliştirilecek programlarda dengeli bir dağılım sağlanması, üst bilişsel bilgi türü ve üst düzey bilişsel becerilerle ilgili olan çözümleme, değerlendirme ve yaratma basamaklarına uygun kazanımlara yeterince yer verilmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Bilim ve sanat merkezleri, Türkçe, program, Bloom

Abstract

In this study, it is aimed to examine the Science and Art Centers Turkish Course Curriculum (2020), according to the revised Bloom taxonomy. For this, the objectives in the program were determined and these objectives were evaluated in terms of cognitive domain steps and knowledge types determined in the revised Bloom's taxonomy. The study was designed in accordance with the case study preferred in qualitative research. Document analysis was used for data collection, and descriptive analysis method was used for data analysis. According to the findings; the objectives

* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi ABD Doktora Öğrencisi Ankara / TÜRKİYE ramazaneryilmaz@windowslive.com

are most suitable for using factual and conceptual knowledge. Achievements corresponding to remembering and understanding from the cognitive domain steps stand out as a percentage. According to the results, knowledge types and cognitive domain levels are not distributed evenly. Among the types of knowledge, the objectives using procedural and metacognitive knowledge are relatively inadequate. While the lower levels come to the fore in the stages of remembering and comprehension, the objectives corresponding to the upper level stages of analysis, evaluation and creation were not included enough in the program. Gifted students need to think critically and analytically, and to recognize and develop their abilities. In this respect, it is recommended to ensure a balanced distribution in the programs to be developed, to include the objectives appropriate to the analysis, evaluation and creation steps related to the type of metacognitive knowledge and high-level cognitive skills.

Keywords: Science and art centers, Turkish, program, Bloom

Giriş

Eğitimde bireysel farklılıkların belli ölçülere ulaşması durumunda, özel gereksinimli öğrencilerin eğitimi gündeme gelmektedir. Hem fiziksel ve/veya zihinsel engelleri bulunan öğrenciler hem de üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Son yıllarda üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde önemli gelişmeler olmaktadır. Bu öğrencilerin akranlarından farklı bir eğitim alması ya da akranlarıyla aldıkları eğitimle beraber takviye eğitim almaları yönünde ortaya çıkan gelişmeler, üstün yeteneklilere yönelik eğitim kurumlarını ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde önemli bir yeri olan okullar, bilim ve sanat merkezleridir. Bu öğrencilerin üstün yetenek tanısı almasından üniversite çağına kadarki eğitimlerinde, bilim ve sanat merkezleri rol oynamaktadır (Vuran ve Ünlü, 2013). 2019-2020 eğitim öğretim yılında 182 bilim ve sanat merkezinde 57.360 *seçilmiş* öğrencinin eğitim aldığı düşünülürse bu okulların önemi daha iyi anlaşılabilir (Milli Eğitim Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2020). Üstün yetenekli oldukları tespit edilmiş öğrencilerin bu okulların yanı sıra, kendi okullarının destek eğitim odalarında alabildikleri - engelli öğrencilerin de yararlanabildiği- bir tür özel eğitim de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Üstün yetenekli bireylerin eğitiminin ülkeler açısından birçok farklı boyutlarda önemi vardır. Üstün yetenekliler toplumsal ve ekonomik gelişmelerde *ileri taşıyıcı* görevi görmektedir. Birçok alanda yenilikçi ve yaratıcı çalışmalarıyla ülkelerin gelişip kalkınmasında üstün yetenekli bireylerin önemi ifade edilmiştir (Alevli, 2019). Bu bireylerin özel eğitimi bireysel olarak önemli olduğu kadar toplumsal olarak da önem arz etmektedir (Bilgili, 2000). Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde, iletişim becerileri, liderlik yeteneği, yaratıcı ve eleştirel düşünebilme yeteneklerinin gelişimi

genel amaçlardandır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2015). Bu açıdan üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde dil ve iletişim becerilerine önem verildiği ortaya çıkmaktadır. Bilim ve sanat merkezlerinde yürütülen Türkçe eğitimi faaliyetlerini bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Bu kurumlarda yürütülen Türkçe eğitimi faaliyetleri için kılavuz niteliğinde olan Türkçe Öğretim Programı'nın (2020) incelenmesi, bu öğretim programının akranlarına göre üst düzey bilişsel becerilere sahip olan bilim ve sanat merkezi öğrencilerinin ihtiyaçlarına ne kadar cevap verdiğinin anlaşılması açısından önemlidir. Eğitim programlarının bilişsel alan basamakları açısından değerlendirilmesinde sıklıkla tercih edilen yenilenmiş Bloom taksonomisi açısından öğretim programını ele almak, özellikle üst düzey becerilerinin geliştirilmesi amaçlanan bilim ve sanat merkezi öğrencilerinin Türkçe eğitimi göz önüne alındığında yerinde bir tercih olacaktır. Bu taksonominin alt düzey bilişsel beceri basamakları ve üst düzey bilişsel beceri basamakları Türkçe öğretim programı kazanımlarını ele almakta temel teşkil edebilir. Alan yazın tarandığında, 2020 yılındaki Türkçe Öğretim Programı ve daha önce yürürlükte olan Türkçe eğitimi çerçeve programının (Milli Eğitim Bakanlığı, 2019) herhangi bir bilimsel çalışmada ele alınmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkçe Öğretim Programı'nın (2020) yenilenmiş Bloom taksonomisi bilişsel alan basamakları açısından değerlendirilmesidir.

Daha düzenli ve ayrıntılı sonuçlar elde etmek adına, çalışma alt amaçları belirlenmiştir:

1. Türkçe Öğretim Programı (2020) destek eğitimi kazanımlarının yenilenmiş Bloom taksonomisi bilişsel alana basamakları ve bilgi türleri açısından durumu nedir?

2. Türkçe Öğretim Programı (2020) bireysel yetenekleri fark ettirme programı kazanımlarının yenilenmiş Bloom taksonomisi bilişsel alan basamakları ve bilgi türleri açısından durumu nedir?

Çalışma sonucunda ortaya çıkan veriler, bilim ve sanat merkezi Türkçe dersleri için gerçekleştirilecek program geliştirme çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Bunun yanında, çalışma sonuçları bu derslerin planlanması sürecinde, Türkçe danışmanlarına ders planlama sürecinde çeşitli ipuçları sunacaktır.

1. Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Öğretim Programı

Geçmişten günümüze üstün yetenekleri olduğu düşünülen bireylerin özel bir eğitimi tabi tutulduğu bir gerçektir. Örneğin, Osmanlı Devleti'nde, ülke topraklarından devşirme denilen bir usulde, zeki veya yetenekli olduğu düşünülen çocuklar, Enderun denilen özel bir okulda eğitim almışlardır. Günümüzün modern eğitim anlayışıyla bu dönem eş tutulamayacak olsa da

özel yeteneklilerin özel bir eğitimden geçirilmeleri için güzel bir örnektir. 1992 yılında Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Daire Başkanlığı özel eğitim gereksinimleri olan öğrencilerin eğitimi ile ilgili çalışmaların yürütülmesi ile ilgilenmektedir. Bu daire içinde faaliyet gösteren “Üstün Yetenekliler Şubesi” üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi ile ilgili faaliyetlerin bakanlık nezdinde yürütüldüğü şubedir (Alevli, 2019; Bilgili, 2000). Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi için 1995 yılında Ankara’da açılan ilk bilim ve sanat merkezinden sonra, 2020 yılı itibarıyla 182 bilim ve sanat merkezi ülke çapında hizmet vermektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2020).

Bilim ve sanat merkezlerinde ders kitabı uygulaması yoktur. İlk başlarda öğretim programları da mevcut olmamıştır. Bunun öğretmen/danışmanı ve öğrenciyi derste özgürleştirdiği söylenebilir. Fakat bu durum Türkçe öğretmen/danışmanları için öğrencilerin hazırbulunuşluğunu tahmin etme, ders içeriği oluşturma ve değerlendirme gibi çeşitli gereksinimlerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir (Ayrancı ve Mete, 2017; Şenol, 2011; Yıldız, 2018). Bilim ve sanat merkezlerinin yaygınlaşması öğretim programı ihtiyacını doğurmuş, bu amaçla Türkçe dersi için “Türkçe Dersi Çerçeve Programı” ve “Türkçe Etkinlik Kitabı” oluşturulmuştur (Alevli, 2019, s.15). Çerçeve programda, “Destek Eğitimi” ve “Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme” programları için çeşitli kazanımlar belirlenmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2019). Türkçe Dersi Etkinlik Kitabı, çerçeve programla beraber yayınlanmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2019). Bu belgede, bilim ve sanat merkezleri Türkçe derslerinde kullanılabilecek örnek etkinlikler yer almaktadır. Bilim ve Sanat Merkezlerinde, eğitim kademeleri ya da sınıf düzeyi değil eğitim programlarından bahsedilebilir. Bu programlar; uyum programı, destek eğitimi programı, bireysel yetenekleri fark ettirme programı, özel yetenekleri geliştirme programı ve proje üretimi ve yönetimi programıdır (Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuzu, 2020).

Uyum programında Bilim ve sanat merkezine (BİLSEM) yeni kaydı yapılan genel zihinsel yetenek, müzik ve görsel sanatlar yetenek alanı olmak üzere çeşitli alanlardaki öğrencilerinin yeni ortama uyumunu sağlamak amacıyla kurumu, eğitim programlarını, öğretmen ve öğrencileri tanıtmak amaçlanmaktadır (Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuzu, 2020).

Destek eğitimi programı, uyum programını tamamlayan genel zihinsel yetenek alanından tanılanan öğrencilerin geliştirmesi gereken temel becerileri içermektedir. Destek eğitimi programında iletişim, iş birliği, grupla çalışma, öğrenmeyi öğrenme, problem çözme, bilimsel araştırma, girişimcilik, eleştirel ve yaratıcı düşünme, etkili karar verme, teknoloji okuryazarlığı, sosyal

sorumluluk, kaynakları etkin kullanma becerilerinin kazandırılması ortak amaçları etrafında çeşitli disiplinlerin eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. Bu aşamadan itibaren öğrenciler proje çalışmalarına başlayabilmektedir (Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuzu, 2020).

Bireysel yetenekleri fark ettirme programı, destek eğitim programını tamamlayan öğrencilerin bireysel yeteneklerini fark etmeleri amacıyla iki yıl yürütülmektedir. Bu amacından dolayı, öğrenciler tüm alanları tanıyacak şekilde ders planlaması yapılmalıdır. Yine bu amaçla, dönemler 8 haftalık bir süreye denk gelir. Her dönemde gruplar fark bir disiplinde eğitim alarak bireysel yeteneklerini fark etmelidir (Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuzu, 2020).

Özel yetenekleri geliştirme programı, müzik ve görsel sanatlar yetenek alanlarında uyum programını, genel zihinsel yetenek alanında bireysel yetenekleri fark ettirme programını tamamlayan öğrencilerin geçeceği bir üst aşamadır. Bireysel yetenekleri fark ettirme programı dönem sonlarında, ders öğretmenlerince yapılan tanılamalar kılavuzluğunda, özel yetenekleri geliştirme programının uygulanması sürecine geçilir. Öğrenciler, kendi istekleri ve ders öğretmen/danışmanlarının tanılamaları temelinde derslere devam ederler. Bu program da 2 yıl sürmektedir (Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuzu, 2020).

Proje üretimi ve yönetimi programı, özel yetenekleri geliştirme programını tamamlayan öğrencilerin ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda bir alan/disiplinde grupla veya bireysel olarak yürütülen eğitim programıdır. Öğrenci bu süreçte her yıl en az bir proje hazırlar. Her türlü üretim, bilimsel çalışma ve sanat etkinlikleri projelendirilir. Öğrenciler danışman öğretmenleriyle proje sürecinde yılda iki kez raporlandırma yaparlar (Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretmen Kılavuzu, 2020).

Türkçe öğretmenleri/danışmanları, bilim ve sanat merkezinde eğitime devam eden tüm öğrencilerle proje çalışması yürütebilmektedir. Fakat özel yetenekleri fark ettirme programı ve proje üretimi ve yönetimi programlarında ders görevi alamamakta, uyum programı, deste eğitimi programı ve bireysel yetenekleri fark ettirme programı öğrencilerinin Türkçe derslerinde görev alabilmektedirler.

2020 yılında Millî Eğitim Bakanlığının yayınladığı yeni Türkçe Dersi Öğretim Programı hazırlanmıştır. Programın hazırlanışında dikkat edilen hususlar belirtilmiştir:

Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretim Programı, Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı Bilim ve Sanat Merkezlerinde Destek Eğitim

Programı ve Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme Programına devam eden özel yetenekli öğrenciler için hazırlanmıştır.

Kazanımların yazımında Bloom taksonomisinden, Yaratıcı Problem Çözme becerilerinden, ÜYEP¹ Öğretim Programı becerileri ve kazanımlarından, Duygusal Zekâdan, araştırma becerilerinden, eleştirel düşünme becerilerinden, bilgi işlemsel düşünme becerilerinden ve öz düzenleme becerilerinden yararlanılmıştır. Ayrıca genel öğretim programı temel alınarak zenginleştirme ve hızlandırma stratejileri kullanılmıştır.

Programında yer alan kazanımlar aşamalı ve sarmal yapılandırılmış, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerine katkı sağlayacak şekilde düzenlenmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2020).

Program (Milli Eğitim Bakanlığı, 2020), “Bilsem Öğretim Programlarının Amaçları”, “Bilsem Öğretim Programlarının Özellikleri”, “Öğretim Programlarının İçerik Boyutu”, “Öğretim Programlarının Eğitim Durumları Boyutu”, “Öğretim Programlarının Ürün Boyutu”, “Öğretim Programlarının Ölçme ve Değerlendirme Boyutu”, “Programın Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar”, “Destek Eğitim Programı Kazanımları ve Açıklamaları”, “Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme Programı Kazanımları ve Açıklamaları” bölümlerinden oluşmaktadır. Programda dinleme, konuşma, okuma ve yazma alanlarında destek eğitim programında 156, bireysel yetenekleri fark ettirme programında 31 olmak üzere toplamda 197 kazanım mevcuttur.

Türkçe Dersi Öğretim Programının (2020) değerlendirildiği bu çalışmada, Bloom taksonomisinin değerlendirmeye temel teşkil etmesinde, taksonomisinin eğitim alanında kabul görmesiyle beraber (Sönmez ve Alacapınar, 2020, ss. 78-90); programın hazırlanmasında, özellikle kazanımların belirlenmesinde bu taksonomisinin kullanıldığının belirtilmesi de etkili olmuştur. Bu açıdan Bloom taksonomisini ve yenilenmiş Bloom taksonomisini daha yakında incelemek gerekmektedir.

2. Yenilenmiş Bloom Taksonomisi

Program geliştirme sürecinde, hedef davranış ya da kazanımların belirlenmesinde, amaçların aşamalı sınıflaması kavramı öne çıkmaktadır. Taksonomi sözcüğü de bu kavramı ifade etmektedir. Eğitim programlarının değerlendirilmesinde; Astin-Panos, Taba, Tyler, Taba-Tyler, Bloom, Malcolm-Provus vb. birçok uzmanın geliştirdiği yaklaşımlar öne çıkmaktadır (Sönmez ve Alacapınar, 2020). Eğitim alanında bu anlamda kabul gören biri olan Bloom taksonomisi, birçok eğitim uzmanının katılımıyla ortaya çıkmış bir çalışmanın ürünüdür (Bloom, 1956; Tutkun ve Okay, 2012). Ortaya

¹ Üstün Yetenekliler Eğitim Programları

çıkışından bu yana geçen uzun sürede, Bloom taksonomisinden; program geliştirme, eğitsel içerikler hazırlama, ölçme değerlendirme çalışmaları gibi birçok alanda yararlanılmıştır ve yararlanılmaya devam etmektedir. 1956 yılında yayımlana ve editörlüğünü Bloom'un yaptığı çalışmada, bilişsel alan basamakları belirtilmiş, özellikleri açıklanmıştır.

Tablo 1: Bloom Taksonomisi

1. Bilgi	4. Analiz
1.1. Belirli bir alana özgü bilgiler	4.1. Öğelerin analizi
1.2. Belirli bir alanla ilgili bilgilerle ulaşma araçları ve yolları bilgisi	4.2. İlişkilerin analizi
1.3. Bir alandaki evrenseller ve soyutlamalarla ilgili bilgi	4.3. Örgütlenme ilişkilerinin analizi
2. Kavrama	5. Sentez
2.1. Çevirme	5.1. Özgün bir iletişim muhtevası oluşturma
2.2. Yorumlama	5.2. Bir plan veya işlemler takımı önerisi oluşturma
2.3. Yordama	5.3. Soyut ilişkiler takımı geliştirme
3. Uygulama	6. Değerlendirme
6.1. İç kanıtlar bakımından yargılama	
6.2. Dış kanıtlar bakımından yargılama	

(Bloom, 1956; Krathwohl, 2002)

Görüldüğü gibi taksonomisinin en alt basamağında bilgi seviyesi yer almaktadır. Bu seviyeden daha üst seviyelere doğru çıkıldıkça sırasıyla; kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme basamakları gelmektedir. Hem bilişsel açıdan bilgi, kavrama, uygulama basamakları alt düzey bilişsel basamaklar olarak kabul edilirken; analiz, sentez, değerlendirme, üst düzey bilişsel basamaklar olarak kabul edilmektedir (L. W. Anderson ve Bloom, 2001; Bloom, 1956; Krathwohl, 2002).

Aradan geçen zamanda taksonomiye yöneltilen eleştiriler ve çağın ihtiyaçlarının değişmesiyle, taksonominin güncelleştirilmesi yoluna gidilmiştir. İlk çalışma ekibinde görev almış, Lorin W. Anderson ve David R. Krathwohl'un editörlüğünde, 2001 yılında ortaya çıkan çalışmada, yaklaşık 50 yıl sonra taksonominin yeni ihtiyaçlara cevap vermesi adına bazı düzenleme ve güncellemeler yapıldığı belirtilmiştir (L. Anderson vd., 2010; L. W. Anderson ve Bloom, 2001).

Buna göre öncelikle taksonomiye ikinci bir eksen eklenmiştir: bilgi boyutu. Bilgi boyutunda, olgusal bilgi, kavramsal bilgi, işlemsel bilgi, biliş ötesi bilgi türleri mevcuttur. Bu şekilde bilişsel alan basamakları boyutu ve bilgi boyutu olmak üzere iki eksenle, öğeler konumlandırılmaktadır. Bilişsel alan basamakları boyutu önceki sınıflamadaki basamakların tümünü kapsamaktadır. Fakat üç basamağın adı değişmiş, ikisi de yer değiştirmiştir. Bilgi basamağı, kavramak; kavrama basamağı, hatırlamak; sentez basamağı,

yaratmak; olarak değiştirilmiştir(L. Anderson vd., 2010; L. W. Anderson ve Bloom, 2001). Daha önce en üstte olan değerlendirmenin de üstüne yaratmak basamağı çıkarılmıştır. Buna göre ortaya yeni bir tablo çıkmıştır.

Tablo 2: Yenilenmiş Bloom Taksonomisi

		Bilgi Birikimi Boyutları			
		Olgusal bilgi	Kavramsal bilgi	İşlemsel bilgi	Üst bilişsel bilgi
Bilişsel alan basamakları	Hatırlama	-	-	-	-
	Anlama	-	-	-	-
	Uygulama	-	-	-	-
	Çözümleme	-	-	-	-
	Değerlendirme	-	-	-	-
	Yaratma	-	-	-	-

(L. W. Anderson ve Bloom, 2001; Krathwohl, 2002)

Tablo 2'ye bakıldığında, değerlendirmenin iki ekseninde yapılabileceği görülmektedir. Bunlardan biri bilgi türüdür. Eğitim hedefi ya da eğitsel içeriğin öğrenciye kazandıracağı bilgini niteliğine göre burada bir ayırım yapılabilmektedir. Taksonomide bilgi türleri boyutuna bakıldığında olgusal bilgi, kavramsal bilgi, işlemsel bilgi, biliş ötesi bilgi türleri görülmektedir. Olgusal bilgi belli bir konu, motif veya temalara denk gelmekte, yani terminoloji bilgisi, öğeler bilgisi olarak ortaya çıkmaktadır. Öğeler arasındaki ilişkilerin bilgisi ise kavramsal bilgiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu tür bilgiler olgusal bilgilere nazaran daha karmaşık ve örgütlü bilgilerdir. Burada, kategoriler, yapılar, sınıflamalar şeklinde kendini gösterir. İşlemsel bilgi, kısaca bir şeyin nasıl yapılacağına bilgisidir. Üst bilişsel bilgi, bilişle ilgili bilgidir ve bireyin bilişsel görevine yönelik bilgisini ifade eder. Başka ifade ile bireyin kendi öğrenmeleri, bilgileri hakkındaki bilgisini içerir (L. Anderson ve diğ., 2010; L. W. Anderson ve Bloom, 2001).

Bilişsel işlem basamaklarında bulunan hatırlama, anlama, uygulama, değerlendirme ve yaratma öğrencinin bilgiyi kullanma biçimi ile ilgilidir. Hatırlama basamağı en alt seviyededir. Burada ezberde bulunan ya da hazır halde verilen bilginin kullanılması söz konusudur (L. W. Anderson ve Bloom, 2001; Krathwohl, 2002). Örnek vermek gerekirse, Türkçe derslerinde işlenen belli bir metinle ilgili 5N1K tekniği uygulanması öğrencinin hatırlama düzeyinden işlemler yapmasını gerektirecektir. Anlama basamağında, yorumlama, örneklendirme, özetleme, sonuç çıkarma gibi işlemler yapılması gerekir (L. W. Anderson ve Bloom, 2001; Krathwohl, 2002). Aynı örnek üzerinden giderilirse, işlenen metinde geçen olayların olduğu gibi aktarılmasından ziyade öğrencinin yorumlamaya elverişli birtakım soruları kendi bakış açısına göre ifade etmesi, özetlemesi ve kendince sonuçlar çıkarması bu basamakta değerlendirilebilir. Uygulama basamağında, bireyin elindeki bilgilerle, bir uygulama, işlem gerçekleştir ve bundan bazı sonuçlar

elde eder. Yine Türkçe dersi açısından düşünüldüğünde, özellikle dil bilgisi ile ilgili kazanımlarda uygulama basamağının öne çıkması program adına işlevsel olacaktır. Dil bilgisel öğeleri belirlemek, dil bilgisel ilişkileri belli prosedürleri uygulayarak ortaya çıkarmak, dil bilgisini öğrenimi için önemlidir. Bu noktada, sıklıkla uygulama basamağına denk gelen içerikler ve hedefler kullanılmak durumundadır. Analiz basamağı ve bunu takip eden değerlendirme ve yaratma basamakları, üst düzey bilişsel işlemler olarak değerlendirilmektedir (L. W. Anderson ve Bloom, 2001; Krathwohl, 2002). Analiz basamağında birey, konuyu veya materyali bileşenlerine ayırır. Bunun yanında bileşenler arasındaki ilişkileri belirler ve bu ilişkilere bileşenler arasında sınıflama ya da örgütleme yapar (L. W. Anderson ve Bloom, 2001; Krathwohl, 2002). Bu tip bilişsel işlemler analitik düşünme ile ilgili olmaktadır. Analiz ve analitik sözcüklerin etimolojik ilgisi de buna gönderme yapmaktadır. Türkçe derslerinde özellikle yazı kompozisyonları oluştururken, analiz ve değerlendirme basamaklarına denk gelen işlemlerin yapılması gerekmektedir. Değerlendirme basamağında birey ele aldığı konu ya da materyalle ilgili belli ölçülere dayanarak çıkarımlarda bulunur (L. W. Anderson ve Bloom, 2001; Krathwohl, 2002). En üst aşamada yaratma basamağı bulunmaktadır. Bu bilişsel basamak, yeni bir ürün ortaya koymaya denk gelmektedir. Ürünü geniş bir perspektiften görmek gerekmektedir. Zira ürün dille ilgili, düşünce boyutunda, sanatsal anlamda, bilimsel vb. olabilir. Ya da bunlardan birkaçı ile birden ilgili olabilir. Bu basamakta özgünlük öne çıkmaktadır. Yine Türkçe dersi açısından bakıldığında, öğrencinin belirlenen kazanımlara, kendine özgü yollardan ulaşması ya da belirli yollarla kendine özgü ürünler ortaya koyması akla gelebilir. Örneğin, konuşma kurallarını uygulama kazanımıyla ilgili bir etkinlikte, öğrencinin kendini ifade etme biçimi, kelime seçimi, ses tonu vb. boyutlarda özgün bir tarz oluşturması, bu basamağına denk düşebilecek bir durumdur. Bunun yanında öğrencinin özgün bir şiir yazması ve buna yönelik bir eğitim içeriği ya da hedefi yaratma basamağında değerlendirilebilir.

2. YÖNTEM

Bu bölüm çalışmada tercih edilen araştırma modeli ile verilerin toplanması ve analizi süreçleri hakkında bilgileri içermektedir.

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, durum çalışmalarında olduğu gibi mevcut durumun derinlemesine incelenmesini amaçlamaktadır (Büyüköztürk, Akgün, Demirel, Karadeniz ve Çakmak, 2020; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Dolayısıyla, Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (2020), *yenilenmiş Bloom taksonomisi* açısından ele alınıp, incelendiği bu çalışma, nitel bir durum çalışmasıdır.

2.2. Veri Toplama Süreci

Doküman incelemesi yönteminde araştırılan olguya dair bilgileri içeren dokümanın analize tabi tutulması söz konusu olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.189). Çalışma verileri, Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (2020) doküman incelemesi yöntemiyle incelenmesi sonucunda elde edilmiştir. Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2020) yer alan kazanımlar belirlenmiş ve bir bütün oluşturacak şekilde ilişkilendirilerek bir araya getirilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Veri analizinde öne çıkan iki yaklaşım mevcuttur: Betimsel analiz ve içerik analizi. Bu iki yöntemin temel farkı, kavramsal yapının ortaya çıktığı aşama ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, ss. 238-252; Bilgin, 2014, s. 2). Betimsel analizde daha önceden belirginleşmiş bir kavramsal yapıyı temel alarak verilerin analiz edilmesi söz konusuysen, içerik analizinde elde edilen veriler derinlemesine incelenerek ilk etapta görülmeyen ilişkiler ve temalar meydana çıkarılmaktadır. Bir bakıma bu şekilde yeni bir kavramsal yapı ortaya çıkarılır. Bu çalışmada, önceden ortaya konmuş bir kavramsal yapı olarak yenilenmiş Bloom taksonomisi üzerinden, Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın (2020) kazanımlarının incelenmesi söz konusudur. Bu yüzden, bu çalışmada verilerin analizinde betimsel analiz yönteminin kullanıldığı ifade edilebilir

Tablo 3: Veri kodlama örneği

		Bilgi Birikimi Boyutları			
		A. Olgusal bilgi	B. Kavramsal bilgi	C. İşlemsel bilgi	D. Üst bilişsel bilgi
Bilişsel alan basamakları	1.Hatırlama	A 1	B 1	C 1	D 1
	2.Anlama	A 2	B 2	C 2	D 2
	3.Uygulama	A 3	B 3	C 3	D 3
	4.Çözümleme	A 4	B 4	C 4	D 4
	5.Değerlendirme	A 5	B 5	C 5	D 5
	6.Yaratma	A 6	B 6	C 6	D 6

A.1.Hücre örneği: *Okuma yöntem ve tekniklerini listeler.*

A.2.Hücre örneği: *Okuduklarında kurmaca ile gerçek unsurları ayırt eder.*

A.3.Hücre örneği: *Tema, amaç, tür kriterleri uygun bir şiir taslağı hazırlar.*

A.4.Hücre örneği: *Duygu ve düşüncelerini bütünlük içerisinde ifade eder.*

A.5.Hücre örneği: *Okudukları arasındaki farklı bakış açılarını değerlendirir.*

A.6.Hücre örneği: *Dinlediklerinden izlediklerinden yaptığı çıkarımlar, edindiği bilgiler ile yazılarını geliştirir.*

B.1.Hücre örneği: *Okuma yöntem ve tekniklerini karşılaştırır.*

B.2.Hücre örneği: *Bu bölüme denk gelen kazanım tespit edilmemiştir.*

- B.3.Hücresi örneği: *Okuma beceriyle kaynak bilgisi elde eder.*
 B.4.Hücresi örneği: *Okuduklarının bileşenlerini ayırt eder.*
 B.5.Hücresi örneği: *Okuduklarındaki medya içeriğinin uygunluğunu sorgular.*
 B.6.Hücresi örneği: *Okuduklarından hareketle görseller oluşturur.*
 C.1.Hücresi örneği: *Okumalarına yönelik verilen yönergeleri uygular.*
 C.2.Hücresi örneği: *Okuma yöntem ve tekniklerini uygular.*
 C.3.Hücresi örneği: *Sözlü iletişimde jest ve mimiklerini etkili kullanır.*
 C.4.Hücresi örneği: *Bu bölüme denk gelen kazanım tespit edilmemiştir.*
 C.5.Hücresi örneği: *Şiire yönelik estetik değer algısı oluşturur.*
 C.6.Hücresi örneği: *Bu bölüme denk gelen kazanım tespit edilmemiştir.*
 D.1.Hücresi örneği: *Okumalarında amacına yönelik fişlemeler yapar.*
 D.2.Hücresi örneği: *Okuma yöntem ve tekniklerinden kendine uygun olanı seçer.*
 D.3.Hücresi örneği: *Konuşmalarını; tonlama, vurgu ve duraklara dikkat ederek yapılandırır.*
 D.4.Hücresi örneği: *Uyguladığı okuma yöntem ve tekniğinin verimliliğini sorgular.*
 D.5.Hücresi örneği: *Okuma çalışmalarının amacına ne kadar ulaştığını sorgular.*
 D.6.Hücresi örneği: *Değerlendirmeleri doğrultusunda özgün öyküleyici bir metin oluşturur.*

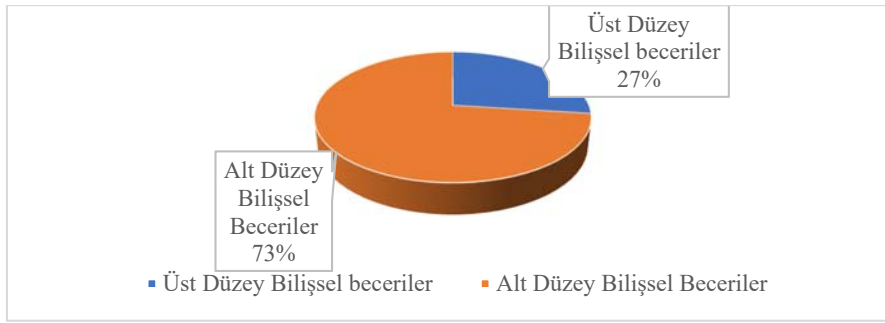
3. Bulgular

3.1. Destek Eğitim Programı Kazanımlarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Durumu

Tablo 4: Destek programı okuma kazanımları

			Bilgi Birikimi Boyutu					
			Olgusal bilgi	Kavramsal bilgi	İşlemsel bilgi	Üst bilişsel bilgi	Toplam	
			f	f	f	f	f	%
Bilişsel Alan Basamakları	Alt düzey	Hatırlama	4	6	2	1	13	38
		Anlama	2	5	2	2	11	32
		Uygulama	-	1	-	-	1	3
	Üst düzey	Çözümleme	-	2	-	2	4	12
		Değerlendirme	1	-	-	2	3	9
		Yaratma	-	2	-	-	2	6
	Toplam		7	16	4	7	34	100
	%		20	48	12	20		
	Tasnif dışı		4					

Tablo 4 bulgularına göre, bilgi birikimi boyutunda; olgusal bilgi %20 (f=7), kavramsal bilgi %48 (f=16), işlemsel bilgi %12 (f=4) ve üst bilişsel bilgi %20 (f=7) olarak dağılım göstermektedir. Kazanımlarda olgusal bilgilere ağırlık verildiği, özellikle işlemsel bilgi türünü kullanmaya yönelik kazanımların oldukça az olduğu görülmektedir. Bilişsel alan basamakları açısından duruma bakıldığında; hatırlama %38 (f=13), anlama %32 (f=11), uygulama %3 (f=1), çözümleme %12 (f=4), değerlendirme %9 (f=3) ve yaratma %6 (f=2) şeklinde bir durum ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü üzere destek programı okuma kazanımları, hatırlama ve anlama basamaklarında yoğunlaşmakta, özellikle uygulama, yaratma ve değerlendirme basamaklarına denk gelen kazanımlar oran bakımında yetersiz kalmaktadır. Kazanımlardan 4 tanesi de bilişsel olmaktan çok duyuşsal alana yöneliktir. Destek programı okuma kazanımları büyük oranda (%73) alt düzey bilişsel alan basamaklarına denk gelmektedir. Üst düzey bilişsel alana denk gelebilecek kazanımlar (%23) açıkça yetersizdir.

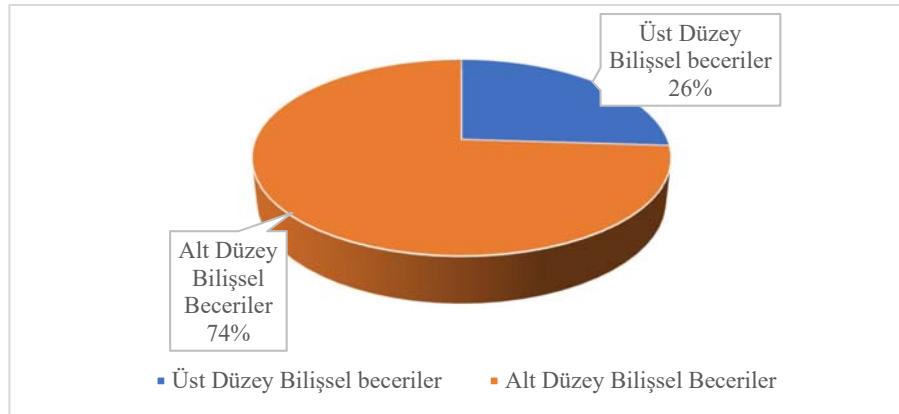

Şekil 1: Destek programı okuma kazanımlarında bilişsel alan basamakları

Tablo 5: Destek programı dinleme kazanımları

		Bilgi Birikimi Boyutu						
		Olgusal bilgi	Kavramsal bilgi	İşlemsel bilgi	Üst bilişsel bilgi	Toplam		
		f	f	f	f	f	%	
Bilişsel Alan Basamakları	Alt Düzey	Hatırlama	4	2	3	1	10	37
		Anlama	2	6	-	2	10	37
		Uygulama	-	-	-	-	-	-
	Üst Düzey	Çözümleme	1	1	-	-	2	7
		Değerlendirme	-	1	-	2	3	12
		Yaratma	1	1	-	-	2	7
		Toplam	8	11	3	5	27	100
		%	30	40	12	18		
Tasnif dışı		5						

Tablo 5'e göre, bilgi birikimi boyutunda; olgusal bilgi %30 (f=8), kavramsal bilgi %40 (f=11), işlemsel bilgi %12 (f=3) ve üst bilişsel bilgi %18 (f=5) olarak dağılım göstermektedir. Destek eğitimi dinleme kazanımlarının, çoğunlukla kavramsal ve olgusal bilgilerin kullanılmasına müsait olduğu görülmektedir. İşlemsel bilgi ve üst bilişsel bilgi türleri göz önünde bulundurulduğunda dengeli bir dağılım olmadığı söylenebilir. Bilişsel alan basamakları açısından duruma bakıldığında; hatırlama %37 (f=10), anlama %37 (f=10), çözümleme %7 (f=2), değerlendirme %12 (f=3) ve yaratma %7 (f=2) şeklinde bir durum ortaya çıkmaktadır. Uygulama basamağına denk gelen herhangi bir kazanımsa bulunmamaktadır. Okuma kazanımlarına benzer şekilde hatırlama ve anlama basamaklarının dinleme kazanımlarında öne çıktığı görülmektedir. Diğer basamakların düşük oranlarda kalması özellikle uygulama basamağına hiç yer verilmemesi dikkat çekmektedir. 5 kazanım bilişsel alana yönelik olmadığı için tasnif dışında tutulmuştur. Destek programı dinleme kazanımları %74 alt düzey, %26 üst düzey bilişsel alan basamaklarına denk gelmektedir.

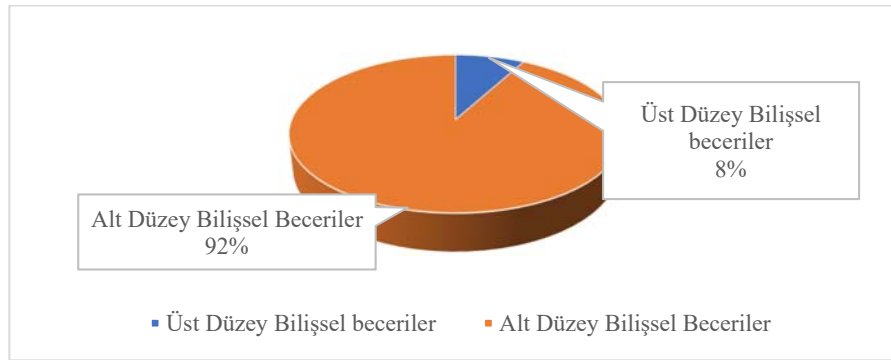
Şekil 2: Destek programı dinleme kazanımlarında bilişsel alan basamakları

Tablo 6: Destek programı konuşma kazanımları

		Bilgi Birikimi Boyutu				Toplam	
		Olgusal bilgi	Kavramsal bilgi	İşlemsel bilgi	Üst bilişsel bilgi		
		f	f	f	f	f	%
Bilişsel Alan Basamakları	Alt Düzey						
	Hatırlama	2	4	1	1	6	14
	Anlama	4	9	6	6	25	56
	Uygulama	-	-	5	5	10	22
Üst Düzey	Çözümleme	1	1	-	-	2	5

Değerlendirme	-	-	-	-	-	-
Yaratma	-	1	-	-	1	3
Toplam	7	15	12	12	46	100
%	16	32	26	26		
Tasnif dışı		2				

Tablo 6 bulgularına göre, destek programı konuşma kazanımları bilgi birikimi boyutunda; olgusal bilgi %16 (f=7), kavramsal bilgi %32 (f=15), işlemsel bilgi %26 (f=12) ve üst bilişsel bilgi %26 (f=12) olarak dağılım göstermektedir. Buna göre, dinleme ve okuma kazanımlarının aksine dengeli bir dağılım sağlandığı açıkça görülmektedir. Bilişsel alan basamakları açısından duruma bakıldığında; hatırlama %14 (f=6), anlama %56 (f=25), çözümleme %5 (f=2), ve yaratma %3 (f=1) şeklinde bir durum ortaya çıkmaktadır. Değerlendirme basamağında herhangi bir kazanım tespit edilememiştir. Bilgi türlerindeki dengeli dağılıma rağmen bilişsel alan basamaklarında dengesiz bir dağılım söz konusudur. Anlama basamağındaki yoğunlaşmaya karşın, değerlendirme başta olmak üzere yaratma ve çözümleme basamaklarına yeterince önem verilmemiştir. Bu basamaklar da üst düzey bilişsel beceri basamaklarıdır. Sonuç olarak, konuşma kazanımlarının %93 alt düzey bilişsel becerilere, %8 üst düzey bilişsel becerilere hitap ettiği anlaşılmaktadır. Oran son derece dikkat çekicidir.

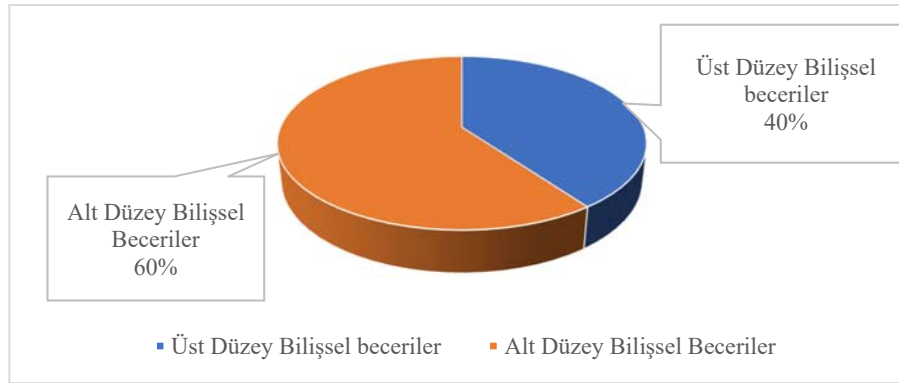
Şekil 3: Destek programı konuşma kazanımlarında bilişsel alan basamakları

Tablo 7: Destek programı yazma kazanımları

		Bilgi Birikimi Boyutu				Toplam	
		Olgusal bilgi	Kavramsal bilgi	İşlemsel bilgi	Üst bilişsel bilgi	f	%
		f	f	f	f	f	%
Bilişsel Alan	Alt Düzey	1	2	1	-	4	10
	Hatırlama						

Üst Düzy	Anlama	1	6	2	1	10	26
	Uygulama	4	5	-	-	9	24
	Çözümleme	-	3	-	2	5	12
	Değerlendirme	-	2	1	2	5	12
	Yaratma	1	2	-	3	6	16
	Toplam	7	20	4	8	39	100
	%	18	52	10	20		
	Tasnif dışı			3			

Tablo 7'ye göre, bilgi birikimi boyutunda; olgusal bilgi %18 (f=7), kavramsal bilgi %52 (f=20), işlemsel bilgi %10 (f=4) ve üst bilişsel bilgi %20 (f=8) olarak görülmektedir. Destek programı yazma kazanımlarında, kavramsal bilginin yoğunlukta olduğu söylenebilir. Bilişsel alan basamakları açısından duruma bakıldığında; hatırlama %10 (f=4), anlama %26 (f=10), uygulama %24 (f=9), çözümleme %12 (f=5), değerlendirme %12 (f=5), yaratma %16 (f=6) şeklinde bir durum ortaya çıkmaktadır. Burada nispeten dengeli bir dağılımdan söz edilebilir. Özellikle üst düzey bilişsel becerilere yönelik basamaklar diğer beceri alanlarındaki bulgulara bakıldığında daha olumlu bir orana sahiptir.

Şekil 4 Destek programı yazma kazanımlarında bilişsel alan basamakları

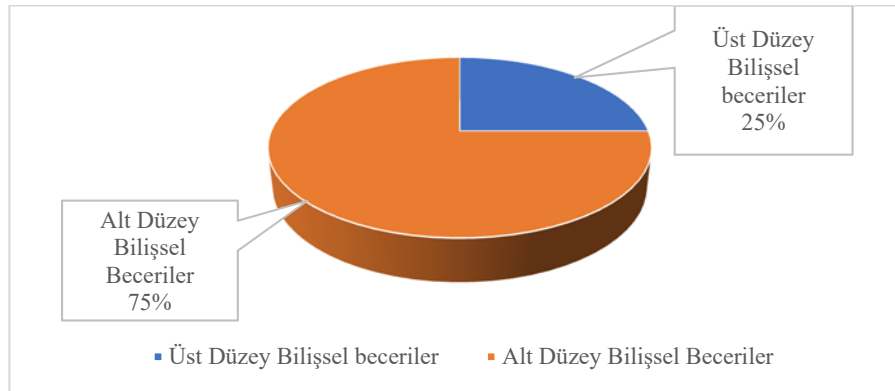
Şekil 4'e göre destek programı yazma kazanımları öncel %60 oranında alt düzey bilişsel alan basamaklarına, %40 oranında üst düzey bilişsel alana denk gelmektedir. Nispeten dengeli bir dağılım göze çarpmaktadır.

3.2. Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme Programı Kazanımlarının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre Durumu

Tablo 8: Bireysel yetenekleri fark ettirme (BYF) programı dinleme kazanımları
Bilgi Birikimi Boyutu

		Olgusal bilgi	Kavramsal bilgi	İşlemsel bilgi	Üst bilişsel bilgi	Toplam	
		f	f	f	f	f	%
Bilişsel Alan Basamakları	Alt düzey	Hatırlama	1	1	-	2	25
		Anlama	-	3	-	3	37
		Uygulama	1	-	-	1	13
	Üst düzey	Çözümleme	-	-	-	-	-
		Değerlendirme	-	2	-	2	25
		Yaratma	-	-	-	-	-
	Toplam		2	6	-	8	
		%	25	75	-	-	

Tablo 8'e göre, bireysel yetenekleri fark ettirme programı dinleme kazanımlarında bilgi birikimi boyutu; olgusal bilgi %25 (f=2), kavramsal bilgi %75 (f=6) şeklinde dağılmaktadır. İşlemsel bilgi ve üst bilişsel bilgiye yönelik kazanım olmaması dikkat çekmektedir. Bilişsel alan basamakları oransal dağılımı; hatırlama %25 (f=2), anlama %37 (f=3), uygulama %13 (f=1) ve değerlendirme %25 (f=2) olarak görülmektedir. Yaratma ve çözümleme basamağına yönelik herhangi bir kazanım tespit edilmemiştir.

Şekil 5: Bireysel yetenekleri fark ettirme (BYF) programı dinleme kazanımları bilişsel alan basamakları

Şekil 5'e göre Bireysel yetenekleri fark ettirme programı dinleme kazanımları bilişsel alan basamakları; %75 alt düzeye, %25 oranında üst düzeye denk düşmektedir.

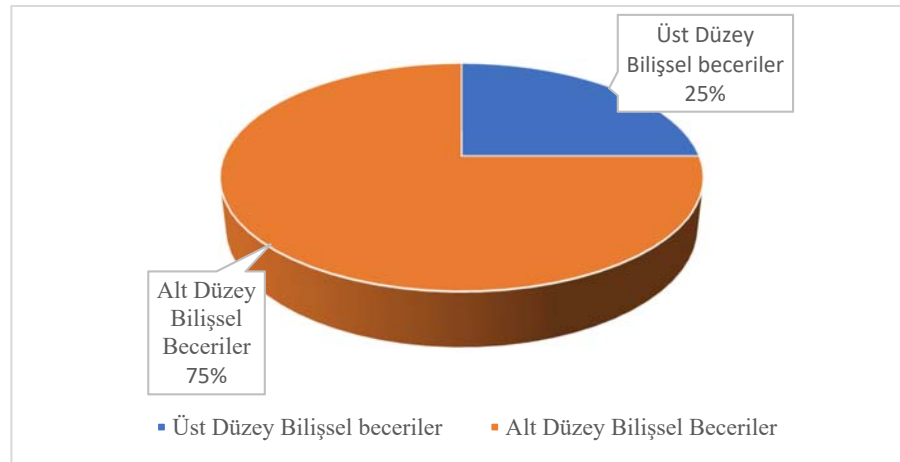
Tablo 9: BYF programı konuşma kazanımları

Bilgi Birikimi Boyutu

			Olgusal bilgi	Kavramsal bilgi	İşlemsel bilgi	Üst bilişsel bilgi	Toplam	
			f	f	f	f	f	%
Bilişsel Alan Basamakları	Alt düzey	Hatırlama	-	-	-	-	-	-
		Anlama	1	-	-	-	1	9
		Uygulama	3	3	-	-	6	66
	Üst düzey	Çözümleme	-	1	-	-	1	9
		Değerlendirme	1	-	-	-	1	9
		Yaratma	1	-	-	1	2	17
		Toplam	6	4	-	1	11	100
	%		66	44	-	-		

Tablo 9'a göre, bilgi birikimi boyutunda; olgusal bilgi %66 (f=6), kavramsal bilgi %44 (f=4) olmak üzere, bu iki bilgi türü bulunmaktadır. İşlemsel bilgi ve üst bilişsel bilginin kullanılabileceği kazanımlar tespit edilmemiştir.

Bilişsel alan basamaklarında; anlama %9 (f=1), uygulama %66 (f=6), çözümleme %9 (f=1), değerlendirme %9 (f=1) ve yaratma %17 (f=2) şeklinde bir durum ortaya çıkmaktadır. Hatırlama basamağına denk gelen konuşma becerisi kazanımı yoktur. Özellikle uygulama basamağında bir yığılma göze çarpmaktadır.

Şekil 6: BYF programı konuşma kazanımları bilişsel alan basamakları

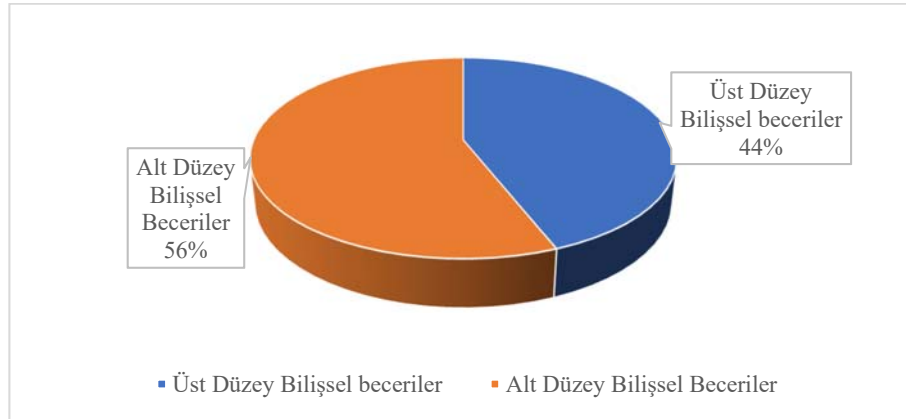
Kazanımların %75'i alt düzey bilişsel basamaklara, %25'i üst düzey bilişsel basamaklara denk gelmektedir.

Tablo 10: BYF programı okuma kazanımları

		Bilgi Birikimi Boyutu				Toplam	
		Olguusal bilgi	Kavramsal bilgi	İşlemsel bilgi	Üst bilişsel bilgi		
		f	f	f	f	f	%
Bilişsel Alan Basamakları	Alt düzey						
	Hatırlama	1	1	-	-	2	22
	Anlama	-	2	1	-	3	33
	Uygulama	-	-	-	-	-	-
	Çözümleme	-	-	-	-	-	-
	Değerlendirme	-	3	-	-	3	33
	Yaratma	-	1	-	-	1	11
Üst düzey							
Toplam		1	7	1	-	9	100
%		11	78	11	-		

Tablo 10'a göre, bilgi birikimi boyutunda; olguusal bilgi %11 (f=1), kavramsal bilgi %78 (f=7), işlemsel bilgi %11 (f=1) olarak dağılmaktadır. Üst bilişsel bilgiye yer verilmemiştir. Kavramsal bilgiyi kullanmaya yönelik okuma kazanımlarının yoğunlukta olduğu görülmektedir. Üst bilişsel bilgi gerektiren kazanımların olmaması da dikkat çekmektedir.

Bilişsel alan basamakları açısından duruma bakıldığında; hatırlama %22 (f=2), anlama %33 (f=3), değerlendirme %33 (f=3) ve yaratma %11 (f=1) şeklinde bir durum ortaya çıkmaktadır. Uygulama ve çözümleme basamağına yönelik herhangi bir kazanım görülmemektedir.

Şekil 7: BYF programı okuma kazanımları bilişsel alan basamakları

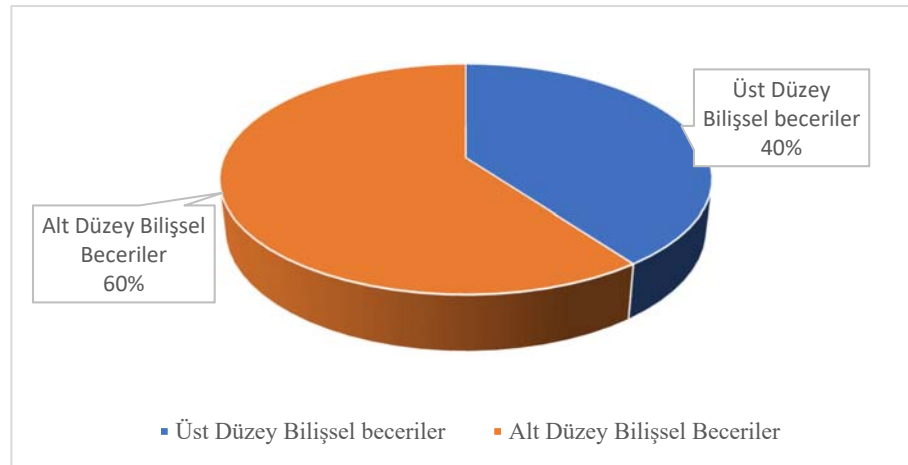
Şekil 7'ye göre Bireysel yetenekleri fark ettirme programı okuma kazanımları bilişsel alan basamakları açısından %56 alt düzeye, %44 üst

düzeye denk gelmektedir. Nispeten dengeli bir dağılımın sağlandığı bu noktada ifade edilmelidir.

Tablo 11: BYF programı yazma kazanımları

		Bilgi Birikimi Boyutu				
		Olgusal bilgi	Kavramsal bilgi	İşlemsel bilgi	Üst bilişsel bilgi	Toplam
		f	f	f	f	f %
Bilişsel Alan Basamakları	Alt düzey	Hatırlama	1	-	-	2 40
		Anlama	-	-	-	- -
		Uygulama	1	-	-	1 20
	Üst düzey	Çözümleme	-	-	-	- -
		Değerlendirme	-	-	1	1 20
		Yaratma	1	-	-	1 20
		Toplam	3	-	1	5 100
		%	60	-	20	20

Tablo 11'e göre, bireysel yetenekleri fark ettirme programı yazma kazanımları bilgi birikimi boyutunda; olgusal bilgi %60 (f=3), işlemsel bilgi %20 (f=1) ve üst bilişsel bilgi %20 (f=1) olarak dağılım göstermektedir. Kavramsal bilginin kullanılabileceği bir herhangi bir kazanım görülmemektedir. Bilgi türleri çoğunlukla olgusaldır. Bilişsel alan basamakları açısından duruma bakıldığında; hatırlama %40 (f=2), uygulama %20 (f=1), değerlendirme %20 (f=1) ve yaratma %20 (f=1) olarak görülmektedir. Anlama ve çözümleme basamakları ile ilgili kazanım tespit edilmemiştir. Bunun yanında nispeten dengeli bir dağılım görüldüğü söylenebilir.

Şekil 8: BYF programı yazma kazanımları bilişsel alan basamakları

Şekil 8'e göre bireysel yetenekleri fark ettirme programı yazma kazanımları bilişsel alan basamakları açısından dengeli bir dağılım ortaya koymaktadır (Üst düzey basamaklar %40, alt düzey basamaklar %60).

4. Sonuçlar

Destek eğitim programı okuma kazanımlarda; olgusal bilgilere ağırlık verilmiş, özellikle işlemsel bilgi türünü kullanmaya yönelik kazanımlara az oranda yer verilmiştir. Destek programı okuma kazanımları, hatırlama ve anlama basamaklarında yoğunlaşmış, uygulama, yaratma ve değerlendirme basamaklarına denk gelen kazanımlar oran bakımında yetersiz kalmıştır. Sonuç olarak üst düzey bilişsel becerilere yönelik kazanımlar azınlık durumunda kalmıştır.

Destek eğitim programı okuma kazanımlarda, kavramsal ve olgusal bilgiler öne çıkmış, işlemsel bilgi ve üst bilişsel bilgi türleri geri planda kalmıştır. Uygulama basamağına denk gelen herhangi bir kazanım bulunmamakta, hatırlama ve anlama basamaklarının öne çıktığı görülmektedir. Diğer basamakların düşük oranlarda kalması özellikle uygulama basamağına hiç yer verilmemesi olumsuz bir durumdur. Sonuç olarak programda destek eğitimin okuma alanında üst düzey bilişsel becerilere yönelik kazanımlar alt düzey bilişsel becerilere göre azdır.

Destek eğitim programı konuşma kazanımlarda, dinleme ve okuma kazanımlarının aksine dengeli bir dağılım sağlandığı görülmektedir. Değerlendirme basamağına denk düşen herhangi bir kazanım yoktur. Bilgi türlerindeki dengeli dağılıma rağmen bilişsel alan basamaklarında dengesiz bir dağılım söz konusudur. Anlama basamağındaki yoğunlaşmaya karşın, değerlendirme başta olmak üzere yaratma ve çözümleme basamaklarına yeterince önem verilmemiştir. Sonuç olarak programda destek eğitimin okuma alanında üst düzey bilişsel becerilere yönelik kazanımlar alt düzey bilişsel becerilere göre azdır.

Destek eğitim programı yazma alanı kazanımlarda, kavramsal bilginin yoğunluktadır. Bilişsel alan basamakları açısından, nispeten dengeli bir dağılımdan söz konusudur. Özellikle üst düzey bilişsel becerilere yönelik basamaklar diğer beceri alanlarındaki bulgulara bakıldığında daha olumlu bir orana sahiptir. Sonuç olarak, üst düzey bilişsel beceriler ve alt düzey bilişsel beceriler arasında bir denge durumu oluşmuştur.

Bireysel yetenekleri fark ettirme programı dinleme alanı kazanımları açısından, bilgi türlerinde işlemsel bilginin yer almaması bir sorun teşkil etmektedir. Bilişsel alan basamakları açısından da yaratma ve çözümleme

basamağına yönelik herhangi bir kazanım olmaması aynı şekilde göze çarpmaktadır. Programın genelinde olduğu gibi burada da alt düzey basamaklar ağır basmaktadır.

Bireysel yetenekleri fark ettirme programı konuşma alanında, işlemsel bilgi ve üst bilişsel türlerinin kullanılabileceği herhangi bir kazanım olmaması dikkat çekmektedir. Yine uygulama basamağındaki yığılmaya karşın, hatırlama düzeyinde bir kazanım mevcut değildir. Sonuç olarak, çoğunlukla alt düzey bilişsel alan basamakları bu alanda da ağır basmaktadır.

Bireysel yetenekleri fark ettirme programı okuma alanında, kavramsal bilgiyi kullanmaya yönelik okuma kazanımlarının yoğunlukta olduğu görülmektedir. Üst bilişsel bilgi gerektiren kazanım mevcut değildir. Uygulama ve çözümleme basamağına yönelik herhangi bir kazanım da yoktur. Fakat alt düzey ve üst düzey bilişsel alan basamakları arasında bir denge sağlandığı tespit edilmiştir.

Bireysel yetenekleri fark ettirme programı yazma alanında yüksek oranda olgusal bilgi tercih edilmiş, kavramsal bilgiye yer verilmemiştir. Anlama ve çözümleme basamakları ile ilgili kazanım tespit edilmemekle beraber, üst düzey ve alt düzey basamaklarda dengeli bir dağılım görülmüştür.

Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretim Programı (2020) genel olarak değerlendirildiğinde, bilgi türlerinden olgusal ve kavramsal bilgilerin öne çıktığı, bilişsel alan basamakları açısından da hatırlama ve anlama basamaklarına çoğunlukla yer verildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Alt düzey bilişsel alan basamaklarına denk gelen kazanımların, üst düzey bilişsel alana basamaklarına göre yüksek oranda olduğu da ulaşılan başka bir sonuçtur. Burada öne çıkan boyutlar genel dağılımda denge kurulamamasına kadar varan boyutlara ulaşmaktadır.

5. Tartışma ve Öneriler

Program geliştirme süreci birçok etkenin rol oynadığı dinamik bir süreçtir (Sönmez ve Alacapınar, 2020). Tüm eğitim/öğretim programlarında olduğu gibi üstün yetenekli öğrencilere yönelik oluşturulan Türkçe öğretim programlarının geliştirilme sürecinde, paydaş görüşlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu paydaşlarda, en önemli öge olarak öğrenciler başta olmak üzere, öğretmenler ve velilerdir. Bilim ve sanat merkezlerinin eğitim programlarını öğrenci görüşlerine dayalı olarak değerlendiren (Kayışdağ ve Melekoğlu, 2019), çalışması içinde bilim ve sanat merkezlerinde görev yapan Türkçe öğretmenlerinin üstün yeteneklilerin eğitimi ile ilgili görüşlerini de bulgu olarak ortaya koyan Alevli (2019) ve velilerin gözünde bilim ve sanat merkezlerini araştıran Sarıtaş, Şahin ve Çatalbaş'ın (2019), çalışmalarının sonuçlarını bu çalışmanın sonuçları açısından tartışmak, üstün yeteneklilerin

eğitiminde paydaş beklentileri ve Türkçe dersi öğretim programının buna cevap verme durumunu bir bütün olarak değerlendirmek adına faydalı olacaktır.

BİLSEM'e devam eden öğrencilere göre, eğitim programlarında yer alan dersler ve konular öğrencilerin yeni problemler oluşturmaya yeterince katkı sağlamamakta, çalışmalarda akran değerlendirilmesi çalışmalarına yeterince yer verilmemektedir. Buna göre, eğitim programlarının öğrencilerin yeni problemler oluşturarak çözümüne ulaştıracak hedef ve etkinlikleri içermesi gerekmektedir (Kayışdağ ve Melekoğlu, 2019). Kayışdağ ve Melekoğlu'nun (2019) çalışmalarını gerçekleştirmelerinden bir yıl sonra Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Öğretim Programı (2020) yayınlanmıştır. Beklentiler, üst düzey bilişsel alan basamakları ile ilgili olduğuna göre, yeni programın bu beklentileri karşılama anlamında yetersiz kaldığı söylenebilir. Öte yandan, özel yetenekli öğrencilerin BİLSEM'e ilişkin görüşlerini metaforlarla ortaya çıkarmak için yapılan bir araştırmada, öğrenciler BİLSEM'i rahatlatıcı, heyecan verici, düşünmeyi geliştirici ve gelişmişlik kavramları ile ilişkilendirmişlerdir (Aslan ve Doğan, 2016).

Meseleye veliler açısından bakılan başka bir araştırmaya göre; veliler çocuklarının BİLSEM'de olmasından dolayı gurur duymaktadırlar (Sarıtış, Şahin ve Çatalbaş, 2019). Ayrıca çocuklarının da orada olmaktan mutluluk duyduklarını belirtmişlerdir. Eğitim programları ile ilgili görüşlerine göre; BİLSEM programları çocukların yaratıcılıklarını geliştirebilecek farklı etkinlikler içermelidir (Sarıtış, Şahin ve Çatalbaş, 2019). Yaratıcılığın gelişmesi, bilişsel düzeyde yaratma basamağı ile ilgili olmaktadır. Buna karşın bu çalışmanın sonuçlarına göre, Bilim ve Sanat Merkezleri Türkçe Dersi Programı'nda (2020), bulunan kazanımlardan yaratma basamağına denk gelenlerinin oranı oldukça düşüktür.

Öğretmenlerin, özel yetenekli öğrenciler için Türkçe eğitiminde önemli buldukları temel konular ise dil becerileri, değerler, edebiyat, drama ve araştırma yöntemleri olmaktadır (Alevli, 2019). Öğretmenlerin BİLSEM'deki Türkçe eğitimin temel amaçlarının ne olması gerektiğine ilişkin görüşler, tutum ve davranışlar yönünden, Türkçe bilinci oluşturma, yazma alışkanlığı kazandırma, millî ve manevî değerleri öğretme, okuma alışkanlığı kazandırma, sanatsal değerleri fark ettirme ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirme olurken; temel beceri ve yetenek gelişimi yönündense iletişim becerilerini geliştirme, temel dil becerilerini geliştirme, yetenekleri keşfetme ve geliştirme, eleştirel düşünme becerilerini geliştirme ve bilimsel araştırma becerilerini geliştirme olmuştur (Alevli, 2019). Bu beklentilerden bilişsel alanla ilgili olanlar;

iletiřim ve temel dil beceriler geliřtirme, yetenekleri keřfetme ve geliřtirme, eleřtirel dűřűnme becerileri geliřtirmedir. Bilim ve Sanat Merkezi Tűrkűe Dersi űđretim Programı (2020), iletiřim ve temel dil becerilerini geliřtirmeye yűnelik kazanımlar iűermektedir. Buna karřın programda yeteneklerini keřfetme ve geliřtirme ile eleřtirel dűřűnme ilgili yetersizlikler olduđu gűrűlmektedir. Yetenekleri keřfetme ve geliřtirmede kendi űđrenme sűreűleri ve biliřiyle ilgili farkındalık gerekmektedir. Bununla iliřkili bilgi tűrű de űst biliřsel bilgi olmaktadır. űalıřmanın sonuűlarına gűre űst biliřsel bilgiyi kullanmaya yűneltici kazanımların sayısı yeterli deđildir. Eleřtirel dűřűnme becerisi de űűzűmleme ve deđerlendirme basamaklarına denk gelebilecek biliřsel bir sűreűtir. Fakat yine bu basamaklardaki kazanımların oran olarak yeterli olmadıđı sonucuna ulařılmıřtır. Dikkat űekici bir sonuű da programın yayınlanmasından űnce Alev (2019) tarafından geűekleřtirilen űalıřmada, űđretmenlerin etkili bir űđretim programı istediklerini belirtmeleridir (s. 115).

BİLSEM'lerin programları ile ortaokulların sınıf dűzeyleri aynı deđerildir. BİLSEM'lerde Tűrkűe dersi alan destek eđitimi programı űđrencileri, 3. ve 4. Sınıfa; bireysel yetenekleri fark ettirme programı űđrencileri de 5. ve 6. sınıfa denk gelmektedir. Dolayısıyla, ortaokul Tűrkűe dersleri iűin yayınlanan űđretim programları 5., 6., 7. ve 8. sınıflara; bilim ve sanat merkezleri Tűrkűe dersi iűin yayınlanan programlar da 3., 4., 5. ve 6. sınıflara yűneliktir. Buna karřın űstűn yetenekli űđrencilerin akranlarına gűre biliřsel geliřimlerinin űnde olması, bu programlarla ilgili űalıřmaları karřılařtırabilmemize de imkűn verecektir. 2015 ve 2017 yıllarında yayınlanan Tűrkűe űđretim programlarını, bu űalıřmaya benzer řekilde yenilenmiř Bloom taksonomisi aűısından deđerlendiren, Aslan ve Uđur'un (2018), ulařtıđı sonuűlara gűre; 2015 programı kazanımları, bilgi tűrlerinden daha űok iřlemsel bilgiyi daha sonra sırasıyla olgusal bilgi, kavramsal bilgi ve űst biliřsel bilgi tűrlerini gerektirmektedir. Biliřsel alan basamaklarında sırasıyla uygulamak, anlamak ve űűzűmlemeđe en űok yer verilmiřtir. 2017 programında, olgusal ve iřlemsel bilgi tűrlerine ađırlık verilmiř; alt dűzey basamaklara denk gelen hatırlamak, anlamak, uygulamak ile ilgili kazanımların oranı yűksek űıkmıřtır. űalıřmada, kavramsal bilgi ve űst biliřsel bilgi tűrűnde ve űst dűzey basamaklar olan űűzűmllemek, deđerlendirmek, yaratmak basamaklarına denk gelen kazanımlara daha fazla yer verilmesi űnerilmiřtir (Uđur ve Aslan, 2018). 2017 yılında yayınlanan Tűrkűe űđretim programına gűre basılmıř ve ortaokullarda kullanılmıř olan, 8. sınıf Tűrkűe ders kitabının metin altı sorularını yenilenmiř Bloom taksonomisine gűre inceleyen bařka bir űalıřma (Sallabař ve Yılmaz, 2020)

ile bu çalışmanın sonuçlarının benzer olması da öğretim programlarının ders materyallerine, dolayısıyla da eğitim sürecine etkisini gösteren güzel bir örnektir. Sallabaş ve Yılmaz'ın (2020) çalışmasının sonuçlarına göre, 229 adet metin altı sorunun 72'si (%32) hatırlama basamağına, 81'i (%35) anlama basamağına, 25'i (%11) çözümleme basamağına, 41'i (%18) değerlendirme basamağına, 10'u (%4) yaratma basamağına denk gelmekte; uygulama basamağında uygun soru bulunmamaktadır. Bu çalışmada da dengeli bir dağılım olmadığı ve soruların daha çok alt düzey bilişsel becerilere yönelik olduğu ortaya çıkmıştır Sallabaş ve Yılmaz, 2020). Bahsedilen çalışmalar ile bu çalışmanın sonuçları genel olarak örtüşmektedir.

Çalışma sonuçları ışığında bilim ve sanat merkezleri Türkçe dersi öğretim programı geliştirme sürecine dahil olan uzmanların, program kazanımlarının, bilgi türleri ve bilişsel alan basamakları açısından dengeli dağılımı hususuna titizlikle yaklaşması önerilmektedir. Bundan sonra geliştirilecek programlarda üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik bilişsel basamakların öne çıkması, üstün yetenekli öğrencilerin ihtiyaçları açısından da önemlidir.

Kaynaklar

- Alevli, O. (2019). Özel yetenekli öğrencilere bilim ve sanat merkezlerinde uygulanan Türkçe eğitimi: bir durum çalışması. (Doktora tezi). <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/69548> sayfasından erişilmiştir.
- Anderson, L. W., ve Bloom, B. S. (2001). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*: Longman. <https://eduq.info/xmlui/handle/11515/18345> sayfasından erişilmiştir.
- Anderson, L., Krathwohl, D., Airasian, vd. (2010). Öğrenme, öğretim ve değerlendirme ile ilgili bir sınıflama (Çev., D.A. Özçelik). *Ankara: Pegem*.
- Aslan, H., ve Doğan, Ü. (2016). Üstün yetenekli öğrencilerin devam ettikleri okulları ile bilim ve sanat merkezine ilişkin metaforik algıları karşılaştırmalı durum çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11(2), 425-438.
- Aslan, M., ve Uğur, A. (2018). 2015 ve 2017 İlkokul Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının revize edilmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 528-547.
- Ataman, A. (2011). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*. Ankara: Gündüz.
- Ataman, A. (2012). *Kaynaştırma uygulamaları ve özel eğitim*. Ankara: Vize.
- Ayrancı, B. B., ve Mete, F. (2017). Bilim ve sanat merkezleri bireyselleştirilmiş eğitim programında Türkçe dersi uygulamalarındaki farklılıklar ve sorunlar. *Electronic Turkish Studies*, 12(18).
- Bilgili, A. E. (2000). Üstün yetenekli çocukların eğitimi sorunu sosyal sorumluluk yaklaşımı. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12, 59-74

- Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of educational objectives. Vol. 1: Cognitive domain*. New York: McKay.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş., ve Çakmak, E. K. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem
- Kayışdağ, E., ve Melekoğlu, M. A. (2019). Bilim ve sanat merkezlerinin eğitim programlarının öğrenci görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 175-202.
- Krathwohl, D. R. (2002). A revision of Bloom's taxonomy: An overview. *Theory into practice*, 41(4), 212-218.
- Millî Eğitim Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2020, Kasım 12). *Resmi İstatistikler*. <https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64> sayfasından erişilmiştir.
- Sarıtaş, E., Şahin, Ü., ve Çatalbaş, G. (2019). Velilerin gözüyle BİLSEM. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 114-133.
- Sallabaş, M. E., ve Yılmaz, G. (2020). Türkçe ders kitabında bulunan metin altı sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(2), 586-596.
- Sönmez, V., ve Alacapınar, F. G. (2020). Örnekleriyle eğitimde program değerlendirme. *Ankara: Anı*.
- Şenol, C. (2011). Üstün yetenekliler eğitim programlarına ilişkin öğretmen görüşleri, BİLSEM örneği. (Yüksek lisans tezi). <https://acikerisim.firat.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11508/12379/289684.pdf?sequence=1&isAllowed=y> sayfasından erişilmiştir.
- Tutkun, Ö. F., ve Okay, S. (2012). Bloom'un yenilenmiş taksonomisi üzerine genel bir bakış. *Sakarya University Journal of Education*, 1(3), 14-22.
- Vuran, S., ve Ünlü, E. (2013). Türkiye'de özel gereksinimli çocukların eğitimi ile ilgili örgütlenme ve mevzuat. (Ed.) Vuran, S. *Özel Eğitim*, 57-79.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldız, N. (2018). Bilim ve sanat merkezlerinde görev yapan Türkçe öğretmenlerinin ders materyali geliştirme/kullanma durumlarının incelenmesi. (Yüksek lisans tezi). <https://acikerisim.konya.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12452/3532> sayfasından erişilmiştir.

**ÖĞRETMENLERİN ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE İLİŞKİN
TUTUMLARI İLE İŞ YAŞAM DENGESİ VE
MOTİVASYONLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ***

**THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS' ATTITUDES
TOWARDS TEACHING PROFESSION AND WORK LIFE
BALANCE AND MOTIVATION**

*Merve DEMİR**
Kaya YILDIZ****

Özet

Çalışmanın amacı öğretmenlerin mesleğine ilişkin tutumları ile iş yaşam dengesi ve motivasyonları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu çalışmada nicel araştırma modellerinden korelasyonel (ilişkisel) araştırma modeli kullanılmıştır. Bu araştırmanın evrenini 2019-2020 öğretim yılında İstanbul İli Sultangazi İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı resmi ilkököl, ortaokul ve liselerde görev yapan toplam 2177 öğretmen oluşturmaktadır. Sultangazi ilçesinin büyüklüğü ve 2177 öğretmene ulaşmanın ekonomik zorluğu ile zaman güclüğü nedeniyle, çalışmada örneklem alınmıştır. Araştırmanın örneklemini 545 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmada veriler, Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeği, İş Yaşam Dengesi Ölçeği, Öğretmen Motivasyon Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma sonucuna göre öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları, iş yaşam dengesi algıları, motivasyon algılarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiş ve öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları (tüm boyutlarda) ile iş yaşam dengesi algıları ve motivasyon algıları (tüm boyutlarda) arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ve iş yaşam dengesi algılarının motivasyon algılarına etki ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum, İş Yaşam Dengesi, İş Motivasyonu

* Bu makale İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi Bilim Dalında 18.08.2020 tarihinde kabul edilen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğretmen, Sultan Alparslan İlkokulu İstanbul / TÜRKİYE merrvedemirsarier@gmail.com Orcid: 0000-0002-4125-2699

*** Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Temel Eğitim Bölümü Bolu TÜRKİYE kaya_yildiz@hotmail.com Orcid: 0000-0002-5390-7525

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between teachers' attitudes towards teaching profession and their work-life balance and motivations. Correlational (relational) research model, which is one of the quantitative research models, was used in this study. The universe of this research consists of 2177 teachers who have been working in official primary, secondary and high schools which are affiliated to Sultangazi District National Education Directorate of Istanbul Province in the 2019-2020 academic year. Due to the size of Sultangazi district, economic difficulty of reaching 2177 teachers along with the time difficulty, the sample was taken in the research. The sample of the study has consisted of 545 teachers. The data in the research were acquired through the “Attitude Scale Regarding the Teaching Profession” developed by Demirel and Ünişen (2018: 997-1013), the “Work Life Balance Scale” developed by Taşdelen-Karçkay and Bakalım (2017: 3-13) and the “Teacher Motivation Scale” developed by Akdemir and Arslan (2013: 860-864). In order to determine the statistical methods to be used in the analysis of the data to be obtained from the Attitude Towards Teaching Profession, Work Life Balance and Motivation scales, the normality distributions of the scales and their sub-dimensions were examined. The attitudes of teachers in their professions, work-life balances and perceptions of teachers' motivations were analyzed. According to the results of the research, it has been concluded that teachers' attitudes towards teaching profession, work life balance perceptions, motivation perceptions are high and there is a moderate positive relationship between teachers' attitudes towards teaching profession (in all dimensions) and their perceptions of work life balance and motivation perceptions (in all dimensions). Additionally, it is seen that teachers' attitudes towards teaching profession and perceptions of work-life balance explained approximately 9.4% of the total variance of motivation perceptions.

Keywords: Teacher, Attitude Regarding Teaching Profession, Work Life Balance, Job Motivation.

1. Giriş

Eğitimin başyapıtı ve mihenk taşlarından biri olan öğretmen, öğretim sürecinin faaliyete geçiricisi, planlayıcısı ve düzenleyicisi olarak öğretimin vazgeçilemez bir parçası halindedir. Öğretmen, toplumun eğitim hedefleri doğrultusunda bireylere eğitim ve öğretim sunmakla görevli kişiye verilen mesleki unvandır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde, ‘Mesleği bilgi öğretmek olan kimse’ olarak tanımlanan öğretmenlik, alan eğitimi ve pedagojik formasyon gibi süreçlerin ardından edinilebilen bir meslektir. Öğretmenlik mesleğinden insanlığın ortaya çıktığı ilk zamanlardan itibaren bir uğraşı alanı olarak ortaya çıkmasına rağmen meslek olarak kendini kabul ettirmesi yakın zamanlarda gerçekleşmiştir. Bu duruma rağmen hala günümüzde birçok kişinin özel bir eğitim almadan bile öğretmen olabilecekleri düşünülmektedir. Fakat günümüzde çok hızlı değişen koşullar ışığında gelişen bilim ve teknolojik gelişmeler sayesinde öğretmenlik mesleğindeki alan bilgisinin önem

kazanmaya başladığı ve öğretmenlik mesleğinin öneminin arttığı görülmektedir. Buna bağlı olarak öğretmenlik mesleği sıradan bir meslek olmaktan tamamıyla kurtulmuş aksine sıra dışı bir meslek haline gelerek temelde stratejik bir hizmet alanına sahip olmuştur. Türkiye’de öğretmenlik mesleği toplumun ve devletin en önemli hizmetlerinden birini üstlenmiş bulunmaktadır. Öğretmenlik mesleğinin stratejik önemi ve vazgeçilmezliği daha da fazla anlaşılmış böylelikle öğretmenlik mesleğine duyulan ihtiyaç daha da artmaktadır (Güdek, 2007). Bu ortaya çıkan ihtiyaç öğretmenlerin mesleğe ilişkin tutumları üzerinde de etkili olabilmektedir.

Tutumlar öğrenmeyle içselleştiren, kişinin kararlarına yol gösteren ve bu aşamada bireyin taraf tutmasına sebep olan bir olgudur. Tutumlar yaşantılar, tecrübelerle ve öğrenmeyle ortaya çıkar (Tavşancıl, 2002, s. 65). Bundan hareketle tutum kişiyi, bir durumla karşılaştığında birçok açıdan cevap vermeye hazırlayan duruma getiren bir his olarak düşünülebilir. Öğretmenlerinde toplumu geliştirebilmeleri için bir takım tutumlara sahip olması beklenir. Öğretmenlik mesleği toplumun oluşumunda çok önemli bir meslek olması sebebiyle öğretmenlerin bu meslek grubunun özelliklerine sahip kişilikleri olmaları, öğretmeyi ve kendilerini öğrenerek geliştirmeyi sevmeleri, eğitim verdikleri yaş grubunu sevmeleri ve meslekten doyum alarak mutlu olmaları gerekmektedir. Aksi durumda kişi kendini gerçekleştiremez ve mesleğinde başarıyı tadamaz (Erden, 2001). Literatürde yapılan araştırmalar sonucunda öğrencilerin öğretmenlerin tutumlarından fazlaca etkilendiği görülmüştür. Öğretmen; davranışları, düşünce yapıları, duygusal tepkileri, alışkanlıklarıyla öğrenci için bir rol model durumundadır. Çoğu zaman öğrenciler öğretmenin anlattığı konunun içeriğinden çok öğretmenin o konuya karşı tutum ve davranışlarından daha çok etkilenirler. Bu sebeple kişinin öğretmenlik mesleğine ilişkin göstermiş olduğu tutum öğretmenlik mesleği için çok belirleyici bir etken durumuna dönüşmüş ve “öğretmenlik meslek anlayışını” oluşturmuştur (Varış, 1998). Eğitimin kalitesinin yüksek olması için öğretmenlerin niteliği önemlidir. Öğretmenin mesleğe ilişkin tutumlarının yanı sıra meslek içindeki motivasyonları da öğretmenin niteliğini için çok aktif rol oynamaktadır.

Motivasyon kavramı; hareket etmek, teşvik etmek, harekete geçmek anlamlarına gelen Latince “movera” kelimesinden gelmektedir. Bu kavram İngilizce ve Fransızca da “motive” kelimesinden türemiştir. Bu terimin Türkçe karşılığı ise güdü, saik veya harekete geçmek olarak tanımlanır. Özetle motivasyon, bir kişiyi belirli bir amaç için ayaklandıran ve harekete geçiren güç demektir. Bu tanımdan hareketle motivasyonun üç temel özelliğinden bahsedebiliriz. Bunlar: Harekete geçirici, hareketi devam ettirici, hareketi veya davranışları olumlu yöne yönelticidir (Kaplan, 2007). Bireyin ulaşmak

istediği bir amacı var ise eyleme geçmek için motivasyonu da olur. Öğretmenlerin de en büyük hedefi öğrencilerinin başarılı ve ahlaklı birer insan olmalarıdır. Bu hedef öğretmenleri motive ederken iş ve özel hayatlarındaki durumlardan da etkilenebilirler ve içsel ile dışsal etkenlerde motivasyonlarına etki edebilir. Bu etkenler öğretmenlerin iş yaşam dengesi kurmaları üzerinde de etkili olabilir.

Bireylerin iş ve özel hayatlarının dengede olması her iki alanda eşit derecede zaman ayırarak ilgilenmesi anlamındadır. Bu dengeleme olumlu olabileceği gibi olumsuzda olabilir. Olumlu bir denge bireyin iş, aile ve kendi istek ve arzularına en üst düzeyde ve aynı şekilde alakadar olmasını belirtirken olumsuz denge tam zıttı bir durum yaşandığını anlatmaktadır. İş-yaşam dengesi herkes için aynı anlamları ifade etmemektedir. Bu sebeple kişilerin değerleri tutumları ve öncelikleri iş-yaşam dengelerini görüş açılarındaki farklılık yaratmaktadır. İş hayatına her şeyden çok ilgi gösteren bir kişi için aile yaşamına zaman ayırmak sorun olmazken, aile ve kişisel kullanacağı zaman daha kıymetli ve öncelikli olan kişilerde iş hayatının yorucu ve yoğun temposu ve beklentileri kişide huzursuzluk yaratarak iş yaşam dengesizliğine sebep olacaktır (Çarıkçı ve Çelikkol, 2009, s. 153-170). Bu durumda tüm bireyler gibi öğretmenler içinde insanca yaşama gereksinimi çok önemlidir. Bu ihtiyacın giderilebilmesi eğitim kurumlarının ve mesleğin şartlarının niteliği ile yakından ilişkilidir. Öğretmenlerin iş yaşam dengeleri de eğitimin kalitesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları, iş yaşam dengesi ve motivasyonları arasındaki ilişkilerin ortaya konması öğretmenlerin çalışma kalitesinin nasıl etkilendiği açısından önemli bir çalışma alanıdır. Literatüre bakıldığında Demirel (2016) tarafından yapılan araştırmada Adana ilinin merkez ilçelerinde çalışan öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları bazı değişkenlere göre incelenmiştir. Araştırma sonucunda kadın öğretmenlerin; 1-5 yıl arası kıdeme sahip öğretmenlerin; eğitim ve fen edebiyat fakülteleri dışındaki kaynaklardan mezun olan ve mesleği isteyerek seçen öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğine ilişkin daha olumlu tutumlara sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Lemaster (1981) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları, öğretmenlerin strese ilişkin görüşleri incelenmiştir. Öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlar ile öğretmenlerin strese ilişkin görüşleri ve okulun örgütsel yapısı arasında önemli derecede ilişkilerin olduğunu tespit etmiştir (Akt. Yıldırım, 2002). Esin (2017) tarafından yapılan araştırmada kadın öğretmenlerin iş aile yaşam dengeleri üzerine yaptığı çalışmada 396 kadın öğretmene iş yaşam dengesi ölçeği uygulanmıştır. Sonuç olarak öğretmenlerin iş aile dengesinin yüksek olduğu ve işin aileye etkisinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Ertürk (2014:

91-132) tarafından yapılan öğretmenlerin iş motivasyonları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma Bolu ili merkez ilçede bulunan ortaöğretim okullarında görev yapan 735 öğretmene uygulanmıştır. Araştırma sonucuna göre öğretmenlerin içsel motivasyonlarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Eğitim açısından değerlendirildiğinde sistemin en önemli figürlerinden biri olan öğretmenlerin çalışma hayatlarının ve okul dışındaki hayatlarının incelenmesi, eğitim kalitesinin artırılmasında ve öğretmenlerin verimliliklerinin artırılmasında kullanılmaktadır.

Nitekim bu bilgiler ışığında öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları, iş yaşam dengesi ve motivasyonları arasındaki ilişkiyi saptamak ve birbirleri arasındaki ilişki düzeylerini belirlemek bu çalışmanın problemini oluşturmaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın gerçekleştirilmesinde korelasyonel (ilişkisel) araştırma modeli kullanılmıştır. Korelasyonel araştırmalar, en az iki değişken arasındaki ilişkinin, bu değişkenlere bir ekleme ve ya çıkarma yapmadan olduğu gibi incelenmesini sağlar. İlişkisel (Korelasyonel) araştırmalar, değişkenlerin birbirleriyle etkileşimlerinin açığa çıkarılmasında, var olan bu ilişkilerinin seviyelerinin belirlenmesinde ve değişkenler arasındaki ilişkilerle ilgili daha üst seviye çalışmaların yapılabilmesi için önemli püf noktaları sağlayan araştırmalardır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2013).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2019-2020 eğitim öğretim yılı birinci döneminde İstanbul ili Sultangazi ilçesinde bulunan resmi 31 ilkokulda 803 öğretmen, 25 ortaokulda 628 öğretmen ve 22 lisede 746 öğretmen olmak üzere ilçede toplam 2177 öğretmen görev oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşılmayacağından dolayı örneklem alma yoluna gidilmiştir. 2019-2020 öğretim yılı birinci döneminde İstanbul'un Sultangazi ilçesinde resmi ilkokul, ortaokul ile liselerden basit tesadüfi örneklem yoluyla örneklem alınmıştır. Araştırmanın örneklemi, Sultangazi ilçesinde bulunan resmi 31 ilkokuldan 202 öğretmen, 25 ortaokuldan 218 öğretmen ve 22 liseden 125 öğretmen olmak üzere toplam 545 öğretmen oluşturmıştır.

Örneklemede yer alan öğretmenlerin demografik bilgileri Tablo 2.1. 'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1'de öğretmenlere ait demografik bilgiler yer almaktadır. Araştırma grubunun %68,1'i "kadın" ve %31,9'si "erkek" öğretmendir. Öğretmenlerden %47,3'ü "20-30 yaş" aralığındadır. Yaş değişkenine göre en az yığılma %4,4 ile "41-45 yaş" ve "46 Yaş ve üstü" seçeneğinde olmuştur. Öğretmenlerde mesleki kıdem değişkenine göre yığılma %43,3 ile "1-5" seçeneğinde olmuştur. Bu seçeneği %27,7 ile "6-10 yıl" seçeneği izlemiştir. Mesleki kıdem değişkeninde "21 yıl ve üstü" seçeneği %5,3 ile en az yığılmanın olduğu seçenek olmuştur.

Tablo 2. 1: Öğretmenlerin Demografik Bilgileri

Cinsiyet	f	%	Okul Türü	f	%
Kadın	371	68,1	İlkokul	202	37,1
Erkek	174	31,9	Ortaokul	218	40,0
			Lise	125	22,9
Yaş		%	Mesleki Kıdem	f	%
20Yaş	258	47,3	1-5 Yıl	236	43,3
31-35Yaş	151	27,7	6-10 Yıl	151	27,7
36-40 Yaş	88	16,1	11-15 Yıl	88	16,1
41-45 Yaş	24	4,4	16-20 Yıl	41	7,5
46 Yaş ve üstü	24	4,4	21 Yıl ve Üstü	29	5,3
TOPLAM	545	100	TOPLAM	545	100

Öğretmenlerin %37,1'i "ilkokul", %40,0'ı "ortaokul" ve %22,9'u "lise" okul türünde görev yapmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma veriler 2019-2020 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde Demirel ve Ünişen (2018) tarafından geliştirilen "Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeği", Taşdelen-Karçkay ve Bakalım (2017: 3-13) tarafından geliştirilen "İş Yaşam Dengesi Ölçeği" ve Akdemir ve Arslan (2013: 860-864) tarafından geliştirilen "Öğretmen Motivasyon Ölçeği" ile elde edilmiştir. Araştırmada öncelikle yazın alanı taraması yapılarak verileri toplamak için en uygun ölçekler seçilmiştir. Ölçekler belirlendikten sonra ölçeklerin kullanımı

için ölçekleri geliştiren araştırmacılardan izin alınmıştır. Ölçekler İstanbul ili Sultangazi ilçesinde resmi ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan öğretmenlere 2019-2020 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde araştırmacı tarafından elden uygulanmıştır. Ölçekler öğretmenlere uygulanmadan önce öğretmenlere araştırmanın amacı hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmış ölçekler doldurulduktan sonra tekrar araştırmacı tarafından elden toplanmıştır. 2019-2020 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde İstanbul Sultangazi ilçesinde resmi ilkokul, ortaokul ve liselerde toplam 2177 öğretmen bulunmaktadır. Uygulama aşamasında hasta, izinli, görevli v.b. ulaşılabilen öğretmenler de olmuştur. Ölçekler gönüllü olan tüm öğretmenlere ulaştırılmış bu ölçeklerden dönen ve analiz işlemlerine tabi tutulan toplam 545 ölçek olmuştur. Toplanan ölçeklerden 545 ölçek üzerinde istatistiksel analizler yapılmıştır. Toplam öğretmen sayısının %25.03'üne ulaşılmıştır.

2.4. Veri Toplama Aracı

a) “Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeği”

Demirel ve Ünişen (2018, s. 997-1013) tarafından geliştirilen “Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeği”; 5’li likert tipinde hazırlanmış 11’i olumsuz olmak üzere 28 madde ve 4 boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar: Boyut 1: Değer verme (1-11. Maddeler), Boyut 2: Mesleki tükenmişlik (12-17. Maddeler), Boyut 3: İlgisizlik (18-23. Maddeler) ve Boyut 4: Mesleki gelişime açıklık (24-28. Maddeler). Bu ölçekte verilen ifadeler öğretmenler tarafından ‘Tamamen katılıyorum, Kısmen katılıyorum, Kararsızım, Kısmen katılmıyorum, Kesinlikle katılmıyorum’ ifadelerinden düşünceleriyle uyuşanı işaretlemeleri istenmiştir.

Alt boyutlardaki maddelerin SPSS 21.00 ile yapılan işlem sonucunda %50’nin üzerinde açıklayıcı olduğu görülmüş ve bu oran sosyal bilimlerde kabul edilebilir bir orandır(Demirel,2016, s. 997-1013).

Bu araştırmada da Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ölçeğinin toplamda Cronbach Alpha katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçeğinin alt boyutlarından Değer verme boyutu için .97, Mesleki tükenmişlik boyutu için .91, İlgisizlik boyutu için .94 ve Mesleki gelişime açıklık boyutu için .88’dir. Elde edilen bulgu kullanılan ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (Alpar, 2014).

b) “İş Yaşam Dengesi Ölçeği”

Taşdelen-Karçkay ve Bakalım (2017, s. 3-13) tarafından geliştirilen “İş Yaşam Dengesi Ölçeği”; 7’li likert şeklinde hazırlanmış 8 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Bu ölçekte verilen ifadeler öğretmenler tarafından ‘Kesinlikle katılmıyorum, Katılmıyorum, Kısmen katılmıyorum, Kararsızım,

Kısmen Katılıyorum, Katılıyorum, Kesinlikle katılıyorum' ifadelerinden kendisine uygun olanı işaretlemeleri istenmiştir.

Ölçekten alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan 56'dır. İş Yaşam Dengesi Ölçeğinin tek boyutunun değerlendirilmesi ölçekteki toplam puan ile olur. Ölçekten alınan puanın artması çalışanların iş yaşam dengesinin artması olarak yorumlanabilmektedir.

Ölçek geliştirme çalışmaları iki ayrı örneklem ile yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonuçları, ölçek toplam varyansın %64.17'sini açıklayan tek boyutlu bir yapı ortaya koymuştur. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin açımlayıcı faktör analizi sonuçları ile uyumlu tek faktörlü yapıyı doğrulamıştır. ($\chi^2 / df = 2.76$, $IFI = .98$, $CFI = .96$, $SRMR = .025$ and $RMSEA = .07$).

Bu araştırmada da *İş Yaşam Dengesi Ölçeği* nin toplamda Cronbach Alpha katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu sonuç ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (Alpar, 2014).

c) "*Öğretmen Motivasyon Ölçeği*"

Akdemir ve Arslan (2013, s. 860-864) tarafından geliştirilen "Öğretmen Motivasyon Ölçeği"; 5'li likert tipinde hazırlanmış 26 madde ve 4 boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar: Boyut 1: İletişim (1-7. Maddeler), Boyut 2: İlerleme (8-11. Maddeler), Boyut 3: Kurum (12-19. Maddeler) ve Boyut 4: Kişisel beklenti (20-26. Maddeler). Bu ölçekte verilen ifadeler öğretmenler tarafından 'Hiç, az, orta, çok, tamamen' ifadelerinden kendisine uygun olanı işaretlemeleri istenmiştir.

Ölçeğin 'İletişim' kapsamı ile ilgili 7 soru bulunmaktadır. Bu kısımdan alınabilecek minimum puan 7, en üst puan 35'dir. Bu bölümden alınan yüksek puan iletişimin motivasyon üzerinde etkisinin yüksek olduğunu gösterirken, alınan düşük puan iletişimin motivasyon üzerinde etkisinin düşük olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin 'İlerleme' kapsamı ile ilgili 4 soru bulunmaktadır. Bu kısımdan alınabilecek minimum puan 4, en üst puan 20'dir. Bu bölümden alınan yüksek puan ilerleme faktörünün motivasyon üzerinde etkisinin yüksek olduğunu gösterirken, alınan düşük puanın ilerleme faktörünün motivasyon üzerinde etkisinin düşük olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin 'Kurum' kapsamı ile ilgili 8 soru bulunmaktadır. Bu kısımdan alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan 45'dir. Bu bölümden alınan yüksek puan kurum tarafından yapılacak işlerin motivasyon üzerinde etkisinin yüksek olduğunu gösterirken, alınan düşük puanın kurumun kararlarının motivasyon üzerinde etkisinin düşük olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin ‘Kişisel beklenti’ boyutu ile ilgili 7 soru bulunmaktadır. Bu bölümden alınabilecek en düşük puan 7, en yüksek puan 35’dir. Bu bölümden alınan maksimum puan, kişisel beklentilerin motivasyon üzerindeki etkisinin yüksek olduğunu gösterirken, alınan düşük puan kişisel beklentinin motivasyon üzerindeki etkisinin düşük olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmada da Öğretmen motivasyon ölçeğinin toplamda Cronbach Alpha katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçeğinin alt boyutlarından İletişim boyutu için .94, İlerleme boyutu için .93, Kurum boyutu için .92 ve Kişisel beklenti boyutu için .96’dır. Ortaya çıkan bu bulgu güvenilirliğin ölçme aracı için yeterli olduğunu işaret etmektedir (Alpar, 2014).

2.5. Verilerin Analizi

Öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ve iş yaşam dengesi ile motivasyonları arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada üç ölçekten toplanan bilgilerin analizinde kullanılacak istatistiksel yöntemleri kararlaştırmak amacıyla öncelikle ölçeklerin ve alt boyutlarının normallik dağılımları incelenmiş ve tablo 2.2’de verilmiştir.

Tablo 2.2: Basıklık (Skewness) ve Çarpıklık (Kurtosis) Analizi

	N	$\bar{X}$	ss	Skewness (Basıklık)	Kurtosis (Çarpıklık)	Cronbach Alpha
Öğretmenlik Mesleği Tutumu	545	3,96	.850	-.147 / .781	-.746 / .542	.96
İş Yaşam dengesi	545	5,32	1,12	-.236 / .647	-.998 / .542	.95
Öğretmen Motivasyonu	545	3,56	.806	-.264 / .815	-.020 / .548	.96

Tablo 2.2 incelendiğinde *Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeği* ve alt boyutlarının incelenecek değişkenlere göre çarpıklık katsayıları -.746 ile .542 arasında ve basıklık katsayıları -.147 ile .781 arasında değişmektedir. *İş Yaşam Dengesi Ölçeği* incelenecek değişkenlere göre çarpıklık katsayıları -.998 ile -.165 arasında ve basıklık katsayıları -.236 ile .647 arasında değişmektedir. *Öğretmen Motivasyon Ölçeği* ve alt boyutlarının incelenecek değişkenlere göre çarpıklık katsayıları -.020 ile .548 arasında ve basıklık katsayıları -.246 ile .815 arasında değişmektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 değerleri arasında seyretmesi ölçeklerin ve alt boyutların

normal dağılımdan çok büyük derecede sapmadığını göstermektedir (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2011). Başka bir görüşe göre ise Kolmogorov-Smirnov katsayısının anlamlı çıkmasına karşılık verilerin normal dağılımının kabul edilebilmesi için alt boyutların basıklık (Skewness) ve çarpıklık (Kurtosis) değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması yeterlidir (George ve Mallery, 2010). Ortaya çıkan sonuçlar nedeniyle elde edilen verilerin analizinde normal dağılım varsayımına dayalı istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Araştırma grubunda yer alan öğretmenlerin demografik bilgileri frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmıştır. Birinci alt problem için öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum, iş yaşam dengesi ve motivasyon ölçeklerinin aritmetik ortalama ve standart sapma puanları hesaplanmıştır. İkinci, alt problemler için öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum, iş yaşam dengesi ve motivasyon algılarının cinsiyet değişkenine göre değişimini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t testi analiz kullanılmıştır. Yaş, mesleki kıdem, okul türü yönünden değişkenlerin değişimlerini belirlemek için ilişkisiz örneklem tek faktörlü varyans analizi kullanılmıştır. Tek yönlü varyans analizi yapıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu, bulunan bu farklılığın (hangi gruplar arasında olduğunu) belirlemek üzere post-hoc çoklu karşılaştırma tekniklerinden Scheffe testi kullanılmıştır. Üçüncü ve son alt problem için öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ve iş yaşam dengesi ile motivasyonları arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon ve regresyon analiz tekniği kullanılmıştır. Değişkenlerin hepsi korelasyon analizine tutulmuş ve bunlar arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin kuvvetini ve yönünü belirtmede kullanılan korelasyon katsayılarının “+” ya da “-” olması ilişkisinin yönünü belirlemede kullanılmıştır. Korelasyon katsayıları değerlendirilirken katsayılar, mutlak değer olarak 0,70 ile 1,00 arasında ise “yüksek”, 0,69 ile 0,30 arasında ise “orta”, 0,29 ve daha düşük değerlerde ise “düşük” düzeyle ilişkili olarak ve 0,00 yaklaştıkça ise ilişki olmadığı şeklinde yorumlanmıştır (Büyüköztürk vd., 2013). Verilerin istatistiksel çözümlemeleri SPSS programında yapılmış, manidarlıklar minimum $p < ,05$ düzeyinde sınanmış ve bulgular araştırmanın amaçları doğrultusunda tablolar halinde sunulmuştur.

Araştırmadaki alt problemlerin analizine yönelik olarak elde edilen bulgular yorumlanırken; İş Yaşam Dengesi ölçeğinde; “1,00-1,85 Hiç”, “1,86-2,71 Çok az”, “2,72-3,57 Az”, “3,58-4,43 Orta” “4,44-5,29 Genellikle” “5,30-6,15 Yüksek” ve “6,16-7,00 Çok Yüksek” değerleri kullanılmıştır.

“Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ve Öğretmen Motivasyon ölçeklerinde ise , “1,00-1,80 Hiç”, “1,81-2,61 Düşük”, “2,62-3,42 Orta”, “3,43-4,23 Yüksek” ve “4,24-5,00 Çok Yüksek” değerleri sarf edilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum, iş yaşam dengesi ve motivasyon algıları arasındaki ilişkiyi belirten veriler yer almaktadır.

Araştırmada öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum, iş yaşam dengesi ve motivasyon algılarına ilişkin veriler alt problemlere ayrılarak başlıklar altında verilmiştir.

3.1. Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları

Öğretmenlerin öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarına ilişkin bulgular Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3. 1: Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları						
Okul Türü		Değer Verme	Mesleki Tükenmişlik	İlgisizlik	Mesleki Gelişime Açıklık	Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum (Tüm Ölçek)
İlkokul	N	202	202	202	202	202
	$\bar{X}$	3,83	3,75	4,22	4,04	3,96
	ss	1,141	1,099	1,047	,833	,889
Ortaokul	N	218	218	218	218	218
	$\bar{X}$	3,82	3,89	4,31	3,95	3,99
	ss	1,105	,996	9,05	,902	,849
Lise	N	125	125	125	125	125
	$\bar{X}$	3,70	3,79	4,15	3,91	3,89

	ss	1,085	1,050	1,026	,773	,782
Toplam	N	545	545	545	545	545
	$\bar{X}$	3,80	3,82	4,22	3,98	3,96
	ss	1,113	1,047	,988	,849	,850

Tablo 3.1’de öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ve alt boyutlarına ilişkin aritmetik ortalamalar ve standart sapmalar verilmiştir. Genel olarak ölçeğin tüm boyutlarında öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ($\bar{x}$ =3,96, ss=,850) “Yüksek” düzeydedir. Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ölçeğinin alt boyutlarından “Değer verme” ($\bar{x}$ =3,80, ss=1,113), “Mesleki tükenmişlik” ($\bar{x}$ =3,82, ss= 1047), “İlgisizlik” ($\bar{x}$ =4,22, ss= ,988) ve “Mesleki Gelişime Açıklık” ($\bar{x}$ =3,98, ss= ,849) boyutlarında da algıları “Yüksek” düzeydedir.

İlkokul öğretmenlerinin ölçeğin tüm boyutlarında öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ($\bar{x}$ =3,96, ss=,889), ortaokul öğretmenlerinin ölçeğin tüm boyutlarında öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ($\bar{x}$ =3,99, ss=,849) ve lise öğretmenlerinin ölçeğin tüm boyutlarında öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ($\bar{x}$ =3,89, ss=,782) da “Yüksek” düzeydedir. Ortaokul öğretmenlerinin aritmetik ortalaması ilkökul ve lise öğretmenlerin ortalamasından daha yüksektir.

3.2. Öğretmenlerin iş yaşam dengesi algıları

Öğretmenlerinin iş yaşam dengesi algılarına ilişkin sonuçlar Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3. 2: Öğretmenlerin İş Yaşam Dengesi Algılarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

İş Yaşam Dengesi Ölçeği	N	$\bar{X}$	ss
İlkokul	202	5,51	1,146
Ortaokul	218	5,20	1,365
Lise	125	5,24	1,117
Toplam	545	5,32	1,239

Tablo 3.2’de öğretmenlerin iş yaşam dengesi algılarına ilişkin standart sapmalar ve aritmetik ortalamalar ortaya konmuştur. Genel olarak öğretmenlerin iş yaşam dengesi ($\bar{x}=5,32$, $ss=1,239$) algıları “Yüksek” düzeydedir. İlkokul öğretmenlerinin ($\bar{x}=5,51$, $ss=1,146$), ortaokul öğretmenlerinin ($\bar{x}=5,20$, $ss=1,365$) ve lise öğretmenlerinin de ($\bar{x}=5,24$, $ss=1,117$) iş yaşam dengesi algıları “Yüksek” düzeydedir. İlkokul öğretmenlerinin aritmetik ortalaması ortaokul ve lise öğretmenlerin ortalamasından daha yüksektir.

3.3. Öğretmenlerin motivasyon algıları

Öğretmenlerinin motivasyon algılarına ilişkin bulgular Tablo 3.3’de verilmiştir.

Tablo 3. 3: Öğretmenlerin Motivasyon Algılarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Öğretmen Motivasyon Ölçeği ve Alt Boyutları						
Okul Türü		İletişim	İlerleme	Kurum	Kişisel Beklenti	Öğretmen Motivasyon Ölçeği (Tüm Ölçek)
İlkokul	N	202	202	202	202	202
	$\bar{X}$	3,94	3,11	3,47	3,60	3,52
	ss	,742	1,100	,924	1,021	,808
Ortaokul	N	218	218	218	218	218
	$\bar{X}$	3,81	3,23	3,52	3,63	3,55
	ss	,786	1,126	,930	1,028	,849

Lise	N	125	125	125	125	125
	$\bar{X}$	3,84	3,41	3,60	3,68	3,63
	ss	,706	1,053	,786	,867	,721
Toplam	N	545	545	545	545	545
	$\bar{X}$	3,86	3,23	3,52	3,62	3,56
	ss	,753	1,104	,897	,989	,806

Tablo 3.3’de öğretmenlerin motivasyon ve alt boyutlarına ilişkin aritmetik ortalamalar ve standart sapmalar ortaya konmuştur. Ölçeğin tüm boyutlarında öğretmenlerin motivasyon ($\bar{x}=3,03$, $ss=,861$) algıları “Yüksek” düzeydedir. Öğretmenlerin motivasyon ölçeğinin alt boyutlarından “İletişim” ($\bar{x}=3,86$, $ss=,954$), “Kurum” ($\bar{x}=3,52$, $ss=,897$), “Kişisel Beklenti” ($\bar{x}=3,62$, $ss=,890$), boyutlarında da algıları “Yüksek” düzeydedir. Sadece motivasyon ölçeğinin alt boyutlarından “İlerleme” ($\bar{x}=3,23$, $ss=,704$) boyutunda öğretmenlerin algıları “Orta” düzeydedir.

İlkokul öğretmenlerinin ölçeğin tüm boyutlarında motivasyon algıları ($\bar{x}=3,52$, $ss=,808$), ortaokul öğretmenlerinin ölçeğin tüm boyutlarında motivasyon algıları ($\bar{x}=3,55$, $ss=,849$) ve ortaokul öğretmenlerinin ölçeğin tüm boyutlarında motivasyon algıları ($\bar{x}=3,63$, $ss=,721$) da “Yüksek” düzeydedir. Lise öğretmenlerinin aritmetik ortalaması ilkokul ve ortaokul öğretmenlerin ortalamasından daha yüksektir.

3.4. Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile iş yaşam dengesi ve motivasyonları arasında ilişki

Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile iş yaşam dengesi ve motivasyonları arasında ilişki tablo 3.4’de verilmiştir.

Tablo 3.4: Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları İle İş Yaşam Dengesi ve Motivasyon Algıları Arasındaki İlişki (Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi)

	Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum (Toplam)	İş Yaşam Dengesi	Öğretmen Motivasyon Ölçeği (Toplam)

Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum (Toplam)	1	,376**	,412**
İş Yaşam Dengesi		1	,592**
Öğretmen Motivasyon Ölçeği (Toplam)			1
$n = 545$, $Sig. (2-tailed): ,000$ $*p < .05$, $**p < .01$			

Tablo 3.4’de Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile iş yaşam dengesi ve motivasyonları arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Pearson Korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları (tüm boyutlarda) ile iş yaşam dengesi algıları arasında ($r = 0,376$; $p < 0.01$) pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki vardır.

Yine öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları (tüm boyutlarda) ile motivasyon algıları (tüm boyutlarda) arasında da ($r = 0,412$; $p < 0.01$) pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki vardır. Öğretmenlerde öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları artması iş yaşam algılarının ve öğretmenliğe ilişkin motivasyon algılarının da artmasına neden olmaktadır.

3.5. Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile iş yaşam dengesi ve motivasyonları arasında ilişki

Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları (tüm boyutlar) ile iş yaşam dengesi ve motivasyonları (tüm boyutlar) arasında ilişki tablo 3.5’de verilmiştir.

Tablo 3.5: Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları İle İş Yaşam Dengesi ve Motivasyon Algıları Arasındaki İlişki (Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi)

	İletişim	İlerleme	Kurum	Kişisel Beklenti	Öğretmen Motivasyon Ölçeği (Toplam)	İş Yaşam Dengesi

Değer Verme	,397**	,324**	,347**	,351**	,376**	,354**
Mesleki Tükenmişlik	,387**	,080	,362**	,371**	,371**	,371**
İlgisizlik	,342**	,300*	,375**	,281**	,395**	,350**
Mesleki Gelişime Açıklık	,334**	,313**	,387**	,325**	,315**	,368**
Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum (Toplam)	,354**	,323**	,396**	,421**	,412**	,376**
İş Yaşam Dengesi	,554**	,471**	,550**	,568**	,592**	1
$n = 545$, $Sig. (2-tailed): ,000$ $*p < .05$, $**p < .01$						

Tablo 3.5’de Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları (tüm boyutlar) ile iş yaşam dengesi ve motivasyonları (tüm boyutlar) arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Pearson Korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları (tüm boyutlarda) ile motivasyon ölçeğinin alt boyutlarından; İletişim ($r = 0,454$; $p < 0.01$), İlerleme ($r = 0,323$; $p < 0.01$), Kurum ($r = 0,396$; $p < 0.01$) ve Kişisel Beklenti ($r = 0,421$; $p < 0.01$) boyutlarına ilişkin algıları arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki vardır.

Tablo 3.5’de öğretmenlerin motivasyon (tüm boyutlarda) ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ölçeğinin alt boyutlarından; Değer verme ($r = 0,376$; $p < 0.01$), Mesleki tükenmişlik ($r = 0,371$; $p < 0.01$), İlgisizlik ($r = 0,395$; $p < 0.01$) ve Mesleki gelişime açıklık ($r = 0,315$; $p < 0.01$) boyutlarına ilişkin algıları arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki vardır.

Öğretmenlerin iş yaşam dengesi algıları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ölçeğinin alt boyutlarından; Değer verme ($r = 0,354$; $p < 0.01$), Mesleki tükenmişlik ($r = 0,371$; $p < 0.01$), İlgisizlik ($r = 0,350$; $p < 0.01$) ve Mesleki gelişime açıklık ($r = 0,368$; $p < 0.01$) boyutlarına ilişkin algıları arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki vardır. Yine öğretmenlerin iş yaşam dengesi algıları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ölçeğinin alt boyutlarından; İletişim ($r = 0,354$; $p < 0.01$), İlerleme ($r = 0,371$; $p < 0.01$),

Kurum ($r=0,350$; $p<0.01$) ve Kişisel Beklenti ($r=0,368$; $p<0.01$) boyutlarına ilişkin algıları arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki vardır.

3.6. Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının iş yaşam dengesi ve motivasyon algıları üzerindeki yordayıcı etkisi

Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının iş yaşam dengesi ve motivasyon algılarını anlamlı düzeyde yordamasına ilişkin yapılan regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 3.6’da verilmiştir.

Tablo 3.6: Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının İş Yaşam Dengesi ve Motivasyon Algılarını Yordamasına Yönelik Regresyon

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	Std. Hata	(β)	t	p	R	R ²	F	p
Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum	İş Yaşam Dengesi	3,731	,244		15,314	,000	.376	.135	44,695	.000
		,402	,060	,376	6,685	,000				
Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum	Motivasyon	2,730	,161		16,986	,000	.412	.170	27,921	.000
		,210	,040	,412	5,284	,000				

Tablo 3.6’de öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının iş yaşam dengesi algılarını anlamlı düzeyde yordamasına ilişkin yapılan regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile iş hayat dengesi algıları arasında artı yönde orta seviyede bir ilişki vardır ($r=.376$; $p<.01$). Tablo incelendiğinde öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının iş yaşam dengesi algılarını anlamlı düzeyde yordamaktadır ($\beta=.376$; $r^2=.135$; $F_{(1,542)}=44,695$; $p<.001$). Yani öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları, iş yaşam dengesi algılarındaki toplam varyansın %13,5’ini yordamaktadır. Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum iş yaşam dengesini olumlu yönde etkilemektedir. Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumda olan bir birimlik artış, iş yaşam dengesinde 0.376’lık bir artışa neden olabileceği söylenebilir.

Tablo incelendiğinde öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile motivasyon algıları arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu ($r=.412$; $p<.01$) görülmektedir. Regresyon analiz sonucuna göre öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını motivasyon algılarını anlamlı düzeyde yordamaktadır ($\beta=.412$; $r^2=.170$; $F_{(1,542)}=27,921$; $p<.001$). Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları, motivasyon

algılarındaki toplam varyansın %17'sini yordamaktadır. Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum motivasyonu olumlu yönde etkilemektedir. Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumda olan bir birimlik artış, motivasyonlarında 0.412'lik bir artışa neden olabileceği söylenebilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu kısmında elde edilen sonuçlar ve sonuçlarla ilgili ortaya konulan tartışma ve önerilere yer verilmektedir. Bu çalışma öğretmenlerin görüşlerine göre 'Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları ve İş Yaşam Dengesi ile Motivasyonları Arasındaki İlişki' üzerine bir değerlendirme düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu ilişki cinsiyet, yaş, mesleki kıdem, okul türü değişkenlerine bakılarak incelenmiştir. Bu amaçla araştırmacı tarafından "Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeği", "İş Yaşam Dengesi Ölçeği" ve "Öğretmen Motivasyon Ölçeği" tesadüfi yollarla belirlenen okullarda çalışan 545 öğretmene uygulanmıştır. Yapılan bu çalışma ile ulaşılan değerlendirilmeler, sonraki çalışmalar için çeşitli önerilerde bulunmaktadır.

Araştırmada değişik öğretim kademelerinden öğretmenlere uygulanan Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeğinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının "Yüksek" düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alan yazındaki araştırmaların çoğunda öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının incelendiği görülmüştür. İltar (2009, s. 163-168) tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Yine ilgili alan yazındaki nadir olan öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının sonuçları incelenmiştir. Akbal (2016, s. 61-63) tarafından yapılan çalışmada beden eğitimi öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının yüksek düzeyde olduğu (özellikle kadın öğretmenler için) görülmüştür. Demirel (2016, s. 73-77) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmalardan da anlaşıldığı gibi genel olarak öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının yüksek olduğu ve bunun birçok değişkene bağlı olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin mesleğini severek yaptıkları ve bu mesleğin ne kadar vicdanı bir görev olduğunu düşündükleri söylenebilir. Bu durumun öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumunda da çok etkili olduğu ve yüksek tuttuğu düşünülmektedir.

Araştırmada değişik öğretim kademelerinden öğretmenlere uygulanan İş Yaşam Dengesi Ölçeğinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde öğretmenlerin iş yaşam dengesi algılarının "Yüksek" düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alan yazında da araştırma sonucunu destekleyen

çalışmalar olduğu görülmüştür. Teker (2015, s. 93-95) tarafından yapılan çalışmada iş hayat dengesi algılarının yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur. Gürbüzkol (2018, s. 104-17) tarafından yapılan çalışmada iş yaşam dengesi düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Akın (2019, s. 141-170) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlik mesleğindeki mesai saatleri ve hafta sonu tatili değerlendirildiğinde öğretmenlerin iş yaşam dengelerinin yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Ancak Dur B. (2019, s. 55-61) tarafından yapılan çalışmada iş yaşam uyumu düzeylerinin ortanın üstünde olduğu tespit edilmiştir. İlgili alan yazınındaki farklılıkların örneklem grubu olarak belirlenen öğretmenlerin içinde bulundukları sosyo-kültürel farklılıklar ve aile özellikleri etkili olmuş olabilir. Ayrıca öğretmenlerin meslekten beklentilerinin de bu farklılaşmaya sebep olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada değişik öğretim kademelerinden öğretmenlere uygulanan Öğretmen Motivasyon Ölçeğinden elde edilen bulgular değerlendirildiğinde öğretmenlerin motivasyon algılarının “Yüksek” düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili alan yazında da araştırma sonucunu destekleyen çalışmalar olduğu görülmüştür. Ertürk (2014, s. 125-132) tarafından yapılan araştırmaya göre öğretmenlerin içsel motivasyonlarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Canpolat (2011, s. 85-88) tarafından yapılan araştırmada genel olarak motivasyon ölçeğine verilen cevapların ortalamasının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Yine bazı araştırmalarda (Recepoğlu 2013, s. 575-588; Karadağ Baloğlu ve Küçük 2010, s. 417-437) öğretmen motivasyon algılarının yüksek olduğu görülmüştür. Farklı olarak Dur Ş. (2014, s. 139-143) tarafından liselerde çalışan öğretmenler üzerinde yapılan araştırmada genel motivasyon düzeylerinin orta düzey olduğu görülmektedir. Ancak Güzel (2011, s. 1031-1054) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin motivasyon düzeylerinin çok düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine Uluçay (2016, s. 95-100) tarafından yapılan çalışmada öğretmen motivasyonlarının 2,86 puanlamayla ortalamanın altında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sarı (2019, s. 130-149) tarafından yapılan çalışmada öğretmen motivasyonuna yönelik görüşlerin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Görüldüğü üzere literatürde yapılan çalışmalarda öğretmen motivasyonları genel olarak yüksek ve orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Bu farklılaşmanın öğretmenlerin motivasyon kaynağı olarak gördükleri durumlardan oluştuğu düşünülmektedir. Ayrıca öğretmenlik mesleğinin çalışma süreleri hem kendilerine hem de ailelerine zaman ayırmaları için diğer bir çok mesleğe göre daha avantajlı olduğundan bu durum öğretmenlerin motivasyon düzeylerini de olumlu etkilemiştir. Araştırmalar sonucunda öğretmenlerin çoğunlukla içsel motivasyonlardan daha çok etkilendikleri fark edilmiştir.

Araştırmada öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları (tüm boyutlarda) ile iş yaşam dengesi algıları ve motivasyon algıları (tüm boyutlarda) arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan araştırmada öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları tüm boyutları ile iş hayat dengesi algıları arasında pozitif yönlü orta seviyede bir ilişki vardır. Bu sonuç ışığında öğretmenlik mesleğinin toplum tarafından kutsal bir meslek olarak görülmesi ve bu durumun öğretmenlerin mesleğe ilişkin tutumlarını olumlu olarak etkilenmesine bunun sonucuyla da olumlu bu etkinin bireyin daha iyi ve düzenli iş yaşam dengesini kurmasında etkili olduğu söylenebilir. Literatür alanında yapılan araştırmalar sonucunda iş yaşam dengesi algısı genellikle örgütsel bağlılık (Dur Ş. 2019, s. 139-143; Yalçın, 2014, s. 149-150) gibi durumlarla ilişkisi araştırılırken, öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumla ilgili ilişkisine ait bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Yapılan araştırma sonucunda öğretmenlerin mesleklerine yönelik tutumları ile motivasyon algıları arasında da artı yönde orta düzeyde bir ilişki vardır. Öğretmenlerin mesleklerine ilişkin tutumların yüksek olması meslekte çalışan bireylerin iş yaşam algılarının ve motivasyonlarının yüksek olmasına neden olmaktadır. Başarılı bir iş yaşam dengesi bireyin akıl ve ruh sağlığının uyumlu olmasına, daha kaliteli ve mutlu bir hayat sürmesine özellikle aile hayatında daha verimli zamanlar geçirmesi gibi birçok alanda faydası vardır. Bu dengeyi kurabilmek için öğretmenin bireysel olarak kendilerine zaman ayırmalarına, ailesi ile ilgili kutlamalara ve paylaşımlara yer verebilmesine, gereksiz iş yükü ve çabadan kurtularak daha verimli olarak çalışabilmesine bağlıdır (Akın, 2019, s. 141-170).

Öğretmenlerin iş yaşam dengesi algıları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ölçeğinin tüm alt boyutları (mesleki açıdan gelişmeye uygunluk, mesleki yıpranmışlık, değer verme, ilgisizlik) arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Yapılan araştırmada iş yaşam dengesini kurabilen öğretmenin hem mesleğe olan tutumu hem de iş motivasyonları arasında olumlu ilişkiler oluşturduğu saptanmıştır. Bu durum sanki DNA'nın birbirini 3'lü şekilde sarmalaması gibi birbirleri ile sıkı bir ilişki içerisinde oldukları söylenebilir.

Araştırmada öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının iş yaşam dengesi algılarında toplam varyansın %13,5'ini ve motivasyon algılarındaki toplam varyansın %17'sini yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç örgütte çalışan tüm öğretmenlerin moral ve motivasyonun, mesleğe karşı içsel ve dışsal tutumlarının iş yaşam dengesi üzerinde yüksek bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Literatür alanında yapılan araştırmalar sonucunda yapılan araştırmaların genellikle iki değişken arasında olduğuna ulaşılmış ve yazın alanında motivasyon düzeyi ile iş yaşam dengesi arasındaki ilişkinin

araştırıldığı bir çalışma olan Mutlu (2016, s. 117-124) tarafından yapılan çalışmada yüksek memnuniyete sahip olan çalışanın iş yaşam dengesi kurmakta daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında varılan sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

1. Bu araştırma öğretmenlerin iş yaşam dengeleri, motivasyonları ve mesleğe ilişkin tutumları arasında ilişkiyi belirlemek için yapılmıştır. Gelecek araştırmalarda bu değişkenlerin yanı sıra farklı değişkenler (işten ayrılma niyetleri, kariyer tatmini, vizyonerlik, benlik bilinci vb.) incelenebilir. Bundan sonraki araştırmalarda değişkinlerin arttırılarak çalışılması konuya yönelik karşılaştırılabilir veri kazanımına kolaylık sağlayarak katkıda bulunacaktır.
2. Bu araştırma nicel bir araştırmadır. Gelecekte değişik illerdeki öğretmenler üzerinde, nitel çalışmalar yapılabilir.
3. Araştırma resmi okullarında yapıldığı için özel okullarda çalışan öğretmenlerin iş yaşam dengeleri, motivasyonları ve mesleğe ilişkin tutumları farklı değişkinlere göre araştırılıp karşılaştırmalar yapılabilir.
4. Başarılı bir iş yaşam dengesi bireyin psikolojik, sosyolojik ve ekonomik açısından değerlidir. Özellikle araştırma sonuçlarına göre ileri yaşlardaki öğretmenlerin denge düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Bu sebeple esnek çalışma saatleri uygulanabilir, hayatın işten ibaret olduğu algısının değiştirilebilmesi için de okul dışı sosyal etkinlikler düzenlenebilir. Ayrıca ileri yaşlar içerisindeki öğretmenler için ve tabi ki diğer yaş gruplarındaki öğretmenler için de eğitim öğretim alanlarında öğretmenlerin istek ve ilgileri doğrultusunda kendilerini geliştirebilecekleri hizmet içi eğitim çalışmaları artırılabilir ve öncelik sağlanabilir.
5. Araştırma bulgularına dayanarak her değişken açısından bakıldığında öğretmenlere oryantasyon, kaynaşma imkanları, toplantı ve okul içi organizasyonlar okul idaresi tarafından düzenlenebilir.

Kaynakça

- Akbal, M. (2016). *Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları İle Öz Yeterlikleri Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdemir, E., ve Arslan, A. (2013). Development of Motivation Scale for Teachers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 106: 860-864.

- Akın, E. (2019). *Meslek Liselerinde Çalışan Öğretmenlerin İş Yaşam Dengeleri Sorunu: İzmit Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alpar, R. (2014). *Spor Sağlık ve Eğitim Bilimlerinden Örneklerle Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik - Güvenirlik (3. Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (11.Basım) Ankara: PegemA.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2011). *Sosyal Bilimler için İstatistik (7.baskı)* Ankara: PegemA.
- Canpolat, C. (2011). *Öğretmen Kariyer Basamakları Uygulaması İle Öğretmen Motivasyonu Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çarıkçı, İ. H. & Çelikkol, Ö. (2009). İş – Aile Çatışmasının Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(9), 153-170.
- Demirel, N. (2016). *Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, N., ve Ünişen, A. (2018). Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 997-1013.
- Dur, B. (2014). *Lise Öğretmenlerinin Motivasyon Düzeyi Ve Motivasyon Düzeyi İle Okul Kültürü Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dur, Ş. (2019). *Sınıf Öğretmenlerinde İş Yaşam Dengesinin, Örgütsel Bağlılık Ve İş Doyumu İle İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi ve Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erden, M. (2001). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: Alkım Yayınları.
- Ertürk, R. (2014). *Öğretmenlerin İş Motivasyonları İle Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki (Bolu İli Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Esin, M. (2017). *Kadın Öğretmenlerin İş Aile Yaşam Dengeleri İle Denetmenlik Eğilimleri Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- George, D. and Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*. Boston: Pearson Ltd.
- Güdek, B.(2007) *Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı 1. Ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Müzik Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutumlarının Öğrenciye Ait Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürbüzkol, H. (2018). *Lise Öğretmenlerinin Mükemmeliyetçilik Alguları İle İş Yaşam Dengesi Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güzel, H. (2011). Fizik Öğretmenlerinin Demografik Özellikleri ve Motivasyon Faktörlerinin Araştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 1031-1054.

- İlter, İ. (2009). *Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaplan, M. (2007). *Motivasyon Teorileri Kapsamında Uygulanan Özendirme Araçlarının İşgören Performansına Etkisi Ve Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadağ, E., Baloglu, N. ve Küçük, E. (2010). Yönetici Denetimi Algısının Öğretmenlerin Mesleki Motivasyon Düzeyine Etkisi: Bir Path Analizi Çalışması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 417-437.
- Mutlu, S. (2016). *Çalışanların İş Yaşam Dengesinin Çalışan Memnuniyetiyle İlişkisi Kamu Örgütlerine Yönelik Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Recepoglu, E. (2013). Öğretmenlerin İş Motivasyonlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (2), 575-588.
- Sarı, T. (2019). *Okul Yöneticilerinin Algı Yönetimi Taktikleri, Örgüt İklimi Ve Öğretmene Motivasyonu Arasındaki İlişkiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Taşdelen-Karçkay, A., ve Bakalım, O. (2017). The Mediating Effect of Work-Life Balance on The Relationship Between Work-Family Conflict and Life Satisfaction. *Australian Journal of Career Development*, 26(1), 3- 13.
- Tavşancıl E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 65.
- Teker, S. (2015). *Okullarda İş-Yaşam Dengesiyle Örgütsel Adalet İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uluçay, S. (2016). *Ortaokullarda Görev Yapan Fen Bilimleri Fen Ve Teknoloji Öğretmenlerinin Motivasyonlarının Yönetim Bilimi Açısından Değerlendirilmesi: İstanbul İli Kadıköy Ve Ümraniye İlçelerinde Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Varış, F. (1998). *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Yalçın, S. (2014). *Öğretmenlerin Algılarına Göre Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri İle Öğretmenlerin İş Yaşam Kalitesi Ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Yıldırım, M. (2002). *Öğretmenlerin Mesleklerine Yönelik Tutumlarının Ölçülmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

**ÖZEL OKULLARDA ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN İŞ
GÜVENCESİ VE İŞ MEMNUNİYETİ ALGILARININ, ÖRGÜTSEL
BAĞLILIK VE MOTİVASYONLARINA ETKİSİ**

**THE EFFECT OF TEACHERS 'WORK SAFETY
PERCEPTION ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND
MOTIVATIONS IN PRIVATE SCHOOLS**

*Fatma KAYA**
*Kaya YILDIZ***

Özet

Çalışmanın amacı özel okullarda çalışan öğretmenlerin iş güvencesi ve iş memnuniyeti algılarının örgütsel bağlılıklarına ve motivasyonları arasındaki ilişkilerin araştırılmasıdır. Araştırmada ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırma evreni, 2019-2020 eğitim öğretim dönemi birinci yarıyılında İstanbul Küçükçekmece ilçesi içinde bulunan özel ilkokullarda çalışan 496 sınıf öğretmeni ve Bağcılar ilçesinde bulunan özel ilkokullarda görev yapan 135 sınıf öğretmeni olmak üzere toplam 632 sınıf öğretmenidir. Evrenin tamamına ulaşılmayacağından dolayı örneklem alma yoluna gidilmiştir.

Araştırmanın örneklemini İstanbul ili Küçükçekmece ve Bağcılar ilçelerinde özel ilkokullarda görev yapan basit tesadüf örnekleme yöntemi ile belirlenen 200 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır.

Verilerin toplanmasında İş Memnuniyeti Ölçeği ve İş Güvencesi İndeksi kullanılmıştır. Ayrıca Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Öğretmen Motivasyon Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada özel ilkokul öğretmenlerinin iş tatminleri, örgütsel bağlılıkları ve motivasyonları arasındaki önemli ilişkiler tespit edilmiştir. Araştırmada özel ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin iş güvencesi ve iş memnuniyeti algıları ile örgütsel bağlılık ve motivasyon algılarının anlamlı şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özel ilkokul öğretmenlerinin iş memnuniyeti algıları ile motivasyon ölçeğinin alt boyutlarından; iletişim, ilerleme, kurum ve kişisel beklenti boyutuna ilişkin algıları arasında da pozitif yönlü düşük seviyede bir ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özel Okul, İş Güvencesi Algısı, Örgütsel Bağlılık, Motivasyon

* Öğretmen, Özel Güneşli Cemre Koleji İstanbul / TÜRKİYE
fatmaciftcikaya@gmail.com

** Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Temel Eğitim Bölümü Bolu
TÜRKİYE kaya_yildiz@hotmail.com Orcid: 0000-0002-5390-7525

Abstract

The aim of the study is to investigate the effects of teachers working at private schools on their organizational commitment and motivation. Relational research model was used in the research. The research universe is a total of 632 classroom teachers, including 496 classroom teachers working in private primary schools in the Küçükçekmece district of Istanbul in the first semester of the academic year 2019-2020, and 135 classroom teachers working in private primary schools in Bağcılar district. Since the whole universe will not be reached, sampling has been made. Since the whole universe will not be reached, sampling has been made. In the first semester of the 2019-2020 academic year, all private primary schools in Küçükçekmece and Bağcılar districts of Istanbul were visited one by one and scales were distributed to teachers who volunteered to participate in the research. A total of 200 classroom teachers, including 153 teachers from private primary schools in Küçükçekmece district and 47 teachers from private primary schools in Bağcılar district, voluntarily participated in the research.

The data were collected Probst (1998) and developed in the study leader and Wasti (2002) the validity and reliability of the analyzed studies for Turkey in the "Job Satisfaction Scale and Job Security Index" was used. In addition, the three-dimensional "Organizational Commitment Scale" developed in the Meyer and Allen study and whose validity and reliability were analyzed in the Wasti (2000) study and the "Teacher Motivation Scale" developed in the study of Akdemir and Arslan (2013) were used. In the study, important relationships between job satisfaction, organizational commitment and motivation of private primary education teachers were determined. In the research, it was concluded that teachers working in private primary schools significantly predict their perceptions of job security and job satisfaction, and their organizational commitment and motivation perceptions. Private primary school teachers' perceptions of job satisfaction and sub-dimensions of motivation scale; There is also a low level of positive relationship between their perceptions about "Communication", "Progress", "Institution" and "Personal Expectation" dimension.

Keywords: Private School, Job Security Perception, Organizational Commitment, Motivation

1. Giriş

Eğitim kurumlarının temel amacı toplumsal gelişme ve toplumsal kalkınmaya öncülük ederek toplumun geleceğine yön verecek bireyleri yetiştirmektir. Toplumun eğitim ile özdeşleştirdiği kurum, okuldur. Okulu diğer eğitim kurumlarından ayıran temel özelliği, insan üzerinde çalışması ve onu farklılaştırmasıdır (Danış, 2009: 1). Okulun en önemli unsurlarından birisi ise öğretmenlerdir. Çocuklarımızı gelecekteki rollerine hazırlamak, onlara iyi alışkanlıklar kazandırmak, kötü alışkanlıklardan korumak, kişiliklerini geliştirmek, iyi vatandaş olarak yetişmelerini sağlamak, özgüveni yüksek,

üretken olmalarını sağlamak eğitim sisteminden beklenenler faydalar arasındadır. Eğitim sistemimizin örgütleri olan okulların verimliliğinde ise yönetici, ortam, program vb. etkenlerin yanında en önemli rol öğretmene düşmektedir (Erdaş, 2009: 5).

Türkiye’deki eğitim sistemi yapısı içinde ilkokullar, çocuk yaştaki öğrencilerin aileden, kreşten ve ana sınıfından sonra ilköğrenimlerini gördükleri ilk eğitimlerini aldıkları kurumlardır. Özel ilk öğretim kurumları ise, çocuklarına devlet okullarındaki standart eğitim kalıplarının dışında bir eğitim aldırarak isteyen ve bunu destekleyebilecek mali güce sahip velilerin tercih ettikleri eğitim kurumlarıdır. Özel ilkokullar devlet ilkokulları ile karşılaştırıldığında fazladan ödenen eğitim bedelinin karşılığı olarak çok sayıda avantajlı eğitim uygulamasının öğrencilere sunulduğu yerlerdir. Öğrencilerin sayıca daha az öğrencinin bulunduğu sınıflarda eğitim almaları, öğrencilere opsiyonel olarak, sabah kahvaltısı, öğlen yemeği ve ikinci kahvaltısının ikram edilmesi ve hemen hemen tüm spor dallarında çalışma imkanının ücretsiz sunulması, derslerin akıllı sınıf ortamında yürütülmesi ilk akla gelen avantajlarıdır. Özel ilk öğretim okullarını devlet ilkokullarından ayıran tek konu tabi ki bu fiziksel özellikler değildir. Özel okulun en önemli ayırdedici faktörü öğretmenleridir. Özel ilkokullardaki öğretmenler, devlet ilkokullarındaki öğretmenlerden daha fazla ücret aldıkları için kendilerinden bu ölçüde daha yüksek performans beklenmektedir. Özel ilkokullardaki öğretmenler genelde devlet okullarındaki öğretmenlerden farklı olarak mülakat, ders anlatımı ve sözlü sınavlara tabi tutulduktan sonra işe alınmaktadırlar. Üniversite sınavında daha yüksek puan ile girilen bölümlerden mezun öğrencilerden başlayarak öğretmen tercihi yapmaktadırlar. Kurumsal yapıdaki özel ilkokullarda işe almanın dışında işte yükselme içinde performans kriterlerinin yerine getirilmesi gerekmektedir. İşe girişteki bu yüksek kriterlerden sonra işleri sürdürebilmeleri gösterecekleri performansın sürekli artışına bağlanmaktadır. Özel ilkokul öğretmenlerine daha yüksek ücretler ödemekle birlikte karşılığını da öğretmenlerden fazlası ile geri istemektedirler.

Günümüzde eğitimin fonksiyonlarını tam olarak yerine getirebilmesi için eğitim kurumlarında varolan tüm kaynakların bütüncül bir anlayışla hedefe koordineli bir şekilde yönlendirilmesi gerekir. Bu kaynaklar, okulların dış mekanları, iç mekanları, spor tesisleri, donanımlı sınıfları ve en önemlisi de insan kaynağını temsil eden öğretmenleridir. Akıllı sınıfları olup da bunları kullanmayı bilmeyen öğretmenler ile eğitimin amacına ulaşması mümkün olmayacaktır. Diğer taraftan akıllı bir sınıfta öğretmeni motive edecek kendini sürekli güncelleme ihtiyacı hissedecektir.

Örgütsel bağlılık, işgörenin, örgütte kalması ve örgüt için gayret göstermesi isteğiyle örgütün amaçlarını ve değerlerini benimsemesi, örgütün amaç ve değerleriyle menfaat gözetmeksizin özdeşleşmesi ve işyerine psikolojik olarak bağlanması şeklinde ifade edilmektedir. Örgütsel bağlılık duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık olarak üç boyuttan oluşmaktadır. Örgüte duygusal olarak bağlanan işgörenler istedikleri için, devam bağlılığıyla bağlananlar ihtiyaçlarından ötürü, normatif bağlılık duyanlarsa öyle olması gerektiğini düşündükleri için örgütte kalmaya devam etmektedirler (Akın ve Orman, 2015: 94).

Kurşunoğlu vd (2010) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin çalıştıkları okuldaki çalışma sürelerine göre duygusal bağlılıkları, devam bağlılıkları ve normatif bağlılıkları anlamlı bir biçimde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Öğretmenlerin çalıştıkları okuldaki çalışma süreleri arttıkça her üç bağlılığın seviyesinin de arttığı araştırmanın diğer bulgusudur. Öğretmenlerin çalıştıkları okuldaki çalışma süreleri arttıkça kuruma “ait olma” hisleri de artmakta ve kurumları ile özdeşleşmektedirler. Devam bağlılığı veya normatif bağlılık bakımından ise, bu durum öğretmenin okuluna yaptığı bir yatırım olarak algılanabilir. Öğretmenlerin bulundukları okula verdikleri emeği ve yatırımları kaybetmemek için okullarına daha çok bağlanmaları ise devam bağlılığı ve normatif bağlılık ile açıklanabilir (Kurşunoğlu vd. 2010: 111).

Tiryaki (2005)’e göre örgütsel bağlılık aşağıdaki sebeplerden ötürü önemlidir:

- Örgüte bağlılık, arzu edilen çalışma disiplini ve davranışı ile yakından ilişkilidir.
- Örgüte bağlılık iş tatminine göre işe devam isteği konusunda daha etkilidir.
- Örgütsel bağlılık düzeyi düşük olan işgörelere nazaran yüksek olanların iş performansı da daha yüksek olacaktır.
- Örgütlerin etkinliğini ifade eden en büyük göstergelerden birisi örgütsel bağlılıktır.
- Örgütsel bağlılığı yüksek olan bireyler örgüt içinde faydalı olan fedakârlık, dürüstlük, bağlılık gibi davranışları taşımaktadır.

İnsanlığın varoluşundan bu yana büyük ve küçük ölçekli çeşitli çatışmalar meydana gelmiştir. Bu çatışmaların meydana gelmesinde kaynakların sınırlılığı ve yetersiz iletişim gibi çeşitli gerekçeler ileri sürülmüştür. Aslında bu nedenler savaş veya çatışmaya neden olmadan ortadan kaldırılabilir niteliktedir (Cerit, 2020). Bu nedenle örgütsel

motivasyon önemlidir. Faaliyet alanı insanları yetiştirmek ve geliştirmek olan okulların daha etkili çalışması için, öğretmenlerin görevlerinden daha fazlasını yapmaya istekli olmaları ve içsel motivasyonlarının sağlanması ve motive edilmeleri gerekmektedir (Erdaş, 2009: 5). Bu bakımdan özel okul öğretmenlerinin iş güvencelerinin, örgütsel bağlılıklarının ve motivasyon faktörlerinin devlet okulu öğretmenlerinkinden farklı olması beklenmektedir. Normal şartlar altında her üç örgüt kavramı içinde özel okullardaki seviyelerinin yüksek olması beklenmektedir. Ancak her üç unsur içinde öğretmenlerin kişisel özellikleri de devreye girmektedir. Bazı öğretmenler ufakık şeylerle motive olurlarken bazıları çok büyük unsurlarla bile motive edilememektedir. Öğretmenlerin motivasyonlarının sağlanması ve okula karşı bağlılıklarının kuvvetlendirilmesi öncelikle okulun kendi yararına. Öğretmenlerin içsel ve dışsal motivasyon araçlarını algılama değerlerini ve örgütsel bağlılık boyutlarını belirlemek gerek yönetim literatürüne sağlayacağı katkılar gerekse de eğitim yönetimi ve denetimi alanında kurumların ve yöneticilerin, öğretmenlerin motivasyon ve örgütsel bağlılık durumlarını değerlendirmeleri açısından önemlidir. Ayrıca öğretmenlerin iş motivasyonları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin belirlenmesi örgütlerin geleceği ve eğitimin kalitesi açısından önem taşımaktadır (Ertürk vd., 2016: 152).

Öğretmenlerin motivasyonlarının sağlanmasının ve okula bağlılıklarının yükseltilmesinin öncelikle faydası okulun kendisindedir (Ertürk, 2016: 4). Öğretmenlerin içsel ve dışsal motivasyonlarını algılama düzeylerini ve örgütsel bağlılık boyutlarını belirlemek ve bu iki değişkenin öğretmenlerin işgüvencesi ile ilişkisi kurmak amacıyla yapılan bu çalışmanın sonuçları, gerek yönetim alanyazınına sağlayacağı katkılar gerekse de eğitim yönetimi ve denetimi alanında özel ilkokulların ve yöneticilerin, öğretmenlerin motivasyon ve örgütsel bağlılık durumlarını değerlendirmeleri açısından önemlidir. Ayrıca öğretmenlerin iş güvencesi algılarıyla iş motivasyonları ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin belirlenmesi okulların geleceği ve eğitimin kalitesi açısından önem arz etmektedir.

Öğretmenlerin iş güvencesi algıları ve örgütsel bağlılıklarının motivasyonlarını etkilemesi beklenmektedir. Bu üç kavram öğretmenin verdiği eğitimin kalitesini de etkileyecektir. İş güvencesi yüksek olan öğretmenin okula bağlılığı ve dolayısıyla motivasyonunun artması beklenmektedir. Ancak bu üç değişken arasındaki ilişkinin tam olarak belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu üç örgütsel değişken kavramın birbirlerinden etkilenme düzeyleri ve demografik değişkenlerle nasıl etkileştiklerinin de tespit edilmesinin okul yönetimi teorisine ve literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu bağlamda özel ilkokullarda çalışan öğretmenlerin iş güvenesi ve iş memnuniyeti algılarının, örgütsel bağlılık ve motivasyonlarına etkisi arasındaki ilişkinin incelenmesi araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın amacı; özel ilkokullarda çalışan öğretmenlerin iş güvenesi ve iş memnuniyeti algısının, örgütsel bağlılık ve motivasyonlarına etkisinin saptanmasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır;

1. Özel ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin iş güvenesi ve iş memnuniyeti algısı, örgütsel bağlılıkları ve motivasyonları ne düzeydedir?
2. Özel ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin iş güvenesi ve iş memnuniyeti algısı ile örgütsel bağlılık ve motivasyonları arasında ilişki var mıdır?
3. Özel ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin iş güvenesi ve iş memnuniyeti algıları örgütsel bağlılık ve motivasyon algılarını yordamakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Özel ilkokullarda çalışan öğretmenlerin iş güvenesi ve iş memnuniyeti algısının, örgütsel bağlılık ve motivasyonlarına etkisini saptanmasını amaçlayan bu çalışmada ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır. İlişkisel araştırma modeli, iki veya ikiden fazla değişkenler arasında bulunan ilişkinin, herhangi bir biçimde bu değişkenlere dokunulmadan incelenmesine olanak verir. İlişkisel çalışmalar, değişkenler arasında yer alan ilişkilerin ortaya çıkarılmasında, bu ilişkilerin seviyelerinin saptanmasında etkin ve bu ilişkilerle ilgili daha üst seviyede incelemelerin yapılması için gerekli ipuçlarını temin eden araştırma türüdür (Büyüköztürk vd., 2013).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2019-2020 eğitim öğretim yılının birinci döneminde İstanbul'da Küçükçekmece ilçesinde bulunan özel ilkokullarda çalışan 496 sınıf öğretmeni ve Bağcılar ilçesinde bulunan özel ilkokullarda çalışan 135 sınıf öğretmeni olmak üzere toplam 632 sınıf öğretmenidir. Evrenin tamamına ulaşılmayacağından dolayı örneklem alma yoluna gidilmiştir. 2019-2020 eğitim öğretim yılı birinci döneminde İstanbul ili Küçükçekmece ve Bağcılar ilçelerindeki özel ilkokulların hepsine tek tek gidilmiş ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğretmenlere ölçekler dağıtılmıştır.

Araştırmanın örneklemini İstanbul ili Küçükçekmece ve Bağcılar ilçelerinde özel ilkokullarda görev yapan basit tesadüfî örneklem yöntemi ile belirlenen 200 sınıf öğretmeninden oluşturmaktadır. Küçükçekmece ilçesinde bulunan özel ilkokullardan 153 öğretmen ve Bağcılar ilçesinde bulunan özel ilkokullardan 47 öğretmen olmak üzere toplam 200 sınıf öğretmeni araştırmaya gönüllü katılım sağlamıştır. Örneklemdaki öğretmenlere ait demografik bilgiler Tablo 1.'de verilmiştir.

. Tablo 1: Öğretmenlerin Demografik Bilgileri

Cinsiyet		f	%	Medeni Durumu	f	%
Kadın		147	73,5	Evli	93	46,5
Erkek		53	26,5	Bekar	107	53,5
Yaş		f	%	Mesleki Kıdem	f	%
20-30 Yaş		140	70,0	1-5 Yıl	130	65,0
31-40 Yaş		42	21,0	6-10 Yıl	44	22,0
41 ve Üstü Yaş		18	9,0	11 Yıl ve Üstü	26	13,0
TOPLAM		200	100	TOPLAM	200	100
İlçe Adı		Evren		İlçe Adı	Örneklem	
Küçükçekmece		496	78,48	Küçükçekmece	153	76,5
Bağcılar		135	21,52	Bağcılar	47	23,5
TOPLAM		632	100	TOPLAM	200	100

Tablo 1’de öğretmenlere ait demografik bilgiler yer almaktadır. Öğretmenlerin %73,5’i “kadın öğretmen” ve %26,5’i “erkek öğretmen”dir. Öğretmenlerden %70’i “20-30 yaş” aralığındadır. Yaş değişkenine göre en az yığılma %9 ile “41 ve üstü Yaş” seçeneğinde olmuştur. Öğretmenlerde mesleki kıdem değişkenine göre yığılma %65,0 ile “1-5 yıl” seçeneğinde olmuştur. Bu seçeneği %22,0 ile “6-10 yıl” seçeneği izlemiştir. Öğretmenlerin %46,5’i “evli” ve %53,5’i ise “bekar”dır. Öğretmenlerin %76,5’i Küçükçekmece, %23,5’i Bağcılar ilçesinde görev yapmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri 2019-2020 eğitim öğretim yılının birinci döneminde Probst’a (1998) ait ve Önder vd. (2002) tarafından Türkiye’de

uygulanabilirliğine ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yürütülen Memnuniyet Ölçeği ve İş Güvenesi İndeksi ve Meyer ve Allen'in geliştirdiği ve Wasti (2000) çalışmasıyla geçerliliği ve güvenilirliği analiz edilen üç boyutlu Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Akdemir vd. (2013) çalışmasıyla geliştirilen Öğretmen Motivasyon Ölçeği ile toplanmıştır.

Araştırma konusu belirlendikten sonra alanyazında konu ile ilgili tarama yapılmış ve veri toplamada yararlanılacak ölçeklere karar verilmiştir. Ölçeklerin kullanımı için araştırmacılardan e-mail yolu ile izin alınmıştır. Ölçekler İstanbul ili Küçükçekmece ve Bağcılar ilçelerindeki özel ilkokullarda görev yapan sınıf öğretmenlerine 2019-2020 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde araştırmacı tarafından elden tatbik edilmiştir. Ölçekleri uygulamadan önce öğretmenlere araştırmanın amacı ile ilgili kısa bilgiler verilmiş ve gönüllü olan öğretmenlere ölçekler dağıtılmış ve ölçekler doldurulduktan sonra tekrar araştırmacı tarafından elden toplanmıştır. 2019-2020 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde İstanbul ili Küçükçekmece ve Bağcılar ilçelerindeki özel okullarda toplam 632 sınıf öğretmeni görev yapmaktadır. Ölçekler gönüllü olan tüm öğretmenlere ulaştırılmış bu ölçeklerden dönen ve analiz işlemlerine tabi tutulan toplam 200 ölçek olmuştur. Küçükçekmece ilçesinde görev yapan öğretmenlerin %31'ine, Bağcılar ilçesinde görev yapan öğretmenlerin %35'ine ve toplamda ise 2 ilçede görev yapan öğretmenlerinin %32'sine ulaşılmıştır.

İş Memnuniyeti Ölçeği ve İş Güvenesi İndeksi

Probst (1998) çalışmasıyla üretilen ve Önder vd. (2002) tarafından Türkiye'de uygulanmasına ait geçerliliği ve güvenilirliği analiz edilen İş Güvenesi Endeksi ve İş Güvenesi Memnuniyeti Ölçeği çalışmanın bulgularına göre Türkçe'de güvenilirlik ve geçerlikleri desteklenmektedir.

İş Güvenesi Endeksi ve İş Güvenesi Memnuniyeti ölçeği herbiri altı maddeden oluşturulmuştur. Anketi cevaplayanlara her bir madde için "Evet", "?", "Hayır" yanıt alternatifleri sunulmuştur. Ölçeğin maddeleri işgörenlerin, iş güvencelerini tanımlayan bir seri sözcükten ve ifadeden oluşturulmuştur. Ölçeklerin maddeleri Probst (1999) çalışmasındaki iş güvenesi algısı ve iş tatminine ait daha geniş tanımlayan sözcükler ve ifadeler havuzundan keşfedici analizler yapılmak suretiyle belirlenmiştir. İş Güvenesi Endeksi ve İş Güvenesi Memnuniyeti ölçeklerinin diğer iş güvenesi ölçeklerine kıyasla daha kısa olması, bu sebeple geniş anket formlarında kullanılabilirlikleri ve özellikle öğretmenler tarafından kolayca anlaşılabilirliklerinin tahmin edilmesi tercih edilmelerinde belirleyici olmuştur. Bu çalışmada da *İş Güvenesi İndeksi ve İş Memnuniyeti* ölçeğinin Cronbach Alpha katsayısı 0,82 çıkmıştır. Bu sonuç ankette yer alan ölçmeye ait aracın güvenilirliğinin yüksek olmasını ifade etmektedir. (Alpar, 2014).

Örgütsel Bağlılık Ölçeği

Meyer vd. (1993) çalışmasında geliştirilen ve Wasti (2000) çalışmasında geçerliliği ve güvenilirliği analiz edilen, ülkemizde ise Dağlı Vd. (2018)'de uygulaması ve geçerlik analizleri yapılan üç boyutlu “Örgütsel Bağlılık Ölçeği” kullanılmıştır. Bu çalışmada da *Örgütsel Bağlılık* ölçeğinin Cronbach Alpha katsayısı 0,79 şeklinde tespit edilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarından; Duygusal Bağlılık boyutu için 0,80, Normatif Bağlılık boyutu için 0,80 ve Devam Bağlılığı boyutu için 0,75'dir. Bu bulgular çalışmaya ait ölçme aracının güvenilirliğinin bulunduğunu göstermektedir. (Alpar, 2014).

Öğretmen Motivasyon Ölçeği

Herzberg (2003) tarafından geliştirilen ve Türkiye’de Akdemir ve Arslan (2013) tarafından uygulanan “Öğretmen Motivasyon Ölçeği” kullanılmıştır. Öğretmen Motivasyon Ölçeğinin Cronbach Alpha katsayısı 0,92'dir. Ölçeğin alt boyutlarından İletişim boyutu için 0,92, İlerleme boyutu için 0,95, Kurum boyutu içinse 0,94 ve Kişisel beklenti boyutu için 0,95'dir. Bu bulgular çalışmadaki ölçme aracının güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir (Alpar, 2014).

2.4. Verilerin Analizi

Özel ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin iş güvencesi ve iş memnuniyeti algısının, örgütsel bağlılık ve motivasyonlarına etkisinin incelendiği bu çalışmada üç ölçekten ulaşılan verilerin analiz edilmesinde kullanılabilecek istatistiki yöntemlerin belirlenmesi amacıyla ilk başta ölçeklerin ve alt boyutların normallik dağılımlarının incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan iş güvencesi ve iş memnuniyeti, örgütsel bağlılık ve motivasyon ölçeklerini oluşturan alt boyutların hipotez testlerini yapabilmek için normallik testleri yapılarak hangi analiz yöntemlerinin seçileceğine karar verilmiştir. İş güvencesi ve iş memnuniyeti algısının, örgütsel bağlılık ve motivasyon ölçeklerinin alt boyutlarının Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk katsayısının anlamlı çıkmasına karşılık verilerin normal dağılımının kabul edilebilmesi için alt boyutların basıklık ve çarpıklık değerlerinin (-1,5) ile (+1,5) arasında olması yeterlidir. (George ve Mallery, 2010) Yapılan normallik testlerinin sonuçlarına göre çarpıklığa ve basıklığa ait katsayıların (-1,0) ile (+1,0) bandında olduğu görülmektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 değer aralığında tespit edilmesi ölçeklerin ve alt boyutlarının normal dağılımdan aşırı derecede sapma göstermediğini kanıtlamaktadır (Büyüköztürk vd. 2011). Ulaşılan bulgular çerçevesinde verilerin analizini yapmak amacıyla verilerin normal dağılım gösterdiği varsayımına bağlı istatistiki yöntemler kullanılmıştır.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgilerinin frekans dağılımları ile yüzdesel oranları çıkarılmıştır.

Birinci, alt problemler için iş güvenesi ve iş memnuniyeti algısını, örgütsel bağlılık ve motivasyon ölçeklerinin aritmetik ortalama ve standart sapma puanları hesaplanmıştır. İkinci alt problem için iş güvenesi ve iş memnuniyeti, örgütsel bağlılık algısı ve motivasyon algısı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi tekniği uygulanmıştır. Bütün değişkenler korelasyon analizine tabi tutulmuş ve değişkenler arasında yer alan ilişkiler açığa çıkarılmıştır. İki değişken arasındaki korelasyon ilişkisinin yönü ve kuvveti korelasyon katsayılarının “+” ya da “-” olması şeklinde açıklanmıştır. Korelasyon katsayılarının değerlendirilmesinde katsayılar, mutlak değer olarak 0,70 ile 1,00 arasında ise “yüksek”, 0,69 ile 0,30 arasında ise “orta”, 0,29 ve daha düşük değerlerde ise “düşük” düzeyle ilişkili olarak ve 0,00 yaklaştığında ise ilişki olmadığı biçiminde yorumlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2013). son alt problem için öğretmenlerin iş güvenesi ve iş memnuniyeti algısının, örgütsel bağlılık ve motivasyonlarına etkisini belirlemek için regresyon analiz tekniği kullanılmıştır.

Verilerin istatistiki analizleri SPSS paket programında gerçekleştirilmiş, anlamlılıklar asgari $p < 0,05$ düzeyinde denenmiş ve bulgular çalışmanın amaçları çerçevesinde tablolar şeklinde verilmiştir. Çalışmada alt problemlerin çözülmesine yönelik olarak elde edilmiş olan bulgular yordanırken; Örgütsel Bağlılık ölçeğinde; “1,00-1,85 Hiç”, “1,86-2,71 Çok az”, “2,72-3,57 Az”, “3,58-4,43 Orta” “4,44-5,29 Genellikle” “5,30-6,15 Yüksek” ve “6,16-7,00 Çok Yüksek” değerleri kullanılmıştır. Öğretmen Motivasyon ölçeğinde, “1,00-1,80 Hiç”, “1,81-2,61 Düşük”, “2,62-3,42 Orta”, “3,43-4,23 Yüksek” ve “4,24-5,00 Çok Yüksek” değerleri tercih edilmiştir. “İş güvenesi ve iş memnuniyeti ölçeğinde ise “1,00-1,66 Hayır”, “1,67-2,33 Karasızım” ve “2,34-3,00 Evet” değerleri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada özel ilkokullarda çalışan öğretmenlerin iş güvenesine, örgütsel bağlılık algısına ve motivasyon algısına ait bulgular alt problemlere göre başlıklar altında verilmiştir.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin iş memnuniyeti ve iş güvenesi algıları

Öğretmenlerin iş memnuniyeti ve iş güvenesi algılarına ilişkin bulgular Tablo 2’de ve Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 2: Öğretmenlerin İş Memnuniyeti Algıları

	İstihdam Durumunuz Nedir?		Eve t (3)	Kararsızım (2)	Hayır (1)	$\bar{X}$	ss
1	Tahmin Etmesi Zor	f	127	52	21	2,38	0,818
		%	63,5	26,0	10,5		
2	Sabit	f	43	38	119	1,59	0,697
		%	21,5	19,0	59,5		
3	Meçhul	f	92	52	56	2,46	0,728
		%	46,0	26,0	28,0		
4	İşim Hemen Hemen Garantili	f	24	69	107	1,47	0,679
		%	12,0	34,5	53,5		
5	Burada Devam Edebileceğime Güvenilebilirim	f	28	53	119	1,82	0,843
		%	14,0	26,5	59,5		
6	Belirsiz	f	125	46	29	2,48	0,736
		%	62,5	23,0	14,5		
TOPLAM						2,03	0,265

Tablo 2’de öğretmenlerin iş memnuniyeti algıları yer almaktadır. Ölçeğin genelinde öğretmenler iş memnuniyetine ilişkin algıları ($\bar{X}=2,03$) “Kararsız” seçeneğindedir. Öğretmenlerin İş durumlarını; Tahmin etmesi zor ($\bar{X}=2,38$), Meçhul ($\bar{X}=2,46$) ve Belirsiz ($\bar{X}=2,48$) maddelerindeki algıları “Evet” seçeneğindedir. Oysa öğretmenler İş durumlarına ilişkin; Sabit ($\bar{X}=1,59$) ve İşim hemen hemen garantili ($\bar{X}=1,47$) maddelerinde algıları “Hayır” seçeneğinde olurken; Burada devam edeceğime güveniyorum ($\bar{X}=1,82$) maddesinde ise “Kararsızım” seçeneğinde olmuştur.

Öğretmenlerin iş güvencesi algısına ait bulgular Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3’de öğretmenlerin iş güvencesi algıları yer almaktadır. Ölçeğin genelinde öğretmenler iş güvencesi ilişkin algıları ($\bar{X}=1,99$) “Kararsız” seçeneğindedir. Öğretmenlerin İş güvenceleri; Bu kadar az iş güvencem olması rahatsız edici ($\bar{X}=2,15$) ve Kabul edilemeyecek kadar az ($\bar{X}=2,03$) maddelerindeki algıları “Evet” Stresli ($\bar{X}=2,36$) maddesindeki algıları “Kararsızım” seçeneğindedir. Yine öğretmenler İş güvencelerine ilişkin algılarında; Mükemmel iş güvencesi ($\bar{X}=1,46$) maddesinde “Hayır” seçeneğinde; Yeterli iş güvencesi ($\bar{X}=1,84$) ve Olumlu ($\bar{X}=2,12$) maddelerinde ise “Kararsızım” seçeneğinde olmuştur.

Tablo 3: Öğretmenlerin İş Güvenesi Algıları

	İstihdam Güvenceniz Nedir?		Evet (3)	Kararsızım (2)	Hayır (1)	x	ss
1	Yeterli iş güvencesi	f	93	46	61	1,84	0,864
		%	46,5	23,0	30,5		
2	Bu kadar az iş güvencem olması rahatsız edici	f	97	35	68	2,15	0,899
		%	48,5	17,5	34,0		
3	Mükemmel iş güvencesi	f	124	59	17	1,46	0,649
		%	62,0	29,5	8,5		
4	Stresli	f	114	44	42	2,36	0,809
		%	57,0	22,0	21,0		
5	Olumlu	f	57	63	80	2,12	0,823
		%	28,5	31,5	40,0		
6	Kabul edilemeyecek kadar az	f	68	69	63	2,03	0,811
		%	34,0	34,5	31,5		
TOPLAM						1,99	0,219

Öğretmenlerin örgütsel bağlılık algıları

Öğretmenlerin örgütsel bağlılık algılarına ait bulgulara Tablo 4’de yer verilmiştir.

Tablo 4: Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Algıları

Ölçek ve Alt Boyutları	N	$\bar{X}$	ss
Duygusal Bağlılık	200	3,87	0,593
Normatif Bağlılık	200	4,35	0,915
Devam Bağlılığı	200	4,06	0,750
Örgütsel Bağlılık (Tüm Ölçek)	200	4,10	0,561

Tablo 4’de öğretmenlerin örgütsel bağlılık ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin aritmetik ortalama ile standart sapma değerleri gösterilmiştir. Ölçeğin tüm boyutlarında öğretmenlere ait örgütsel bağlılık algıları ($\bar{X}=4,10$, $ss=0,561$) “Orta” seviyededir. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık ölçeğinin alt boyutlarından “Duygusal bağlılık” ($\bar{X}=3,87$, $ss=0,593$), “Normatif Bağlılık” ($\bar{X}=4,35$, $ss=0,915$) ve “Devam Bağlılığı” ($\bar{X}=4,06$, $ss=0,750$) boyutlarında da algıları “Orta” seviyededir.

Öğretmenlerin motivasyon algıları

Öğretmenlerin motivasyon algılarına ilişkin olan araştırmanın üçüncü alt problemine ilişkin bulgular Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5: Öğretmenlerin Motivasyon Algılarını

Ölçek ve Alt Boyutları	N	$\bar{X}$	ss
İletişim	200	4,06	0,656
İlerleme	200	3,31	1,054
Kurum	200	3,55	0,875
Kişisel Gelişim	200	3,56	0,971
Öğretmen Motivasyon Ölçeği (Tüm Ölçek)	200	3,62	0,753

Tablo 5’de öğretmenlerin motivasyon ve alt boyutlarına ait aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri sunulmuştur. Ölçeğin tüm boyutlarında öğretmenlerin motivasyon ($\bar{X}=3,62$, $ss=0,753$) algıları “Yüksek” düzeydedir. Öğretmenlerin motivasyon ölçeğinin alt boyutlarından “İletişim” ($\bar{X}=4,06$, $ss=0,656$), “İlerleme” ($\bar{X}=3,31$, $ss=1,054$), “Kurum” ($\bar{X}=3,55$, $ss=0,875$), “Kişisel Beklenti” ($\bar{X}=3,56$, $ss=0,971$), boyutlarında da algıları “Yüksek” düzeydedir.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular**Öğretmenlerin iş güvencesi ve iş memnuniyeti algısı ile örgütsel bağlılık ve motivasyon algıları arasında ilişki**

Öğretmenlerin iş güvencesi ve iş memnuniyeti algısı ile örgütsel bağlılık ve motivasyon algıları arasında ilişki Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Öğretmenlerin İş Güvencesi ile İş Memnuniyeti Algısı ile Örgütsel Bağlılık ve Motivasyon Arasındaki İlişki

	İş Memnuniyeti	İş Güvencesi	Örgütsel Bağlılık	Öğretmen Motivasyon
İş Memnuniyeti	1	0,640**	0,217**	0,255**
İş Güvencesi		1	0,436**	0,412**
Örgütsel Bağlılık (Tüm Ölçek)			1	0,640**
Öğretmen Motivasyon (Tüm Ölçek)				1
$n = 200$, $*p < 0,05$, <i>Sig. (2-tailed): 0,000</i> $**p < 0,01$				

Tablo 6’da öğretmenlerin iş güvencesi ve iş memnuniyeti algısı ile örgütsel bağlılık ve motivasyon algıları arasındaki ilişkinin niteliğinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen Pearson Korelasyon analizlerinin sonuçları yer almaktadır. Öğretmenlerin iş güvencesi algıları ile örgütsel bağlılık algıları arasında ($r=0,436$; $p<0,01$) ve öğretmen motivasyon algıları arasında ($r=0,412$; $p<0,01$) pozitif yönde orta seviyede bir ilişki bulunmaktadır. Öğretmenlerin iş tatmini algısı ile örgütsel bağlılık algısı arasında ($r=0,217$; $p<0,01$) ve öğretmen motivasyon algıları arasında ($r=0,255$; $p<0,01$) pozitif yönde düşük seviyede bir ilişki vardır. Öğretmenlerin iş güvencesi ile iş memnuniyeti algıları arasında ($r=0,640$; $p<0,01$) pozitif yönde yüksek seviyede bir ilişki vardır. Yani öğretmenleri iş memnuniyeti ve iş güvencesi algılarının yüksek olması onların okullarına olan bağlılığını ve motivasyonlarını yükseltmektedir. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık algıları ile motivasyon algıları arasında ($r=0,640$; $p<0,01$) pozitif yönde yüksek düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Öğretmenlerin okula bağlılıkları ve motivasyonları yüksek düzeyde ilişkilidir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Özel ilkökul öğretmenlerinin iş güvencesi algıları örgütsel bağlılık ve motivasyon algılarını anlamlı düzeyde yordamasına ilişkin yapılan regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 7 ve Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 7: Öğretmenlerin İş Güvencesi Algılarının Örgütsel Bağlılık Algılarını Yordaması

Değişken	B	Standart Hata	Beta	T	p
Sabit	4,061	0,365		11,125	0,000
İş Güvencesi	0,018	0,182	0,436	0,098	0,000
R=0,436 R ² =0,190 F _(1,198) =22,288 p<0,05					

Tablo 7’de öğretmenlerin iş güvencesi algılarının örgütsel bağlılık algılarını yordaması ilişkin yapılan regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Öğretmenlerin iş güvencesi algıları ile örgütsel bağlılık algıları arasında pozitif yönlü orta seviyede bir ilişki bulunmaktadır. Tablo incelendiğinde regresyon analiz sonucuna göre ($F_{(1,198)}=22,288$) Düzeltilmiş R değeri 0,190’dır. Buna göre öğretmenlerin iş güvencesi algıları örgütsel bağlılık algılarının toplam varyansının yaklaşık %19’unu açıklamaktadır.

Tablo 8: Öğretmenlerin İş Güvencesi Algılarının Örgütsel Bağlılık Algılarını Yordaması

Değişken	B	Standart Hata	Beta	T	p
Sabit	2,955	0,487		6,068	0,000
İş Güvencesi	0,333	0,243	0,412	1,371	0,172
R=0,412 R ² =0,169 F _(1,198) =24,471 p<0,05					

Tablo 8’de öğretmenlerin iş güvencesi algılarının motivasyon algılarını yordaması ilişkin yapılan regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Öğretmenlerin iş güvencesi algılarıyla motivasyon algıları arasında pozitif yönlü orta seviyede bir ilişki vardır. Tablo incelendiğinde regresyon analiz sonucuna göre (F_(1,198)=24,471) Düzeltilmiş R değeri 0,169’dur. Buna göre öğretmenlerin iş güvencesi algıları motivasyon algılarının toplam varyansının yaklaşık %17’sini açıklamaktadır.

Öğretmenlerin iş memnuniyeti algıları örgütsel bağlılık ve motivasyon algılarını anlamlı düzeyde yordamasına ilişkin yapılan regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 9: ve Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 9: Öğretmenlerin İş Memnuniyeti Algılarının Örgütsel Bağlılık Algılarını Yordaması

Değişken	B	Standart Hata	Beta	T	p
Sabit	3,906	0,308		12,698	0,000
İş Memnuniyeti	0,094	0,150	0,217	0,624	0,533
R=0,217 R ² =0,047 F _(1,198) =14,952 p<0,05					

Tablo 9’da öğretmenlerin iş memnuniyeti algılarının örgütsel bağlılık algılarını yordaması ilişkin yapılan regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Öğretmenlerin iş memnuniyeti algılarıyla örgütsel bağlılık algıları arasında pozitif yönlü düşük seviyede bir ilişki bulunmaktadır. Tablo incelendiğinde regresyon analiz sonucuna göre (F_(1,198)=14,952) Düzeltilmiş R değeri 0,047’dir. Buna göre öğretmenlerin iş memnuniyeti algıları örgütsel bağlılık algılarının toplam varyansının yaklaşık %5’ini açıklamaktadır.

Tablo 10: Öğretmenlerin İş Memnuniyeti Algılarının Motivasyon Algılarını Yordaması

Değişken	B	Standart Hata	Beta	T	p
Sabit	3,328	0,412		8,072	0,000
İş Memnuniyeti	0,143	0,201	0,375	0,713	0,477
R=0,255 R ² =0,065 F _(1,198) =18,547 p<0,05					

Tablo 10’da öğretmenlerin iş memnuniyeti algılarının motivasyon algılarını yordaması ilişkin yapılan regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Öğretmenlerin iş memnuniyeti algıları ile motivasyon algıları arasında pozitif yönlü düşük seviyede bir ilişki bulunmaktadır. Tablo 4.14: incelendiğinde regresyon analiz sonucuna göre ($F_{(1,198)}=18,547$) Düzeltilmiş R değeri 0,065’dir. Buna göre öğretmenlerin iş memnuniyeti algıları motivasyon algılarının toplam varyansının yaklaşık %7’sini açıklamaktadır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

4.1. Sonuçlar

Araştırmada özel ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin iş memnuniyeti algıları ile iş güvencesi algıları kararsızım düzeyinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çelebi ve Tatık (2019) İstanbul’da dokuz lisede çalışan 198 öğretmenden oluşan bir örnekleme yapılan araştırmada öğretmenlerin “İç İş Tatmini” boyutunun ortalaması “Katılıyorum” seçeneği ve İş Tatmini Ölçeği, “Dış İş Tatmini” boyutunun ortalaması “Kısmen katılıyorum” seçeneği. Bu sonuçlar, öğretmenlerin iş doyumunu etkileyen iç iş doyum düzeyinin oldukça iyi olduğunu, ancak dış doyum düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. Araştırma verileri 2019-2020 eğitim öğretim yılının birinci döneminde Probst’a (1998) ait ve Önder vd. (2002) tarafından Türkiye’de uygulanabilirliğine ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yürütülen “İş Memnuniyeti Ölçeği ve İş Güvencesi İndeksine göre “kurumsal güven ölçeğinin” ortalaması da “Kabul Ediyorum” seçeneğini göstermektedir. Bu sonuç, öğretmenlerin çalıştıkları okula güvendiklerini göstermektedir. Diğer taraftan özel okul öğretmenlerinin iş memnuniyeti algılarının ve iş güvence algılarının devlet okullarında çalışan öğretmenlere göre daha düşük olduğunu söylenebilir. Yıldız (2013) yaptığı araştırmanın sonuçları analiz edildiğinde ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinde orta seviyenin üzerinde iş tatmini bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ekinci’nin (2006) ilkokullarda öğretmenlerinde iş stresinin iş tatminine etkilerinin saptanması için yaptığı çalışmada öğretmenlere ait iş tatmininin orta seviyede bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar kararsızım ölçüsü etrafında şekillenen ilkokul öğretmenlerinin iş memnuniyeti literatürdeki diğer çalışmalarla benzer sonuç vermektedir.

Öğretmenlerin iş memnuniyetlerinin yüksek olması, öğretmenlerin iş güvencesi algısı düzeylerinin yükselmesine neden olacaktır. Diğer taraftan öğretmenlerin iş memnuniyetlerinin düşük olması öğretmenlerin iş güvencesi algılarının seviyesini de düşürecektir. Aksar (2016) özel ilkokul ve ortaokullarda görevli yönetici ve öğretmenlerin iş güvencesi ve iş memnuniyetine ilişkin görüşlerine ilişkin araştırmasında çalışanların iş memnuniyeti ile ilgili görüşlerinden; çalışanların işleri ile ilgili görüşleri,

çalışanların birlikte çalıştıkları meslektaşlarıyla olan ilişkileri hakkındaki görüşleri, çalışanların yönetici ile olan ilişkileri hakkındaki görüşleri iyi düzeyde bulmuştur. Çalışanların iş güvencesi ile ilgili görüşlerinden; çalışanların iş güvencesi hakkındaki görüşleri ve çalışanların çalıştığı kurumdaki geleceği ile ilgili görüşleri orta düzeyde bulunmuştur. Bu sonuçlara göre çalışanların işleri ile ilgili görüşlerinin, çalıştıkları meslektaşlarıyla olan ilişkilerine ait görüşlerinin ve yöneticileri ile olan ilişkileri hakkındaki görüşlerinin iyi olarak çıkması çalıştıkları okulların başarısı olarak görülebilir. Fakat çalışanların iş güvencesi hakkındaki görüşleri ile çalışanların çalıştığı kurumdaki geleceği ile ilgili görüşlerinin orta düzeyde olması iş güvencesi bakımından belirsiz bir çalışma ortamında bulundukları söylenebilir.

Çalışmanın sonucunda özel ilkokullarda çalışan öğretmenlerin genel olarak örgütsel bağlılığa ilişkin algılarının orta seviyede olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Cengil ve Çimen (2019) tarafından yapılan araştırmada örneklem grubunun örgütsel bağlılığının orta seviyede bulunduğu tespit edilmiştir. Cengil ve Çimen (2019) tarafından yapılan araştırmanın örnekleminin devlet okullarından seçildiği düşünüldüğünde Devlet okullarındaki öğretmenlerin örgütsel bağlılık algıları ile özel okullarında çalışan öğretmenlerin örgütsel bağlılık algılarını aynı olduğu görülmektedir. Bu öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarını öğretmenlik mesleği bağlamında algılamaları, özel veya devlet okulu ayırımında düşünmeyip okul üst kavramında algılamalarından kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın sonucunda özel ilkokul öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ölçeğinin alt boyutlarından duygusal bağlılık algıları orta düzeydedir. Literatürde Yorulmaz (2016) ilkokul öğretmenleri üzerinde yapılan araştırmada Örgütsel bağlılık alt boyutlarından “Duygusal Bağlılık” Orta” düzeyde” tespit edilmiştir. Devlet okulundaki ilkokul öğretmenleri üzerinde yapılan bu çalışma ile bu çalışmanın sonuçları aynı bulguları göstermektedir. Buna göre örgütsel bağlılık faktörünün alt boyutu olan “duygusal bağlılık” alt boyutunda genel olarak özel okul devlet okulu farklılaşması yoktur.

Araştırmanın sonucunda özel ilkokul öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ölçeğinin alt boyutlarından normatif bağlılık algıları orta düzeydedir. Yorulmaz (2016) ilkokul öğretmenleri üzerinde yapılan araştırmada Örgütsel bağlılığın alt boyutlarından “Normatif Bağlılık” Orta” düzeyde” tespit edilmiştir. Devlet okulundaki ilkokul öğretmenleri üzerinde yapılan bu çalışma ile bu çalışmanın sonuçları aynı “normatif bağlılık” alt boyutunda bulguları göstermektedir. Buna göre örgütsel bağlılık faktörünün alt boyutu olan “normatif bağlılık” alt boyutunda genel olarak devlet okulu-özel okul farklılaşması yoktur.

Araştırmanın sonucunda özel ilkokul öğretmenlerinin örgütsel bağlılık ölçeğinin alt boyutlarından devam bağlılığı algıları orta düzeydedir. Yorulmaz (2016) ilkokul öğretmenleri üzerinde yapılan araştırmada Örgütsel bağlılığın “Devam Bağlılığı” alt boyutu Orta” düzeyde” tespit edilmiştir. Bu çalışmadaki sonucunda aynı olması ilkokul öğretmenlerinin örgütsel bağlılığın devam bağlılığı alt boyutunda özel okul ve devlet okulu farklılaşması olmadığının bir göstergesidir.

Araştırmada özel ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin motivasyon algıları yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada özel okul öğretmenlerinin devlet okulu öğretmenlerinden farklı olarak motivasyonlarının genel olarak daha yüksek oldukları görülmüştür. Bunun sebeplerine bakıldığında ise özel okullarda içsel ve dışsal motivasyon faktörlerinin daha etkili olduğu görülmektedir. Örneğin özel ilkokul öğretmenlerinin aldıkları ücretler devlet okulu öğretmenlerine göre daha fazladır. Özel okullarda servis, öğlen yemeği vb. gibi sosyal imkânlarda devlet okullarına göre daha fazla öğretmene sağlanmaktadır. Bunun gibi sebeplerle özel ilkokul öğretmenlerinin genel motivasyon algılarının devlet okulu öğretmenlerine göre daha yüksek olduğuna yorumlanabilir. Öğretmenlerin motivasyon ölçeğinin alt boyutlarından iletişim, ilerleme, kurum ve kişisel beklenti boyutlarında da algıları yüksek” düzeydedir.

Brislin (2005)’e göre içsel ve dışsal motivasyon araçlarının işgörenin motivasyonu üstündeki etkilerini birlikte inceleyen Herzberg’e ait çift faktör kuramı, işin içeriğine önem veren içsel motivasyon araçlarının işgörene motivasyon sağlarken, dışsal araçların iş memnuniyetsizliğini gidermekte olduğunu iddia etmektedir. İletişim unsuru öğretmenlerin motivasyonlarını yükselten bir unsurdur. Yılmaz (2017) ilk okul öğretmenlerinin ve yöneticilerinin motivasyon algıları üzerinde devlet okullarında çalışan öğretmenlerle yaptığı “Öğretmen ve yöneticilerin iş motivasyonu düzeyi iş motivasyonu” konulu çalışmasında motivasyon ölçeğinin alt boyutlarına göre değerlendirildiğinde ekip uyumu (iletişim) alt boyutunda yüksek düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada ulaşılan sonuçta motivasyon faktörünün alt boyutu olan “iletişim” alt boyutunda yüksek düzeyde algı olduğudur. Bu konuda özel okul öğretmenleri ile devlet okulu öğretmenlerinin motivasyon faktöründe iletişim alt boyutunu benzer şekilde algıladıklarını göstermektedir.

İlerleme boyutu özel okullarda terfi imkânlarının varlığı sebebi ile yüksek bir motive edici faktördür.

Örgütte işgörenlerin diğer işgörenlerle ilişki ve iletişim içinde olma ihtiyacını ifade eden sosyal ihtiyaçların tatmin edilmesi amacıyla terfi

verilmesi, statü sembollerinin sağlanması, grup çalışması yapılması, çatışmaları en aza indirecek bir örgüt ikliminin sağlanması gibi unsurları içeren bir motivasyon sistemiyle saplanabilir. Robbins'e (1993) göre motivasyon, bazı kişisel gereksinimlerin karşılanması gayretiyle örgütün amaçlarına yönelik yüksek seviyede gayret etmeye isteklilik uyandırılması ve şartlandırılmasıdır. Belirtilen faktörler bir taraftan öğretmenlerin içsel motivasyonlarını etkilerken, diğer taraftan davranışlarını ve iş verimlerini de etkilemektedir. İşin kendisiyle ilgili içsel motivasyon daha fazla verim sağlaması ve daha kalıcı olması sebebiyle teoride birlik görüntüsü olmakla birlikte, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık, örgütsel kimlik gibi faktörler de öğretmenlerin motivasyonlarını etkilemektedir.

Yılmaz (2017) ilkokul öğretmenlerinin ve yöneticilerinin motivasyon algıları üzerinde devlet okullarında çalışan öğretmenlere uyguladığı motivasyon ölçeğinin alt boyutlarına göre değerlendirildiğinde “kuruma bağlılık” alt boyutunda düşük algı tespit etmiştir. Bu çalışmada motivasyon faktörünün kurum alt boyutunda yüksek algı düzeyi tespit edilmiştir. Devlet okullarında uygulanan ölçekte bulgu düzeyi düşük iken özel okuldaki bulgu düzeyinin yüksek olması yine özel okulun fiziksel imkanlarının devlet okullarına göre daha donanımlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Özel ilkokul öğretmenlerinin kişisel beklenti alt boyutunda içsel motivasyonlarının yüksek seviyede bulgulanması pozitif bir sonuçtur. Motivasyon sağlamada asıl amaç, işgörenlerin içsel motivasyonlarını sağlamaktır. Bununla birlikte öğretmenlik mesleği, insani değerleri fazla, ek çabalar ve ek fedakarlıklar gerektiren, bir meslek olup yalnızca dışsal ve ekonomik ödüle dayalı bir motivasyon ile sağlanabilecek bir meslek değildir. Öğretmenlik mesleği, öğrencilere kazandırmayı hedefledikleri değerler ve farkındalık açısından diğer mesleklerden farklı olup, öğretmenin mesleksi açıdan yeterliliği ile birlikte öğretmenin gönül gücünü de gerektirmektedir. Bununla birlikte özel okullarda öğretmenlerin rollerinin, statülerinin ve görev ve yetki tanımlarının net olarak yapılmış olması, kişisel başarı için içsel motivasyonu sağlayan önemli bir faktördür. Ayrıca öğretmenlerin sorumluluk sahibi olmaları, kendi başarılarının farkında olmaları, eğitim ve öğretim işinin saygın, yapılası ve önemli bir iş olduğuna inanç duymaları, takdir edilmeleri, okulun başarısına önem vermeleri ve okulda takım ruhunun oluşturulması gibi unsurlarda öğretmenlerin içsel motivasyonlarını yükselten unsurlardır.

Yılmaz (2017) ilkokul öğretmenlerinin ve yöneticilerinin motivasyon algıları üzerinde devlet okullarında çalışan öğretmenlere uyguladığı motivasyon ölçeğinin alt boyutlarına göre değerlendirildiğinde “kişisel gelişim” alt boyutunda düşük algı tespit etmiştir. Bu çalışmada motivasyon faktörünün “kişisel beklentiler” alt boyutunda algı düzeyi yüksek olarak

saptanmıştır. Bu özel okulların ilkokul öğretmenlerine devlet okullarına göre daha fazla kişisel motivasyon sağladığına yorulabilir.

Araştırmada özel ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin “iş memnuniyeti ve iş güvencesi” ile “örgütsel bağlılık algısı” ve “motivasyon algısı” arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Karataş ve Güleş (2010) ilkokul öğretmenlerinin İş Tatminleri İle Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkiyi araştıran ölçek uygulama sonuçlarına göre öğretmenlerin iş tatmini algısı ile örgütsel bağlılık algısı arasında pozitif yönde yüksek seviyede anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Öğretmenlerin iş tatmini algısı ve örgütsel bağlılık algısı seviyeleri yüksek olup; öğretmenlerin iş tatminin ve örgütsel bağlılık algılarını duygusal faktörler daha fazla etkilemektedir. Araştırmada özel ilkokullarda çalışan öğretmenlerin örgüte bağlılık algıları ile motivasyon algıları arasında pozitif yönde yüksek seviyede bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin okula bağlılıkları ve motivasyonları yüksek düzeyde ilişkilidir. Bu araştırmada ulaşılan bu bulgu literatürdeki benzer çalışmalardaki bulgularla birebir tutarlıdır. Bu özel ilkokul öğretmenleri ile devlet ilk okulu öğretmenlerinin örgütsel bağlılık algıları ile motivasyon algılarının pozitif yönde yüksek düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre iş tatmin seviyeleri yüksek olan öğretmenlerin, örgütsel bağlılık düzeylerinin de yüksek olması gerekliliği nettir. Özel İlköğretim okullarında çalışan öğretmenler üstünde gerçekleştirilen bu çalışmanın bulgularına göre, öğretmenlerin iş tatmini algısı ve örgütsel bağlılık algısı arasında yüksek seviyede ilişki mevcuttur.

Araştırmada özel ilkokullarda görev yapan öğretmenlerin iş güvencesi ve iş memnuniyeti algıları ile örgütsel bağlılık ve motivasyon algılarının anlamlı şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özel ilkokul öğretmenlerinin iş güvencesi algıları ile motivasyon ölçeğinin alt boyutlarından; “İletişim”, “İlerleme”, “Kurum” ve “Kişisel Beklenti” boyutuna ilişkin algıları arasında pozitif yönlü orta seviyede bir ilişki vardır. İş güvencesine sahip özel ilkokul öğretmenlerinin motivasyon faktörünün tüm alt boyutlarında (iletişim, ilerleme, kurum ve kişisel beklenti) güdeleri artmaktadır.

Özel ilkokul öğretmenlerinin iş memnuniyeti algıları ile motivasyon ölçeğinin alt boyutlarından; “İletişim”, “İlerleme”, “Kurum” ve “Kişisel Beklenti” boyutuna ilişkin algılar arasında da pozitif yönlü düşük seviyede bir ilişki vardır.

Öneriler

İş güvencesi algısına yönelik öneriler

Özel ilkokullarda yöneticiler, öğretmenlere destek olmalı ve öğretmenlerin iş güvencesi algıları yükseltilmelidir. Öğretmenlerle yıllık olarak yapılan sözleşmeler öğretmenlerin iş güvencesi algılarını düşürmektedir. Sözleşmelerin bir yıldan fazla sürelerle yapılmasının önü açılmalıdır. Öğretmenlerin haksız bir fesih ile karşılaşması durumunda, yüksek tazminatlar ödenmesinin sağlanması öğretmenlerin çalışma hakkının korunması açısından fayda sağlayabilir. İş güvencesi kavramında yer alan geçerli fesih sebeplerinin neler olduğunun işveren özel ilkokul yönetimlerince öğretmenlere açıklanması gereklidir.

Öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarına yönelik öneriler

Öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarını artırmak için okul paydaşlarıyla ilişkilerinde ve iletişimlerinde güven unsurunun sağlanması gereklidir. Bu kapsamda öğretmen öğrenci veli ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik olarak okul içinde ve okul dışında uygulamalar yapılması yerinde olacaktır. Bu etkinlikler öğretmen, öğrenci ve velilerin yakından tanışmasına ve aralarındaki güven unsurunun kuvvetlendirilmesine hizmet edecektir.

Örgütsel bağlılığı etkileyici unsurlardan biri olarak merkezden yönetimden, hiyerarşiden ve bürokrasiden vazgeçilmesi, işe almada ve terfilerde adil, objektif kriterler belirlenmesi ve yönetmeliklerin sık sık değiştirilmemesi gerekmektedir.

Örgütsel bağlılığın yükseltilebilmesi için mesleki gelişimin teşvik edilmesi gereklidir.

Öğretmenlerin işe alınmaları ve terfilerinde sadece puana (mezuniyet ve sınav) bakarak değil, kişilik özelliklerini ölçen test teknikleri kullanılarak fiziksel ve ruhsal niteliklerine göre işlem yapılması yerinde olacaktır.

Öğretmenlerin motivasyon algılarına yönelik öneriler

Özel ilkokullarda öğretmenlerin motivasyonlarının artırılması için; öğretmenlerin yaratıcı zekalarını kullanma derecelerini artıracak imkanlar sağlanması, eğlenceli ve keyif veren rahat öğretme ortamları hazırlanması, bürokratik engellerin ortadan kaldırılması, maddi kaynakların sağlanması, hizmetiçi eğitimlerin gerçekleştirilmesi, öğretmenlere güncel değişimleri esas alarak öğretim konularında değişiklik yapmaları için teşvik ve güven verilmesi şeklinde uygulamalar yapılabilir.

Özel ilkokullarda yöneticilerle öğretmenlerin iletişimini arttırmak ve öğretmenlerinin motivasyonlarını yükseltmek için toplantılar, faaliyetler ve etkinlikler yapılmalıdır.

Özel ilkokul yöneticileri, öğretmenlerin okulda rahatsızlık hissettikleri olay ya da durumları doğrudan yönetime ifade etmelerini sağlamak için haftanın bir gününde öğretmenlerin düşüncelerini dinleyebilirler.

Okullara öğretmenlerin sadece maddi araçlarla güdülenmesi yeterli değildir. Kişiler örgütte kendilerini değerli ve saygın bir konumda görmek isterler. Okuldaki kararlara katılan, düşüncelerine saygı duyulan, sorumluluk alan ve takdir edilen öğretmenler mesleklerine saygı duyar ve içsel motivasyonları artar.

Öğretmenlerin iş motivasyonunun artırılması için öğretmenlerin aldıkları ücretlerin iyileştirilmesi, başarılı öğretmenlerin ödüllendirilmesi, okullarda yiyecek ve içecek imkanlarının artırılması gibi çalışmalar yapılabilir. Öğretmenlerin kariyer basamaklarında yükselme imkanı sağlanması ve ek ders ücretlerinin artırılması, dışsal ve iş motivasyonlarını artırabilir.

. Okulda motivasyon tüm öğretmenlere standart biçimde uygulanan motivasyon araçları ile değil, “kişiyeye özel” olarak gerçekleştirilen uygulamalarla sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Akbaba, S. (2007). Eğitimde Motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1): 343-361.
- Akdemir, E., Arslan, A. (2013). Development Of Motivation Scale For Teachers. *4th International Conference on New Horizons in Education, Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 106: 860-864.
- Akın, U., Orman, E. (2015). Öğretmenlerin Örgütsel Güven ile Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki. *SDU International Journal of Educational Studies* 2(2): 92-102.
- Aksar, İ. Ö. (2016). *Özel İlkokul ve Ortaokullarda Görevli Yönetici Ve Öğretmenlerin İş Güvenesi Ve İş Memnuniyetine İlişkin Görüşleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alpar, R. (2014). *Spor Sağlık ve Eğitim Bilimlerinden Örneklerle Uygulamalı İstatistik Ve Geçerlik – Güvenirlik*, (3. Baskı). Ankara: Yayıncılık.
- Arık, İ. A. (1996). *Motivasyon ve Heyecana Giriş*, (1. Basım). İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Aslan, E, A. (2019). Türkiye’de Özel Okullaşma. *BEÜ SBE Dergisi*, 8(1): 263-276.
- Balcı, E. (1992). *Ödüller Güdüleme Kuramları ve Türkiye’de Öğretmen Ödülleri*. (1. Basım). Ankara: Adım Yayınevi.

- Brislin, R. W., Kabigting, F., Macnab, B., Zukis, B., & Worthley, R. (2005). Evolving Perceptions of Japanese Workplace Motivation. *International Journal of Cross Cultural Management*, 5(1): 87-103.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (11. Basım). Ankara: PegemA
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2011). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*, (7. Baskı). Ankara: PegemA.
- Cengil, M. ve Çimen, E. (2009). İlkokul Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma; İskilip Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 12, S. 67 (2019): 655-660.
- Cerit, Y. (2020). The Role of Leaders in Peace Building. Empowering Multiculturalism and Peacebuilding in Schools içinde (Eds: S. Polat & G. Günçavdı), pp. 158-178. Hershey PA: IGI Global
- Çelebi N., Tatık R, Ş. (2019). Öğretmenlerin İş Doyum Düzeylerinin Örgütsel Güven Algılarını Yordaması: Regresyon Analizi Çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(5):
- Çetin, C. (2015). Zabıta Çalışanlarında İş Güvençesizliği İle Tükenmişlik İlişkisine Yönelik Bir Araştırma. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 13(2):73-96. (Doi Number: 10.18026/cbusos.78112)
- Danış, A. (2009). *Anadolu Teknik Ve Anadolu Meslek Lisesi Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dede, E. (2017). *İş Güvençesizliği Algısının Ve Örgütsel Güven Düzeyinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkileri: Devlet Ortaokulu Ve Özel Ortaokul Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Deniz, M. vd. (2005). *Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler*, Ankara: Nobel Yayınları
- Doğan, A., Demir, R., Türkmen, E. (2016). Rol Belirsizliğinin, Rol Çatışmasının ve Sosyal Desteğin Tükenmişliğe Etkisi: Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Çalışan Akademik Personelin Tükenmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (1): 37-67.
- Ekici, M. (2019). *İşletmelerde Motivasyona Etki Eden Faktörlerin Değerlendirilmesi: Konya İli Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ekinci, Y. (2006). *İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Sosyal Beceri Düzeylerine Göre Öğretmenlerin İş Doyumu ve İş Stresinin Karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Erdaş, Y. (2009). *Denizli İl Merkezinde Çalışan İlköğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Erdoğan, İ. (1996). *İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, 266.

- Ertürk, R. (2016). Öğretmenlerin İş Motivasyonları. *Eğitim Kuram ve Uygulamaları Dergisi*, 2(3): 01-15.
- Kaya, Y, K. (1993). *Eğitim Yönetimi*, Ankara: Set Ofset Matbaacılık.
- Kurşunoğlu, A., Bakay, E. ve Tanrıöğen, A. (2010). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2): 101-115.
- Meyer, J. P., Allen, N. J. & Smith, C. A. (1993). Commitment To Organizations And Occupations: Extensionand Test Of A Three-Component Conceptualization. *Journal of Applied Psychology*. 78(1): 538-551.
- Meyer, J. P., Allen, N. J. (1997). Commitment in the workplace: *Theory, Research, And Application*, Thousand Oaks, CA: Sage.
- Öcal, Ö. (2011). *İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin İş Tatmini Düzeylerinin Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi "İstanbul İli Maltepe İlçesi Örneği"* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). TC. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Önder, Ç., Wasti, A. (2002). İş Güvencesi Endeksi Ve İş Güvencesi Memnuniyeti Ölçeği: Güvenirlilik Ve Geçerlik Analizi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 23-47.
- Robbins, S, P. (1993). *Organizational Behavior*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Robbins, S, P. and Judge, T, A. (2015). (Çev. Ed. Erdem İ.) *Örgütsel Davranış*, (14. Basımdan Çeviri) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sarıkaya, E. (2011). *İlköğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılıkları Ve Performansları Arasındaki İlişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sarper, S.(1989). *İş Akdinin Askıya Alınmasının Genel Teorisi*, Ankara: Savaş Yayınları.
- Subaşı, B. ve Dinler, A., (2003) *Dünyada ve Türkiye’de Özel Okullar*, İstanbul: İTO Yayınları.
- Sürücü, L. ve Maşlakçı, A. (2018). Örgütsel Bağlılık Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *International Journal of Management and Administration*, 2(2): 49-65.
- Şahin, R., Kavas, E. (2016). Örgütsel Adalet İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin Belirlenmesinde Öğretmenlere Yönelik Bir Araştırma: Bayat Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(1): 119-140.
- Tan, H. ve Tan, C.S. (2000). Towards The Differentiation Of Trust In Supervisor And Trust In Organization. *Genetic, Social And General Psychology Monographs*, 126(2): 241-260.
- Tiryaki, T. (2005). *Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Türüdü, N, O. (2019). *Öğretmenlerin İş Güvenliği Kültürü İle Okula Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Wasti, A. (2000). Meyer ve Allen’in Üç Boyutlu Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin Geçerlik Ve Güvenirlilik Analizi, 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi.

- Yıldız, B., (2013). *İlkokul Ve Ortaokul Öğretmenlerinin İş Stresi, Örgütsel Bağlılık Ve İş Doyumuna Yönelik Algılarının İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Endüstri Ve Örgüt Psikolojisi Programı, İstanbul.
- Yılmaz, E. (2007). *Ortaöğretimde İngilizce Derslerinde Öğrenci Başarısında Motivasyonun Rolü: Bartın İli Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Yılmaz, P. (2017). *İlkokul Öğretmenleri Ve Yöneticilerinin İş Motivasyon Düzeylerinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Marmara Üniversitesi Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Yılmaz, R, G. (2020). *Sınıf Öğretmenlerinin İş Güvencesi Algıları İle Mesleki Benlik Saygıları Arasındaki İlişkide Örgütsel Muhalefetin Aracılık Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) T.C. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Bilim Dalı, Bolu.
- Yılmaz, E., Günay, O. (2016). Öğretmenlerin İş Motivasyonlarının Okul İklimi Ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *International Academic Research Congress*, INES 2016, www.inescongress.com, :3064-3084.
- Yorulmaz, A., Çelik, S. (2016). İlkokul Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (1): 161-193.

**KÜTAHYA VE ÇEVRESİNDE OSMANLI DÖNEMİ AİLE
YAPISI: TEREKE KAYITLARI ÜZERİNDEN BİR
DEĞERLENDİRME**

**OTTOMAN PERIOD FAMILY STRUCTURE IN KÜTAHYA
AND ITS SURROUNDINGS: AN EVALUATION ON TEREKE
RECORDS**

*İlker YİĞİT**

Özet

Bu çalışmada Kütahya'ya ait Şer'iyye sicillerinin kaynak olarak kullanıldığı dokuz tez taranarak Osmanlı dönemi aile yapısının (çok eşlilik durumu, bir ailenin sahip olduğu ortalama çocuk sayısı gibi hususlar) ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Taranan Şer'iyye sicillerindeki tereke kayıtları tespit edilerek aileye ilişkin bilgiler tablolara aktarılmıştır. Tereke kayıtlarında yer alan bilgilerden hareketle saha literatürü de göz önünde bulundurularak çalışma alanında Osmanlı ailesi yapısı değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında 1780-1905 tarihleri arasında 179'u şehirden 85'i kırdan olmak üzere toplamda 264 erkek tereke kaydı incelenmiştir. Vefat eden erkeklerin ardından ortaya çıkan miras davalarında şehirde 179 erkekten sadece 15'i (%8,3); kırdan ise 85 erkekten 9'u (%10,5) aynı anda iki kadınla evli olduğu tespit edilmiştir. İkinci üzerinde kadınla aynı anda evli olan erkek ise bulunmamaktadır. İki eşli 19 erkekten 16'sı (%84,2) 1000 kuruşun üzerinde mal varlığına sahiptir. Dolayısıyla da çok eşlilik ile mal varlığı arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Şehir ve kırsal alanda toplam 774 çocuktan 365'i (%48) erkek, 409'u (%52) kız çocuğu bulunmakta ve oransal olarak kız çocukları erkek çocuklara nispetle daha fazladır. Araştırma alanında beş ve üzerinde çocuk sahibi olanların toplam hane sayısına oranı %15'tir. Bir hanenin sahip olduğu ortalama çocuk sayısı ise 2,9'dur. Kütahya şehrinde ve kırsalında en fazla dokuz çocuğa sahip bir aile bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tarihi coğrafya, hane, çok eşlilik, çocuk, tereke.

Abstract

In this study, it was aimed to reveal the Ottoman period family structure (issues such as polygamy, the average number of children a family has) by scanning nine theses in which the Şer'iyye registers belonging to Kütahya were used as a source. The tereke records in the scanned Şer'iyye records were determined and the information about the family was transferred to the tables. Based on the information contained in the tereke records, the Ottoman family structure in the study area was

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Burdur / TÜRKİYE iyigitg@gmail.com Orcid Id: 0000-0002-1473-3438

evaluated, taking into account the field literature. Within the scope of the research, a total of 264 male tereke (inheritance) registries were examined between 1780-1905, including 179 from the city and 85 from the countryside. In the inheritance cases that emerged after the death of men, only 15 (8.3%) of 179 men in the city; In rural areas, 9 (10.5%) out of 85 men were found to be married to two women at the same time. There is no man who is married to more than two women at the same time. 16 (84.2%) of 19 men with two partners have assets over 1000 kurus. Therefore, there is a positive relationship between polygamy and assets. In urban and rural areas, 365 (48%) of 774 children are boys, 409 (52%) are girls and proportionally, girls are more than boys. The ratio of those who have five or more children in the research area to the total number of households is 15%. The average number of children a household has is 2.9. There is a family with a maximum of nine children in the city of Kütahya and its countryside.

Keywords: Historical geography, household, polygamy, child, tereke.

Giriş

Aile, toplumun çekirdeğini ve temel birimini oluşturmasının yanı sıra en eski ve evrensel bir kurumdur (Ünal, 2013: 589). Aile her ne kadar toplumsal yapıdaki en küçük birim olarak kabul edilse de aslında aile siyaset, ekonomi, din ve eğitimle birlikte toplum yapısındaki temel kurumlarından biridir. Toplumda yer alan bireylerin psikolojik ve sosyal yaşantılarına yön veren ilk sosyal çevreyi aile meydana getirir (Özkeraz ve İşçi Baş, 2016: 88). Aile kurumuna Osmanlı Devleti açısından bakıldığında imparatorluğun coğrafi sınırlarının genişliği, çok çeşitli kültürleri içinde bulundurması dikkate alındığında tek tip bir aile yapısından söz etmek mümkün görünmemektedir. Osmanlı halkının tüccar, sanat erbabı ve köylüler olmak üzere çeşitli ekonomik ve toplumsal sınıflardan teşekkül etmesine bağlı olarak şehir ve kırsal alanlarda farklı aile biçimleri ve yapısı arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır (Canatan, 2011: 108; Özkeraz ve İşçi Baş, 2016: 90). Başta Anadolu olmak üzere, Suriye, Irak, Mısır, Cezayir ve Tunus halkının büyük bir çoğunluğu Müslümanlardan oluşurken Mora Yarımadası, Erdel, Eflak, Boğdan, Sırbistan ve Macaristan'da ise Hristiyan halk çoğunlukta idi. Müslümanlar arasında da dil, kültür farklılıkları ve mezhep çeşitliliği söz konusuydu (Özçelik, 2013: 9; Karaslan, 2015: 188). Osmanlı ailesinin sahip olduğu bu çeşitliliğin çeşitli yönleriyle anlaşılmasına imkan sağlayan çeşitli belgeler Osmanlı arşivinde bulunmaktadır. Tahrir, Avarız, Temettuat, Nüfus defterleri gibi istatistiki bilgiler sunan kaynakların yanı sıra örnekleme veri sunan hususiyle de Şer'îye sicilleri, tereke defterleri/kayıtlarından aile yapısına ilişkin farklı derinliklerde ve özelliklerde olsa da bilgi edinmek mümkündür. Bu çalışma kapsamında Şer'îye sicilleri içerisinde yer alan tereke kayıtları kullanılmıştır. Bilindiği üzere büyük şehirlere ait müstakil olarak tutulan tereke defterleri de söz

konusudur. Öncelikle konuya geçmeden evvel Osmanlı dönemi, miras hukukunun bir yansıması olan tereke defterlerine ve kayıtlarına bakmakta fayda vardır.

1.Kaynak Olarak Tereke Defterleri/Kayıtları

Kadınların asıl görevi sorumlu oldukları sahada insanlar arasında meydana gelen hukuki ihtilafları sonuçlandırmak, hukuk dışı davranışların cezasını hükme bağlamak, verdikleri hüküm ve cezaların icra ve infazını gerçekleştirmektir. Ancak tarihi süreç içerisinde kadıların dini (imam-hatiplik gibi), mali, idari, eğitim öğretim vb. kazai olmayan görevlerin de verildiği de olmuştur (Atar, 2001: 68). Osmanlı Devleti’nde kadının mülki, beledi, mali, askeri ve adli sahaları kapsayan görevleri göz önüne alınırsa onun kadar geniş bir görev alanı bulunan bir başka memur söz konusu değildir. Şer’î hukuku uygulamakla görevli olması nedeniyle merkezi hükümet memuru olduğu kadar halkın da devlet karşısındaki temsilcisi ve sözcüsü durumundaydı (Ortaylı, 2001: 69).

Çeşitli görevleri bulunan kadınların memur olduğu işlerden birisini de gerekli hallerde vefat eden kimselerin terekelerine (mallarına) el koyup, şer’î hüküm ve kaidelere uygun olarak miras taksimini yapıp adına “Tereke defteri” denilen defterini düzenlemek oluştuyordu (Gümüşçü, 2016: 275). Tereke defterleri ve miras paylaşımına ilişkin belgeler aslında müstakil bir kaynak grubu olarak sınıflandırılmamaktadır. Zira Osmanlı mahkemelerinde görülen davaların ve kadılıkça tanzim edilen çok çeşitli evrakın toplandığı Şer’îye sicilleri olarak isimlendirilen kayıtların bir kısmını oluşturmaktadır (Bozkurt, 2013: 193). “Tereke”, “kassâm”, “metrukât” veya “muhallefât” ismi de verilen bu defterlerin, Şer’îye sicilleri içinde ayrı bir önemi vardır (Özdeğer, 1988: 8). Vefat eden kişilerin geride kalan mal varlığını ve bu mal varlığının taksimatını gösteren tereke defterlerinde görüldüğü üzere kadı, Şer’î kaidelere göre vefat eden kişinin taşınır ve taşınmaz mallarını varisleri arasında taksim etmekte, bunun karşılığında ise “resm-i kısmet” almaktaydı. Şer’î olarak kadı tarafından taksim işinin yapılması için varislerin müracaatı gereklidir. Ancak varis rüşd çağına erişmemiş ise bu durumda herkesin hissesini kadı taksim ederdi. Söz konusu bu esaslar Osmanlı padişahlarının hususi hükümleriyle kanun maddesi olarak Kanunnamelere geçmiştir (İnalcık, 1953-1954: 52).

Osmanlı döneminde küçük kaza teşkilatlarında, iş yükü ve buna bağlı olarak da belge sayısı ve çeşidinin az olduğu sahalarda miras kayıtları genellikle diğer mahkeme evraklarıyla karışık bir şekilde bulunmaktadır. Daha büyük kadılıklarda ise belli türdeki (örneğin miras hukukuna ilişkin) kayıtların fazla olmasına bağlı olarak müstakil yahut çoğunlukla benzer mahkeme tutanaklarının toplandığı siciller ortaya çıkmıştır. İstanbul, Bursa,

Edirne gibi büyük şehir kadılıklarında görev alanı sadece miras hukukuyla sınırlı “kassâmlık mahkemeleri” tesis edilmiştir. Kassâmlık mahkemeleri, reaya ve askeri statüsüne sahip kişilerin miras işlerine bakmak üzere beledi ve askeri kassâmlık adıyla ikiye ayrılmaktadır. Askerî kassâmlar kazasker adına, beledi kassâmlar ise bulundukları kazanın kadısı adına görevlerini yerine getirmekteydi (Bozkurt, 2013: 197; Faroqhi, 2001: 56).

Tereke defterlerinde ve kayıtlarında ölenen kalan menkul ve gayrimenkul malların listesi yer almaktadır. Ayrıca, vefat eden kişinin borçları ve alacakları ile özellikle azat edilecek kölelerin statüsü gibi hususlar, kişinin vasiyeti de bu arşiv vesikalarına kaydedilmiştir (Faroqhi, 2001: 56). Miras işleminde öncelikle vefat eden kişinin mülkiyetinde bulunan tüm mal varlığı, şahsi eşyası, emlaki, gelirleri ve alacakları kıymeti ile birlikte deftere kaydedilmektedir. Sonrasında mal varlığının toplamından defin masrafları, borçları, vasiyet ettiği meblağ ve kadı resmi (resm-i kısmet) çıkarılarak kalan miktar mirasçılar arasında pay edilmekteydi (İnalçık, 1953-1954: 54). Küçük yaştaki çocukların hisseleri ise vasilerine teslim edilerek vasiler süreç içerisinde devamlı surette kontrol edilirdi. Şayet vasiinin yanlış işleri söz konusu olursa bu durumda o kişi vasilikten alınarak başka bir vasi tayin edilirdi (Barkan, 1966: 2).

Osmanlı Devleti’nde vefat eden kişilerin terekeleri, varisi olup olmamasına göre iki şekilde değerlendirilebilmektedir. Geride mirasçısı olan bulunan vefat eden kişinin malları; bir varisin başvurusu, ölen kişinin devlete borcunun olması veya mirasçıların küçük olması durumunda kassamlar tarafından taksimatı yapılırdı. Ancak sözü edilen durumlar dışında, taksimat varisler tarafından gerçekleştirilir ve mahkemeye de herhangi bir durumun intikali olmazdı. Osmanlı İmparatorluğu’nda beledi ve askeri olmak üzere iki tür kassâm bulunuyordu. Askeri kassamlar, askeri olarak nitelenen mansıb, cihet ve berat sahibi görevlilerin, beledi kassam ise askeri sınıf dışında kalan sivil (beledi) insanların terekelerine bakıyordu. Varisi bulunmayan veya mirasın tamamını hak edecek nitelikte ve sayıda mirasçısı olmadan vefat edenlerin terekeleri, sahipsiz mal addedildiği için devlet hazinesine kalıyordu. Vefat eden kişi askeri sınıftan ise malları “hassa beytûlmâl eminleri”, sivil ise “âmme beytûlmâl eminleri” tarafından kabzediliyordu. Ancak sivil kesimden vefat eden kişilerin tereke değeri 10.000 akçe ve üzerinde olduğu durumlarda bunlara da “hassa beytûlmâl eminleri” bakıyordu (Bilgin ve Bozkurt, 2010: 2-3).

Osmanlılar tarafından “mûcib-i tahrîr” addedilen, ilgili tarafların talebi olmaksızın mahkemeye gelmesi zorunlu miras paylaşımının kayda geçirilmesine dair uygulamaya imparatorluğun erken dönemlerinden itibaren özen gösterilmiştir. “Tahriri mucib terekeler”, basit bir ifade ile toplumun

himayeye muhtaç kesimlerinin haklarını korumak amacıyla kanunun tatbikatı ile tutulmuş tereke defterleridir. Varisler arasında küçük yaştaki çocuklar başta olmak üzere reşit olmayan kişiler ile farklı şehirde meskûn (gaib) mirasçıların bulunduğu tereke defterleri bu kapsamda değerlendirilmiştir (Bozkurt, 2013: 201).

Osmanlı ülkesi içerisinde varisi bulunduğu bilinen kişilerin terekesi “beytûlmalciye” verilmeksizin vasi elinde altı ay bekletilirdi. Osmanlı ülkesi dışından olan kimselerin terekesi ise vasi elinde bir yıl bekletilir mirasçısının çıkmaması durumunda beytûlmalciye teslim edilirdi. Terekenin beytûlmalci tarafından deftere kaydedilmesi esnasında başdefterdarlıktan görevlendirilen bir nazır bulunur, tereke üzerindeki her türlü işlem nâzırın gözetiminde gerçekleştirilirdi (Özcan, 2005: 406).

Vefat eden kişinin geride bıraktığı mal ve mülk anlamında kullanılan kelimelerden bir başkası ise muhallefâtır. Defterlere geçirilen tereke/muhallefât kayıtları dört kısımdan meydana gelmektedir. Tereke/muhallefât kaydının başlık kısmında vefat eden kişinin kimliği, unvanı, ait olduğu zümre, mesleği, ikamet ettiği ve öldüğü yeri yanı sıra ölüm şekli, vefat tarihi gibi bilgilere yer verilmektedir. Ayrıca bu kısımda mirasçıların kimler olduğu da yazılır. İkinci kısımda vefat eden kişiden geriye kalan malların ayrıntılı bir dökümüne ve bilirkişi tarafından tespit edilen değerine yer verilir. Üçüncü kısımda teçhiz, tekfin, ıskat, it’âm-ı fukarâ, resm-i kısmet ve diğer işlemler için yapılan masraflar ve borçları sıralanmaktadır. Şayet mehir ve nafaka borçları var ise bunlar özellikle kaydedilir. Dördüncü kısımda ise varislerin her birinin mirastan alacağı hissenin oranı ve hissesine düşen malın nakit olarak değeri belirtilir (Özcan, 2005: 407).

Tereke defterleri vasıtasıyla vefat kişilerin sahip oldukları mal varlıkları, onların nasıl bir hayat sürdürmekte oldukları, hatta hangi kitapları okuyup ne doğrultuda ve ne seviyede bilgi sahibi olduklarını belirlemek mümkündür. Tereke kayıtları tek tek incelendikten sonra, elde edilen bilgiler birleştirildiğinde çalışmaya alanı ve en nihayetinde de bütün Osmanlı toplumu hakkında bilgi sahibi olunabilir. Diğer bir ifade ile geçmişte bir zaman diliminde toplumun sosyal-kültürel yapısını yeniden inşa etmek açısından diğer disiplinlerin yanı sıra tarihi coğrafya araştırmaları için de oldukça kıymetli bilgiler barındırmaktadır (Gümüşçü, 2016: 275).

Şer’iye sicillerinde bulunan kayıtlar arasında tereke/muhallefâtla ilgili olanlar en çok görülen belge türünü oluşturmaktadır. Kadıliklarda müstakil kassâm defterleri bulunduğu gibi diğer kayıtların tutulduğu sicil defterlerinde de muhallefâta ait olanlara sıkça rastlanmaktadır. Şer’iye sicillerin yer alan tereke kayıtlarında vefat eden kişinin kimliği yanı sıra aile

durumu, eş ve çocuk sayısı, menşei, unvanı, mesleği, servet miktarı ve dağılımı, menkul ve gayri menkul mallar, nakit para ve ziynet eşyası, borç ve kredi ilişkileri, kitaplar, mehir ve nafaka, para rayiçleri, köle ve câriyeler, mal ve eşya fiyatları gibi çok çeşitli konularda oldukça ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır (Özcan, 2005: 407).

En eski tarihli kayıtları içeren Bursa sicillerini başlangıç noktası kabul edildiğinde Osmanlı dönemine ait tereke defterleri XV. yüzyılın ortalarından imparatorluğun sonuna kadar uzanan zaman diliminde, yaklaşık beş asırlık uzun bir döneme kaynaklık ederek (Bozkurt, 2013: 200) dönemin sosyal, iktisadi, miras hukuku gibi özellikleri başta olmak üzere birçok konuya ışık tutabilecek defterler arasında yer almaktadır. Tarihi coğrafya açısından bakıldığında kişilerin mali durumları, aile bireyleri, çok eşlilik durumu, çocuk sayısı, ortalama hane büyüklüğü, meslek çeşitleri, mesken türü ve müstemilatı gibi hususlar ve bunların kırsal ve şehirsal alana göre arz ettiği değişim ve dağılışı araştırılması gereken başlıca konular arasında yer almaktadır.

2.Amaç, Kaynak ve Yöntem

Çalışmanın temel amacı 1780-1905 tarihleri arasında Kütahya ve çevresinde aile yapısı hususuyla de eş ve çocuk durumuna ilişkin örüntünün ortaya çıkarılmasıdır. Söz konusu örüntüde kır ve şehir bağlamında bir farklılık ya da benzerlikten söz edilip edilemeyeceği de göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırmanın temel kaynağını YÖK Tez Merkezi'nde yer alan Şer'îye sicillerinin arşiv vesikası olarak kullanıldığı ve transkripsiyonun gerçekleştirildiği Kütahya'ya ait dokuz lisansüstü tez oluşturmaktadır. Bu kapsamda kullanılan defter transkripsiyonları 4, 7, 9, 15, 21, 22, 49, 72 ve 86 numaralı Kütahya Şer'îye sicillerinden oluşmaktadır. Defterler zaman olarak 1780-1905 tarihleri arasında kapsamaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Çalışma kapsamında transkripsiyonu kullanılan defter numarası ve kapsadığı tarihler

Defter Numarası	Kapsadığı Tarih	Defter Numarası	Kapsadığı Tarih
4	1780-1782	22	1840-1841
7	1803-1806	49	1873-1874
9	1812-1813	86	1891-1894
15	1828	72	1904-1905
21	1838-1840	Toplam 9 defter	

Çalışma kapsamında öncelikle Şer'îye sicillerinin kaynak olarak kullanıldığı tezlerdeki transkripsiyon metinleri taranarak Kütahya ve çevresinde yaşayan sadece erkek tereke kayıtları tespit edilmiş ve bu kayıtlarda yer alan aile yapısına ilişkin veriler tablolara aktarılmıştır. Kır ve şehir durumuna göre eş durumu, çocuk sayısı ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Ayrıca kişilerin toplam tereke miktarlarına bakılarak çocuk sayısı ile mali güç arasında da bir ilişkinin olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece Kütahya ve çevresinde 1780-1905 tarihleri arasında seçilen dokuz Şer'îye sicili defterinde yer alan tereke kayıtları üzerinden aile yapısına ilişkin birtakım çıkarımlar yapılmaya gayret edilmiştir.

3.Bulgular: Kütahya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Aile Yapısı (1780-1905)

Toplumun temel ögesi olan aile, insanlık tarihi kadar kadim bir kurumdur. Bu nedenle de aile toplumun varlığının sürdürülmesi noktasında önemli görevler yüklenmiştir. Aile ekonomik hayata yön vermesi, sosyal ve siyasi hayatı düzenlemesi, dini ve kültürel fonksiyonlar icra etmesi bakımından ayrıca önemlidir. Her şeyin ötesinde aile, insanlığın varlığı ve yeni nesillerin ortaya çıkması hususunda başlıca unsurdur (Demirel, Gürbüz, Tuş, 1992: 89).

Tereke defterleri/kayıtları aile yapısına ilişkin oldukça zengin bilgiler içermektedir. Söz konusu arşiv vesikalarında vefat eden kişinin adı, unvanı, mesleği, taşınır ve taşınmaz malları, alacak ve verecekleri gibi hususların yanında eş durumu, çocuk sayısı belirtilmektedir. Ayrıca ilgili kişinin varisi durumunda olan babası, kardeşleri, eş ve çocukları başta olmak üzere mirasta hak sahibi olan kişilerin belirtilmiş olması, aile yapısının anlaşılması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Hususiyle eş durumu ve çocuk sayısı Osmanlı döneminde çalışma alanı olarak seçilen kır ve şehrsel alanlarda aile yapısı hakkındaki bilgiler; tarih, coğrafya, sosyoloji ve tarihi coğrafya sahalarında çalışanlar için eşsiz bilgiler mesabesinde. Zira bugünün aile yapısını değerlendiren çalışmalara geçmişi konu edinen araştırmalar temel teşkil etmektedir. Ayrıca geçmişin bilinmesi ve geçmişten günümüze aile yapısında meydana gelen değişim durumunun ortaya konulması ancak dönem belgelerinin konu ile ilgili disiplinlerin bu hususlara eğilmeleri ile daha sağlıklı bir şekilde ortaya konulabilecektir.

Çalışma kapsamında ulaşılan tereke kayıtlarına göre Kütahya ve çevresinde 1780-1905 zaman diliminde 179'u (%67,8) şehirden 85'i (%32,2) kırdan olmak üzere toplamda 264 erkek tereke kaydı tespit edilmiştir. Kütahya şehri ve kırsalında bir erkek aynı anda en fazla iki kadın ile evli olduğu görülmektedir. Tabloya da açıkça yansıdığı üzere tereke kayıtlarının şehirde yaşayanlara ait olanlarının daha fazla arşiv vesikalarına (Şer'îye

sicillerine) yansıdığı görülmektedir. Kırsal alandan mahkemeye yansıyan tereke adedi oldukça düşük durumdadır. Bu durum şüphesiz Şer'îye sicillerindeki çeşitli hükümler bazında da benzer bir örüntü oluşturmaktadır. Şehirde yaşayan insanlar mahkemenin ulaşılır olması, şehrin kendine ait sosyal ve ekonomik dinamikleri ile sorunlarını mahkemede çözme kültürünün yerleşmiş olması gibi nedenler böyle bir tablonun ortaya çıkmasına yol açtığı söylenilebilir. Kırsal alandan mahkemelere yansıyan davaların az olması ise insanların kendi iç dinamikleri dâhilinde yaşlı, sözü dinlenir kişilerin nezaretinde problemlerini çözme alışkanlığının bir yansıması olmalıdır. Ayrıca kırsaldan bir kişinin herhangi bir problemini şehirdeki mahkemeye taşıması elbette daha zor ve sıkıntılı bir süreçtir. Bu nedenlerle şehirde yaşayan insanların davaları daha fazla mahkemeye yansımış ve böylece Şer'îye sicillerinde şehrsel alan daha fazla temsil edilmiştir.

Bu araştırma kapsamında çalışma alanı olarak seçilen Kütahya ve çevresindeki aile yapısı; çok eşlilik ve çocuk sayısı bakımından ilgili saha literatürü de göz önünde bulundurularak kır ve şehrsel alan bağlamında değerlendirilmiştir. Ayrıca Osmanlı ülkesinin muhtelif sahalarına ilişkin yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular ile Kütahya ve çevresindeki durumun karşılaştırması da gerçekleştirilmiştir.

3.1.Eş Durumu

Osmanlı İmparatorluğu'nda cari olan İslam hukuku gereği erkeklerin dört eşe kadar alabilmeleri mümkündü. Ancak uygulamada çok eşliliğin o denli de yaygın olmadığı çeşitli araştırmacılar tarafından ortaya konulmuştur (Bozkurt, 2011: 98). Araştırmaya konu edinilen zaman aralığında çok eşlilik bakımından kır ve şehir arasında farklılık dikkati çekmektedir. Kütahya şehrinden mahkemeye yansıyan vefat eden erkeklerin ardından ortaya çıkan 179 miras davasından sadece 15'inin (%8,3) aynı anda iki eşe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kırsal alana bakıldığında vefat eden erkeğin ardından mahkemeye yansıyan 85 dava tespit edilmiş ve bunlardan sadece 9'u (%10,5) aynı anda iki eşlidir (Tablo 2). İlk etapta kırsal alanda çok eşliliğin şehre nispetle biraz daha yaygın olduğu gibi bir manzara ortaya çıksa da bu duruma temkinle yaklaşmakta fayda vardır. Zira bu durumla ilgili olarak öncelikle belirtilmesi gereken husus 86 numaralı Şer'îye sicilindeki tereke kayıtlarının tamamının kırsal alana ait olmasıdır. Bu defterde Kütahya şehrine ait herhangi bir tereke kaydına rastlanmamıştır. Söz konusu defterdeki 57 tereke kaydından 5'i iki eşlidir. Yapılan taramada kırsal alanda tespit edilen dokuz iki eşlilikten 5'i bu deftere ait olması bir yanılsamaya yol açabilir. İkinci olarak belirtilmesi gereken husus da çok eşli ailelerin daha fazla mahkeme yoluyla miras paylaşımına yönelmiş olabileceği gerçeğidir.

Kırsal alanda özellikle çok eşli ailelerde ortaya çıkan ya da çıkabilecek problemlerin önünü alabilmek adına mahkemeye müracaatın gerçekleşmiş olabileceği değerlendirilebilir.

Tablo 2: Kütahya ve çevresinde çok eşlilik durumu

Defter numarası	Kapsadığı tarih	Erkek tereke sayısı	Şehirde çok eşli kişi sayısı	Kırda çok eşli kişi sayısı
4	1780-1782	53 şehir, 3 kır	3	1
7	1803-1806	15 şehir, 2 kır	2	1
9	1812-1813	17 şehir, 1 kır	1	0
15	1828	18 şehir, 1 kır	3	0
21	1838-1840	22 şehir, 4 kır	1	1
22	1840-1841	33 şehir, 11 kır	2	1
49	1873-1874	8 şehir, 0 kır	2	0
86	1891-1894	0 şehir, 57 kır	0	5
72	1904-1905	13 şehir, 6 kır	1	0
Toplam		179 şehir, 85 kır	15	9

Bozkurt (2011) tereke kayıtlarındaki çok eşlilik durumunun tek eşlilere nazaran daha fazla yansması ile ilgili özetle şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: Tereke davalarıyla ilgili olarak belirtilmesi gereken önemli bir konuyu da miras paylaşımı hususunda tek eşi olan kişilere nazaran çok eşi bulunan kişilerin mahkemeye daha fazla müracaat etmiş olmasıdır. Bu durumun iki nedeninden söz edilebilir. Birincisi iki eşe sahip olan kimselerin “sağır” ve “sağire” olarak iki kategoride çocuklarının bulunmasıdır. Diğer bir ifade ile iki farklı kadından dünyaya gelen çocukların miras paylaşımı konusunda mahkemeye müracaatının daha bir zorunluluk arz etmesidir. İkinci olarak varislerin arasında “sağır” ve “sağirelerin” bulunması durumunda dahi birden fazla eşin ve çocukların miras paylaşımı noktasında ortaya çıkacak muhtemel ihtilafların giderilmesinde belki de hiç sorun yaşanmaksızın mahkeme nezdinde miras meselesinin problemsiz bir şekilde

İlker YİĞİT

Kütahya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Aile Yapısı: Tereke Kayıtları Üzerinden Bir Değerlendirme / Ottoman Period Family Structure in Kütahya And Its Surroundings: An Evaluation on Tereke Records

çözümü tek eşlilere nazaran insanları doğrudan mahkemeye daha fazla yönlendirmiş olmalıdır (Bozkurt, 2011: 98-99).

Çok eşlilik konusunda H. Özdeğer (1988) XV-XVII. yüzyıllarda Bursa şehrinde %5; Ö. L. Barkan (1966) ise XVI-XVII. yüzyıl Edirne şehrinde %7 olarak tespitte bulunmuştur. Adana, Amasya, Ankara, Ayntab, Diyarbakir, Edirne, Kayseri, Konya, Manisa, Sivas ve Trabzon'a ilişkin olarak yapılan çalışmada 1104 erkek tereke sahibinden 897'si tek eşli olduğu tespit edilmiştir. Erkek tereke sahiplerinin ancak %9.59'u (94 kişi) birden fazla kadınla aynı anda evli olup bunlardan %8.57'si (84 kişi) iki kadınla, %1.02'si üç kadınla (10 kişi) aynı anda evlidir. Ayrıca söz konusu örneklem alanlarında birden fazla eşle evlilik yapan Müslim erkek tereke sahiplerinin oranı % 9.27'dir (91 kişi). 91 kişiden de 81 kişi (% 8.25'i) iki kadınla evlidir. 10 kişi ise (% 1.02'i) üç kadınla evlidir. Kırsal alandaki duruma bakıldığında birden fazla eşle evli olan kişi sayısı sadece üç (% 0.3) kişi olup tamamı da iki kadınla evlidir (Demirel, Gürbüz ve Tuş,1992: 94-95). Kütahya ve çevresinde de benzer bir durum olup 264 erkekten sadece 24'ü (%9) aynı anda iki kadınla evlidir. İkisinin üzerinde eş sahibi olan erkek ise yoktur. Başka bir ifade ile tek eşliliğin %91 oranında daha baskın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ö. Demirel tarafından Ankara Şer'iyeye sicilleri kullanılarak 1700-1730 tarihleri arasını kapsayan çalışmada eş durumuna ilişkin olarak yapılan tespitler şöyledir: Ankara'da bulunan 812 evli Müslümandan 715'i tek eşli, 84'ü iki eşli, 1'i üç eşli, 2'si ise 4 eşlidir. Eş sayısındaki fazlalık ise kadınların çocuğu olmamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim çalışmada iki ya da üç kadınla evli olan ailelerin tereke kayıtlarında çocuk sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Osmanlı döneminde bir ailede çocuğun olmayışı erkekte kısırlık sorununu aramaktan öte bu durumun kadından kaynaklandığı düşünülmesi ve böylece de diğer kadınlarla evliliklerin gerçekleştirilmesi söz konusudur. Ayrıca bazı tereke kayıtlarında ortaya çıkan 2 veya 3 eşli kişilerin küçük yaşta çocuklarının mevcudiyeti de kadınlardaki kısırlık durumunu göstermektedir. Hal böyle olunca Osmanlı döneminde erkeklerin çok eşlilik durumlarının çocuk sahibi olma ve neslin devamına gösterilen hassasiyetin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır (Demirel, 1990: 950-951).

Tereke miktarları ile çok eşlilik arasında nasıl bir ilişkini olduğuna bakmakta fayda vardır. Mali açıdan daha güçlü olan erkekler çok eşliliğe daha meyilli midir? Söz konusu soruya Kütahya ve çevresi için bakıldığında incelenen kayıtlara göre aynı anda iki kadınla evli olan kişilerin tereke miktarları arasında anlamlı bir ilişkiden söz edilebilir. İki eşli 19 erkekten 16'sının (%84,2) 1000 kuruşun üzerinde mal varlığı olduğu görülmektedir.

Çok eşli olup en yüksek mal varlığına sahip olanlar ise şöyledir: Kütahya Şehre Küstü Mahallesi'nden Aşçı Mehmed 39890 kuruş; Ahi Erbasan Mahallesi'nden Hacı Hasan 10313 kuruş ve Lala Hüseyin Paşa Mahallesi'nden Arslanlızade Emin Ağa 8080 kuruş mal varlığına sahiptir. Tereke miktarları ile çok eşlilik arasındaki ilişki Demirel'in Ankara'yı konu alan çalışmasında ayırıcı bir özellik göstermemektedir. Diğer bir ifade ile gelir düzeyi yüksek olan insanların çok eşli olduğuna ilişkin bir tespit ortaya çıkmamıştır. Zira çok eşli olan kişilerden %80'inin 1000 kuruşun altında mal varlığı dönem kayıtlarına yansımıştır (Demirel, 1990: 951). Osmanlı şehirlerine yönelik yapılan araştırmalar birden fazla eşle evlilik ile servet arasında doğrusal bir ilişki olmadığını gösterse de (Tabakoğlu, 1992: 85) yukarıda da görüldüğü üzere Kütahya ve çevresi mal varlığı ile çok eşlilik arasında pozitif yönde bir ilişkini olduğunu göstermektedir.

3.2.Çocuk Sayısı

Tereke defterlerinde vefat eden kişinin geride kalan kız ve erkek çocukları yazılmak suretiyle miras paylarına ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Bu kayıtlara bakarak bir ailenin sahip olduğu kız ve erkek çocukların sayısına ulaşmak mümkündür. Ayrıca ortalama hane büyüklüğü ve hane başına düşen çocuk sayısına ilişkin değerlendirmeler de yapılabilir. Aile babanın ölümünü takiben şayet anne hamile ise mirasta onunda hakkı olduğu için tereke kayıtlarına anne karnındaki çocuğunda dahil edildiği görülmektedir. Ancak çocuk sayısına ilişkin elde edilen bilgilerin yanı sıra hatırdaki tutulması gereken hususlar da söz konusudur. O da tereke kayıtlarında yer alan çocuk sayısı, tereke kaydının tutulduğu tarihte sağ olan çocuklardır. Yani doğum esnasında veya doğduktan sonra süreç içerisinde vefat eden çocukların sayısına ulaşmak mümkün değildir. Hal böyle olunca tereke kayıtlarında bir annenin gerçekleştirdiği toplam doğum sayısına net bir şekilde bilinemeyebilir. Ancak bu durum sağlıklı doğan ve yaşayan çocuklar hakkında bir hanenin sahip olduğu toplam çocuk sayısı konusunda verdiği bilgilerin önemini değersizleştirmemektedir. Her halükarda tereke kayıtlarındaki bilgiler, hususiyle çocuk sayıları Osmanlı dönemi aile yapısını anlamamızda önemli ipuçları sunmaktadır.

1780-1905 yılları arasında Kütahya Şer'iye sicillerinde bulunan tereke kayıtlarına yansıyan ailenin çocuk sayılarına ilişkin bilgilere bakıldığında şehir ve kırsal alanda toplam 365 erkek ile 409 kız çocuğu olduğu görülmektedir. Sayısal olarak kız çocukların erkek çocuklara nispetle daha fazla olduğu görülmektedir. Oransal olarak 774 çocuktan %52'sini kız

İlker YİĞİT

Kütahya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Aile Yapısı: Tereke Kayıtları Üzerinden Bir Değerlendirme / Ottoman Period Family Structure in Kütahya And Its Surroundings: An Evaluation on Tereke Records

çocuklar oluştururken %48'ini ise erkek çocuklar meydana getirmektedir. Tablo 3'e yansıyan bu manzaraya bakılarak cinsiyet açısından bir dengeden söz edilebilir.

Ankara Şer'îye sicillerine yansıyan tereke kayıtlarına göre Müslüman ve gayrimüslim ailelerin sahip olduğu çocukların cinsiyet dağılımı 1261 erkeğe (%49,4) karşın 1292 kız (%50,6) olduğu anlaşılmaktadır (Demirel, 1990: 952). Ankara örneklemini de Kütahya örneğine benzer şekilde kız çocukların nispeten daha fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Kütahya çevresinde çocuk sayıları

Defter numarası	Kapsadığı tarih	Erkek tereke sayısı	Erkek çocuk sayısı	Kız çocuk sayısı	4 çocuk sahibi hane sayısı	5 çocuk sahibi hane sayısı	6 çocuk sahibi hane sayısı	7 çocuk sahibi hane sayısı	8 çocuk sahibi hane sayısı	9 çocuk sahibi hane sayısı	Toplam çocuk/hane
4	1780-1782	53 şehir, 3 kır	74	99	13	2	3	1	2	0	4,5
7	1803-1806	15 şehir, 2 kır	18	19	4	0	0	0	0	1	1,2
9	1812-1813	17 şehir, 1 kır	28	24	5	1	0	0	1	0	2,08
15	1828	18 şehir, 1 kır	21	30	6	2	1	0	0	0	2,5
21	1838-1840	22 şehir, 4 kır	32	25	1	5	0	0	0	0	1,7
22	1840-1841	33 şehir, 11 kır	45	58	2	4	0	0	0	0	1,8
49	1873-1874	8 şehir, 0 kır	13	15	1	1	0	0	1	0	2,5
86	1891-1894	0 şehir, 57 kır	107	106	15	5	4	7	1	0	3,3
72	1904-1905	13 şehir, 6 kır	27	33	2	2	0	2	0	0	2,7
Toplam		179 şehir, 85 kır	365	409	49	22	8	10	5	1	Ort:2,9

Osmanlı ülkesinde hanenin ortalama büyüklüğü ve hususiyle de bir ailenin ortalama kaç çocuğa sahip olduğuna ilişkin çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Söz konusu araştırmalarda elde edilen bulgulara göre; 1463-1640 yılları arasında Bursa şehrinde 1,85 ile 2,86; 1545-1659 dönemi Edirne'de 2,2; XVII. yüzyıl İstanbul'unda 2,18; XVIII. yüzyılın ilk yarısında Şam'da 2,2; XVIII. yüzyılın ortalarında Halep'te 4,8; XVI.-XIX. yüzyıllar arası çeşitli Anadolu şehirlerini kapsayan çalışmaya göre 2,33'tür (Bozkurt, 2011: 99-100).

Kütahya ve çevresine ait 264 tereke kaydından sadece beş ve üzerinde çocuk sahibi olanların oranı %15'tir. Bir hanenin sahip olduğu ortalama çocuk sayısı ise 2,9 olarak tespit edilmiştir. Demirel, Gürbüz ve Tuş (1992: 100) tarafından yapılan çalışmada tereke kayıtlarına göre Müslüman aile başına düşen çocuk sayısı Adana'da 2,89; Amasya'da 2,29; Ankara'da 2,40; Ayntab'da 2,59; Diyarbakır'da 1,49; Edirne'de 2,78; Kayseri'de 2,42; Konya'da 2,34; Manisa'da 2,03; Sivas'ta 2,52; Trabzon'da 2,13 olarak tespit edilmiştir.¹ Bu veriler ışığında Kütahya ve çevresinin ortalama çocuk sayısı bakımından küçük bir farkla da olsa tamamından yüksek olduğu görülmektedir.

¹ Ayrıca ilgili müellifler tarafından çocuk sayısının şehir ve kırsal alanlara göre dağılışı farklılığı da değerlendirilmiştir. Yapılan tespitlere göre Müslüman aile başına düşen çocuk sayısı şehirlerde ortalama % 2.30; kırsalda ise % 2.62'dir. Gayrimüslimlerde ise, şehirdeki ailelerde çocuk sayısı ortalaması %2.47; kırsalda % 2.69 olarak tespit edilmiştir (Demirel, Gürbüz ve Tuş, 1992: 100).

Tereke kayıtlarında dikkati çeken bir diğer hususu da dört ve üzerinde çocuğa sahip olan aile sayısına ilişkin bilgiler oluşturmaktadır. Kütahya şehrinde ve kırsalında en fazla dokuz çocuğa sahip bir aile mevcuttur. Bunun dışında sekiz çocuğa sahip 5 aile, yedi çocuğa sahip 10 aile, altı çocuğa sahip 8 aile, beş çocuğa sahip 22 aile ve 4 çocuğa sahip 49 aile olduğu görülmektedir. Demirel, Gürbüz ve Tuş (1992: 100) tarafından çocuk sayısının fazla olması hakkında Edirne şehrinde 12 çocuklu bir aile, Ankara şehrinde 11 çocuklu iki aile (birisini üç eşli diğeri ise bir eşli); Konya şehrinde 10 çocuklu bir aile (3 eşli); Manisa ve Kayser şehirlerinde tek eşli olup 9 çocuk sahibi aileler olduğu tespit edilmiştir (Demirel, Gürbüz ve Tuş, 1992: 100). Çok çocuk sahibi olmak özellikle de beş çocuk ve üzerindeki rakamların çok da yaygın olmadığı istisnai durumlar olarak ortaya çıktığı değerlendirilebilir.

Kütahya ve çevresinde dört ve üzerinde çocuk sahibi olan ailelerin kır ve şehre göre dağılımına bakıldığı zaman şehirde yaşayanların daha fazla çocuğa sahip olduğu tereke kayıtlarına yansımıştır. Şöyle ki 4 çocuğa sahip 50 aileden 33'ü (%66) şehirden, 16'sı (%34) kırdan; 5 çocuk sahibi olan 22 aileden 15'i (%68,1) şehirden, 7'si (%31,9) kırdan; 6 çocuğa sahip 8 aileden 4'ü (%50) şehirden 4'ü (%50) kırdan; 7 çocuğa sahip olan 10 aileden 2'si (%20) şehirden, 8'i (%80) kırdan; 8 çocuğa sahip olan 5 aileden 3'ü (%60) şehirden, 2'si (%40) kırdan; 9 çocuk sahibi 1 ailede (%100) şehirdendir. Ancak burada 265 tereke kaydından 179'unun (%67,5) şehre, 85'inin (%32,5) ise kıra ait olduğunun hatırdan tutulması gerekir.

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı dönemi sosyal ve ekonomik hayatına dair ayrıntılı bilgiler içeren arşiv vesikaları arasında vefat eden kişinin varisleri arasında mal varlığının paylaşımı amacıyla tutulan tereke kayıtları da yer almaktadır. Bazen özellikle büyük şehirlerde müstakil olarak tutulabilen tereke defterlerinin yanı sıra Şer'îye sicilleri içerisinde tereke kayıtları yer almaktadır. Söz konusu bu arşiv vesikaları vefat eden kişi, varisleri, eş durumu, çocuk sayısı, çocukların cinsiyet durumu, taşınır ve taşınmaz mal varlığı, alacak ve borç durumları, sahip olduğu mesken ve müştemilatı, günlük hayatta kullanılan alet ve eşyalar vb. hakkında çeşitli bilgiler içermektedir.

Tereke kayıtlarının bu geniş konu yelpazesinde ulaşılabilecek veriler arasında hiç şüphesiz nüfusun nicelik ve nitelik durumuna ilişkin verdiği bilgiler ayrıca önemlidir. Zira tereke kayıtları vasıtasıyla bir Osmanlı ailesinin kimlerden teşekkül ettiğini, çok eşlilik durumunu, sahip olunan çocuk sayısını, çocukların cinsiyet dağılımını, ortalama hane büyüklüğü ve

İlker YİĞİT

Kütahya ve Çevresinde Osmanlı Dönemi Aile Yapısı: Tereke Kayıtları Üzerinden Bir Değerlendirme / Ottoman Period Family Structure in Kütahya And Its Surroundings: An Evaluation on Tereke Records

hane başına ortalama kaç çocuğa sahip olunduğuna ilişkin oldukça kıymetli verilere ulaşılabilmektedir.

Tereke kayıtlarından elde edilebilen bu verilerin elbette birtakım sınırlılıkları da söz konusudur. Her şeyden önce bu verilerin çalışma sahasının tamamını temsil etmediği, istatistiki bir mahiyette olmadığı açıktır. Diğer bir ifade ile bu kayıtlar bir sahadaki tüm miras paylaşımlarını içermez bu halileyle örnekleme veri sunan arşiv vesikaları arasında yer almaktadır. Kır ve şehir alanlarını aynı ölçüde temsil etmediği de anlaşılmaktadır. Çünkü kırsaldaki bir insanın bu sahanın kendi iç dinamiklerinin yanı sıra şehirde yaşayan bireylere nazaran mahkemeye ulaşması daha zahmetli bir iştir. Ayrıca köyün ileri gelenleri ve büyüklerin nezaretinde birçok meselenin halledilebildiği göz önünde bulundurulursa şehrin yanı sıra kırdaki yansımının az olması daha iyi anlaşılabilir. İnsanlar her problemde elbette şehirde de olsa kırdaki da olsa mahkemeye müracaat etmemiştir. Problemi çözemedikleri durumlarda ya da kadı nezaretinde işin çözümü, kayıt altına alınması gibi nedenlerle mahkemeye müracaatta bulunmuşlardır.

Tereke kayıtları açısından bir diğer husus da çok eşli ve varis sayısının her iki eşten olan çocukların olması gibi problem çıkan ya da çıkma ihtimali olan durumlarda miras paylaşımı için insanların mahkemeye daha fazla müracaat etmiş olmasıdır. Bu durumda tereke kayıtlarında çok eşli erkek sayısının biraz daha görünür olmasında etkili olabilmektedir. Bu ihtimalleri göz önünde bulundurarak tereke kayıtlarını temkinli bir şekilde değerlendirmelerde bulunmakta fayda vardır.

Yukarıda ifade edilen birtakım sınırlılıklarına rağmen Osmanlı dönemi ailesi, eş durumu, çocuk sayısı gibi hususlarda verdiği bilgiler onu tarihi nüfus coğrafyası araştırmaları için oldukça kıymetli kılmaktadır. Tereke kayıtları tarih, tarihi coğrafya, sosyoloji, tarihi demografi ve antropoloji gibi alanlar için oldukça mühim kaynaklardır.

Kütahya ve çevresinde 1780-1905 tarihleri arasında 179'u şehirden 85'i kırdan olmak üzere toplamda 264 erkek tereke kaydı incelenmiştir. Kütahya şehrinde mahkemeye yansıyan vefat eden erkeklerin ardından ortaya çıkan 179 miras davasından sadece 15'inin (%8,3) aynı anda iki kadınla evli oldukları görülmektedir. İki ve üzerinde kadınla aynı anda evli olan herhangi bir kişiye rastlanılmamıştır. Kırsal alana bakıldığında ise vefat eden erkeğin ardından mahkemeye yansıyan 85 tereke kaydından sadece 9'u (%10,5) aynı anda iki eşlidir.

Araştırma alanında aynı anda iki kadınla evli olan kişilerin tereke miktarları arasında anlamlı bir ilişkiden söz edilebilir. İki eşli 19 erkekten 16'sının (%84,2) 1000 kuruşun üzerinde mal varlığına sahip olduğu tereke

kayıtlarına yansımıştır. Osmanlı şehirlerine yönelik yapılan araştırmalar birden fazla eşle evlilik ile servet arasında doğrusal bir ilişki olmadığını göstermiş olsa da Kütahya ve çevresinde mal varlığı ile çok eşlilik arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır.

1780-1905 yılları arasında Kütahya Şer'iyeye sicillerinde bulunan tereke kayıtlarına yansıyan ailenin çocuk sayılarına ilişkin tespitler şöyledir: Şehir ve kırsal alanda toplam 365 erkek ile 409 kız çocuğu vardır. Oransal olarak kız çocukları erkek çocuklara nispetle daha fazla (774 çocuktan %52'sini kız çocuk) olduğu görülmektedir.

Kütahya ve çevresine ait 264 tereke kaydından beş ve üzerinde çocuk sahibi olanların oranı %15'tir. Bir hanenin sahip olduğu ortalama çocuk sayısı ise 2,9'dur. Kütahya şehrinde ve kırsalında en fazla dokuz çocuğa sahip bir aile mevcuttur. Bunun dışında sekiz çocuğa sahip 5 aile, yedi çocuğa sahip 10 aile, altı çocuğa sahip 8 aile, beş çocuğa sahip 22 aile ve 4 çocuğa sahip 49 aile olduğu tespit edilmiştir. Çok çocuk sahibi olmak, özellikle de 5 çocuk ve üzerindeki rakamların çok da yaygın olmadığı, istisnai durumlar olarak tereke kayıtlarına yansıdığı değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Atar, F. (2001). "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, C. 24, s. 66-69.
- Aydın, İ. (2015). *1780 1782 m(1195 1197) Tarih ve 4 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Barkan, Ö. L. (1966). "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (15451659)", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C.III, S. 5-6, s. 1-479.
- Bayram, İ. G. (2004). *49 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.
- Berktaş, İ. (2011). *86 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili Defterinin (1. Bölüm) Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.
- Bilgin A. ve Bozkurt, F. (2010). "Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytümâl Mukataaları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C. 20, S. 2, s. 1- 31.
- Bozkurt, F. (2011). "Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Araştırmaları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. 54, s. 91-120.
- Bozkurt, F. (2013). "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, C. 11, Sayı 22, s. 193-229.
- Canatan, K. (2011). "Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi", (Ed. K. Canatan, ve E. Yıldırım), *Aile Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul, s. 97-119.
- Demirel, Ö. (1990). "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", *Belleten*, C. 54, S. 211, s. 945-961.

- Demirel, Ö., Gürbüz, A. ve Tuş, M. (1992). “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, s. 89-153.
- Dumluoğlu, E. (2010). *7 No’lu Kütahya Şer’iyye Sicili Defterinin (1. Bölüm) Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.
- Farooqi, S. (2001). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Gümüşçü, O. (2016). *Tarihi Coğrafya*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- İnalçık, H. (1953-54). “15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 15, S. 1-4, s. 51-75.
- Kahveci (Yüngül), S. (2014). *9 No’lu Kütahya Şer’iyye Sicili (1812-1813m/1227-1229h.) Transkrip ve Değerlendirme*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Karaca, S. (2007). *Kütahya Şer’iyye Sicilleri 22 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.
- Karaslan, A. (2015). “Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülünde İlk Adım: Namzedlik”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C. 5, S. 2, s. 186-199.
- Kolay, A. (2001). *Kütahya Şer’iyye Sicilleri 72 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.
- Ortaylı, İ. (2001). “Osmanlı Devleti’nde Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, C. 24, s. 69-73.
- Özcan, T. (2005). “Muhallefât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, C. 30, s. 406-407.
- Özçelik, İ. (2013). *Devlet-i Aliyye’nin Toplumsal Düzeni Ve Kurumları*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özdeğer, H. (1988). *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul.
- Özkiraz, A. ve İşçi Baş, G. (2016). “Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma”, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* C. 18, S. 30, s. 87-95.
- Tabakoğlu, A. (1992). “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, s. 88.
- Ünal, V. (2013). “Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 26, s. 588-601.
- Yavuz, M. (2009). *Kütahya Şer’iyye Sicilleri 15 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.
- Yıldız, O. (2010). *21 Numaralı Kütahya Şer’iyye Sicili Transkripsiyon ve Kritiği*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya.

**VATANDAŞLARIN BARIŞ PINARI HAREKÂTINA YÖNELİK
ALGILARI: NEVŞEHİR ÖRNEĞİ**

**PERCEPTIONS OF THE CITIZENS ABOUT OPERATION
PEACE SPRING: THE CASE OF NEVŞEHİR**

*Hasan YAVUZER**

Özet

Türkiye güney komşusu Suriye sınırında yaşanan güvenlik endişelerini gidermek için diplomatik tüm yolları denemiştir. Bundan beklediği sonucu alamayınca 24 Ağustos 2016 da Fırat Kalkanı Harekâtını, 20 Ocak 2018’de de Zeytin Dalı Harekâtını gerçekleştirmiştir. 9 Ekim 2019 tarihinde de Barış Pınarı Harekâtını başlatmıştır.

Bu çalışmada Nevşehir il merkezinde yaşayan vatandaşların Barış Pınarı Harekâtı hakkındaki algılarını tespit etmek amaçlanmıştır. Anket toplamda 764 kişiye uygulanmış olup 762 tanesi geçerli kabul edilmiş ve analize tabi tutulmuştur. Katılımcıların 282’si (%37) kadınlardan, 480’i (%63) erkeklerden oluşmuştur.

Katılımcıların %83’ü Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye’nin meşru müdafaa hakkından kaynaklandığını düşünürken, %88,1’i de harekâtın, Türkiye’nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiği görüşündedir. Türkiye’nin Barış Pınarı Harekâtı’nı başlatma nedeni böyle bir harekate mecbur kalmasıdır diyen katılımcıların oranı ise %83,9’dur. Türk askerinin sivil vatandaşa zarar vermemeye azami gayreti gösterdiğine inananların toplamı %92,1, Bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum diyenlerin oranı %87,1 olmuştur.

Çalışmada Nevşehir il merkezinde yaşayan vatandaşların Barış Pınarı Harekâtına çok büyük destek verdikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Barış Pınarı Harekâtı, Suriye Milli Ordusu, terör örgütleri, IŞİD-DEAŞ,

Abstract

Turkey has tried all diplomatic means in order to resolve security concerns experienced in the Syrian border. When Turkey couldn’t get the expected result from this, two military action respectively Operation Euphrates Shield on August 24, 2016 and Operation Olive Branch on January 20, 2018, was carried out. Then, Turkey has undertaken Operation Peace Spring on October 9, 2019.

* Doç.Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/
Sosyoloji Bölümü Nevşehir / TÜRKİYE hasanyavuzer@nevsehir.edu.tr
Orcid: 0000-0002-6672-156X

In this study, it is aimed to determine the perceptions of citizens living in Nevşehir city center about Operation Peace Spring. The questionnaire was applied to 764 people in total and 762 of them were admitted and analyzed. 282 (37%) of the participants were women and 480 (63%) were men.

While 83% of the participants think that Peace Spring Operation arises from Turkey's right of self-defense, 88,1% of them have the opinion that the operation was carried out in order to eliminate the danger that occurs in Turkey's border line. The percentage of those who said that the reason for Turkey launching Peace Spring Operation was caused by being forced into such an operation is 83,9 %. In addition to this, 92,1% of the participants think that Turkish soldiers make the maximum effort not to harm the citizens, while 87,1% of participants declare that s/he also supports Operation Peace Spring on an individual basis.

In the study, it was determined that the citizens living in the city center of Nevşehir gave great support to the Peace Spring Operation.

Keywords: Operation Peace Spring, Syrian National Army, terrorist organizations, ISIS-DAESH,

Giriş

Türkiye'nin güney komşusu olan Suriye ile 911 kilometre sınırı bulunmaktadır. Suriye'de 15 Mart 1911'de başlayan ve halen devam eden iç çatışmalarda pek çok kişi sakatlanmış veya hayatını kaybetmiştir. Pek çok kişi de doğup büyüdüğü ve pek çok hatıralarının olduğu toprakları terk ederek komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır.¹ Bunlardan büyük bir kısmı da Türkiye'ye gelmiş ve 16 Temmuz 2020 tarihi itibarıyla Türkiye 3 milyon 600.710 Suriyeli'ye² ev sahipliği yapmaktadır. Her zaman mazlumların yanında yer alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti böyle zor günlerinde Suriyelilere yardım elini uzatmıştır.

İç kargaşanın hakim olduğu böyle bir ortamda Suriye'de çeşitli terör örgütleri kol gezmeye başlamıştır. Türkiye'nin yıllardan beri mücadele ettiği PKK ve PKK'nın uzantıları terör örgütleri Suriye'de etkin olmuş, Türkiye'yi taciz etmeye başlamışlardır. Daha da ileri giderek ABD ve Rusya'nın desteği ile sınır boylarında bir Kürt Devleti kurma planları uygulamaya konulmak istenmiştir.

ABD, Suriye'de bulunan ve Türkiye'nin terör örgütleri olarak kabul ettiği Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve Halk Koruma Birlikleri (YPG) gibi örgütlere tırlar dolusu silah ve mühimmat vermiştir. Buna gerekçe olarak da Irak Şam İslam Devleti (İŞİD), diğer adıyla DEAŞ, Suriye Demokratik Güçleri (SDG) ve rejim unsurları ile mücadelede onları desteklemek için böyle yaptığını dile getirmiştir. Türkiye her defasında bu yardımlara karşı çıkmış, bu mücadelenin bir NATO ülkesi ve Müttefik olan Türkiye ile beraber yapılmasını dile getirmiştir. Türkiye,

¹ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-9-yilina-girdi/1417715> (Erişim tarihi: 17.06.2020)

² <http://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim tarihi: 08.08.2020)

ABD'nin bu gerekçesini hiçbir zaman kabul etmemiş, bu durumu Türkiye sınırlarında bir Kürt Devleti kurulma projesi olarak kabul ve ilan etmiştir.

ABD ve Rusya'dan destek alarak Türkiye sınırında konuşlanan bu terör örgütleri zaman zaman Türkiye'ye taciz ateşleri açmış, sınır bölgelerinde yaşayan pek çok vatandaşın yaralanma ve ölümüne sebep olmuştur. Böyle bir ortamda Suriye, Türkiye için bir tehdit olmaya devam etmiştir. Türkiye ise güney komşusu Suriye sınırında yaşanan güvenlik endişelerini gidermek için diplomatik tüm yolları denemiştir. Bundan beklediği sonucu alamayınca 24 Ağustos 2016 da Fırat Kalkanı Harekâtı³, 20 Ocak 2018'de de Zeytin Dalı Harekâtı⁴ gerçekleştirmiştir. 9 Ekim 2019 tarihinde de Barış Pınarı Harekâtı başlamıştır.

Barış Pınarı Harekâtı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK), Suriye'de silahlı muhaliflerin çatı örgütü Milli Ordu ile birlikte Halk Savunma Birlikleri'nin (YPG) omurgasını oluşturduğu Suriye Demokratik Güçleri'ne (SDG) karşı başlatıldığı bir operasyondur.⁵

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kararıyla 9 Ekim 2019 Çarşamba günü 16.00 da, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) havan topları ve savaş uçaklarıyla Suriye'nin kuzeyini bombalamaya başlamıştır. Harekâtın ismi Erdoğan'ın Suriye topraklarını barış pınarıyla sulamak ifadesinden yola çıkarak "Barış Pınarı Harekâtı" olarak belirlenmiştir.

Bu harekât ile hem Suriye sınırındaki tehlikeyi bertaraf edip Suriye sınırında güvenli bölge sağlamak hem de ABD ve Rusya'nın desteği ile sınır boylarında bir Kürt Devleti kurma planlarının önüne geçmek hedeflenmiştir. Bu harekâtın bir diğer amacı ise ülkemize sığınan Suriyeli vatandaşların yurtlarına geri dönebilmeleri adına bu bölgeleri yaşanılabilir hale getirmek olarak ilan edilmiştir.

Bu harekâtı itibarsızlaştırmak ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin bu harekâtı durdurması konusunda uluslararası arenada olumsuz açıklama, haber ve yorumlar yapılmıştır. Türkiye'ye baskı yapılarak Türkiye'nin bu harekâtı durdurması istenmiştir. Dışişleri Bakanlığı ise, uluslararası arenada Barış Pınarı Harekâtı'nı hedef alan haber ve yorumlar için, "AB ve NATO tarafından terör örgütü kabul edilen PKK'nın Suriye kolu PYD/YPG unsurları hedef alınmaktadır. Harekât, uluslararası hukuk temelinde, Birleşmiş Milletler Şartının 51. maddesinden kaynaklanan meşru müdafaa hakkımız ve BM Güvenlik Konseyinin terörizmle mücadeleyle ilişkin kararları uyarınca yürütülmektedir" açıklamasında bulunmuştur.⁶ Bakanlık zaman zaman da bu açıklamayı yinelemiştir.

³ https://setav.org/assets/uploads/2017/10/R91_FKA.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2020)

⁴ <https://www.takvim.com.tr/guncel/2018/01/20/tsk-zeytin-dali-harekati-basladi> (15.03.20209)

⁵ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50017159> (Erişim tarihi: 14-10-2019).

⁶ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-disislerinden-baris-pinari-harekati-aciklamasi-41348876> (Erişim Tarihi: 8.5.2020)

Cumhurbaşkanı ve Milli Savunma Bakanı da başta olmak üzere her kademedeki yetkililer bu ve benzer açıklamaları tekrar etmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyet'i bu harekât esnasında cephede üzerine düşen görevleri yerine getirirken diğer taraftan uluslararası diplomasi faaliyetlerini de yürütmüştür. Çünkü Avrupa Birliği ve pek çok ülke Türkiye'nin meşru müdafaasını ve güvenli bölge oluşturmak istemesini, Suriye'yi işgali olarak nitelendirirken, ABD başkanı Trump tarafından da Türkiye'nin aleyhine açıklamalar yapılarak, Türkiye'nin harekâtı durdurması için tehdit mektupları yazılmıştır. Türkiye ise tavrından ve sınır ötesi askeri harekâtından vazgeçmeyerek planlarını uygulamaya devam etmiştir. Tüm karşı çıkma ve engelleme faaliyetlerine karşı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da konuyla ilgili olarak *"Barış Pınarı Harekâtı kesinlikle devam edecek. Burada son terörist bölgeyi terk etmedikten sonra biz bu işi bırakmayız. Bu, işin bir boyutu. İkinci olarak, diğer ülkeler buradan çıkmadıktan sonra biz buradan çıkmayız. Biz Suriye'nin birliğine, beraberliğine ve bütünlüğüne taraftarız. Asla parçalanmasını da istemeyiz. Eğer diğer ülkeler de buna taraftarlar ise kendilerinin de bunu ispat etmeleri lazım"* demiştir.⁷ Benzer açıklamalar başta Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ve Dış İşleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu olmak üzere diğer yetkililer tarafından da her vesile ile dile getirilmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda ABD ve Rusya'nın verdiği güvenceler ile harekâta son verilmiştir.

Araştırmanın Konusu:

Bu araştırmanın konusu *'Vatandaşların Barış Pınarı Harekâtı'na Yönelik Algıları: Nevşehir Örneği'*dir.

Araştırmanın Amacı:

Bu çalışmada Nevşehir il merkezinde yaşayan vatandaşların Barış Pınarı Harekâtı hakkındaki algılarını tespit etmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi:

Türkiye yıllardan beri PKK, PYD, YPG ve IŞİD-DEAŞ gibi ulusal güvenliğe zarar vermeye çalışan tüm terör örgütleriyle mücadele etmektedir. Barış Pınarı Harekâtı'nın gerçekleşmesinin en önemli sebeplerinden bir tanesi terör örgütlerinin sınırlarımıza da uzanarak ulusal güvenliğe zarar vermeye çalışmasını engellemektir. Böylece ülkemizi ve sınırlarımızı terör örgütlerinden uzak tutmaktır.

Dolayısıyla Barış Pınarı Harekâtı ülkeyi ve tüm ülke genelini ilgilendiren bir konudur. Nevşehir ili Anadolu'nun merkezinde tarihi, kültürel ve doğal zenginlikleri ile bilinen Kapadokya bölgesinde yer almaktadır. Farklı

⁷ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-baris-pinari-harekati-kesinlikle-devam-edecek-440092.html> (Erişim Tarihi: 08.08.2020)

özelliklerinden dolayı Nevşehir’de farklı illerden de insanlar yaşamaktadır. Dolayısıyla mozaik bir yapı ortaya çıkmaktadır. Anadolu’nun bu küçük ve şirin şehri Nevşehir’de yaşayan vatandaşların Barış Pınarı Harekâtına bakışlarını araştırmak ve algılarını ortaya koymak araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın önemini artıran bir başka husus ise tespit edebildiğimiz kadarı ile bu çalışmanın alanında yapılan ilk çalışma olmasıdır. Çünkü Barış Pınarı Harekâtının devam ettiği günlerde konuyla ilgili anket sorularının hazırlıkları başlamış, hazırlanan anket soruları üniversitenin etik kuruluna sunulmuştur. 15.10.2019 tarih ve 17 sayılı karar ile de Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurulundan onay alınmıştır. Üniversitenin etik kurulundan onay alınmasını müteakip 20.10.2019 tarihinde il merkezinde yaşayan vatandaşlara anket uygulanmaya başlanmıştır. Bu kadar erken bir zamanda uygulanan bir anket çalışması ve bu çalışmanın verileri çalışmaya önem katmaktadır.

Bir başka önemli nokta da sadece Nevşehir’liler değil, Nevşehir’de yaşayan ancak Nevşehir dışından farklı illerden olan çok sayıda kişilerin de çalışmaya katılmış olmasıdır.

Araştırmanın Yöntemi:

Bu araştırma nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Konuyla ilgili hazırlanan anket soruları üniversitenin etik kuruluna sunulmuş ve 15.10.2019 tarih ve 17 sayılı karar ile Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurulundan onay alınmıştır.⁸ Etik kurulu onayından sonra 20 Ekim 2019 - 20 Kasım 2019 tarihleri arasında Nevşehir il merkezinde yaşayan vatandaşlara anket uygulanmıştır. Veriler anket tekniği aracılığı ile toplanmıştır. Kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cinsiyet, yaş, doğum yeri, medeni durum, eğitim durumu ve meslek sorularının yer aldığı demografik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili likert ölçekli 23 soru yer almaktadır ve katılımcıların bu harekâta yönelik algı ve kanaatleri ölçülmüştür.

Anket toplamda 764 kişiye uygulanmış olup 762 tanesi geçerli olmuş ve analize tabi tutulmuştur. Katılımcıların 282’si kadın, 480’i erkeklerden oluşmuştur. Katılımcılara Nevşehir ilinde tesadüfi örnekleme yolu ile ulaşılmıştır. Veriler SPSS 25.0 Nicel Veri Analiz Programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen veriler sosyolojik bir bakış açısıyla analiz edilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi:

Araştırmanın evreni Nevşehir il merkezidir. İl merkezinin tamamını kapsayacak bir planlama yapılmış ve anket uygulaması da ona göre gerçekleştirilmiştir. Çalışma gönüllülük esasına göre il merkezinin genelini kapsamaktadır. Evreni temsil edecek örneklem belirlenirken rastgele örneklem seçme yöntemi kullanılmıştır.

⁸ 15.10.2020 tarih ve 17 sayılı etik kurul kararı

1. Bulgular

1.1. Demografik Veriler

Daha önce de belirtildiği üzere katılımcılara Nevşehir ilinde tesadüfi örnekleme yolu ile ulaşılmıştır. Veriler SPSS 25.0 Nicel Veri Analiz Programı ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Ankete verdiği cevaplar geçerli kabul edilenlerin 282 tanesi kadın, 480 tanesi erkektir. Kadınlar toplam sayının %37'sini, erkekler ise %63'ünü oluşturmaktadır.

Ankete katılanların yaş dağılımına bakıldığında, 18-30 yaş arasında 236 kişi (%31,1), 31-45 arasında 262 kişi (%34,6), 46-59 arasında 181 kişi (%23,9), 60 ve üzeri yaş aralığında ise 79 (%10,4) kişi bulunmaktadır. 18-45 yaş aralığında olanlar %65,7 olmuş, 18-59 yaş aralığında olanlar ise %89,6 olarak belirlenmiştir. Büyük çoğunluğun 18-59 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcılardan 505 (%66,1) kişi Nevşehir, 45 (%5,9) kişi Kayseri, 25 (%3,3) kişi Niğde, 18 (%2,4) kişi Aksaray, 15 (%2,0) kişi Kırşehir, 13 (%1,7) kişi Adana, 13 (%1,7) kişi Ankara, 9 (%1,2) kişi Yozgat, 8 (%1,0) kişi İstanbul, Kahramanmaraş 7 (%0,9) kişi, Mersin 6 (%0,8) kişi, Erzurum 5 (%0,7) kişi, Samsun 4 (%0,5) kişi doğumlu olduğu görülmüştür. Bunların dışında daha az oranlarda da değişik şehirlerden katılımcılar olmuştur. 29 kişi ise doğum yerini belirtmemiştir.

Katılımcıların medeni durumuna bakıldığında 204 tanesinin bekâr (%26,8), 496 tanesinin evli (%65,2), 61 (%8) tanesinin ise dul olduğu görülmektedir. Bir kişi medeni durumunu belirtmemiştir.

Katılımcılardan 142 (%18,9) kişi ilkokul, 137 kişi ortaokul (%18,2), 222 kişi (%29,6) lise, 76 kişi (%10,1) ön lisans, 151 kişi lisans (%20,1), 23 kişinin de (%3,1) lisansüstü eğitim seviyesinde olduğu belirlenmiştir. 11 kişi eğitim durumunu belirtmemiştir.

Katılımcılardan 132 (%17,4) kişi esnaf, 83 (%11,0) kişi serbest meslek, 129 (%17,0) kişi memur, 114 kişi (%15,1) kişi işçi, 124 (%16,4) kişi ev hanımı, 65 (%8,6) kişi emekli, 5 (%0,7) kişi çiftçi, 105 (%13,9) kişinin ise diğer şeklinde mesleklere sahip oldukları ortaya çıkmıştır. 5 kişinin mesleği tespit edilememiştir.

1.2. Örneklemin Barış Pınarı Harekâtına Yönelik Veriler

Katılımcıların Barış Pınarı Harekâtına yönelik değerlendirmeleri çeşitli ifadeler bağlamında ölçülmeye çalışılmış ve bunun sonucunda aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlar tablo olarak verilmiş ve tabloların altında da gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Tablo: 1

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkından kaynaklanmaktadır.	%4,7	%4,5	%7,8	%23,5	%59,5
Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirilmektedir.	%4,1	%3,1	%4,6	%24,5	%63,6
Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtını gerçekleştirmesinin sebebi böyle bir harekâta mecbur kalmasındandır.	%3,8	%5,1	%7,2	%25,2	%58,7
Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye Suriye'nin topraklarını ilhak edecek iddiaları gerçekleri yansıtmamaktadır.	%5,3	%5,0	%8,2	%24,6	%56,9
Barış Pınarı Harekâtıyla "Kürtlerin öldürülmesi hedeflenmektedir" iddiası gerçekleri yansıtmamaktadır.	%5,9	%4,3	%5,6	%20,2	%63,9
Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk kamuoyundan büyük bir destek vardır.	%3,0	%7,1	%8,1	%30,3	%51,4
Barış Pınarı Harekâtı konusunda siyasi partilerin çoğunun yaklaşımları milli menfaatler ve ülke çıkarları doğrultusunda olmuştur.	%4,7	%8,4	%17,1	%30,3	%39,5
Barış Pınarı Harekâtı konusunda Batılı müttefiklerimiz ile Rusya ve Çin gibi ülkeler Türkiye'yi yalnız bırakmışlardır.	%5,5	%4,5	%18,3	%31,6	%40,1
Barış Pınarı Harekâtı konusunda İslam Ülkeleri ve Arap Birliği gereken desteği vermemişlerdir.	%5,8	%2,8	%9,6	%24,5	%57,4
Barış Pınarı Harekâtı konusunda KKTC Cumhurbaşkanı'nın açıklaması gerçeklerle bağdaşmamaktadır.	%5,1	%5,2	%16,8	%18,3	%54,5
Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk dünyasından gerekli destek verilmiştir.	%5,0	%6,7	%13,3	%28,8	%46,2

"Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkından kaynaklanmaktadır." şeklindeki ifadeye %59,5 oranla büyük çoğunluk "kesinlikle katılıyorum", %23,5 "katılıyorum" şeklinde görüş bildirmiştir. %4,7 gibi bir oran "kesinlikle katılmıyorum", %4,5 "katılmıyorum" demiş, %7,8 de "kararsızım" cevabı vermiştir. Katılımcılardan "kesinlikle katılıyorum" ve "katılıyorum" şeklinde görüş bildirerek Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkından kaynaklandığına inananlar %83 olarak belirlenmiştir. Bu görüşte olmayıp "kesinlikle katılmıyorum" ve "katılmıyorum" diyenlerin toplamı %9,2 olarak belirlenmiştir.

"Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirilmektedir" ifadesine %63,6 gibi büyük bir oranla "kesinlikle katılıyorum" işaretlenmiştir. Katılıyorum diyenler %24,5 olarak belirlenmiştir. "Kesinlikle katılmıyorum" diyenlerin oranı %4,1,

“katılmıyorum” diyenler %3,1 olmuş, %4,6 da kararsız olduğunu beyan etmiştir. Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye’nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiğine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” diyenlerin toplamı %88.1 gibi yüksek bir orana tekabül etmektedir. Aksi görüşte olup “kesinlikle katılmıyorum” ve “katılmıyorum” diyenlerin toplamı %7.2 gibi düşük bir oranda kalmıştır.

“Türkiye’nin Barış Pınarı Harekâtının sebebi böyle bir harekâta mecbur kalmasındandır” ifadesine %58,7 “kesinlikle katılıyorum”, %25,2 “katılıyorum” derken, %3,8 gibi düşük bir oran “kesinlikle katılmıyorum”, %5,1 “katılmıyorum” demiş, %7,2 oranında kararsızım şeklinde görüş bildirmiştir. Türkiye’nin Barış Pınarı Harekâtının sebebinin böyle bir harekâta mecbur kalmasından kaynaklandığına “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” cevabı verenlerin toplamı %83,9 olarak belirlenmiştir. %8,9 oranında bir katılımcı da “kesinlikle katılmıyorum” ve “katılmıyorum” demiştir.

“Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye Suriye’nin topraklarını ilhak edecek iddiaları gerçekleri yansıtmamaktadır” ifadesine %56,9 gibi bir oran “kesinlikle katılıyorum”, %24,6 “katılıyorum” demiştir. Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye, Suriye’nin topraklarını ilhak edecek iddialarının gerçekleri yansıtmadığına inananların toplamı %81,5 olarak tespit edilmiştir. Bu görüşe katılmadığını beyan edenlerden %5,3 gibi bir oran “kesinlikle katılmıyorum”, %5,0 “katılmıyorum” yanıtını vermiştir. Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye, Suriye’nin topraklarını ilhak edecek iddialarının gerçekleri yansıtmadığına katılmayanların toplamı %10,3 olmuş, katılımcıların %8,2’i de kararsız olduğunu beyan etmiştir.

“Barış Pınarı Harekâtıyla Kürtlerin öldürülmesi hedeflenmektedir iddiası gerçekleri yansıtmamaktadır” ifadesinde %63,9’luk büyük çoğunluk “kesinlikle katılıyorum”, %20,2 “katılıyorum” görüşünde birleşirken, %5,9’luk çok düşük bir oran ise aksini bildirerek “kesinlikle katılmıyorum”, %4,3 “katılmıyorum”, %5,6 “kararsızım” demiştir. O günlerde “Barış Pınarı Harekâtıyla ‘Kürtlerin öldürülmesi hedeflenmektedir’ iddiası ortaya atılmıştı. “Barış Pınarı Harekâtıyla Kürtlerin öldürülmesi hedeflenmektedir” iddiasının gerçekleri yansıtmadığına inananların toplamı %84,1 gibi yüksek olduğu görülmektedir. Bu görüşe katılmayanların toplamı % 10,2 olarak belirlenmiştir.

“Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk kamuoyundan büyük bir destek vardır” görüşüne %51,4 oranında “kesinlikle katılıyorum” demiş, %30,3 katıldığını beyan etmiştir. %3,0’lük bir oran “kesinlikle katılmıyorum”, %7,1 “katılmıyorum”, %8,1 “kararsızım” görüşünde birleşmiştir. Katılımcıların %81,7’si Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk kamuoyundan büyük bir destek olduğunu düşünmektedir. Bu görüşte olmayanların toplamı %10,1 olarak belirlenmiştir.

“Barış Pınarı Harekâtı konusunda siyasi partilerin çoğunun yaklaşımları milli menfaatler ve ülke çıkarları doğrultusunda olmuştur” ifadesine %39,5’luk

bir oran “kesinlikle katılıyorum”, %30,3 “katılıyorum” derken, %4,7’lük bir oran aksini düşünerek “kesinlikle katılmıyorum”, %8,4 “katılmıyorum”, %17,1 “kararsızım” demiştir. Katılımcılardan “Barış Pınarı Harekâtı konusunda siyasi partilerin çoğunun yaklaşımları milli menfaatler ve ülke çıkarları doğrultusunda olmuştur” görüşünde birleşenlerin toplamı %69,8 olmuştur. Bu görüşe katılmayanların toplamı %13,1 olarak belirlenmiştir.

“Barış Pınarı Harekâtı konusunda Batılı müttefiklerimiz ile Rusya ve Çin gibi ülkeler Türkiye’yi yalnız bırakmışlardır” ifadesine %40,1’lik oran “kesinlikle katılıyorum”, %31,6 “katılıyorum” derken, %5,5 “kesinlikle katılmıyorum”, %4,5’luk oran “katılmıyorum”, %18,3 “kararsızım” demiştir. Barış Pınarı Harekâtı konusunda Batılı müttefiklerimiz ile Rusya ve Çin gibi ülkelerin Türkiye’yi yalnız bıraktıklarına inananların toplamı %71,7 olmuştur. Bu görüşe katılmayanların toplamı %10 olarak belirlenmiştir. Kararsız olduklarını beyan edenler ise %18,3 olarak tespit edilmiştir.

“Barış Pınarı Harekâtı konusunda İslam Ülkeleri ve Arap Birliği gereken desteği vermemişlerdir” ifadesine %57,4’lük gibi büyük bir oran “kesinlikle katılıyorum”, %24,5 “katılıyorum” derken, %2,8’lik gibi çok düşük bir oran “katılmıyorum”, %5,8 “kesinlikle katılmıyorum”, %9,6 “kararsızım” demiştir. Barış Pınarı Harekâtı konusunda İslam Ülkeleri ve Arap Birliği gereken desteği vermemişlerdir ifadesine katılanların toplamı %81,9 olmuş, bu görüşe katılmayanların toplamı %8,6 de kalmıştır.

“Barış Pınarı Harekâtı konusunda KKTC Cumhurbaşkanı’nın açıklaması gerçeklerle bağdaşmamaktadır” şeklindeki ifadeye katılımcıların yarısından fazlasını teşkil eden %54,5 oran “kesinlikle katılıyorum”, %18,3 “katılıyorum” derken, %5,1’lik bir oran “kesinlikle katılmıyorum”, %5,2 de “katılmıyorum”, %16,8 “kararsızım” görüşünü bildirmiştir. Barış Pınarı Harekâtı konusunda KKTC Cumhurbaşkanı’nın açıklaması gerçeklerle bağdaşmamaktadır görüşüne katılanların toplamı %72,8 olmuştur. %10,3’lük bir oran bu görüşe katılmadığını bildirmiştir.

“Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk dünyasından gerekli destek verilmiştir” şeklindeki ifadeye %46,2 “kesinlikle katılıyorum”, %28,8 “katılıyorum” derken, %5,0 şeklindeki düşük oran ise “kesinlikle katılmıyorum”, %6,7 “katılmıyorum”, %13,3 “kararsızım” demiştir. Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk dünyasından gerekli destek verilmiştir şeklindeki ifadeye Türk Dünyasından gerekli destek verildiği görüşünde olanların toplamı %75 olarak belirlenmiştir. %11,7 ise gerekli desteğin verilmediği görüşünde olduklarını beyan etmiştir.

Tablo: 2

Hasan Yavuzer
Vatandaşların Barış Pınarı Harekâtına Yönelik Algıları: Nevşehir Örneği
Perceptions of The Citizens About Operation Peace Spring: the Case of Nevşehir

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sahada olduğu gibi diplomaside de büyük başarı elde edilmek için hükümet her yola başvurmakta ve tüm imkânları kullanmaktadır.	%4,5	%4,7	%11,3	%26,6	%52,8
Sosyal Medyada Barış Harekâtını olumsuz etkileyecek ve aleyhte kamuoyu oluşturacak yanlış ve taraflı propagandalar yapılmaktadır.	%3,4	%7,2	%11,7	%26,8	%51,0
Türk kamuoyu ve hükümet de sosyal medyayı çok iyi kullanmaktadır.	%3,1	%8,1	%14,0	%29,5	%45,3
Türk askeri sivil vatandaşa zarar vermemeye azami gayreti göstermektedir.	%2,3	%2,4	%3,3	%18,7	%73,4
Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapıldıysa bu harekât da aynı şart ve duygular ile yapılmaktadır.	%3,3	%5,0	%10,5	%22,5	%58,6
Zor ve uzun bir süreç olmasına rağmen Barış Pınarı Harekâtı çok uzun sürmemiştir.	%3,4	%4,8	%12,5	%31,8	%47,4
Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili olarak ABD ile yaptığı anlaşmada Türkiye büyük kazanımlar elde etmiştir.	%8,4	%9,8	%22,2	%25,3	%34,3
5 gün ve 120 saat ile sınırlı anlaşmanın sonunda da Türkiye yine büyük kazanımlar elde edecektir.	%7,1	%8,4	%23,4	%26,6	%34,4
Bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum.	%3,6	%2,2	%7,1	%22,6	%64,5
Eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim.	%4,9	%3,6	%11,7	%20,2	%59,6
Barış Pınarı Harekâtı sonucunda Suriye, yaşanılabilir bir hale gelecektir.	%8,9	%8,8	%20,6	%21,1	%40,6
Barış Pınarı Harekâtından sonra Türkiye'deki Suriyelilerin büyük bir kısmı ülkelerine dönecektir.	%20,3	%10,2	%19,8	%18,3	%31,3

“Sahada olduğu gibi diplomaside de büyük başarı elde edilmek için hükümet her yola başvurmakta ve tüm imkânları kullanmaktadır” ifadesine %52,8’lik çoğunluk “kesinlikle katılıyorum” derken, %26,6 “katılıyorum”, %4,5 “kesinlikle katılmıyorum”, %4,7 “katılmıyorum” görüşünü bildirmiştir. Sahada olduğu gibi diplomaside de büyük başarı elde edilmek için hükümet her yola başvurmakta ve tüm imkânları kullanmaktadır görüşünü destekleyenlerin toplamı %79,4 olmuştur. Bu görüşe katılmadığını bildirenlerin toplamı %9,7, bu konuda kararsız olduğunu beyan edenler ise %11,3 olarak tespit edilmiştir.

“Sosyal medyada Barış Harekâtını olumsuz etkileyecek ve aleyhte kamuoyu oluşturacak yanlış ve taraflı propagandalar yapılmaktadır” şeklindeki ifadeye %51,0 gibi bir oran “kesinlikle katılıyorum”, %26,8 “katılıyorum”

derken, %3,4'lük oran "kesinlikle katılmıyorum", %7,2 "katılmıyorum" görüşünü bildirmiştir. Sosyal Medyada Barış Harekâtını olumsuz etkileyecek ve aleyhte kamuoyu oluşturacak yanlış ve taraflı propagandalar yapılmaktadır şeklindeki ifadeye katılanların toplamı %77,8, katılmayanların toplamı %10,6, kararsızların toplamı %11,7 olmuştur.

Türk kamuoyu ve hükümet de sosyal medyayı çok iyi kullanmaktadır" ifadesine "kesinlikle katılanlar" %45,3, "katılanlar" %29,5 olmuştur. Türk kamuoyu ve hükümetin de sosyal medyayı çok iyi kullandığı görüşünde olanların toplamı %74,8 olarak belirlenmiştir. Bu görüşe kesinlikle katılmadığını beyan edenler %3,1, katılmıyorum diyenler %8,1, bunların toplamı %11,2, kararsız olanlar ise %14,0 olarak tespit edilmiştir.

"Türk askeri sivil vatandaşa zarar vermemeye azami gayreti göstermektedir" ifadesine çok yüksek bir oranla %73,4 düzeyinde "kesinlikle katılıyorum" denirken, %18,7 "katılmıyorum" cevabı verilmiştir. Türk askerinin sivil vatandaşa zarar vermemeye azami gayreti gösterdiğine inananların toplamı %92,1 olmuştur. Bu görüşe %2,3 "kesinlikle katılmıyorum", %2,4 "katılmıyorum" cevabı verilmiştir. Bu görüşe katılmayanların toplamı %4,7'de kalmıştır. %3,3 kararsız olduğunu beyan etmiştir.

"Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapıldıysa bu harekât da aynı şart ve duygular ile yapılmaktadır" ifadesi için %58,6 düzeyinde "kesinlikle katılıyorum", %22,5 "katılıyorum" şeklinde görüş belirtilirken, %3,3 "kesinlikle katılmadığını", %5,0 da "katılmadığını" beyan etmiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapıldıysa bu harekât da aynı şart ve duygular ile yapılmaktadır görüşüne katılanların toplamı %81,1, katılmayanların toplamı %8,3 olmuş, %10,5 da kararsız olduğunu bildirmiştir.

"Zor ve uzun bir süreç olmasına rağmen Barış Pınarı Harekâtı çok uzun sürmemiştir" ifadesinde %47,4'lük oran "kesinlikle katılıyorum" görüşünde birleşirken, %31,8 "katılıyorum", %3,4 "kesinlikle katılmıyorum", %4,8 "katılmıyorum" cevabını vermiştir. Barış Pınarı Harekâtının zor bir süreç olacağı ve uzun zaman alacağı gündeme getirilmiş, Barış Pınarı Harekâtı ile Türkiye'nin bataklığa saplanacağı iddia edilmişti. Zor ve uzun bir süreç olmasına rağmen Barış Pınarı Harekâtının uzun sürmediği inancında olanların toplamı %79,8 olarak belirlenmiştir. Aksini düşünenler %8,2 olmuş, kararsız olanlar %12,5 olarak belirlenmiştir.

"Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili olarak ABD ile yaptığı anlaşmada Türkiye büyük kazanımlar elde etmiştir" ifadesine katılımcıların %34,3'ü "kesinlikle katılıyorum", %25,3 "katılıyorum" derken, katılımcıların %8,4'ü ise "kesinlikle katılmıyorum", %9,8 "katılmıyorum" demiştir. Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili olarak ABD ile yaptığı anlaşmada Türkiye büyük kazanımlar elde etmiştir ifadesine katılanların toplamı %59,6, katılmayanlar %18,2 olmuştur. %22,2 kararsız olduğunu bildirmiştir.

“5 gün ve 120 saat ile sınırlı anlaşmanın sonunda da Türkiye yine büyük kazanımlar elde edecektir” ifadesi için katılımcıların %34,4’ü “kesinlikle katılıyorum”, %26,6 “katılıyorum” derken, %7,1’i ise “kesinlikle katılmıyorum”, %8,4 “katılmıyorum” demiştir. 5 gün ve 120 saat ile sınırlı anlaşmanın sonunda da Türkiye yine büyük kazanımlar elde edecektir görüşünde olanlar %61 olarak belirlenmiştir. Bu görüşe katılmayanların toplamı %15,5 olmuştur. Kararsız olanlar %23,4 olarak belirlenmiştir.

“Bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum” ifadesine katılımcılar %64,5 düzeyinde “kesinlikle katılıyorum” derken, %22,6 “katılıyorum” cevabı vermiştir. Bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum diyenlerin toplamı %87,1 olarak belirlenmiştir. %3,6 kesinlikle katılmadığını bildirmiş, %2,2 gibi düşük bir oran ise “katılmıyorum” demiştir. Katılmayanların toplamı %5,8’de kalmıştır. Bu konuda %7,1 kararsız olduklarını beyan etmiştir.

“Eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim” ifadesine katılımcıların %59,6’u “kesinlikle katılıyorum”, %20,2’si “katılıyorum” derken, katılımcıların %4,9’u “kesinlikle katılmıyorum”, %3,6’sı ise “katılmıyorum” görüşünü bildirmiştir. Eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim diyenlerin toplamı %79,8 olmuştur. Eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben bulunmak istemem diyenler %8,5 olmuş, bu konuda kararsız olduğunu beyan edenler ise %11,7 olarak tespit edilmiştir.

“Barış Pınarı Harekâtı sonucunda Suriye, yaşanılabilir bir hale gelecektir” ifadesine katılımcıların %40,6’sı “kesinlikle katılıyorum”, %21,2 “katılıyorum” derken, katılımcıların %8,9 “kesinlikle katılmıyorum”, %8,8’i ise “katılmıyorum” demiştir. %20,6 kararsızım cevabı vermiştir. Barış Pınarı Harekâtı sonucunda Suriye, yaşanılabilir bir hale gelecektir görüşünde olanların toplamı %61,8 olarak belirlenmiştir. Aksini düşünenler % 17,7 olarak belirlenmiştir.

“Barış Pınarı Harekâtından sonra Türkiye’deki Suriyelilerin büyük bir kısmı ülkelerine dönecektir” ifadesi için katılımcılar %31,3 oranında “kesinlikle katılıyorum”, %18,3 “katılıyorum” demiş, katılımcıların %20,3’ü “kesinlikle katılmıyorum”, %10,2 oranında ise “katılmıyorum” demiştir. Barış Pınarı Harekâtından sonra Türkiye’deki Suriyelilerin büyük bir kısmı ülkelerine döneceği görüşüne katılanların toplamı %49,6, katılmayanların toplamı %30,5, kararsız olanlar %19,8 olarak belirlenmiştir.

Verilerde de görüldüğü üzere katılımcıların Barış Pınarı Harekâtı konusundaki düşüncelerine bakıldığında her konuda çok büyük çoğunluğun olumlu görüş bildirdiği görülmüştür.

2. Verilerin Analizi

Barış Pınarı Harekâtının devam ettiği günlerde Nevşehir il merkezinde yaşayan vatandaşlara bir anket uygulanmış, halkın bu konudaki algıları tespit edilmek istenmiştir. Katılımcılara Nevşehir ilinde tesadüfi örnekleme yolu ile ulaşılmıştır. Veriler SPSS 25.0 Nicel Veri Analiz Programı ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Anket 282 tanesi kadın, 480 tanesi erkek olmak üzere toplamda 762 katılımcıya uygulanmıştır. Kadınlar toplam sayının %37'sini, erkekler ise %63'ünü oluşturmaktadır. Ankete katılanların yaş dağılımına bakıldığında, 18-30 yaş arasında 236 kişi (%31,1), 31-45 arasında 262 kişi (%34,6), 46-59 arasında 181 kişi (%23,9), 60 ve üzeri yaş aralığında ise 79 (%10,4) kişi bulunmaktadır. 18-45 yaş aralığında olanlar %65,7 olmuş, 18-59 yaş aralığında olanlar ise %89,6 olarak belirlenmiştir. Büyük çoğunluğun 18-59 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Anket Nevşehir il merkezinde yaşayan halka uygulanmasına rağmen sadece Nevşehirli değil farklı şehirlerden gelerek Nevşehir'de yaşayan kişiler de bu anket çalışmasına katılmıştır. Katılımcılardan 505 (%66,1) kişi Nevşehir, 45 (%5,9) kişi Kayseri, 25 (%3,3) kişi Niğde, 18 (%2,4) kişi Aksaray, 15 (%2,0) kişi Kırşehir, 13 (%1,7) kişi Adana, 13 (%1,7) kişi Ankara, 9 (%1,2) kişi Yozgat, 8 (%1,0) kişi İstanbul, Kahramanmaraş 7 (%0,9) kişi, Mersin 6 (%0,8) kişi, Erzurum 5 (%0,7) kişi, Samsun 4 (%0,5) kişi doğumlu olduğu görülmüştür. Bunların dışında farklı oranlarda değişik şehirlerden de katılım olmuş, 29 kişi ise doğum yerini belirtmemiştir.

Katılımcıların medeni durumuna bakıldığında 204 tanesinin bekâr (%26,8), 496 tanesinin evli (%65,2), 61 (%8) tanesinin ise dul olduğu ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların %65,2 gibi yüksek oranda halen evli olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcılardan 142 (%18,9) kişi ilkökul, 137 kişi ortaokul (%18,2), 222 kişi (%29,6) lise, 76 kişi (%10,1) ön lisans, 151 kişi lisans (%20,1), 23 kişinin de (%3,1) lisansüstü eğitim seviyesinde olduğu belirlenmiştir. Veriler eğitim seviyesi bakımından her kademedeki eğitim seviyesinden yeterli katılım olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcılardan 132 (%17,4) kişi esnaf, 83 (%11,0) kişi serbest meslek, 129 (%17,0) kişi memur, 114 kişi (%15,1) kişi işçi, 124 (%16,4) kişi ev hanımı, 65 (%8,6) kişi emekli, 5 (%0,7) kişi çiftçi, 105 (%13,9) kişinin ise diğer şeklinde mesleklere sahip oldukları ortaya çıkmıştır. İşçi, memur, ev hanımı, çiftçi, emekli, esnaf ve serbest meslek olmak üzere her alanda katılımcı olduğu görülmektedir. Bu kategorilerde yer almayanlar diğer şikkını işaretlemiş, bu durum katılımın daha geniş meslek gruplarını kapsadığını ortaya koymuştur.

Türkiye Suriye meselesinin diplomatik yollarla çözülmesini istemiş, diplomatik girişimlerden sonuç alınamayınca Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından 09.10.2019 tarihinde saat 16:00'dan itibaren Barış Pınarı Harekâtı başlatılmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Türk Silahlı Kuvvetleri

(TSK) tarafından Barış Pınarı Harekâtının başlatıldığını resmi Twitter hesabından şu ifadelerle duyurmuştur. “*Türk Silahlı Kuvvetlerimiz Suriye Milli Ordusu’yla birlikte Suriye’nin kuzeyinde PKK/YPG ve DEAŞ terör örgütlerine karşı #BarışPınarıHarekatı’nı başlatmıştır. Amacımız güney sınırımızda oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek ve bölgeye barış ve huzuru getirmektir.*”⁹

Başta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar olmak üzere her kademedeki ilgili ve yetkili diğer kişi ve kurumlar tarafından her vesile ile ülke ve dünya kamuoyuna Barış Pınarı Harekâtında Türkiye’nin haklı davası dile getirilmiş, Barış Pınarı Harekâtının Türkiye’nin meşru müdafaa hakkından kaynaklandığı bildirilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı da 09.10.2019 tarihli Basın Açıklamasında Barış Pınarı Harekâtı ile şu bilgileri vermiştir: “*Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın talimatları ile hazırlanan ‘Barış Pınarı Harekât Planı’ Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından bugün saat 16.00’den itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Harekât, ülkemizin uluslararası hukuktan kaynaklanan hakları, BMGK’nin terörle mücadeleye yönelik özellikle 1373 (2001), 1624 (2005), 2170 (2014), 2178 (2014), 2249 (2015), 2254 (2015) sayılı kararları ve BM sözleşmesinin 51’inci maddesinde yer alan ‘Meşru Müdafaa Hakkı’ çerçevesinde, Suriye’nin toprak bütünlüğüne saygılı olarak icra edilmektedir.*”¹⁰ Katılımcılardan “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” şeklinde görüş bildirerek Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye’nin meşru müdafaa hakkından kaynaklandığına inananlar %83 olarak belirlenmiştir.

Yine Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ile diğer yetkililer her vesile ile Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye’nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiğini dile getirmiştir. Barış Pınarı Harekâtının başladığını Twiter hesabından duyuran Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da twitin sonunda “*Amacımız güney sınırımızda oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek ve bölgeye barış ve huzuru getirmektir*”¹¹ açıklamasında bulunmuştur. Konuyla ilgili olarak Milli Savunma Bakanlığının yaptığı açıklamada da Harekâtın amacı ve gerekçesi şöyle dile getirilmiştir: “*Hudutlarımızın güvenliğini sağlamak, sınırlarımızın güneyinde bir terör koridoru oluşturulmasını engellemek, DEAŞ ve PKK/KCK/PYD-YPG başta olmak üzere milli güvenliğimize tehdit oluşturan terör örgütleri ve teröristleri etkisiz hale*

⁹ <https://twitter.com/RErdogan> (Erişim Tarihi: 20.10.2019), <https://www.tccb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.10.2019) <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/111023/-turk-silahl-kuvvetleri-miz-suriye-mill-ordusu-yla-birlikte-baris-pinari-harek-ti-ni-baslatmistir-> (Erişim Tarihi: 20.10.2019)

¹⁰ <https://www.cnnurk.com/turkiye/son-dakika-baris-pinari-harekati-basladi> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)

¹¹ <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-02880> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)

¹¹ <https://twitter.com/RErdogan>, <https://www.tccb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.10.2019) <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/111023/-turk-silahl-kuvvetleri-miz-suriye-mill-ordusu-yla-birlikte-baris-pinari-harek-ti-ni-baslatmistir-> (Erişim Tarihi: 20.10.2019) <https://www.cnnurk.com/turkiye/son-dakika-baris-pinari-harekati-basladi> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)

getirmek, yerinden edilmiş Suriyelilerin evlerine ve topraklarına dönüşleri için uygun şartları sağlamak maksadıyla Barış Pınarı Harekâtı saat 16.00'da uygulanmaya başlamıştır.”¹²

Her kademedeki yetkililer tarafından farklı yer ve zamanlarda yapılan açıklamalarda da Barış Pınarı Harekâtının Türkiye'nin sınırlarında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için yapıldığı dile getirilmiştir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan harekâtın başladığını duyurduğu twitin devamında konuyla ilgili olarak şunları kaydetmiştir: *“Barış Pınarı Harekâtı ile ülkemize yönelik terör tehdidini bertaraf edeceğiz. Oluşturacağımız güvenli bölge sayesinde Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmelerini sağlayacağız. Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruyacak, tüm bölge halkını terörün pençesinden kurtaracağız”*.

Konuyla ilgili olarak Cumhurbaşkanı ve diğer yetkililerin açıklamaları ile ilgili olarak katılımcıların görüşleri sorulmuştu. Katılımcılardan Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiğine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” diyenlerin toplamı %88,1 gibi yüksek bir orana tekabül etmektedir. Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtının sebebinin böyle bir harekâta mecbur kalmasından kaynaklandığına “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” cevabı verenlerin toplamı %83,9 olarak belirlenmiştir.

Her üç soruda elde edilen veriler vatandaşların çok büyük bir destek ile Cumhurbaşkanı ve hükümetin söylemlerine katıldıklarını ve desteklediklerini ortaya koymaktadır.

Barış Pınarı Harekâtının devam ettiği günlerde Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye, Suriye'nin topraklarını ilhak edecek iddiaları gündeme getirilmiş, hükümet de böyle bir plan olmadığını, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasını istediklerini bildirmişti. Katılımcılardan Türkiye'nin, Suriye'nin topraklarını ilhak edecek iddialarının gerçekleri yansıtmadığına inananların toplamı %81,5 olarak tespit edilmiştir.

O günlerde Barış Pınarı Harekâtıyla Kürtlerin öldürülmesi hedeflenmektedir iddiası da ortaya atılmıştı. Başta Cumhurbaşkanı olmak üzere diğer yetkililer bu iddiaları yalanlamış, Türkiye'nin böyle bir planının olmadığını bildirmişti. Çalışmaya katılan vatandaşlardan Barış Pınarı Harekâtıyla Kürtlerin öldürülmesi hedeflenmektedir iddiasının gerçekleri yansıtmadığına inananların toplamı %84,1 gibi yüksek bir oran olduğu görülmektedir.

Barış Pınarı Harekâtının olduğu günlerde Türk kamuoyunda her yaş ve cinsten, her eğitim, kültür ve ekonomik seviyedeki vatandaşlardan harekâta çok büyük bir destek olmuş, çok çeşitli örnekler ile de bu kamuoyu ile paylaşılmıştı. “Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk kamuoyundan büyük bir destek vardır”

¹² <https://www.msb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 22.10.2019)

görüşüne %51,4 oranında katılımcı “kesinlikle katılıyorum” demiş, %30,3 katıldığını beyan etmiştir. %81,7 oranında katılımcı Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk kamuoyundan büyük bir destek olduğunu düşünmektedir. Bu görüşte olmayıp “kesinlikle katılmıyorum” ve “katılmıyorum” diyenlerin toplamı %9,2 olarak belirlenmiş, %7,8 de “kararsızım” demiştir.

Barış Pınarı Harekâtının olduğu günlerde kamuoyunda olduğu gibi siyasi partilerden de büyük destek olmuş, Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulanan partilerden AK Parti, CHP, MHP ve İP ortak bir deklarasyon yayınlayarak Barış Pınarı Harekâtını desteklediklerini açıklamışlardı. Bu açıklamaya sadece HDP katılmamış, deklarasyonu sadece HDP imzalamamıştı. Katılımcılardan “Barış Pınarı Harekâtı konusunda siyasi partilerin çoğunun yaklaşımları milli menfaatler ve ülke çıkarları doğrultusunda olmuştur” görüşüne katılanların toplamı %69,8 olmuştur.

Kamuoyu ve siyasiler tarafından gerekli destek verildiği halde dost ve müttefik olarak bilinen ve pek çok konuda işbirliği yapılan Rusya, Çin, ABD, Avrupa ülkeleri, Arap Birliği ve İslam ülkeleri ile Türk dünyasından Barış Pınarı Harekâtı konusunda yeterli desteğin olup olmadığını ölçmek amacıyla sorular sorulmuştu. Konuyla ilgili alınan cevaplar aşağıda sunulmuştur.

Suriye’de yaşanan iç çatışma ve gerilimi azaltma konusunda Rusya, İran ve Türkiye arasında Astana ve Soçi’de görüşmeler yapılmış, çeşitli konularda mutabakata varılmıştı. Buna rağmen Rusya, Çin ve İran Barış Pınarı Harekâtına gereken desteği vermemiş ve Türkiye’yi yalnız bırakmıştır. Vatandaşların görüşleri de bu doğrultuda olmuştur. Barış Pınarı Harekâtı konusunda Batılı müttefiklerimiz ile Rusya ve Çin gibi ülkelerin Türkiye’yi yalnız bıraktıklarına inananların toplamı %71,7 olmuştur. Bu görüşe katılmayanların toplamı %10, kararsız olduklarını beyan edenler ise %18,3 olarak belirlenmiştir.

İslam ülkeleri ve Arap Birliği üyeleri ile Türkiye’nin dini, tarihi ve kültürel bağları bulunmaktadır. Buna rağmen Barış Pınarı Harekâtında Türkiye’nin yanında yeteri kadar yer almamışlar, birkaç ülkenin dışında gereken desteği vermemişlerdir. “Barış Pınarı Harekâtı konusunda İslam Ülkeleri ve Arap Birliği gereken desteği vermemişlerdir” ifadesine katılanların toplamı %81,9 olmuş, vatandaş da aynı konuda müttefik olduğunu ortaya koymuştur.

Kamuoyunda Barış Pınarı Harekâtının devam ettiği günlerde birkaç ülke hariç Türk dünyasından Türkiye’ye gerekli destek verilmediği şeklinde genel bir algı vardı. Ancak katılımcılardan “Barış Pınarı Harekâtı konusunda Türk Dünyasından gerekli destek verildiği görüşünde olanların toplamı %75 olarak belirlenmiştir.

1974 yılında Kıbrıs, Rumlar tarafından tek taraflı olarak ilhak edilmek istenmiş, orada yaşayan Türkler katledilerek yok edilmeye kalkışılmıştı. Her türlü siyasi ve diplomatik görüşmelerden sonuç alınamayınca da Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından buna engel olmak için 20 Temmuz 1974 tarihinde

Kıbrıs Barış Harekâtı yapılmış ve bu katliam önlenmişti. Barış Pınarı Harekâtının devam ettiği günlerde Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin Fırat'ın doğusuna yönelik başlattığı operasyona ilişkin sosyal medya hesabından yaptığı açıklamada *"1974'te biz adına Barış Harekâtı desek de bu bir savaştı ve akan da kandı. Şimdi Barış Pınarı desek de akan su değil kandır. Bu nedenle bir an önce diyalog ve diplomasinin devreye girmesi en büyük dileğimdir"* demişti.¹³

Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri tarafından bu açıklama şiddetle ret edilmiş, Akıncı'ya anında cevap verilmiştir. Bu açıklaması sonrası Akıncı, Ankara tarafından "basiretsizlik ve saygısızlık" yapmakla suçlanmıştır.¹⁴ Kuzey Kıbrıs Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı'nın bu açıklamasına Cumhurbaşkanı yardımcısı Fuat Oktay tarafından *"1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapılmış ise Barış Pınarı Harekâtı da aynı şartlar ve duygular ile gerçekleştirilmiştir"* cevabı verilmiştir. Daha sonra benzer açıklamalar diğer yetkililer tarafından da defalarca dile getirilmiştir.

Kuzey Kıbrıs Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı'nın yapmış olduğu bu açıklamaya Kuzey Kıbrıs Başbakanı Ersin Tatar da karşı çıkmış ve söylemlere katılmadığını dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı'nın görüşüne katılmadıklarını dile getiren Kuzey Kıbrıs Başbakanı Ersin Tatar: *"Anavatan Türkiye'nin kendisine ve dünya barışına yönelik terör tehdidini ortadan kaldırmak, Suriye'de güvenli bölge oluşturmak için düzenlediği 'Barış Pınarı' harekâtı başlamıştır. Dualarımız Mehmetçiğimiz, ordumuz içindir. Allah, Türkiye'mizin yardımcısı olsun"* demiştir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı tarafından iddia edilen açıklamalar doğrultusunda vatandaşın görüşü sorulmuştur. Katılımcıların %72,8'i Barış Pınarı Harekâtı konusunda KKTC Cumhurbaşkanı'nın açıklamasının gerçeklerle bağdaşmadığı görüşündedir. %10,3'lük bir oran bu görüşe katılmadığını, %16,8 de kararsız olduğunu bildirmiştir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı tarafından iddia edilen açıklamalar üzerine Cumhurbaşkanı yardımcısı Fuat Oktay *"Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapıldıysa bu harekât da aynı şart ve duygular ile yapılmaktadır"* açıklamasında bulunmuştur. Diğer yetkililer de benzer ifadeler ile tepkilerini dile getirmişlerdir. Katılımcılar %81,1 oranında Kıbrıs Barış Harekâtı hangi şartlar ve duygular ile yapıldıysa Barış Pınarı Harekâtının da aynı şart ve duygular ile yapıldığına inanmaktadır. %8,3 bu görüşe katılmadığını bildirmiş, %10,5 de kararsızım cevabı vermiştir.

¹³ <https://twitter.com/ulusalkanal/status/1183097128199041024/> (03.07.2020)

¹⁴ <https://www.haberler.com/kkte-cumhurbaskani-baris-pinari-harekati-nda-12541817-haberi/> (Erişim Tarihi: 16.8.2020)

Barış Pınarı Harekâtı başlamadan önce Hükümet tüm diplomatik yollara başvurmuş, sorunun diplomatik yollarla çözülmesinden yana olmuştur. Barış Pınarı Harekâtı başladıktan sonra da sahada olduğu gibi diplomaside de büyük başarı elde etmek için her yola başvurmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ABD başkanı Donald Trump ve Rusya devlet başkanı Vladimir Putin başta olmak üzere Avrupa ülkeleri ve dünyanın farklı yerlerinden devlet ve hükümet başkanları ile görüşmüştür. Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar da çeşitli ülkelere muhatapları ile görüşmeler yapmıştır. “Sahada olduğu gibi diplomaside de büyük başarı elde edilmek için hükümet her yola başvurmakta ve tüm imkânları kullanmaktadır” görüşünü destekleyenlerin toplamı %79,4 olmuştur. Bu görüşe katılmadığını bildirenlerin toplamı %9,7, bu konuda kararsız olduğunu beyan edenler ise %11,3 olarak tespit edilmiştir.

Günümüzde sosyal medya yaygın olarak kullanılmaktadır. Sosyal medyada doğru bilgilerin yanında yanlış bilgiler de çok sayıda yer almaktadır. Tüm bunlara rağmen sosyal medya ile kamuoyu etkilenmeye çalışılmakta ve etkilenmektedir. Barış Pınarı Harekâtının devam ettiği günlerde sosyal medyada Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili olarak kamuoyunu olumsuz etkileyecek yanlış ve taraflı propagandalar da yapılmıştır. “Sosyal Medyada Barış Harekâtını olumsuz etkileyecek ve aleyhte kamuoyu oluşturacak yanlış ve taraflı propagandalar yapılmaktadır” şeklindeki ifadeye katılanların toplamı %77,8, katılmayanların toplamı %10,6, kararsızların toplamı %11,7 olmuştur.

Öyle bir dönemde Türk kamuoyu ve hükümet de sosyal medyayı çok etkin kullanmaya çalışmış ve sosyal medya aracılığı ile mesajlarını daha geniş kesimlere ulaştırma yoluna gitmişti. Katılımcılardan Türk kamuoyu ve hükümet de sosyal medyayı çok iyi kullanmaktadır” görüşünde olanların toplamı %74,8 olarak belirlenmiştir. Katılmadığını beyan edenler %11,2, kararsız olanlar ise %14.0 olarak belirlenmiştir.

Türk askeri Barış Pınarı Harekâtında sivil vatandaşlara zarar vermemeye azami özeni göstermiş, askeri ve hükümet yetkililerinden de bu konuda gerekli açıklamalar ülke ve dünya kamuoyuna defalarca açıklanmıştır. Milli Savunma Bakanlığı 09.10.2019 tarihli Basın Açıklamasında Barış Pınarı Harekâtı ile şu bilgileri vermiştir. Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın talimatları ile hazırlanan “Barış Pınarı Harekât Planı Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından bugün saat 16.00’den itibaren uygulanmaya başlanmıştır” denilmiş, harekât ile ilgili şu bilgiler verilmiştir. “....Fırat Kalkanı Harekâtı ve Zeytin Dalı Harekâtı’nda olduğu gibi, harekâtın planlama ve icrasında sadece teröristler ile bunlara ait barınak, sığınak, mevzii, silah, araç ve gereçler hedef alınmakta, sivil/masum kişilerin ve harekât bölgesindeki tarihi, kültürel, dini yapılar, altyapı tesisleri ile bölgede bulunması muhtemel dost ve müttefik ülke unsurlarının zarar görmemesi için her türlü dikkat ve hassasiyet gösterilmektedir. Kamuoyuna saygı

*ile duyurulur.*¹⁵ Cumhurbaşkanı, Milli Savunma Bakanı ve Dış İşleri Bakanı tarafından benzer açıklamalar her vesile ile dile getirilmiştir. Katılımcılardan Türk askerinin sivil vatandaşa zarar vermemeye azami gayreti gösterdiğine inananların toplamı %92,1 olmuştur.

Barış Pınarı Harekâtının zor bir süreç olacağı ve uzun zaman alacağı gündeme getirilmiş, Barış Pınarı Harekâtı ile Türkiye'nin bataklığa saplanacağı iddia edilmişti. Barış Pınarı Harekâtı ile Türkiye'nin içinden çıkamayacağı bir bataklığa sürüklendiği algıları oluşturulmaya çalışılmış, Türkiye'nin çok zor bir işe kalkıştığı kanaati yayılmak istenmiştir. Çok zor ve çok uzun sürmesi beklenen bu harekât başladıktan 9 gün sonra 17 Ekim 2019 tarihi gibi çok kısa bir zamanda büyük bir başarı ile sonuçlanmıştır.

Harekât devam ederken ABD başkanı Donald Trump'ın yardımcısı Mike Pence, Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Ulusal Güvenlik Danışmanı Robert O'Brien ve Suriye özel temsilcisi James Jeffrey'den oluşan bir heyet ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gelmiştir.¹⁶ 17 Ekim 2019 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başkanlığındaki Türk heyeti ile bu heyet arasında yapılan ve 4 saat 20 dakika süren görüşmeler sonunda ABD heyeti tarafından 5 gün ve 120 saat içerisinde sınır bölgesindeki terör güçlerinin oradan ayrılacağı güvencesi verilmiştir. Bunun üzerine gelişmeleri takip etmek üzere 5 gün ve 120 saat için çatışmalara ara verilmiştir. Harekâtın başladığı günden itibaren cephede büyük başarı elde eden Türkiye, bu görüşmeden de beklediği sonucu almış, bu durum kamuoyunda da takdir toplamıştır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 22 Ekim 2019 tarihinde de sorunun bir diğer tarafı Rusya lideri Vladimir Putin ile Soçi'de görüşmüş, 6,5 saat süren bu görüşmeden de olumlu sonuç alınmıştır. Bunun üzerine Türkiye Barış Pınarı Harekâtına son vermiştir. Zor ve uzun bir süreç olmasına rağmen Barış Pınarı Harekâtı çok uzun sürmediği inancında olanların toplamı %79,8 olarak belirlenmiştir. Aksini düşünenler %8,2 olmuş, %12,5 kararsızım cevabı vermiştir.

04.11.2019 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın yaptığı açıklamada, "Barış Pınarı Harekâtı özellikle kuzey Suriye'de, kuzeydoğu Suriye'de, sınırimızın hemen güneyinde bir terör koridoru, hatta bir terör devleti kurmayı hedefleyen amaçları ortadan büyük oranda kaldırmıştır. Ve bu terör koridoruna çok ciddi bir darbe vurulmuştur"¹⁷ demiştir. Katılımcılardan "Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili olarak ABD ile yaptığı anlaşmada Türkiye büyük kazanımlar elde etmiştir" ifadesine katılanların toplamı %59,6, katılmayanlar %18,2 olmuştur. %22,2 kararsız olduğunu bildirmiştir.

¹⁵ <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-02880> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)

¹⁶ [Bigun.net/haber/baris-pinari-harekati-gun-gun-neler-yasandi](https://bigun.net/haber/baris-pinari-harekati-gun-gun-neler-yasandi) (Erişim Tarihi: 06.08.2020)

¹⁷ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/112419/%20%20cumhurbaskanligi-sozcusu-kalin-baris-pinari-harek-ti-kuzey-suriye-de-teror-devleti-kurmayi-hedefleyen-amaclari-ortadan-kaldirmistir-> (19.08.2020)

ABD ile yapılan mutabakata göre 5 gün 120 saat içinde PYD-YPG terör gruplarının sınırdan uzaklaşacağı kararlaştırılmıştı. 5 gün ve 120 saat ile sınırlı anlaşmanın sonunda da Türkiye yine büyük kazanımlar elde edecektir görüşünde olanlar %61 olarak belirlenmiştir. Bu görüşe katılmayanların toplamı %15,5, kararsız olanlar ise %23,4 olarak belirlenmiştir.

Bireysel olarak Barış Pınarı Harekâtına yaklaşımları tespit etmek amacıyla sorulan “Bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum” ifadesine, bireysel olarak Barış Pınarı Harekâtını desteklediklerini beyan edenlerin oranı %87,1, bu görüşe katılmayanlar %5,8 olmuştur. %7,1 kararsız olduklarını beyan etmiştir.

Yine bireysel olarak eğer mümkün olsa gönüllü olarak bu operasyonda bulunmak isteyip istemediklerini ölçmek amacıyla sorulan “Eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim” ifadesine katılımcıların %59,6’u “kesinlikle katılıyorum”, %20,2 katılıyorum demiştir. Eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim diyenlerin toplamı %79,8 olmuştur. Eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben bulunmak istemem diyenler %8,5 olmuş, bu konuda kararsız olduğunu beyan edenler ise %11,7 olarak tespit edilmiştir.

Cumhurbaşkanı harekâtın başladığını duyurduğu twitin devamında konuyla ilgili olarak “Barış Pınarı Harekâtı ile ülkemize yönelik terör tehdidini bertaraf edeceğiz. Oluşturacağımız güvenli bölge sayesinde Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönmelerini sağlayacağız. Suriye’nin toprak bütünlüğünü koruyacak, tüm bölge halkını terörün pençesinden kurtaracağız” demişti. Son iki soru da Barış Pınarı Harekâtı sonucunda Suriye’nin ve Türkiye’deki Suriyelilerin durumları ile ilgili idi. Bu konuda alınan cevaplar aşağıda verilmiştir.

“Barış Pınarı Harekâtı sonucunda Suriye, yaşanılabilir bir hale gelecektir” ifadesine katılımcıların %40,6’sı “kesinlikle katılıyorum”, %21,2 katılıyorum derken, bu görüşte olanların toplamı %61,8 olarak belirlenmiştir. Aksini düşünenler % 17,7 olarak belirlenmiş, %20,6’sı da kararsızım demiştir. Barış Pınarı Harekâtından sonra Türkiye’deki Suriyelilerin büyük bir kısmının ülkelerine döneceğine inananların toplamı %49,6, bu görüşe katılmayanlar %30,5, kararsız olanlar %19,8 olmuştur.

Bu genel tespit ve değerlendirmelerden sonra çeşitli sorularda farklı özelliklere göre karşılaştırmalar yapılmıştır. Alınan sonuçlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Cinsiyet açısından yapılan karşılaştırmalarda kadınların %84,9’u, erkeklerin %88,9’u bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum cevabı vermiştir. Kadınların %68,1’i, erkeklerin %86,2’si eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim demiştir. Barış Pınarı Harekâtı, Türkiye’nin meşru müdafaa hakkından kaynaklandığı görüşünde olan kadınların oranı %77,4, erkeklerin %86,4 olarak belirlenmiştir. Kadınların

%74,5'i, erkeklerin %85,9'u Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye, Suriye'nin topraklarını ilhak edecek iddialarının gerçekleri yansıtmadığını düşünmektedir. Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtını gerçekleştirmesinin sebebinin böyle bir harekâta mecbur kalmasındandır görüşünde olan kadınların oranı %79,4, erkeklerin oranı %86,4 olarak tespit edilmiştir. Kadınların 86'5'i, erkeklerin %89,1'i Barış Pınarı Harekâtının Türkiye'nin sınırında olan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiğini düşünmektedir.

Yaş durumuna göre yapılan karşılaştırmalarda 18-30 yaş arasında olanların %85,9'u, 31-45 yaş aralığında olanların %88'i, 46-59 yaş aralığında olanların %87'8'i, 60 yaş ve üzerinde olanların %87,3'ü bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum cevabı vermiştir. 18-30 yaş arasında olanların %76,4'ü, 31-45 yaş aralığında olanların %80,4'ü, 46-59 yaş aralığında olanların %81,6'sı, 60 yaş ve üzerinde olanların %83,6'sı eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim şeklinde cevap vermiştir. 18-30 yaş arasında olanların %74,4'ü, 31-45 yaş aralığında olanların %84,7'si, 46-59 yaş aralığında olanların %89,9'u, 60 yaş ve üzerinde olanların %88,6'sı Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkından kaynaklandığına inanmaktadır. 18-30 yaş arasında olanların %77'si, 31-45 yaş aralığında olanların %79,7'si, 46-59 yaş aralığında olanların %87,2'si 60 yaş ve üzerinde olanların %88,4'ü Barış Pınarı Harekâtıyla Türkiye, Suriye'nin topraklarını ilhak edecek iddialarının gerçekleri yansıtmadığını düşünmektedir. 18-30 yaş arasında olanların %79,3'ü, 31-45 yaş aralığında olanların %83,2'si, 46-59 yaş aralığında olanların %87,9'u 60 yaş ve üzerinde olanların %91,1'i Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtını gerçekleştirmesinin sebebinin böyle bir harekâta mecbur kalmasından kaynaklandığı görüşündedir.

Medeni durum açısından bakıldığında bekârların %87,6'sı, evlilerin %86,6'sı, dul olanların %88,5'i bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum cevabı vermiştir. Bekârların %75,9'u, evlilerin %81,1'i, dul olanların %83,6'sı eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim demiştir. Bekârların %86,2'si, evlilerin %88,9'u, dul olanların %88,5'i Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiğini düşünmektedir.

Eğitim durumuna göre yapılan karşılaştırmada bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum diyerek harekâta destek verdiklerini beyan edenler ilköğretim mezunlarında %88,7, ortaokul %88, lise %84,6, ön lisans %94,7, lisans %92,1, lisansüstü %82,6 olarak belirlenmiş, en yüksek desteğin ön lisans ve lisans mezunlarından olduğu tespit edilmiştir. Eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim diyenler ilköğretim mezunlarında %79,3, ortaokul %84,5, lise %76, ön lisans %90,8, lisans %75,2, lisansüstü %78,2 olarak belirlenmiş, en yüksek isteklinin ön lisans mezunlarından olduğu tespit edilmiştir. İlköğretim mezunlarında %90,9, ortaokul %88,9, lise %85,6, ön lisans %90,8, lisans %88,4, lisansüstü %88,2 oranındaki

katılımcı Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiğini düşünmektedir.

Mesleklere göre yapılan karşılaştırmalarda esnafların %81,8'i, serbest meslek sahiplerinin %84'ü, Memurların %89,9'u, işçilerin %86,8'i, ev hanımlarının %86,9'u, emeklilerin %89,2'si, çiftçilerin %100'ü bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum cevabı vermiştir.

Sonuç

Nevşehir halkı Barış Pınarı Harekâtına çok büyük bir destek vermekte, hükümetin almış olduğu bu kararı çok büyük çoğunluk onaylamaktadır. Katılımcıların Barış Pınarı Harekâtı konusundaki düşüncelerine bakıldığında neredeyse her konuda çok büyük çoğunluğun çok olumlu görüş bildirdiği ve hükümetin kararlarını desteklediği görülmüştür. 23 maddelik anket sorusundan hiç birinde hükümetin kararının aleyhinde veya kamuoyunun yaygın kanaatinin aksine hiç bir sonuç çıkmamıştır.

23 soruluk Barış Pınarı ile ilgili konularda verilen destek hükümetin harekâtın önce tüm diplomatik yolları denediğini, sınırlarını korumak ve bölgede kurulacak olan bir terör devletini ortadan kaldırmak için buna mecbur kaldığını ortaya koymaktadır. Katılımcılar bu harekâtın meşru müdafaa kaynaklı olduğunu düşünmekte, Harekât esnasında sahada olduğu gibi diplomaside de başarılı olunduğu görüşünü desteklemektedir.

Katılımcıların %83'ü Barış Pınarı Harekâtının, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkından kaynaklandığını düşünürken, %88,1'i de harekâtın, Türkiye'nin sınırında oluşan tehlikeyi bertaraf etmek için gerçekleştirildiği görüşündedir. Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı'nı başlatma nedeni böyle bir harekate mecbur kalmasıdır diyen katılımcıların oranı ise %83,9'dur. Türk askerinin sivil vatandaşa zarar vermemeye azami gayreti gösterdiğine inananların toplamı %92,1, Bireysel olarak ben de Barış Pınarı Harekâtını destekliyorum diyenlerin oranı %87,1, eğer mümkün olsa, gönüllü olarak bu operasyonda ben de bulunmak isterim diyenlerin toplamı %79,8 olmuştur.

Cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim ve mesleklere göre yapılan tüm karşılaştırmalarda da her yaş, cins, medeni durum, eğitim ve meslek sahiplerinden Barış Pınarı Harekâtına büyük bir destek olduğu tespit edilmiştir.

23 maddelik anket sorusundan sadece dört başlıkta ise %19,8-%23,4 oranında kararsız olanların yüksekliği dikkat çekmiştir. Bu dört maddeden iki tanesi ABD ile ilgili, diğer ikisi de Suriye'nin geleceği ve Türkiye'deki Suriyelilerin ülkelerine dönmeleri ile ilgilidir. Bu dört maddede kararsızların çokluğunun sebebi ise ABD'nin yürüttüğü siyasetteki istikrarsızlık ile Suriye ve Suriyelilerin ileriye yönelik durumlarının nasıl gelişeceği konusunda ileriye görememekten kaynaklandığı değerlendirilmiştir. Kararsızların yüksekliğinin dikkat çektiği konular şöyle olmuştur.

ABD ile yapılan görüşme ve varılan anlaşma sonunda “5 gün ve 120 saat ile sınırlı anlaşmanın sonunda da Türkiye yine büyük kazanımlar elde edecektir” ifadesinde kararsız olanlar %23,4 ile tüm sorularda en yüksek kararsızlar grubunu oluşturmuştur. Barış Pınarı Harekâtı ile ilgili olarak ABD ile yaptığı anlaşmada Türkiye’nin büyük kazanımlar elde ettiği konusunda kararsız olanlar %22,2’dir. Barış Pınarı Harekâtı sonucunda Suriye’nin yaşanılabilir bir hale geleceği konusunda kararsız olanlar %20,6 olmuştur. Katılımcıların %19,8’i de “Barış Pınarı Harekâtından sonra Türkiye’deki Suriyelilerin büyük bir kısmının ülkelerine döneceği konusunda kararsız olduklarını beyan etmişlerdir.

Verilerden de anlaşıldığı üzere sadece Nevşehirliiler değil, ülkenin farklı bölge ve illerinden olup Nevşehir’de yaşayan pek çok vatandaşın da bu çalışmaya katkı sağladıkları görülmektedir. Bu durum ise Nevşehirliilerin olduğu gibi ülke genelinde Barış Pınarı Harekâtına vatandaşların bakışını yansıtmaları açısından önem arz etmektedir.

Extended Abstract

Subject of the study:

The subject of the study is ‘*Perceptions of the Citizens about Operation Peace Spring: The Case of Nevşehir*’.

Purpose of the Study:

In this study, it is aimed to determine the perceptions of citizens living in Nevşehir city center about Operation Peace Spring.

Importance of the Study

Turkey is struggling with terrorist organizations like PKK, PYD, YPG and ISIS-DAESH who try to harm the national security for many years. One of the most important reason for the launch of Operation Peace Spring is to prevent terrorist organizations from trying to harm national security by reaching out to our border lines. Thus, our country and borders can be kept away from terrorist organizations.

Therefore, Operation Peace Spring is an issue that concerns the whole country. Nevşehir is located in the center of Anatolia in the Cappadocia region known with its historical, cultural and natural riches. Due to its different characteristics, people from different provinces also live in Nevşehir. Therefore, a mosaic structure emerges. Researching the perspectives and revealing the perceptions of the citizens living in Nevşehir, small and charming city of Anatolia, about Operation Peace Spring raise the importance of the study.

Another point that increases the importance of the study is that, as far as we can determine, this study is the first study in its field. Because during the days of Operation Peace Spring, preparation of the survey questions started, the questionnaire prepared was submitted to the ethics committee of the University.

It was approved by the Ethics Committee of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University with the decision numbered 17 and dated 15.10.2019. Following the approval of the university's ethics committee, the questionnaire was conducted to the citizens living in the city center on 20.10.2019. A survey study conducted at such an early time and the data of this survey add importance to the study.

Another important point is that not only the residents from Nevşehir, but also many people living in Nevşehir from different provinces other than Nevşehir participated in the study.

The Method of the Study:

This research was conducted using quantitative research method. The questionnaire prepared on the subject was submitted to the ethics committee of the University and it was approved by the Ethics Committee of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University with the decision numbered 17 and dated 15.10.2019. After the approval of the university's ethics committee, the questionnaire was conducted to the citizens living in Nevşehir city center between the dates 20.10.2019 - 20.11.2019. Data were collected by means of questionnaire technique. The questionnaire form used consists of two parts. In the first part, there are demographic questions including sex, age, place of birth, marital status, educational status and occupation. In the second part, there is 23 Likert-scale questions about the Operation Peace Spring and it is measured the perceptions and persuasion of the participants about the operation.

The questionnaire was applied to 764 people in total and 762 of them were admitted and analyzed. 282 of the participants were women and 480 were men. Participants in Nevşehir province were reached by random sampling. The data were analyzed with SPSS 25.0 Quantitative Data Analysis Program. The data obtained were analyzed from a sociological perspective.

Population and sample of study:

The population of the study is Nevşehir city center. The study is planned to cover the entire city center and the survey is carried out accordingly. The study covers the whole of the city center on a volunteer basis. While determining the sample that will represent the population, random sample selection method is used.

In this study, it is aimed to determine the perceptions of citizens living in Nevşehir city center about Operation Peace Spring. The questionnaire was applied to 764 people in total and 762 of them were admitted and analyzed. 282 (37%) of the participants were women and 480 (63%) were men.

Analyze and Result

While 83% of the participants think that Peace Spring Operation arises from Turkey's right of self-defense, 88,1% of them have the opinion that the operation was carried out in order to eliminate the danger that occurs in Turkey's

border line. The percentage of those who said that the reason for Turkey launching Peace Spring Operation was caused by being forced into such an operation is 83,9 %. In addition to this, 92,1% of the participants think that Turkish soldiers make the maximum effort not to harm the citizens, while 87,1% of participants declare that s/he also supports Operation Peace Spring on an individual basis.

Among the 23-item questionnaire, a high rate of indecisiveness with 19.8%-23.4% only in four headings is noteworthy. Two of these four items are concerned with USA, the other two is about the future of Syria and repatriation of Syrians in Turkey. In our study, the reason why the participants were indecisive on these four items are evaluated as the instability of the politics of USA and the inability on how the future situation of Syria and Syrians will develop. The most undecided issues are the following.

After the meeting with the USA and the agreement reached, the ones who are undecided about the statement “At the end of a limited agreement of 5 days and 120 hours, Turkey will achieve big gains again” is the highest group of undecided people among all questions with 23,4%. Second highest group of undecided people, 22.2%, believe that Turkey has big gains with the agreement made with USA among the Peace Spring Operation.

Those who are undecided that Syria will become livable as a result of Operation Peace Spring is 20,6%. Participants with 19,8% have declared that they are undecided about most of the Syrians inhabited in Turkey whether they’d return back their country after Operation Peace Spring.

Result

In the study, it was determined that the citizens living in the city center of Nevşehir gave great support to the Peace Spring Operation. The data obtained were analyzed within the sociological perspective.

As can be understood from the data, it is seen that not only the ones from Nevşehir, but also many citizens, who are from different regions, cities of the country and living in Nevşehir, contributed to this study. This is important in terms of reflecting the view of the citizens countrywide about the Operation Peace Spring, as well as the citizens of Nevşehir.

Kaynakça

- <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-9-yilina-girdi/1417715> (Erişim tarihi: 17.06.2020)
- <http://mültteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim tarihi: 08.08.2020)
- <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-disislerinden-baris-pinari-harekati-aciklamasi-41348876> (Erişim Tarihi: 8.5.2020)
- <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-baris-pinari-harekati-kesinlikle-devam-edecek-440092.html> (Erişim Tarihi: 08.08.2020)

<https://twitter.com/RT Erdogan>, (Erişim Tarihi : 20.10.2019)
<https://www.tccb.gov.tr/> (Erişim Tarihi : 20.10.2019)
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/111023/-turk-silahli-kuvvetleri-miz-suriye-mill-ordusu-yla-birlikte-baris-pinari-harek-ti-ni-baslatmistir-> (Erişim Tarihi : 20.10.2019)
<https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-baris-pinari-harekati-basladi> (Erişim Tarihi : 23.10.2019)
<https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-02880> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/111023/-turk-silahli-kuvvetleri-miz-suriye-mill-ordusu-yla-birlikte-baris-pinari-harek-ti-ni-baslatmistir-> (Erişim Tarihi : 20.10.2019)
<https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-baris-pinari-harekati-basladi> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)
<https://www.msb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 22.10.2019)
<https://twitter.com/ulusalkanal/status/1183097128199041024/> (03.07.2020)
<https://www.haberler.com/kktc-cumhurbaskani-baris-pinari-harekati-nda-12541817-haberi/> (Erişim Tarihi: 16.8.2020)
<https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-02880> (Erişim Tarihi: 23.10.2019)
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/112419/%20%20cumhurbaskanligi-sozcusu-kalin-baris-pinari-harek-ti-kuzey-suriye-de-teror-devleti-kurmayi-hedefleyen-amaclari-ortadan-kaldirmistir-> (Erişim Tarihi: 19.08.2020)
https://setav.org/assets/uploads/2017/10/R91_FKA.pdf (Erişim Tarihi: 20.09.2020)
<https://www.takvim.com.tr/guncel/2018/01/20/tsk-zeytin-dali-harekati-basladi> (Erişim tarihi: 15.03.20209)
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50017159>, (Erişim tarihi: 14-10-2019).
Bigun.net/haber/baris-pinari-harekati-gun-gun-neler-yasandi (Erişim Tarihi: 06.08.2020)

**THE EFFECT OF MARSHALL AID ON SOCIAL-
CULTURAL STRUCTURE OF TURKEY (1948-1960)**

**MARSHALL YARDIMININ TÜRKİYE’NİN SOSYO-
KÜLTÜREL YAPISINA ETKİSİ (1948-1960)**

*Hilal KARAVAR**

Abstract

President Truman spoke about the first time that the world was divided into two ideologies at the American Congress on March 2, 1947. According to America, Europe had to be strengthened economically and spiritually against Soviet expansion. Marshall who was foreign affairs minister of America predicted the recovery of Europe as a whole with Marshall Plan in his speech at Harvard University On June 5, 1947. The Marshall Program approved in Congress in 1948, raised economic aid from the national level to the regional (all European continent) level by emphasizing economic repair. Actually, although Turkey sat out of World War II, they benefited from the Marshall Aid. Marshall Aid which affected in Turkey while the devolepment of social cultere of life. Thus resulting in the recognition of the broad masses of the American way of life in Turkey. In addition it is observed in that priod under review replaces the American culture of Western culture in Turkey. So there was a great interest especially in luxury consupstions. This article prepared with the help of Turkish archival documents which are first-hand sources and period newspapers provides crucial information about the role of Cold War on cultural transfer by way of analysing the effect of Marshall Plan on the case of Turkey in terms of cultural transfer. Additionally, this article emphasizes that while there was a striking relationship between economic programs from 1923 till the period of benefiting from Marshall Aid in Turkey, there is an aspect which must have been neglected in some studies conducted on Marshall Plan.

Key Words: Democratic Party, culture, Marshall Aid, rock’s roll, social life

Özet

2 Mart 1947’deki Amerikan Kongresinde Başkan Truman, ilk kez dünyanın iki ideoloji arasında bölündüğünden bahsetti. Amerika’ya göre, Avrupa’nın Sovyet yayılmacılığına karşı ekonomik ve manevi olarak güçlendirilmesi gerekiyordu. 5 Haziran 1947’de Amerika Dışişleri Bakanı Marshall, Harvard Üniversitesindeki konuşması ki Marshall Planı olarak adlandırılan bu nutuk, Avrupa’nın bir bütün

* Dr. Öğretim Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi – Antalya / TÜRKİYE
hilalkaravar@hotmail.com Orcid: 0000-0002-3976-2649

Hilal KARAVAR

The Effect Of Marshall Aid on Social-Cultural Structure Of Turkey (1948-1960)
/ Marshall Yardımının Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960)

olarak iyileşmesini öngörmekteydi. 1948'de Kongre'de onaylanan Marshall Programı ekonomik tamire vurgu yaparak ekonomik yardımları ulusal düzeyden bölgesel (tüm Avrupa kıtası) düzeye çıkarır. Aslında II. Dünya Savaşına girmemiş olmasına rağmen Türkiye de Marshall Yardımından yararlanır. Marshall Yardımı, Avrupa'nın tekrar kalkınmasını sağlarken Türkiye'de asıl etkilenen toplumsal kültürdür. Böylece Amerikan hayat tarzının Türkiye'de geniş halk kitleleri tarafından tanınmasıyla sonuçlanır. Yine incelenen dönem içinde Türkiye'de Amerikan kültürünün Batı kültürünün yerini aldığı gözlemlenir. Özellikle lüks tüketime karşı büyük bir ilgi oluşur. Birinci el kaynak olan Türk arşiv belgeleri ve dönemin gazetelerinden faydalanılarak hazırlanan bu çalışma Marshall Planının Türkiye örneği üzerinden kültür transferi açısından incelenmesiyle Soğuk Savaşın kültür transferindeki rolü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca bu çalışma Türkiye'nin 1923'ten Marshall yardımını alana kadar uyguladığı ekonomik programlarla, milli kültür/bağımsızlık arasında çarpıcı bir ilişki olduğunu keşfederken Marshall Planı hakkında yapılan araştırmalarında genellikle ihmal edilmiş olan bir yönünü vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, kültür, Marshall Yardımı, rock's roll, sosyal hayat

Introduction

The system in which there is no party other than a single party in the country regime and the country administration being under the monopoly of this single party is called the "single-party system". The single-party system is divided into sub-categories as totalitarian, authoritarian and pragmatic in itself (Mutlu, 2013, s.55). The single party is often used in backward or underdeveloped countries to achieve national integration or achieve economic and social modernization. The single-party system remains in practice until this process is completed in societies that have not completed the nationalization process as the multi-party system threatens tribal divisions and ethnic or religious divisions to emerge through parties. The preference here is determined by the conditions of the country rather than the personal tendencies of the rulers (Kışlalı, 2010, s.311). Implementation of the single-party system in Turkey between the years 1923-1946 is based on more pragmatic application of sub-categories. Because this period is actually considered as a transition period for the development of the bourgeoisie and at the same time creating the necessary conditions of pluralist politics (Mutlu, 2013, s.55).

It is possible to define culture as a general relationship and interaction that combines the nature and self-change activity of man in the production and reproduction process of material life. In this case, it is necessary to have a good time, resting and doing non-work activities to reproduce labor other than eating, sleeping and drinking. These activities, on the other hand, are based on

what is given to him in the social structure rather than what he / she has determined (Yaylagül, 2004, s.23). The cultural policy of a country is formed in line with the preferences, beliefs and values of the institutions and is directly affected by the cultural structure of that country. It is possible to divide these policies into two as social development and economic development. The reason why both economy and social life are included in cultural policy is that all kinds of values in life are formed by the interaction of these two concepts (Özdemir, 2018, s.3). There are activities for globalization and protection of culture at national and local level within the cultural policies which aim at developing social life. Economically, it includes studies such as urban transformation and new branches of industry (Oğuz, 2011, s.5-6). However, the production style of non-industrial societies is determined by the imperialist production style in the world system on which they depend, rather than their own power (Yaylagül, 2004, s.22). Imperialism has been consisted of five dimensions as economic, political, military, communicative and cultural. There is a imposition of its own culture on other states around the imperial state for the purpose of controlling and placing capitalist values in the cultural dimension of imperialism (Girgin, 2002, s.46-47). This brings a new concept: "Cultural imperialism". It is called cultural imperialism that imperialist countries instill their own culture and life into the country they exploit (Yaylagül, 2004, s.24). This leads us to another concept which is "Popular culture". Then, it is necessary to open up this concept a bit in terms of the content of the study. There are two assumptions for popular culture. According to the first acceptance, popular culture can be defined as the opposite of theater, opera, classical literature or classical music. Today it is mostly used to mean "the people loves". The second acceptance is a phenomenon formed to create a market in the globalizing world that is trying to be accepted by the public rather than popular culture. Herbert Gans mentioned on the negative effects of popular culture on society. According to Gans, he creates a passive audience that is prone to dictatorship and is interested in the ways of persuasion that the demagogues use and actually makes the way clear for totalitarian regimes (Sakallı, 2014, s.307-310). On the other hand, while popular culture encourages consumption; It creates wannabe in areas where consumption is not realized. Thus, the individual begins to look at life through someone else's eyes and becomes alien to his own identity (Coşgun, 2012, s.833).

This study is twofold based on the given definitions. The first is the difference / similarities between the Single Party Period and the economic and cultural policies implemented in the multi-party period. The second is to evaluate the impact of economic life on culture within the framework of the

Hilal KARAVAR

The Effect Of Marshall Aid on Social-Cultural Structure Of Turkey (1948-1960)
/ Marshall Yardımının Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960)

concept of "cultural imperialism". Also in this study, the specific dynamics, changes and political positions of the periods are revealed.

1. Cultural Policies in the Single Party Period of 1923-1946

Nations resisting imperialism brought the concept of “national identity” to the fore. National identity, which is a part of nationalism, includes economic, political, cultural and social fields. Thus, they aim to have an independent politics, economy and culture (Yaylagül, 2004, s.29). "National identity" discourse came to the fore during the period of Atatürk in Turkey. Because, although the Ottoman Empire was an independent state, the Ottoman economy was a semi-colonial economy. With the Treaty of Lausanne (July 24, 1923) together with the removal of capitulation would be transition effort from Turkey's semi-colonial economy to a new and independent national economy. Banking, foreign trade, railways and municipal services were always in the hands of foreign capital as there was no accumulated capital in the country (Aydemir, 2017, s.322). In addition, the National Struggle was a fight against imperialism.

The most important feature of the Atatürk Period is the realization of structural reforms that would ensure independence and nationalism. The structure of the new Turkish state was determined by these reforms in the fields of political life, education, law, economy, industry, culture, art and sports. It will be appropriate to give examples of these structural reforms in order to better understand the differentiation after Atatürk.

When the first pressed coins got into circulation by the Republic of Turkey in 1924, there were also structural reforms in economic field such as removing the Cabotage Law, purchasing Anatolia Haydarpaşa Port and railway companies from foreign companies. Structural reforms in the field of industry include laying the foundations of the iron and steel industry and opening the Kayseri Aircraft and Engine Factory (Eğilmez, 2018, s.135). The foundations of the Şakir Zümre Bomb Factory were laid in 1925. The factory, which produces three hundred, five hundred and a thousand pounds of bombs, exported to countries such as Greece, Poland, Egypt and Bulgaria. The factory was transformed into a stove factory as a result of America's producing bombs in the Second World War. Another investment was the establishment of Nuri Demirağ's aircraft factory. However, it crashed to the ground on the trial flight with the engineer who designed the aircraft and all orders were canceled given by the Turkish Aeronautical Association and Demirağ's factory was closed. Another factory in the field of arms industry is the gun factory of Nuri Killigil. This factory, which exported arms to the Middle East, had an explosion in 1949, and Nuri Killigil and 27 employees died (Sanayi, 2017, s.72-73).

However, Turkey has continued to work to establish arms industry in the period of Atatürk.

The establishment of the Presidential Symphony Orchestra, the establishment of the first theater called “National Theater” in Ankara, opening of Community Centres (closed during Menderes period) and State Conservatory were among structural reforms in the fields of culture, arts and sports (Eğilmez, 2018, s.136). Public Reading Rooms were opened in 1930 so that adults can not forget what they have learned and gain a habit of reading. Public Houses and Public Rooms were opened in 1932 to spread Turkish culture and teach literacy activities to a wide audience and raise adults in many fields including sports and fine arts. In 1936, Village Trainer Courses were opened and deficiencies of teachers were tried to be eliminated (Türkdoğan, 2011,s.54). Thus, the cultural level of the public was tried to be increased. The reason was that Turkey had lost the educated population in the the Balkan Wars and First World War period.

Atatürk mentioned in one of his speech about culture that (İnan, 2019, s.373-374):

“It is a movement that shows the whole historical course of a nation. Today folks are living proof of the existence and maintenance work for, but mainly they are based on: unless they find the roots of the culture itself, their foundation will not be solid foundation ... The Republic of Turkey has been keeping culture flourish in the current circumstances. Although this is definitely a place, Turkish culturalists give importance to the past and investigate the depths of the past and history.”.

The most distinctive feature of his period is the idea of creating a nation that can be understood from Atatürk's thought on culture. Cultural unity is necessary to create a nation. It is possible to evaluate the establishment of the Turkish History and Turkish Language Institutions, the opening of the Community Centres and the enactment of the Law on Unity of Education as innovations to ensure cultural unity. In this case, it can be said that nationality was at the forefront for the Atatürk Period. When we look at the developments in the economic field, the railroads owned by foreign companies since 1924 were bought and made new, and the contribution to the formation of the national market for the purpose of becoming a nation. Because they did not employ Turkish workers on the German, British and French concession railroads, except for a few conductors, firemen and civil servants in remote areas. It was among the goals of the Atatürk Period to liquidate foreign companies through statism and operate them with all Turkish personnel (Atay, 2012, s.523). Another reason for the application of the statism principle is the

Hilal KARAVAR

The Effect Of Marshall Aid on Social-Cultural Structure Of Turkey (1948-1960)
/ Marshall Yardımının Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960)

words of Lord Curzon's against İsmet Pasha in Lausanne (Aydemir, 2019, s.336): *"When you need development tomorrow, you will come to us again and open a hand for us. Now we will take the papers that we put into our pocket one by one, then."*

We can give the Keçiörlü factory as an example of the effect of the economy on the culture. People who saw the factory managers from other cities started to live and dress better with the opening of the factory. Habits changed in Keçiörlü and the bazaar started to be functional (*Cumhuriyet*, 1936, s.3). The Ergani factory, another factory that was opened during the Atatürk period, also changed its environment. Bakırspor Youth Club was established based on the factory. While the sports branches such as water sports and basketball were taught to the workers working in the factory, literacy and vocational courses were also given (Ergene,1995:85). Another example of economic cultural change occurred with the construction of the Karabük factory (Karavar, 2019, s.179):

"The headman, who took Cemal Kutay around Karabük, said, " We will have big city houses built instead of these old houses. These mudbrick houses are no longer in our village. We are ashamed of those who came... " In addition, another villager said, "We wish you had come after our village was rebuilt." They give clues about how the transformation in Karabük actually is. In his copy of the newspaper dated April 7, 1937, Cemal Kutay continued to write his impressions. He noted that the village children of Karabük used to listen to the radio of the British engineers and listened to the engineers in certain parts of the day. "

Atatürk carried out his reforms especially with education. Because he knew that reforms would not last long without establishing an education system that would spread and teach reforms (Tonybee, 2000, s.110). He gave priority to the formation of national art. Thus, artists were used to introduce the principles of the new Turkish state to the remotest villages. It was aimed to complete the process of nationalization through art. For this reason, the principles of the newly established state, the difficult conditions of the National Struggle, the victories gained in this process and the role of the Turkish people in the National Struggle were studied (Şengül, 2009, s.1955). Atatürk had always repeated this idea in his speeches: "The honor of what is done belongs to the nation, not to me! (Sevük, 2017, s.43)" The topics of the plays are discussed in parallel with the history, the conquest of Anatolia, the Ottoman civilization, the role of mystics in the Turkish-Islamic culture in Anatolia. Thus, it was ensured that national identity, historical consciousness and village policies of the new state were intertwined with entertainment, especially through theater. The theater groups established in the community

centers have managed to build nation awareness and spread the basic values and principles of the Republic to the public (Şengül, 2009, s.1956). For example, in an instruction sent to the Community Houses in 1937, it was asked that theater groups increase the knowledge and manners of the people and that the suggestions of the theaters to be played will be given to each other in the form of mutual speech (BCA. 490-1-0-0/3-15-25, s.1). National opera legends and cultural elements were adapted to this branch of art, as in the theater (Gök, 2011, s.168).

After the death of Mustafa Kemal on November 10, 1938, İsmet İnönü was elected as the second president of the Republic of Turkey on November 11, 1938. The presidency of İsmet İnönü, which lasted twelve years, has two important political events: They are II. World War and the realization of multi-party life in 1946. It is the period of "One Party Power" between 1938-1946. For this reason, the period until 1946 will be examined in this section.

"İnsan" and "Yücel" magazines began to argue that there should have been a Turkish Renaissance in Turkey since 1938 before the Second World War. Adopting this view, Hasan Âli Yücel wanted to go beyond raising the nationalist citizen of the nation-state when he became the Minister of National Education. He decided to open high schools in accordance with the spirit of national culture and humanism. As a matter of fact, a "Classic Branch" was opened to teach Latin as well as science and literature branches in some high schools in 1940 (Tekeli, 2018, s.63-64). Especially, Latin-Greek cultural elements were researched in the field of education. Translation works were taught to the public through community centers and village institutes. It was tried to implement a Western standards education system by taking Latin in the curriculum as a compulsory subject in high schools. We can evaluate the difference of these activities carried out in the İnönü Period from the Atatürk Period as transitioning to the universal culture and achieving Humanism (Gök, 2011, s.148). The foundations of the humanist approach to theater were laid with the "State Conservatories Law" enacted in 1940. Translation activities intensified and these works translated into Turkish were shown in representations. Western subjects took their place in the performing arts thanks to the professionalization of the opera branch (Gök, 2011, s.167-168).

The most important decision in the field of education during the Second World War was the opening of Village Institutes with the law numbered 3803 in 1940. The purpose of this law was to educate village teachers and other professionals who were required for the village from gifted and healthy peasant children who had completed their full-circuit village schools where there were favorable agricultural lands (Geray, 1969, s.199).

Hilal KARAVAR

The Effect Of Marshall Aid on Social-Cultural Structure Of Turkey (1948-1960)
/ Marshall Yardımının Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960)

Although we see that Turkey remains outside of the war, we see continued cultural relationships of Turkey with allied countries. For example, the British Council gave the party instructions to the public to watch some of the films that it gifted to the Republican People's Party. Some of these films, which were screened in the Halls of Folk Houses as of May 12, 1943; British Gardens, World Gardens, Learning to Live, Coal Fortune, Liberation from the Dark, Sea Scouts, Farmer's Daily Distance, Seed Time, Shepherds' Oversight of Sheep, How the Phone Works (BCA. 490-1-0-0/1212-25-2, s.30-32). As the names suggest, the content of the films includes agriculture and mining. A movie about cotton picking methods with an American-made machine was also shown in Adana and Seyhan Community Houses in 1943 (BCA. 490-1-0-0/1210-15-2, s. 13).

2. The Impact of Marshall Aid on Socio-Cultural Life of Turkey in the period of 1946-1960.

2.1 The period of Ismet Inonu

After the end of the Second World War there was a change in domestic and foreign policy of Turkey. In the elections, the first of which was held on July 21, 1946, the DP (Democratic Party) entered the parliament with 66 deputies. The second was that the Turkish lira was devalued to enter IMF (International Monetary Fund) on September 7 in 1946. The DP, which was in opposition at the time, protested this situation. This decision brought along some liberal measures that would integrate the Turkish economy with the world economy. In the same year, although a new five-year development plan was made, it was abandoned in 1947. A new "Turkish Development Plan" was prepared, reflecting the wishes of DP and Istanbul businessmen. Emphasis was placed on free enterprise, the development of the industry based on agriculture, and road construction instead of rail with this plan (Zürcher, 2014, s.316-317). However, another important change occurred in the international arena. Marshall Aid came into force in 1948 with the approval of the American Congress. The significant aspect of Marshall Aid to be crucial for Turkey was the re-entry of Turkey into the Western financial supervision with the abolishment of capitulations by the Treaty of Lausanne and this was accepted by many commentators. Turkey was engaged in some activities as opening Imam Hatip Schools by leaving the initiative in many areas, giving up the production of certain goods and closing Village Institutes with this aid. These developments meant giving up many breakthroughs that the Republic has made since its foundation (Eğilmez, 2018, s.142). Again, the Istanbul Economic Congress of 1948 is a turning point in terms of Republic values. Because Turkey developing its economy with largely on their own resources began to put aside statist economic model by opening to the outside with the

Marshall Plan until then (Toprak, 2013, s.424-425). Truman prepared a speech for Ankara Radio on the anniversary of the proclamation of the Republic. The head of Truman's speech begins with the celebration of US for the establishment of the Republic of Turkey on the occasion of the 25th anniversary. The importance of Turkey's political independence and territorial integrity for the United States was claimed and the proposal for increasing the aid amount for Turkey and Greece on March, 1947 was announced to Turkish people in this speech (BCA. 30-1-0-0/101-624-13, s.1-4). Thus America was economically allied country for Turkey. The members of the American military aid team and their families, a community of approximately three thousand, settled in Ankara with Marshall Aids coming into force in 1949. Naturally, the fact that the settled families did not speak Turkish caused their relations with the Turks to be limited with Turkish cooks and servants. Ankara's indigenous families held a culture meeting at the Ankara Community Center to communicate with the Americans. The wife of Mr. Russel Dorr who was Turkish Representative of Marshall Administration and Mrs. Adnan Eseniş who was the head of Girl's High School made a speech at this meeting. After that "Turkish-American Women's Culture Association" was established on 6 January 1950. This association had been involved in many activities. For example, 82 boxes of clothes were collected in two days and they distributed food with 300 blankets during the flood disaster in Eskişehir. The association, which cooperated with the Red Crescent, opened "Volunteer Hospitalists Courses". The association, which had more cultural characteristics during the first establishment period, also acted in the social life and entertainment section due to the popularity it gradually saw (*Akis* 1954a, s.22-23). The process of Turkey's opening up to the world with IMF and World Bank also began to show itself in the cultural sense. For example, the American Library and News Bureau, headquartered in Ankara, sent some cultural films to various Public Houses for public viewing. Public houses evaluated one of the content of the films as propaganda about the cultivation and preservation of forests and the other as warfare propaganda film about the role played by modern weapons in the wars of that day. The films that were sent attracted the attention of the public, and people who flocked from the villages watched these propaganda films with great interest. In addition, the British Delegation opened exhibitions for agriculture in Isparta Community Center in February 1948 and made films about agriculture (BCA. 490-1-0-0/1212-25-2, s. 5-14). Again, American or British cultural ambassadors began to give lectures in various cities of Turkey. For example, British Council Representative Dr. Phillips went to Zonguldak and Samsun in February 1949; After making public speeches, he showed some cultural films. He emphasized that the USA and Canada were affected by British education after comparing the Turkish

Hilal KARAVAR

The Effect Of Marshall Aid on Social-Cultural Structure Of Turkey (1948-1960)
/ Marshall Yardımının Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960)

Education System with the British Education System. He announced that films about innovations would be watched in all villages of Turkey up to several months in his speech. The culture films that the people watch were related to the lesson with radio, national social insurance and entrance to ballet. Seminars and art exhibitions continued to be held in various cities of Turkey in the same year by the British Council (BCA. 490-1-0-0/1017-921-2, s.1-50).

2.2 Socio-cultural changes in the period of Democratic Party

Turkey showing an effort to be part of a Western alliance after the Second World War period met with American culture and accelerated the integration process (Öztan, 2017, s.13). Of course, the economy was one of the leading events that accelerated and influenced the socialization process. Democratic Party who won the election and came to power alone in 1950 made Turkey return to liberal policies. In this context, the Petroleum Law and Foreign Capital Incentive Law was enacted. On the basis of the economic policy implemented by the DP there were: Providing incentives for the development of agriculture; Increasing credit opportunities; Infrastructure investments; their being used for development purposes by providing with external aid/such as Marshall Aid (Eğilmez, 2018, s.143). Agricultural-led growth rather than industry in which underestimating industrial enterprises of Atatürk's period as "Ataturk's minarets, a living example of the incorrect way" model was proposed with Marshall aid. Aid started in 1946 was spent in the field of road, bridge, dam, agricultural machinery in accordance with the agricultural growth model. All of a sudden, Turkey turned into a construction site. As a matter of fact, the economic growth was supported by American aid to a large extent in the first years of the Democratic Party's power (Zürcher, 2014, s.27). However, the news about the lack of American aid given to Turkey began to emerge in the Turkish press in 1951. The fact that America's rushing to European aid and their help on both repair of markets of Europe and floor of bakers; but Turkey's having less aid than Greece was criticised (Simavi, 1951, s.1). However, the role of Marshall Aid had an important role in promoting the formation of a temporary prosperity and luxury consumption in Turkey despite criticism. Thus, "America" started to take its place as an ideal culture in daily life (Güngör, 2007, s.101). During the Atatürk period, Public Houses which were established to ensure "Turkish nationalization" were considered the financial source of the CHP by Democratic Party. Therefore, while instruments such as radio and cinema, which were imported for Public Houses, were exempt from customs duties, firstly, a law proposal was made for the removal of this exception on 2 April 1951 (*Milliyet*, 1951a, s.4). During the DP Provincial Congress held in Ankara on June 5th, the subjects such as stationery, abundance of officers and village development

were criticized, the Public Houses were mentioned to put into a shape that everyone could benefit from (*Milliyet*, 1951b, s.1). Menderes stated in July 1951 that "... The property of the nation must belong to the nation." (*Milliyet*, 1951c, s. 1). Menderes showed that he accepted the Public Houses as the property of the CHP with this statement. The Democratic Party closed the Public Houses with the law numbered 5830 on August 8, 1951 (*Milliyet*, 1951d, s.3). Now, "cultural imperialism" could quickly begin to influence the Turkish society. In the first ruling years of the DP (1950-1954), the peasants adopted the idea of getting rich and moving forward. When people's purchasing power increased, products such as refrigerators, washing machines, vacuum cleaners that they could not buy before began to enter the houses (Özkurt, 2012, s.58). Of course, these products were coming from abroad because of not being produced in Turkey. For example, the advertisement of the Philips-Leonard refrigerator brand made in America is as follows:

"In order to live properly, it is necessary to get regular food. Food betting is always the most important place for all ages and everyone. Foods must be fresh in order to be beneficial. The issue of keeping food for a long time today has been taken care of thanks to the refrigerators. The important point is to choose a high quality refrigerator to be trusted (Milliyet 1952a: 8)"

Another American refrigerator brand in the Turkish market is Philco. There was an emphasis that Philco won the first place in Chicago as every year in the advertisements of this brand (*Milliyet* 1952b, s. 8). Indeed, exemption was given with indigenous groups consisted of Cahit Tezer and George Koçis to the capital imported by Philco-Amcor Co for attempting to establish cold air cabinets and produce electrical equipment and appliances by Joint Stock Company with 865 thousand Turkish Liras capital in Turkey (BCA 30-18-1-2/146-19-14, s. 1-3). Another advertised brand belonged to General Electric. It was emphasized on its advertisement that it had broken sales records in America and was the most sought-after and trusted refrigerator brand all over the world (*Milliyet* 1953a, s. 8). Hotpoint brand was included in the refrigerator market of Turkey on June 1953 (*Milliyet* 1953b, s. 8). Demand for American goods in social life was so great that housewives who did not want to miss the products that came out of the Swap Shop stores with the announcement of "American Items for Sale" had almost attacked the places where these goods were sold. These stores were also places where old things of Americans were sold out used by Americans living in Turkey for their demand on their way back to their country. These products, which include a wide range of armchairs with broken armrests, used boxes and combos found buyers. In the face of this great demand, Americans increased

Hilal KARAVAR

The Effect Of Marshall Aid on Social-Cultural Structure Of Turkey (1948-1960)
/ Marshall Yardımının Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960)

prices and a small vase was sold with hundred and fifty pounds and nylon laundry was sold at higher prices than store prices. Despite the fact that only three-fifths of clothing were made in Turkey, these clothes which were coked and ironed as if American style were bought by the citizens and worn with pleasure (Akis 1954b, s.24).

The children were given milk and fish oil pills made of milk powder that came with Marshall Aid during the 10-minute break in primary schools within the framework of the Marshall Aids. Again, orange cheeses were given in tin cans with the same help (Eğilmez, 2018, s. 142). 650 tons of food were sent to poor children living in Turkey by the United States to be distributed in the school in 1957. The food products sent by America had milk powder, butter and cheese. Red Crescent cut the hot food aid because of the distribution of these products to children in schools (Milliyet 1957a, s. 2). Increasing imports of milk powder caused domestic milk producers to deteriorate. Because milk producers were selling their milk to the Milk Powder factory in Pendik. However, when the milk powders from the USA decreased the demand for the products of the domestic milk powder factories, they also started not getting milk from the producer (Milliyet 1959a, s. 3). One of the areas of Marshall Aid used in Turkey was related to highway construction. New jobs were created in roads, dams, and infrastructure services and approximately 14,000 km were built until 1960. Loans given to Turkey actually meant in a sense given incentives to American industrialists. Mechanization in agriculture gained speed parallel to the construction of the roads. While there were just two thousand tractors in Turkey in 1948, it rose up to 42.137 in 1960. Thus, the share of agricultural machinery in imports increased from 1% to 8%. Therefore, America created a new market for surplus production (Başkaya 2018, s.289-291). Of course, such a big road construction works would have social consequences. George and Barbara Helling worked in the countryside of Turkey in 1954. Their field research revealed the effect of road works planned and started to be built with the help of 1948 Marshall Aid (Özkurt, 2012, s. 60-62).

“The new structures are clearly differentiated from the old structures of the village in terms of both the material used and the form. In addition to the villagers' newspapers, the number of radio stations in the village increased, and daily newspapers started to come to the village. A cinema was opened in the village, which had electricity. There were people from other villages going to the cinema in the nearby town by bus. Changes are also noticeable within the buildings. The bed was on the way to replace the bed laid on the floor. Carpet and armchair entered the houses. There are those who ate at the table, who used porcelain plates, metal spoons and forks. There

was a gas stove and an iron in the villages.... As a change in women's clothing, those who wore coats had increased. ”

Changes in culture brought with a new concept: That is “to be American”, it means “like an American, worthy of an American”. “American style” word was also began to be used often in sectors such as entertainment and fashion in Turkey who approached to U.S.A politically with Marshall Aid. One of the places where the term American was used was election campaigns. An “American-like” election propaganda company was established in Izmir before the 1954 elections. The name of that company was established for the first time in Turkey as “Selection Caravan”. This company would introduce the candidates in the Aegean by placing speakers in two jeep cars for a fee of 500 liras he received from the parliamentary candidates. Six doctors, five traders, two grocery stores and five headmen applied to the Election Caravan company and asked for their propaganda (*Milliyet* 1954b, s. 1-7).

Another area in which the word “American” was used is “robbery” events. For example, three stylish and polite young people from Istanbul's well-known families stole a vehicle belonging to the Greek Consulate with an “American-like” theft (*Milliyet* 1950a, s. 2). In a news article titled “There was an American Robbery in Adana”, it was written that bandits with faces and guns entered the citizen named Ali Yıldız and received 30 thousand liras (*Milliyet* 1954c, s. 2). In another article titled “An American-like Gangsterism Event”, a group of masked and armed hands received 11 thousand 850 liras and reported to their readers that they fled the threat of “don't make a sound, otherwise...” (*Milliyet* 1955a, s. 5).

The content of the ads began to change as everything in Turkey. Turkish companies, which were inspired by the famous athletes playing in advertisements in the USA, frequently started to use football and football players as the subject of advertisement. In an article criticizing the use of footballers as advertising media, it was stated that there would be only advertising in the minds of football players and accordingly his performance would decrease. It suggested that clubs could present these advertising products to institutions such as hospital and Red Crescent instead of advertising by giving a gift to the first scorer (*Milliyet* 1952c, s. 5). By 1954, the music tracks played on the radio began to change step by step. Performing the violin and ut tapes were criticized on the radio because of the people’ desire in a criticism written in the magazine of Akis. It was suggested that the task of the intellectuals was to introduce the public better, and so more Western music was included in the radio. While Adnan Saygun could not find money to suppress the “Yunus Emre Oratorio”, it was stated that the dissemination of “tavern music” by radio would decrease the pleasure of the

Hilal KARAVAR

The Effect Of Marshall Aid on Social-Cultural Structure Of Turkey (1948-1960)
/ Marshall Yardımının Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960)

public (Akis 1954c, s. 28). Perhaps the reason why the Turkish singer Celal İnce's song that he wrote about America gained great popularity was the reason why the music was getting poorer. Celal İnce said that his song was an arrangement and he was influenced by the music in American films. The lyrics of the song called "Song of Friendship (<https://lyricstranslate.com/tr/celal-ince-dostluk-%C5%9Fark%C4%B1s%C4%B1-lyrics.html>,)":

America, America, / Turks are as the world stops, / With you, / In the War of Liberty. This is a song of friendship, / It is the echo of the brotherhood, / The blood brother we were in Korea, / The fire of this friendship doesn't blow out. / Our determination is to live free, / To provide peace in the world, / Flows always in this cause, / The love of liberty is in our soul ... "

In subsequent years, President Celal Bayar said that Turkey would be "a little America" with 50 million inhabitants 30 years later in his public meeting held at October 20, 1957 (*Milliyet* 1957b: 5).

Turkish films began to be compared with American and European films in the cinema sector. The public's complaint was that the decor and subjects of Turkish films remained more simple than American films (*Milliyet* 1952d, s. 3). The impact of American films also was seen on the interpretation of the professions. In an article about the secretarial profession, especially in America, beautiful-legged secretaries took poses provoking their bosses; it is stated that serious, married or elderly bosses work with less beautiful secretaries for this reason (*Milliyet* 1955b, s.5). The film which moviegoers waiting impatiently finally entered into the display on January 14, 1957 in Turkey. It was such a movie that in the countries it was shown, for example, while playing in the UK, the seats were torn apart and the area opened to the dance floor. The only feature of the movie was the presentation of Rock Roll dance. There was a big stampede in front of the movie theater. After the Rock'n Roll movie started, it was seen that the people sitting in the front rows were throwing their jackets and dancing in intervals while whistles were playing (*Milliyet* 1957c, s. 3). Turkish youth started to take courses to learn dances such as Sving, Mambo, Fokstrot especially with the effect of American films. When not only high school and university students but also lawmakers, prosecutors, judges and professors requested dance courses, there was an increase in dance courses in Istanbul (*Milliyet* 1953c, s.6). A new dance fashion came from America in 1955: Cha-cha-cha. The readers were asked to learn the dance by sharing photos step-by-step in the newspapers on how to make this dance. It was also emphasized that the movements of the dance were not difficult (*Milliyet* 1955c, s. 5).

A major problem arose in the year of 1958 in Turkey about the American movies. The sum of debt accumulated and unpaid since 1954 to

American film companies had reached two million. Payment of this debt in installments came to the agenda. Otherwise, American movies could not be played in Turkey. The presentation of American films continued with a loan agreement meeting 70% representation of movie theaters in Turkey with the intervention of the American ambassador in 1957. The fact that American filmmakers approving this loan was interpreted by the writer as "*Hollywood films spread the American love and desire to live, think, act as American all over the world* (Akis 1958a, s. 30-31)."

It was a period in which Turkish and American women's views on politics were also compared. In America, Mrs. Houghton who was the President of the General Federation of Women's Clubs said "Her home must be the center of life for every woman, but should never constitute her border,". In this comparison made based on the word: was reminded to the Turkish woman that politics is in life.

What is politics? Isn't that what lowers and raises the price of oil and sugar? Isn't it again what brings the water or electricity to our village, sends our boys to Korea or recalls them, gives good or bad schools to our children, and determines the daily life of each of us, every day? If so, what does it mean to say "I am not politically involved?" (Akis 1954d, s. 18)"

The fact that politics are involved in the life was reminded to Turkish woman with this statement. Another subject that changed was the sense of fashion. Mrs. Cook who was the fashion ambassador of a socks company named Seam of Group came to Istanbul in 1957. She was depicted as a typical American woman with her blond hair curled in style and black polka dot dress. She told to people who came to Pera Palas to watch fashion dress that her aim was to show American fashion by traveling all over the world as Fashion Ambassador (*Milliyet* 1957d, s. 3).

Another development that changed the countenance of Turkey was imported cars which presented an attractive life especially to the rich. When we look at the number of cars it was a total of 13,405 in the whole country in 1950, at the end of the decade it reached 45 thousand. While there were two thousand cars in Istanbul in the 1950s, this number increased rapidly and Buick, Chevrolet, Cadillac brand American cars started to appear on the streets of Istanbul. Now Istanbul residents were getting used to taxi, Fiat brand taxis were waiting for customers in Beyoğlu, and Chevrolet brand taxis were waiting for customers in Pangaltı (İstanbul Sanayi Tarihi, 2017, s. 132). During this period, "practical automobile schools" were opened as rich families started using private drivers (Öztan, 2017, s. 15).

Hilal KARAVAR

The Effect Of Marshall Aid on Social-Cultural Structure Of Turkey (1948-1960)
/ Marshall Yardımının Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960)

Turkey's economy began to collapse while changes continued in social life. The use of both foreign loans and aids in wrong investments put the economy in a downturn. The Democratic Party, whose ways of borrowing foreign loans were blocked, devalued the Turkish currency on August 4, 1958 at the request of the IMF and the World Bank. The equivalent of 1\$ was 2.80 TL and it was raised to 9 TL, in which the devaluation made by the CHP was criticized by DP as they were in opposition. Prices increased and the people became miserable with this devaluation (Akşin, 2013, s.254). When the Menderes Government applied to drastic measures, Istanbul University students made a big demonstration on April 28, 1960. When the police were helpless in the face of the events, army troops were called. One person died and forty injured in the incidents. When the government banned the broadcasting of the events, the events spread from word to mouth. This time, the Political Science and Law students in Ankara started protests on April 29. On April 21, the Military Academy students marched on Atatürk Boulevard. The Democratic Party could not stop the events and was taken down from power by the military coup on May 27, 1960 (Akşin, 2013, s. 258-259). According to some analysis of the coup, the 1960 coup was actually an action carried out by the military-civilian intellectuals against the economic framework that entered American hegemony, which started with Marshall Aids (Eğilmez, 2018, s. 144). Cultural policies of the coup period can be considered as the subject of another article.

Conclusion

Nationalization was targeted in the sense of art in Atatürk period by dealing with Central Asian sources, principles of the newly established state, difficult conditions of the National Struggle, victories in this process and the role of the Turkish people in the National Struggle. Because the Turkish War of Independence / National Struggle was a fight against imperialism. The concept of “national identity” was brought to the fore in the Turkish nation, which naturally resisted imperialism. A national economy, a national culture and a national education were brought to the fore with the formation of national identity in the Atatürk Period. It was thought that economic independence would also ensure nationalization in cultural and social fields.

Turkish Humanism was tried to be realized based on Greek and Latin sources in the period of İsmet İnönü until 1946. In this period, unlike the Atatürk period, light Western music, translation of Western literature works and Western works began to be staged in the field of opera instead of a national art. Because Europe was accepted as the cradle of “civilization / modernity” until the end of the Second World War. So, becoming Westernized was necessary for the modernization and Turkey counted itself amongs Western

states despite the geographical location. However, the Second World War broke this situation. Because Europe which was economically collapsing needed help. The United States came into play with the help of Marshall Aid. A major thing really affected in Turkey was social culture while Marshall Aid helped the reconstruction of Europe. In addition, I believe that the contents of overall agricultural films shown in Turkey until 1946 was linked with the position of "agricultural land" which was appraised to Turkey by Truman Doctrine and Marshall Aid after the war.

Especially, when President Celal Bayar said "Turkey would be a little America" during the period of Democratic Party, hundreds of people applauded and these words were the hallmark of an era. The admiration of Europe and the efforts to modernize were replaced by an intense American admiration. As a matter of fact, the entertainment, fashion and music brought by the American culture influenced the Turkish society. There was a great interest especially in luxury consumption. The demand for American goods was so great that used items left by the officials who came to implement the Marshall Relief on their way back to their countries were sold in a scramble. The presence of used underwear among the people's demands shows that this is a matter of gaining prestige.

In fact, American culture was an instrument of individual happiness. In addition, an "American" life decorated the dreams of the Turkish people with the change of tastes, speaking styles and clothing. American life was a free life and being American was listening to rock's roll. To be American was to cover your face with a handkerchief just like in the movies and make robbery. And being American was to drive luxury cars like Buick, Chevrolet, Cadillac and dye your hair in yellow like Marilyn Monroe. It was always a word of mouth by writing songs to America. To learn Cha-cha-cha, Sving, Mambo, Fokstrot dances before anyone else and show them. This actually means that "American way of life" was experienced in social life (Başkaya, 2018, s. 291).

Foodstuffs sent by America were milk powder, butter and cheese. Red Crescent cut the hot food aid as a result of distribution of these foodstuffs to children in schools and in fact, this was an indication of Turkey how far away from a nationalism. Because it is America that now feeds the new generations. This increased American sympathy among the younger generations.

We encounter the following facts when we evaluate in terms of America. America opened new market areas with Truman Doctrine and Marshall Aid in Turkey and it reached military and political dimensions with these aids. Turkey wishing to become a member of NATO on military dimension sent troops to the Korean War. Additionally, Turkey came to the

Hilal KARAVAR

The Effect Of Marshall Aid on Social-Cultural Structure Of Turkey (1948-1960)
/ Marshall Yardımının Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960)

outpost of the position of America by giving them bases in the region. I have to cut the military issues short since our topic is culture. The position of Turkey on U-2 crisis and Cuban Missile Crisis taking place afterwards can be handled separately as another article topic. Turkey who was seen already as “Little America” with the statement in the period of Democratic Party was assumed “satellite state” circling a table completely consistent with the foreign policy of America and this led Turkey be alone in the Cyprus issue by destroying the friendship with Arab neighbours. Thus, Turkey renounced the ideals of independent economy, independent policy and national culture targeted in Atatürk Period. In the following years, this situation would be considered as "American imperialism" by left-wing students, and it would turn into the 6th Fleet Protest movements in 1968-1969.

Tu sum up, Atatürk had established a national economy. The culture was national as Turkey had its own money. The first part of İsmet Pasha's period coincided with the Second World War. Trade relations were with Europe. The concept of Turkish Humanism was born. However, after Truman Doctrine and the Marshall Aid circuit entered in 1946, the United States and Britain were allowed to present cultural activities in Turkey. America exercised control over Turkey in the areas of cultural, political, economic and military when foreign loans became involved completely in the period of Democratic Party.

References

Archive

Başkanlık Osmanlı Arşivi

Books and Articles

- Akşin, S (2013). *Kısa Türkiye Tarihi*. İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Atay, F. R (2012). *Çankaya*. Pozitif Yayınevi: İstanbul.
- Aydemir, Ş. S (2017). *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938* Cilt III. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Başkaya, F. (2018). *Paradigmanın İflası*. Yordam Kitap: İstanbul.
- Coşgun M. (2012). Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu. *Batman University Journal of Life Sciences*. 1/1. pp 837-850.
- Eğilmez, M (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Ergene, L. (1995). *Geçmişten Günümüze Bakır Maden*. Maden Yayınevi: İstanbul.
- Geray, C (1969). Türkiye'de Köy Enstitüleri Hareketi ve Köy Kalkınması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 2/1. pp. 197-207.

- Girgin, A (2002). *Uluslararası İletişim Haber Ajansları ve A.A.* DR Yayınları: İstanbul.
- Gök, V (2011). *Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür Politikaları*. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir.
- Güngör, E (2017). 1950’ler Türkiye’inde Modernleşme ve Gündelik Hayat Değişimlerine Sinema Üzerinden Bakmak: *İstanbul Geceleri* Filmi. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 2 (3)/2017. pp. 94-112.
- İnan, A. (2019). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Sanayinin Sonsuz Işığında İstanbul Sanayi Tarihi* (2017). İstanbul Sanayi Odası Yayınları.
- Karavar, H (2019). *Atatürk Döneminde Madencilik*. Libra Yayınevi: İstanbul.
- Mutlu, S (2013). Tek Parti Döneminde Parti- Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek “Dilek Sistemi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 29 /86. pp. 53-102.
- Özkurt, C. (2012). *Demokrat Parti Dönemi Sosyal ve İktisadi Politikaların Kırsal Alanda Yarattığı Değişim (Ordu İli Özelinde)*. Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Öztan, G & Korucu, S (2017). *Tutku, Değişim ve Zarafet -1950’li Yıllarda İstanbul-*. Doğan Kitap: İstanbul
- Sakallı, E. (2014). Türkçe Popüler Kültür. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 3/2. pp. 307-317.
- Sevük, İ. H (2017). *Atatürk’le Beraber*. İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Simavi, S (1951a, 14 Ocak). Amerikan Yardımı. *Hürriyet*.
- Özdemir, N (2018). Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 18 /1. pp. 1-28.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (2018). *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşında Türkiye*. C. III. İletişim Yayınevi: İstanbul.
- Tonybee, A. J (2000). *Türkiye II (Bir Devletin Yeniden Doğuşu)*. Çağdaş Yayıncılık: İstanbul.
- Toprak, Z (2013). *Türkiye’de Popülizm 1908-1923*. Doğan Kitap: İstanbul.
- Türkdoğan, A.& Uça, S (2011). Türkiye’de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2/2. pp. 48-62.
- Yaylagül, L (2004). *Yarışma Programları, Medya ve Kültür Emperyalizmi “Bir Kültür Emperyalizmi Aracı Olarak Yarışma Programları: Kim 500 Milyar İster Örneği”*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon ve Sinema Bilim Dalı Doktora Tezi. Ankara.

Hilal KARAVAR

The Effect Of Marshall Aid on Social-Cultural Structure Of Turkey (1948-1960)
/ Marshall Yardımının Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısına Etkisi (1948-1960)

- Zürcher, E. J (2014). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çeviren Yasemin Saner. İletişim: İstanbul.
- Oğuz, S (2011). Kültür Politikaları ve Kütüphaneler: Kuramsal Bir Yaklaşım. H.Ü. Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi. Retrieved April, 15, 2020 from <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/EsinSultanoguzmak.pdf>
- Şengül, A (2009). Türk Tiyatrosunda Tarih. *Turkish Studies*. 4/ 1–2. pp. 617-626. Retrieved March, 12, 2020 from http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/abdullah_sengul_turk_tiyatrosunda_tarih.pdf

Periodicals

- Akis* (1954a, 3 Temmuz). Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneği. s. 22.23.
- Akis* (1954b, 9 Ekim). Amerikan Malına Hücum. s. 24.
- Akis* (1954c, 29 Mayıs). Haşmetli Alaturka Hazretleri. s. 28.
- Akis* (1954d, 29 Mayıs). Kadın Kudreti. s.18.
- Akis* (1958a, 11 Ocak). Veresiye Filmin Ücreti. s.30-31.
- Cumhuriyet* (1936, 13 Mart). Keçiborlu Kükürtleri. s.3
- Milliyet* (1950a, 16 Temmuz). Otomobil Hırsızlığı., s. 2.
- Milliyet* (1951a, 2 Nisan). Bir Kanunun Yürürlükten Kaldırılıyor. s.4.
- Milliyet* (1951b, 5 Haziran). DP Ankara İl Kongresi Dün Mesaisini Tamamladı.s.1.
- Milliyet* (1951c, 22 Temmuz). Geçti Borun Pazarı. s.1.
- Milliyet* (1951d, 9 Ağustos) Halkevleri Kanunu 362 Oyla Kabul Edild s.3.
- Milliyet* (1952a, 28 Mayıs). Can Boğazdan Gelir. s.8
- Milliyet* (1952b, 10 Haziran). Nihayet Gelmiştir. s.8.
- Milliyet* (1952c, 4 Nisan). Tehlike İşareti. s. 5.
- Milliyet* (1952d, 6 Mart). Bize Göre Türk Filmleri. s. 3.
- Milliyet* (1953a, 12 Haziran). Bir Buzdolabının Değeri Hakkında En Kat'î Hükmü Zaman Verir. s. 8.
- Milliyet* (1953b, 8 Haziran). Memleketimize İlk Defa Getirilen Şayanı Hayret Hotpoint Amerikan Buzdolapları. s. 8.
- Milliyet* (1953c, 28 Kasım). Kostantin'in Bir Hamamı Dans Dershanesi Olmuş. s. 6.
- Milliyet* (1954a, 16 Şubat). Seçim Arifesinde 500 Liraya Propaganda. s. 1-7.
- Milliyet* (1954b, 24 Temmuz). Adana'da Amerikanvari Bir Soygun Oldu. s. 2.
- Milliyet* (1955a, 2 Aralık). Amerikanvari Bir Gangsterlik Hadisesi. s. 5.
- Milliyet* (1955b, 5 Temmuz). İş Sahasında Yeni Kuvvet: Katibeler. s. 5.
- Milliyet* (1955c, 19 Ekim). Senenin Dersini Abe Lane'den Öğrenin. s. 5.
- Milliyet* (1957a, 23 Ocak). Kızılay'ın Fakir Talebeye Yaptığı Erzak Yardımı. s. 2.

- Milliyet*, (1957b, 20 Ekim). İstanbul Heyecanlı Mitinglere Sahne Oldu. s. 5.
Milliyet (1957c, 15 Ocak). İstanbullular Rock'n Roll İle Coştular. s. 3.
Milliyet (1957d, 4 Nisan). Amerika'nın Moda Elçisi Geldi. s.3.
Milliyet (1959a, 5 Ocak). Süt, Süttozu ve Hayvancılık. s.3.

**20. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
BELGELER IŞIĞINDA KAHRAMANMARAŞ'TA MÜZİKAL
İZLER***

**MUSICAL TRACES IN KAHRAMANMARAŞ IN THE LIGHT OF
DOCUMENTS IN THE BEGINING OF THE 20TH CENTURY
OTTOMAN EMPIRE**

*Mehmet ÖZKARCI**
Günsu Yılma ŞAKALAR****

Özet

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e dek süregelen dönem içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşma hareketleri ile birlikte müzik alanında da birçok yenilik çalışmalarına rastlanmaktadır. Alanyazında modernleşme süreci olarak da isimlendirilen bu dönemde Avrupa müziği Osmanlı müziği içerisinde yerini almış, yurtdışından birçok besteci ve müzisyen saraya davet edilmiş, padişahlara ithafen eserler yazılmıştır. II. Abdülhamid döneminden itibaren yapılan müzikal yenilikler içerisinde; müzik mekanları, çalgı tedarik merkezleri, nota basım evleri, müzik yayınları, dernek ve okulların yaygınlaştığı görülmektedir. Bu minvalde yaptığımız araştırmalar neticesinde V. Mehmed Reşad döneminde Maraş'ta Amerika İnas Mektebi'nin bitişğinde iki katlı bir mûsikî binası inşaatı ile ilgili kroki planı ile cephe kesitlerine yer verilen belgeye ulaşılmıştır. Araştırma dahilinde elde edilen belge ışığında ilgili mûsikî binasının Kahramanmaraş'taki bugünkü yeri tespit edilmiş, Osmanlı, Amerika ve İngiltere ilişkileri çerçevesinde incelenmiştir. Maraş Mûsikî Mektebi'nin fonksiyonunu, misyoner okulları kapatılana kadar sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bugün mevcut olmayan yapının ne zaman yıkıldığını bilemiyoruz.

Anahtar Kelimeler: 20. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu, Musiki Binası, İnas Mektebi, Osmanlı Dış İlişkileri

Abstract

In the period from Tanzimat to the Republic, many innovations in the field of music are encountered along with westernization movements in the Ottoman Empire. In this period, which is also called as the process of modernization in the literature,

* Bu araştırma, 18-20 Şubat 2020 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Kahramanmaraş Tarih Kültür Sanat Sempozyumu'nda sunulmuş, konu genişletilmiş ve düzenlenmiştir ve hiçbir yerde yayınlanmamıştır.

** Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kahramanmaraş / TÜRKİYE mozkarci@ksu.edu.tr Orcid ID: 0000 - 0001 - 6822 - 7816

*** Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kahramanmaraş / TÜRKİYE gsakalar@ksu.edu.tr Orcid: 0000-0002-6635-5010

European music took its place in Ottoman music, many composers and musicians from abroad were invited to the palace, and works were written for the sultans. Among the musical innovations made since the reign of Sultan II. Abdülhamid; music venues, instrument supply centers, note printing houses, music broadcasts, associations and schools are seen to be widespread. As a result of this researches we have done in this way, the document with the sketch plan and the facade sections of the construction of a two-storey music building adjacent to the American Girls' School, was reached during the reign of V. Mehmed Reşad. In the light of the document obtained within the scope of this research, the current location of the relevant music building in Kahramanmaraş has been determined and examined within the framework of Ottoman, American and British relations. It is understood that the Maras Music School continued its function until the missionary schools were closed. We do not know when the building that does not exist today destroyed.

Keywords: 20th century, Ottoman Empire, Music House, Girls' School, Ottoman External Affairs

Giriş

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarının Osmanlı İmparatorluğu'nda müzikal hareketliliğin yaşandığı en yoğun dönemlerden biri olduğu söylenebilir. İstanbul'da yaşayan gayrimüslimlerin bağlantıları ile yurtdışından birçok müzisyen, çalgı, nota kitabı, müzik kitapları getirilmiş, çalgı tedarik ve nota basım merkezleri açılmıştır. II. Meşrutiyet ile başlayan batılılaşma sürecinin de bu hareketliliğe etkisi yatsınamaz boyuttadır. Daha çok politik esaslara dayalı ilişkiler ile sanat, eğitim ve müzik aracılığıyla kuvventlendirilme yönüne gidilmiştir. Gerek sarayda gerekse şehirde batı müziği "alafranga müzik" olarak benimsenmiş, gösterimler şehrin çeşitli mekanlarında sahnelenmiştir. Dönemin basılı yayın organları konserlerin ilanlarını halka duyurmuş, batı müziği ile ilgili haberlere yer vermiştir. Müslüman veya gayrimüslim eğitim kurumlarında müzik dersleri yoğunluk göstermiş, ağırlıklı olarak piyano eğitimi verilmiştir. Kurumlarda müzik eğitiminin yanısıra sarayda da özel olarak batı müziği dersleri yapılmıştır. Hanedan üyeleri, harem mensupları, devlet adamları yabancı hocalardan müzik dersleri almıştır. Yurtdışından getirtilen yabancı besteci ve müzisyenler padişah için marşlar bestelemiş, bazıları ise uzun yıllar millî marş olarak günümüze miras olarak gelmiştir.

II. Abdülhamid (1876-1909) döneminden Sultan V. Mehmed Reşad (1909-1918) dönemine dek devam eden müzikal faaliyetler, dönem romanlarında da görülmektedir. Tanzimat ve Servet-i Fünûn romanlarında mûsikî teması, karakterler üzerinden okuyucuya aktarılmaktadır. İstanbul Pera'da tiyatro ve konserleri izlemeye gitmek, evlerdeki piyano çalgısı, mûsikî dersleri, alafranga müzik faaliyetleri, yabancı müzik hocaları romanların içerisinde işlenen konular arasındadır (Üner, 2006). Sultan II.

Abdülhamid'in son dönemlerinden itibaren İstanbul'da alaturka mekanlarda kadınlara yönelik matinerler yapılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde yerli opera üretimi artmış, halk müziğine olan ilgi ise azalmıştır. Hece vezni ile yazılan bir eserin üzerine Mehmed Baha Bey bir opera bestelemiş, daha sonra bu opera 1914 ve 1917 yıllarında seslendirilmiştir (Alimdar, 2016, ss. 210, 212, 220). Bu örnekler bizlere batılılaşma süreci içerisinde alaturka müziğin, alafranga müzik türü olan Opera ile temasını anlatmaktadır. Her iki padişah döneminde alaturka ve alafranga müzik ile ilgilenilmiştir.

Alaturka müzik ile ilgilenen isimler arasında; Sultan Abdülaziz'in oğlu Mehmed Seyfeddin Efendi bestecilik ve çocukları Mehmed Abdülaziz Efendi (1901-1977) bestecilik, Fatma Gevheri Sultan (1904-1980) bestecilik, tanbur, kemençe ve lavta icracılığı ve Mahmud Şevket Efendi (1903-1973) yer almaktadır (Özcan, 2009: 30). Diğer hanedan üyeleri arasında Nazime Sultan (1866-1947) ve Şehzade Mehmed Şevket Efendi (1872-1899) bestecilik, ud ve lavta icracılığı ile ilgilenmiştir. Şehzade Mehmed Şevket Efendi'nin oğlu Mehmed Cemaleddin Efendi (1890-1946) de alaturka müzik ile ilgilenen kişiler arasındadır.

Alafranga müzik ile ilgilenen kişiler arasında ise Sultan V. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed Selahaddin Efendi bestecilik ve piyano, keman icracılığı, oğlu Ahmed Nihad Efendi (1883-1954) marş, schottisch, vals, mazurka bestelemiş, piyano çalmıştır. Diğer oğlu Osman Fuad Efendi (1895-1973) keman, banço ve flüt çalmıştır. Kızlarından Behiye Sultan (1881-1948), Adile Sultan (1887-1973) ve Rukiye Sultan (1885-1971) da piyano çalmıştır. II. Abdülhamid ve oğlu Şehzade Burhaneddin Efendi (1885-1949), Abdürrahim Hayri Efendi (1894-1952), Nureddin Efendi (1901-1944), kızlarından Ayşe Sultan (1887-1960), Şadiye Sultan (1886-1977), Refia Sultan (1891-1938), Zekiye Sultan (1872-1950) ve Naime Sultan (1876-1945) da bu müzik türü ile ilgilenmiştir (Alimdar, 2016, ss. 14,15).

20. yüzyılın başlarında yer alan eğitim sisteminde ise Tanzimat Dönemi etkileri görülmektedir. Eğitimde batı düşünce sisteminin yerleşmesi bu dönemde belirli bir şekilde başlamış, Amerikan Kolejlere de bu sistemin yerleşmesine öncülük etmiştir (Biçer, 2010, s.197'den akt. Halifeoğlu-Kuzgun ve Tangülü, 2013, s.140). Kaynaklara göre; 1856 yılında yayımlanan Islahat Fermanı ile gayrimüslimlere kendi din ve kültürlerine yönelik ilk, orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatı verilmiş, bu durum ise Osmanlılık bilincinin aşılmasını zorlaştırmıştır (Alimdar, 2016, s. 169).

2014 yılında Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme" isimli yayında; II. Abdülhamid döneminin, eğitim tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olduğu belirtilmiştir. Bu dönemde;

"Osmanlılık" idealine bağlı, dindar, itaatkâr ve devletine ve padişaha sadık insan tipi yetiştirilmeye çalışılmış, anayasaya eğitimle ilgili maddeler konmuştur. Böylece her Osmanlı vatandaşının devlet ve özel eğitim kurumlarından istifadesine imkân sağlanması amaçlanmıştır. Ülkede bulunan çeşitli kesimlerin din ve inançlarıyla ilgili eğitim usullerine karışılmaması hükme bağlanmıştır. Ayrıca bütün Osmanlı vatandaşları için ilköğretim mecburî tutulmuştur. Birçok meslek ve sanat okulu açılmış, özel eğitim gelişme göstermiş, genel eğitim ve okullar yaygınlaşmış, kızların ortaöğretim düzeyinde eğitiminde gelişme sağlanmış, eğitim sorunları ve akımları tartışılmış, kızlar için ilk kez bir lise ile bir yükseköğretim kurumuyla birlikte, ilk resmî anaokulları açılmış, medreselerin ıslahı fikirleri gündeme gelmiştir.

İdadilerin ibtidai sınıflarında "Gina (Müzik)", Tâlî sınıflarda "Gina ve Müzik" dersleri verilmiştir (Kurnaz, 1991, s. 52). Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya, Rusya, Avusturya, Amerika ve Sırbistan'ın idadiye, rüştiye ve ibtidaiye olmak üzere toplam 30 okul mevcuttu (Alkan, 2000, s. 65). Bu okullarda 407 öğretmenden 4.685 öğrenci eğitim almıştır. Yabancı devletlerin siyasi menfaatlerini üstün tutmak için en etkin araçlar arasında misyonerlik faaliyetlerinden biri olan eğitim görülmüştür. Bu kapsamda Amerikan misyoner okulları, Osmanlı coğrafyasında geniş bir ağa sahip olmuştur. 1845 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda 7 okul var iken, 1904 yılında bu sayı 465'e ulaşmıştır (Kocabaşoğlu, 1985, s. 496).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk misyonerlik faaliyetlerinin 19. yüzyılın başında gerçekleştirildiği söylenebilir. Amerikan Board Heyeti tarafından 1820 yılından itibaren öncü misyonerler Osmanlı topraklarına gönderilmiştir (Narin, 2018, ss. 250, 253). 1861 yılında ise kadın misyonerlerin çalışmalarından alınan olumlu neticeler sonucunda Women's Foreign Missionary Society (Kadınlar Dış Misyoner Cemiyeti) kurulmuştur. Böylelikle faaliyetlerini gerçekleştiren kadınların sayısında artış olmuştur. Anadolu'da görev yapan misyoner sayıları 1836 yılında 41; 1836-1844 arasında 95; 1875'te 137; 1890'da 177 ve 1913'te ise 209 olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz (Günay, 2008, s. 110).

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu ile Amerika arasında müzikal anlamda ilişkilerin devam ettiği görülmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan Sultan II. Abdülhamid'in, Amerikalı muzika heyetinin 1884 yılında verdiği konserdeki performansına istinaden, konserde yer alan 22 müzisyene kol düğmesi ve kravat iğnesi hediye ettiğini gösterir belge bu ilişkiye örnek olarak gösterilebilir (BOA. Y.EE, 108/23). Halide Edib'in "Kenan Çobanları" isimli eserinden esinlenerek Veda Sabra tarafından 1918 yılında bir opera bestelenmiştir. Bu Opera 1918 yılında basılmış ve aynı yıl

Robert Koleji'nde Halide Edib başkanlığında sahnelenmiştir (Alimdar, 2016, s. 222).

Sultan Mehmed Reşad'ın bir dönem Necib Paşa'dan piyano ve alaturka müzik eğitimi almakla beraber müzikal beğenisinin ise Alaturka müzik ve özellikle Mevlevî müziği üzerine olduğu ifade edilmektedir (Alimdar, 2016, s. 18). Sultan Mehmed Reşad döneminde kurulan Mehterhâne'nin ilk konseri, 1911 yılında Tepebaşı Tiyatrosu'nda verilmiştir (Öztürk, 2011, s. 92).

Sultan Mehmed Reşad her ne kadar alaturka müziğe ilgi duysa da batılılaşma hareketleri ile birlikte ülkeye davet edilen yabancı müzisyenler ve onların müzikal faaliyetlerine kapılarını kapatmamıştır. Besteci ve şan öğretmeni Italo Selvelli Sultan padişahın himayesinde düzenlenen millî marş yarışmasını "Reşadiye Marşı" ile kazanmış ve gümüş madalya ile ödüllendirilmiştir. Bu marş Osmanlı padişahı adına bestelenen son marş olmuştur. Bu dönemde; saraya, kurumlara ve topluma müzikal anlamda hizmetler sunan yabancı müzisyenler içerisinde; Augusto Lombardi, Geza Hegyei, eşi Katalina Hegyei, Paul Cervati, Paul Lange Bey, Fernando de Aranda gösterilebilir. Bu kişiler Osmanlı İmparatorluğu'na batı müziği türünde eserler bırakmış, konserler düzenlemiş, eğitim kurumlarında, sarayda ve merkezde müzik dersleri vermiş müzisyenlerdir (Kutlay, 2010, s. 32-39). Macar besteci Liszt'in öğrencisi Geza Hegyei; eşi Katalina Hegyei ile 24 Eylül 1917 yılında Kızılay yararına yardım konseri vermiştir. Konserin sonunda padişah tarafından kendisine özel tunç Kızılay Madalyası verilmiştir. 23 Nisan 1918 yılında ise; Macar Orkestrası ile birlikte bir konser vermiş ve konserin sonunda orkestra üyeleri çeşitli madalyalarla ödüllendirilmiş, Hegyei ise Altın Sanayi Madalyası ile taltif edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda adı matbaa, basım-yayım ve müzik alanlarında geçen Cervati ailesi üyesi Paul Cervati'nin kızı Matmazel Celeste Cervati'nin 1912 yılında Pera'da ikamet ettiği ve piyano öğretmenliği yaptığı görülmektedir (Kutlay, 2010, ss. 32-128). Yine müzikal anlamda hizmetlerini sürdüren bir diğer isim ise; Alman besteci, orkestra ve bando şefi, şan icracısı ve piyanist Paul Lange (Bey)'dir. Jandarma Genel Komutanlığı'nın Bando Tarihi başlığı altında Lange'ın Ertuğrul Mızıkası ve Yıldız Jandarma Bandosu'nun şefliğini yaptığı bilgisi yer almaktadır. 1914-1916 yıllarında müzik ve tiyatro alanında hizmet veren, 1920 yılında ise sadece tiyatro alanında öğrenim veren eğitim kurumu Darülbeyazıt'ın Müzik Bölümü hocaları arasında yer almış (Nutku, 1993, ss. 515-516), 1917 yılında kurulan Darüelhan'da da müzik hocalığı yapmıştır (O'Connel, 2018, s. 149). "Türk Donanma Marşı (1910)" ve "Zafer Marşı (1909)" Lange'ın 1917 yılında bestelediği eserler arasındadır (Kutlay, 2010, s. 152). Böylece, yabancı müzisyenlerin Osmanlı İmparatorluğu'na müzikal

anlamda hizmetlerinin Sultan Mehmed Reşad döneminde de devam ettiği görüldüğünü söylemek mümkündür.

1909 yılında Muzika-yı Hümayun bünyesinde gitar, dram ve ortaoyunu heyetlerinin bulunduğu görülmektedir. 1918 yılında Muzika-yı Hümayun'da sadece Müzik Bölümü kalmıştır. Bölüm içerisindeki Fasıl Takımı, İnce Saz Takımı olarak adlandırılmıştır. İnce Saz etkinlikleri de çeşitli müzik mekanlarında sahnelenmiştir. Etkinliklere örnek olarak 1910 yılında sadece kadınlara özel Musikî Osmanî Mektebi'nin 20 kişilik ince saz ekibi ile verdiği konser örnek gösterilebilir. İkbal ve Tarîk gazetelerinin mevcut sayılarından elde edilen bilgilere göre; ilân edilen konser ve tiyatro etkinliklerinin sayısı 334 olarak belirlenmiştir (Alimdar, 2016, ss. 117, 360, 363). 1909- 1914 yıllarında yayın hayatını sürdüren Şehbâl Dergisi, müzik ile ilgili yazılar da yayınlamıştır (Öztürk, 2011, s. 84).

Sultan Mehmed Reşad döneminde Viyana Müzik Akademisi'ne burslu olarak; Seyfettin (Asal) Bey (Keman-1914) ve Sezai Bey (Viyolonsel-1914), Sigfried Piket (Keman-1917), Eugenie Schwartz (Piyano-1910/11), Margarethe Schwartz (Piyano-1916), Felix Silbermann (Timpani-1913), Moses Srabian (Müzik Teorisi-1914), Rita Ventura (Şan-1912) yer almıştır. Ayrıca, yine bu dönemde Mediha Hanım Almanya'da eğitim almak için, Fihâm Paşa'nın kızı Betül Hanım ise İsviçre'de müzik eğitimi almak için gitmiştir (Kutlay, 2010, s. 251).

1916 yılında 4. Muzika Okulu'nun kurulması ve Tîr-i Müjgan Gemisi'nde eğitim öğretimine başlaması yine Sultan Mehmed Reşad döneminde olmuştur. Müzik Bölümü'nde teori, nota okuma, solfej, çalgı (piyano, keman, viyolonsel, kontrbas), armoni, kontrpuan, müzik diktesi ve müzik tarihi dersleri verilmiş, 1918 yılında ise Orkestra Bölümü açılmıştır (Alimdar, 2016, ss. 67-69).

Osmanlı İmparatorluğu'nda müzik eğitimi Tanzimat'ın ilanı ile birlikte kızların eğitimine önem verilmesi sonucu açılan dört yıllık Kız Rüşdiyelerinde de verilmiştir. Öncelikli olarak İstanbul'da kurulan ve daha sonrasında diğer illerde yaygınlaşan bu mektepler, 1869 yılındaki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde yer almaktadır. Kız Rüşdiyelerinde mûsikî dersleri müfredatta yer almış, fakat zorunlu dersler dışında tutulmuştur. 1870 yılında açılan Dârü'l-Muallimad Mektebi'nin Sıbyan ve Rüşdiye şubelerinde de mûsikî dersleri verildiği görülmektedir. 1896 yılından itibaren sadece Rüşdiye Mektebi mezunları, öğretmen okulu olan Dar'ül-Muallimad Mektebi'ne kabul edilmiş, müzik dersleri üç yıl boyunca haftada birer saat yapılmıştır (Somel, 2000).

Mehmed Reşad döneminde sayısı 32'ye ulaşan erkek öğretmen yetiştiren okul olarak bilinen Darû'l-Muallim Mektepleri içerisinde Maraş da yer almaktadır. Maraş'ta 1915 yılında kurulan Darû'l-Muallim Mektebi'nde 1915-1922 yıllarında verilen dersler içerisinde "Mûsikî" dersi de yer almaktadır. 1915 yılında "Musiki ve Gına" dersi üç yıl boyunca haftada iki saat olarak verilmiş, dördüncü sınıfta ise yer almamıştır. 1916 yılında ise; Maraş'ta kız öğretmen okulu olan Dârû'l-Muallimad Mektebi'nin açılması söz konusu olmuştur (Yetişgin ve Dumanoglu, 2017, s. 1089). Darû'l-Muallim dışında H. 1326 tarihli Haleb Vilâyeti Salnâmesi'nden elde edilen bilgilere göre Maraş'ta faaliyet gösteren mektepler arasında 1908 yılında bir adet İnas İbtidai Mektebi bulunduğu da edinilen bilgiler arasındadır (Atalay, 1973, ss. 180-181).

19. yüzyılın sonları, 20.yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki müzikal hareketlilik gayrimüslim okullarında da sürdürülmüştür. Elde ettiğimiz kaynaklarda ilk olarak İstanbul'da 1860'lı yıllarda kurulan ve daha sonrasında Anadolu'ya yayılan Amerikalı misyonerler tarafından kurulan Amerikan Kolejleri'nde de müzik eğitimi verildiği görülmektedir (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2014, ss. 71-72).

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, veriler arşiv belgeleri içerisinde tespit edilmiş ve çözümlenmiştir. Daha sonrasında saha araştırması ile Mûsikî Mektebi'nin günümüzdeki yeri tespit edilmiştir.

1. Maraş Amerikan İnas (Kız) Mektebi (Amerikan Kız Koleji)

Müzik dersleri, Maraş'ta erkek öğretmen yetiştiren Dârû'l-Muallimîn mektebi dışında Maraş Amerikan İnas Mektebi'nde de verilmiştir. Bu kurum ile ilgili ayrıntılı bilgilere geçmeden önce Maraş'taki ilk misyonerlik faaliyetlerinden ve okulun kuruluş tarihinden kısaca söz etmekte fayda vardır.

Maraş'ta ilk misyoner merkezi 1854 yılında kurulmuştur (Akgün, 1988, s. 5). 1860'lı yıllarda Amerikalı misyonerler tarafından İstanbul'da açılan Amerikan Koleji'nden tam beş yıl sonra, 1865 yılında Maraş'ta Amerikan İnas Mektebi'nin açıldığı görülmektedir. Maraş'ta 1865 yılında ise Amerikan Board Heyeti'nde uzun yıllar misyonerlik faaliyetlerini sürdüren Josephine L. Coffing tarafından Kız Lisesi olarak açılmıştır. Coffling, misyonerlik görevlerini Maraş, Antep, Adana ve Antakya'da yürütmüştür (<http://www.dlir.org/archive/items/show/16801>). 1874 yılında Maraş bölgesindeki 25 öğretmenden 19'u Maraş Kız Lisesi'nden mezun olmuş, zengin ailelerin kızlarından eğitim için 18 kuruş ücret alınmıştır. Yatılı olarak eğitim veren bu okulda mezun olan kız öğrenciler bir nevi misyonerlik görevi yürütmüşlerdir. II. aşama Ortaokul kısmında ise öğrencilere "Nota İle Şarkî Söyleme" eğitimi verilmiştir. 3 yıl kadar süren ortaokul eğitiminde, köyden

Mehmet ÖZKARCI - Günsu Yılma ŞAKALAR

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Belgeler Işığında Kahramanmaraş'ta Müzikal İzler / Musical Traces in Kahramanmaraş in The Light Of Documents in The Begining of The 20th Century Ottoman Empire

gelen öğrenciler mezun olduktan sonra daha üst sınıflarda eğitim verilmemiştir. Okulun son dönemini kapsayan IV. aşamasında ise Kız İlahiyat Okulu adı ile Antep'te eğitim verilmiştir. İki yıllık eğitim süresince ek ödeme yapan öğrencilere müzik dersi verildiği ifade edilmektedir (Çabuk, 2008, ss. 38-40).

Kaynaklarda Amerikan Koleji olarak da bilinen İnas Mektebi, 1933-1965 yılları arasında “Maraş Lisesi” olarak kullanılmış, 06.03.2019 tarihinde ise Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi tarafından “Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesi” şeklinde hizmete açılmıştır. Günümüzde bu yapı, Dulkadiroğlu İlçesi, Y.Gazipaşa Mahallesi'nde yer alır.

Bu okulun bazı kaynaklarda Amerikan Kız Koleji, Amerikan Koleji; Osmanlı arşiv belgelerinde ise Maraş İnas Mektebi (Kız Okulu) olarak geçtiği anlaşılmaktadır. Edinilen bilgilere göre 19.yüzyılın sonlarında Maraş Amerikan İnas Mektebi'nde müzik derslerinin genel ders programı içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Fotoğraf 1. Eski Maraş'tan Bir Görünüm (Alparslan, 2018: 20)

Fotoğraf 1'de Maraş'ın eski bir fotoğrafı yer almaktadır.
Fotoğrafın sol üst köşesinde Amerikan İnas Mektebi görülmektedir.

2. Maraş Mûsikî Mektebi

Arşiv belgelerinde Maraş Mûsikî Mektebi ile ilgili olarak çeşitli bilgi ve belgelere rastlamaktayız:

19 Teşrin-i Sani 326 R./ 2 Aralık 1910 M. tarihli belgede Maraş'ta Amerikan Kız Mektebi'nin bitişindeki İngiliz Mister Mekalim namına tahsis edilen ve Alâüddevle Vakfı'na ait arsanın üzerine inşa edilecek Mûsikî

Mektebi'nin Amerikan Bord Heyeti namına kaydının yapılarak inşaat ruhsatı verilmesi ile ilgili bilgiler yer almaktadır (BOA.İ.MMS.00172_00027_004_001).

24 Teşrin-i Evvel 1329 tarihli belgede; *"Haleb vilayetinin evrak meyanında bulunan 23 Haziran 329 tarihli telgrafnamesinde Musiki tedrisatına küşat edilecek mahalin zemini Alaüddevle vakfına mülhak ve eşcarı sarf-ı mülk ve otuz yedi bin guruş kıymetinde olup şimalen seksen dört ve cenuben kırk dokuz buçuk ve garben seksen dokuz ve şarkan elli dört buçuk metre vüs'atinde olduğu ve üç tarafı tarik-i âm(yol) ve şimalen Kolej Mektebi ile mahdud olub..."* şeklinde bilgiye yer verilmiştir (BOA.İ.MMS.00172_00027_005_001).

Yine 13 Teşrin-i Sani 1329 tarihli arşiv belgesinde; *"...İngiltere tebaasından Mister Mekalim namına müstearen mukayyed Alâüddeve Vakfına mülhak otuz yedi bin guruş kıymetinde şimalen seksen dört cenuben kırk dokuz buçuk garben seksen dokuz şarkan elli dört buçuk metre vüs'atında bulunan mahalin mutasarrıf-ı hakikisi olan salifülbeyan heyet namına kaydının tashihi ile meccanen ve müceddeden sened-i hakani verilmesi ve mahal-i mezbur üzerine Musiki tedrisatına mahsus olarak merbut plan mucibince bir bina inşaatına ruhsat itası hususunun devair-i müteallikaya havalisi bittezkir zikr olunan mazbata ve melfufları kaleme alınan irade-i seniyye layihasıyla arz ve takdim olunmağla katibe-i ahvalde emrû ferman hazret-i veliyül efendimizindir"* kaydına rastlamaktayız (BOA.İ.MMS.00172_00027_006_001).

Ayrıca 14 Teşrin-i Sani 1329 tarihli arşiv belgesinde ise; *"Amerika müessesat-ı musaddıkası meyanında bulunan Maraşta kâin İnas Mektebinin âdem-i kifayesine binaen ittisalinde vaki' ve İngiltere tebaasından Mister Mekalim namına müstearen mukayyed ve Alaüddevle vakfına mülhak otuz yedi bin guruş kıymetinde şimalen seksen dört cenuben kırk dokuz buçuk garben seksen dokuz ve şarkan elli dört buçuk metre vüs'atinde bulunan mahalin üzerine inşa olunacak binanın virgü ve tekalif-i saireye ve inşaatı için hariçten celb edilecek levazım gümrük resmine tabi' tutulmak ve vakıf olduğu anlaşılan arsaya kıymetinin binde onu nisbetinde vakfi namına mukataa-i zemin tahsis olunmak üzere Amerikan Bord heyeti namına kaydının tashihi ve mezkur mahal üzerine Musiki tedrisatına mahsus bir bina inşasına Şuray-ı Devlet ve Meclis-i Vükelâ kararlarıyla ruhsat verilmiştir."* bilgisiyle karşılaşmaktayız (BOA.İ.MMS.00172_00027_007_001).

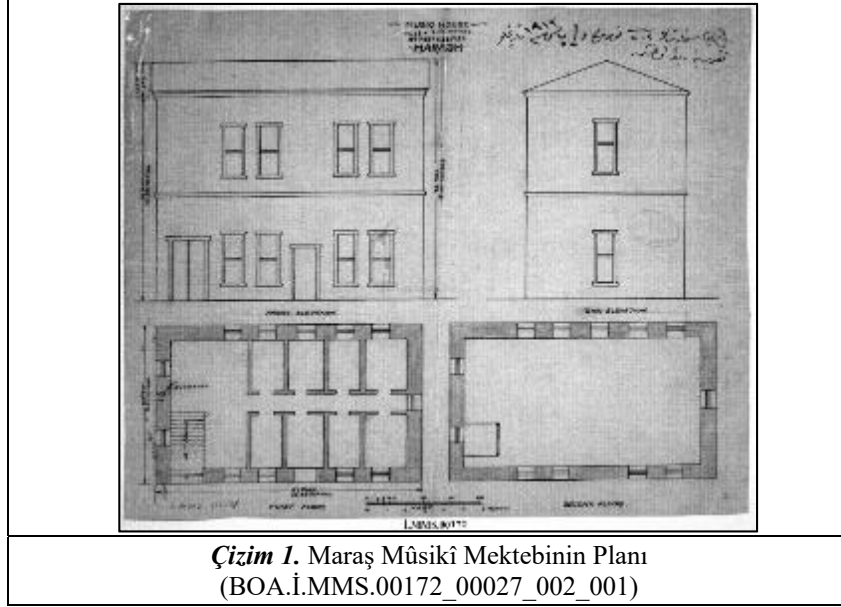
24 Teşrin-i Evvel 1329 R./ 6 Kasım 1913 M., 13 Teşrin-i Sani 1329 R./ 26 Kasım 1913 M. ve 14 Teşrin-i Sani 1329 R./ 27 Kasım 1913 M. tarihli belgelerde; Maraş Mûsikî Mektebi'nin arsasının, Dulkadir Beyliği hükümdarı Alâüdevle Bey'in vakfına ait olup 37.000 kuruş kıymetinde olduğu, kuzeyden

84 m., güneyden 49.50 m., batıdan 89 m. ve doğudan ise 54.50 m. ölçülerine sahip bulunduğu ifade edilerek, arsanın üç tarafının yol, kuzey tarafının da Kolej Mektebi'ne bitişik olduğu, Mûsikî Mektebi'nin mûsikî eğitimine uygun olarak plânın hazırlanarak inşaat ruhsatı talebinde bulunulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bina inşasının İngiliz tebasından "Mister Mekalim" (Matlem) adına Maraş Amerika İnas (Kız) Mektebi'nin bitişğine inşa edilmesine dair ruhsatın verildiği ve mektebin Amerikan Bord Heyeti adına kaydının yapılması gerektiği belirtilmektedir. Aynı bilgilere 17 Teşrin-i Sani 1329 R. /30 Kasım 1913 M. tarihli arşiv belgesinde de rastlamaktayız (BOA. İ.MMS.00172_00027_003_001). Aynı tarihli bir diğer belgede ise mûsikî binasının ruhsatı yer almaktadır (BOA. İ.MMS.00172_00027_005_002).

Arşiv belgelerindeki bilgilere göre Maraş Mûsikî Mektebi'nin; Dulkadir Beyliği hükümdarı Alâüddeve Bey'in vakfına ait 37.000 kuruş değerindeki arsanın üzerine İngiliz "Mister Mekalim" (Matlem) adına Maraş Amerikan İnas (Kız) Mektebi'nin bitişğine inşa edilmesi için 27 Kasım 1913 tarihinde ruhsatın verildiği ve muhtemelen okulun yapımının da 1914 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Maraş Mûsikî Mektebi'nin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde plan ve cephe kesit çizimleri mevcut olmakla beraber, fotoğraflarına ulaşamadık. Bu belgenin üzerinde; latince alfabe ile "*Marash Music House (Maraş Müzik Evi)*" ve Osmanlıca alfabe ile "*Amerika Sefareti'nin 202 numaralı ve fi Mayıs 1913 tarihli takririne rapt olunmuştur*" şeklinde el yazısı ile not düşülmüştür.

Mûsikî Mektebi plân ve cephe kesitlerine göre, dıştan 8.54 x 14.33 m. ölçülerinde olup iki katlı inşâ edilmiştir. Cephe kesitlerinde, iki katlı binanın dıştan duvar yüksekliği 10.88 m., çatıya kadar olan yüksekliğinin ise 12.80 m. olduğu belirtilmiştir. Mektebin dış cephe duvar kalınlığı se 0.76 m. olarak kaydedilmiştir. Eski fotoğraflara göre yapının duvarlarında sarımtırak renkte ince yonu taş, örtü sisteminde ise ahşap ve kiremit malzemenin kullanıldığı anlaşılmaktadır Bu çizimlerde yön işaretine yer verilmemiştir.

Kaynaklardan tespit ettiğimiz siyah-beyaz olarak çekilmiş bir fotoğrafta; arkada İnas Mektebi (Amerikan Koleji) şimdiki “Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesi” ile güney (ön cephe) tarafında çift eğimli sac çatıyla örtülen ve duvarları ince yonu taş malzemeye inşâ edilen iki katlı küçük bir yapı yer almaktadır. Fotoğrafın ön kısmında ise, erkek futbol takımının formalı sporcuları görülmektedir. Fotoğraftaki sporcuların muhtemelen yabancı olduğu ve bu şahısların İnas Mektebi veya şehirdeki diğer misyoner okullarında görev yapan şahıslar olduğunu düşünebiliriz. Bu fotoğrafın, Mûsikî Mektebi’nin inşasından sonra ve Maraş’ta misyoner okullarının faaliyetine son verilmeden önce yani 1914-1920 yılları arasında çekildiği anlaşılmaktadır.

Mehmet ÖZKARCI - Günsu Yılma ŞAKALAR

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Belgeler Işığında Kahramanmaraş'ta Müzikal İzler / Musical Traces in Kahramanmaraş in The Light Of Documents in The Begining of The 20th Century Ottoman Empire

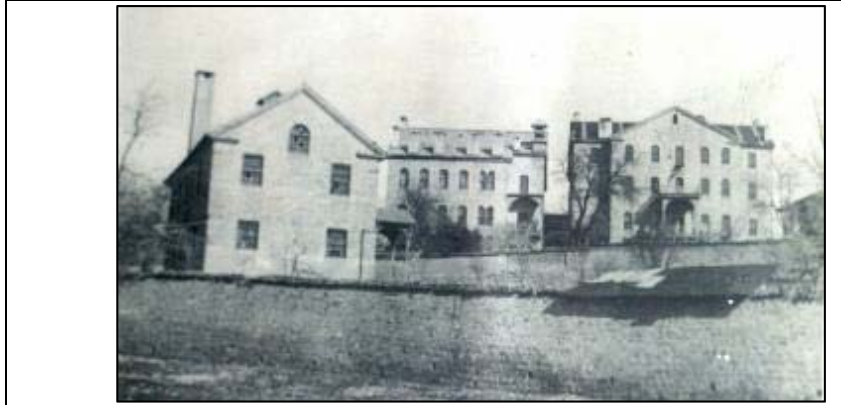

Fotoğraf 2. Amerikan Kız Koleji Önünde Çekilmiş Bir Fotoğraf, (t.y.)

(Vural Demir, 2014, www.wowTURKEY.com, erişim: 03.02.2020)

Fotoğraftaki bu küçük yapı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Maraş Mûsikî Mektebi'nin plân, kesit ve boyutları hakkında verilen bilgilerle örtüşmektedir. Bu fotoğrafta yapının sadece güney ve batı cepheleri görülmekte olup, güney cephesinin zemin ve üst katlarında ikişer pencere, batı cephesinin zemin ve üst katlarında ise beşer pencere mevcuttur. Pencereleler dikdörtgen kesitli yapılmıştır. Aynı şekilde mektebin planında da bu cephelerdeki pencere sayısı ve biçimi aynıdır. Binaya girişin doğu cephede açılan cümle kapısından sağlandığı anlaşılmaktadır.

Mektebin zemin katına, doğu cephenin güney köşesinde açılan dikdörtgen kesitli ve sundurmalı cümle kapısından geçilerek giriş mekânına ulaşılmaktadır.

Fotoğraf 3. Eski Maraş'ta Misyoner Okullarından Bir Görünüm
(Alparslan, 2018:95)

Ortadaki koridorun doğu ve batı tarafına simetrik olarak dikdörtgen planlı dörder oda yerleştirilmiş olup toplam sekiz oda bulunmaktadır. Bu mekânların kapıları koridora açılmakta ve dışarıya bakan dikdörtgen kesitli birer pencereyle aydınlatılmıştır. Ayrıca giriş mekânı ile koridorun aydınlığı ise toplam beş adet dikdörtgen kesitli pencereyle sağlanmıştır. Zemin kattaki mekânların, taş duvarlar üzerine istinat eden ahşap kirişlemeli tavan ile örtüldüğü anlaşılmaktadır. Bu katta yer alan toplam sekiz odanın, mûsikî eğitim ve öğretim yapılan sınıflar ile idarî mekân şeklinde tasarlandığını düşünmekteyiz.

Mektebin üst katına ise, cümle kapısının yanında yer alan onüç basamaklı ahşap merdivenle çıkıldığı anlaşılmaktadır. Üst kat, hiçbir odaya yer verilmeden geniş bir salon şeklinde tasarlanmıştır. Bu mekânda koro, oda müziği, orkestra çalışmaları ve çeşitli konserlerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Salonun aydınlığı ise kuzey duvarında bir, güney duvarında iki, doğu duvarında dört ve batı duvarında beş olmak üzere toplam oniki adet dikdörtgen kesitli pencereyle sağlanmıştır. Üst katın alttan, yanlarda duvarlara istinat eden ahşap kirişlemeli tavanla, üstten de çift eğimli sac çatıyla kapatıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca fotoğrafta, çatının güney cephesinde basık kemerli bir pencereye yer verildiği görülmektedir.

Maraş Mûsikî Mektebi'nin fonksiyonunu, misyoner okulları kapatılana kadar sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bugün mevcut olmayan yapının ne zaman yıkıldığını bilemiyoruz.

Maraş'taki Amerikan İnas Mektebi diğer adı ile Amerikan Kız Koleji hakkında elde ettiğimiz bir diğer belge ise 1914 yılında misyonerliğini Josephine Najarian'ın yürüttüğü ve aynı yıl müzik bölümü mezunlarını gösterir fotoğraftır.

Mehmet ÖZKARCI - Günsu Yılma ŞAKALAR

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Belgeler Işığında Kahramanmaraş'ta Müzikal İzler / Musical Traces in Kahramanmaraş in The Light Of Documents in The Beginning of The 20th Century Ottoman Empire

Fotoğraf 4. Maraş Amerikan Kız Koleji Müzik Bölümü Mezunları (Philip Hanna, 1914)
(Vural Demir, 2014, www.wowTURKEY.com , erişim: 03.02.2020)

Fotoğraf 4'te Philip Hanna tarafından fotoğraflanan 1914 yılı Maraş Amerikan Kız Koleji mezunları yer almaktadır. Belgenin üzerinde el yazısı ile siyah-beyaz elbiseli kişinin Josephine Najarian olduğu bilgisi yer almaktadır. Belgenin üzerindeki açıklamada ise öğrencilerin isimleri yer almakta, renkli elbiseli iki misyoner öğretmen açıklaması okunmaktadır. Kişilerin tam olarak kim olduğu net olarak anlaşılamasa bile 1914 yılından önce Maraş Amerikan Kız Koleji'nde müzik bölümünün varlığı bu belge aracılığıyla görülmektedir.

I.Dünya Savaşı sonlarında (1918-1919) İngilizlerin Maraş'ı işgalinde Amerikan Kız Koleji'nde de barınmaları kolejin o dönem ayakta durduğunu gösteren bilgiler arasındadır. Şehre hakim bir konumda olduğu belirtilen okul, Fransızlar da şehri işgal sırasında karargâh olarak kullanmıştır. Savaş döneminde Amerikalılar da Maraş Mutasarrıflığı'na bir dilekçe yazarak canları ve Amerikan müesseselerinin korunması talebinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine savaşın sona ermesiyle Maraş'ta önemli görevler üstlenip güvenliği sağlamaya devam eden Kuvâ-yi Milliye, Maraş'taki Amerikalıların güvenliğini sağlama sorumluluğunu da üstlenmiştir (Ünalp, 2018, ss. 209, 221,228). Maraş'ın işgal günlerinde Fransızlarla iş birliği yaptığı için Maraş Amerikan Okulu, faaliyetlerinden men edilmiştir (Sevinç, 2004, s. 353'den akt. Halifeoğlu-Kuzgun ve Tangülü, 2013, s. 148). Bu bilgilerden Maraş Mûsikî Mektebi'nin de bu tarihlerde faaliyetlerine son verildiği anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 5'te, günümüz Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesi olarak hizmet vermekte olan Maraş Amerikan İnas Mektebi'nin bina ve çevresinden kesitler görülmektedir. Belgelerden edindiğimiz yer ve yön bilgilerine dayanarak Maraş Mûsikî Mektebi'nin fotoğraflarda yer alan boş alanda 1914 yılında inşa edildiğini söyleyebiliriz. Günümüzde ise bu yer park/seyir alanı olarak kullanılmaktadır.

3. Değerlendirme

Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'da Amerikan Robert Koleji'nin 1860 yılında açılmasından beş yıl sonra 1865 yılında Maraş'ta ilk Amerikan Kız Koleji adıyla bir okul açılmıştır. Kronolojik olarak bakıldığında, Maraş'ta mûsikî eğitiminin 1865-1913 yılları arasında Amerikan İnas Mektebi'nde, 1914 yılından Maraş'ın işgal günlerine dek Mûsikî Mektebi'nde verilmiş, daha sonrasında ise 1915-1922 yılları arasında ise Dârû'l-Muallim Mektebi'nde mûsikî derslerinin verildiği görülmektedir. Maraş Amerikan İnas Mektebi'nde II. aşama Ortaokul kısmında "Nota İle Şarkı Söyleme" dersi ve okula ek ücret ödeyen ailelerin kızlarına ayrıca müzik derslerinin verildiği elde edilen bilgiler arasındadır. Maraş Mûsikî Mektebi'nin ders programı veya ders içeriklerinin yer aldığı bir müfredata henüz ulaşamadık. Fakat donanım itibariyle daha ileri bir seviyede müzik eğitimi verilmiş olduğu tarafımızca düşünülmektedir.

Günümüz Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesi binasında 1865-1920' yıllarında eğitim veren Amerikan İnas Mektebi'nin ön cephesinde yer alan Mûsikî Binası'nın okula bağlı fakat ayrı bir bölüm olduğu elde edilen bilgi ve belgeler doğrultusunda söylenebilir. Amerikan Board Heyeti'nin Merkezi Türkiye Misyonu içerisinde Maraş'ın da yer aldığı Antakya, Adana, Antep, Urfa, Halep ve Tarsus'taki Amerikan Kolejlerinde Maraş'taki gibi ayrı bir müzik eğitimi verilen Mûsikî Binası'na rastlamamaktayız. Bu yönüyle Mûsikî Mektebi'nin ilk olarak Maraş'ta açıldığını söyleyebiliriz.

Araştırmalarımız doğrultusunda Maraş Mûsikî Mektebi'nin 1914 yılı mezun fotoğrafında yer alan bazı isimlerin Maraş İnas Mektebi 1914 mezunları fotoğraflarında da yer aldığını görmekteyiz. Bu bilgidен yola çıkarak müzik dersini ek ücret karşılığında alan öğrencilerin müzik bölümünde de okuduğu anlaşılmaktadır. Binanın plan çiziminden edindiğimiz bilgilere göre, alt katında yer alan sekiz odanın idari, derslik ve/veya öğrencilerin bireysel çalışma odaları şeklinde yapıldığını, üst katta ise geniş bir alan yaratılarak koro, orkestra, oda müziği ve/veya konser alanı olarak düzenlenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, söz konusu Musikî Mektebi'nin kaç yıllık bir müzik eğitimi verdiği, ders programı ve müzik ders içeriği hakkında bilgi ve belgelere henüz ulaşamadık. Bu doğrultuda araştırmalarımız halen devam etmektedir.

Mektebin inşa edildiği belgelerden yola çıkarak; 1913 yılında ruhsatı verilen ve bütçe onayı çıkan binanın hızlı bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. 1914 yılında müzik öğretime başladığı anlaşılan Maraş Mûsikî Mektebi'nde sadece müzik eğitimi verildiği söylenebilir. Dolayısı ile; İnas Mektebi'nden diploma ile mezun olan öğrencilerin içerisinde Mûsikî Mektebi'nde müzik eğitimi alan öğrencilere sertifika verildiği anlaşılmaktadır.

Çeşitli kaynaklarda Maraş Kız Koleji, Maraş Amerika Kız Koleji, Maraş Koleji, Maraş Kız Okulu şeklinde karşımıza çıkan Maraş Amerikan İnas Mektebi'nin bitişiğine inşa edilen Maraş Mûsikî Mektebi'nin inşası ile ilgili ruhsat verilmesine dair 2 Aralık 1910 yılında başlayan resmi yazışmaların 30 Kasım 1913 yılında Mûsikî Binası'nın ruhsatının verilmesi ile devam etmesiyle Mûsikî Mektebi'nin 1914 yılında bina olarak faaliyete geçtiğini söyleyebiliriz. Fakat bu okulun ne zaman ve ne şekilde yıkıldığı konusunda araştırmalarımız ise halen devam etmektedir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Maraş Amerikan Kız Koleji'nin (BOA Arşivlerinde adı geçen Amerikan İnas Mektebi) bitişiğine ek olarak inşa edilmiş olan Maraş Musikî Mektebi; 20. yüzyılın başlarında Anadolu'da planlı, projeli ve tahsisatlı ilk inşa edilen okul olması sebebiyle oldukça

önemlidir. Okul; ayrıca ülkemiz müzik eğitim tarihi, müzik tarihi ve Türk sanatına miras niteliğindedir.

Kaynakça

- Akgün, S. (1988). Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü. *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 1-12.
- Alimdar, S. (2016). *Osmanlı'da Batı Müziği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Alkan, M., Ö., (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Alparslan, Y. (2018). *Resimlerle Eski Maraş*. Kahramanmaraş: Fatih Basımevi.
- Amerikan Bord Heyeti (American Board), İstanbul, "Memorial records for Josephine L. Coffing," American Research Institute in Turkey, *Istanbul Center Library*, online in *Digital Library for International Research Archive*, Item #16801, <http://www.dlir.org/archive/items/show/16801> (accessed February 15, 2020).
- Atalay, B. (1973). *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Muhtelif Nezaretlere Mahsus Tezkirelerin Ve İrade Hülasalarının Kayıt Defteri, BOA. Y.EE. 108/23.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Maraş'taki Amerika İnas Mektebinin İttisalinde İngiliz Mister Mekalim Namına Müstearen Mukayyed Ve Alaaddin Vakfı'na Mülhak Arasta Gerekli Şartlarıyla Beraber Bir Musiki Binası İnşası Ve Burasının Amerika Bord Heyeti Namına Tashih-i Kaydı, BOA. DH.İD.00163_00033.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Maraş'ta İngiltereli Matlem Namına Müstearen Mukayyed ve Ala-üd-devlet Vakfı'na Mülhak Mahallin Kaydının Amerikan Bord Heyeti Namına Tashihi İle Mezkur Mahal Üzerine Musiki Tedrisatına Mahsus Bir Bina İnşası, BOA.İ.MMS.00172_00027.
- Biçer, B. (2016). Türkiye'de Protestan Eğitim Dizgesi "Amerikan Kolejleri 1839-1922". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı*, ss.44-69.
- Çabuk, M. (2008). *Kahramanmaraş'ta Faaliyet Göstermiş Olan Misyoner Okulları*. Yüksek lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, V. (2014). Amerikan Kız Koleji Önünde Çekilmiş Bir Fotoğraf, (t.y.), www.wowTURKEY.com, erişim: 03.02.2020
- Günay, N. (2008). Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkileri. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:1, Sayı: 2, ss. 107-119.
- Halifeoğlu-Kuzgun M. ve Tangülü, Z. (2013). 19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemi Eğitim Anlayışına Amerikalı Misyonerlerin Yaklaşımı. *Asia Minor Studies* sayı:1, ss. 137-155.
- Hanna, P. (t.y.). Maraş Amerikan Kız Koleji Müzik Bölümü Mezunları, Vural Demir, 2014, www.wowTURKEY.com, erişim: 03.02.2020

Mehmet ÖZKARCI - Günsu Yılma ŞAKALAR

20. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Belgeler Işığında Kahramanmaraş'ta Müzikal İzler / Musical Traces in Kahramanmaraş in The Light Of Documents in The Beginning of The 20th Century Ottoman Empire

- Kocabaşoğlu, U. (1985). Amerikan Okulları. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* içinde, (2), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını 1839-1923*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kutlay, E. (2010). *Osmanlı'nın Avrupalı Müzisyenleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Narin, R. (2018). Amerikan Board'un Kadın Misyonerleri ve Adapazarı Ermeni Kız Okulu. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl 2018, Vol. 3, ss. 249-286.
- Nutku, Ö. (1993). Darülbendîyi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, (8, 515-516).
- O'Connel, J., M. (2018). *Commemorating Gallipoli Through Music*. New York: Lexington Books.
- Özcan, N. (2009). Seyfeddin Efendi, Şehzade (1874-1927), Hânende ve Bestekâr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, (37, 30-31).
- Öztürk, B. (2011). 1908 Meşrutiyeti ve Müzik. *Folklor/Edebiyat*, cilt: 17, sayı: 65, ss.81-96.
- Somel, S., A. (2000). Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi. *Kebikeç*, sayı 10, ss. 223-238.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2014). *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*. İstanbul: Bion Matbaacılık.
- Ünalp, F., R. (2018). Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması. *Gazi Akademik Bakış* Cilt: 11, Sayı: 22, ss.205-235.
- Üner, A., M., (2006). *Roman ve Musiki: Tanzimat ve Servet-i Fünun Romanında Musiki Teması*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Yetişgin, M. ve Sevim Ceylan Dumanoglu. (2017). Osmanlı Darülmuallimin Mektebi: Maraş Darülmuallimini. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 16, sayı 4, ss.1083-1100.

**MİMAR SİNAN'IN MERKEZİ MEKAN YARATMA SÜRECİNDE
SEKİZGEN BALDAKEN SİSTEMLİ CAMİLERİ**

**SINAN THE ARCHITECT'S QUEST TO CREATE CENTRAL
SPACE; OCTAGONAL BALDACHIN MOSQUES**

*Alev ERARSLAN**

Özet

Türk mimarisinde Orta Asya'dan başlayarak tüm dönemlerde cami mimarlığında merkezi mekan arayışları görülür. Kubbeli merkezi mekan Türk camii mimarisinin vazgeçilmez bir ögesi olup bu yönde çok sayıda özgün deneme gerçekleştirilmiştir. Çoklu mesnet sistemlerine oturan kubbeli örtü ile oluşturulan merkezi mekan uygulamaları Türk mimarlığında Mimar Sinan döneminde de görülür. Merkezi mekanı mimarlığının bir amacı olarak gören Sinan bu yolda önemli adımlar atmıştır. Sinan camilerinin mekân ve dolayısıyla plan kuruluşunu, onun kubbelerinde kullandığı strüktür (taşıyıcı) özellikleri belirler. Kubbe strüktüründe dört, altı ve sekiz destek gibi çoklu taşıyıcı sistemleri kullanan Sinan, bu sistemlerle oluşturduğu kubbeli yapılarda planı bu sistem çevresinde kurgular. Sinan'ın merkezi mekan yaratma sürecinde kullandığı strüktürel sistemlerden biri de sekizgen tabandır. Bu çalışmada Mimar Sinan'ın merkezi mekan oluşturmada kullandığı çoklu taşıyıcı sistemlerden biri olan sekizgen baldaken sisteme sahip camilerinden Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa, Tahtakale Rüstem Paşa, Karagümrük Nişancı Mehmed Paşa, Fatih Mesih Mehmet Paşa, Edirne Selimiye ve Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa camilerinde ana mekanı oluşturan kubbenin oturduğu merkezi sekizgen baldaken sistemin kuruluşu, baldakenin oluşturduğu merkezi ana mekan ve örtü ilişkisi ile bu kurgunun etrafında gelişen yan mekân organizasyonu karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Mimarlığı, Mimar Sinan, Merkezi Mekan, Baldaken Sistemler, Sekizgen Baldakenli Camiler.*

Abstract

Starting from Central Asia, the search for central space in Turkish mosque architecture was observed in all periods. The domed central space has been an indispensable motif of Turkish mosque architecture and many original attempts have been made in this regard. The central space applications created with a domed cover which sits on multiple brace systems are also seen in Turkish architecture during the time of Mimar Sinan. The structure that Sinan used in his domes determined the

* Doç. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İstanbul / TÜRKİYE aleverarslan@gmail.com Orcid: 0000-0003-2458-8788

space and therefore the plan setup of his mosques. Sinan used multiple carrier systems such as four, six and eight supports in the dome structure, and built the plan around this system in the domed structures. One of the structural systems used by Sinan in the process of creating a central space is the octagonal base. In this study, an attempt to run a comparative analysis of the side space organization that develops around this motif with a cover relationship at mosques in which Sinan incorporated the octagonal baldachin system, one of the multi-carrier systems he used to create a central main space. These mosques include; Silivrikapı Hadım Ibrahim Pasha, Tahtakale Rüstem Pasha, Karagümrük Nişancı Mehmed Pasha, Fatih Mesih Mehmet Pasha, Edirne Selimiye and Azapkapı Sokullu Mehmet Pasha.

Keywords: *Turkish Architecture, Sinan the Architect, Central Space, Baldachin Systems, Octagonal Baldachin Mosques.*

Giriş

Türk mimarlığında çoklu mesnet sistemleri ile merkezi mekan yaratma yolundaki ilk denemeler Karahanlılar ile başlar. Hazar Degaron ve Talhatan Baba camilerindeki farklı strüktürel sistemlerle harime hakim olan kubbeler bu yöndeki ilk adımları oluşturur. 11. yüzyıla tarihlenen Degaron Camii'de Karahanlı Türkleri İslam camilerinden farklı olarak yapının merkezini, dört tuğla payeye oturan 6.50 m. çapındaki bir kubbe ile örter (Altun, 1988, s. 8). Dörtlü baldaken konseptin görüldüğü yapı bu haliyle Türk mimarlığındaki ilk merkezi mekan uygulaması olarak karşımıza çıkar. Karahanlılar bir diğer yapıları olan Merv Talhatan Baba Camii'nde ise yayvan şemadaki klasik mihrap önü kubbesini yapının tüm genişliğini kaplayan bir merkezi kubbeye dönüştürmüşlerdir. İki mekanın içinde serbest duran tuğla paye, dördü ise kuzey-güney yönlerinde duvar payesi olmak üzere altı mesnete oturan tromplarla geçilen kubbe tüm mekana hakim olup bir merkezî mekân görünümü sergilemektedir.

Çoklu taşıyıcı sistemlerle merkezi mekan yaratma geleneğinin bir diğer örneği yine bir Karahanlı yapısı olan 1078 tarihli Ribat-i Melik'de görülür. Yapının kapalı bölümü 18 m. çapında sekiz çift payeye oturan bir kubbe ile örtülür. Kubbeli merkezî alanın çevresi ise onaltı küçük kubbe ile örtülü mekanlarca çevrelenir. Yapı, bu hâliyle Türk mimarisinde sekizgen mesnet sisteminin kullanıldığı ilk yapı örneğidir (Aslanapa, 1986, s. 54; Cezar, 1977, s. 191; Kuban, 1997, s. 78).

Türk mimarlığında toplu mekan yolundaki denemeler Anadolu'da da devam eder. Artuklular'a ait 12. yüzyıla tarihlenen enine gelişen yayvan şemadaki Silvan (Meyyafarkin) Ulu Camii'nde, üç sahını kaplayan 13.50 m. çapındaki mihrap önü kubbesi yine harime hakim konumu ile merkezi

mekana işaret eder (Altun, 1988: 37). Görkemli Artuklu üslubunu başlatan yapının tromplarla geçilen mihrap önü kubbesi, ikisi mihrap yönünde duvar payesi, sekizi ise ortada serbest duran on tuğla payeye oturur. Merkezi mekan ve çoklu mesnet strüktürüne oturan kubbe konstrüksiyonunda önemli bir aşamayı yansıtan yapının kubbesi, içten ve dıştan tüm mekan hâkim konumdadır (Aslanapa, 1993, s. 105; Altun, 1988, s. 37).

Anadolu Türk mimarlığında kubbeli örtü üslubu ile taçlandırılan merkezi tümel mekanın bir sonraki gelişimi 14. yy Beylikler Dönemi'nde görülür. Bu dönemin anahtar yapılarından biri olan Saruhanoğulları Beyliği'ne ait 1375 tarihli avlulu Manisa Ulu Camii'nin harimi, mihraba paralel dört sahınlı olup yapının üç sahın genişliğindeki 10.80 m. çapındaki mihrap önü kubbesi güneyde mihrap duvarına bitişik ikişer sütun, diğer yönlerde ise altı paye olmak üzere sekizgen bir alt yapı üzerine oturur. Böylece yayvan şemada mihrap önü kubbeli plan tipolojisinde üç sahın boyunca yerleştirilen sekizgen taşıyıcı sistem ile taşınan mihrap önü kubbesi ile yaratılan toplu ve geniş bir merkezi mekan ve mekansal bütünlük ortaya çıkar (Yetkin, 1955, s. 40; Acun, 1999, s. 4043).

Beylikler Dönemi'nin bir diğer önemli uygulaması da Akkoyunlular'dan gelir. Uzun Hasan tarafından yaptırılan 1453-1478 tarihli Diyarbakır Parlı (Safa) Cami, önünde beş gözlü son cemaat yeri olan enine gelişen yayvan kurguda bir yapı olup yapının kubbesi doğu-batı yönlerinde serbest ikişer ayak, kuzey-güney yönlerinde ise duvar payeleri olmak üzere sekiz ayağa oturur (Sözen, 1982, s. 56). Sekizgen formlu kasnaklı, tromplu merkezî kubbeli ana mekân doğu ve batı yönlerine doğru ise beşik tonozlu yan mekânlarla genişletilmiştir (Altun, 1988, s. 68). Diyarbakır'da bulunan diğer camiler olan Melek Ahmet Paşa (1587-1591) ve Nebi (15.yy) camilerinde de enine gelişen tipolojide harimin tüm genişliğini kaplayan çoklu strüktürel kurgulu merkezi kubbe pratikleri mevcuttur (Sözen, 1982, s. 78).

Enine şemada merkezî planlı bir harime sahip bir diğer yapı da 1356 tarihli Beylikler Dönemi yapısı olan ve Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından yaptırılan Mut Lal Ağa Cami'dir. Beş gözlü bir son cemaat yerine sahip olan yapının iç mekanı, mihrap önünde kuzey ve güney yönlerinde dört duvar payesine oturan bir kubbe ile örtülür (Arel, 1973, s. 19). Merkezdeki kubbe örtülü kare mekan doğu-batı yönlerine doğru tonoz örtülü bölümlerle genişletilmiştir.

Türk mimarlığında çoklu ayak sistemine oturan kubbeli toplu mekan denemeleri Erken Osmanlı Dönemi'nde de sürer. Bu dönemde geniş ve toplu bir mekana doğru en önemli yapı Sultan II.Murad'ın yaptırdığı 1447 tarihli Edirne Üç Şerefeli Camii'dir. Enine dikdörtgen planlı yapıda mihrabın

önünde bulunan 24.10 m. çapındaki kubbe, kuzey-güney yönlerinde karşılıklı dört duvar payesi, doğu-batı yönlerinde ise serbest duran çokgen planlı paye olmak üzere toplam altı ayağa oturur. Böylece altılı çardak sistemli kubbe ile geniş bir merkezi mekan elde edilmiştir (Akçıl, 1992, s. 227). Merkezî mekân geçişte önemli bir evreyi temsil eden yapıda kubbeli merkezî alan, yanlara doğru kubbeli yan sahınlarla genişletilmiştir.

Farklı strüktür ve mekan kurguları ile merkezi mekan yaratma örneklerinden biri de Diyarbakır'daki ilk Osmanlı valisi Bıyıklı (İmrahor) Mehmed Paşa tarafından 1516-1521 yılları arasında yaptırılan ve kentteki ilk Osmanlı eseri olan Diyarbakır Fatih Paşa Cami'dir. Anadolu Türk mimarisinde merkezî planlı cami tasarımı önemli bir aşamaya işaret eden yapının hariminin merkezinde dört payeye oturan 9 m. çapındaki pandantiflerle geçilen kubbe dört yönden birer yarım kubbe ile desteklenmektedir. Dörtlü baldaken konseptin kullanıldığı yapıda merkezi kubbeyi kuşatan yarım kubbeler ise ikişer yönden eksedralıdır (Tanman, 1995, s. 251). Yan galeri kullanılmayan yapıda kubbeli merkezi alanın dışında bulunan harimin dört köşesindeki mekanlar ise tromplu kubbelerle örtülmüştür. Önünde yedi gözlü (birimli) bir son cemaat yeri uzanan ve kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde birer tabhane odası bulunan yapı, tasarımı ve oranlarıyla klasik Osmanlı üslubunu yansıtır.

Türk mimarlığında Klasik Osmanlı mimarisine gelindiğinde ise Mimar Sinan'ın merkezi mekan yaratma konusundaki heves ve denemeleri ile karşılaşılır. Osmanlı'nın usta mimarı ana mekanın genişletilmesi ve kubbe çapının büyütülmesi konusunda önemli girişimlerde bulunmuş ve merkezi mekan kimliğine yeni boyutlar kazandırmıştır. Sinan'ın merkezi mekanı oluşturmada en önemli plan arketipi kubbedir. O'nun merkezi planlı yapıları kubbe strüktürüne göre biçimlenmekte olup kubbe kompozisyonları mekanı ve kitleyi biçimlendirmektedir (Sözen, 1975, s. 123). Kubbeyi hem merkezi tümel mekan yaratmak hem de simgesel etki oluşturmak için kullanan Sinan, yapılarında farklı kubbe çeşitlemeleri kullanarak her camisinde mekanı farklı şekillerde ele almıştır. Sinan, merkezi mekanın üst örtüsü olarak seçtiği kubbeyi farklı taşıyıcı sistemlerle kurgular. O'nun camilerinde mekanın çekirdeğini kubbeli bir baldaken oluşturur. Kubbeli merkezi baldakeni ise dört, altı ve sekiz mesnet gibi çoklu strüktürel sistemlerle kurar. Planı ve mekânı bu baldakenin etrafında geliştirir. Zengin bir mekân organizasyonuna izin veren bu sistemde farklı mekânsal tipolojiler yaratır.

Bu çalışmada Mimar Sinan'ın merkezi mekan oluşturmada kullandığı çoklu taşıyıcı sistemlerden biri olan sekizgen baldaken sisteme sahip camilerinden Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa, Tahtakale Rüstem Paşa,

Karagömrük Nişancı Mehmed Paşa, Fatih Mesih Mehmet Paşa, Edirne Selimiye ve Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa camilerinde ana mekanı oluşturan kubbenin oturduğu merkezi sekizgen baldaken sistemin kuruluşu, baldakenin oluşturduğu merkezi ana mekan ve örtü ilişkisi ile bu motifin etrafında gelişen yan mekân organizasyonu karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. Mimar Sinan'ın Sekizgen Baldaken Sistemli Camileri

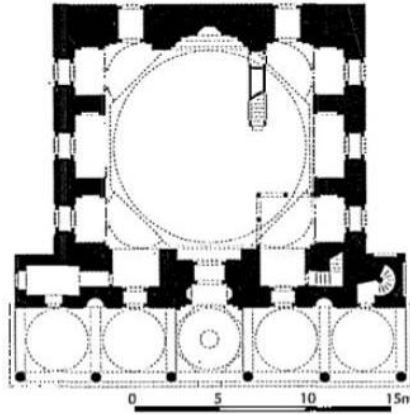
Osmanlı İmparatorluğu'nun ünlü mimarı Mimar Sinan'ın camilerinin plan kuruluşunu, kubbelerinde kullandığı strüktür özellikleri belirler. Kubbe strüktüründe dört, altı ve sekiz destek (baldaken) gibi çoklu mesnet sistemleri kullanan Mimar Sinan, bu sistemlerle oluşturduğu kubbeli yapılarda planı bu sistem çevresinde kurgular.

Mimar Sinan'ın camilerinde merkezi mekan ve merkezsellik kurgusunu yaratmada kullandığı en önemli leitmotiv kubbedir. Kubbe onun için merkezi mekan tasarımında kitlesel bir öge olmanın yanı sıra aynı zamanda simgesel bir artikülasyondur. Kubbe, Sinan için sadece dış duvarların taşıdığı bir örtü değildir. Yapının merkezindeki kubbeyi çoğu zaman mekanın içinde konumlandığı ayak sistemlerine oturtur. Sinan, strüktürel açıdan taşıyıcı ana ayakların mekan içinde yerleştirilmesiyle merkezi mekân tasarımında farklı mekan kurguları yaratır (Kuban, 1997, s. 78). Aynı mesnet sistemlerinde bile kubbenin oturduğu ayakların mekan içindeki dağılımı, taşıyıcı ayakların birbirleri ve örtü ile ilişkileri ve yan hacim organizasyonu ile farklı özelliklere sahip iç mekan olgusu kurgular. Mimar Sinan Ağa'nın merkezi mekan oluşturma yolunda yeni bir tipoloji doğuran bir grup yapısı da sekizgen baldaken sistemli camileridir.

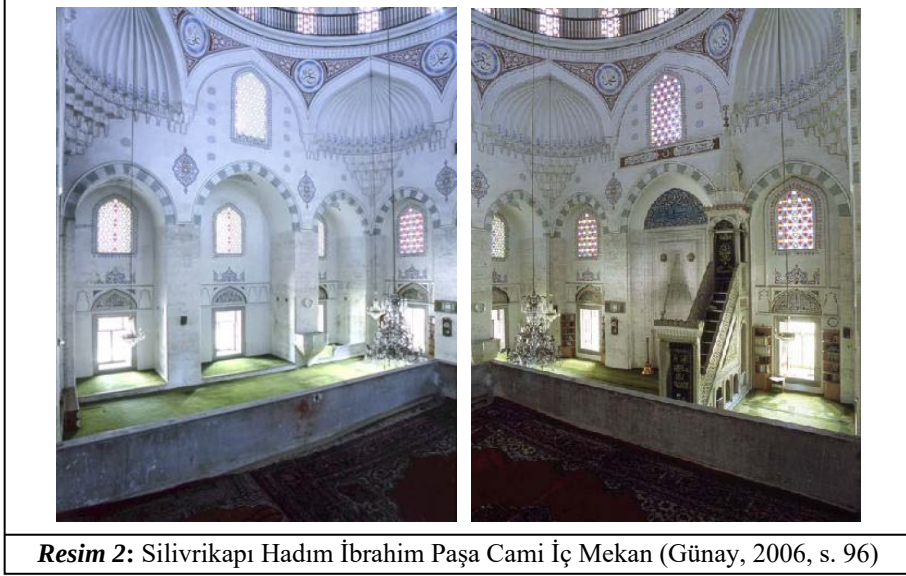
Sinan'ın merkezi plan yaratmada sekizgen çardak sistemini kullandığı ilk yapısı Silivrikapı'da bulunan Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Hadım İbrahim Paşa için yaptığı Hadım İbrahim Paşa Camii olarak bilinen yapıdır. 1551 tarihli yapı hamam, açık türbe ve sıbyan mektebinden oluşan bir külliye programının parçasıdır. Önünde beş gözlü bir son cemaat yeri bulunan yapı kare planlı, 12 m. çapında kubbeye örtülü tek kubbeli bir yapıdır (Kuran, 1986, s. 89). Sinan burada kubbenin oturduğu sekizgen baldakeni tüm yönlerde duvar içlerine yerleştirilmiş, mekanın içine taşan duvar payeleri ile kurmuştur (Resim 1). Yapının kible (mihrap) duvarı diğer yönlerdeki duvarlara göre daha kalın tutulduğu için bu yöndeki duvar payeleri mekana daha az taşar (Sönmezer, 2003, s. 48). Kubbeye geçiş ögesi

ise mukarnashlı konsollarla desteklenen istridye kabuğu biçiminde yivli tromplardır.

Sinan yapıdaki yan mahfilleri doğu, batı ve kuzey olmak üzere üç yönde mekana taşan derin duvar payelerinin arasına yerleştirmiştir. Ana mekanı genişleten yan mahfiller tek katlı ve üç bölümlü olup ortadaki daha geniş ve yüksektir (Resim 1, 2). Mekana genişlik kazandıran bu yan mahfiller (galeriler) aynı zamanda kubbenin baskısını da azaltmaktadır (Eyice, 2000, s. 342). Yapının ana taşıyıcı rolündeki duvar payeleri çift renkli taştan yapılmış sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmaktadır. Böylece duvar payelerinin aralarına yerleştirilen mahfiller birer sivri kemerle sonlandırılmış olur. Duvar payeleri arasındaki mahfil katları oluşturulmamış tek katlı yan mahfiller ancak tek kişinin namaz kılmasına izin veren dar alan olup kot olarak harimden daha yüksektir (Resim 2). Bu uygulamada nişlerin (yan mahfil) içindeki ibadet alanları, ayaklardan (duvar payeleri) dolayı kesintiye uğradığı için bütüncül bir yan mahfil görüntüsünden uzaktır. Sivri kemerli tek katlı nişlerin duvarları, mekanı aydınlatmak için iki katlı pencere düzenine sahiptir.

Resim 1: Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Cami (Kuran, 1986, s. 45)

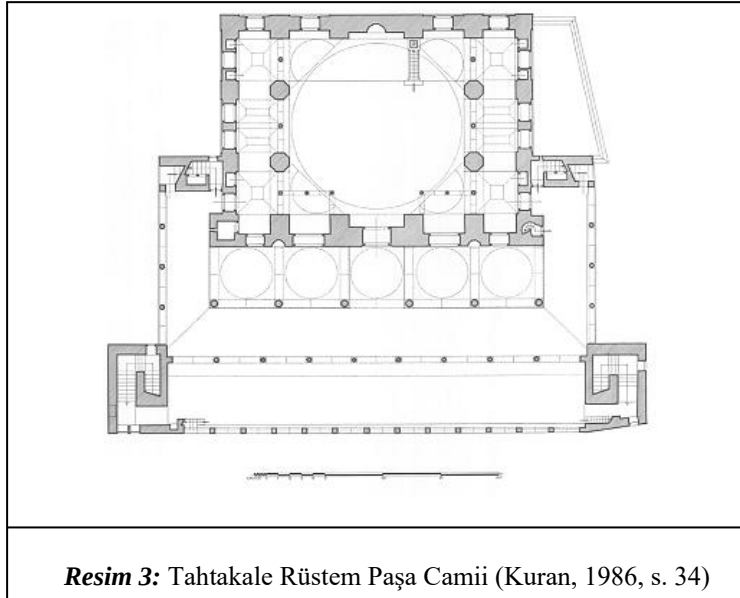
Resim 2: Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Cami İç Mekan (Günay, 2006, s. 96)

Her yapısında yeni bir arayış içinde olan Sinan, sekizgen şemanın bir diğer yorumunu Mihrimah Sultan'ın eşi, imparatorluğun birçok yerinde yaptırdığı bina ve külliyeyle büyük bir yapı patronu olan Rüstem Paşa'nın yaptırdığı Tahtakale Rüstem Paşa Camii'nde gerçekleştirir. 1555-1561 yılları arasında inşa edilen yapı ticaretin en yoğun olduğu bir bölgede bulunur. Yapı, yapıldığı yıllarda 15.50 m.lik kubbesiyle limanın kıyı silüetine egemen olan kentin en önemli yapıydı (Kuban, 1997, s. 102). Sinan topoğrafik koşulları son derece profesyonelce kullanarak arsanın çok değerli olduğu bu alanda, birbirine çok yakın iki han ile altında dükkanların bulunduğu camiye organik şekilde yerleştirmiş ve caminin zeminini yerden tonozlu bir platform ile yükselterek yapıyı çarşı kotunun bir kat üzerine çıkarmış, caminin altına ise yol kotundaki dükkanları yerleştirmiştir (Turani, 1997, s. 424). Böylece hem kazanılan yerin ticari potansiyelinden faydalanılmış hem de yapının görünürlüğü artırılmıştır (Necipoğlu, 2013, s. 423). Sinan yapıyı yükseltmekle yapının görkemli deniz manzarasını da kazanarak yeni bir kentsel vista yaratmıştır.

Enine gelişen yayvan şemadaki yapı dış plan konturları itibarıyla yaklaşık olarak 38.00x38.00 m. ebatlarındadır (Sönmezer, 2003, s. 116). Yapının 15.20 m. çapındaki, 22.80 m. yüksekliğindeki mihrap önü kubbesi; dördü mekanın içinde serbest duran sekizgen planlı paye, diğer dördü ise mihrap ve giriş yönünde (kuzey) duvar payesi olmak üzere sekiz desteğe oturur (Resim 3). Ayaklar ve duvar payeleri doğu, batı ve güney yönlendiren

mekana çok az taşan, payanda etkisi ile çalışan ikincil duvar payeleri ile desteklenir. Strüktür dehası Sinan ana taşıyıcılar ile bu sekonder taşıyıcıları birbirlerine bağlantı kemerleri bütünleştirmiştir. Birbirlerine alternatifli eksedra-kemer dizilimi ile bağlanan ana taşıyıcılar ise harimin ortasında sekizgen bir merkezi alan yaratır. Mekanda serbest duran dört ayağın da sekizgen planlı olması sekizgen baldaken fikrini vurgular (Kuban, 1997, s. 104).

Kubbeli merkezi hacmin doğu-batı yönünde ise serbest ayakların gerisine, payanda gibi çalışan ikinci destek ayaklarının (duvar payesi) arasına üç birimli, iki katlı, alçak ve dar yan mahfilleri (galeriler) yerleştirmiştir (Resim 4). Mahfiller cümle kapısı yönünde ise duvar payelerinin arasındadır. Her iki katta da iç mekana (harim) açılan yan mahfiller kubbeli merkezi orta mekanla tam bir homojenlik içindedir. Kubbe kasnağına kadar yükseltilmiş olan yan mahfillerin üst örtüsü içten aynalı tonoz iken dıştan sadece orta açıklığın üzeri aynalı tonoz örtülü olup diğer mekanlar kubbe örtülüdür (Necipoğlu, 2005, s. 87). Uğur Tanyeli içteki üst örtünün üzerine dıştan yerleştirilen kubbeleri “sahte kubbeler” olarak değerlendirip bu uygulamanın yapının dıştan daha heybetli görülmesi için yapıldığını ileri sürer (Tanyeli, 1990, s. 69). Çift revaklı beş gözlü bir son cemaat yerine sahip olan yapı bu haliyle Sinan'ın duvardan bağımsız düşey taşıyıcılarla kurduğu sekizgen tabanlı merkezi plan denemeleri içinde ilk aşamayı oluşturur (Batur, 1969, s. 141).

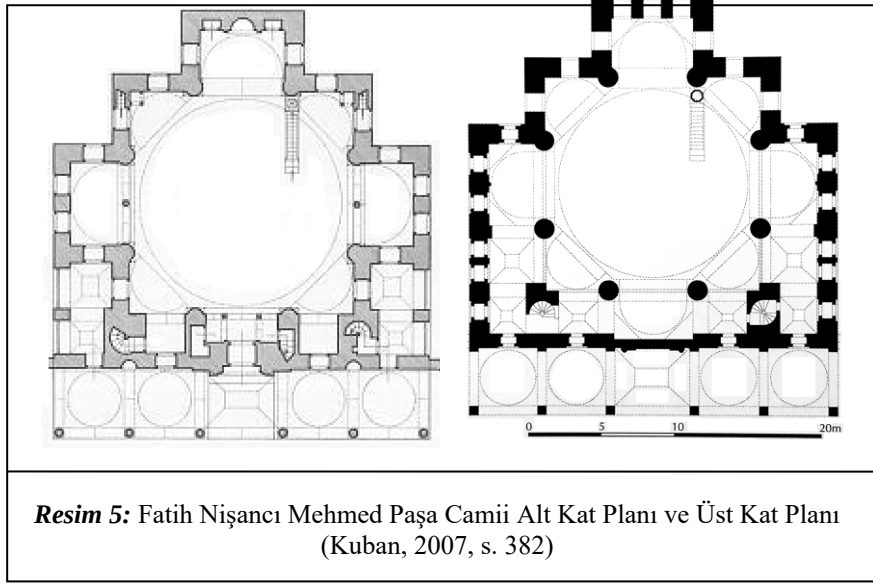

Resim 4: Tahtakale Rüstem Paşa Camii (Günay, 2006, s. 96)

Mimar Sinan Ağa'nın sekizgen taşıyıcı strüktürü kullandığı bir diğer yapısı Fatih Karagümrük'deki Nişancı Mehmed Paşa Camii'sidir. 1584-1589 tarihli külliye camii, medrese, türbe ve zaviye yapılarından oluşur. Bazı kaynaklarda yapının Sinan'ın ölümünden sonra mimar Davud Ağa tarafından tamamlandığı belirtilir (Kuran, 1986, s. 227). Son yapısı olarak kabul edilen yapıda Sinan yapının dış kütle kuruluşunu etkileyen klasik kompozisyonun sıkıcılığını ortadan kaldırmak için yapıya kible yönüne doğru zigzag bir kontur kazandırır (Resim 5). Yapının yarım kubbe ile örtülü dışa taşkın eyvan şeklindeki mihrabı bu etkiyi artırır. Böylece katı dörtgen geometrinin dışına çıkan bir kütle çizgisine sahip olan yapıda merkezi kubbeli sekizgen baldakeni ise yapının beden duvarlarının köşelerine yerleştirdiği, duvara bağlı sekiz poligonal paye ile kurar (Resim 6). Kuzeydeki dört paye mahfillerin üst katında duvardan koparılacak bağımsız bir şekilde yükselir (Sönmezer, 2003, s. 269) (Resim 6). Duvardan ayrılan bu payeler duvara bağlantı kemerleriyle birleştirilir. Sekiz taşıyıcıyı ise birbirlerine köşelerde mukarnas konsollu pencerele tromp, aralarda ise yine pencerele yarım kubbelerle birleştirilir (Resim 6). Ayakların içinde kalan merkezi alanın üzerini 14.20 m.çapında kubbe örter.

Yapının yan galerilerini (mahfil) ise doğu, batı ve kuzey yönlerinden ayakların arasına yerleştirir. Ana mekanı üç yönden dolaşan yan mahfillerin doğu-batı yönlerindeki iki birimli olup ortadaki, iki katlı ve daha daha geniştir. Pencereci bir yarım kubbeyle örtülü bu merkezi birim üst katta çok yüksek tutularak sekizgen baldakenin etkisi kuvvetle vurgulanmıştır (Resim 6). Geniş ve yüksek orta birimin üst katı geometrik korkuluklu olup alt katı ana mekana ikişer sivri kemerle katılır. Doğubatı yönündeki yan mahfillerin aynalı tonoz örtülü köşede (kuzeyde) olan ikinci birimleri ise yine iki katlı olup alt katta caminin kuzey köşesindeki tabhane odaları ile bağlantılı bir oda işlevindedir. Bu birimlerin iç mekana tek bağlantıları mekana açılan pencereleridir. Üst katları ise bu yönde duvardan koparılarak bağımsız şekilde yükselen duvar payelerinin arasında, ortadaki mahfilden daha alçakta yapılmış bir kemerle harime açılır (Resim 6, Sol). Köşe yan mahfillerin üst katta alçak bir kemerle iç mekana açılması ve ortadaki mahfil biriminin daha yüksek tutulması sekizgeni oluşturan düşey taşıyıcıların strüktürel etkisini artırır. Kuzeydeki mahfillerin üst katları da yine bu yönde, üst kattan itibaren duvardan koparılarak bağımsızlaştırılan ayakların arasından mekana bakar şekildedir.

Yapının ana taşıyıcı sistemleri olan çokgen payelerin üzerinde yapının dış kütleinde birer ağırlık kulesi bulunur. Bu kuleler yapının içinde hissedilen yükselme eğilimini dışta da vurgular (Kuban, 1994, s. 87). Yapının yan mahfil ve beden duvarı cepheleri üç katlı pencere düzenlemesine sahiptir. Merkezi mahfilleri örten yarım kubbe ve eksedaların pencereleri ile kubbe kasnağı pencereleri de eklenince pencere düzeni dörde çıkarak hem yapıda bir yükseklik etkisi hem de yoğun ışık kaynağı ortaya çıkar. Caminin kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerinde ise aynalı tonoz örtülü tabhane odaları bulunur. Giriş kapıları son cemaat mahalinde olan bu odaların namaz mekanıyla ilişkileri ise demir şebekeli pencere ile sağlanmıştır.

Mimar Sinan'ın sekizgen tabanı kullandığı bir diğer yapısı Fatih Çarşamba'da bulunan, III.Murad'ın veziri azamlarından Hadim Mesih Mehmed Paşa tarafından 1585-1586 yılları arasında yaptırılan Mesih Mehmed Paşa Camii'dir. Yapının Tezkiret-ül Ebniye ve Tuhfet-ül

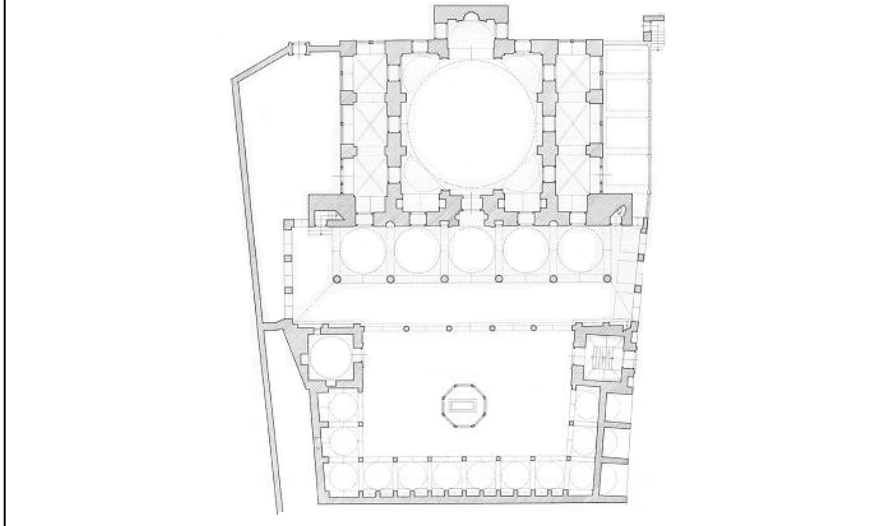
Mi'marin'de kayıtlı olması Mimar Sinan'a ait olduğunu düşündürmekle birlikte tasarımda onun ekolünden yetişen çırağı mimar Davud Ağa'nın da katkısı olduğu düşünülür (Sönmezer, 2003, s. 252). İki sokağın kesiştiği bir kavşakta bulunan yapı eğimli bir alanın dükkanlarla yükseltilerek düzleştirilmesiyle oluşan bir zemine oturtulmuştur.

Çift son cemaat yerli, enine dikdörtgen şemada tek kubbeli harim bölümünden oluşan yapı sekizgen mesnet sisteminin önemli bir örneğidir. Yarım kubbe ile örtülü dışa taşkın mihraba sahip yapıda sekizgen çardak tüm yönlerde çiftler şeklinde yerleştirilmiş duvar payeleri ile kurulmuştur (Resim 7). Duvar payeleri birbirlerine köşelerde pencereci tromplarla, aralarda ise kemerlerle bağlanmıştır. Sekiz dayanaklı strüktürün üzerine ise 12.80 m. çapında, pencereci kasnaklı kubbe oturur. Taşıyıcı sistemi oluşturan sekiz duvar payesinin üzerinde dışta, çokgen gövdeli yüksek birer ağırlık kulesi bulunur.

Harim doğu, batı ve kuzey yönlerinden duvar payelerinin arasına yerleştirilmiş iki katlı, üç birimli yan mekanlarla –galeri/mahfil-kuşatılmıştır. Doğru, batı ve cümle kapısı (kuzey) yönlerindeki duvar payeleri zemin katta duvara bitleştirilmişken galeri (mahfil) katından itibaren serbest olarak yükselir (Sönmezer, 2003, s. 252) (Resim 8, Sağ). Bu yöndeki yan hacimlerin (mahfil) tonoz örtülü alt katları ana mekana sadece kuzeye doğru olan mahfillerden açılan bir iç kapı ile açılmaktadır (Resim 8). Alt katları ana mekana bağlayan diğer unsur da ana mekana bakan pencerelerdir. Yan mahfillerin alt katlarının caminin doğu ve batı cephelerinin dışından ayrı giriş kapısı vardır (Resim 8, Sol). Bir anlamda kütleden taşmayan kapalı bir dış revak kimliğindeki alt katlara hem içerden hem de dışarıdan girilmektedir. Böylece yan galerilerin alt katları iç mekandan soyutlanmıştır (Erzincan, 2004, s. 311).

Mahfillerin üst katları ise galeri katından itibaren serbest olarak yükselen payelerin arasından üçer birim halinde, üçer sivri kemerle harime açılmaktadır (Resim 8, Sol). Alt katta duvarlara gömülü olan ayaklar (duvar payeleri), mahfil düzeyinde (üst kat) ortaya çıkarak sekizgen alt yapının daha rahat algılanmasını sağlar (Yılmaz, 2015, s. 208). Mahfillerin üst katında duvardan koparılarak bağımsız bir şekilde yükselen bu payeler duvara bağlantı kemerleriyle birleştirilir. Pandantifli kubbeyeyle örtülü üst katlar içeriye doğru açılan geniş mahfiller halini almış ve taşıyıcı sistemin üst katta bağımsızlaşması sağlanmıştır (Okçuoğlu, 1994, s. 406; Erzincan, 2004, s. 311). Böylece alt katta dışa açılan mahfiller üst katta caminin içine açılan iç mahfillere dönüşür. Üst katta ortaya çıkan ayaklar yapının beden duvarlarına bağlantı kemerleriyle bağlanır. Mimar Koca Sinan burada üst katta mekânın genişletilmesine karşılık zemin düzeyinde orta alanın yanlara doğru

yayılmasının engellenmesiyle yapıda farklı bir iç mekân kuruluşu sağlanmıştır (Erzincan, 2004, s. 311).

Resim 7: Mesih Mehmed Paşa Camii Alt Kat Planı (Kuban, 2007, s. 382)

Resim 8: Sağ: Mesih Mehmed Paşa Camii üç birimli yan mahfillerin kuzeyde dışa açılan bölümü (Sinan Doğan).

Sol: İstanbul Fatih Mesih Mehmed Paşa Camii yan mahfillerin kuzeydeki mahfilin dışa açılan kapısı (URL 1).

Sinan'ın plan kuruluşunda sekizgen çardakta tercih ettiği bir diğer yapısı da “ustalık eserim” dediği Selimiye Camii'dir. 2011 yılında UNESCO tarafından dünya kültür mirası listesine alınan yapı Edirne'de şehrin merkezinde yer alan eski saray alanında, Kavak Meydanı olarak adlandırılan alanda bulunur. Sultan II. Selim tarafından yaptırılan külliye, cami dışında güneydoğu ve güneybatıda birer medrese ile batıda arasta ve sıbyan mektebinden oluşmaktadır (Mülayim ve Çobanoğlu, 2009, s. 430).

Edirne peyzajına egemen, fazla geniş olmayan bir düzlükte, Eski Camii'nin tanımladığı kent merkezi ve çarşının batısında bulunan 1568-1575 yılları arasında inşa edilen külliye Sinan, kent planlamasında önem verdiği parametreler olan yapı, topoğrafya ve çevre arasındaki bağlantıyı mükemmel şekilde yansıtmaktadır. Osmanlı ticaret merkezinin doruğunda yükselen ve kentin her yerinden algılanabilen camiden çevredeki kent birimlerine geçişte, kible yönüne yerleştirilen darülhadis ve darülkurra, güneybatıda ise arastadan yararlanılmıştır (Ahunbay, 1988, s. 137).

Külliyenin mihrabı dışa taşkın şekilde tasarlanan camisinin mekan örgütlenmesinde Sinan kare içindeki sekizgen planı, altısı mekan içinde serbest, güney yönündeki ikisi mihrap nişinin köşelerinde bulunan onikigen gövdeli sekiz paye ile kurmuştur. Sinan merkezi baldakeni oluşturan sekiz çokgen ayağa destek olarak kuzeydeki iki payenin yanlarına, ana strüktürde ikincil taşıyıcı olarak görev yapan kare kesitli birer ayak daha ilave etmiştir (Resim 9). Tüm payelerin bağlantısı alternatifli eksedra-kemer dizilimi ile sağlanmıştır. Ana ayaklar mahfil (galeri) katından itibaren yapının beden duvarlarıyla, bağlantı kemerleri vasıtasıyla birleştirmiştir. Ayaklar mahfil (galeri) katının üzerinde ise birbirlerine kalın askı kemerler ile bağlanır. Böylece mekan içinde taşıyıcı ana ayakları (fil payeler) birleştiren pencereci kemer-eksedra dizilimi ile bir alt kotta mahfil katının üzerindeki askı kemerler ile kademelenmiş bir profil ortaya çıkar.

Ayakların duvar kenarlarına alınması ile ortadaki büyük alan, merkezi kubbe altında bölünmeden toplanmış ve merkezî planda geniş ve ferah bir mekânsal bütünlük elde edilmiştir. Sekizgen tabandan oluşan ana mekanın üzerinde ise 31.30 m.çapında, 42.25 m. yüksekliğinde bir kubbe bulunur (Mülayim ve Çobanoğlu, 2009, s. 430). Yapıda ayak sayısı arttığı için açıklıklar azalmakta ve kubbe daha yüksek ve yapıya daha hakim görünmektedir (Günay, 2002, s. 97). Camide merkezi kubbe ve merkezi mekanın egemen olduğu bir mekan fikri bulunur. Doğan Kuban yapıdaki sekizgen seçiminin Sinan'ın kubbenin mutlak egemenliğini hissettiren bir mekan oluşumunu sağlamak için olduğunu ileri sürer (Kuban, 2007, s. 295).

Kubbenin mekan egemenliğini vurgulayan yapıda Sinan 31 m. yi aşan kubbe yükü ve itkilerini sekizgen merkezi çardağı çeviren bir payanda

sistemi ile taşıtmaktadır (Kuban, 2007, s. 295). Kubbenin oturduğu sekiz ayak dışta duvar payandalarıyla desteklenir. Ana ayaklar ve payandalar ise birbirlerine bağlantı kemerleriyle bağlanır. Böylece kubbenin yükü fil ayaklar ve onların kemerlerle bağlandığı (bağlantı kemerleri) payanda ayakları tarafından karşılanır (Günay, 2002, s. 101).

Yapıda taşıyıcı sistem duvardan bağımsız olduğu için ayakların gerisinde çevre koridorlu (ambulatory) bir sistem ortaya çıkmıştır. Çevre koridoru ana strüktürel ayaklarla yan mahfiller arasında bulunur. Yapının doğu, batı ve kuzey yönündeki ana strüktürel ayaklar, mahfil katından itibaren duvarlara bağlantı kemerleriyle bağlanmıştır. Çevre koridorunun üzeri ise et kalınlığı olan askı kemerlerle örtülmüştür (Resim 10, Sol). Çevre dehlizinin zemini kot olarak ana mekandan daha yüksektir.

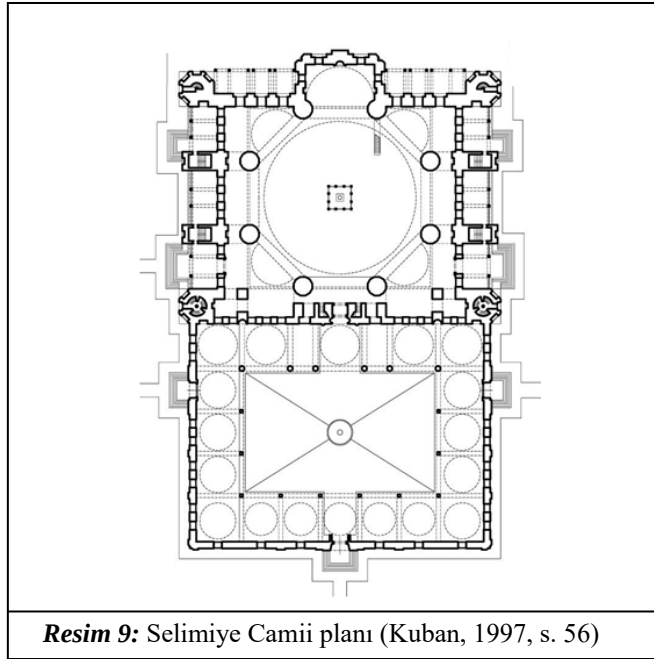
Yapı dıştan doğu, batı ve güney yönlerinden farklı büyüklüklerdeki dış mahfillerle (revaklar) çevrelenir. *Zulla* olarak adlandırılan bu dış yan galeriler Koca Sinan'ın Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye camilerinde kullandığı, onun kitlesel ifade arayışının sonuçlarıdır (Tanyeli, 1990, s. 69). Dış mekanı da biçimlendiren dış mahfiller (galeri, revak, *zulla*) burada Süleymaniye ve Şehzade camilerinden farklı olarak yapıyı güney (kıble duvarı) yönünde de çevreler. Yan revak sistemi ile Sinan dış mekanla iç mekan arasında bir geçiş sağlamıştır. Dış mekana açılan bu mekanlar (yan galeriler) harim ile dışarı arasında bir bağlantı kurar.

Yapı içten harimi U şeklinde dolaşan üç yönden (doğu, batı, kuzey) yan mahfillerle (galeri) çevrelenir. Kuzeydeki mahfiller bu yöndeki çokgen ayakların yanındaki kare planlı ilave olarak yapılan ikincil ayakların arasına konumlandırılmıştır (Kuban, 2011, s. 58). Doğu-batı yönlerindeki yan mahfiller (galeri) ise bu yönlerdeki ana ayaklara güç veren payanda ayaklarının (payanda) arasına yerleştirilmiştir. İki katlı, ana mekandan (harim) daha yüksek ve ortadaki daha geniş üç birimli doğu-batı yan mahfillerinin alt katları iç mekana pencerelerle bakar. Mekana açılan sadece kuzeydeki yan mahfil kapısıdır. Bu düzenleme Koca Sinan'ın Mesih Mehmet Paşa Camii'nde kısmen de Nişancı Mehmed Paşa Camii'nde kullandığı bir mekan düzenidir. Yan mahfillerin üçer kemerle harime bakan üst katlarının önünde ise Bursa kemerli bir korkuluk bulunur. Kuzeyde bulunan yan galerilerin ise her iki katı da mekana açılır. Sinan böylece yapının tüm kanatlarında farklı yan mahfil organizasyonu ile dinamik, hareketli bir mekan yaratmış olur.

Sinan akustik nedenlerle müezzin mahfilini yapının merkezine, kubbenin tam altına yerleştirir (Resim 10, Sağ). Bu kez kubbede sebu küplerini kullanmadığı yapıda müezzin mahfilinin altında ise mekana hoş bir

serinlik katan bir iç şadırvan ile iç mekanda merkezselliği vurgulamıştır (Benian, 2011, s. 46).

Sekiz destekli merkezi kubbeli yapının dış silüeti iç yapıdan kaynaklanır. İç mekandaki bütünleşmiş kademelenme, yapının dış plastiğinde de görülür. Sinan'ın burada sekiz ayağın üzerinde bulunan ağırlık kulelerini kubbe kasnağına, payandaları ise alt kota alması kademeli etkiyi artırır (Kuban, 1997, s. 92). Yapının tüm duvarları taşıyıcı olmaktan çıkarılmış ve duvar yüzeyleri içleri pencereci sivri kemerlerden oluşan kademeli bir cephe şeklinde düzenlenmiştir. 71 m. yüksekliğindeki üçer şerefeli minareler ise yapının pramidal görünüşüne yükseklikleri ile katkıda bulunur. Camiinin kütlesi ve minarelerin yüksekliği arasındaki ilişki kubbe ile ahenkci bir bütünlük içindedir (Aslanapa, 1993, s. 266). Yapı, sekiz destekli şemanın içte ve dışta açıkca ifadesini bulduğu bir silüete sahiptir.

Resim 10: Sağ: Edirne Selimiye Cami İç mekanı (URL 2).

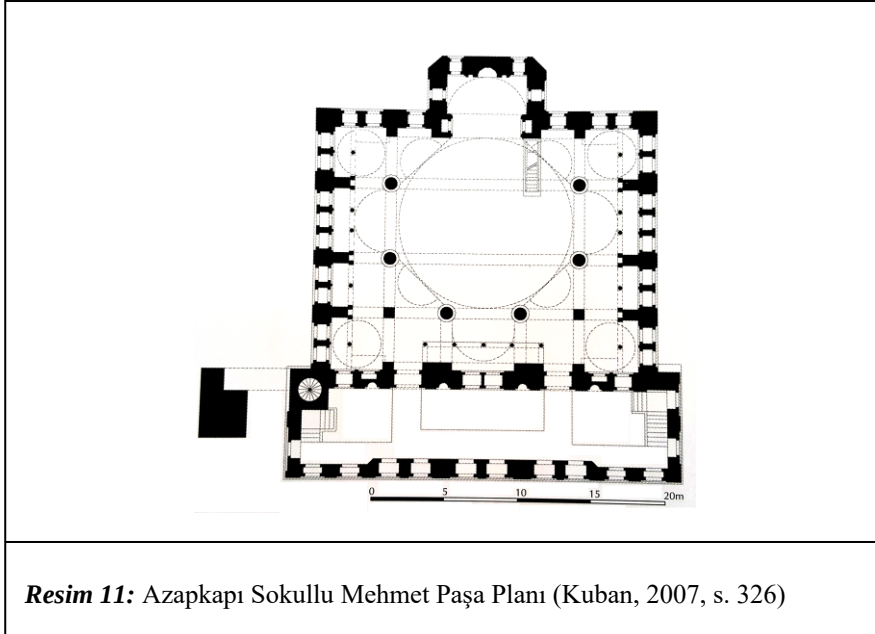
Sol: Edirne Selimiye Cami. Yan mahfiller (galeriler) (URL 3).

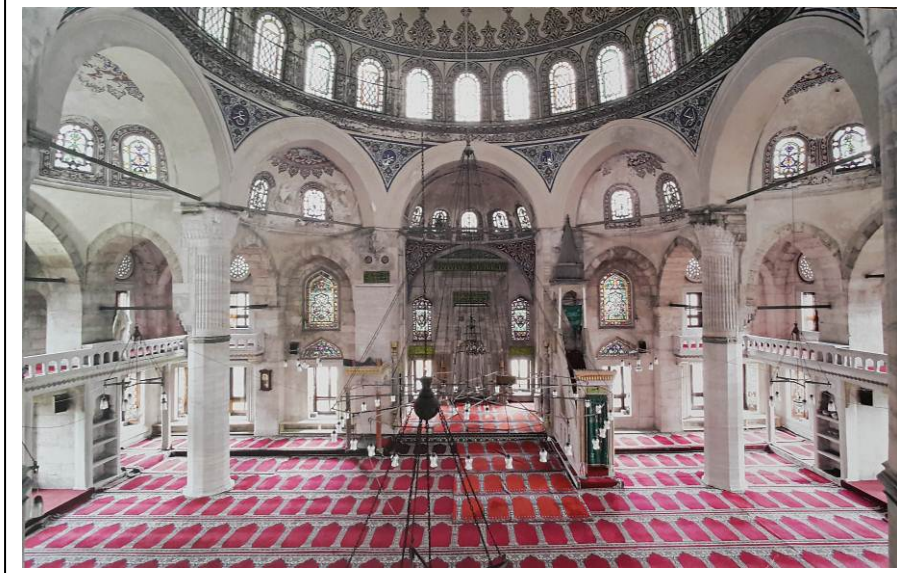
Mimar Sinan Ağa'nın sekizgen tabanlı baldakeni kullandığı son yapısı ise Selimiye'den sonra yaptığı Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa Camii'dir. 1577-1578 yılları arasında Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa tarafından yaptırılan cami Unkapanı Köprüsü'nün Şişhane tarafındaki ayağının yanında yer alır. Camiye buradaki kapıdan dolayı Azapkapı Camii de denilmektedir (Eyice, 1994, s. 30). Cami, Haliç'te kazıklara bindirilen tonozlu bir alt yapı üzerinde yükselir. Yapının önünde, yükseltilmiş bir platform üzerinde tek meyilli çatıyla örtülü kapalı bir son cemaat yeri bulunur. Yapının minaresi son cemaat yerinin kuzeyinde yapıdan bağımsız bir şekildedir.

İki köşesi pahlı, yan duvarları pencereli, yarım kubbeyle örtülü dışa taşkın mihraplı yapıda Sinan merkezi plan için sekizgen çardak sistemini kullanır. Kare planlı harimde merkezi kubbe doğu, batı ve kuzey yönlerinde yan yana ikişer şekilde serbest duran altı, güney yönünde ise mihrap nişinin iki köşesinde ona bitişik şekilde duran iki olmak üzere çokgen planlı, yarıdan yukarısı yivli gövdeli formda sekiz payeye oturur (Resim 11). Sinan burada da Edirne Selimiye'de olduğu gibi merkezi baldakeni oluşturan sekiz çokgen ayağa destek olarak kuzeydeki iki payenin yanlarına ana strüktürde ikincil taşıyıcı olarak görev yapan kare kesitli birer ayak daha ilave etmiştir (Sönmezer, 2003, s. 184) (Resim 11). Dışta her bir ayağın üzerinde yine birer ağırlık kulesi bulunur. Payeler ise birbirlerine bazıları pencereli, tromp ve yarım kubbe dizilimi ile alternatifli olarak birleştirilmiştir. Böylece 11.80 m. çapındaki merkezi kubbe dört tromp ve doğu, batı ve kuzey yönlerinden ise birer yarım kubbeyle desteklenmiş olur.

Yapının taşıyıcı sisteminin bir parçası da sekizgen baldakeni oluşturan serbest ayaklara destek olarak tüm yönlerden duvar içlerine

yerleştirilen, mekan içine taşan duvar payeleridir. Bu kalın payeler birer payanda fonksiyonu görerek merkezi kubbeyi taşıyan ana ayaklara destek olur. Duvar payeleri tüm yönlerde ana ayaklara bağlantı kemerleriyle bağlanır (Kuran, 1976-77, s. 89). Sinan yan mahfil (galeri) kuruluşundaki başarısını bir kez daha göstererek iki katlı yan mahfilleri doğu, batı ve kuzey yönlerinden içe taşkın duvar payelerinin arasına konumlandırmıştır (Resim 12). Alt katta sütunlarla taşınan dört birimli yan mahfillerin ortadaki daha geniş olup köşelerdekilere göre üzeri kubbe ile örtülüdür (Kuban, 1994a, s. 32). Harimi üç yönden saran sepet kulplu kemerli korkuluklara sahip yan mahfiller kot olarak merkezi mekandan daha yüksektir. Yapı bu haliyle kare içinde merkezi kubbeli sekizgen baldakenin etrafındaki çevre koridoru (ambulatory) ile onun gerisinde yapıyı üç yönden U şeklinde kuşatan iki katlı mahfillerden oluşan bir görünüme sahiptir. Mekanın tek kubbe altında toplandığı yapıda geniş yan mahfiller ana hacimle bütüncül bir hava verir. Edirne Selimiye Camii'nden sonra yapılan yapı Selimiye'nin küçük ölçekli bir benzeri olup Doğan Kuban'a göre Selimiye deneyiminin ağırlığını taşır (Kuban, 2007, s. 326).

Resim 12: Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa Camii iç mekan (Kuban, 2007, s. 327)

2. MERKEZİ MEKAN VE ANA MEKAN-YAN MEKAN İLİŞKİSİ

Koca Sinan'ın sekizgen çardaklı camilerinde plan ve mekanı oluşturmada kullandığı ana arketipler; kubbenin oturduğu ana taşıyıcı ayaklar (payeler), duvar payeleri, payelerin yükünü azaltan payandalar, ayakları birleştiren kemer, eksedra ve yarım kubbeler ile asal kubbe ve kubbe geçiş ögesi olan tromplar gibi eğrisel elemanlar ile yan mahfillerdir (galeriler).

Sinan merkezi mekan ve merkezsellik için sekizgen formu tercih ettiği gruptaki her yapısında hem kubbeli örtünün oturduğu sekizgen alt yapıyı taşıyan ayakların mekan içindeki dağılımları ile hem de sekizgen merkezi baldakeni çevreleyen mahfil düzeni ile farklı plan şemaları ve mekan kurguları elde etmiştir (Resim 13). Doğan Kuban'a göre statik açıdan sekizgen baldaken, kubbe etkilerinin karşılanması yönünden daha uygun bir şemadır (Kuban, 1988, s. 611). Kuban, sekiz ayaklı şemada yükler daha fazla taşıyıcıya bölündüğü için ayak boyutları ve alt yapı ile üst örtü arasındaki geçiş öğelerinin boyutları küçülür ve böylece alt yapı ve üst yapı arasındaki süreklilik en optimum şekilde gerçekleşir, der (Kuban, 2007, s.

307). O'na göre kubbe yükünün sekiz noktada taşıyıcı sisteme aktarıldığı sekizgen çardak, kubbe etkilerinin karşılanması açısından daha uygun bir seçim olup kubbenin egemenliğini daha dengeli bir statik sistemle sağlamaktadır (Kuban, 2007, s. 302).

Koca Sinan bu tipolojideki yapılarında sekizgen baldakeni dört şekilde kurar. Bu uygulamalardan ilki olan Tahtakale Rüstem Paşa Camii'nde ayakların dördünü doğu-batı yönlerinde mekanın içinde karşılıklı serbest duran şekilde yerleştirmiş diğer dördünü ise mihrap ve giriş (kuzey) yönünde duvar payesi olarak kullanmıştır. Bu gruptaki diğer yapıları olan Hadım İbrahim Paşa ve Mesih Mehmet Paşa camilerinde kubbeyi taşıyan sekizgen baldakeni tüm yönlerde çiftler olarak, duvar içlerine yerleştirilmiş mekanın içine taşan duvar payeleri ile kurmuştur. Bu temadaki üçüncü tip ayak kurgusunu kullandığı Nişancı Mehmed Paşa Camii'nde bu kez sekizgen şemayı yapının beden duvarlarının köşelerine yerleştirilen duvara bağlı sekiz poligonal paye ile elde eder. Sekizgen düşey ayağı mekan içindeki farklı varyantlarda lokalize ettiği son grup yapısı ise Edirne Selimiye ve ardılı olan Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa camileri olup büyük usta bu yapılarda sekiz ayağın mihrap yönünde olan ikisini mihrap duvarına bitiştirirken diğer yönlerde ayakları mekan içinde serbest bırakır. Sinan bu gruptaki yapılarında bazen ana strüktürü oluşturan ana taşıyıcı ayaklara destek olması için baldakenin dışında ilave ayaklar da kullanır. Edirne Selimiye ve Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa camilerinde görülen bu uygulamada kuzeydeki payelerin yanlarına kare kesitli ikincil taşıyıcı olarak görev yapan ayaklar yerleştirmiştir.

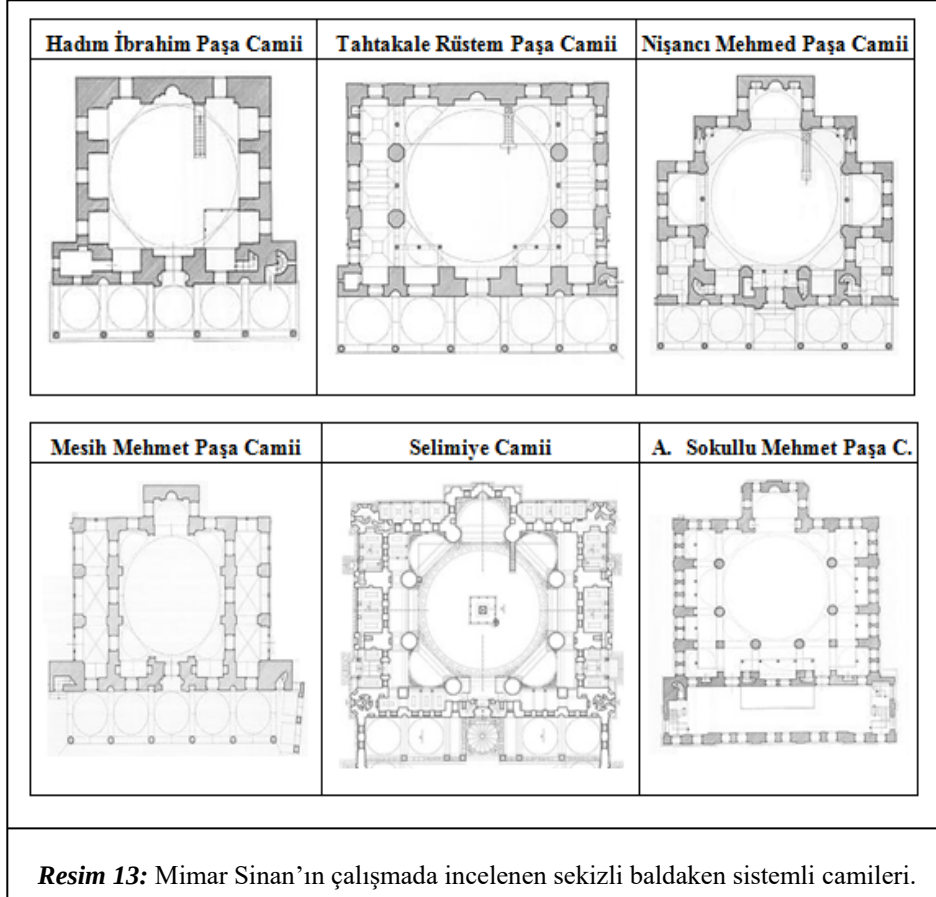
Merkezi kubbeli sekizgen balkadenin oturduğu ana taşıyıcı ayaklar bazen içe veya dışa taşkın payanda öğeleri ile desteklenir. Kubbenin yükü ve etkilerini taşıyan bu payanda sistemi Selimiye Camii'nde oldukça güçlü hissedilir. Ana ayaklar ve payandaların birbirlerine bağlantı kemerleriyle bağlandığı bu sistemin kullanıldığı bir diğer yapı olan Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa Camii'nde ise sekizgeni oluşturan düşey ayaklara destek olarak tüm yönlerden duvar içlerine yerleştirilen ve mekan içine taşan duvar payeleri kullanmıştır. Buradaki payeler payanda işlevi görmektedir.

Mimar Sinan'ın sekizgen çardak sistemli yapılarında kubbenin oturduğu sekizgen alt yapıda ayaklarla kurguladığı bir mekan özelliği de alt katlarda duvara bitiştiği ayakları, mahfil katından itibaren duvardan kopararak düşey taşıyıcı yapısal etkiyi arttırmaktır. Nişancı Mehmet Paşa ve Mesih Mehmet Paşa camilerinde kullandığı bu denemede Sinan, sekizgen tabanı oluşturan ayakların bir kısmını alt katta duvara gömülü paye veya duvar payesi şeklinde tasarlamışken mahfillerin üst katından itibaren bu ayakları duvardan ayırarak ortaya çıkmasını sağlar. Duvardan bağımsız

şekilde yükselen ayaklar sayesinde taşıyıcı sistem üst katta serbestleşmiş ve böylece hem yapıdaki strüktürel ifade ve yapısal tasarım belirgin şekilde ortaya çıkmış hem de üst katta mekana bakan geniş, ferah bir mahfil katı oluşmuş olur. Duvardan koparılan ayaklar ise duvara bağlantı kemerleriyle birleştirilir.

Sinan bu gruptaki yapılarında yeni bir deneme de gerçekleştirir. Edirne Selimiye ve Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa camilerinde uyguladığı bu yeni denemede sekizgeni oluşturan strüktürel ayakların gerisinde, kubbeli üst örtülü merkezi sekizgen çardak ile etrafındaki mahfiller arasında bir çevre koridoru (ambulatory) oluşturur. Geç Roma-Erken Bizans devri mirası olan çevre koridoru şeması İslam mimarlığında da kullanılan bir plan motifidir. İslam'ın ilk türbesi olarak gösterilen 862 tarihli Abbasiler devri yapısı Kubbet-üs Süleybiye'de içiçe iki sekizgen şemanın arasında bir çevre koridoru (ambulatory) bulunur. Doğan Kuban, Sinan'ın kare içinde sekizgen çardak fikrinin ilham kaynağının Bağdat seferi sırasında gördüğü Sultaniye'deki Olcayto Türbesi olabileceğini ileri sürer (Kuban, 1988, s. 611; 2007: 301). Gülru Necipoğlu ise Sinan'ın Edirne Selimiye'deki çevre koridorlu sistemi Kubbet-üs Sahra'ya benzettiğini ileri sürer (Necipoğlu, 1996, s. 180; Necipoğlu, 2013, s. 330). Sinan'ın çevre dehlizli, iki katlı galerili, sekizgen çardak üzerinde yükselen kubbeli merkezi mekan fikrini İstanbul'daki I.Iustinianos tarafından 527-536 yılları arasında yaptırılan Sergios ve Bakhos Kilisesi'nde (Küçük Ayasofya Camii) analiz etmiş olma ihtimali de oldukça yüksektir.

Mimar Sinan Ağa'nın kubbe altında tek total mekan fikrini sekizgen mesnet sistemiyle kurduğu yapılarında yan mahfil (galeri) organizasyonu da son derece yaratıcı ve tekrardan uzaktır. Yapılarındaki ikincil hacimlerde de etkileyici mekan kompozisyonları kullanan Sinan bu tipolojideki yapılarında üç tip yan mahfil uygulaması kullanır. Bunlardan ilki sekizgen dayanak sistemini kullandığı en erken tarihli yapısı olan Hadım İbrahim Paşa Camii olup burada Sinan yapıda yan mahfilleri doğu, batı ve kuzeyden mekan içine taşan duvar payeleri olarak yerleştirdiği dayanakların arasına tek katlı ve ana hacimden daha yüksek kottaki sığ mahfiller olarak tasarlamıştır. Çift katlı pencerelerden oluşan cephe düzenine sahip mahfiller ortadaki geniş üç bölümlü olup mekana genişlik kazandırır. Yan mahfil tasarımının bir diğer örneği olan Tahtakale Rüstem Paşa Camii'nde ise bu kez doğu-batı yönündeki yan mahfilleri bu yöndeki serbest ana ayakların gerisine, ana ayaklara destek veren payanda niteliğindeki duvar payelerinin arasına dört birimli, iki katlı, alçak ve dar yan galeriler şeklinde yerleştirir. Her iki katta da mekana bakan üst katta içten aynalı tonoz dıştan kubbe örtülü yan hacimler kubbeli merkezi orta mekanla tam bir bütünleşme içindedir.

Sinan'ın bir diğer yan galeri organizasyonu Nişancı Mehmed Paşa Camii'nde görülür. Sekizgen strüktürü oluşturan her bir ayağın beden duvarlarına bağlı çokgen payelerle kurulduğu yapıda Sinan yan galerileri doğu, batı ve kuzey yönlerinden ayakların arasına yerleştirir. Yan mahfillerin doğu-batı yönlerindeki ortadaki daha geniş ve yüksek iki birimli ve iki katlı olarak dizayn edip bunlardan ortada bulunan yarım kubbe örtülü geniş ve yüksek mahfil birimini her iki katta da mekana baktırır. Köşede (kuzeyde) olan ikinci birimleri ise yine iki katlı olarak ancak bu kez alt katta yapının kuzey köşesindeki tabhane odaları ile bağlantılı, harimle sadece bir pencere vasıtasıyla iletişim kuran bir oda şeklinde kurgular. Üst katları ise bu yöndeki duvardan koparılarak bağımsız şekilde yükselen duvar payelerinin arasında, ortadaki mahfilden daha alçakta yapılmış bir kemerle harime açılan mekanlar şeklinde düzenler. Kuzeydeki mahfillerin üst katları da yine bu

yönde, üst kattan itibaren duvardan koparılarak bağımsızlaştırılan ayakların arasından mekana bakar şekilde kurgulanmıştır.

Sinan Nişancı Mehmed Paşa Camii'nde kullandığı yan mekan düzenlemesinin bir benzerini 1586 tarihli Mesih Mehmed Paşa Camii'nde de uygular. Burada yan mahfiller doğu, batı ve kuzey yönlerinde, zemin katta duvarla birleştirilen ancak mahfillerin üst katında duvardan koparılan sekizgen merkezi altlığı oluşturan duvar payelerinin arasına iki katlı olarak yerleştirilmiştir (Resim 13). Doğu-batı yönlerinde üç hacimli olan yan galerilerin (mahfil) iki birimi alt katta ana mekan sadece pencereler ile bakarken kuzeye doğru olan mahfil birimi harime bir kapı ile açılmaktadır. Bu kapı yapının içi ve dışı arasında bir bağlantı kurar. Yan galerileri alt katta mekandan soyutlayıp onları ana kütlede taşımayan bir dış revak işlevine büründüren bu tavra karşı galerilerin üst katları, üst kattan itibaren beden duvarlarından uzaklaştırılan ayakların arasından üçer sivri kemerle harime açılır. Yan sahnaların alt ve üst katlarının farklı kurgulandığı bu düzenlemede yan hacimlerin alt katları kubbeli merkezi orta mekanla tam bir bütüleşme göstermez.

Mimar Koca Sinan'ın, yapının yan mahfillerinin zemin düzeyinde merkezi alana doğru yayılmasını engelleyerek üst katlarda iç mekana bakar şekilde yorumladığı asimetrik tutumu kullanarak yapıda farklı bir iç mekân kuruluşu elde ettiği bu şemayı kullandığı bir diğer yapısı da Edirne Selimiye Camii'dir. Sultan II. Selim tarafından yapıda Sinan doğu-batı yönlerindeki yan mahfilleri (galeri) bu yönlerdeki payanda ayaklarının arasına yerleştirilmiş ve Mesih Mehmet Paşa Camii'ndeki gibi üç birimli, iki katlı yan mahfillerin alt katlarını sadece kuzeye doğru olan birimin bir kapı ile harime açıldığı şekilde düzenlemiştir (Resim 13). Bu yöndeki diğer iki hacim ise merkezi kubbeli sekizgen çardaktan oluşan ana mekan ile sadece pencereler ile diyalog kurar. Mahfillerin Bursa kemerli korkuluklu üst katları ise üçer kemerle mekana bakar. Kuzeyde bulunan ve bu yöndeki çokgen ayakların yanındaki kare planlı ilave olarak yapılan ikincil ayakların arasına konumlandırılan yan galerilerin ise her iki katı da mekana bakar konumdadır.

Türk mimarlığına damgasını vuran Sinan ağa'nın sekizgen baldaken konseptteki bir diğer yan mekan tasarımı da Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa için Azapkapı'da yaptığı Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa Camii'nde görülür. Edirne Selimiye caminin ardılı olarak görülen ve benzer plan kuruluşu ve strüktürel sistemin kullanıldığı yapıda Sinan yan galerileri – Selimiye'de olduğu gibi- baldakeni oluşturan serbest ayaklara destek olarak yapılan mekan içine taşan duvar payelerinin arasına yerleştirir. Alt katta

sütunlarla taşınan üç birimli, ana mekandan yüksek, ortadaki daha geniş olan mahfiller bu kez her iki katta da mekana açılarak harimle bütünlük içindedir.

Sinan bu gruptaki tüm yapılarında kullandığı yapının her kanadında farklı yan mahfil karakteri ile dinamik, hareketli efektte sahip bir mekan yaratmış olur. Yan galerileri yapı kitlesinin içinde olmasına rağmen birinci kat kotunda dış mekâna açılan, galerilerin üstüne ikinci kat kotunda ise iç mekâna bakan bir başka galeri sistemine oturtması Sinan'ın strüktürel ve farklı mekan organizasyonu yaratma dehasının en açık göstergesi olarak yorumlanır. Bu düzenleme Sinan'ın yapılarında severek kullandığı, tekdüzeliği kıran ritmik tutumun yansımasıdır (Kuban, 1958, s. 78). Cami içindeki bu alçak galeriler mutlak kubbeli merkezi mekanın etkisini de güçlendirir.

Koca Sinan Ağa'nın kubbeli ana mekânı sekiz destekli taşıyıcı sistemin oluşturduğu gruptaki camilerinin cepheleri de bahse değerdir. Işık, onun tüm yapılarında olduğu gibi bu tipolojideki yapılarında da özel olarak tasarlanmıştır. Cepheleri kütle tasarımının önemli bir motifi olarak gören Sinan kemer, eksedra, yarım kubbe ve tromp gibi üst örtünün aynı zamanda kademeli kütle biçimlendirici elemanları olan eğrisel örtü öğelerini ışığı mekana sızdırması için içleri pencereleri olarak dizayn eder. Işık, üst örtüdeki pencereler sayesinde mekana adeta süzülerek girer. Kubbe kasnak pencereleri de onun yapılarında, yapı için önemli bir ışık kaynağıdır. Kagir duvarı yüzeyleri iki veya üç katlı kademeli pencere düzeni ile taşıyıcı olmaktan çıkarak dolgu duvar hüviyetine dönüştüren Sinan, pencereli duvarı önemli bir tasarım öğesi olarak geliştirmiştir. Dolgu duvarlı cephe sisteminde duvar onun yapılarında taşıyıcı sistemin artikülasyonlan içinde ışıklı perdeler olarak yer almış ve bu tavır, o çağın verileri içinde olağanüstü sonuçlara ulaşmıştır (Kuban, 1988, s. 620, 621). Dış yapıda değişik ritimlerde dizilmiş pencereler ile zengin bir biçim çeşitlemesi yaratarak eşsiz bir mimari tekstür elde edilmiştir (Kuban, 2007, s. 297).

3. Sonuç

Mimar Koca Sinan merkezi mekân yaratma arayışını tüm yapılarında sürdürmüş olup merkezi plan olgusu onun temel ülküsü haline gelmiştir. Merkezsellik kurgusu onun mimarlığında temel vizyon olup bu amaç için kubbe görsel ve mekansan bütünlük oluşturmada organik yapı strüktürünün temel öğesidir. O'nun için kubbe, hem merkezi tümel mekan yaratmak hem de simgesel bir etki oluşturma amacı olan çok amaçlı bir mimari elemandır. Küçük, orta ölçekli ve anıtsal boyutlarda kullandığı kubbeler ile ideal merkezi plan oluşturur.

Sinan kubbede odaklaşan merkezi kompozisyon anlayışını farklı strüktürel sistemlerle kurarak farklı mekan vizyonları yaratır. Strüktür elemanlarının ustalıkla kullanımı, gerek iç mekanın gerekse yapı kitlesinin oluşumunda en büyük anahtar rolün sahibidir. Sekizgen baldaken sistem ile oluşturduğu kubbeli merkezi mekân tasarımında iç mekan-strüktür- örtü ilişkisini estetiği de göz önüne alarak mükemmel bir tavırla birleştirir. Merkezi kubbenin sekiz ayağa oturduğu ana strüktürün plan kuruluşu her yapısında farklıdır. Yan galerileri yapı kitlesinin içine almasına rağmen mahfillerin her iki katta da farklı varyasyonlarda işlevlendirilmesi ve yan galerilerin harim ile mekânsal bütünlük içinde olması bu kurgudaki yapılarında dikkat çeken bir diğer tasarım özelliğidir. Planın merkezîliğini vurgulayan sekizgen tabanda zeminden ana kubbeye kadar tüm strüktür elemanlarının kademeli yükselmesi, yapı dışında olduğu gibi içinde de hareketliliği sağlamaktadır. Frontalite tasarımı da eklenince merkezi plan ve kare içinde sekizgen baldakende yeni bir üslup ve kendine özgü bir Sinan çizgisi oluşturmuştur.

Kaynakça

- Acun, H. (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ahunbay, Z. (1988). Mimar Sinan'ın Şehirci Yönü. İ. Ateş, S. Bayram, Mehmet Narince, (Ed.), *VI. Vakıf Haftası. Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu* içinde (134-152). İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Akçıl, N. Ç. (1992). Üç Şerefeli Camii ve Külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, 227-280.
- Altun, A. (1988). *Ortaçağ Türk Mimarlığının Ana Hatları İçin Bir Özet*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Arel, A. (1973). Üç Şerefeli Cami ve Osmanlı Mimarisinde Tipolojik Sınıflandırma Sorunu. *Mimarlık*, 6, 6-19.
- Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aslanapa, O. (1993). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Batur, S. (1969). Osmanlı Camilerinde Sekizgen Ayak Sisteminin Gelişmesi Üzerine. *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, 1, 139-168.
- Benian, E. (2011). Mimar Sinan ve Osmanlı Cami Mimarisinin Gelişimindeki Rolü. *Bilim ve Teknik Ocak*, 2011, 40-47.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türkler'de Şehir ve Mimarlık*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Erzincan, T. (2004). Mesih Paşa Külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29, 310-312.
- Eyice, S. (1994). Sokullu Mehmed Paşa Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7, 30-31.
- Eyice, S. (2000). İbrahim Paşa Külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21, 341-343.
- Goodwin, G. (1971). *A History of Ottoman Architecture*. London: Thames and Hudson.

- Günay, R. (2002). *Mimar Sinan*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kuban, D. (1958). *Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü. Rönesansla Bir Mukayese*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- Kuban, D. (1988). Sinan'ın Dünya Mimarisindeki Yeri. S. Bayram (Ed.), *Mimar Başı Koca Sinan. Yaşadığı Çağ ve Eserleri içinde* (581-624). İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Kuban, D. (1994). Nişancı Mehmed Paşa Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 6, 85-87.
- Kuban, D. (1994a). Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7, 32-34.
- Kuban, D. (1997). The Style of Sinan's Domed Structure. *Muqarnas*, 4, 72-97.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Kuban, D. (2011). *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuran, A. (1976-77). Mimar Sinan'ın Eserleri ve Camileri Konusunda Kısa Bir Değerlendirme. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi Hümaniter Bilimler*, 4-5, 83-90.
- Kuran, A. (1986). *Mimar Sinan*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Mülayim, S. ve Çobanoğlu, A.V. (2009). Selimiye Camii ve Külliyesi. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, 430-434.
- Necipoğlu, G. (1996). The Emulation of the Past in Sinan's Imperial Mosques. In A. Aktaş-Yaşa (Ed.), *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri* (pp. 177-189). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Necipoğlu, G. (2005). *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Necipoğlu, G. (2013). *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Okçuoğlu, T. (1994). Mesih Mehmed Paşa Camii, Türbesi ve Çeşmesi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5, 406-407.
- Sönmezer, Ş. (2003). *İstanbul'daki Sinan Camilerinde Mekan ile Serbest Düşey Taşıyıcılar Arasındaki Boyut İlişkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Sözen, M. (1975). *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sözen, M. (1982). *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Tanman, B. (1995). Fatih Paşa Camii. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 12, 251-252.
- Tanyeli, U. (1990). Sinan Mimarlığında Dış Mekân Biçimlendirilmesi. *Mimarlık Dergisi*, 240, 68-71.
- Turani, A. (1997). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi kitabevi.
- Yetkin, S. K. (1955). Beylikler Devri Mimarisinin Klasik Osmanlı Sanatını Hazırlayışı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV, 39-43.
- Yılmaz, C. (2015). Mesih Mehmet Paşa Camii. B. Katkık (Ed.), *Büyük Usta Mimar Sinan içinde* (67-69). İstanbul: Çekül Vakfı.

URL KAYNAKLARI

URL 1. <http://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=431>

Erişim Tarihi: 30.06.2020

URL 2. Archnet

Erişim Tarihi: 30.06.2020

URL 3. <https://www.youtube.com/watch?v=b9OltaxADgU>

Erişim Tarihi: 30.06.2020

KÜTÜPHANE MİMARİ PLAN TASARIMI ÜZERİNE İNOVASYON ÇALIŞMALARI^{1*}

INNOVATION STUDIES ON LIBRARY ARCHITECTURAL PLAN DESIGN

Yasin ŞEŞEN **

Özet

Günlük yaşamda kullanılan kalite kavramı, kişisel ihtiyaçların yararlı şekilde tedarik edilmesidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada kalite anlayışına bakış açısı değişmiş ve yeni yönetim metotlarına ihtiyaç duyulmuştur. Stratejik yönetim ve toplam kalite yönetimi vb. yönetim stilleri bu süreçte ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde stratejik yönetim ve toplam kalite yönetimi uygulamaları da konu uzmanlarınca geliştirilerek, devlet yöneticileri tarafından ülkelere ithal edilmeye başlanmıştır. Toplam Kalite Yönetimi (TKY) uygulamaları farklı meslek alanlarında da verimli şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu alanlardan biri de akademik (üniversite) kütüphanelerdir. Akademik kütüphaneler, kullanıcılarının bilgi ihtiyaçlarına verimli şekilde cevap verebilmek için oluşturulurlar. Akademik kütüphanelerin hizmetlerinin kalitesi nicel verilerle ölçülmelidir. Kütüphaneler, hizmet kalitesi ölçümü için anketler ve standartlaşma çalışmaları yapabilirler. Kütüphaneler, standartlaşma çalışmalarını kalite el kitaplarına dayanarak oluşturur ve sağlamlaştırırlar. Bu standartlaşma çalışmalarıyla desteklenen kütüphaneler, süreç sonucunda kalite belgelerine sahip olurlar. Hazırlanan stratejik planların amacı, bilgi merkezlerinin yenilikçi anlayışla geliştirebilmelerini sağladığı gibi; kütüphanelerin belirlediği misyon, vizyon ve temel değerlerinin de hayata geçirilmesine de katkı sağlarlar. Bilgi merkezlerinin güçlü-zayıf yönlerinin, fırsat ve tehditlerin saptanıp değerlendirilmesi önemlidir. Bilgi merkezlerinde geleceğe yönelik olarak somut ve/veya soyut tüm yenilikçi düşünceler üzerinde verimli bilimsel ve akademik çalışmalar yapabilmek gerekmektedir. Temelde kütüphanelerde yenilikçi çalışmaların yürütülmesinin amacı, stratejik hedeflerin oluşturulmasını sağlamak ve buna bağlı olarak kütüphane hizmetlerinin kalitesini artırmaktır. Bu doğrultuda örnek olarak seçilen Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde 2021-2025 yıllarını kapsayacak şekilde kütüphane inovasyon çalışmaları yapılmakta ve yeni bir kütüphane binası inşaatı hazırlıkları hızla devam etmektedir. Makalenin hazırlanması sürecinde, tüm kütüphane çalışanlarının ve kullanıcılarının katıldığı görüşmeler yapılmış ve farklı görüşler de değerlendirilerek analizler yapılmıştır. Makalenin ilk bölümünde; Merkez Kütüphanenin tarihçesi, faaliyet alanları ve inovasyon çalışmaları değerlendirilerek

* Bu çalışma, yazarın görev yaptığı kurumda kendisi tarafından oluşturulan '2021-2025 Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Stratejik Plan Taslağı Ön İncelemelerinden' analiz yapılarak oluşturulmuştur. Makalenin hazırlanmasında, ön inceleme planları incelediği için hiçbir resmi içerik bulunmamaktadır.

** Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi Rektörlüğü Çorum / TÜRKİYE
ysesen11@gmail.com Orcid: 0000-0001-6896-0567

durum analizi yapılmıştır. İkinci bölümde; paydaş analizi ile birimin iç analizi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; kütüphanenin gelecek hedefleri ve inovasyon planları tanımlanmıştır. Dördüncü bölümde; kütüphane mimari planının maliyetlendirilmesi yapılarak kaynak ihtiyacı tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda; Merkez Kütüphanenin hizmet ve faaliyetlerinde sürekli iyileştirme ve verimli kullanıcı memnuniyetinin esas alınması gerektiği tespit edilmiştir. Üniversite kütüphanesi stratejik amaç ve hedeflerine ulaşmaya çalışırken, elindeki imkânları en iyi şekilde kullanarak kullanıcı memnuniyetini sağlamaya çalışarak hizmet vermelidir. Üniversitenin belirlediği amaç ve hedeflere ulaşıldığında, üniversite kütüphanesinin ülke için örnek bir bilgi merkezi olacağı belirlenmiştir. Makale çalışması geleceğe yönelik öneriler ile sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Kütüphane Mimari Planı Hazırlığı.

Abstract

The concept of quality used in everyday life is the useful supply of personal needs. After the Second World War, the perspective on quality in the world changed and new management methods were needed. Strategic management and total quality management etc. management styles have emerged in this process. Over time, strategic management and total quality management practices have also been developed by subject experts and imported by managers to their countries. Total quality management practices have also started to be used efficiently in different professional areas. One of these areas is academic (university) libraries. The main reason academic libraries exist is to be able to respond efficiently to the information needs of their users. The quality of academic libraries services should be measured by quantitative data. Libraries can conduct surveys and standardization studies for quality of service measurement. Libraries build and consolidate their standardization work based on quality manuals. Libraries supported by these standardization studies have quality certificates as a result of the process. The aim of the prepared strategic plans is to enable information centers to develop with innovative understanding as well as to contribute to the realization of the mission, vision and core values determined by libraries. It is important to identify and assess the strengths and weaknesses of information centers, opportunities and threats. In information centers, it is necessary to make effective scientific and academic studies on all innovative thoughts that are concrete and/or abstract for the future. Basically, the purpose of conducting innovative studies in libraries is to ensure the creation of strategic goals and accordingly to improve the quality of library services. Accordingly, library innovation works are being carried out in the Central Library of Hitit University to cover the years 2021-2025 and the work on the construction of a new library building is being carried out rapidly. In order to prepare the article, interviews were conducted in which all library employees and users participated and analyses were conducted by evaluating different opinions. In the first section of the article; the history of the Central Library areas of activity and innovation studies were evaluated and the situation was analyzed. In the second section, stakeholder analysis and internal analysis of the unit are discussed. In the third section, the future goals and innovation plans of the library are defined. In the fourth section, the need for resources was determined by costing the architectural plan of the library. As a result of the study, it was determined that continuous

improvement and efficient user satisfaction should be based on the services and activities of the Central Library. The university library should serve its strategic goals and objectives by trying to ensure user satisfaction by making the most of the opportunities it has. Once the objectives and objectives set by the university have been achieved it has been determined that the university library will be an exemplary Information Center for the country. The study concluded with recommendations for the future.

Keywords: Innovation, Library Architecture Plan Preparation.

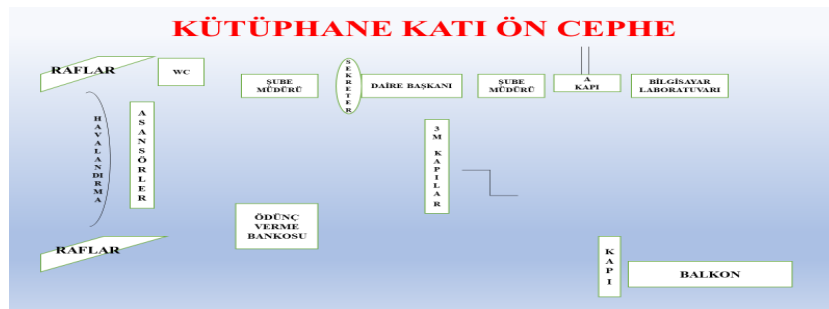
1. Giriş

Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Harper'ın 120 yıl önce belirttiği üzere; üniversitenin öğretim üyeleri, öğretim görevlileri, idari personeli, öğrencileri, araştırmacıları vb. farklı kullanıcı gruplarının bilgilendirme ihtiyaçlarına yönelik olarak akademik destek sağlayan bir birimdir. Üniversitenin, kalbi durumundadır. Bu vizyonun kendisine yüklediği önemli yüklerle birlikte, üniversitenin eğitim-öğretim faaliyetleri, araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri, topluma yönelik hizmetleri ve yönetim faaliyetlerini verimli şekilde destekleyen ve bir arada tutan önemli bir konumdadır. Merkez Kütüphane üniversitenin stratejik plan ve amaçlarını yerine getiren, güncel bilişim teknolojileri yardımıyla etkin ve verimli kaynak kullanımını sağlayan, hizmet ve faaliyetlerde kalite yönetim sistemi şartlarına uyarak sürekli iyileştirmeler yapan ve her türden paydaşlarının memnuniyetini en üst düzeyde sağlayabilen bir birim durumundadır. Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi geleceğe yönelik olarak geliştirilmeye ve içerisinde yenilikçi gelişmeler yapılmaya müsait bir birimdir. Kütüphanede geçmişte herhangi bir inovasyon çalışması yapılmamıştır. 2017 yılında genel kütüphane yenilenmesi yapılmış ama bu çalışma dermenin tasnif edilmesiyle sınırlı kalmıştır. Kütüphane binasının fiziksel koşulları zaman içerisinde yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu nedenle, 2020 yılının başlarında kütüphane yönetiminin önerisi ve üniversite yönetiminin aldığı karar ile daha modern ve büyük bir kütüphane binasının inşa edilme çalışmalarına başlanmıştır. Çünkü kütüphanenin mevcut durumu 2020 yılının teknolojik olanaklarına uygun bir şekilde ve Türkiye'deki üniversite kütüphane örneklerine uygun durumda değildir. Bu haliyle Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, kullanıcılarının modern kütüphane beklentilerini karşılayabilecek durumda değildir. Hem bina fiziksel yapısı hem kütüphanenin içerik yapısı olarak çağdaşlarıyla rekabet edebilecek bir duruma getirilmelidir. Kütüphanenin geliştirilmesi, stratejik planların ortaya koyulması ve sürekli şekilde devam ettirilmesiyle sağlanabilir. Bu doğrultuda Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde 2021-2025 yıllarını kapsayacak şekilde kütüphane inovasyon çalışmaları yapılmaktadır ve yeni bir kütüphane binası inşaatı çalışması yürütüldüğünden

dolayı; bu önemli çalışmalara yönelik bir rehber olabilmesi amacıyla bu uygulama çalışması hazırlanmıştır.

2. Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Durum Analizi

Hitit Üniversitesi bünyesinde eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini desteklemek amacıyla 9 Ağustos 2007 tarihinden itibaren Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi kurulum çalışmalarına başlamıştır. Kütüphane yönetiminin temel görev ve amaçları, üniversitenin akademisyen ve öğrencilerinin her türlü bilimsel çalışmalarında ihtiyaçları olan güncel materyalleri sağlamaktır. Merkez Kütüphane, her tür ve ortamdaki bilgi kaynağının üniversite politikasına uygun olarak sağlanması ve hizmete sunulması, kullanıcıların bilgiye erişim hizmetlerinden en etkin ve hızlı bir şekilde yararlanmalarının gerçekleştirilmesi, ulusal ve uluslararası ölçekte bilgi birikimi, kullanımı ve paylaşımına destek olunmasını amaçlamaktadır. Merkez Kütüphanesinde Daire Başkanının yanı sıra, 1 Öğretim Görevlisi (Rektörlük Görevlendirmesi ile), 2 Şube Müdürü, 4 Kütüphaneci, 3 Bilgisayar İşletmeni ve 2 Memur, 1 İdari Büro Görevlisi, 1 Destek İşleri Görevlisi olmak üzere toplam 15 personel görev yapmaktadır. Kütüphane Kitaplık, Okuyucu ve Dinlenme Salonlarından oluşan 2000 m²'lik fiziki kullanım alanı ile kullanıcılarına hizmet vermektedir. Kütüphane 420 kişilik oturma kapasitesine sahiptir. Merkez Kütüphane de kullanıcıların online veri tabanlarından yararlanmaları da mümkündür. Kütüphane hizmetlerinin geliştirilmesi açısından bina inşaat aşamasında daha detaylı iç birimler oluşturulacak ve gelecekte kütüphane personelinin sayısı ve niteliğinin artacağı göz önüne alınarak, kütüphane iç birimleri de sürekli olarak geliştirilmektedir.

Şekil 1: Kütüphane Katı Ön Cephe Krokisi

Şekil 2: Kütüphane Katı Arka Cephe Krokisi

3. Merkez Kütüphanede Kalitenin Geliştirilmesi Doğrultusunda 2013-2020 Yılı İçerisinde Ortaya Koyulan İnovasyon Çalışmaları

Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde, 2013-2020 yılları arasında Kütüphane Yöneticiliği ve Üniversitesi Yönetimi eşgüdümüyle kalite yönetimi konusunda hayata geçirilen çalışmalar Faaliyet Raporlarında (Hitit Kütüphane Faaliyet Raporu, 2020) belirtilmiştir. İlgili faaliyet raporları incelenerek, değerlendirmeler yapılmıştır. Değerlendirme sonuçları şunlardır:

- ✓ TÜBESS (Türkiye Bilgi Belge Sağlama Sistemi) ve KİTS (Kütüphanelerarası İşbirliği ve Takip Sistemi) üyelikleri sayesinde kütüphanede bulunmayan ve araştırmacılar tarafından talep edilen kaynakların, diğer üniversite ve kurumlardan temin edilebilmesi amacıyla materyal ödünç alma ve ödünç gönderme imkanına 7/24 sahip olunabilmesi sistemi oluşturuldu (2013).
- ✓ Merkez Kütüphane olarak 2018 yılında hem merkez kütüphaneye hem de üniversite birimlerinde bulunan birim kütüphanelerine YORDAM Kütüphane Otomasyon Sistemi kuruldu (2018).
- ✓ Üniversitenin Merkez Kütüphanesinde, bireysel olarak kullanıcıların görsel ve işitsel iletişimi kullanarak dil öğrenme süreçlerini hızlandırmak amacı ile faaliyetlerini sürdürebilecekleri 30 adet bilgisayar ve 65 kullanıcı kapasiteli multi medya birimi oluşturuldu (2018).
- ✓ Hitit Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi-DSpace (Hitit e-Arşiv, 2020) kurumun entelektüel mirasını toplama ve uzun dönem saklama işlevini yerine getirir. Akademik Arşiv sisteminde, kurum akademisyenlerince ve ilgili idari/akademik birimlerce üretilen kitap, makale, bildiri vb. dokümanlar arşivlenir (2019).

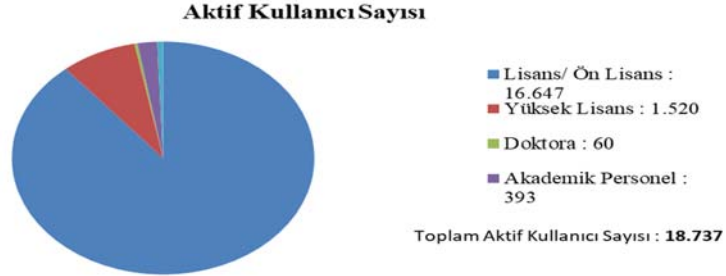
- ✓ Üniversitenin ISO: 9001 Kalite Sistemi Uyumlu Kalite El Kitabı (Hitit Kütüphane El Kitabı, 2020) üniversite yönetimince hazırlanmıştır. Kütüphanenin hizmetleri, Üniversite Kalite El Kitabına uygun şekilde yapılmaktadır. Üniversite El Kitabının oluşturulması, stratejik planların destek, dayanak ve sürdürülebilirliği konusunda önemli bir çalışmadır (2019).
- ✓ Uluslararası bir pandemik hastalık durumuna gelen ve ülkemizin de çeşitli yasal mevzuatlar ile önlem aldığı Korona Pandemisi (COVID-19) döneminde, kütüphane e-kaynaklarının 7/24 işlerliğinin sağlanması ve kütüphane duyuru takip sisteminin de verimli şekilde işlemesi sağlanmıştır (2020-).
- ✓ İletişim teknolojilerinin günümüzde ileri boyuta taşınmasıyla birlikte, fiziksel kütüphane gereksinimi zaman içerisinde azalmaya başlamıştır. Bu durumun getirisi olarak da kütüphane kullanıcıları gereksinim duydukları kaynaklara hem basılı hem de elektronik ortamlardan erişmek istemektedirler. Dünyadaki birçok araştırmacı ve akademisyen, dünya'nın neresinde olursa olsun çevrimiçi (online) bir bilgi akışını savunmaktadırlar. Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, basılı ve elektronik bilgi erişim konusunda modern teknolojinin kendisine sağladığı olanaklara ve altyapı olanaklarına sahiptir. Bunun yanında elektronik bilgi erişimin bir akademik kütüphanede gelişmiş olması, gereksiz şişkin bir dermenin bulunmasını önlemektedir. Günümüzde kütüphane kaynaklarının bulut bilişim olanakları (endüstri 4.0, büyük veri, metadata vb.) ile geliştirilmesi de önemlidir. Bu olanakların kütüphane hizmetlerinde gün geçtikçe ön planda olduğu görülmektedir. Kütüphane Veri Tabanlarına, kütüphane fiziksel binasının dışından TeamViewer² vb. lisanslı programlar ile erişilebilmektedir. Bu durumun olumlu getirileri olarak, COVID-19 salgını döneminde kurumun akademisyenlerinin bilgi isteklerinin kesintisiz şekilde sağlanabildiği görülmüştür.

4. Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Paydaş ve İç Durum Analizi

4.1. Paydaş Analizi

Hitit Üniversitesi Merkez kütüphanesinin iç ve dış paydaşları bulunmaktadır. 2019 yılı kullanım sayısına bakıldığında; iç paydaşlar ve dış paydaşlar konusunda aşağıdaki bilgilere erişilebilir.

²TeamViewer; uzaktan yönetim, masaüstü paylaşımı, çevrimiçi toplantı, web konferansı ve bilgisayarlar arası dosya transferi vb. özellikleri bulunan bir yazılımdır.

Şekil 3: Kütüphane 2019 Yılı Aktif Kullanıcı Sayısı

Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde verilen tüm akademik hizmetlerin; kullanıcı grubu (erkek, kadın), kullanıcı ünvanı (öğrenci, akademisyen, idari personel vb.), kullanıcı yaş grubu, kütüphaneden yararlanma durumları (zaman, mekân, yer vb.) ve kütüphane hizmetlerinden memnuniyet durumları hakkında iç ve dış paydaşların görüş ve önerilerini alabilmek amacıyla, 'Anket Bölümü' (Hitit Anket, 2020) hizmete açılmıştır.

4.2. Merkez Kütüphane İç Durum Analizi

Merkez Kütüphane, toplam 2000 m²'lik kullanım alanına sahip, üç katlı bir binanın üçüncü katında hizmet vermektedir. Kütüphane çalışma alanları ve bilgisayar odasıyla birlikte aynı anda toplam 420 kişiye hizmet verebilmektedir.

Tablo 1: Yazılım ve Bilgisayar Sayıları Tablosu

Yazılım ve Bilgisayarlar		
Cinsi	Kullanıcıya Yönelik Ulusal (Adet)	Açıklamalar
Yazılım ve Program	4	-KİTS ILL Programı; -YORDAM Kataloglama Programı; -DSPACE Kurumsal Arşivi; -Engelli okuyuculara yönelik olarak EyePAL tarama sistemi aracılığıyla görme engelli kullanıcılara sesli Kitap Okuma Sistemi vardır.
Personel Masa Üstü Bilgisayar	12	
Kütüphane Genel Amaçlı Bilgisayar	4	
Kütüphane Araştırma Bilgisayarları	30	
Toplam	50	

Tablo 1’de görüldüğü üzere, kütüphanenin sahip olduğu bilgisayarlar, kurumsal arşivler, kataloglama programları vb. olanaklar kütüphane hizmetlerinin verilmesi noktasında gayet yeterlidir.

Tablo 2: 2019-2020 Yılları Kütüphane Kullanım Karşılaştırması

Gösterge	Ölçü Birimi	En Son Gerçekleşme Yılı	2019 Yıl Sonu İtibarıyla Gerçekleşen	2020 Yılsonu Tahmini	2020 Gerçekleşmesi		
					Ocak	Mart	Mayıs
Kütüphanede Bulunan Basılı ve Elektronik Kaynak Sayısı	Sayı	2019	674.105	505.211	504.656	505.156	505.211
Kütüphanede Bulunan Öğrenci Başına Düşen Basılı ve Elektronik Kaynak Sayısı	Sayı	2019	40.35	30.51	30.17	30.4	30.5
Kütüphaneden Yararlanan Kişi Sayısı	Sayı	2019	18.134 (Potansiyel) 24.456(Kütüphane Kaynaklarını Kullanan)	18.052 (Potansiyel) 24.500(Kütüphane Kaynaklarını Kullanan)	18.222 (Potansiyel) 24.460(Kütüphane Kaynaklarını Kullanan)	18.097 (Potansiyel) 24.481(Kütüphane Kaynaklarını Kullanan)	18.052 (Potansiyel) 24.500 (Kütüphane Kaynaklarını Kullanan)

Tablo 2’de gösterildiği gibi; Mayıs 2020 itibarıyla hedeflenen ve tahmin edilen kullanıcı sayılarının tutturulduğu görülmüştür.

5. Merkez Kütüphane Gelecek Hedefleri ve İnovasyon Planlarının Swot Analizi

Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesi; kütüphane oluşturulması amacıyla kurulmuş bir binaya sahip değildir. Bu dezavantajlı durumuna rağmen, kütüphane yöneticileri ve üniversite yönetimlerinin ortak şekilde yoğun iş birlikleri sayesinde bu durum geçici şekilde aşılmaya uğraşmakta ve kullanıcılar asla mağdur edilmemektedir. Fakat günümüzün koşullarında kütüphanenin içeriğinin modern, kütüphane hizmetlerine uygun ve engelli kullanıcıların da sorunsuz faydalanabildiği kütüphane binalarına sahip

olunması düsturuyla hareket eden kütüphane yönetimi, en kısa sürede modern bir kütüphane binasının ortaya koyulabilmesi amacıyla eldeki potansiyel kaynaklarını hazır ve faal durumda tutmaktadır. Merkezi bir konumda ivedilikle 3-4 katlı bir kütüphane binasının inşa edilmesi (inşaat planları hazır durumdadır) gerekmektedir. Dünya standartlarında bir üniversite kütüphanesinin üniversite genel bütçesinden en çok %5 pay aldığı görülmektedir. Bu açıdan kütüphane bütçelerinin, üniversiteye yük olmadığı; tam tersine genel bütçeden %5’lik bir pay ayırma ile, o üniversitenin dünya standartlarında akademik yayın yapabilme olasılığı yüksek tutulmaktadır. Değişen ve gelişen teknolojilerin sürekli takip edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla elektronik kaynakların çeşitliliği ve bazı yayınların platform değiştirmelerinden dolayı, kütüphanenin günceli yakalayabilmek amacıyla sürekli araştırma içerisinde olması gerekmektedir. Kütüphane koleksiyonu (derme) incelenerek geleceğe yönelik ortaya koyulan inovasyon planları aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

- Kütüphanenin süreli yayınlar bölümünün fiziksel kapasitesi yetersizdir. Gelecekte kurulması planlanan modern kütüphane binasıyla bu sorun ortadan kaldırılacaktır.
- Kurumun Akademik Arşivi’nde (DSPACE) Eylül 2020 itibariyle tam metin 1.663, bibliyografik künye veren 1.170 adet, toplamda 2.833 yayın mevcuttur. İlerleyen süreçlerde akademik personele verilen eğitimlerin artırılması daha fazla farkındalığın sağlanması ile sistemdeki veri artışı akademik personelin de katkısıyla sağlanacaktır.
- Eylül 2020 itibariyle, hedeflenen ve tahmin edilen kullanıcı sayıları tutturulmuştur. Yılın geri kalan 6 ayında eşyanın tabiatı gereği bu sayı oldukça geliştirilecektir.
- Book Shelf-Check Makinesi (Kitap Otomatik Ödünç Alıp-Verme Aracı) ve Book Shower Makinesi (Kitap Temizleme Aracı) alımı acil olarak yapılmasa da ileride inşa edilecek yeni merkez kütüphane binasına kesinlikle alımları yapılmalıdır.
- Kütüphanelerde kurumsal imaj, kullanıcılarının bilgi arama davranışları üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Hizmet ve düzenlemelerdeki değişiklikler ile yeni yayınlar çok hızlı bir şekilde duyurulmaktadır. *“Bilgi ağları aracılığıyla elektronik belge aktarımlarının gerçekleşmesi sonucu kütüphanelerin dermeye dayalı hizmet ve politikalarından erişime dayalı hizmet ve politikalara yönelmeleri biçiminde gerçekleşebilir”* (Anameriç ve Rukancı, 2004, s. 332).
- Akademik kütüphane hizmetlerinin değerlendirilmesi sürecinin ‘kalite kontrol sistemleriyle’ denetlenmesi, kurum kültürü açısından faydalıdır.

Kontrol sisteminin kurulduğu ve standartlaşmanın başladığı kütüphanelerin hem fiziksel ortamı hem de sistemsel özellikleri kütüphane standartlarına daha kolay uyum sağlayabilecektir. “Standartlara göre şekillenen akademik kütüphane ve hizmetlerinin, güncel olarak gelişmesi için belirli ve yaygın standart türleri takip edilebilmektedir. Bu amaçla Türkiye’de akademik kütüphanelerde takip edilen yaygın standartlardan birisi ISO Standartlarıdır” (Şeşen, 2017, s. 40). Hitit Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin gelecek hedefleri içerisinde ‘ISO 9001 Belgesinin’ üniversiteye kazandırılması olmalıdır. Bunun yanında kütüphane binasının ISO Standartları göz önüne alınarak “afete karşı korunması için düşük maliyetli modern tekniklerin (sensörlü önsezi sistemleri vb.) kullanılmasına yönelik gerekli uzman desteği konusunda değişik meslek grupları ve sivil toplum kuruluşları ile koordinasyon da sağlanmalıdır” (Kuzucuoğlu, 2014, s. 36).

Tablo 3: Merkez Kütüphane Swot Analizi Hazırlığı

MERKEZ KÜTÜPHANE İNOVASYON PLANLARININ SWOT (FUTZ-GZFT) ANALİZİ	
GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
- Deneyimli ve yeterli sayıda mesleki personelin olması, - Nitelikli elektronik kaynak (veritabanı, e-kitap, e-tez vb.) koleksiyonunun olması, - Mesleki yeniliklerin sürekli takip edilmesi, - Olumlu imaj için özverili çalışma düzeni, - Etkin kütüphanelerarası işbirliğinin olması, - ILL, TÜBESS vb. belge ve kaynak paylaşımı konusunda üniversite kütüphanesinin verimli şekilde çalışması, - Kütüphane yönetiminin ‘bilgi=güçtür; bilgi=7/24 hazır olmalıdır’ düsturlarıyla hareket etmesi, - Elektronik veritabanı üyeliklerinin kurumun ihtiyacı doğrultusunda tercih edilmesi ve en verimli veritabanlarının aboneliklerinin devam ettirilmesi, - Kütüphanenin, elektronik yayın üretim, depolama, sunum, erişim ve pazarlama konularına büyük önem verdiği	- Kütüphanenin, akademisyenler tarafından ziyaret edilmemesi ve faaliyetlerinin akademisyenler tarafından takip edilmemesi, - Kurumun ihtiyacını karşılayacak özellikte kütüphane binasının olmaması, - Kütüphanenin süreli yayınlar bölümünün fiziksel kapasitesinin yetersiz olması, - Bilgisayar ve internet arızaları için teknik personel bulunmaması ve/veya üniversite teknik servisinin yeterli yardımcı olmayan davranışlarının varlığı, - Mevcut durumdaki kütüphane binasının fiziksel geliştirilmesi konusunda çalışma yapılamaması, her an kütüphanenin taşınması düşüncesinde olmak zorunda olduğu, - Book Shelf-Check Makinesi (Kitap Otomatik Ödünç Alıp-Verme Aracı) ve Book Shower Makinesi (Kitap Temizleme Aracı) alımı merkez kütüphane binasına kesinlikle alımları yapılmalıdır. COVID-19 sürecinde bu tarz makinelere ihtiyaç artmıştır.

görülmektedir. Kütüphane hizmetleri konusunda halkla ilişkiler ve tanıtım faaliyetlerine ağırlık verildiği, özellikle sosyal ağlarla da kullanıcılara ulaşıldığı görülmektedir.	
FIRSATLAR	TEHDİTLER
▪ Kütüphanenin, kurumun en önemli birimi olmasını sağlayabilecek bir personel yapısının olması, ▪ Kütüphane personelinin mesleki toplantılara katılarak mesleki gelişmeleri takip etme hevesleri içinde olması, ▪ Kütüphane personeli içerisine konusunda uzman, saha tecrübesi olan, kamu yönetimi yüksek lisans eğitimi de görmüş, mesleğinde doktora eğitimine devam eden bir personelin katılmış olmasıdır.	▪ Sürekli şekilde sayısı güncellenen öğrencilere rağmen, personel sayısının çoğalmaması, ▪ Dünyada meydana gelen ulusal ve global ekonomik krizlerin kütüphane bütçelerine etkisi olumsuz olmaktadır. Yurtdışından yayın getirilmesi konusunda özellikle bu durumun olumsuz etkisi görülebilmektedir. Bunun yanında üniversite bütçesinin azalması durumlarına paralel bir şekilde kütüphane bütçeleri de azalmaktadır.

4. Merkez Kütüphane Mimari İhtiyaç Planı Analizi

Yasin ŞEŞEN
*Kütüphane Mimari Plan Tasarımı Üzerine İnovasyon Çalışmaları**
Innovation Studies on Library Architectural Plan Design

KULLANICI	Adet	Birim Alan	Toplam Alan	Çalışan Sayısı	AÇIKLAMALAR
GİRİŞLER (1. KAT)					
Giriş Kapısı, Kütüphane Güvenliği, Kütüphane Danışma Birimi	1+1+1	120 m ²	120 m ²	10	Kütüphanenin giriş bölümüdür. Bu bölümde, kütüphanenin ilk girişinde bulunması gereken X-Ray cihazları ve kütüphane danışma rehberinin bankosu bulunmaktadır. Bu bölümde, kütüphane güvenliğinden sorumlu 8 güvenlik çalışanı ve 2 danışma rehberliği yapan memurlar bulunmaktadır. Güvenlik çalışanlarının çalışma ve dinlenme bölümleri 50+50 m ² olarak bölünmüştür. 50 m ² ilk giriş güvenlik bölümü olarak ayrılmıştır. Diğer 50 m ² ise güvenliğin dinlenme bölümü olarak ayrılmıştır. 20 m ² lik alan ise danışma bölümüdür. Güvenlik, Giriş Holü içerisinde görev yapmaktadır. Kütüphaneyi kullanmak isteyen kullanıcıların her türlü araması ve çeşitli güvenlik hizmetlerinin yürütüleceği bölümdür. Bina İç ve Dış Güvenliğinin sağlanacağı bölümdür.
Giriş Holü	1	80 m ²	80 m ²	2	Kütüphanenin giriş holüdür. Diğer bölümlere gidişler ve ayrılışlar bu bölüm içerisinde yapılmaktadır. Giriş holüne üç ana koridor bağlanmaktadır. Birinci koridor kafeterya bölümüne, ikinci koridor kütüphane okuma salonuna doğru, üçüncü koridor ise konferans salonuna doğru gitmektedir. Bu bölümde 2 çalışan memur bu bölümün düzeninden sorumlu olarak görev yapmaktadır.
Ödünç Verme Makineleri ve Bankosu	1	100 m ²	100 m ²	2	Son teknoloji ile donatılmış kendi kendine ödünç alıp-verebilme (self-check) özelliği taşıyan makinelerin (8 makine) bulunduğu bölümdür. Bunun yanında makineleri çeşitli nedenlerle kullanamayan kullanıcılara yardımcı olabilmek amacıyla, ödünç verme bankosunda da 2 görevli memur çalışmaktadır.
Konferans Salonu	1	800 m ²	800 m ²	4	Kütüphane ile ilgili etkinliklerin yapılacağı, çeşitli misafir heyetlerinin karşılanacağı bölümdür. Kütüphanenin ve üniversite rektörlüğünün zorunlu durumlarda ve gerektiğinde genel toplantılarının da yapılabileceği bölümdür.
Kırtasiye	1	100 m ²	100 m ²	4	Kullanıcıların her türlü kırtasiye işlerini ve fotokopi işlerini yapabilecekleri bölümdür. İşletecek

					işletmenin kendi taleplerine göre (kütüphane mimari planlarını aşmamak koşuluyla) zaman içerisinde iç yapısında belirli değişimler yerine getirilebilir.
Kafeterya	1	200 m ²	200 m ²	8	Kullanıcıların dinlenme, beslenme, sosyalleşme işlerini yerine getirebilecekleri bölümdür. İşletecek işletmenin kendi taleplerine göre (kütüphane mimari planlarını aşmamak koşuluyla) zaman içerisinde iç yapısında belirli değişimler yerine getirilebilir.
WC'ler	2	80 m ² x =160 m ²	80 m ² x =160 m ²	1	Tuvalet bölümüdür. 1 personel, günün belirli saatlerinde temizliklerinden sorumludur.
Mescit	1	40 m ²	40 m ²	1	Kullanıcıların dini ibadethanelerini yerine getirebilecekleri bölümdür. Günün belirli saatlerinde açılması ve kapanmasından 1 personel sorumludur.
Koridor, Merdiven Boşluğu vb.	-	400 m ²	400 m ²	-	-
Bölüm Toplam	11	2000 m²	2000 m²	32	
KULLANICI VE ARAŞTIRMA HİZMETLERİ MÜDÜRLÜĞÜ (1. KAT)					
Şube Müdürlüğü Odası	1	50 m ²	50 m ²	1	Bölümün amiri olan şube müdürü ve/veya ona vekalet eden personelin bulunduğu odadır.
Okuma Salonu	1	1000 m ²	1000 m ²	4	Kütüphane kullanıcılarının ödünç aldıkları ve/veya herhangi bir şekilde yanında getirdikleri eserleri okuyabilecekleri, çalışma masaları olan ve belirli eserlere ait kütüphane rafları olan bölümdür. Bu bölümdeki tüm kitaplar ödünç alınıp-verilebilir.
Çalışma Odaları	50x10=500 m ²	500 m ²	500 m ²	2	Kütüphane kullanıcılarının bireysel veya grup çalışması yapabilecekleri bölümlerdir. Bu alanda bazı bölümler bireysel, bazı bölümler ise grup çalışma odası olarak ayrılmıştır.
Araştırma Salonu	1	1000 m ²	1000 m ²	8	Kütüphane kullanıcılarının kapalı raf düzeniyle içeride çalışan personelden eserleri isteyerek materyal edindikleri veya belirli kurallarla kütüphane sorumluları eşliğinde eserleri yerinde inceleyebildiği bölümdür. Bu bölümde kitap rafları bulunur ve bölümdeki kitapların, bölümden görevlilerin izni olmadan çıkarılmasına izin verilmez. Bu bölümdeki eserler ödünç verilmeyen rezerv materyallerdir (Akademik

					tezler, danışma kaynakları, armağanlar, yazma eserler vb.) 100 m ² tez bölümü, 100 m ² yazma eser bölümü, 800 m ² diğer bölümler için ayrılmıştır. Bu bölümün kullanımı için, YÖK'e bağlı herhangi bir akademik kurumda en az lisansüstü öğrenci olma koşulu bulunmaktadır. Bölümün kullanıcı grubu olarak çoğunlukla akademik personel göz önüne alınarak düzenlemeler yapılmıştır.
Sürelî Yayınlar	1	450 m ²	450 m ²	5	Sürelî yayınların bulunduğu bölümdür.
Koridor, Merdiven Boşluğu vb.	-	400 m ²	400 m ²	-	-
Bölüm Toplam	54	3400 m²	3400 m²	20	
TEKNİK HİZMETLER MÜDÜRLÜĞÜ (2. KAT)					
Şube Müdürlüğü Odası	1	50 m ²	50 m ²	1	Bölümün amiri olan şube müdürü ve/veya ona vekalet eden personelin bulunduğu odadır.
Sağlama	1	200 m ²	200 m ²	4	Kütüphane dermesine katılacak eserlerin belirlendiği (ihale, doğrudan temin vb.) ve kütüphaneye kazandırıldığı bölümdür.
Kataloglama	1	200 m ²	200 m ²	4	Kütüphaneye sağlama bölümünden kazandırılan materyallerin, katalog girişlerinin yapıldığı bölümdür.
Depo	1	2000 m ²	2000 m ²	4	Kütüphane dermesinde, okuma ve araştırma salonlarında yer almayan veya özellikle korunması gereken eserlerin tutulduğu bölümdür.
ILL Birimi	1	100 m ²	100 m ²	1	Kütüphaneler arası ödünç işlemlerinin yerine getirildiği bölümdür.
WC'ler	2	75 m ² x =150 m ²	75 m ² x =150 m ²	1	Tuvalet bölümüdür. 1 personel, günün belirli saatlerinde temizliklerinden sorumludur.
Koridor, Merdiven Boşluğu vb.	-	300 m ²	300 m ²	-	-
Bölüm Toplam	7	3000 m²	3000 m²	15	
KÜTÜPHANE YÖNETİM BÖLÜMÜ (2. KAT)					
Daire Başkanı Odası	1	100 m ²	100 m ²	1	Kütüphane yöneticisinin odasıdır. Makam odası özelliklerine göre dizayn edilmiştir.
Sekreter Bölümü	1	40 m ²	40 m ²	1	Daire Başkanlığının sekreterinin odasıdır.
Misafir Odası	1	40 m ²	40 m ²	-	Daire Başkanlığının günlük misafirlerini ağırlama odasıdır.

Server Odası	1	40 m ²	40 m ²	1	Kütüphanenin genel internet ağı, genel sistem ve ağ güvenliği ağı, genel kamera kayıtları ve 3 M Kapı Güvenliğinin vb. fonksiyonlarının yönetildiği bölümdür.
Açık Erişim ve Web Birimi	1	80 m ²	80 m ²	2	Kütüphanenin Uzman (Öğretim Görevlisi) kadrosunda görev yapan personelinin bulunduğu odadır. Kütüphanenin tüm açık erişim faaliyetleri ve web bölümünün dizayn edildiği bölümdür. Server bölümü ile koordinasyon şeklinde görev yapılır.
Daire Başkanlığı Arşivi	1	100 m ²	100 m ²	-	Daire Başkanlığının faaliyetleri sonucunda elde edilen basılı ve/veya elektronik belgelerinin arşividir.
Kütüphane Genel Toplantı Odası	1	100 m ²	100 m ²	-	Kütüphanenin genel maksatla kullandığı toplantı odasıdır.
Mutfak	1	50 m ²	50 m ²	2	Kütüphane personelinin yemek, beslenme, çay vb. özel işlerini yapabildikleri bölümdür.
WC'ler	2	75 m ² x =150 m ²	75 m ² x =150 m ²	1	Tuvalet bölümüdür. 1 personel, günün belirli saatlerinde temizliklerinden sorumludur.
Koridor, Merdiven Boşluğu vb.	-	300 m ²	300 m ²	-	-
Bölüm Toplam	10	1000 m²	1000 m²	8	
BALKON BÖLÜMÜ (2. KAT)					
Bölüm Toplam	1	1400 m²	1400 m²	-	Kullanıcıların temiz hava alabilecekleri alandır.
GENEL TOPLAM	82	10800 m²	10800 m²	75	

Merkez Kütüphane olarak toplam 15000 m²'lik bir arazide; 700 m² çardak, 3500 m² açık ve kapalı otopark vb. alanlara ayrılan, 10800 m² kütüphane kompleksine ait olan bir yapı inşa edilebilir. Bu plana uygun şekilde mimari ihtiyaç planı çizilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Kütüphaneler, bilgi üretimine hizmet eden birimlerdir. Üniversitede yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetlerinin en önemli girdileri ve destekçileridirler. Bunun için merkez kütüphanesinin öneminin tüm akademik birimler tarafından kavranması ve gerekli yatırımların yapılması sağlanmalıdır. En kaliteli hizmet, kütüphanenin önemini kavramış yönetimin varlığı, çağdaş ve yeterli büyüklükte kütüphane binası, uygun personel ve yeterli bütçe ile verilebilir. Merkez Kütüphanesinin, hizmet ve faaliyetlerinde sürekli iyileştirme uygulamaları ve kullanıcı memnuniyetinin üstün tutulması

asıl hedeftir. Üniversite kütüphanelerin temel var oluş sebepleri, kullanıcılarının bilgi erişimini kayıtsız ve şartsız sağlayabilmektir. Üniversite kütüphanesi stratejik amaç ve hedeflerine ulaşmaya çalışırken, elindeki imkânları en iyi şekilde kullanarak kullanıcı memnuniyetini sağlamaya çalışacaktır. Üniversitenin belirlediği amaç ve hedeflere ulaşıldığında Hitit Üniversitesi Kütüphanesi, Türkiye'de örnek bir bilgi merkezi olacaktır.

Kaynakça

- Anameriç, H., Rukancı, F. (2004). Bilgi toplumu ve toplumun bilgilenmesinde kütüphanelerin rolü. S. Arslantekin ve F. Özdemirci, Yay. Haz., *Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 21-24 Ekim 2004 içinde (330-338)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
- Hitit Anket, (2020). Öğrenci Anketi.
https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScSMMLiwGB_dkUERHfTAKdY1nsKakqv1yNjA1T_n8q6zqRpfQ/viewform [Erişim tarihi 15.09.2020]
- Hitit E-Arşiv, (2020). D-Space. <http://earsiv.hitit.edu.tr/xmlui/> [10.09.2020]
- Hitit Kütüphane El Kitabı, (2020). El Kitabı.
http://cdn.hitit.edu.tr/kutuphane/files/78091_1810231659347.pdf [17.09.2020]
- Hitit Kütüphane Faaliyet Raporu, (2020). Faaliyet Raporu.
<http://kutuphane.hitit.edu.tr/faaliyet-raporlari> [10.09.2020]
- Kuzucuoglu, A.H. (2014). Kütüphanelerde yapısal olmayan malzeme kaynaklı riskler. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*, 2, 21-38.
- Şeşen, Y. (2017). *Üniversite kütüphanelerinde toplam kalite yönetimi: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı.

**E-DEVLET KAPSAMINDA KOSGEB DESTEK
UYGULAMALARINA İLİŞKİN KURUM ÇALIŞANLARININ
MEMNUNİYET DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ALAN
ARAŞTIRMASI***

**A FIELD STUDY ON THE SATISFACTION LEVELS OF
INSTITUTION EMPLOYEES REGARDING KOSGEB SUPPORT
APPLICATIONS WITHIN THE CONTEXT OF E-GOVERNMENT**

*Cahit ULUĞ**
Kürşad ZORLU****

Özet

KOSGEB desteklerine, 2018 Şubat ayından itibaren e-Devlet üzerinden başvuru yapılmaya başlanmıştır. Bu süreç kurumun hedef kitesinde yer alan KOBİ'leri ve aynı zamanda kurum çalışanlarını etkilemiştir. Bu çalışmada KOSGEB desteklerine e-Devlet üzerinden başvuru yapılmasının kurum çalışanlarının memnuniyeti üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, öncelikle e-Devlet kavramına ilişkin temel tanımlara kavramlara değinilmiş, akabinde, KOSGEB kurumuna ilişkin genel manada bilgilendirme yapılarak, kurumun e-Devlet sürecine geçişine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu amaçla, kurumun yayınladığı verilerden istifade edilmiştir.

KOSGEB kurumunda çalışan ve destek sürecinde görev alan KOBİ Uzmanı, KOBİ Uzman Yardımcısı ve Müdür pozisyonundaki kişilerle yürütülmüş anket çalışmasında, çalışanların KOSGEB desteklerine e-Devlet üzerinden başvurulmasına ilişkin memnuniyet değerlendirilmesi ortaya konmuştur. Sonuç tartışma ve öneriler kısmında çalışmaya ilişkin genel bir değerlendirme yapılarak, çalışanlardan gelen geri bildirimlere göre KOSGEB e-Devlet süreçlerinin yürütülmesine ilişkin öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: e-Devlet, KOSGEB, Yeniden Yapılanma, Dijital Dönüşüm, Bilgi Teknolojileri

Abstract

KOSGEB support has started to be applied through e-government since February 2018. This process has affected the SMEs in the target audience of the institution, as well as the employees of the institution. In this study, it was aimed to examine the effect of applying for KOSGEB support via e-Government on the satisfaction of employees of the institution. In this context, first of all, the basic

* Bu çalışma, Cahit ULUĞ'un (2020) "E-Devlet Kapsamında KOSGEB Destek Uygulamalarının Memnuniyeti Üzerine Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Konu hakkında 13-15 Haziran 2019 tarihleri arasında gerçekleşen uluslararası ISES sempozyumunda sözlü bildiri sunulmuştur.

** KOSGEB Kobi Uzmanı Ankara / TÜRKİYE cahit.ulug@kosgeb.gov.tr

*** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kzorlu77@gmail.com ORCID ID: <http://0000-0001-7542-9838>

definitions related to the concept of e-government were addressed, then the general information about the KOSGEB institution was given and the findings related to the transition of the institution to the e-government process were given. For this purpose, the data published by the institution was used.

In a survey conducted with individuals in the position of SME expert, SME expert assistant and manager who work in the KOSGEB institution and are involved in the support process, satisfaction assessment of the application of employees to kosgeb support through e-Government was revealed. Conclusion in the discussion and Recommendations section, a general evaluation of the work was made and recommendations were made on the execution of KOSGEB e-government processes according to feedback from employees.

Keywords: e-Government, KOSGEB, Restructuring in Public Administration, Digital Transformation, Information Technologies

Giriş

Ülkemizde ve dünyada, e-Devlet uygulamalarının kullanımı 20. yüzyılın sonlarından itibaren gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Bu süreçte, internet kullanımının tüm dünyada yaygınlaşması önemli rol oynamıştır. Geleneksel devlet anlayışının yerini zaman içinde modern devlet anlayışı almıştır. Bunun sonucunda, e-Devlet uygulamaları hükümetler tarafından da gittikçe daha tercih edilir bir hale gelmiştir.

Yeni kamu yönetimi anlayışıyla birlikte, e-Devlet uygulamaları, ilk olarak danışma ve bilgi edinme amaçlı kullanılmış olup zaman içerisinde vatandaşların birçok işlemini gerçekleştirdiği her türlü hizmetin tek bir portalda yer aldığı bir platform haline gelmiştir. 21. yüzyılın başlarından itibaren, ülkemizde e-Devlete geçiş çalışmaları gün geçtikçe hız kazanmıştır. Her geçen gün devlet tarafından sunulan bir hizmet, e-Devlet uygulamasına taşınmaktadır. Bu süreç içerisinde hükümet tarafından e-Devlete geçiş aşamasının hızlanmasına yönelik hem yeni birimler kurulmuş hem de mevzuat çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Bugün dünyada ve Türkiye’de halk yoğun bir şekilde e-Devleti kullanmaktadır. Kamu kurumlarına ait birçok işlem günümüzde e-Devlet üzerinden gerçekleştirilmektedir. Kamu kurumlarının e-Devlet üzerinden verdiği hizmet sayısı ve kalitesi arttıkça hem kurum çalışanları hem de vatandaş açısından memnuniyet sağlanmaktadır. 2020 yılında yaşanan Covid-19 salgını esnasında da kamuyu ilgilendiren iş ve işlemlerin dijital platformda yapılmasının çok önemli olduğu anlaşılmıştır. Bu süreçte hem kamu kurumu çalışanları hem de vatandaşlar mümkün olduğunca tüm işlemlerini dijital ortamda yapmaya çalışmışlardır.

Dijitalleşme dönüşüm süreci ve yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ilgili kuruluşu olan KOSGEB kurumunda da destek başvuruları 2018 yılı Şubat ayından itibaren e-Devlet üzerinden yapılmaya başlamıştır. KOSGEB, kuruluş yılı olan

1990'dan itibaren ekonomi için çok önemli olan KOBİ'lere destek vermekte ve küçük ve orta ölçekli işletmeleri çeşitli alanlarda desteklemektedir. 2009 yılında yapılan kurum kanunu değişikliği ile imalat sektörünün yanında hizmet sektörünü de desteklemeye başlayan KOSGEB'in destek potansiyeli gün geçtikçe artmaya başlamıştır. KOSGEB, destek süreçlerini e-Devlet üzerine taşımasıyla birlikte dijitalleşme yönünde önemli bir atılım yapmıştır. Bu önemli süreçte kurum çalışanlarının önemli bir katkısı olmuştur. Buradan hareketle bu çalışmada, destek sürecinde çalışan personelin e-Devlete geçiş sürecindeki memnuniyet düzeyleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmada yerli ve yabancı kaynaklardan istifade edilmiş olup, çalışma KOSGEB kurumundan elde edilen veriler ile zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Çalışma esnasında, Türkiye ve KOSGEB örneklerinde kurum siteleri referans alınmıştır. Bu sayede gerekli bilgilere doğrudan ulaşmak hedeflenmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERCEVE

1.1. e-Devletin Tanımı ve Temel Unsurları

e-Devletle ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Bir tanıma göre e-Devlet: Bilgi ve iletişim teknolojileri yardımı ile hükümet ile ilgili iş ve işlemlerin, elektronik bir ortamda yürütülmesidir. Teknik gelişmeler sayesinde gelecekte hükümetle ilgili işlerin tamamen elektronik ortamda yürütüleceği düşünülmektedir. Bu tanım yerel, ulusal ve evrensel anlamda geçerlidir. Aynı zamanda yasama, yürütme yargı organlarını ve kamu işletmelerinden oluşan tüm kamuyu kapsar. Daha kısa olan bir tanıma göre e-Devlet: Bilgi teknolojisinin çok yoğun kullanımı sayesinde siyaset ve devlet yönetiminde kamu irade süreçlerinin planlanmasıdır (Mehlich, 2002: 1-2).

e-Devletin genel olarak, elektronik medya aracılığıyla bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla yönetişime ilişkin iş süreçlerinin işlenmesi anlamına geldiği anlaşılmaktadır. e-Devlet, hükümet ve yönetimin entegrasyonu ile ilgilidir. e-Devlet, yeni iş modellerinin tasarımı ve işletilmesi için bugün mevcut olan bilgi teknolojilerini kullanmaktır. W. Landsberg'e göre, e-Devlet: İdari organizasyonda yönetimin, "yönetim-vatandaşlar-ekonomi" üçgeninde medyaya ve bir iletişim platformu olarak internet rasyonalizasyona destek verdiği geçişidir. Bu eskisinden farklı bir yönetim biçimidir (Grimmer, 2003: 32-33).

e-Devlet, Avrupa Birliği Komisyonuna göre: “Kamu idarelerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin, kamu hizmetlerini ve demokratik süreçleri iyileştirmek ve devlet politikalarının tasarımı ve uygulanmasını kolaylaştırmak için örgütsel değişiklikler ve yeni yetenekler ile birlikte kullanılması” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda, e-Devlet ile; temel olarak, devletin, siyasetin ve kamu yönetiminin kurumsal görevlerinin performansının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır (Leps, 2016:10).

E-Devlet birbiriyle ilişkili birçok unsurdan oluşmaktadır. Aşağıda, e-Devleti oluşturan temel unsurlardan bahsedilmektedir (Kırçova, 2003: 17-22):

Kamu kurum ve kuruluşları: Her türlü ekonomide devlet hem talep eden hem de arz eden olarak ekonomide oldukça önemli bir yere sahiptir. Devletin yaptığı hizmetlerin bilgi işlem teknolojisi ortamına taşınmasıyla, kamu hizmetlerinde etkinlik ve verimlilik büyük ölçüde sağlanacaktır.

Kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilenler: Devletin elektronik ortamda hizmet sunmasıyla birlikte, kamu kurumunda çalışan kişilerin bilgisayar teknolojilerine hakim olması gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, kamu kurumunda çalışan kişilerin bilgi işlem teknolojilerinde yetkinlik kazanması elzemdir.

Halk: e-Devlet hizmetinin en büyük yararlanıcılarından biri de halktır. Vatandaşlar, internet kanalıyla kamu e-Devlet portalına bağlanırlar ve buradan gerekli iş ve işlemleri gerçekleştirebilirler. Bunu yapabilmek için, vatandaşların temel bilgisayar teknolojilerine hakim olması gerekmektedir. Son yıllarda toplum içinde internet ve bilgisayar kullanımı oranı bir hayli artmıştır.

Firmalar: Firmalar, internet kullanımı başladığından günümüze kadar olan süreçte elektronik ağırları yoğun bir şekilde kullanmışlardır. İşletmeler; ürünlerinin satımı ve tanıtımı için, rekabet ortamında ayakta kalabilmek farkındalık oluşturabilmek için internetten yararlanmaktadır. İşletmelerin uymak ve yerine getirmekle yükümlü olduğu kanuni işlemler olduğu için devletle de yoğun bir iletişimleri vardır.

Diğer kurum ve kuruluşlar: Kamu kurum ve kuruluşlarının yanında; sivil toplum örgütleri, vakıflar, dernekler gibi çeşitli kurum ve kuruluşlar da yaptığı işlemlerin hem kendilerini hem vatandaşı etkilemesi nedeniyle e-Devlet sistemi içerisinde önemli bir yerde bulunmaktadır.

1.2. Türkiye’de İnternet ve e-Devlet Kullanımına İlişkin Bilgiler

Türkiye’de internet kullanımına ilişkin yabancı sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan “Digital in Turkey” raporuna göre (<https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri>):

- Türkiye’de 59,36 milyon kişi internetten istifade etmektedir. Bu kişiler içerisinde 52 milyon kişi sosyal medya araçlarını kullanmaktadır. 2018 yılı Ocak ayına göre, 2019 yılı Ocak ayında internet kullanımı 5 milyon kişi, aktif sosyal medya kullanıcısı da 2 milyon kişi artmıştır. İlgili raporda erişkin kişilerin cep telefonu kullanım oranı %98 olarak belirtilirken, bu kişiler içerisinde akıllı telefon kullanım oranı %77 olarak tespit edilmiştir. Araştırmada insanların, günde ortalama 7 saat internet ortamında vakit geçirdiği de belirtilmiştir.

- Türkiye’de e-Devlet hizmeti tek bir portal (www.turkiye.gov.tr) üzerinden sağlanmaktadır. Portalın idaresine ilişkin iş ve işlemler, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının sorumluluğuna verilmiştir. Portal ile ilgili işlemler, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının kuruluşu olan TÜRKSAT tarafından diğer kamu kurum ve kuruluşlarının katılımıyla yerine getirilmektedir (Karaca, 2018: 231). En güncel haliyle; 687 kurum, 5261 tane kamu hizmeti portal üzerinden sağlamakta ve sistem üzerinde kayıtlı 51.182.819 kişi bulunmaktadır (<https://www.turkiye.gov.tr>).

1.3. KOSGEB Kurumu

Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının ilgili kuruluşu olan KOSGEB; 1990 yılında kurulmuş, tüzel kişiliği olan, özel bütçeli bir kamu kurumudur. KOSGEB, ülkemiz ekonomisinde önemli bir yeri olan KOBİ’lerin ekonomi içerisindeki payının daha çok olmasını ve KOBİ’lerin rekabet potansiyelini artırmayı amaçlamaktadır (KOSGEB, 2018: 1-2).

“İki yüz elli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri yüz yirmi beş milyon Türk Lirasını aşmayan, ekonomik birimler veya girişimler” KOBİ olarak tanımlanmaktadır (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik, 2005: Madde: 4).

Ülkemiz ekonomisinde KOBİ’ler önemli bir yer oluşturmaktadır. 2015-2018 yıllarını kapsayan KOBİ Stratejisi ve Eylem Planına göre, KOBİ’lerin ülke ekonomisindeki faaliyetlerine ilişkin veriler aşağıda Tablo 1’de verilmiştir (KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, 2015-2018: 28-31).

Tablo 1. KOBİ’lere ilişkin genel bilgiler

Veriler	Yüzdelik Oran
Faaliyet gösteren tüm işletmeler içerisindeki oranı	99,9
Mal ve hizmet satın alma oranı	65,5
Üretim içerisindeki oranı	56,2
Yatırımlar içerisindeki brüt yatırım oranı	53,2
KOBİ’lerde çalışan kişiler	75,8
AR-GE harcamalarındaki pay	16,9
Ekonomide gerçekleştirdikleri mal ve hizmet alımı	65,5
İthalat gerçekleştirmeleri	39,9
Cirodaki payı	63,3
İhracat payı	59,2
Toplam krediler içerisindeki payı	26

Kaynak: KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, 2015-2018: 28-31.

Tablo 1’deki rakamlardan görüldüğü üzere, KOBİ’ler ülkemiz ekonomisi içerisinde; oluşturdukları istihdam oranı, ekonomik işlem

hacimleri, üretimdeki payları gibi değerlerle hayati öneme sahiptir. Lakin toplam kredilerden aldıkları oran ve gerçekleştirdikleri ihracat rakamlarının düşük olduğu gözlenmektedir.

1.4. KOSGEB’de e- Devlet Sistemine Geçiş Süreci

31 Temmuz 2009 tarihinde, “Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik” yayınlandı. Bu yönetmelik kapsamında, kamu hizmetlerinin vatandaşla ulaştırılmasında bazı standartlar getirilerek; verilecek kamu hizmetinin halka en yakın lokasyonda sunulması gerektiği, bunu sağlamak amacıyla idarenin sürekli olmayan ve devamlı bürolar açabileceği belirtilmiştir. Bunun yanında, idarenin işleyişine ilişkin evrakların elektronik platforma taşınması gerektiği, idarenin diğer kurumlarla verilerini paylaşması, idarece sunulan hizmetlerin e-Devlet kapısı üzerinden yapılması ve işlem sonucunun elektronik ortamda ilgisine bildirilebilmesi konusunda önlemlerin alınması hususu belirtilmiştir (Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönetmelik, 2009: Madde 3-4).

Bu kapsamda, KOSGEB Destek Programı Yönetmeliğinde değişiklik yapılmış ve başvuru ve bildirim şekli başlıklı 10/A maddesi eklenmiştir. Bu maddeye göre; “*Tüm bildirimler ve başvurular yazılı yapılabileceği gibi elektronik ortamda da yapılabilir.*” hükmü eklenmiştir. Yapılan bu değişiklik 28/12/2016 tarihli ve 29932 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır (KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği, 2010: Madde 10).

Ayrıca, yine bu maddeye; “*Destek programları kapsamındaki tüm belgeler ve bilgiler elektronik ortamda alınabilir*” hükmü eklenmiştir. Söz konusu değişiklik 30/5/2018 tarihli ve 30436 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır (KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği, 2010: Madde 10).

22 Şubat 2018 tarihinden itibaren KOBİ’ler için KOSGEB destekleri, e-Devlet portalından başvuru yapılabilir hale gelmiştir. Bu kapsamda şahıs işletmelerinde işletme sahibi ticari işletmelerde ise işletmeyi temsile yetkili kişi destek başvurularını ve destek süreçlerine ilişkin işlemleri Müdürlüğe gitmeden elektronik ortamda yapmaya başlamıştır. Sistem üzerinden gerekli vekalet evrakının yüklenmesi şartıyla, işlemler vekil tarafından da yerine getirilebilmektedir.(<https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/6625/kosgebde-ehizmet-donemi-basladi>)

2. Araştırma Yöntemi

KOBİ’ler tarafından yapılan başvurular, KOSGEB destek süreçlerinde kurumda taşra teşkilatında çalışan Müdürler, KOBİ Uzmanları ve KOBİ Uzman Yardımcıları tarafından değerlendirilmektedir. Bu süreçle ilişkin kurumda çalışan personelin memnuniyet düzeyini belirleyebilmek ve

KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasında kritik başarı faktörlerinin hedeflere olan katkısını tespit etmek amacıyla bir anket çalışması yürütülmüştür.

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma kapsamında; 60 Kobi Uzman Yardımcısı, 183 Kobi Uzmanı, 50 Müdür olmak üzere toplam 293 kişiye anket uygulanmıştır. Araştırma evreni ve örneklemini aşağıda Tablo 2’de yer almaktadır. Anket uygulamasının başladığı 11.03.2020 tarihinde, Tablo 2’de belirtilen sayıda ve unvanında personel olduğu bilgisi Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığınca belirtilmiştir.

Tablo 2. Araştırma evreni ve örneklemini

	Araştırma Evreni	Örneklem
KOBİ Uzman Yardımcısı	119	60
KOBİ Uzmanı	397	183
Müdür	88	50
Toplam	604	293

Anket formu, araştırma evrenindeki 604 personele mail aracılığıyla Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığınca gönderilmiş olup, 293 yanıt alınabilmektedir. Araştırmanın pilot uygulamasında ise, 10 Kobi Uzman Yardımcısı, 41 Kobi Uzmanı, 11 Müdür olmak üzere toplam 62 kişiye anket uygulanmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Analiz Yöntemi

Araştırmada nicel veri analizi tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda demografik soruları ve 5’li likert tipi ölçeğin yer aldığı bir anket formu hazırlanmıştır. 5’li likert tipi ifadelerden oluşan “KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasından memnuniyet” ve “KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasının başarı katkısına önemi” ölçeklerindeki ifadeler Yıldırım (2018), Akdemir (2008) ve Yıldırım (2007) çalışmalarında yer alan sorulardan yararlanılarak oluşturulmuştur. Bunun yanında özgün sorular ile anket içeriği zenginleştirilmiştir.

2.3. Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenirlikleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliğinin belirlenmesi amacıyla açıklayıcı faktör analizi, güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla cronbach alfa güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır.

Çalışmanın güvenilirliği ölçülürken reliability analysis kullanılmış olup cronbach's Alpha katsayısına göre güvenilirlik belirlenmiştir. Cronbach alpha katsayısı 1 değerine yaklaştıkça güvenilirlik düzeyi artmaktadır. Cronbach alpha değeri 0,60’tan büyük olan değerler için oldukça güvenilir denilebilmektedir (Kalaycı, 2009: 405). Buna göre genel pilot anket güvenilirliği 0,89, “KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden

başvurulması uygulamasından memnuniyet” ölçeği güvenilirliği 0,85 ve “KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasının başarı katkısına önemi” ölçeğinin güvenilirliği 0,91 olarak hesaplanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Ölçek güvenilirliği

	Cronbach's Alpha
Genel Anket Güvenilirliği	0,89
Ölçek 1	0,85
Ölçek 2	0,91

Tablo 3’e göre, araştırmada kullanılan ölçeklerin yüksek düzeyde güvenilir olduğu görülmektedir.

Araştırmada kullanılan ölçeklere ait alt maddelerin kaç faktör altında toplanacağını belirlemek için ise faktör analizi uygulanmıştır. Ölçeğin öncelikli olarak, faktör analizine uygun olup olmadığını anlamak amacıyla KMO ve Bartlett testi yapılmıştır. Bu kapsamda KMO testi ölçüm sonucunun 0,50 ve daha üstü, Bartlett küresellik testi sonucunun da istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir (Güriş, 2015: 416). Bu çalışma sonucunda KMO testi sonucu ilk ölçek için 0,92, Bartlett küresellik testi de anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). İkinci ölçek için KMO testi sonucu 0,90 olarak hesaplanmış olup, Bartlett küresellik testi de anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Elde edilen değerlerden, verilerin analiz açısından uygun olduğu görülmektedir. Faktör sayısını incelerken ise öz değeri 1’den büyük olan faktör sayısı dikkate alınmıştır. İki ölçek için de 2 faktör tespit edilmiştir. Faktör analizine ilişkin sonuçlar aşağıda belirtilmiş ve tablolar kanalıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 4. KOSGEB destek uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasından memnuniyet ölçeğine ait faktör analizi

KMO and Bartlett's Test	
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy	0,920
Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square	2030,094
df	78
p	,000

Tablo 4’e göre, ilk ölçek için KMO testinin 0,92 çıkması, ölçeğin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. KOSGEB destek uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasından memnuniyet ölçeğinin açıklanan toplam varyansı

Bileşenler	Başlangıç Özdeğerleri		
	Özdeğer	Varyans Yüzdesi	Varyans Yüzdesi Birikimli Toplam
1	6,329	48,682	48,682
2	1,670	12,849	61,532

Tablo 5’de görüleceği üzere ölçeğin 2 faktörde toplandığı belirlenmiştir.

Ölçek maddelerin faktörler bazında dağılımı ise Tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6. KOSGEB destek uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasından memnuniyet ölçeğinin faktör yükleri

	Faktör 1: Personel Memnuniyeti ve Sürece Kurumun Katkısı	Faktör 2: İş Süreçlerinde Etkinlik, Ekonomiklik, Verimlilik
[Çalışma şartlarını kolaylaştırması yönünden]	0,813	
[Personelin çalışma isteğini artırması yönünden]	0,845	
[Genel memnuniyet yönünden]	0,751	
[Kullanılan bilgisayarın e- devlet işlemlerini gerçekleştirebilecek donanımına sahip olması yönünden]	0,728	
[Diğer kurumların verilerine erişme yönünden]	0,789	
[Personel için yapılan hizmet içi eğitimlerin yeterliliği yönünden]	0,615	
[Herhangi bir sorun yaşandığında yardım masası üzerinden iletilen sorunun kısa sürede çözülmesi yönünden]	0,708	
[KOBİ’lerin desteklere başvuruyu başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmesi yönünden]		0,756
[Kırtasiye maliyetlerini düşürmesi yönünden]		0,595
[İşin uzamasından kaynaklı şikayetleri azaltması yönünden]		0,458
[Zamandan tasarruf ettirmesi yönünden]		0,824
[Arşiv yapma ve arşiv evraklarına erişimin kolaylığı yönünden]		0,687
[Uzaktan erişilebilir olması yönünden]		0,786

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimaxwith Kaiser Normalization.

a. Rotationconverged in 7 iterations.

Tablo 6 incelendiğinde, KOSGEB destek uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasından memnuniyet ölçeğinin faktör

yüklerinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasındaki faktörlerin başarı katkısına önemi ölçeğine ait faktör analizi sonuçları ise Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasındaki faktörlerin başarı katkısına önemi ölçeğine ait faktör analizi

KMO and Bartlett's Test	
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy	0,899
Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square	1746,253
df	55
p	,000

Tablo 7’ye göre, KMO testinin 0,90 çıkması, ölçeğin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 8. KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasının başarı katkısına önemi ölçeğinin açıklanan toplam varyansı

Bileşenler	Başlangıç Özdeğerleri		
	Özdeğer	Varyans Yüzdesi	Varyans Yüzdesi Birikimli Toplam
1	5,572	50,654	50,654
2	1,373	12,486	63,140

Tablo 8 incelendiğinde, ölçeğin 2 faktörde toplandığı belirlenmiştir.

Ölçek maddelerin faktörler bazında dağılımı ise Tablo 9’da sunulmaktadır.

Tablo 9. KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasının başarı katkısına önemi ölçeğinin madde faktör yükleri

	Faktör Yapıları	
	Faktör 1: Personele İlişkin Etmenler ve Sistemsel Yeterlilik	Faktör 2: İdarenin Sürece Katkısı ve Teknolojik Yeterlilik
[Personel üzerindeki iş dağılımı]	0,384	
[Müdürlüklerde yeterli sayıda personel istihdam edilmesi]	0,723	
[Personelin moral ve motivasyonu]	0,857	
[Kurum personelinin temel bilgisayar kullanımı bilgisine sahip olması]	0,840	
[Diğer kurumlardan sağlanan veriler]	0,810	
[Sistemin hızlı çalışması]	0,742	
[Yazılım testi ve sorunların giderilmesi]		0,750
[Kullanıcı eğitimleri]		0,848

[Destek başvuru sisteminin kullanıcı dostu olması]	0,635
[Kurumun teknolojik altyapısı]	0,791
[Üst yönetimin desteği]	0,707

ExtractionMethod: Principal Component Analysis.

RotationMethod: VarimaxwithKaiserNormalization.

Tablo 9 incelendiğinde, KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasının başarı katkısına önemi ölçeğinin faktör yüklerinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

3. Araştırma Bulguları

Araştırma bulguları kapsamında, katılımcıların e-Devlet uygulamalarına ilişkin duydukları memnuniyet düzeylerine yönelik frekans dağılımları yer almaktadır. KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasından memnuniyet ölçeği için duyulan memnuniyet düzeyleri frekans dağılımları Tablo 10'daki gibidir.

Tablo 10. KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasından memnuniyet ölçeğine ilişkin frekans dağılımları

	N	Ortalama $\bar{X}$	S.D
Faktör-1: Personel Memnuniyeti ve Sürece Kurumun Katkısı			
Çalışma şartlarını kolaylaştırması yönünden	293	4,40	0,72
Personelin çalışma isteğini artırması yönünden	293	4,12	0,86
Genel memnuniyet yönünden	293	4,46	0,64
Kullanılan bilgisayarın e- devlet işlemlerini gerçekleştirebilecek donanımına sahip olması yönünden	293	3,89	1,07
Diğer kurumların verilerine erişme yönünden	293	4,28	0,87
Personel için yapılan hizmet içi eğitimlerin yeterliliği yönünden	293	3,20	1,21
Herhangi bir sorun yaşandığında yardım masası üzerinden iletilen sorunun kısa sürede çözülmesi yönünden	293	3,27	1,25
Faktör-2: İş Süreçlerinde Etkinlik, Ekonomiklik, Verimlilik			
Zamandan tasarruf ettirmesi yönünden	293	4,52	0,64
Arşiv yapma ve arşiv evraklarına erişimin kolaylığı yönünden	293	4,43	0,83
Kırtasiye maliyetlerini düşürmesi yönünden	293	4,61	0,64
Uzaktan erişilebilir olması yönünden	293	4,53	0,66
İşin uzamasından kaynaklı şikayetleri azaltması yönünden	293	4,13	0,84
KOBİ'lerin desteklere başvuruyu başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmesi yönünden	293	3,61	1,16

Tablo 10'a göre, "personel memnuniyeti ve sürece kurumun katkısı faktörü" ne ilişkin değerlendirmeler aşağıdaki gibidir.

- Kurum çalışanları "Çalışma şartlarını kolaylaştırması yönünden" ifadesine 4,40 ortalama ile yanıt vermiştir. "Personelin çalışma isteğini artırması yönünden" ifadesine katılanlar 4,12 ortalama ile yanıt vermiştir. KOBİ'lerin başvurularını e-Devlet üzerinden yapmasının ve evrakların dijital ortamda gelmesinin bu yanıtlarda etkili olduğu düşünülmektedir.

- Çalışanlar "Kullanılan bilgisayarın e-Devlet işlemlerini gerçekleştirebilecek donanımına sahip olması yönünden" ifadesini 3,89 ortalama ile yanıtlamıştır. Çalışanların memnuniyet düzeyini artırmak amacıyla, personel tarafından kullanılan bilgisayarların yenilenmesi önerilmektedir. Kurum çalışanları, iş ve işlemlerini gerçekleştirebilmek adına bilgisayarlarında çeşitli programlar kullanmaktadır. Bu çeşitliliğe istinaden eski teknoloji ile çalışan bilgisayarların yenilenmesinde yarar görülmektedir.

- Katılımcılar "Diğer kurumların verilerine erişme yönünden" ifadesini 4,28 ortalama ile yanıtlamıştır. KOSGEB Kurumu, birçok kamu kurumu ile yaptığı protokoller neticesinde; destek süreçlerinde gerekli olan bilgiler otomatik olarak SGK, Gelir İdaresi, YÖK gibi kurumlardan edinilmektedir. Bu sayede, işletme sahipleri destek için gerekli belgelerin temini ile vakit kaybetmemekte ve anında sağlanan verilerle destek süreçleri hızlanmaktadır.

- "Personel için yapılan hizmet içi eğitimlerin yeterliliği yönünden" ifadesi 3,20 ortalama ile yanıtlanmıştır. Destek programlarına ilişkin ihtiyaç halinde değişiklikler gerçekleştirilmektedir. Bu yapılan değişiklikler, yazılım sisteminde de değişikliklere neden olmaktadır. Son dönemde lms.kosgeb.gov.tr adresinden, uzaktan eğitim sistemi devreye konulmuştur. Bu sistem üzerinden yazılım kullanımlarına ilişkin eğitimler düzenlenerek kullanıcıların sorunlarına yönelik bilgilendirmeler yapılabilir.

- Kurum çalışanları, destek sürecinde yaşadıkları sistemsel sıkıntıları yardım masası üzerinden bildirmektedir. "Herhangi bir sorun yaşandığında yardım masası üzerinden iletilen sorunun kısa sürede çözülmesi yönünden" ifadesi 3,27 ortalama ile yanıtlanmıştır. Yardım masasına sık iletilen sorunlara ilişkin Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığınca, gerekli yazılım güncellemelerin yapılması halinde iletilen sorunların azalacağı düşünülmektedir. Bunun yanında, yazılım kullanımına ilişkin sorunlarda, lms.kosgeb.gov.tr linki üzerinden eğitimler düzenlenerek sorunlar oluşmadan bilgilendirme sağlanabilir.

Tablo 10'a göre, "iş süreçlerinde etkinlik, ekonomiklik, verimlilik faktörü" ne ilişkin değerlendirmeler ise şu şekildedir.

- Kurum çalışanları "Zamandan tasarruf ettirmesi yönünden" ifadesini 4,52 ortalama ile yanıtlamıştır. Memnuniyetin yüksek olmasında, uygulama sayesinde iş ve işlemlerin hızlanmasının etkili olduğu düşünülmektedir. "Arşiv yapma ve arşiv evraklarına erişimin kolaylığı yönünden" ifadesi 4,43

ortalama ile yanıtlanmıştır. Kurumun destek süreçlerine ilişkin evrakları dijital sistemde muhafaza edilmektedir. Bu sayede, kurumun evraklarına 7 gün 24 saat, her yerden erişim sağlanabilmektedir.

- “Kırtasiye maliyetlerini düşürmesi yönünden” ifadesi 4,61 ortalama ile yanıtlanmıştır. KOBİ’ler ve çalışanlar tüm süreçleri elektronik ortamda gerçekleştirmektedir. KOBİ Beyannamesi verme, destek programına başvurma, destek başvurusunda bulunma, destek ödeme talep etme ve destek ödeme yapılması süreçlerinin hepsi elektronik ortamda gerçekleştiğinden, kağıt kullanım ihtiyacı ortadan kalkmıştır.

- “Uzaktan erişilebilir olması yönünden” ifadesi 4,53 ortalama ile yanıtlanmıştır. Ülkemizde 2020 yılı Mart ayında COVID-19 salgını yaşanmış ve bu süreçte birçok kamu kurumu uzaktan çalışma yöntemine geçmiştir. Sistemin uzaktan erişilebilir olması sayesinde, çalışanlar kuruma gitmeden tüm destek süreçlerini evden yürütebilmiştir.

- “İşin uzamasından kaynaklı şikâyetleri azaltması yönünden” ifadesi 4,13 ortalama ile yanıtlanmıştır. Destek süreçlerinin elektronik ortamda yürütülmesi sayesinde, destek değerlendirmeleri, desteğe ilişkin bildirimler daha hızlı bir şekilde yürütülebilmektedir. Bildirimlerin tebligat yöntemiyle yapılması esnasında, kişiye bir bildirim ulaşması 3-4 günü bulabilmekteyken, e-Devlet üzerinden destek başvurusu yapılması halinde, tüm bildirimler kişinin bildirdiği e-posta adresine yapılmaktadır.

- “KOBİ’lerin desteklere başvuruyu başarılı bir şekilde gerçekleştirebilmesi yönünden” ifadesi 3,61 ortalama ile yanıtlanmıştır. Ortalamanın düşük olmasında, ülkemizde bilgisayar okuryazarlığının hala tam istenilen seviyede olmamasının etken olduğu düşünülmektedir. Destek işlemlerinin belirli bir yazılım üzerinden yürütülmesi nedeniyle, yazılımı tam anlamıyla kullanamayan işletmeler sıkıntı yaşayabilmektedir. Destek yazılımının kullanımına dair bilgilendirme broşürlerinin kurum sitesine koyulması halinde, bu konudaki memnuniyetin artması umulmaktadır.

KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasının başarı katkısına önemi ölçüğü için duyulan memnuniyet düzeyleri frekans dağılımları Tablo 11’deki gibidir.

Tablo 11. KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasının başarı katkısına önemi ölçeği

	N	Ortalama $\bar{X}$	S.D
Faktör-1: Personele İlişkin Etmenler ve Sistemsel Yeterlilik			
Personel üzerindeki iş dağılımı	293	4,34	0,87
Müdürlüklerde yeterli sayıda personel istihdam edilmesi	293	4,23	0,90
Personelin moral ve motivasyonu	293	4,35	0,82
Kurum personelinin temel bilgisayar kullanımı bilgisine sahip olması	293	4,44	0,70
Diğer kurumlardan sağlanan veriler	293	4,51	0,68
Sistemin hızlı çalışması	293	4,61	0,72
Faktör-2: İdarenin Sürece Katkısı ve Teknolojik Yeterlilik			
Üst yönetimin desteği	293	4,30	0,82
Kullanıcı eğitimleri	293	4,39	0,74
Yazılım testi ve sorunların giderilmesi	293	4,53	0,74
Kurumun teknolojik altyapısı	293	4,63	0,67
Destek başvuru sisteminin kullanıcı dostu olması	293	4,52	0,79

Tablo 11’e göre, “personele ilişkin etmenler ve sistemsel yeterlilik faktörü” ne ilişkin değerlendirmeler aşağıdaki gibidir.

- “Personel üzerindeki iş dağılımı” ifadesi 4,34 ortalama ile yanıtlanarak ifadenin başarı için önemi belirtilmiştir. Personel üzerindeki iş dağılımının adaletsiz olduğu durumlarda belirli personel üzerinde iş yoğunluğu oluşmakta ve bu nedenle uygulamanın başarısı azalabilmektedir.

- “Müdürlüklerde yeterli sayıda personel istihdam edilmesi” ifadesi 4,23 ortalama ile yanıtlanarak ifadenin başarı için önemi belirtilmiştir. Kamu kurumlarında, yeteri kadar personel istihdam edilmediği durumlarda, çalışanların işleri zamanında yetiştirememe riski oluşmaktadır. Bunun yanında, çalışanların izin planlamasında da sıkıntılar yaşanabilmektedir. Bu durumların önüne geçebilmek adına, insan kaynakları planlamasının her Müdürlükte yeteri kadar eleman olacak şekilde yapılması gerekmektedir.

- “Personelin moral ve motivasyonu” ifadesi 4,35 ortalama ile yanıtlanarak ifadenin başarı için önemi belirtilmiştir. Personelin moral ve motivasyonun eksik olduğu durumda iş başarısının azalma riski oluşmaktadır. Bu riski engellemek için, yöneticilerin hoşgörülü, adil, çözüm odaklı olması çok önemlidir.

- “Kurum personelinin temel bilgisayar kullanımı bilgisine sahip olması”, ifadesi 4,44 ortalama ile yanıtlanarak ifadenin başarı için önemi belirtilmiştir. KOSGEB’de destek süreçleri elektronik ortamda yürütüldüğü

için, çalışanların temel bilgisayar kullanımı bilgisine sahip olması çok önemlidir. Bunu sağlayabilmek adına, kurumun uzaktan eğitim portalından, bilgisayar yazılımlarına yönelik eğitimlerin verilmesi önerilmektedir.

- “Diğer kurumlardan sağlanan veriler” ifadesi 4,51 ortalama ile yanıtlanarak ifadenin başarı için önemi belirtilmiştir. Bu verilerin sağlıklı bir şekilde sağlanamaması durumunda, KOBİ’ler destek başvurusunda, uzmanlar ise destek değerlendirmede zorluklar yaşamaktadır. Bunu engellemek adına, Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığının verilerin temininde sıkıntılar olduğunda, anında kurumlarla irtibata geçerek sorunu çözmesi gerekmektedir.

- “Sistemin hızlı çalışması” ifadesi 4,61 ortalama ile yanıtlanarak ifadenin başarı için önemi belirtilmiştir. Verilen yanıt ortalaması bu faktör için en yüksek ortalamayı oluşturmaktadır. Sistemin hızlı çalışmasını sağlayabilmek için, Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığınca, Sistem ve Ağ İşletim altyapısının güçlendirilmesi gerekmektedir. Kurumda kullanılan bilgisayarların ve kurumun bilgi işlem altyapısının iyi durumda olması halinde, destek işlemleri hızlı bir biçimde sonuçlandırılabilir.

Tablo 11’e göre, “İdarenin sürece katkısı ve teknolojik yeterlilik faktörü” ne ilişkin değerlendirmeler ise şu şekildedir.

- “Üst yönetimin desteği” ifadesi 4,30 ortalama ile yanıtlanarak ifadenin başarı için önemi belirtilmiştir. Üst yönetimin dijitalleşme yönünde vizyon ve misyonu olmadığı takdirde, destek süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi olanaksızdır.

- “Kullanıcı eğitimleri” ifadesi 4,39 ortalama ile yanıtlanarak ifadenin başarı için önemi belirtilmiştir. Gelişen mevzuat ihtiyacı ile birlikte her geçen gün yazılımda yenilikler yapılmaktadır. Bu yeniliklere uyum sağlamak adına kullanıcı eğitimleri çok büyük önem taşımaktadır.

- “Yazılım testi ve sorunların giderilmesi” ifadesi 4,53 ortalama ile yanıtlanarak ifadenin başarı için önemi belirtilmiştir. Destek süreçlerinden sorumlu KOSGEB Başkanlık birimi, desteği devreye almadan test ortamında hem işletmeler hem de çalışanlar açısından destek yazılımını test etmektedir. Bu test işleminin verimli bir şekilde yapılması halinde, destek süreçlerinin yürütülmesi esnasında daha az sorunla karşılaşılacaktır.

- “Kurumun teknolojik altyapısı” ifadesi 4,63 ortalama ile yanıtlanarak ifadenin başarı için önemi belirtilmiştir. Verilen yanıt ortalaması bu faktör için en yüksek ortalamayı oluşturmaktadır. Kurumun teknolojik altyapısının iyi olması halinde diğer faktörde belirtilen sistemin hızlı sağlanması gerçekleştirilebilir.

- Son olarak “Destek başvuru sisteminin kullanıcı dostu olması” ifadesi ise 4,52 ortalama ile yanıtlanarak ifadenin başarı için önemi belirtilmiştir. Kullanıcı dostu olan bir destek başvuru sistemi sayesinde, KOBİ’ler destek süreçlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirebilir. Bunun

yanında, çalışanlar başvurulara ilişkin sorunlarla ilgilenmeyerek daha verimli çalışabilir.

4. Sonuç ve Öneriler

Dijital dönüşüm süreci ve yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde e-Devlet uygulamalarının kullanımı 20. yüzyılın sonlarından itibaren gün geçtikçe artmaya başlamıştır. 21. yüzyılın başlarından itibaren ise, Türkiye’de e-Devlete geçiş çalışmaları daha da hız kazanmıştır. Bu süreç içerisinde hükümet tarafından e-Devlete geçiş aşamasının hızlanmasına yönelik hem yeni birimler kurulmuş hem de mevzuat çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Diğer birçok kamu kurumunda olduğu gibi, KOSGEB’in de tüm desteklerine 2018 yılından itibaren e-Devlet üzerinden başvuru yapılabilmesi KOSGEB’in dijitalleşme konusunda başarısını ispatlamaktadır. Bu sayede KOBİ’ler tüm destek süreçlerini dijital ortamdan yürütebilmektedir. Değerlendirme aşamasının da online olarak yapılabilmesi sayesinde KOSGEB personelleri Covid-19 salgınının tüm dünyayı etkisi altına aldığı şu sıkıntılı zamanda bile uzaktan iş ve işlemlerini yürütebilmiştir. Yaşanan bu salgın, dijitalleşmenin kamu kurumları için son derece önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu önemli süreçte kurum çalışanlarının önemli bir katkısı olmuştur. Bu bağlamda gerçekleştirilen bu çalışmada KOSGEB desteklerine e-Devlet üzerinden başvuru yapılmasının kurum çalışanlarının memnuniyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma kapsamında, KOSGEB kurumunda çalışan ve destek sürecinde görev alan KOBİ Uzmanı, KOBİ Uzman Yardımcısı ve Müdür pozisyonundaki 293 kişiyle anket çalışması yürütülmüş ve çalışanların KOSGEB desteklerine e-Devlet üzerinden başvurulmasına ilişkin memnuniyet değerlendirmeleri ortaya konmuştur.

Araştırma çerçevesinde veri toplama aracı olarak kullanılan ölçekler için öncelikle geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış ve kullanılan ölçeklerin yüksek düzeyde geçerli ve güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra araştırma bulguları kapsamında katılımcıların memnuniyetlerine ilişkin cevapları frekans analizi ile test edilmiştir. Veri analizi sonuçlarına göre; “KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet Üzerinden Başvurulması Uygulamasından Memnuniyet Ölçeğinin”, “Personel Memnuniyeti ve Sürece Kurumun Katkısı” alt faktörüne ait “Genel memnuniyet yönünden” ifadesi 4,46 ortalama ile yanıtlanmıştır. Bu rakam, KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasından kurum çalışanlarının memnun olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, “Kullanılan bilgisayarın e- devlet işlemlerini gerçekleştirebilecek donanımına sahip olması yönünden” ifadesi ise 3,89 ortalama ile yanıtlanmıştır. Bu rakamın yükselebilmesi için hızlı çalışmayan bilgisayarların yeni teknoloji ile çalışan bilgisayarla değiştirilmesi gerekmektedir. İlaveten “Personel için yapılan hizmet içi eğitimlerin yeterliliği yönünden” ifadesi 3,20 ortalama ile,

“Herhangi bir sorun yaşandığında yardım masası üzerinden iletilen sorunun kısa sürede çözülmesi yönünden” ifadesi ise 3,27 ortalama ile yanıtlanmıştır. Bu iki ifadenin memnuniyet ortalamasının düşüklüğünün birbiri ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Destek yazılımlarına ilişkin uzaktan ya da yüz yüze hizmet içi eğitimlerin yoğun olarak düzenlenmesi halinde çalışanlar daha az sorunla karşı karşıya kalacaktır. Bu sayede yazılımdaki sorunun düzeltilmesi için talepte bulunma gereksinimi hissetmeyeceklerdir. Kurumun uzaktan eğitim platformunun bu amaçla kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; veri toplama aracı olarak kullanılan birinci ölçeğe ilişkin her iki alt boyutuna ait ifadelerde toplam 9 ifadenin ortalamasının 4’ün üzerinde olduğu gözlenmiştir. 4 ifade ortalaması ise 3,0 ile 4,0 arasında değerler almıştır. Bu rakamlara istinaden kurum çalışanlarının, KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet üzerinden başvurulması uygulamasından memnun olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

“KOSGEB Destek Uygulamalarına e-Devlet Üzerinden Başvurulması Uygulamasının Başarı Katkısına Önemi Ölçeğinin, “Personele İlişkin Etmeler ve Sistemsel Yeterlilik” alt faktörüne ait “Sistemin hızlı çalışması” ifadesi 4,61 ortalama ile, aynı ölçeğin “İdarenin Sürece Katkısı ve Teknolojik Yeterlilik” alt faktörüne ait “Kurumun teknolojik altyapısı” ifadesi ise 4,63 ortalama ile yanıtlanmıştır. Her iki ifade de kendi faktörleri içerisindeki önem sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. Bu iki ifadenin birbiriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Kurumun teknolojik altyapısının iyileştirilmesi sağlarsa, sistemin hızlı çalışması sağlanabilecektir. Bunun yanında, çalışanların bilgisayarlarının donanımlarının iyileştirilmesi de sağlanabilirse, iş ve işlem süreçleri çok daha verimli bir şekilde yürütülebilecektir.

KOSGEB destek süreçlerine ilişkin iş ve işlemlerin e-Devlet üzerinden yapılması çalışanlar açısından çeşitli yenilikler getirmiştir. Bu çalışma, bu sürecin; zamandan tasarruf ettirmesi, kırtasiye maliyetlerini düşürmesi, çalışma şartlarını kolaylaştırması, işin uzamasından kaynaklanan şikâyetleri azaltması gibi etkilerinin belirlenebilmesi açısından katkı sağlayıcı niteliktedir. Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle KOSGEB kurumu, e-Devletten başvuru sürecine ilişkin revizyon çalışmaları gerçekleştirerek, çalışan memnuniyetinin artmasını sağlayabilir.

Son olarak, araştırma kapsamında uygulanan anket, kurum bünyesinde taşra teşkilatında destek sürecinde çalışan tüm KOBİ Uzmanı, KOBİ Uzman Yardımcısı ve Müdürlere gönderilmiş olmasına rağmen yoğun iş temposu ve diğer sebeplerden dolayı katılımcıların hepsinden geri dönüş sağlanamamıştır. Bu durumda yaşanan örneklem kısıtı, ilaveten zaman ve maliyet kısıtı gibi unsurlar araştırmanın sınırlıklarını oluşturmaktadır. Gelecek araştırmalar için araştırmacıların daha geniş örneklem grubuna ulaşabilmeleri, bunun yanı sıra

e-Devlet uygulamalarına yönelik diğer kamu kurumu çalışanlarıyla kurum uygulamalarının karşılaştırmalı analizlerinin yapılması hem yönetim katındakiler için hem kurum çalışanları için hem de diğer araştırmacılar için alana ışık tutacak ve katkı sağlayıcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Grimmer, K. (2003). Strukturwandel der Verwaltung durch E-Government? Entwicklungslinien und Perspektiven der Verwaltungsinformatisierung. Bernhard Bubeck (Ed.), Gerhard Fuchs (Ed.) *E- Government und der Strukturalwandel der Verwaltung Das Beispiel der elektronischen Beschaffung und Vergabe* (28-40). Stuttgart: Akademie für Technikfolgenabschätzung in Baden-Württemberg.
- Güriş, S., Astar, M. (2015). *SPSS İstatistik* (Genişletilmiş 2. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/6625/kosgebde-ehizmet-donemi-basladi> (E.T: 06.11.2020).
- <https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/> (E.T: 10.11. 2020).
- <https://www.turkiye.gov.tr>. (E.T: 10.11.2020).
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (4. Baskı). Ankara: Asil Yayın.
- Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönetmelik. (2009, 31 Temmuz, Sayı: 27305). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090731-1.htm>. (E.T: 06.10.2020).
- Karaca, P. Ö. (2018). *Kamu Özel Kesim Yapısı ve İlişkileri* (7. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Kırçova, İ. (2003). *E- devlet Uygulamaları ve Ekonomiye Etkileri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı. (2015-2018). Erişim Adresi: [https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/KSEP/Kobi_Stratejisi_ve_Eylem_Plani_\(2015-2018\).pdf](https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/KSEP/Kobi_Stratejisi_ve_Eylem_Plani_(2015-2018).pdf). (E.T: 06.10.2020).
- KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği. (2010, 15 Haziran, Sayı: 27612). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/06/20100615-4.htm>. (E.T: 06.10.2020).
- KOSGEB. (2018). Faaliyet Raporu. Erişim Adresi: https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/KOSGEB_2018_Y%C4%B1l%C4%B1_Faaliyet_Raporu.pdf. (E.T: 06.10.2020).
- Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik. (2005, 18 Kasım, Sayı: 25997) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051118-5.htm>. (E.T: 06.10.2020).
- Leps, O. (2016). *Nutzung und Akzeptanz von E- Government- Fachwendungen in der öffentlichen Verwaltung Eine empirische Analyse am Beispiel des europäischen Binnenmarkt-Informationssystem*. Berlin: Logos Verlag.
- Mehlich, H. (2002). *Elektronik Government Die Elektronische Verwaltungsreform Grundlagen-Entwicklungsstand-Zukunftperspektiven*. Wiesbaden: Gabler.

**MALATYA YEMEKLERİNİN GASTRONOMİ TURİZMİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ***
**EVALUATION OF MALATYA MEALS IN THE WAY OF
GASTRONOMY TOURISM**

*Mustafa TALAS***

Özet:

Gastronomiye yemek ile ilgili kültür ya da beslenme kültürü denilebilir. Gastronomi, insanların yemek ile ilgili var olan kültürel değerleri ve alışkanlıklarını anlatmaktadır. Bir bakıma beslenme ile ilgili gelenekleri anlatmaktadır. Yemek sadece anatomik değil aynı zamanda kültürel ve insani bir olguyu ifade etmektedir.

Gastronomi bütün turistlerin seyahatlerinde yemek yemesi gerçeğinden dolayı önemli bir turizm sektörüdür. Bundan ötürü biz gastronomiyi beslenme kültürü diye adlandırmak istiyoruz. Ayrıca yemek yemek insanları dünyanın her yerinde etkileyen bir olgudur.

Eski Türk Beslenme Kültürü Göçebe Oğuz Kültürüne dayanmaktadır. Fakat daha sonraları Türkler farklı kültürlerle karşılaşmıştır. Bundan dolayı da Türk beslenme kültürü çeşitlilik kazanmıştır. Bu durumlar Türk Kültürü içinde bulunan Malatya yemek kültürünü de etkilemiştir.

Sonuç olarak hem Türk beslenme kültürü hem de Malatya Mutfağı et, sebze, bulgur ve çeşitli şekerlemelerden oluşan zengin bir içeriğe sahiptir.

Anahtar Sözcükler: Gastronomi, kültür, Malatya yemeği, beslenme

Abstract:

Gastronomy can be called culture of meals or nourishment culture. Gastronomy explains eating values and habits of people. In other words it has told about customs of nourishment. Meals has stated not only anatomical but also cultural and humanistic fact.

Gastronomy tourism is an important tourism sector because all tourists eat meal their trip. For that reason we ask gastronomy explained nourish culture. It is the fact that meal affects all people everywhere.

* Bu çalışma 1. Uluslararası Malatya Gastronomi ve Kültür Kongresi'nde sunulmuş olan bildirinin yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir

** Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Niğde / TÜRKİYE mustafatalas773@gmail.com Orcid: 0000-0002-0031-489X

Ancient Turkish Nourishment Culture has rested on Nomadic Oghuz Culture. But afterwards Turks have come across different cultures and been friendly each other. For that reason Turkish nourishment culture has got diversities. These condition has affected Malatya Nourishment Culture which is included Turkish Culture.

Consequently it can be said that both Turkish nourishment culture and Malatya nourishment culture have rich content which involves of meat, vegetable, bulgur and various sweets.

Key Words: Gastronomy, tourism, Malatya meal, nourishment

Giriş:

Bu çalışma üç ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta gastronomi, kültür ve Türk beslenme kültürü, ikinci başlıkta Malatya yemeklerinden örnekler ele alınırken, üçüncü ve son bölümde ise Malatya yemeklerinin Gastronomi turizmi açısından önemi analiz edilmiştir.

Teorik analiz yöntemiyle hazırlanmış olan bu çalışma için kütüphanelerdeki basılı kaynaklar, web ortamındaki veri kaynakları, makaleler ve çeşitli gazetelerin verdiği bilgiler materyal olarak kullanılmıştır.

Hem dünyada ve hem de ülkemizde turizm olgusu ekonomik katkılarının yanı sıra, sosyal ve kültürel boyutlarıyla güçlü bir sektör olarak kendini kabul ettirmiştir. Şehirler, bölgeler ve ülkeler arasında turizm değerlerinin misafirlerine sunulması ile ilgili bilgi ve yeteneklere sahip olanların avantaj elde ettikleri görülmektedir. Böylelikle ekonominin diğer sektörleriyle karşılaştırıldığında, turizm, çok az maliyet isteyen yatırımlarla büyük paralar kazandırılmasına neden olmaktadır(Karataş, 2018:91). Üstelik emek yoğun olması ile de üstünlüğünü kurulu olduğu bölgeye hissettiren bir yapısı vardır.

Turizm sektörünün getirisinin artmasıyla beraber turizme ağırlığını koyan gastronomi dillere yerleşmeye başlamış ve herkesin dikkatini çekmiş özel bir konudur. Çünkü geçim ile ilgili getirisi yüksek olan bu meselenin insan kaynağı ile doğrudan alakası vardır. Ülkemizde de turizmin bacasız sanayi olarak devreye girişiyle beraber, gastronomi turizmin belkemiğini oluşturmuştur. Türk Gastronomisi otellerin ve turizm işletmelerinin temel dayanak noktası ve elverişli noktası olmayı başarmıştır.

Bu çalışma ile Malatya’da var olan gastronomik zenginliğin farkını insanlara anlatıp turizm sektörünün ivme yakalaması konusunda farkındalık yaratılması amaçlanmıştır.

Çalışmada öncelikle gastronomi, kültür ve Türk beslenme kültürü bahsine geçilmesi gerekmektedir.

1. Gastronomi, Kültür ve Türk Beslenme Kültürü

Kültürel bir olgu olarak ele alınması gereken gastronomi konusu popüler meselelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu hususun Türk beslenme kültürü kapsamında ele alınması bir zorunluluktur. Sonuçta yaşam biçiminin beslenme ile ilgili boyutları bir milleti farklı milletlerden kesin çizgilerle ayıran ve hatta söz konusu milletin etkileşim dünyası hakkında da ipucu veren bir karaktere sahip olduğu ayrı bir gerçekliktir.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te gastronomi için “iyi yemek yeme merakı” ve “sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi” şeklinde iki biçimde tanımlama yapılmıştır(Güncel Türkçe Sözlük <https://sozluk.gov.tr/> , Tarih:25.12.2019).

Başka bir anlatıma göre, gastronomi kavramı, “yiyecek ve içecek kültürünün bilime ve sanata dönüşmesi” olarak nitelendirilebilmektedir. Sanayi devrimi sonrası, boş zaman kavramının ortaya çıkması, insanların sosyal yaşamlarındaki değişme, bireylerin beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik faaliyetlerde bulunan işletmelerin sayısının artmasına ve gerek ulusal gerekse uluslararası alanda gittikçe gelişme göstermesine vesile olmuştur. Bu bağlamda, kişilerin yiyecek-içecek işletmelerinin ürettiği mal ve hizmete olan talebi, ülke ekonomilerine ve hizmet endüstrisinin büyümesine katkı sağlamıştır. Dünya turizm pastasından payını artırmak isteyen ülkeler: turizmin çeşitlendirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması için ülkelerin turistik ürün bileşenlerinde cazibe-çekicilik unsurunu yeterli bulmayıp kültürel öğeleri, özellikle de gastronomi kültürünü ön plana çıkarmak istemektedirler. Böylece gastronomi turizmle bütünleşerek gerek iç, gerekse dış turizmde önemini artırarak, ülke ekonomisine de artı gelir olarak katkıda bulunmaktadır. Gastronomi olgusu, turistlerin destinasyon seçiminde de etkili olabilmektedir(Bucak-Aracı, 2013:207).

Yukarıda anlatılan iki anlama göre bir analiz yapılacak olunursa, birinci anlamı gurmelik konusuna atıfta bulunurken, ikincisi beslenme kültürüne atıfta bulunmaktadır. Ağızının tadını bilerek yemek yiyen insan ya da yemek kültüründen bahsedilmiş olunmaktadır.

Organizmaların kanında gıda cevherinin azalması sonucunda acıkmaları anatomik olarak canlı organizmaların ortak özelliği iken, acıkma karşısında bu acıkmanın ne şekilde giderileceği ile ilgili tertip ve düzen temini daha çok insana özgü ve kültürel bir hadiseyi anlatmak demek oluyor.

Sosyolojik ve sosyal antropolojik olarak yemek ya da beslenme kültürü diye adlandıracağımız gastronomi ve kültür ilişkisinin toplumsal yapılara, bu toplumsal yapıların fiziki koşullarına, içine dahil olan insanların bilişsel dünyasına, yaşam biçimine ve gelecek ile ilgili ideal ve beklentilerine göre değişebilecek özellikteki gastronomi ve kültürün Türk insanları için de geçerli olduğu söylenebilir.

Her insanın hayata bakış açısı yani farklı bir yaşama biçimi olduğuna göre, bu farklılığın yeme-içme biçiminde de kendini göstermesi kaçınılmaz bir olgu niteliğindedir. Bazı insanlar için lezzetli olan şeylerin bazı insanlar için iğrenç olabileceği olgusuna (Bozkurt, 2017:89-90) göre düşünülürse, bu meselenin insani yani kültürel olma boyutu daha iyi anlaşılmış ve anlatılmış olacaktır.

Sözgelimi domuz etinin değerlerinde yasaklanmış olmasından dolayı iğrenen insanın yanında, böyle bir yasağa sahip olmayan insanlar açısından çok lezziz bulunması ile tam da yemek kültürünün en tipik karşılaştırmalı örneğinin anlatılmış olması söz konusudur.

Kültür yaşam biçimi ya da öğrenilmiş davranışlar bütünü şeklinde ele alınırsa ve gastronomi de yemek kültürü şeklinde anlaşılırsa, gastronomi ve kültür konusu da yemek yemek ile ilgili yaşam biçimi şeklinde açıklanabilir.

Gastronominin turizmde yükselen bir değer olduğu ve turizm sektörlerinin yarışmada en çok kullandıkları alanlar arasına girdiği yapılan çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur. Uzman görüşlerine göre, gastronomi stratejik anlam taşıdığı gibi ülke, bölge ve illerin imajını takdim etmede etkin rol oynayan bir yapıya sahiptir(Bucak-Aracı, 2013:205).

Çalışmanın bu aşamasında gastronomik anlamda önemli bir değer olarak bağımsız çevrelerce de takdim edilen Malatya yemeklerinin tariflerinin yer aldığı ikinci bahse geçilebilir.

2. Malatya Yemekleri:

Coğrafya ve insan her kültürel numunenin gelişim temelini oluşturur. Coğrafyanın arazi şekli, iklim koşulları, su imkanları, güneşe bakı durumları fiziksel anlamda bir yerin farkını ortaya koyabilen unsur olduğunu görebilmek mümkündür. İnsan da coğrafyanın verdiği imkânları işleyebilme ve geliştirebilme şansı açısından kaynak oluşturmaktadır.

Malatya da hem coğrafya hem de insan açısından çeşitliliği içeren ve yaratan özeliğe sahip belde olarak dikkat çekmektedir. Bu özelliğine bağlı olarak, tarihin her döneminde önemli bir merkez olması sebebiyle, bu coğrafi avantajlar ve insan çeşitliliğinin gelişmişliği örneğini ortaya koyması

söz konusu olmuştur. Tepsi gibi şekli olan merkez ovasını çevreleyen sıradağlar çok değişik vadiler ve su kaynaklarının mevcudiyetini temin etmiştir. Bütün bunlar zenginlik kaynağı olmuş ve yemek kültürünü de güçlü bir şekilde etkilemiştir.

Bir coğrafi işareti olan kayısı ve yan ürünlerinin oluşturduğu meyveli şekerleme ve tatlı çeşitliliğine sahip Malatya (Tekelioğlu, 2018:30-35), bu işaretlemeyi bilinçli bir şekilde sahiplenmek durumunda olan bir memleketir. Aşağıda sıraladığımız her yemek çeşidinin de coğrafi işaretlerinin alınıp hakkıyla savunulması da gereklidir ve elzemdir.

Çok farklı alan uzmanlarının görüşlerine göre, Malatya, kayısı kadar yemekleri ile yani gastronomisiyle de ünlü olması gereken bir şehirdir(Tekelioğlu, 2018:52-54). Bunun farkedilmesinise, tanıtım ve reklam kampanyaları temin edecektir.

Malatya yemeklerinin ana eksenini et, bulgur, sebzenin hem yalnız başlarına pişirimi hem de uyumlu birleşiminin ve karışımının pişirimi oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, Malatya mutfağında Malatya'nın güçlü bir sahipliğini yaptığı meyve şekerlemelerine dayalı tatlı ve yemişlerin önemli yer tuttuğu söylenebilir.

Ana örneklerinin bulgur, et ve sebzeyle sunulabilme şansı olan Malatya yemeklerini aşağıdaki biçimde sıralamak mümkündür.

Tiritli Dolma Küfte:

Analı kızlı olarak bilinen bu Malatya yemeği, pek çok yemek sayfasında çorba olarak yazılır. Bu Malatya'da çorba değil, ana yemek olarak sunulur. Bulgurun yağsız kıyma ile yoğrulması ile içine et, soğan ve maydanozdan oluşan içlerin konulduğu mini içli köftelerin ana, dışındaki bulgurlu-etli türevden de yuvalama yapılarak, tirit denilen özel soslu suyu ile birlikte kaynatılıp sunumu yapılır.

Ayrınlı Yaprak Sarması:

En spesifik Malatya yemeğidir. Çoğunlukla kiraz yaprağından yapılır. Ancak mevsimine göre dut, fasulye, fındık, ayva, üzüm teveği vs. gibi çeşitli yapraklardan da yapılır. Bu yaprakların içine yarma bulgur konulup ayrı bir tencerede kaynatılması ve ayrınlı-unlu ve içine erik ekşisinin konulup pişirildiği suyunun içine pişirilmiş yapraklar bırakılır. Bundan sonra da bol soğan salça sosu hazırlanıp tabaklara konulan pişmiş ayrınlı yaprak sarmasının üzerine gezdirilir. Pişirildiği geniş tencereden daha küçük tabaklara ayrı ayrı yerleştirildikten sonra soğanlı sosun gezdirilmesi tavsiye olunur.

Kağıt Kebabı:

Yağlı ambalaj kağıdı içerisinde pişirilen et yemeğidir. Kuzu etinin veya dananın bonfile biftek kısmının kuyruk yağı konularak fırında odun ateşinde uzun sürede pişirildiği bir spesifik Malatya yemeğidir.

Kaburga Dolması:

Koyun kaburgasının içinin pirinç, bulgur ya da ikisinin karışımı ile doldurulduğu ve fırında odun ateşiyle uzun sürede pişirildiği bir spesifik Malatya yemeği örneğidir.

Geleli Kebabı:

Adına tereyağlı domatesli kebab da denilen bu yemekte küçük kuşbaşı doğranmış kuzu etinin domates, az soğan ile tereyağında fırınlanması ile yapılan bir Malatya spesial yemeği.

Malatya Usulü Patlıcan Tava:

Kuşbaşı doğranmış etin patlıcan, domates, biber ile birlikte kuyruk yağının ilavesiyle odun ateşinde uzun süreli fırınlanması ile yapılan Malatya'ya has özel lezzetlerden biri de patlıcan tavadır. Cacık ve salatalarla beraber özel misafirler için yapılan bu yemek de fark yaratan yemeklerdendir.

Tandır:

Malatya'nın Arapgir ilçesinin daha başarılı olduğu bir yemek türüdür. Bu da fırında ya da tandır içinde etin bonfile ya da biftek kısmının kuyruk yağı ilave edilerek uzun süreli kısıp ateşte pişirildiği spesial yemeklerdendir.

Kavurma:

Malatya'da kavurma vazgeçilmez sofrâ ürünlerindendir. Çoğunlukla dana etinin kendi yağında kavrulacağı şekilde kuyruk yağının da ilâve edilmesi şeklinde ateşte pişirilir. Eski dönemlerde tenekelere bastırılıp kış boyunca yumurta ile veya sade kendi yağının ısıtılmasıyla tüketilen kavurma, sofraların olmazsa olmazlarından biridir. Bunun yanı sıra çeşitli sebze karışımı veya sulu tüketilen kavurma çeşitleri de bulunmaktadır.

Akçadağ Kömbesi:

İç malzemesi hem etten (kuşbaşı ve kıyma halinde) hem de çeşitli et dışı malzemelerden olan bu özel lezzet Malatya'nın Akçadağ İlçesi'nin spesialidir. Ispanak, küncü denilen susam-haşhaş, kavurma, patates,

mercimek vs. gibi malzemelerin mevsimine ve varlık durumuna göre tercih edildiği fırında pişirilen bir tür börek denilebilir.

Lahana (Nahna) Küftesi:

Et ile bulgurun yoğrulup lahana ile sarılması ve pişirirken kemik veya kemik suyunun çoğunlukla biber salçasıyla pişirilmesiyle hazırlanan yine bir Malatya klasiği denilebilecek yemek.

Etsiz Lahana (Nahna) Küftesi:

İnsanlar her zaman et bulamadığında, bunun etsiz ama et lezzetini aratmayacak türünü de icat etmişlerdir. Bu yemek de lahananın içinde et kullanılmadan yarma veya dövme denen kaynatılmamış bulgur ile sarılması ve yer yer biraz sulu olarak pişirip sundukları bir yemek.

Eşkili küfte:

Yine vejeteryan tarzda hazırlanan bir Malatya klasiği olan eşkili küfte, dövme bulgur dedikleri Malatya’da yarma denilen bulgurdan yuvalama yapılarak suyunda salça ve erik ekşisinin, mercimeğin, yerine göre ıspanak veya lahananın sarılmayan yerlerinin konmasıyla farklı bir tarz ve lezzet alabilen yemek.

Mercimekli Köfte:

Etsiz olarak, çiğköftenin tarzında orta bulgur dedikleri bulgur ile mercimek, maydanoz ve bulunduğu mevsimde Malatyalının samut dediği kokulu otun (tere) eklenmesiyle pişirilen farklı bir lezzet örneği.

Karın Bumbar:

Bazı yerlerde adına şırdan ya da mumbar denilen karın bumbarın Malatya’daki usulünde hayvanın karnı ve bağırsakları iyice temizlendikten sonra içine salçalı bulgurdan hazırlanmış bir iç pilav konur ve uzun süre pişirilir. Bu da Malatya’daki şekliyle spesiallerdendir.

Polat İçli Köftesi:

Başka yerlerdeki göre daha iri ve uzun olarak yapılan isteğe göre kavruan örnekleri olduğu gibi haşlanan örnekleri de vardır. Bu köftenin dışında yağsız kıyma, bulgur, yapıştırıcı irmik unu, yumurta (isteğe bağlı) birlikte yoğrulur. İçine de kıyma, soğan, maydanoz ve çeşitli baharatlar konulur ve kapatılır. Dağıtmadan pişirilmesinden sonra istenirse yağda kızartılır.

Malatya Usulü Etsiz İçli Köfte:

Bu köftenin dışı yarma bulgurdan içi de mevsimine göre çeşitli bitkisel ürünlerin, et veya kavurmanın konulması şeklinde hazırlanır. Ispanak, haşhaş, mercimek, patates, kavurma; bazen de çeşitli karışımlar (et-sebze) konulabilir. Pişirilmesi sonrasında tereyağının eritilip üzerine gezdirilmesi ya da tereyağlı yumurtada kavrulması şeklinde seçenekleri bulunmaktadır.

Erişte Çorbası:

Yumurtalı unla yapılıp kurutulan eriştenin mercimek ve nane gibi çeşitli bitkiler karıştırılarak hazırlandığı çorba türü.

Ayranlı Çorba:

Soğuk olarak tüketilir. Gendime denilen buğday ürünü ile nohutun pişirilmesinden sonra nane ilaveli yoğurtla sıcak yaz günlerinin vazgeçilmezi olarak hazırlanan çorba.

Yoğurtlu Sıkma Küfte:

Aynı ayranlı çorba gibi soğuk tüketilir. Yarma bulgurdan yuvalanan köfteler pancar peziği, nohut veya mevsimine göre çeşitli başka otlarla karıştırılarak pişirilmesinden sonra yoğurt eklenerek (İsteğe bağlı olarak sarmısaklı) hazırlanan yaz yemeği.

Yumru Küfte:

Az et, baş bulgur denilen iriklik bulgurun küçüğü olan bulgur ve maydanoz karıştırılıp yoğrulduktan sonra yuvalanır. Bundan sonra da haşlanır. Pişirme gerçekleştikten sonra, tereyağı ve yumurta ile karıştırılarak kızartılan bulgurlu yemek.

Taş Kadayıf:

Adına yassı kadayıf da denilen ve içinde ceviz olan tatlı türüdür. Bu da önemli ve farklı Malatya lezzetlerindendir.

Malatya Usulü Şam Kebabı:

Et ya da sebzeden maydanoz ve çeşitli baharatlar katılarak yapılan bir Malatya spesial köftesi. Sabah kahvaltılarının vazgeçilmezlerindendir. Yağlı kıyma, bayat ekmek içi ve yardımcı malzemelerle hazırlanır. Bunun bulgurla olanı da ya içli köftenin ya da tiritli dolma küftenin artan dış malzemesinden hazırlanan ve közde pişirildiğinde farklı lezzet üstünlüğü olan türü de bulunmaktadır.

Sıkma Küfte:

Yarma bulgurun maydanoz ile karışımıyla yoğrulduktan sonra salçada ve yağda kavrulduğu bir Malatya usulü vejetaryan spesiali.

Tandır Ekmeği:

Tandırda pişirilen ve yufka ekmeğe göre sert olan, ıslatılarak yumuşatılan bir Malatya ekmeği. Uzun süre dayanması üstün olan yanıdır.

Kayısı Tatlısı: Gün kurusu kayısının içine ceviz konarak şire ilave edilerek fırınlandığı bir tatlı türü.

Yukarıdaki yemeklerden başka duttan, kayısıdan ve üzümünden yapılan pekmezler, reçeller, kurutulmuş gıda ürünleri de Türkiye’de rakipsiz bir üstünlükle sunumu yapılan gastronomik örneklerdir.

Burada saydıklarımızdan çok daha fazlasına sahip olan Malatya Mutfak Kültürü çok geniş bir seçenekle insanlara takdim edilebilecek yemeklere sahiptir. Daha fazlasının görülmesi ve tadılması Malatya insanı ile yaklaşmak ve Malatya’daki çeşitli girişimci otel ve restoranlarda bulunabilecek olan yemeklerin Malatya için fark yaratacak üstünlüğü olduğu açıktır.

Bu aşamada üçüncü bölüme geçilebilir

3. Malatya Yemeklerinin Turizm Açısından Değerlendirilmesi:

Yemek kültürü olarak açıklanan gastronominin en ciddi kullanım alanı turizmdir. Gezen, keşfeden, araştıran ve özellikle harcayacak paraya sahip olan kitlenin temel amaçlarından birini de yeme-içme oluşturmaktadır. Dünyanın her yerinde tarih, doğa, sanat veya deniz-kum turizminin taçlandırıcılığını mutfak kültürü yani gastronomi icra etmektedir.

Gastronomi, dünyada en fazla gelişim sergileyen ve turist çekmede başarı sağlanmasını temin eden bir turizm alanı olarak öne çıkmaktadır. Ne amaçla bir seyahat planı yapılırsa yapılsın sonuçta insanın bir ortamda yemek yeme mecburiyeti vardır. Bir anlamda tatilini süsleyecek her üç öğün yemekte de damağına hitap eden lezzetlere ihtiyaç duyacaktır.

Turizm, günümüzdeki etkileri bakımından hem gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için hem de gelişmiş ülkeler açısından ilgilerin odağı haline gelmiş bir sektördür. Bu ilgede turizm etkinliklerinin getirdiği parasal ve gerçek (reel) etkilerin olduğu açıktır. Turizmin ödemeler dengesi açıklarını giderecek dövizler kazandırması ve insandan insana yapılan bir etkinlik olması sebebiyle önemli avantajlara sahip olduğu söylenebilir. Bunlara ilâve olarak makineleşmeye ve otomasyona uygun olmayan yapısının bir sonucu olarak eğitilmiş eğitimsiz milyonlarca kişiye iş olanağı sağlaması da önemli bir artı yönünü oluşturmaktadır. Yanı sıra, turizmde

harcanabilir gelirlerin kullanılmasının zorunlu olması, alt ve üst yapıya olan olumlu etkileri, bölgesel gelişmişlik farklarını giderici etkileri olarak açıklanabilecek olan bu etkiler turizme diğer endüstri sektörlerinden farklı bir üstünlük kazandırmaktadır. Doğaldır ki bütün bu avantajlar, turizmi tüm devletler için ilgi odağı haline getirmektedir. Turizm etkinliklerinin getirdiği bu anlamlı kazanımlar her yıl denizaşırı seyahat eden bir milyarı aşkın bireyi çekebilmek için ülkeler arasında çok çetin bir rekabetin doğmasını da beraberinde getirmeyi ihmal etmemiştir. Artan ve çetinleşen ülkelerarası rekabete son yıllarda metropol şehirler, hatta küçük yerleşkeler de katılmıştır. Turizm pastasından pay alma yarışı mantığından kaynaklı bu rekabet, aynı zamanda yeni arayışları da geliştirmektedir. Bu arayışların başında yeni destinasyonların ve ürünlerin ortaya çıkması olgusu bulunmaktadır(Aydoğdu-Duman, 2017:6).

Gastronomi turizmi ile beraber önemli lezzet mekânları denilebilecek “gastronomi bölgeleri” gerçeği ortaya çıkmıştır Dünyada ve Türkiye’de turizmde fark atan yerler ve yöreler büyük oranda mutfak kültürlerinden destek alan konumdadırlar. Ülkemizin otellerinin mutfak sunumları bunun açık ispatı niteliğindedir. Bazı durumlarda, sadece bir şeyi yemek için bile, uzaklardan gelip giden insanların olması ve bu insanların da çoğunlukla parası çok olan insanlar olması gastronominin turizmde güçlü bir şekilde kullanıldığı durumlarda, başarının kaçınılmaz olacağı açıktır. Bir bakıma yemek her yönüyle kültürdür denilebilir(Gülen, 2017:32-35).

Gastronomi turizminin temelinde yemek için belirlenen seyahatler bulunmaktadır. İnsanlar, eğer satın alma gücü yeterli vaziyette ise, turizm etkinliğinde bulunma şansı elde ederler. Buna göre de gidecekleri yerlerle ilgili seyahat planları yaparlar. Bu planlarının tayin edici faktörlerinden biri de yemeklerdir. Ana yemekler, tatlılar, mezeler, içkiler vs. şeklinde farklı alt başlıklardaki seçeneklere göre gidilecek yer tayininde bulunurlar. Yapılan toplantıların türüne göre yemekli olanları veya yemeksiz-ikramsız olanları bulunmaktadır. Hizmet sektörünün bu önemli seçeneği turizmin dayanak noktalarından birini oluşturur.

Organize edilecek türlü seminer, eğitim, kurs, konferans, kongre, sempozyum vs. gibi seçeneklerle insanlar yemek ve içmeyi birlikte tasarlanması durumuna göre seçim yapabilmektedirler. Bu da gastronominin etkin ve fiili olarak kullanıldığı alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır ve her geçen gün de ağırlık kazanan bir hal almaktadır. Yeme-içme kültürünün turizmdeki egemenliğe katkıda bulunduğu lokasyonlara, yerleşim yerlerine gastronomi bölgeleri diyebiliriz.

- Dünyada Akdeniz havaisi
- Türkiye’de Güney ve Güneydoğu Bölgesi
- İller bazında Gaziantep, Malatya, Hatay; Adana, Şanlıurfa, Mardin, Kahramanmaraş, Diyarbakır gibi iller.

Sonuç olarak son yıllarda turizmin en yaratıcı ve dinamik türlerinden biri gastronomi turizmi olmuş ve önemli ölçüde gelişme kaydetmiştir. Hem destinasyonlar hem de turizm işletmeleri gastronomi turizminin yerel, bölgesel, ulusal ekonomik kalkınmayı canlandırması açısından öneminin bilincindedirler. Yapılan araştırmalar ortaya koymuştur ki, turistler, seyahatleri sırasında toplam tatil bütçelerinin yaklaşık %25’ini yiyecek ve içeceğe ayırmaktadır. Bu oranın pahalı bir destinasyonda %35’e kadar çıkabildiği görülmektedir. Bazı durumlarda da, daha uygun destinasyonlarda en fazla % 15’e kadar düştüğü anlaşılmaktadır. Bu harcamalar turistlerin sadece temel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamakta, aynı zamanda onlar için destinasyon kimliğinin ve kültürünün öğrenilmesi açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır (Şimşek-Selçuk, 2018:29).

Gastronomi turizmi alternatif bir turizm şekli olmasının yanında tamamlayıcı özelliğe sahiptir. Bu tamamlayıcılığını uhdesinde barındıran turizm destinasyon bölgelerinden biri olmayı hak eden Malatya, sulak arazisi ve yetişen çok çeşitli bitkileriyle ve insan kaynağıyla gastronomi açısından önemli bir kaynak olma özelliğine sahiptir. Sadece bulgur, bulgur-et türevi ve çeşitli fırın yemekleriyle bile Türkiye’de kendisine rakip olamayacak nitelikte yeri olan yemekleriyle tanıtımının yapılması durumunda, turizm potansiyelinin gelişimi kaçınılmaz olacaktır. Bu da hem şehrin ekonomisini güçlendirecek hem de Türkiye’ye döviz girdisi temin edecek bir ayrıcalığı beraberinde getirecek gerçekliktir. Ayrıca, Malatya’nın genç nüfusuyla hizmet sektörüne kaynak olacak insan potansiyeli de önemli bir avantajı beraberinde getirecektir. Sahip olduğu iki üniversitesiyle hem gastronomi hem de diğer turizm alanlarında yetişmiş insangücü potansiyelini de temin edebilecek durumdadır.

Malatya Metropol Belediyelerinden olan Yeşilyurt Belediyesinin Lezzet Vadisi Projesinin gastronomi turizmine katkısının anlamlı olacağını ve bu projeye daha geniş çaplı desteklerin verilmesi gerektiğini söylemek yerinde olacaktır. Diğer belediyelerin de örnek alması gereken bu çalışma turizm potansiyeline katlamalı bir etki yapacağı açıktır. Kurumsal sahiplenme örneklerinin Yeşilyurt Belediyesi’nin örneğindeki gibi ilin bütün turizm potansiyeli olan ilçelerini sarması elzem olacaktır.

Sonuç

Adına beslenme kültürü de denilebilecek olan gastronomi konusu turizmde önemli avantajlar getiren bir alt turizm alanıdır. İnsanların ne kadar gezerse gezsin, ne yaparsa yapsın mutlaka bir şeyler yemek zorunda olacaklarına bakılırsa, gastronominin önemi daha fazla anlaşılabilecektir.

Bu çalışmada Malatya yemeklerinin turizm potansiyeli konusunda bir değerlendirme yapılmıştır. Gastronomi turizmi açısından Malatya yemeklerinin ele alındığı çalışmada şu sonuçlara varılmıştır: Tarihin çok eski dönemlerinden beri önemli kavşak noktalarından birinde kurulu olan Malatya, hem iklim koşulları hem de insan açısından çeşitliliği içeren yapıda olan bir memleketir. Malatya'nın bu özelliği yaşam biçimi açısından da çeşitliliği getirmiş ve insanlarıyla coğrafyasının özelliği birbiriyle paralel gelişme göstermiştir. Temelinde Göçebe Oğuz Kültürü olan Malatya'da farklı insan gruplarıyla da etkileşimin izlerinin hayatın bütün alanlarında kendini gösterdiği aşikârdır. Elbette bu durum kendini gastronomide de göstermiştir. Yemeklerinin çok çeşitli olması ve çok zengin olması bu insan yapısı ve coğrafyasının verdiklerinin sonucu olduğunu sosyal antropolojik olarak öne sürebiliriz.

Bu çalışma ile de yapılmış olan çok farklı yemek araştırmaları çalışmaları ile de anlaşılmaktadır ki, Malatya gastronomisi turizmde Malatya'yı atağa kaldırabilecek avantajlı içeriklere sahiptir. Et sevene et, sebze sevene sebze, bulgur sevene bulgur, her ikisini de tercih edene karma yemekler ve önemli tatlılarla seçenekleri muhataplarına geniş bir biçimde sunmaktadır.

Malatya'nın yemek kültüründeki bu avantajı ile seçili ve özel bir turizm merkezi haline gelmesi kaçınılmaz olacaktır. Çünkü insanlar bir yere hangi amaçlı turizm için giderse gitsin, taçlandırıcısı yemek olmaktadır. Her türlü doğal alan avantajı da bulunan Malatya'nın gastronomiyle beraber o alanlarının da tercih edileceği bir il olması güçlü bir tanıtım atağıyla başarılabilecektir.

Turizmde hem ülke hem de bölge potansiyellerinin artırılması ve gelen turistlerin gideceği bölge ve yer sayısının artırılması her açıdan önem arz etmektedir. Bu durum, hem krizli durumlarda çıkış yolları bulunmasını sağlayacaktır hem de insanlara önemli ölçüde iş imkanı sağlayacaktır.

İnsanların bir yere gitme nedenlerinin artırılması konusunda en başta yemek ve içmek konularının olacağı gerçeğine bakılırsa, gastronomi turizminin önemi daha iyi anlaşılabilecektir. Buna göre, herkesin tatmak isteyeceği lezzetleri muhataplarına ulaştırmak stratejilerini geliştirmek yetkililerin ve gönüllü rehberlerin görevi olacaktır.

Özellikle Malatya şehrinde yemek ve yemek kültürü açısından kanaat önderi denilebilecek insanların tanıtım kampanyalarında kullanılması, canlı yemek tanıtımlarının yapılması ve hatta kanaat önderi konumunda olan insanları sunumlarıyla beraber bazı ülke fuarlarına götürmek konusunda fonlar oluşturulması ve kullanılması yerinde olacaktır.

Tanıtım filmleri ve kampanyalar daha geniş ölçekli ve çağın değerleriyle örtüşen bir biçimde yapılırsa, daha yerinde olabilecektir.

Malatya Metropol Belediyelerinden olan Yeşilyurt Belediyesinin Lezzet Vadisi Projesinin gastronomi turizmine katkısının anlamlı olacağını ve bu projeye geniş çaplı desteklerin verilmesi gerektiğini söylemek yerinde olacaktır.

Kaynaklar:

- Alpargu, Mehmet (2005). “Nogayların Beslenme Kültürü”, İnternet Adresi: <http://www.euronet.nl/users/sota/nogay.html> Erişim tarihi: 10.08.2005.
- Aydoğdu, Aydoğan-Duman, Senem (2017). “Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Turizmi: Kastamonu Örneği”, Turizm ve Araştırma Dergisi, Cilt : 6 Sayı:1, s.4-23.
- Bozkurt, Veysel (2017) Değişen Dünyada Sosyoloji, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- Bucak, Tuncay-Aracı, Ülker Erdoğan (2013) “Türkiye’de Gastronomi Turizmi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 16 - Sayı: 30, Aralık, s..203-216.
- Gülen, Merve (2017). “Gastronomi Turizm Potansiyeli ve Geliştirilmesi Kapsamında Afyonkarahisar İlinin Değerlendirilmesi”, Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar, s. 31-42
- Güncel Türkçe Sözlük <https://sozluk.gov.tr/> , Tarih:25.12.2019.
- Haviland, William A. (2002). Kültürel Antropoloji, (Çev. Hüsamettin İnaç-Seda Çiftçi), Kaknüs Yay., İstanbul, s.71-73.
- Kalaycıoğlu, Enver (2009). “Malatya’nın Lahana Köftesi”, Flaş Haber Malatya, http://www.flashabermalatya.com/inx/yazar-227-MALATYANIN_LAHANA_KOFTESI.html, Erişim Tarihi: 26.12.2019.
- Kalaycıoğlu, Enver (2009). “Kağıt Kebabının Ustaları”, Flaş Haber Malatya, http://www.flashabermalatya.com/inx/yazar-53-K%C3%82GIT_KEBABININ_USTALARI.html , Erişim Tarihi: 26.12.2019.
- Karataş, İbrahim Atilla (2018). Malatya’nın Turizm Potansiyelinin Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Algılar, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 6(1), s. 91-103
- Malatya Kent Rehberi (2016). http://investinmalatya.gov.tr/tr/files/02016-02-11_17-24-54-1455204294.pdf , Erişim tarihi:26.12.2019.
- Malatya Yöresel ürünler Katalogu, Fırat Kalkınma Ajansı (2019). https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/YATIRIM_VE_TANITIM_DOKUMANLARI/MALATYA%20Y%C3%96RESEL%20%C3%96RNEKLERI.pdf

- [9CR%C3%9CNLER%20KATALO%C4%9EU.pdf](#) , Erişim Tarihi: 26.12.2019.
- Öcal, Safa (1985). “Eski Türklerde Yiyecekler” Türk Dünyası Araştırmaları Fındıkoğlu Armağanı, Sayı:35, İstanbul, s.161-163.
- Şahin, Hüseyin (2019) Malatya Mutfak Kültürü, <https://docplayer.biz.tr/900602-Malatya-mutfak-kulturu.html> , Erişim Tarihi: 26.12.2019.
- Şimşek, Aykut-Selçuk, Gökalp N. (2018). “Gastro-turistlerin Tipolojisinin Belirlenmesi: Gaziantep Ölçeğinde Bir Araştırma”, Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt:3 No:1, s.28-43.
- Tekelioğlu, Yavuz (2018) “YÜCİTA Malatya Kayısı Araştırması”, Eylül 2018 Hazırlık çalışmaları”, YUCİTA Sayı:4, http://yucita.org/uploads/bulten/YUCITA_BULTEN_SAYI_4.pdf , Erişim Tarihi:26.12.2019, s.30-35..

**DENİM KUMAŞLARDAN ÜRETİLEN SÜRDÜRÜLEBİLİR
TASARIMLAR**

SUSTAINABLE DESIGNS MADE OF DENIM FABRICS *

*Ebru ÇORUH**

*Züleyha DEĞİRMENCI***

*Serviye MUTLU****

Özet

Moda ve tekstil sektörü, gelişmelere, değişimlere, yeniliklere en açık sektörlerinden birisidir. Bu alanda dünyadaki üretim ve tüketime baktığımızda oldukça fazla atık ürün olduğunu görmekteyiz. Hızla gelişen teknoloji ile doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı ve tüketimin buna bağlı olarak hızlanması beraberinde çevresel sorunlara da yol açmaktadır. Amaç moda endüstrisinin çevreye verdiği zararı en aza indirmek, tekstil atıklarını azaltmak olmalıdır. Sürdürülebilir moda kavramı bu nedenlerden dolayı ortaya çıkmıştır. Bilinçli üretim ve tüketim geri dönüşüm, ileri dönüşüm, atıkların tamamının veya birkaç parçasının tekrar kullanıma kazandırılması şeklinde yer almalıdır. Bu çalışmada atıl duruma düşmüş kullanılmayan denim kumaşlar, şeffaf pvc, deri, saten kumaşlar ve doğadan toplanıp kurutulmuş bitkiler bir araya getirilerek yeniden farklı, modern tarzda, tasarımlar yapılmıştır. Kullanılmayan, atık duruma düşen malzemelerden, yola çıkılarak yeni tasarımlar yapılmış ve döngüye tekrar katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Denim kumaş, Sürdürülebilirlik, Geri dönüşüm

Abstract

The Fashion and textile sector is one of the sectors that are most open to developments, changes and innovations. When we look at the production and consumption in the world, we see that there are a lot of waste products. Rapidly

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü Öğretim Üyesi Gaziantep / TÜRKİYE
ecoruh@gantep.edu.tr Orcid: 0000 0001 8039 828X

** Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Tekstil Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi Gaziantep / TÜRKİYE degirmenci@gantep.edu.tr
Orcid: 0000 0002 8669 4968

*** Gaziantep Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, Gaziantep / TÜRKİYE serviye-mutlu@hotmail.com Orcid: 0000 0002 2716 8570

developing technology, unconscious use of natural resources and the acceleration of consumption accordingly also cause environmental problems. The aim should be to minimize the damage caused by the fashion industry to the environment and to reduce textile waste. The concept of sustainable fashion has emerged for these reasons. Conscious production and consumption should take place in the form of recycling, advanced recycling, reusing all or a few parts of waste. In this study, unused denim fabrics, transparent pvc, leather, satin fabrics and plants collected from nature and dried plants were re-designed in a different, modern style. New designs were made from the unused and waste materials, and rejoined the cycle.

Keywords:Denim fabric, Sustainability, Recycle

Giriş

Moda kelimesi latince kökenli olup “hemen şimdi” anlamına gelen “modo” kelimesinden ortaya çıkmıştır. Türk Dil kurumuna göre ise kısa süre gösterilen aşırı düşkünlük, kısa süreli beğeni, hızlı değişebilen, giyim ve yaşam tarzı gibi ifadelerle tanımlanabilmektedir(<https://www.uplifers.com/13.01.2020>). Moda, kelimesinin çok farklı tanımları mevcut olup, bunlardan birisi de belirli bir zamanda, bir şeye karşı gösterilen beğeni olup, kısa sürede değişmekte veya ortadan kaybolmaktadır(Gürcüm ve Yüksel, 2012:48-51). Çağımız da moda alanında“fast fashion” denilen bir kavram oldukça fazla kullanılmaktadır. Hazır giyim endüstrisi, özellikle son 20 yılda içerisinde önemli ölçüde değiştiği ve geliştiği görülmüştür(Vertica Bhardwaj&AnnFairhurst,2010:165-166). Moda endüstrisinin değişen dinamikleri, perakendecileri düşük maliyet ve tasarım, kalite ve pazara giriş hızında esneklik, karlılığı sürdürmek için temel stratejiler içerisinde yer almaya başlamıştır(Doyle, Moore ve Morgan 2006:81-85). "Tek kullanımlık" veya hızlı moda” bir tedarikçinin hızlı moda anlayışını açıklamaktadır. Hızlı ve ucuz moda anlamını taşıyan bu kavramla birlikte oldukça tüketici bir topluma dönüşmüş durumdayız. Giysilerin hangi koşullarda ve malzemelerle üretildiğini bilmemiz bizi toplum olarak bilinçli tüketici olma konusunda fayda sağlayacaktır. Çünkü çevreye ve doğaya verdiğimiz zarara en fazla yol açan sektörlerden biri olan moda ve tekstil, hızlı modanın etkisiyle de zehirli kimyasal kullanımına, su kirliliğine ve tekstil atıklarına sebep olmasından dolayı eleştirilmesi, moda sektöründe sürdürülebilirlik faaliyetlerinin önemini artırmaktadır. Dünya nüfusunun artması, hızlı bir endüstri ve sanayileşme, üretim ve tüketim artması, dünyanın geleceğini tehdit etmekte ve doğanın kirlenmesine, doğal kaynakların azalmasına ve giderek tükenmesine yol açmaktadır. İnsanların iyileşen yaşam şartları konusunda, modanın da etkisiyle, küreselleşme, üretilen ürünlere daha kolay erişim gibi birçok sebeplerden dolayı

üretim ve tüketim artmış, bunların sonucunda ise doğal çevre yıkıma uğramış, hayvanların ve bitkilerin nesli tükenmeye başlamıştır. Kullandığımız kaynakların sonsuz olmadığı bilmemiz gerekmekte ve bu bilinçle tüketimin önüne geçmek zorundayız. Son yıllarda hemen her alan için kaynaklarımızın dikkatli kullanımı ve “sürdürülebilirlik” sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır.

Çağımızda kirlenen doğal çevremizi korumak için yapabileceğimiz pek çok uygulama vardır. Bunlardan bazıları, geri dönüşüme olanak sağlayan kullanılmış ürünleri, tekrar kullanılacak bir malzemeye dönüştürerek değerlendirmek; yeniden kullanımını sağlamak, bu alanda yapılacak çalışmalara verilecek en iyi örnektir. Alışveriş merkezlerinin açılması ile birlikte tüketim her geçen gün artmakta, kullanmadığımız giysi sayısı fazlalaşmakta, dolaplarda giymediğimiz kıyafet sayısı artmakta, bedenimize uymayan giysiler, modası geçenler geri dönüşüme gönderebilir ve tekrar tasarımları yapılarak üretim döngüsüne katılabilir(Mangır, 2016:143-156).

Moda da sürdürülebilirlik alanında yapılmış bir çalışmada sürdürülebilirliğinin üç boyutundan bahsedilebilir. Ekoloji boyutunda; toksin olmayan, zehirli atık içermeyen dönüştürülebilir moda ürünleri, ekonomik boyutunda; tüketiciler ve üreticiler için değer katan ürünler, sosyal/ etik boyutunda; kişinin sağlığını bozmayan giysiler olarak incelenmiştir(Gürcüm ve Yüksel, 2012:48-51). Tekstil ve hazır giyim sektöründe sürdürülebilir moda, hızlı moda, yavaş moda, ekolojik moda ve geri dönüşüm gibi konuları ele alarak, geri dönüşümün en iyi şekilde hangi yöntemlerle sağlanacağı çalışılmıştır (Yücel ve Tiber,2018:254-268). Mangır, yaptığı çalışmasında sürdürülebilirlik kavramını analiz etmiştir. Hızlı modanın ve yavaş modanın çevreye olan etkilerini analiz ederek, hızlı ve yavaş moda arasındaki farklılıkları belirlemiştir. Sonuç olarak, son yıllarda sürdürülebilirlik kavramı çok önem kazanmış, bu kavram içerisinde yavaş modanın önemi vurgulanmıştır. Hızlı moda yerine yavaş modadan hareket edilmesi gerektiği açıklanmıştır (Mangır, 2016: 143-156). Yaşadığımız çağda tekstil ve moda sektörü ürünlerinin çok hızlı bir şekilde, birkaç hafta gibi kısa bir süre içinde üretilip satışa hazır hale getirildiği ve çok hızlı bir üretim ağının ortaya çıktığı görülmektedir. Bunu önlemek ve çevre koruma bilincini artırmak için moda şirketleri, yavaş moda kavramını öne sürerek toplumsal üretim ve hızlı tüketim yerine çevre dostu ve sürdürülebilir odaklı ürünler üretilmesini desteklemeye başlamışlardır. Bununla ilgili olarak, sürdürülebilir giysi tüketim davranışını analiz etmişler ve bunu dört başlık altında eskiye ya da modası geçmiş giysilerin atılması, kıyafetlerin birilerine verilmesi ya da bağışlanması, giysilerin yeniden kullanılması ve bilinçli kıyafet

satın alma davranışı şeklinde ifade etmişlerdir. İstatistiksel analizler sonucunda duygusal olarak kıyafetlerimizi atma, bağışlama, tekrar kullanım ve bilinçli kıyafet satın alma davranışı üzerinde; bilişsel güdülerimizin, kıyafet bağışlama ve bilinçli kıyafet satın alma davranışımız üzerinde etkisinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın sonucunda sürdürülebilir giysi tüketim davranışının cinsiyet, medeni durum, eğitim ve meslek türüne göre farklılık gösterdiği, yaş ve gelir durumuna göre farklılık göstermediği tespiti yapılmıştır (Karaca ,2018:254-268).

Son yıllarda sürdürülebilirlik dünyaca ünlü markalar tarafından da ele alınmaya başlamıştır. Bu firmaların başında H&M firması gelmektedir, atık, eski kullanılmayacak durumdaki giysileri toplayarak sınıflandırmakta, durumu iyi olan giysiler ikinci kez kullanıma uygun hale dönüştürülmekte, çok eski ve yıpranmış giysiler ise geri dönüşüm tesislerine gönderilmektedir. Bu ürünler dolgu ya da yalıtım malzemesi olarak kullanılacak hale getirilmektedir. Bu şekilde H&M firması hem üretim için hammadde elde etmekte hem de geri dönüşüme destek vermiş olmaktadır (Balım, 2017). Diğer önemli bir firma olan Nike üretmiş olduğu formaların üretiminde %100 geri dönüştürülmüş PET şişeler kullanmaktadır. Levi's üretmiş olduğu jean pantolonların %29 oranında tüketici sonrası oluşan atıklardan geri dönüştürülmüş PET şişe içermektedir (Erdil, 2017, Ecoana,2016: <http://www.ecoana.com/>). Adidas markası ise bugüne kadarki en sürdürülebilir ayakkabı olarak FluidTrainer'ı tanıtmış atık miktarı azaltılacak şekilde tasarlanmış olan bu ayakkabının üst kısmında %50 oranında geri dönüştürülmüş materyal diğer kısımlarında ise %10 veya %20 oranında geri dönüştürülmüş malzeme kullanmıştır (Öç, 2013:255). İngiliz moda markası olan Marks&Spencer, geri dönüştürülmüş malzemelerden yapılmış özel bir takım elbise üretmiştir (Blanchard, 2012). Restore Jeans bir jean üretmek için gereken su miktarını dikkate alarak, kullanılmış denim ürünleri tekrar kullanılabilir ürünlere dönüştürerek yeniden giysi haline getirilerek kullanıma hazır hale getirilmiştir (<https://restorejeans.com/13.01.2020>)

Bu çalışmada sürdürülebilirlik kavramı ele alınmış, bu kavramdan yola çıkarak kullanılmış denim ürünlerin farklı kumaş ve malzemelerle bir araya getirilerek yeni ve modern tarzda tasarımlara dönüştürülmesi sağlanmıştır. Bu ve benzeri türdeki çalışmalar için bizlerin ikinci el kıyafetlere yönelmesi, daha az alışveriş yapması, ve kendimize “acaba kaç kere giyeceğim?” gibi sorular sormamıza neden olmaktadır. Bu soruların neticesinde yaptığımız tasarımların sürdürülebilirlik çalışmaları açısından çevreye ve ekonomiye katkısı olup doğal kaynaklarımıza korumamıza örnek bir çalışmadır.

Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi

Bu çalışma kapsamında, Gaziantep Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü'nde atıl duruma düşmüş veya kullanılmayan denim kumaşlar temin edilerek bunlarla birlikte saten ve deri kumaşlar, şeffaf pvc, doğadan toplanıp kurutulmuş bitkiler toplanılarak, doğadan ve elimizdeki farklı türdeki malzemeler kullanarak oldukça modern tarzda yeni giysiler tasarlanarak küçük bir koleksiyon hazırlanmıştır.

Geri dönüşüm kapsamında bulunan denim ürünlerin herhangi bir sebepten kaynaklanan deforme olma, sökülme, eskime gibi nedenlerden dolayı tekrar kullanılarak yeni ve modern tarzda yeni tasarımlara dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Böylece çevre dostu, ekonomik, farklı tarzda çarpıcı kıyafetler tasarlanmıştır. Tasarımcılar için yeni ilham kaynakları, farklı fikir ve akımlar yaratma imkânı ortaya konmuştur. Doğadan esinlenerek, deforme olmuş artık kullanılması zor hale gelmiş veya güncelliğini yitirmiş giysilerin tekrar tasarlanarak giyilebilir hale getirilmesi mümkün kılınmıştır. Bu çalışma kapsamında 8 farklı yeni ürün tasarımı yapılmış ve sürdürülebilir denim koleksiyonu hazırlanmıştır.

Resim 1.Denim Ceket Tasarımı

Elimizde bulunan denim kumaştan bir kot ceket dikilmiş, dikimi gerçekleştirilen ceketin yıpranan yerlerinden hareket edilerek Resim 1 de görülen yeni ceketin tasarımı elde edilmiştir. Tasarımı yapılan denim ceketin üzerinde farklı ebatlarda daire şeklinde kesim yapılarak, onların yerine parlak deri ve saten kumaş dikilerek Resim 1 de görüldüğü üzere modern tarzda, farklı bir tasarım ortaya çıkarılmıştır. Günümüz modasına uygun, her zaman giyilebilecek, yeni bir ürüne dönüştürülerek estetik bir görünüm kazandırılmış,

sürdürülebilirlik çalışmaları içerisinde denim ceket tasarımı ortaya konulmuştur.

İkinci tasarımımızda Resim 1 de yapılan ceket tasarımından daha farklı bir yol izlenerek yeni bir denim ceketin tasarımı yapılmıştır. Bu tasarımda ceketin arkası geometrik bir şekilde kesilerek, naylon branda içerisine, doğadan toplanıp kurutulmuş çiçekler yerleştirilerek şeffaf görünümlü bir parça elde edilmiş ve elde edilen parça kesilen kısma dikilmiştir. Bu şekilde farklı ve modern tarzda Resim 2 de görülen Jean ceket tasarımı gerçekleştirilmiştir.

Resim 3 deki tasarımda denim kumaş kapitone gibi dikilerek farklı bir görünüm kazandırılmış ve bununla birlikte naylon branda arasına çevreden toplanıp kurutulmuş çiçek, saman ve bitkiler konularak farklı bir malzeme elde edilmiştir. Bu iki farklı şekilde elde edilen malzemeler bir araya getirilerek

Resim 3 de görülen elbise tasarımı yapılmıştır. Resim de görüldüğü üzere oldukça estetik bir tasarım ortaya konulmuştur.

Resim 4. Denim bluz ve etek tasarımı

Resim 4 de görüldüğü üzere 2 farklı parça etek ve bluz tasarımı yapılarak kombin şekline getirilmiştir. Bluz ve etek den oluşan bu tasarımda beyaz denim kumaş farklı dikiş stilleri (düz, overlok ve reçme) kullanılarak dikilmiş, doğada bulunan malzemelerden yararlanılarak, naylon branda arasına çiçek ve samanlar konularak, küçük naylon branda parçaları oluşturulmuştur. Beyaz denim kumaş üzerine farklı dikişler atılarak kapitone etkisi yaratılmış Resim 4 de görülen ikili takım tasarlanmıştır.

Resim 5.Denim bluz ve pantolon tasarımı

Resim 5 de görülen beyaz denimden büstiyer tasarlanmıştır. Büstiyer üzerine şeffaf branda ve denim kumaş kullanılarak kolsuz yelek tasarımı uygulanmıştır. Denim kumaştan eski bir blucin pantolon üzerinde değişiklikler yapılarak oldukça modern bir kombin tasarımı yapılmıştır. Resim de görüldüğü üzere oldukça şık, modern bir bluz ve pantolon tasarımı ortaya çıkmıştır.

Resim 6.Denim elbise tasarımı

Beyaz denim kumaş kapitone formatında dikilerek farklı bir görünüm kazandırılmış, naylon branda üzerine doğadan toplanan papatya çiçekleri serpiştirilerek çiçekli bir kumaş görünümü verilen malzeme ile kumaş birleştirilerek Resim 6 da görülen beyaz denim tasarımlı elbise ortaya çıkmıştır.

Resim 7.Elbise tasarımı

Kumaş parçaları değerlendirilerek naylon branda, parlak saten kumaş ve denim kumaş bir araya getirilerek Resim 7 deki gibi bir elbise tasarımı yapılmıştır. Böylece farklı malzemeler ve kumaşlar bir araya getirilerek

değerlendirilmiştir. Resim 7 deki gibi oldukça modern tarzda bir elbise tasarımı ortaya çıkmıştır.

Denim kumaş üzerine farklı geometrik şekiller verilerek kapitone tarzında dikim işlemi uygulanmıştır. Resim 8 de görülen son derece modern tarzda sert görünümlü bir bluz tasarımı yapılmıştır.

Sonuç

Moda ve tekstil sektöründe de tüm sektörlerde olduğu gibi hızlı bir tüketim ve üretim sorunu vardır. Bunun önüne geçebilmek için moda tasarımcıları çevresel bilinç ve sosyal sorumluluk bilincinde tüketimi yavaşlatan, yenilikçi ürünler tasarlamaya yönelmelidir. Bunun sonucunda sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Moda ve tekstil sektöründe de kaynakların aşırı tüketildiği, doğal dengenin bozulduğu şu dönemde her alanda geri dönüşüm projeleri çok önem kazanmıştır. Tekstil sektöründe de modanın hızla değişmesi ve çok çabuk tüketilmesi gibi sebeplerden dolayı bu sektörde de geri dönüşüme ihtiyaç vardır. Atık konumunda ki ikinci el giysilerin tekrar kazanılması oldukça önemli bir hal almıştır.

Bu çalışmada tekstilde ve moda açısından sürdürülebilirlik konusuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Sürdürülebilirlik deyince aklımıza birçok alan gelmekte fakat hazır giyim ve moda önemli bir yer tutmaktadır. Dünyamızın geleceğinin korunması çevre bilincinin kazandırılması açısından üretim ve tüketimin dengeli olması gerekmektedir. Moda açısından sürdürülebilir olmanın birincil yolu insanlara çevre bilincini kazandırmaktır. Özenle seçerek aldığımız ürünlerin sezon bitmeden modasının geçmesi ve eskimesi, zevklerin çabuk değişmesi kişisel kaynak israfına da yol açmaktadır. Bu ürünler için geri dönüşüm seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada atıl duruma düşmüş, vazgeçilmiş artık kullanılmayan malzemeler şeffaf pvc, deri, saten

kumaşlar ve doğadan toplanıp kurutulmuş bitkiler ve denim kumaşlar bir araya getirilerek yeniden, modern tarzda, giysiler hazırlanmıştır. Kullanılmayan, atık duruma düşen malzemelerden, yola çıkılarak yeni tasarımlar yapılmış ve döngüye tekrar katılmıştır.

Kaynakça

- <https://www.uplifers.com/moda-nedir-nasil-ortaya-cikmistir/#ixzz6AyxOsYqZ>(Erişim tarihi: 13.01.2020).
- Mangır A.F., (2016). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yavaş ve Hızlı Moda, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, Cilt:19, 41.yıl Özel Sayısı, s:143-154.
- Gürcüm B.H. ve Yüksel C., (2012). Moda Sektörünü “Yavaşlatan” Eğilim; Eko Moda ve Moda’da Sürdürülebilirlik, I. Uluslararası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu, 8-10 Ekim 2012, Antalya, Türkiye.
- Doyle, S.A., C.M. Moore, and L. Morgan. (2006). Supplier management in fast moving fashion retailing. *Journal of Fashion Marketing and Management* 10, no. 3: 81-272.
- Bhardwaj, V., & Fairhurst, A. (2010). Fast fashion: response to changes in the fashion industry. *The international review of retail, distribution and consumer research*, 20(1), 165-173.
- Yücel S. ve Tiber B. (2018). Hazır Giyim Endüstrisinde Sürdürülebilir Moda, *Tekstil ve Mühendis*, Syf,370, Vol.25,Cilt,112.
- Karaca Ş. (2018) Duygusal ve Bilişsel Güdülerin Sürdürülebilir Giysi Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisini İncelemeye Yönelik Bir Çalışma, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.* 2018; (40): 254-268.
- Balım, M. (2017). H&M Değiş-Tokuş Marketini Açtı. <http://blog.adgager.com/degis-tokus-marketi-hm/> (Erişim Tarihi: 30.04.2017).
- Erdil, M. (2017). Sıfır Atık Modası. <http://www.hurriyet.com.tr/sifir-atik-modasi-40375721> (Erişim Tarihi: 22.03.2017).
- Öç, B.,(2013). Sürdürülebilir Tasarım: Ürün Tasarımı ve Üretimi Temelinde Malzemelerin Geri Dönüştürülmesi Bilinci. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 155s, İstanbul.
- Ecoana,(2016). Daha İyi Bir Pamuk, Geri Dönüşmüş Bir Kot: Levi’s,<http://www.ecoana.com/daha-iyi-bir-pamuk-geri-donusmus-bir-kot-levis/>, (Erişim Tarihi: 8.10.2016).
- Blanchard, (2012). T. Marks & Spencer launch the world’s most sustainable suit. *Telegraph*, (19 June 2012).
- <http://fashion.telegraph.co.uk/columns/tamsin-blanchard/TMG9340870/Marks-and-Spencer-launch-the-worlds-most-sustainable-suit.htm>, (Erişim tarihi: 30.05.2018).
- <https://restorejeans.com/pages/neden-restore>, (Erişim tarihi: 13.01.2020).

**SİRTO VE LONGALARIN KABAK KEMANE EĞİTİMİNDE
KULLANILABİLİRLİĞİ**

**UTILITY OF SİRTO AND LONGA FORMS IN KABAK KEMANE
EDUCATION**

*Sefa Can MERDİVAN**

*Mehmet AKPINAR***

Özet

Bu araştırmanın temel amacı; Geleneksel Türk Müziği beste formlarından olan Sırto ve Longaların Türk Halk Müziği yaylı çalgılarından olan Kabak Kemane ile seslendirilmesi ve böylece Kabak Kemane'nin icra açısından teknik boyutlarını geliştirerek Kabak Kemane eğitimine bir nebze de olsa katkı sağlamaktır. Araştırma amacı ve yöntemi bakımından tarama modelini esas alan betimsel bir çalışmadır ve bu çalışmada kullanılan eserler kaynak tarama yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırmanın örneklemini Acemaşiran, Nikriz ve Sultan-i Yegâh makamlarından oluşan 2 sırto ve 2 longa olmak üzere toplam 4 eser oluşturmaktadır. Bu eserler üzerinde sağ el yay teknikleri (legato, detache, staccato) ve sol el çalma ve süsleme teknikleri (trill, çapma ve glissando) ile parmak numaraları ve bazı icra dinamikleri açısından çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar alanında uzman olan bazı Kabak Kemane icracılarına gönderilmiş ve onlardan alınan görüşler doğrultusunda seçilen eserler üzerinde gerekli düzeltmeler yapılarak Kabak Kemane için bir Sırto ve Longalar dağarı oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sırto, Longa, Kabak Kemane, Eğitim.*

Abstract

The main objective of this research is playing Sırto and Longa which are descant forms in Traditional Turkish Music with Kabak Kemane that is Turkish Folk Song instrument and in thus developing technical dimensions of Kabak Kemane in terms of performance and contributing to the Kabak Kemane education. This reserach is a desvriptive research relying on survey model in terms of aim and method and descants used in this study was acquired by literature review method. 2 Sırto and 2 Longa which is compused with Acemaşiran, Nikriz and Sultan-i Yegâh maqams are

* Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müzik Eğitim ABD Yüksek Lisans Öğrencisi. Ankara / TÜRKİYE sefacanmerdivan@gmail.com

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitim ABD. Ankara / TÜRKİYE makpinar@gazi.edu.tr Orcid: 0000-0003-3545-7169

constituted generated the sample of this research. On this descants, arch techniques, left hand playing and adornment techniques are analyzed, actions were played in terms of finger numbers and some performance dynamics. This studies were sent to specialists who are Kabak Kemane performer and in the direction of specialist views required rectifications were done and thus, the Sirtos and Longas reprtory was formed for Kabak Kemane.

Key Words: *Sirto Form, Longa Form, Kabak Kemane, Education.*

1. Giriş

Eğitim, insanoğlunun var oluşundan beri bir şekilde yaşamında yer almış, şartlar ve ortama göre formal veya informal yollarla bireylerin yaşamını derinden etkilemiştir. Nitekim insanoğlunun yaşamında bu denli yeri olan eğitim, nice araştırmalara da konu olmuştur.

“Belli amaçlara göre insanların davranışlarının planlı olarak değiştirilmesi ve geliştirilmesini, yasa ve ilkelerini bulmaya ve bu amaçla teknikler geliştirmeye çalışan bir bilim” (Erden ve Akman, 1996, s.14) olarak tanımlanan eğitim, gerçekleştiği alanlara göre sosyal bilimler, fen bilimleri, sağlık bilimleri ve güzel sanatlar eğitimi gibi alanlara ayrılmaktadır. Bu alanlardan güzel sanatlar eğitimi içerisinde en önemli eğitim alanlarından birisi hiç şüphesiz ki müzik eğitimidir. İnsanın içindeki duygu ve düşüncelerini yansıtabilmesi için seslerin belirli bir düzenle birlikte kullanıldığı bir bilim ve sanat dalı olan müzik; duygu, düşünce, tasarım ve izlenimleri, belirli bir amaç ve yöntemle, belirli bir güzellik anlayışına göre birleştirilmiş seslerle işleyip anlatan estetik bir bütündür (Uçan, 2005, s.10). Eğitim ve müziğin bu tanımları ile eğitimin öneminin her alanda yadsınamaz bir realiteye ulaşmış olduğu dikkate alındığında müzik eğitimi de görmezden gelmek şüphesiz ki olanaksız olacaktır.

Müzik eğitimi, temelde, bir müzikal davranış kazandırma, bir müziksel davranış değiştirme veya bir müziksel davranış değişikliği oluşturma, bir müziksel davranış geliştirme sürecidir. Bu süreçte daha çok, eğitim gören bireyin kendi müziksel yaşantısı temel alınır, bu temelden yola çıkılarak belirli amaçlar doğrultusunda planlı, düzenli ve yöntemli bir yol izlenir ve bu yolla belirli hedeflere erişilir (Uçan, 1997, s. 10).

Müzik sanatının eğitimle aynı düzlemde buluşmasıyla hem bir eğitim aracı hem de eğitim alanı olarak yer alan müzik eğitim, bir sanat dalı olarak üstlendiği bireysel, toplumsal, kültürel ve ekonomik iş görülerin sağlanmasında önemli bir rol oynar. Belirtilen bu özellikleri nedeniyle tarih boyunca müzik eğitimi, devlet politikalarında kendine yer bulmuş ve açılan müzik eğitimi okullarıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. (Aydoğan ve Özgür, 2012, s. 2).

Müzik ve müzik eğitimi kavramları da eğitim kavramı gibi kendi içinde belli başlı dallara ayrılmaktadır. Bu dallardan biriside şüphesiz ki Türk Halk Müziği eğitimidir. Türk Halk Müziği, halkın ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan, halk içinde her zaman var olan halk sanatçıları tarafından yakılmış, bestelenmiş, değişimler ve yoğrulmalarla dilden dile, telden tele, kulaktan kulağa yayılarak geçmişten günümüze ulaşmış geleneksel müziktir (Büyükyıldız, 2009, s.89). “Sarısözen’e göre; halkın, sahibini bilmeden çalıp söylediği ezgilere halk musikisi denir” (Emnalar, 1998, s.25). “Bir sanat endişesi olmadan, halkın duygu ve düşüncelerini, sevinç ve acılarını, yiğitlik, göç, sevgi, sıra özlemi ve daha güncel yaşamın toplumsal olaylarını, sade fakat içten gelen ezgilerle anlatabilen ve halkın ortak yaratma gücünün ürünü olan müzik, halk müziğidir” (Arseven, 1977, s.83). Şüphesiz ki Türk Halk Müziği eğitimi için ise en önemli eğitim dallarından biri çalgı eğitimidir.

Çalgı eğitimi, “çalgı öğretimi yoluyla bireyler ve onların oluşturdıkları toplulukların, devinîşsel, bilişsel ve duyuşsal davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişiklikler oluşturma yada onlara bu nitelikte yeni davranışlar kazandırma sürecidir.” (Uçan, 1980, Akt. Demirbatır, 1998, s.6).

Çalgı öğretimi ise, “Çalgı çalmanın gerçekleşmesi ve çalgıyı seslendirmek için bireyin davranışlarında teknik ve estetik nitelikli yeni davranışlar geliştirmek amacıyla uygulanan süreçlerin tümüdür. Çalgı öğretim sürecinde bilgi, beceri kazanılır ve davranış geliştirilir, böylece estetik anlayış gelişir ve müziksel kişilik oluşumu sağlanır” (Akkuş, 1996, Akt. Demirbatır, 1998, s. 6).

Ülkemizde toplumumuzun büyük çoğunluğu tarafından bilinen pek çok Türk Halk Müziği çalgısı vardır ve bu çalgılardan bazıları çeşitli tarzlardaki müziklerde kullanılmaktadır. Örneğin birçoğumuz tarafından saz olarak ta bilinen bağlama çalgısının Türk Halk Müziği’nde kullanılmasının haricinde farklı müzik tarzlarında da kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde kabak kemane de artık sadece Teke yöresi çalgısı olmaktan çıkmış ve ülkemizin tüm bölgelerinde, yörelerinde kullanılan bir çalgı haline gelmiştir. Bu sebeple kabak kemane günümüzde eğitimi ve eğitiminde ki gelişmelere önem verilmesi gereken bir çalgı olmuştur.

Çeşitli coğrafyalarda farklı isimlerde adı geçen kabak kemane; Azerbaycan, İran ve Orta Asya ülkelerinin bir bölümünde olduğu gibi, Türkiye’de de icra edilen ve eğitimi gerçekleştirilen bir halk çalgısıdır. THM çalgılarının tarihini inceleyen birçok araştırmacı ve bu araştırmacıların

yayınladıkları birçok yayın, kitap, makale, dergi vb. olmasına rağmen kabak kemane çalgısının tarihi ve tarihsel gelişimi ile ilgili yapılmış çok az sayıda araştırma vardır. Kabak kemane gibi Türk milletine mal olmuş yıllar içerisinde ve çeşitli coğrafyalarda şekillenerek bu güne kadar uzanan bir çalgının eğitimi konusunda yapılan bilimsel nitelikli araştırmalar çok yeni ve az sayıdadır. Bu çalgının gerek eğitimi gerek tarihi, formu, yapısal ve teknik özellikleriyle ilgili nitelikli çalışmaların yapılması, çalım teknikleri ve icracıları hakkında bilgilere ulaşıp literatüre kazandırılması, kabak kemanenin eğitiminin geliştirilmesi ve uluslararası müzik literatüründe tanıtılıp ülkemiz müzik kültürüne katkı sağlaması açısından gerekli ve önem arz eden bir konudur. Türk Halk Müziğinde yer alan çalgı eğitiminin ve buna bağlı olarak kabak kemane eğitimin çoğunlukla usta çırak ilişkisi yöntemiyle gerçekleştirilmesi kabak kemane eğitimindeki yazılı kaynakların eksikliğini ve bu konudaki çalışmaların kısıtlı olmasını da beraberinde getirmektedir. Ayrıca kabak kemane eğitiminde kullanılabilecek olan ve bütünüyle çalgılar için tasarlanmış sirto ve longalar adına yapılmış herhangi bir çalışma veya araştırmaya henüz rastlanmamıştır. Buradan hareketle gerçekleştirilen bu araştırmada Geleneksel Türk Müziği beste formlarından Sirto ve Longaların Türk Halk Müziği yaylı çalgılarından olan Kabak Kemane ile seslendirilmesi ve böylece Kabak Kemane'nin icra açısından teknik boyutlarını geliştirerek Kabak Kemane eğitime katkı sağlamak ve Kabak Kemane eğitiminin yerel boyutlardan ulusal ve evrensel boyutlara çekilebilmesi amaçlanmıştır.

Kabak Kemane yaylı bir çalgıdır. Çeşitli Türk topluluklarının bilinen en eski çalgılarından biridir. Yurdumuzda Kabak, Kabak Kemane, Rebap, Hegit, ve İkliğ gibi adlar verilen bu çalgı bugün batı Anadolu'da çok yaygın olarak çalınmaktadır. Orta Asya Türkmenlerinin Gijek, Gıccak, Gıcak dediği ve Azerbaycan Halk Musikisinde Kâmança adıyla kullanılan çalgı da aynı köktendir (Özbek, Bayraktar, Sun, Tuğcular ve Önder, 1989, s.24). Kabak kemane; Türkiye'de Geleneksel Türk Halk Müziği'nin icrasında kullanılan yaylı bir çalgıdır. İletişim araçlarının gelişmediği eski dönemlerde, daha çok "Teke Yöresi" olarak bilinen Burdur, Isparta, Antalya ve Muğla bölgelerinin yerel müziğinde kullanılan kabak kemane, günümüzde ise Türkiye'de hemen hemen her bölgede bilinen ve her yörenin türkülerinin icrasında kullanılan bir çalgı haline gelmiştir." (Çelik, 2009, s.89).

Adından da anlaşıldığı gibi Kabak Kemane çalgısı, gövdesinde su kabağı denilen bir bitkinin kullanılması ve su kabağının üstüne genellikle büyük baş hayvanlardan alınan yürek zarının gerdirilmesi ve yapıştırılmasıyla oluşturulan bir çalgıdır.

Şekil 1. Kabak kemane ve kabak kemane yayı

Kabak Kemanenin sap, köprü kısmı ve yay hakkındaki bazı bilgiler şu şekildedir;

“Kabak kemanenin sap kısmında gürgen, çam, dut veya elma ağacı kullanılır. Genel olarak, sap kısmında gürgen ağacı tercih edilir. Hazırlanan sap kısmının üzerine, parmakların basılarak ses elde edileceği klavye bölümünde vengi, gül veya meşe ağacından bir kaplama sap kısmının üzerine monte edilir. Genel olarak bu kısım için, vengi ağacı tercih edilmektedir. Gürgen ağacı yumuşak bir ağaç olduğundan ve klavyeye parmakların daha az zarar vermesi için, sap kısmının ön yüzüne vengi ağacı monte edilmektedir. Günümüzde kabak kemanenin klavye kısmında abanoz ağacı olarak bilinen ve oldukça sert bir ağaç da kullanılmaktadır” (Çelik,2009, s.95).

“Çalgının tellerinin üzerinden geçtiği köprü denilen kısımda ise “kelebek ağacı” kullanılmaktadır. Kabak kemane yapımında kullanılan diğer bir malzeme ise, tellerin takılacağı demir burgulardır. Geçmişte tahta burgular kullanılırken, günümüzde gitar yapımında da kullanılan demir burgular kullanılmaktadır. Bunun nedeni ise, çalgıdaki akort probleminin önüne geçme düşüncesidir. Çalgının yay kısmında ise, genel olarak akçaağaç kullanılır. Yayın kılları ise, at kılıdır, fakat günümüzde “ince misina” olarak da bilinen ve çalgının yay kısmına takılmak için üretilen misina çeşitleri de kullanılmaktadır. Günümüzde, kabak kemane ustalarının yapmış oldukları yayların yanında, yarım keman yayı (1/2) da kullanılmaktadır” (Çelik,2009, s.95).

1.1. Sirto ve Longalar

Küçük usullerle bestelenmiş saz eseri formları grubunda yer alan Sirto ve Longa formları hakkındaki açıklamalar başlıklar halinde aşağıda verilmiştir.

1.1.1. Sirto

Türk müziğinde longalar gibi küçük usullerde (sofyan/nim sofyan) yazılmış, bir nevi oyun havası türünde saz eserleridir. Yunan kökenli çalgısal bir oyun türüdür. 19. yüzyıldan bu yana Türkler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Buna benzer olarak, zemin-meyan-zemin bilincinin bulunması da bir koşul değildir. En önemli olgu, 2/4 ya da 4/4'lük ölçü içinde yukarıda belirttiğimiz düzümün eserin içinde bulunması, seslendirme sırasında da icracının bu düzümü kullanarak seslendirme yapmasıdır. Tüm bunların dışında sirtolar, mutlak surette moderato (orta hız) bir hızda seslendirilirler (Akdoğan, 1996, s.311,312, Akt. Atay,2015, s.25).

1.1.2. Longa

Türk sanat müziğine Romen müziğinden geldiği ileri sürülen longa, oyun havaları arasında sayıldığı halde, sirtolar gibi müziğimizde raks unsuru olarak kullanılmamıştır. Fasil programlarının sonunda ya da saz eserleri icrasında, oyun havaları arasında hareketli besteler olarak icra edilen longa formu, kaynağı ne olursa olsun müzik sanatımız içinde erimiş, parlak ve oynak bir saz eseri olarak şekillenmiş ve üslup kazanmıştır. Saz eserleri repertuarımızda güzel örnekleri mevcut olan longalar genellikle, teslimleri ile birlikte dört hanelidir ve sirtolar gibi çalınır. Nim sofyan usulü ile bestelenen longalar, 20. yüzyılın başından beri bestekârlarımızca ihmal edilmiş bir beste türüdür (Özalp,1986, s.38 Akt. Atay, 2015, s.25).

1.2. Sağ ve Sol El Teknikleri

Sağ ve sol el teknikleri sadece yaylı çalgılarda değil, hemen hemen bütün çalgılar için üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü bu teknikler bir çalgının doğru, sağlıklı ve etkili bir şekilde icra edilebilmesi ve icrada gelişimin ve hâkimiyetin sağlanabilmesi gibi pek çok açıdan önemli bir etkidir. Ayrıca bu sağ ve sol el teknikleri, çalgıların yapısı ve çalınış biçimlerine göre isimlendirilirler. Yaylı çalgılarda genellikle Legato, Detache, Staccato, Martele, Marcato, Pzzicato, Sautille, Collo, Ricochet gibi sağ el (yay teknikleri) ve Glissando, Trill, Çarpma, Mordan, Grupetto ve Flageolet gibi sol el çalma ve süsleme teknikleri kullanılır.

1.2.1. Sağ El (Yay) Teknikleri

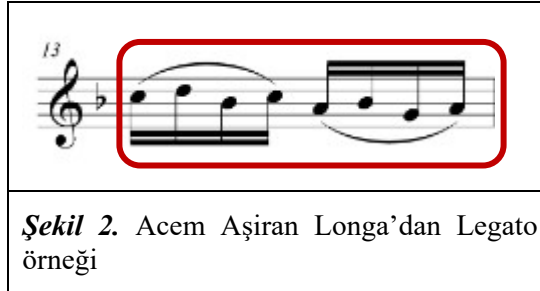
Araştırmanın örneklemini oluşturan Acemaşiran ve Sultan-i Yegâh makamlarındaki iki longa üzerinde legato, detache ve staccato gibi sağ el yay teknikleri uygulanmıştır. Bu yay teknikleri ile ilgili açıklamalar ile eserler üzerinde gösterimleri şu şekildedir.

1.2.1.1. Legato

Legato kelimesi İtalyanca kökenli bir sözcüktür. Bağlı yada birbirine bağlı anlamında, notaların kesintisiz olarak birbirini izlemesi gerektiğini ifade etmektedir. Yaylı çalgılardaki anlamı ise bir çok notanın tek yay çekişi ile çalınmasıdır. Başka bir ifadeyle bir veya birkaç sesin bir yayda kesintisiz olarak çalınmasına ve değiştirildiği belli olmayan yay kullanım şekline legato denir. (Fayez, 2001, s. 80).

Büyükkaksoy’a göre ise (1997, s.40) Bir veya birkaç sesin bir yayda kesintisiz olarak çalınmasına ve değiştirildiği belli olmayan yay kullanım şekline legato denmektedir. Ses kalitesinde hiçbir farklılık – aksine bir işaret yoksa – olmayışı, seslerin değerlerine göre yaya paylaşımları önemli çalınma özellikleridir. Legato çalmada iki temel sorunla karşılaşmaktadır. Biri sol elde parmakların değişimiyle, diğeri de tellerin değişimiyle ilgilidir. Parmak sorununda bilmemiz gereken yayla sol elin yaptıklarının karıştırılmamasıdır. Her şeyden önce, sol el parmak numaralarındaki hareketi, sağ el de buna bağlı olarak kendi hareketini yapabilir olmalıdır.

Araştırma örneklemine dâhil edilen longa ve sirtoların icralarında kullanılan Legato tekniği, eser notaları üzerinde aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

1.2.1.2. Detache

Detache kelimesi Fransızca kökenli bir sözcüktür ve sözlüklerde bölünmüş, kıyılmış, küçük parçalara ayrılmış ve birbirine bağlı olmayan şeklinde ifade edilmiştir. Detache en önemli temel yay tekniklerinden biridir. Legatonun tersine ayrı ayrı yazılmış sesleri, yay değiştirme yoluyla birbirinden ayırarak çalma şeklidir. (Fayez, 2001, s. 84)

Büyükkaksoy’ göre ise (1997, s. 42) Detache yay tekniğinde her ses için ayrı yay kullanılır. Sürüş akıcı ve pürüzsüz olur, basınç değişmez. Sesler arasında duraksama olmaz, dolayısıyla her yay sürüşü bir sonraki ses devreye girinceye kadar devam eder. Böyle bir yay sürüşüyle yapılan çalış

basit detaşe olarak nitelendirilir. Basit detaşe yayın herhangi bir bölümünde, herhangi bir genişlikte çalınabilir.

Araştırma örneklemine dâhil edilen longa ve sirtoların icralarında kullanılan Detache tekniği, eser notaları üzerinde aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

1.2.1.3. Staccato

Bu yay tekniği kısa, birbirinden net olarak ayrılmış tek yayda yapılan, yay kıllarının sürekli tellerle temas halinde olduğu sürüşlerdir. Genelde iterek yada çekerek aynı yönde yapılan küçük, ardışık, martelet sürüşleriyle alıştırılmaları yapılır. Her sürüşten sonra yay hazırlanır ve her seste aksan duyulduktan sonra basınç bırakılır. (Büyükkaksoy, 1997, s. 49)

Fayez' e göre (2001, s. 90) bu teknik, birbirinden kısa – kesin olarak ayrılan tek yay sürüşüyle yapılır ve yay teller üzerinden hiç kaldırılmaz. Staccatonun yapılmasında iki güçlkle karşılaşılır. Bunlardan ilki hareketin kendisi ve ikincisi de sol el parmaklarındaki eşgüdumdür. Sağ eli kontrol altına almak için tekbir sesle çalışılmalı ve daha sonra seslerin ve buna bağlı olarak hareketlerin sayısı artırılmalıdır.

Çuhadar'a göre ise (2009, s. 126) Staccato, birbirini izleyen iki ya da daha çok ısırtmalı hareketin aynı yay içinde durmaksızın ve baskının her notada devam ettirilerek çalınmasıdır. Aslında anlatımsız, duygusuz bir hareket olup, vitüözce bir gösteriş yapma hareketidir. Yayın kıllarının tellere düz olarak değdiği bir durumda sağ el ile tellere yapılan baskı ve gerilimle gerçekleştirilir.

Araştırma örneklemine dâhil edilen longa ve sirtoların icralarında kullanılan Staccato tekniği, eser notaları üzerinde aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 4. Sultan-i Yegâh Sirta Üzerinde Staccato Örneği

1.2.2. Sol El Çalma ve Süsleme Teknikleri

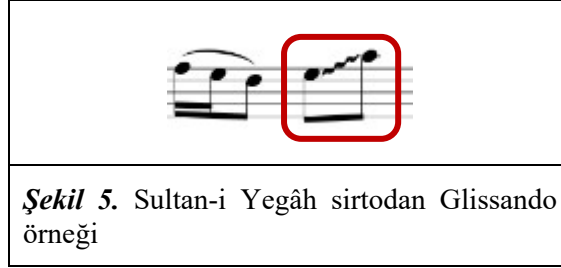
Araştırmanın örneklemini oluşturan Nikriz ve Sultan-i Yegâh makamlarındaki iki sirta üzerinde glissando, trill ve çarpma gibi sol el çalma ve süsleme teknikleri uygulanmıştır. Bu çalma ve süsleme teknikleri ile ilgili açıklamalar ile eserler üzerinde gösterimleri şu şekildedir.

1.2.2.1. Glissando

“Tüm yaylı çalgılarda ortak kullanım gören efektlerden biri de glissando tekniğidir. Aynı tel üzerindeki bir sestem diğerine geçişte parmağın kaldırılıp diğer sese basılmasının aksine tel boyunca diğer sese ulaşılincaya kadar parmağın kaydırılması ile elde edilir. Glissando ya da kısaltması olan gliss. terimlerinin nota üzerine yazılması bestecinin seçeneğine bağlı kalmak kaydı ile söz konusu seslerin arasına bir çizgi çekilmesi ile belirtilir. Tam olarak yapıldığında hareket sırasında arşe teli tınlatmaya devam eder ve glissando süresi ilk notanın süre değerinden alınır. Glissando hem inici hem de çıkıcı olabilir.” (Karcıoğlu, 2011, s.47).

Şimşek’ e göre ise (2013, s. 29) “Hedeflenen sese, parmağı kaldırmadan, ileri veya geri hareketlerle kaydırarak gelme tekniğidir. Aynı parmak kullanılarak inici veya çıkıcı olarak uygulanan bu teknik nota üzerinde yatık bir çizgi ile ifade edilir. Aynı tel üzerinde kullanımı mümkündür. Bu tekniğin icrası esnasında aradaki var olan sesler duyurulur ve kesintisiz bir duyum oluşur. Glissando tekniğinde sestem sese parmak kaydırma hareketi kısa olmalı ve arada ki mevcut sesler çok belirgin olmamakla beraber hafifçe duyurulmalıdır. Glissando tekniğinin uygulanması ile beraber parmak numaraları ve dolayısıyla pozisyon da değişikliğe uğramış olur. Bir pasaj içinde uygulanan, hızlı kas hareketi için kullanılan terimdir”

Araştırma örneğine dâhil edilen longa ve sirtoların icralarında kullanılan glissando tekniği, eser notaları üzerinde aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

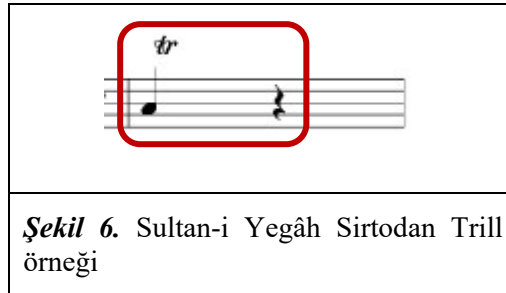

1.2.2.2. Trill

Tril tirillareden gelir. Trillare titreme, ürperme, çarpınma demektir. Türkçemizdeki tirilleme ve tirilletme, tirildeme ve tirildetme, tiril tiril titreme / titretme veya tir tir titreme bu anlamı taşır. Tril ana sesle bir üst sesin belirli bir hızda, eşit sürelerle ve sıklıkla yinelenerek kesintisiz süren çok sayıdaki çarpmalardan oluşan bir süslemedir. Triller, tirillenen ana sestten başlayan ve tirilleyen yardımcı sestten başlayan olmak üzere iki türdür.(Uçan,2005, s. 104)

Tril yaparken bir ana ses ve ona bağlı birde yarım ya da tam perde uzaklıkta süslediği ses vardır. Diğer parmağın bu sese bir çok kez belli hız ve eşit sürelerde düşürülmesiyle olur. Hareket bilinçli ve sayılabilir olmalıdır. Her parmakla tril yapılabilir. Vuran parmak çok kalkmaz, tele çok sert vurmaz. Buna uyulmazsa elde sıkılığın oluşması ve performansın - parmağın vuruş hızının yavaşlaması, eşitliğin bozulması – düşmesi kaçınılmaz olur.(Büyükaksoy, 1997, s. 16).

Araştırma örneğine dâhil edilen longa ve sirtoların icralarında kullanılan trill tekniği, eser notaları üzerinde aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

1.2.2.3. Çarpma

Esas notaların arasına sıkıştırılmış, nota yazımında çok daha küçük olarak gösterilen bir notanın çok az bir zaman farkıyla birlikte çalınması yoluyla elde edilen süsleme biçimidir.(Fayez, 2001, s. 77)

Çarpmalar tek sesle yapılabildiği gibi, ikili, üçlü, ses kümeciklerinden de oluşur. Çalınması istenen seslerin parmakları kesin bir yay hareketiyle birlikte, tele belirgin biçimde düşürülerek elde edilir ve ana sese bağlanırlar.(Büyükkaksoy, 1997, s.14).

Yöresel kemane icrasında var olan bu süsleme notaları, nota üzerinde sekizlik değerde, gerçek sestten daha küçük ve nota kuyruğunda küçük yatay bir çizgi ile ifade edilir. Çarpma notası, değerini kendinden önce gelen ya da kendinden sonra gelen gerçek notadan alır. Çarpma notasının değerini kendinden önceki ya da sonra ki notadan alması, gerçek nota ile arasındaki bağ işareti ile belirlenir. Nota üzerinde belirtilmeyen ve çoğu zaman icra da kendini gösteren süslemeler olan çarpma örnekleri iki ayrı şekilde görülmektedir; değerini kendinden önceki notadan alan çarpma ve değerini kendinden sonraki notadan alan çarpma olarak adlandırılır (Şimşek,2013, s.28)

Araştırma örneklemine dâhil edilen longa ve sirtoların icralarında kullanılan çarpma tekniği, eser notaları üzerinde aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, modeli, evren ve örnekleme, çalışma grubu ve veri toplama araçları açıklanmış, verilerin çözümlenmesiyle ilgili bilgiler verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma amacı ve yöntemi bakımından tarama modelini esas alan betimsel bir araştırmadır.

“Tarama, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan araştırma modelidir.”(Karasar, 2018, s.109). Araştırmada bununla birlikte analiz yöntemi ile eserlerin teknik incelemesi yapılmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini; Geleneksel Türk Müziği beste formlarından olan sirto ve longalar; örneklemini ise bu beste formlarından Kabak Kemane icrasına uygun olduğu düşünülen eserlerden seçilen Acemaşiran, Sultan-i Yegâh ve Nikriz makamlarındaki 2 Longa ve 2 Sirto olmak üzere toplam 4 eser oluşturmaktadır

2.3. Verilerin Toplanması

Veriler ilgili kaynaklardan ve Türk Televizyon ve Radyo Kurumu Geleneksel Türk Müziği repertuarından toplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan Sirto ve Longaların Kabak Kemane ile seslendirilme yöntemleri araştırılırken öncelikle ilgili eserlerin Geleneksel Türk Müziği sazları ile seslendirilme biçimleri incelenmiş ve makamsal analizleri yapılmıştır. Bu eserler içerisinde Kabak Kemanenin akort düzenine, ses genişliğine ve teknik boyutlarına uygun olduğu düşünülen eserler örnek olarak belirlenmiştir. Daha sonra belirlenen bu eserler üzerinde sağ el(yay) teknikleri ve sol el çalma ve süsleme teknikleri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar, bu konuda uzman olan çeşitli sanatçı ve eğitimci kişilere gösterilmiş ve onlardan alınan görüşler doğrultusunda eserler üzerinde gerekli düzeltmeler yapılarak Sirto ve Longalar Kabak Kemane için uyarlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde araştırmanın örneklemini oluşturan Nikriz, Sultan-i Yegâh ve Acemaşiran makamlarından oluşan 2 longa ve 2 sirto olmak üzere toplam 4 eser yer almaktadır. Bu eserlerin seslendirmesinde Legato, Detache

ve Staccato gibi evrensel yay teknikleri kullanılmış ve eserlerde daha dinamik ve daha etkili bir tınısal yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu eserlerin icralarında Glissando, Trill, ve Çarpma gibi çalma ve süsleme teknikleri de kullanılarak, ezgilerin daha enerjik, daha etkileyici ve geleneksel icra biçimine uygun bir üslupta seslendirilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

ACEMAŞIRAN LONGA

NİM SOFYAN AYDIN ORAN

Şekil 8. Acemaşiran Longa

Sefa Can MERDİVAN Mehmet AKPINAR
Sirto ve Longaların Kabak Kemane Eğitiminde Kullanılabilirliği / Utility of Sirto And Longa
Forms in Kabak Kemane Education

2

Nota : Sefa Can Merdivan

Şekil 8. Acemaşiran Longa - devamı

M. Reşat Aysu'nun bu eserinden bu çalışma için
gerekli görülen kısımları notaya alınmıştır.
Eserin tamamına ilgili kaynaklardan ulaşabilirsiniz.

SULTANİYEĞAH LONGA
(Neş'eli Demler)

Sofyan

M. Reşat AYSU

Şekil 9. Sultan-i Yegâh Longa

NİKRİZ SİRTO

NİM SOFYAN

Cemil Bey (Tanburi)
(09.05.1871 - 04.08.1916)

Nota : Sefa Can Merdivan

Şekil 10. Nikriz Sirto

SULTANİ-YEGAH SİRTO

Nim Sofyan Müzik : Refik Fersan

Şekil 11. Sultan-i Yegâh Sirto

Nota : Sefa Can Merdivan

Şekil 12. Sultan-i Yegâh Sirto-devamı

4. Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde bulgular ve bulguların yorumlanmasına dayalı olarak ulaşılabilen sonuçlara ve bu sonuçlar doğrultusunda geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

4.1. Sonuçlar

1. Geleneksel Türk Müziği beste formlarından olan Sirto ve Longalar bir Türk Halk Müziği çalgısı olan Kabak Kemane ile de yapısı ve ezgisel özellikleri bozulmadan seslendirilebilir.

2. Sirto ve Longalar, Kabak Kemane eğitiminde kullanılan Legato, Detache, Staccato gibi bazı yay tekniklerinin uygulanmasına imkân verecek yapıdadır.

3. Sirto ve Longalar, Kabak Kemane icrasında sıklıkla yer alan Glissando, Trill, ve Çarpma gibi sol el çalma ve süsleme tekniklerinin uygulanmasına imkân verecek ezgisel yapıdadır.

4. Sirto ve Longalar ezgisel yapıları itibariyle hareketli bir ritmik yapıya sahip oldukları için Kabak Kemane icracısında daha iyi bir klavye hâkimiyeti oluşturup acelitenin geliştirilmesine katkı sağlayacak yapıdadır.

5. Ülkemizde Kabak Kemane eğitimi çoğunlukla usta çırak ilişkisi yöntemi ile yürütülmektedir. Yeni bir yaklaşım olarak Sirto ve Longaların Kabak Kemane eğitiminde kullanılmasıyla bu enstrümanın eğitimi farklı bir boyut kazanacak ve böylece Kabak Kemane eğitimi usta çırak ilişkisi haricinde akademik bir yapıya da ulaşabilecektir.

6. Araştırmada kullanılan Sirto ve Longalar pek çok değişik makam özelliklerine sahip olduğundan icracıda daha sağlıklı bir makam bilincini oluşturup Kabak Kemane eğitiminin daha etkili, daha verimli ve dinamik olması sağlanabilecektir.

7. Sirto ve Longaların yapıları itibariyle seslendirilmesi üst düzey bir performans gerektireceğinden bu durum çalıcıda olumlu yönde bir acelite geliştirip özgüven sağlayabilecektir.

4.2. Öneriler

1. Araştırmada kullanılan yay tekniklerinin haricinde Sirto ve Longaların seslendirilmesinde diğer yay tekniklerinin kullanımıyla ilgili çalışmalar da yapılabilir.

2. Geleneksel Türk Müziği beste formlarından olan Sirto ve Longalara Kabak Kemane eğitiminde enstrüman hakimiyeti ve acelite gibi hususlar bakımından daha fazla yer verilebilir.

3. Kabak Kemane eğitiminde Sirto ve Longalar haricinde diğer beste formlarına da (Saz semaisi, peşrev, oyun havası vb.) yer verilebilir.

4. Kabak Kemane eğitiminde Kabak Kemane'nin yaylı ve perdesiz bir enstrüman olma özelliğinden dolayı daha farklı makamsal yapıda ve özellikte olan(Hüzzam, Segah, Saba vb.) beste formlarına da yer verilebilir.

5. Araştırmada kullanılan sağ el (yay) ve çalma teknikleri Türk Halk Müziği ezgilerinin icrasında da kullanılabilir.

6. Sirto ve Longaların icrasında karşılaşılan zorlukların aşılmasına yönelik olarak alıştırma ve etütler yazılabilir.

7. Sirto ve Longalar Türk Halk Müziği icrasında kullanılan diğer çalgıların (bağlama ve nefesli çalgılar vb.) eğitiminde de kullanılabilir.

Kaynakça

- Akdoğu, O. (1996). *Türk Müziğinde Türler ve Biçimler*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Arseven, V. (1977). *Türk halk müziğinin ezgisel yapısı üzerine*, Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi.
- Aydoğan, S. Özgür, Ü. (2012). *Müziksel işitme okuma eğitimi ve kuramı*. Ankara: Gazi.
- Büyükkaksoy, F. (1997) *Keman Öğretiminde ilkeler ve yöntemler, s.14,40,49, (1. Baskı)*. Armoni Ltd. Şti: Ankara.
- Büyükyıldız, H. Zeki, (2009), *Türk Halk Müziği-Ulusal Türk Müziği*, Papatya Yayıncılık Eğitim, İstanbul.
- Çelik, Ö. (2009). *Türk Dünyası'nda üç yaylı çalgı: kılkobız, kamança ve kabak kemane üzerinde bir inceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Türk Halk Bilimi Bilim Dalı, İzmir.
- Çuhadar, C.H. (2009). *Kemanda Çalma Teknikleri*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 18. Sayı 1, s.126.
- Dalkıran, E. (2006). *Keman eğitiminin başlangıç aşamasında “detache ve legato” yay tekniklerinin keman öğrencilerine aktarımı*. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26 (1), 125-142.
- Demirbatır, R.E., 1998, *Türkiye'deki Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Bölümlerinde Viyolonsel Eğitimi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, s.6, Ankara.
- Emnalar, A. (1998). *Tüm yönleri ile Türk halk müziği nazariyatı*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Erden, M. , Akman, Y. (1996). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Arkadaş.
- Fayez, S. (2001). *Kuramdan uygulamaya başlangıç keman eğitimi teknik – ilke – yöntemler, Yurt renkleri yayınevi, s.77, 80, 90, Ankara*.
- Karasar, N.(2008). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar- ilkeler- teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karcılıoğlu, İ. (2011). *18. yüzyıl standart orkestra çalgılarının 20.yüzyılda genişletilmiş çalgı teknikleriyle kullanımı*, Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kömürcü, S. (2009). *Pietro Rovelli'nin Keman İçin 12 Kaprisinin İncelenmesi ve Teknik Çalışma Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özalp, M.N. (2000). *Türk musikisi tarihi. (c. 1-2)*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Özbek, M., Bayraktar, E., Sun, M., Tuğcular, E. ve Önder, B. (1989). *Türk Halk Müziği Çalgı Bilgisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sefa Can MERDİVAN Mehmet AKPINAR
Sirto ve Longaların Kabak Kemane Eğitiminde Kullanılabilirliği / Utility of Sirto And Longa
Forms in Kabak Kemane Education

- Şimek, M. (2013) *Teke Yöresi Burdur İli Mahalli Kemane İcracılarının Yöresel Kemane Çalım Teknikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uçan, Ali - Günay, Edip. (1975). *Keman 1633 – 6. Mektupla Öğretim Merkezi*: Ankara
- Uçan, A. (1997). *Müzik eğitimi*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi.
- Uçan, A. (2005). *Müzik eğitimi*. Ankara: Önder.
- Uçan, A. (2005) *Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri İçin Keman Ders Kitabı, Lise 1*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları 1. Baskı, Ankara: Saray matbaacılık, s. 104

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN SUÇ EYLEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: İNTERNET HABERLERİNDE DİJİTAL SUÇ ÖRNEĞİ

EFFECT OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON CRIMINAL ACT: THE CASE OF DIGITAL CRIME ON INTERNET NEWS

*Suat KOLUKIRIK**
*Elif GÜN***

Özet

Zaman ve mekanın sınırlarını ortadan kaldıran bilişim teknolojileri sunduğu imkanlar ve sağladığı olanaklarla toplumsal ve bireysel yaşamın her alanında etkili olmaktadır. Dijital dönüşümün yol açtığı yeni pratikler, bireysel ve toplumsal yeni görünümeler ortaya çıkarmakta ve farklılaşmaktadır. Öyle ki gündelik pek çok eylemimiz gibi suç türleri de giderek dijitalleşmekte, kapsamı ve niteliği değişerek daha kolay gerçekleştirilebilir hale dönüşmektedir. Dijitalleşmeyle birlikte ön plana çıkan suçlar ise doğrudan bilişim sistemini, verilerini ve bütünlüğünü hedef alan eylemlerle önemli bir güvenlik sorunu olarak kendisini hissettirmektedir. Bu perspektiften hareketle çalışmada, bilişim teknolojileriyle birlikte kapsamı ve niteliği değişen suç türleri irdelenerek artan teknolojik imkanların suç eylemleri üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. İnternet haberleri bağlamında dolandırıcılık yöntemleri örneklem alanı olarak belirlenmiş, 2008 ve 2019 yıllarında dolandırıcılıkla ilgili en fazla içeriğe sahip olduğu belirlenen ve içinde dolandırıcılık kelimesi geçen hurriyet.com.tr'de yer alan toplam 464 haber değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada içerik analizi tekniği kullanılmış, gerçekleşme biçimlerine bağlı olarak, dolandırıcılık eylemini işleme biçimleri ve araçları kategorize edilerek sınıflandırılmıştır. Araştırmanın sonuçları bağlamında teknolojik ilerlemelerin beraberinde geleneksel suç eylemlerini dönüştürdüğü ve dijitalleşmeyi araçsallaştırdığı bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilişim Teknolojileri, Dijitalleşme, Dijital/Siber Suç, Güvenlik, Dolandırıcılık

Abstract

Information technologies, which eliminate the boundaries of time and space, are effective in all areas of social and individual life with the opportunities and

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Antalya /TÜRKİYE suatkolukirik@gmail.com Orcid: 0000-0003-0399-666X

** Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Bölümü Antalya / TÜRKİYE elifgun@akdeniz.edu.tr Orcid: 0000-0002-5916-7871

possibilities they provide. Recent practices created by digital transformation reveal new personal and social profiles and differentiate. So much so that, like many of our daily actions, crime types are gradually becoming digital, changing their scope and nature, and becoming more easily realizable. Crimes that come to the fore with digitalization make themselves felt as an important security problem with actions that directly target the information systems, their data, and integrity. From this perspective, in this study, it is aimed to determine the effect of increasing technological opportunities on criminal acts by examining the types of crimes whose scope and nature changed with information technologies. In the context of internet news, fraudulence methods were determined as the sample, and a total of 464 news articles on hurriyet.com.tr, which included the word fraud and were determined to have the most content related to fraudulence between 2008 and 2019, were taken into consideration. Content analysis technique was used in the study, and the ways and means of processing fraudulent activity were categorized and classified depending on the realization methods. In the context of the results of the research, it has been found that technological advances have transformed traditional criminal acts and instrumentalized digitalization.

Keywords: Information Technologies, Digitalization, Digital/Cyber Crime, Security, Fraud

Giriş

Sapma ve suç bireyin doğayı ve kendini anlamlandırma ve yorumlama çabasının bir sonucu olarak toplumlar ve gruplar tarafından düzeni ve kontrolü sağlamak amacıyla gerçekleştirilmesi yasaklanmış davranışları ifade etmektedir. Sapkınlık bir toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilen kurallara uygun davranmama olarak tanımlanırken bir alt sınıfı olan suç ise hukuki düzeyde yasaklanan ve sonucunda yasalar tarafından belirli yaptırımların uygulandığı eylemlere karşılık gelmektedir (Giddens, 2012, s. 842, 858). Dönemin koşulları, özgürlük anlayışı, bireyin değeri ve doğa ile olan ilişkisi, suç eylemine ve failine yaklaşım biçimini belirlemekte ve cezai yaptırımlar ve hukuki görünüm bu doğrultuda düzenlenmektedir. İlkel toplumlarda bilinmeyen doğa karşısında onlara tek rehber olan grup kurallarından sapan bireyler, tanrının öfkesinden kurtulabilmek için cezalandırılmaktayken bir sonraki aşamada, suçun özgür iradeyle gerçekleştirdiği düşüncesi hakim olmuş ve toplum, bireyin bu gönüllü eylemi karşısında ondan intikam almak amacıyla yaptırımlar uygulamıştır (Barnes ve Teeters, 2011, s. 163-164). Bedene acı çektirme ve bu acının sahnelenerek bir seyir unsuru olarak sunulduğu ceza anlayışı 18. yüzyıldan itibaren yerini yaygın yaptırım biçimi olan hapis hanelere bırakmıştır (Foucault, 1992). Zira sosyo-ekonomik yapısıyla birlikte suçların kapsamı ve suç işleme eğilimleri değişmiş ve bunun bir sonucu olarak cezai yaptırımların yeniden düzenlenmesine ilişkin tartışmalar yoğunlaşmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte suç unsuru

teşkil eden durumlar, eylemler, araçlar, suç faili ve mağduru farklı bir görünüm kazanmıştır. Nitekim bilginin güvenliği ve gizliliği, dönemin etik meselelerinin merkezinde konumlanır hale dönüşmüş (Sembok, 2004, s. 241) ve *Risk Toplumu* olarak ifade edilen olaylar yaşanır hale gelmiştir (Beck, 2019).

Bilişim teknolojileri, yeni suç türlerinin ortaya çıkmasının yanı sıra var olan suçların daha kolay bir şekilde işlenmesinin önünü açmıştır (Koçak ve Dandin, 2017, s. 138). Ortaya çıkan yeni suç türleri, sınırları aşan özellikleriyle de ön plana çıkmaktadır. Ulusal ve ulus ötesi suçların neredeyse hiçbir sınırı olmayan yeni biçimleri görülmektedir (Sembok, 2004, s. 242). Küresel düzeyde devletlerin ve kurumların bilişim teknolojilerine bağımlılığının artması, siber tehlikelere karşı daha kırılgan hale gelmesini sağlamaktadır (Gheraouti, 2013, s. 4). Dijital ve küresel dünyada bilişim sistemleri aracılığıyla zamansal ve mekânsal sınırlar ortadan kalkmış, kurumlar, şirketler ve bireyler hiç olmadığı kadar birbirine bağlı ve dışsal etkilere açık hale gelmiştir. Sunduğu yeni yaşam biçimleriyle birlikte teknoloji, toplumsal ve bireysel yaşamın her alanına hızla nüfuz etmiştir. Teknolojik gelişmelerin yaygınlaşmasıyla birlikte güvenlik, dijital çağın önde gelen problemlerinden birisi olmuştur. Diğer bir ifadeyle suçun kapsamı ulus ötesine taşınmış ve suç eylemi daha kolay gerçekleştirilebilir hale gelmiştir.

Bu çalışma kapsamında, günümüz dijital dünyasının güvenlik meselelerinin merkezinde yer alan suçun yeni görünümleri ve yükselen yeni eğilimi olarak karşımıza çıkan siber suçlar ele alınmakta ve değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Çalışma kapsamında bilişim sistemlerinden ve imkanlarından yararlanılarak gerçekleştirilen klasik suç türlerine odaklanılmıştır. Türkiye’de son yıllarda dolandırıcılık suçunun teknolojik araçlar kullanılarak gerçekleştirildiği olaylar sıklıkla gündeme gelmektedir. Dolandırıcılık suçu 5237 sayılı TCK’nın 157. maddesi gereğince “[h]ileli davranışlarla bir kimseyi aldatıp, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına bir yarar sağlayan” eylemleri ifade etmektedir. 158/1. ve 2. bentleri gereğince ise dolandırıcılık suçunun nitelikli halleri tanımlanmıştır. Araştırma konusu kapsamında değerlendirilebilecek olan 158/1/f bendi gereğince ise “[b]ilişim sistemlerinin, banka veya kredi kurumlarının araç olarak kullanılması suretiyle” işlenen dolandırıcılık suçları tanımlanmıştır. Bu bağlam içerisinde çalışmada internet haberlerine konu olan olaylar sosyolojik bir perspektifle ve gerçekleştirilme yöntemleri özelinde irdelenerek değerlendirilmiştir.

1.Kuramsal Çerçeve

İçinde yaşadığımız dijital dünya tehlikeli bir alana dönüşmüş ve risk, saldırı, savunma ve koruma gibi yeni kavramlar ile özdeşleşir hale gelmiştir. Siber suçlar gizlilik ve anonimlik, motivasyon, fırsatlar, koruma ve sınır ötesilik gibi ortak temalarla şekillenir olmuştur (Grabosky ve Smith, 2001, s. 34-39). Teknolojik gelişmeler zamansal ve mekânsal sınırları ortadan kaldırma, gizlenebilme ve uzaktan erişebilme gibi imkanları ile yeni suç türleri ve eylemleri için fırsatlar sunmaktadır. Dönemin getirdiği imkanlar ve kolaylaştırıcı etkileriyle ön plana çıkan siber suçları anlama ve açıklamada, suç eylemini buna olanak sağlayan koşullar temelinde ele alan suç fırsatları yaklaşımları kapsamlı bir perspektif sağlamaktadır. Bu yaklaşıma göre fırsat, suçun ortaya çıkmasında temel rol oynamakta ve bazı ürünler, teknolojik ve sosyal değişimler, suç işlenmesi ve yeni suç türleri için cazip fırsatlar yaratabilmektedir (Felson ve Clarke, 1998). Bireylerin veya grupların suç işleme sebepleri ve kaynakları çeşitlenebilmekle birlikte, suç eylemi en iyi şekilde mevcut fırsatlar ve koşullar kapsamında anlaşılabilir olmaktadır (Clarke, 1983, s. 227). Diğer bir ifade ile fırsatın doğası, suçun nerede, nasıl ve kime karşı işleneceğini belirleyen ve etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Lilly vd., 2019, s. 613).

Felson ve Clarke (1998) suç fırsatları yaklaşımını, suçu farklı açılardan ele alan ancak fırsatlar temelinde açıklama getiren 3 temel teoriyi içerdiğini ifade etmektedir. Bu kapsamda Suç Deseni Teorisi (crime pattern theory), Rasyonel Tercih Teorisi (rational choice perspective) ve Rutin Aktiviteler Teorisi (routine activity approach) sıklıkla kullanılan yaklaşımlardır. Suç Deseni Teorisine göre bireylerin ev, iş, okul, alışveriş ve eğlence mekanları gibi belirli güzergahlarda rutinleşmiş eylemleri sonucunda oluşan yoğunlaşmalar, zaman ve mekân bileşenleri içerisinde suç faili için çeşitli fırsatlar yaratmaktadır. Rasyonel Tercih Teorisi ise kişilerin suç eyleminin faydaları ve risklerini göz önünde bulundurarak suç eylemine yönelmelerine odaklanmaktadır (Felson ve Clarke, 1998, s. 6-7). Kişilerin gündelik yaşamlarında izledikleri rutinlere odaklanan Rutin Aktiviteler Teorisine göre ise motive olmuş suçlu, uygun hedef ve hedefin koruyucudan yoksunluğu, suç oranlarının anlaşılır olmasını sağlayan üç temel unsurdur ve bunların herhangi birinin eksikliği suç eyleminin gerçekleşmesine engel olabilmektedir (Cohen ve Felson, 1979). Aynı zamanda hedefin suça maruz kalma riskini belirleyen çeşitli unsurlar da söz konusudur. Bunlar, belirli bir değere sahip olan hedef ve bu hedefin taşınabilir, görünür, erişilebilir ve korumasız olmasıdır (Felson ve Clarke, 1998, s. 5). Bu risk unsurları dijital dünyaya taşındığında belirli değere sahip olan dijital varlıklar, dijital izler sayesinde kazandığı görünürlükle, uzaktan ulaşılabilir ve erişilebilir olabilmektedir. Aynı zamanda gerekli koruma alternatiflerinin olmaması,

güvenlik duvarlarının aşılması veya aldatılma gibi çeşitli yöntemlerle dijital kişisel verilere uzaktan ulaşım ve erişim sağlanabilir hale gelebilmektedir.

Suç fırsatları yaklaşımı suçun sebeplerine ve suçluyu rehabilite etme durumlarına odaklanmaktan ziyade, suçun oluşmasını sağlayan fırsat yaratıcı durumların ve koşulların kaldırılması ile suç eyleminin azaltılabileceği fikrine dayanmaktadır (Lilly vd., 2019, s. 613). Bilişim teknolojilerinin sağladığı kolaylık ve olanaklarla ortaya çıkan siber suçların azaltılabilmesi noktasında suç fırsatları yaklaşımının çözüm önerileri önemli bir perspektif sağlamaktadır. Günümüzde, siber risklere karşı korunma ve bilgi güvenliği sağlama amacıyla bireysel, kurumsal ve ulusal ölçekte ciddi yatırımlar yapılmakta ve önlemler alınmaktadır. Doğrudan, dolaylı ve savunma amaçlı olmak üzere pek çok toplumsal maliyeti olan siber suçlar, etki alanıyla birlikte mağdur ve suçluyu aşan dijital çağın önemli meselelerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Anderson vd., 2013).

2.Dijital/Siber Suç ve Türleri

Günümüzde özellikle elektronik ağlar aracılığıyla gerçekleştirilen dolandırıcılık suçları yaygınlık kazanmakta ve büyümekte olan suç türleri olarak karşımıza çıkmaktadır (European Commission, 2007, s. 3). Dolandırıcılık en genel ifadeyle yalan ve yanlış beyanlarla başkasının zararına olacak şekilde onu kandırmak olarak tanımlanmaktadır (Black's Law Dictionary, 2004, s. 685). Günümüzde dolandırıcılığın nedenleri, motivasyonları ve amaçları aynı kalmaya devam etmekle birlikte eylemin gerçekleştirildiği ortamlar değişmiş ve dijital alanda var olmaya başlamıştır (Kovacich, 2008, s. 23-24). Başlı başına önlenmesi zor olan dolandırıcılık suçunun üstesinden gelebilmek, teknoloji ve küreselleşmeyle giderek daha da zorlaşmıştır (Anderson vd., 2013, s. 267).

Üzerinde uzlaşılmış bir tanım olmamakla birlikte siber suç, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak gerçekleştirilen çeşitli illegal aktiviteleri kapsamaktadır (Gheraouti, 2013, s. 30-31). Bilgi ve iletişim teknolojileriyle her geçen gün iç içe geçmeye başlayan ve yeni türleri ortaya çıkan siber suçları sınıflandırmak ve kapsamına dahil olan suçları tasnif edebilmek, üzerinde uzlaşa sağlanamayan bir diğer durumdur. Dijital ya da siber suç türlerine ilişkin sınıflandırmalar aynı zamanda suçu anlama, önlem alabilme, hukuki temellerini ve cezai yaptırımlarını belirleyebilme noktasında işlevsel bir öneme sahiptir. Bu kapsamda literatürde çeşitli sınıflandırma girişimlerinin olduğu görülmektedir:

Council of Europe (2005) dijital/siber suçları 4 başlık altında sınıflandırmaktadır:

- Bilgisayar verilerinin ve sisteminin gizliliğine, bütünlüğüne ve kullanılabilirliğine karşı işlenen suçlar (Bilgisayar korsanlığı, casusluğu vb.)
- Bilgi teknolojileri kullanılarak işlenen klasik suçlar (Dolandırıcılık vb.)
- İçerik ile ilgili suçlar (Çocuk pornografisi, ırkçılık, sabotaj vb.)
- Verilerin telif haklarıyla ilgili suçlar (Bilgisayar programı, video, kitap vb.)

European Commission (2007, s. 2) ise dijital/siber suç türlerini 3 kategori içerisinde ele almaktadır:

- Ağ ve bilişim sistemlerinden yararlanılarak gerçekleştirilen geleneksel suçlar (Dolandırıcılık, sahtekarlık vb.)
- Yasa dışı içerik yayınlama (İrkçılık, çocuk istismarı vb.),
- Elektronik ağlara özgü suçlar (Bilgi sistemine yönelik saldırılar, bilgisayar korsanlığı vb.)

Furnell (2001) ise UK Denetleme Komisyonunun (UK Audit Commission) dijital/siber suç kapsamında ele aldığı suçları inceleyerek 2 ayrı kategori içerisinde değerlendirme yapmıştır:

- Bilgisayar destekli suçlar: Bilgisayar sistemi ortaya çıkmadan önce de var olan ancak bilgisayar teknolojilerinin imkânlarından yararlanarak gerçekleştirilmeye devam eden suçları ifade etmektedir. Dolandırıcılık, sabotaj ve hırsızlık gibi suçlar da bu kapsamda yer almaktadır.
- Bilgisayar odaklı suçlar: Bilgisayar teknolojisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan suçlardır. Bilgisayar korsanlığı ve virüs gibi yazılım temelli suçlar bu sınıflandırmada yer almaktadır. Kötüye kullanım başlangıçta klasik suçların bilişim teknolojilerinden faydalanılması şeklinde görünür olurken ilerleyen zamanlarda yeni suç türleri de ortaya çıkmaya başlamıştır (Furnell, 2001, s. 35-37).

Türk Ceza Kanunu'na (TCK, 2004) baktığımızda ise bu kapsamdaki suçların iki farklı kategoride ele alındığı görülmektedir. Bunlardan ilki, bilişim sistemine ve verilerine, yasak programların kullanımı ve dağıtımına, banka ve kredi kartlarının veya bilgilerinin ele geçirilerek kötü amaçlı kullanımına odaklanan suçlar, *bilişim alanında suçlar* kapsamında yer almaktadır. İkincisi ise klasik suçların bilişim sistemlerinin araç olarak kullanılması suretiyle gerçekleştirildiği durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür suçlar genel olarak *mal varlığına karşı işlenen suçlar* kapsamında yer alan dolandırıcılık, hırsızlık ve kumar suçlarının nitelikli halleri kapsamında değerlendirilmektedir. Yargıtay Başkanlığı tarafından yayımlanan Ceza Genel Kurulu 2009/11-193 E., 2009/268 K. nolu emsal

kararına göre bilişim sistemlerinin kullanımı suretiyle işlenen suçlar TCK'da da kabul edildiği üzere öğreti ve uygulamada “doğrudan bilişim suçu (gerçek bilişim suçları)” ve “dolayısıyla bilişim suçu (bilişim bağlantılı suçlar)” olarak iki ayrı başlık altında ele alınmaktadır. Bu karara göre bilişim suçu “klasik suçların bilişim sistemlerinden yararlanılarak işlenmesini” ifade etmekte olup o suçların nitelikli halleri içerisinde yer almaktadır (Yargıtay Başkanlığı, 2009).

3. Metodoloji

Araştırmanın amacı bilgi teknolojilerinin suç eylemleri üzerindeki etkisini ve rolünü belirlemek ve analiz etmektir. Bu kapsamda araştırma alanı olarak belirlenen dolandırıcılık eyleminin belli bir zaman aralığındaki görünürlüğü dikkate alınmış ve internet haberlerine yansıyan olaylarla çalışmanın kapsamı sınırlandırılmıştır. Araştırmanın kapsamı ve sorgu alanı içerisinde en çok ziyaret edilen ve konuyla ilgili en fazla sayıda haber sunan internet siteleri belirlenmeye çalışılmış ve iki araştırma şirketinin istatistiki verilerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda ülkemizde Similarweb'in haber ve medya alt kategorisinde en çok ziyaret edilen ve Alexa'nın üç aylık veriler halinde sunduğu en çok internet trafiğine sahip olan haber siteleri temel alınmıştır. Buna göre en çok ziyaret edilen ve konuyla ilgili en fazla sayıda haber içerdiği tespit edilen “hurriyet.com.tr” araştırmanın örneklem alanı olarak belirlenmiştir. 2008 ve 2019 yılları arasındaki zaman dilimi referans alınarak bu süreç içerisinde eğilimin yönü irdelenmiştir. Beraberinde dolandırıcılık eyleminde kullanılan araçların tarihsel süreçte gösterdiği değişim de ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Haber metinlerinin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Zira içerik analizi, araştırmanın amacı ve soruları kapsamında kategoriler oluşturma, verileri bu kategoriler çerçevesinde değerlendirme, bunların istatistiksel dökümünü gerçekleştirme ve literatür ile ilişkilendirme süreçlerini içeren bir tekniktir (Berg ve Lune, 2015, s. 389-407). Bu temelden hareketle “hurriyet.com.tr” sitesinin arama çubuğu kullanılmış ve içinde “dolandırıcılık” kelimesi geçen 2008 ve 2019 yılındaki tüm haber metinlerinin içerikleri incelenmiştir. Açık bir şekilde dolandırıcılık suçunun hangi araçlar ile gerçekleştirildiği ve dolandırılacak hedef bireylere hangi araçlar kullanılarak ulaşıldığını aktaran haberler analiz birimine dahil edilmiştir. Bu şartları sağlayan 2008 yılında 223 ve 2019 yılında 241, toplamda ise 464 habere ulaşılmıştır.

Haberler analiz edilirken Yılmaz'ın (2015) 2010 ve 2014 yılları arasında jandarma sorumluluk sahasında meydana gelen yaklaşık 10 bin dolandırıcılık olayının gerçekleşme şekillerini inceleyerek tasnif ettiği dolandırıcılık tiyolojileri/türleri/yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma

kapsamında üst ve alt kategorilerden oluşan bu dolandırıcılık yöntemlerinin sadece üst kategorilerinden (*kapıdan satış, ön ödeme, sosyal mühendislik/senaryo, sigorta, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun dolandırılması (SGK), para toplama, büyü ve muska vb., evlendirme veya evlenme, kendine ait olmayan yeri/malı satma/kiralama, sözde fırsat yatırımı, satış işleminde dolandırıcılık, çek ve senet – değerli kâğıt (bilet vb.), kimlik ve kredi kartı dolandırıcılığı, kamudan haksız menfaat ve diğer yöntemler*) faydalanılmıştır. Dolandırıcılık olayları analiz edilirken ilk olarak her bir olay, mağdurların evlilik ve yatırım gibi aldatılma vaatlerini ortaya çıkaran dolandırıcılık yöntemine göre sınıflandırılmıştır. Yöntemine göre tasnif edilen her bir olay, ardından dolandırıcılık suçunu işleme araçları ve dolandırılacak kişilere ulaşma araçlarına göre tasnif edilmiştir. Bu analiz işlemi, araştırmanın amaçları doğrultusunda belirlenmiş ve analiz aşamasında ortaya çıkan yüz yüze, zorbalık ve şiddet, sahte evrak, telefon, internet sitesi, sosyal medya, bankamatik/pos cihazı ve diğer iletişim araçları (gazete, radyo ve televizyon) olarak belirlenen kategorilere göre gerçekleştirilmiştir. Böylece dolandırıcılık yöntemleri kapsamında kullanılan araçların yıllar bazındaki dağılımı ortaya çıkartılarak, bilgi teknolojilerinin suç eylemleri üzerindeki payı ve etkisi değerlendirilmiştir. Haberlerde dolandırıcılık yöntemini ve araçlarını betimleyen anahtar kelimelerden yararlanılarak MAXQDA programı aracılığıyla kelime bulutu oluşturulmuştur. Böylelikle dolandırıcılık olayları ve kullanılan araçların yanı sıra haberlerin tasnif edilme ve sınıflandırılma biçiminin bir görseli sunulmuştur.

4. Bulgular

Haber analiz sonucunda 2008 ve 2019 yılındaki dolandırıcılık olaylarında saptanan farklılıklar dijitalleşen dünyanın suç eylemine yansımaları olarak ortaya çıkmıştır. Şekil 1 ve 2'de 2008 ve 2019 yılındaki olayları betimleyen ifadelerden yararlanılarak oluşturulan kelime bulutu ile olayların işleniş biçimleri görselleştirilmiştir. 2008 yılında mağdurların güvenleri kazanılarak dolandırma eyleminin hakim olduğu, sahte doküman ve evrakların düzenlendiği, suçlu ve mağdurun doğrudan ve aracısız temasının yoğun olduğu, bankamatik ve pos cihazına yerleştirilen çeşitli aparatların kullanılarak gerçekleştirilen dolandırıcılık olayları 2008 yılındaki haberleri büyük oranda karakterize etmektedir. Aynı zamanda şiddet ve tehdide dayalı eylemlerin de yaşanabildiği görülmektedir. Arama, mesaj gönderme ve internet siteleri de kullanılan teknolojik araçlar olarak dolandırıcılık olaylarında gündeme gelmeye başlamıştır.

Şekil 1: 2008 Yılı Dolandırıcılık Olaylarına İlişkin Kelime Bulutu

Analiz edilen haberler sonucunda 2008 yılında gerçekleştirilen dolandırıcılık olaylarında telefon, bankamatik/pos cihazı, yüz yüze, zorbalık ve şiddet, internet siteleri (alışveriş, evlilik siteleri, banka web sayfaları vd.), sahte evrak ve diğer iletişim araçlarının (radyo, gazete ve televizyon) kullanıldığı görülmektedir.

Elde edilen verilere göre 2008 yılındaki dolandırıcılık eylemleri geniş bir yelpazede ortaya çıkmış; kapıdan satış, ön ödeme, senaryo oluşturma, kamu imkanlarına haksız ulaşma, para toplama, büyü, evlendirme, başkasına ait mülkü satma, değerli kağıtlar ve kredi kartı dolandırıcılığı gibi çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu eylemler içerisinde 2008 yılında dijital araçları kullanma oranı daha düşük düzeydedir.

2019 yılında ise dijital araçlar yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. 2008 yılında güven kazanmak amacıyla gerçekleştirilen yüz yüze eylemler ve kullanılan sahte evraklar 2019 yılında yoğunluğu internetin sunduğu olanaklara, teknolojik araçlara ve gelişmelere bırakmıştır. Belirli ve kısıtlı sayıda kişiyi kapsayan olaylar aşarak kitleleri hedef olarak belirleyen dolandırıcılık eylemleri görünürlük kazanmıştır.

Şekil 2: 2019 Yılı Dolandırıcılık Olaylarına İlişkin Kelime Bulutu

2019 yılında gerçekleşen dolandırıcılık olaylarının telefon, sosyal medya, internet siteleri (alışveriş, evlilik siteleri, banka web sayfaları vd.), yüz yüze, bankamatik/pos cihazı, sahte evrak, zorbalık/şiddet yoluyla ve diğer iletişim araçları (radyo, gazete ve televizyon) kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Haber analizleri sonucunda saptanan dolandırıcılık araçları, mağdur ile dolandırıcının etkileşim kanallarını ve biçimini göstermektedir.

Farklı zaman dilimleri temel alınarak dolandırıcılık suçu özelinde yeni yönelimlere ve eğilimlere ışık tutulmaya çalışılmıştır. Buna göre telefon aracılığıyla gerçekleştirilen olaylar, dolandırıcının mesajlaşma veya konuşma yoluyla mağdurun doğrudan hedef olarak seçildiği durumları içermektedir. Bu araçla çeşitli kurgular oluşturularak toplumsal korkulardan yararlanılmakta ve özellikle kişilerin çocukları ve eşleri gibi birinci dereceden yakınlarının başlarının dertte olduğu yönünde bir algı oluşturulmaktadır. Yoğunluklu olarak kullanılan yöntem bakıldığında polis, asker gibi asayiş sağlayan meslek grupları olduklarına dair profesyonelce bir izlenim yaratılarak kişiler kandırılmakta ve telefonda verilen talimatlara uymaları sağlanmaktadır. Aynı zamanda gönderilen mesajların da dolandırıcılık olaylarında önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Mağdurlara hediye, bedava tatil veya indirim kazandıklarını belirten çeşitli mesajlar iletilerek kişilerin yönlendirmeleri takip etmeleri sağlanmaktadır.

Sosyal medyada oluşturulan kurum ve alışveriş sitelerine ilişkin sahte reklamlar ve sayfalar aracılığıyla kişilerin bilgilerine erişim sağlanabilmektedir. Aynı zamanda bu mecralar yoluyla gerçekleşen tanışmalar sonucunda yaşanan dolandırıcılık olayları da ön plana çıkmaktadır. Alışveriş, evlilik, emlak siteleri, sanal mağazalar, e-posta göndererek gerçekleştirilen sahte yönlendirmeler gibi durumlar ise internet siteleri aracılığıyla gerçekleştirilen olaylar kapsamında ele alınmıştır. İnternet sitelerinin kullanımı ise doğrudan bir kişi hedeflenmeden otel, banka ve alışveriş gibi sitelerin kopyalanarak belirli bir ihtiyacı karşılamak için harekete geçen kitlelerin bilgilerini ele geçirmeye yönelik durumları kapsamaktadır. Aynı zamanda kişilere e-posta yoluyla ulaşılarak sahte internet sitelerine yönlendirilmeleri de bu kapsamda ele alınmıştır.

Yüz yüze gerçekleştirilen olaylar ise dolandırıcının doğrudan mağdurla temasa geçerek sözlü beyan ile onu kandırması şeklindedir. Kişileri belirli davranışları sergilemeleri yönünde aldatıcı şekilde yönlendirmeleri, güven sağlamaları ve onları inandırmalarını içeren yüz yüze gerçekleşen durumları kapsamaktadır. Elleriindeki dövizin veya maddenin değerli olduğuna inandırma, ihtiyaç sahibi grupların adları öne sürülerek yardım toplama veya aynı malı birden fazla kişiye satma gibi çeşitli yöntemleri içerebilmektedir. Yüz yüze eylemler, doğrudan dolandırıcının kimliğini teşhis etmeyi ve kişiye ulaşabilmeyi ve doğrudan kişiden şikayette bulunabilmeyi kolaylıkla sağlayabilmesi sebebiyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Bankamatiklere kart bilgilerinin kopyalanmasını sağlayan aletler yerleştirilmesi veya pos cihazları aracılığıyla kart bilgilerine erişim sağlandığı dolandırıcılık olayları da söz konusudur. Bunlar kısmen teması ve doğrudan etkileşimi gerektiren durumları kapsamaktadır. Bu manada gerçekleştirilen olaylarda bankamatiklere yerleştirilen kameralar aracılığıyla veya pos cihazı kullanılarak alışverişin gerçekleştirildiği mağaza, restoran gibi mekanlar incelenerek süreç takip altına alınabilmektedir.

Sahte evraklar dolandırıcılık yöntemlerinde kullanılan bir diğer araçtır. Sahte bilet, doküman ve belge imal etme ve sahte kimlik çıkarma yoluyla kişilerin ve kamu kurumlarının dolandırılması gibi çeşitli durumları kapsamaktadır. Diğer iletişim araçları ise radyo, televizyon ve gazeteyi içermektedir. Radyo ve televizyon kanalları üzerinden verilen reklamlarla kişilere sahte ürün satma veya gazete ilanlarıyla iş verme veya evlenme gibi vaatlerle iletişimin sağlandığı çeşitli haberleri kapsamaktadır. Zorbalık ve şiddet yoluyla gerçekleştirilen olaylar kişileri doğrudan tehdit ederek veya baskı uygulayarak zorla malını sattırma ve çeşitli evrakları imzalatma gibi durumları içermektedir.

Yıllar içerisinde yararlanılan araçların değişkenlik gösterdiği ve dolandırıcılık türüne göre kullanılan araçların da farklılaştığı saptanmıştır. *Ön ödeme, para toplama ve sözde fırsat yatırımı* yönteminin kullanıldığı dolandırıcılık suçları 2008 yılında yoğun bir şekilde yüz yüze (sırasıyla %80, %66,66, %100) gerçekleştirilmekle birlikte 2019 yılında da yüz yüze (%28,57, %42,85, %37,5) gerçekleştirilen olaylarla karşılaşmıştır. Farklı olarak bu yöntemler kapsamında işlenen suçlarda 2019 yılında telefon (%7,14, %42,85, %25), sosyal medya (%17,85, -, %12,5) ve internet sitelerinin (%32,14, %14,28, %12,5) kullanımı oldukça artmıştır.

Sosyal mühendislik/senaryo yöntemi kapsamındaki suçlar 2008 yılında çoğunlukla yüz yüze (%67,34) işlenirken 2019 yılında bu suç türünde telefon (%66,26) en çok fayda sağlanan araç olmuştur. *Büyük ve muska vb.* yöntemlerle gerçekleştirilen dolandırıcılık suçları 2008 (%100) ve 2019 (%50) yılında genel olarak yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda 2019 yılında bu kapsamdaki olaylarda sosyal medya (%33,33) ve diğer iletişim araçlarının (%16,66) kullanılmaya başlanıldığı görülmektedir. *Evlenme veya evlendirme vaadiyle* gerçekleştirilen olayların çoğu 2008 (%66,66) ve 2019 (%37,5) yılında yüz yüze gerçekleşirken, 2019 yılında sosyal medya (%50) kanalıyla tanışma sonucunda gerçekleşen olaylar belirginlik kazanmıştır. *Sosyal Güvenlik Kurumu'nun dolandırılması* (2008 yılında %75; 2019 yılında %100) ve *kamudan haksız menfaat* (2008 yılında %100; 2019 yılında %100) kapsamına giren dolandırıcılık suçlarında her iki dönemde de sahte evraklardan yararlanılmıştır.

Çek ve senet- değerli kâğıt yöntemiyle gerçekleştirilen eylemlerde 2008 yılında sahte evraklar (%100) kullanılırken 2019 yılında da sahte evraklardan (%37,5) faydalanılmaya devam edilmiştir. 2019 yılında dolandırıcının mağdurla yüz yüze (%50) gerçekleşen olayların yanı sıra internet siteleri (%12,5) de bir araç olarak yer almaya başlamıştır. *Kendine ait olmayan yeri satma/kiralama* kapsamındaki suçlarda farklı dağılımlar söz konusu olmakla birlikte her iki dönemde de sahte evrak (2008 yılında %40; 2019 yılında %25) ve internet siteleri (2008 yılında %40; 2019 yılında %50) ön plandadır. *Satış işleminde dolandırıcılık* olaylarında 2008 yılında yoğunlukla sahte evraklar (%58,82) yer alırken 2019 yılında sahte evrakın (%4,54) yanı sıra internet siteleri (%38,63), yüz yüze (%22,72), sosyal medya (%15,9) ve telefon (%11,36) aracılığıyla gerçekleştirilen olaylar kendisini göstermektedir.

Kimlik ve kredi kartı dolandırıcılığı suçlarında 2008 yılında sahte evraklar (%42,85) araç olarak kullanılmakla birlikte 2019 yılında sahte evrakın (%20) yanı sıra sosyal medya (%32), internet siteleri (%32) ve bankamatik/pos cihazı (%16) yaygınlık kazanmıştır. Yılmaz'ın diğer

yöntemler (tırnakçılık/el çabukluğu, kasada oyalama/kafa karışıklığı yaratma, değersiz döviz, bankamatik, borsa dolandırıcılığı (pump and dump), malın yönlendirilmesi, nakliye için verilen malı satma/kullanma, çalıştığı kurumu/iş yerini dolandırma) olarak tasnif ettiği dolandırıcılık türlerinde ise 2008 yılında yoğunlukla yüz yüze (%20) ve sahte evraklardan (%62,5) faydalanılmakta iken 2019 yılında yüz yüze (%81,81) gerçekleştirilen olaylar belirginlik kazanmakta ve sosyal medya (%9,09) ve internet sitelerinden (%9,09) yararlanıldığı görülmektedir.

Dolandırıcılık yöntemi kapsamında incelenen olayların yanı sıra bilgi ve iletişim teknolojilerinin suç eylemleri içindeki payını ortaya çıkarabilmek adına yalnızca kullanılan araçların kendi içindeki sıralaması ve dağılımı Tablo 1 ve 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1: 2008 Yılı Dolandırıcılık Araçlarının Dağılımı

Dolandırıcılık Aracı	Haber Sayısı (223)	Yüzde (%)
Yüz yüze	100	% 49,09
Sahte evrak	62	% 32,43
İnternet siteleri	23	% 10,36
Telefon	16	% 7,2
Bankamatik/pos cihazı	11	% 4,95
Zorbalık ve şiddet	9	% 4,05
Diğer iletişim araçları	2	% ,90

Tablo 2: 2019 Yılı Dolandırıcılık Araçlarının Dağılımı

Dolandırıcılık Aracı	Haber Sayısı (241)	Yüzde (%)
Telefon	67	% 27,8
Yüz yüze	64	% 26,55
İnternet siteleri	46	% 19,08
Sosyal medya	32	% 13,27
Sahte evrak	19	% 7,88
Bankamatik/pos cihazı	5	% 2,07
Diğer iletişim araçları	5	% 2,07

Zorbalık ve şiddet	2	%,82

Elde edilen bulgulara ön plana çıkan durumlardan birisi 2008 yılında sosyal medya bir araç olarak karşımıza çıkmazken 2019 yılında kullanılan araçlar içerisinde sosyal medyanın 4. sırada (%13,27) yer almasıdır. Bu durum, on yıllık bir süreç içerisinde kullanımının artmasıyla birlikte sosyal medyanın oldukça hızlı bir şekilde suç eyleminin merkezinde yer almaya başladığını göstermektedir. Aynı zamanda zorbalık ve şiddet yoluyla gerçekleştirilen dolandırıcılık haberleri 2008 yılına (%4,05) kıyaslandığında 2019 (% ,82) yılında azalmıştır.

İncelenen haberler sonucunda 2008 yılında gerçekleştirilen dolandırıcılık suçlarının yaklaşık yarısı yüz yüze (%49,09) işlenmekteyken 2019 yılında yüz yüze (%27,8) gerçekleştirilen eylemlerin oranının oldukça düştüğü görülmektedir. Dolandırıcılık eylemlerinde 2008 yılında önemli oranda yüz yüze (%49,09) ve sahte evrak (%32,43) kullanılırken 2019 yılında telefon (%27,8), internet siteleri (%19,08) ve sosyal medya (%13,27) gibi iletişim araçlarından faydalanılmaya başlanmıştır. Önceden doğrudan mağdur ve suçlunun temasıyla gerçekleşen suçlar artık araya giren teknolojiyle birlikte suçluyu görünmez ve yakalanması zor kılmıştır. Sağladığı fırsatlar ve olanaklardan yararlanan teknoloji, suç eyleminde araçsallaştırılmış ve suç eyleminin daha kolay gerçekleştirilebilmesine olanak sağladığı için dijitalleşen bir görünüm kazanmaya başlamıştır. 2019 yılında bilişim araçlarının suç eylemindeki kullanım oranlarının artması, TÜİK (2020) verilerine göre 2004-2020 yılları arasında hanelerde ve girişimlerde bilişim teknolojileri kullanım oranlarının giderek yaygınlık kazanması durumuyla da paralellik göstermektedir.

5.Değerlendirme ve Sonuç

Araştırmanın sonuçları bağlamında dijitalleşmenin suç eylemlerinin dönüşümüne de fırsat verdiği ve yeni yöntemlerle kendisini araçsallaştırarak varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle suç, dijitalleşen çağa uyum sağlamış ve teknik bir bilgi birikimi ve beceri meselesi haline gelmiştir. 2008 ve 2019 yılları arasında incelenen haberlerden hareketle kişilerin dolandırılma biçimlerinin, senaryoların ve sunulan vaatlerin neredeyse hiç değişmediği ancak kullanılan araçların değiştiği ve dijital çağın öğelerinden yararlanmaya yönelik bir eğilim olduğu görülmüştür. Bilişim teknolojilerini kullanıyor olmak başlı başına mağdur olma riskini taşımakta ve önlem almak dahi yeterli olmayabilmektedir. Zira teknolojik gelişmeler, dijital suçların daha kolay bir şekilde işlenebilir olmasını ve insanlara daha hızlı şekilde ulaşılabilmesini sağlamaktadır. Bu durumun suç

oranlarını etkilemesi ve teknolojik gelişmelerle birlikte yeni suç türlerinin ortaya çıkmasına olanak sağlayabilme durumu değerlendirilmelidir.

Doğrudan etkileşim zorunluluğunu ortadan kaldıran sosyal medya, internet siteleri ve telefon, kimliğin gizlenebilmesini ve çeşitli senaryolar yaratılarak kandırma eylemini daha kolay bir şekilde gerçekleştirme imkanı sağlamıştır. Alışveriş ve para transferi gibi pek çok işlemin online bir şekilde yönetilebilme seçeneği, kimlik ve iletişim bilgilerini teknolojik araçlarla paylaşma gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Dijital platforma taşınan bilgiler, böylece o bilgilerin hileli yöntemlerle elde edilmesi için de fırsatlar sunmaktadır. Özellikle otel, banka ve alışveriş hizmeti sunan platformların kopyalanarak oluşturulan sahte sitelere kullanıcıların yönlendirilmesi sonucunda kimlik bilgilerine ulaşılması ve paraların zimmete geçirilmesi ya da alışveriş yapılması sıklıkla rastlanan dolandırıcılık olayları arasındadır.

İncelenen haberlerde dolandırıcıların eylemlerini gerçekleştirirken toplumsal kargaşa, ihtiyaç (terör, işsizlik vb.), korku ve risklerden beslendiği ve yöntemlerinde bunları kullandıkları görülmüştür. Vizyona girecek filmler, kripto para ve konser gibi gündemdeki olayları ve popüler konuları yakından takip ederek kitlelerin ilgisinin kötüye kullanıldığı çeşitli dolandırıcılık olayları da gündeme gelmektedir. Bunun yanı sıra incelenen haberlerde polislerin ve mağdurların, dolandırıcılara ulaşmak için bilişim teknolojilerinin sağladığı anonimlikten faydalandıkları bilinmektedir. Öte taraftan 2008 yılında yoğun bir şekilde yüz yüze ve sahte evraklar ile gerçekleştirilen dolandırıcılık olayları, 2019 yılında yerini telefon, internet siteleri ve sosyal medya gibi bilişim ve iletişim teknolojilerine bırakmıştır. Bu manada dolandırıcılık yöntemine özgü olarak kullanılan geleneksel araçlar farklılaşarak teknolojik imkanlarla aynı amaca ulaşma ön plana çıkmıştır. Başka bir ifade ile suçun işlendiği fiziksel ortam değişerek, suç mahali belirsizleşmiş ve teknik bir bilgi meselesi haline gelerek dijital bir görünüm kazanmıştır.

Sonsöz olarak, teknolojik imkanların yeni suçların kapsamı ve uygulanma biçimleri için çeşitli olanaklar taşıyan bir zemin oluşturduğu görülmektedir. Dahası teknolojinin beraberinde getirdiği fırsatlar ve olanaklar görünürlüğü artan dijital/siber suçların anlaşılmasında oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. Teknolojik araçların sağladığı çeşitlilik irdelenmesi ve dijitalleşen suçların anlaşılabilir olmasında ve önlenmesi noktasında suç fırsatları yaklaşımı önemli bir bakış açısı sağlamaktadır. Gelişmeler sayesinde birebir etkileşimi gerektirmeden daha fazla sayıda bireyle daha hızlı ve kolay bir şekilde iletişime geçilebilmektedir. Çeşitli kurgular üretilerek aldatmanın yanı sıra sadece bilişim teknolojileri aracılığıyla mağdurların çok daha sonra farkına varabilecekleri şekilde

kolaylıkla kimlik bilgileri ele geçirilebilmektedir. Teknolojik öğelerin sunduğu koşullar, suç eyleminde bir fırsat olarak kullanılabilmekte ve varlığını korumaktadır.

Kaynakça

- Alexa (2019). *Top Sites in Turkey*. 8 Mart 2019, <https://www.alexa.com/topsites/countries/TR>.
- Anderson, R., Barton, C., Böhme, R., Clayton, R., van Eeten, M. J. G., Levi, M., Moore, T. & Savage, S. (2013). Measuring the Cost of Cybercrime. R. Böhme, (Ed.). *The Economics of Information Security and Privacy* içinde (265-300). Berlin, Heidelberg: Springer.
- Barnes, H. E. & Teeters, N. K. (2011). İlkel Cezalar ve Fiziksel Cezanın Başlıca Türleri. (D. Aydın, Çev.). *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 163-176.
- Beck, U. (2019). Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru. (K. Özdoğan ve B. Doğan, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları
- Berg, B. L. & Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel araştırma Yöntemleri*. (H. Aydın, Çev. Ed.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Black's Law Dictionary (2004). (Eighth Edition). B. A. Garner, (Ed. In Chief). St. Paul MN: Thomson/West.
- Clarke, R. V. (1983). Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. *Crime and Justice*, 4, 225-256.
- Cohen, L.E. & Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 44 (4), 588-608.
- Council of Europe (2005) *Organised Crime Situation Report 2005: Focus on the Threat of Economic Crime*. Octopus Programme, Strasbourg. <https://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/organisedcrime/Report2005E.pdf>.
- European Commission (2007). *Communication From the Commission to the European Parliament, the Council and the Committee of the Regions, Towards a General Policy on the Fight Against Cyber Crime*. COM (2007) 267 final. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0267:FIN:EN:PDF>
- Felson, M. & Clarke, R. V. (1998) *Opportunity Makes the Thief: Practical Theory for Crime Prevention*. Home Office Policing and Reducing Crime Unit, Police Research Series Paper 98.
- Foucalt, M. (1992). *Hapishanelerin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Furnell, S. M. (2001). Categorising Cybercrime and Cybercriminals: The Problem and potential Approaches. *Journal of Information Warfare*, 1, (2), 35-44.
- Gheraouti, S. (2013). *Cyber Power: Crime, Conflict and Security in Cyberspace*. Switzerland: EPFL Press.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Yay. Haz.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Grabosky, P. & Smith, R. (2001). Telecommunication Fraud in the Digital Age: The Convergence of Technologies. D. S. Wall, (Ed.), *Crime and the Internet: Cybercrimes and Cyberfears* içinde (29-43). London: Routledge.
- Koçak, H. ve Dandin, A. N. (2017). Toplumsal ve Yönetmel Alanda Bilişim Teknolojilerinin Kriminal Etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 137-152.
- Kovacich, G. L. (2008). *Fighting Fraud: How to Establish and Manage an Anti-Fraud Program*. USA: Butterworth-Heinemann.
- Lilly, J. R., Cullen, F. T. & Ball, R. A. (2019). *Criminological Theory: Context and Consequences* (Seventh Edition). Thousand Oaks, California: SAGE
- Sembok, T. M. T. (2004). *Ethics of Information Communication Technology (ICT)*. P. Bergstrom, (Ed.), *Ethics in Asia-Pacific* içinde (239-326). Regional Unit for Social and Human Sciences in Asia and the Pacific. Thailand, Bangkok: UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education.
- Similarweb (2019). *Top Websites Ranking*. 8 Mart 2019, <https://www.similarweb.com/top-websites/turkey>.
- TÜİK (2020). *Bilgi Toplumu İstatistikleri, 2004-2020*. 18 Ekim 2020, <https://data.tuik.gov.tr/tr/main-category-sub-categories-sub-components2/>.
- Türk Ceza Kanunu (TCK) (2004). *T.C. Resmi Gazete 25611*, 12/10/2004.
- Yargıtay Başkanlığı. Ceza Genel Kurulu 2009/11-193 E., 2009/268 K. Nolu Emsal Kararı. 6 Mayıs 2019, <https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/>.
- Yılmaz, A. (2015). Türkiye’deki Dolandırıcılık Tipolojileri: Dolandırıcılık Olaylarının Kategorik Tasnifi ve Yapılış Şekilleri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-dergisi*, 1-26.

ALIMLAMA ESTETİĞİ BAĞLAMINDA MEDYALARARASI FİLM ÇÖZÜMLEMESİ

INTERMEDIA FILM ANALYSIS IN THE CONTEXT OF THE RECEPTION AESTHETICS

*Alper KELEŞ**

Özet

Alımlama estetiği kuramı edebi metnin çözümlemesi bağlamında oldukça köklü bir değişimi beraberinde getirmiş, buna paralel olarak okur merkezli anlam üreten bu sürecin birçok farklı disiplinlerce tartışılması gerekliliği de belirlemiştir. Çalışmada edebiyat bilim merkezli bu yaklaşımın izleri medyalararası bir yöntem izlenerek film medyasının alımlayıcıları, yani seyirciler üzerinden tartışılacaktır. Burada öncelikle betimleyici yöntem ile okur merkezli alımlama estetiği tanım ve kavramları ele alınarak kavramsal çerçeve oluşturulacak ve bu kuramdan hareketle okur-yazar ve metin olgularının medyalar arası karşılıkları aranacaktır. Ayrıca bu çalışmada hikâye anlatımında okuru etkin bir biçimde anlatıya dâhil eden ve yine alımlama estetiği kuramının kavramlarıyla bir metin olarak nitelendirilen film çözümlemesinin imkânı tartışılacaktır. Film medyasının anlatı unsurlarının edebiyat bilim merkezli yaklaşımla değerlendirilmesi bu çalışmanın temel niteliğini oluşturmaktadır. Seyircinin film üzerinde anlam oluşturma aşaması sinemanın gerçekçilik kuramı ile alımlama estetiği kuramı arasında da bir bağın kurulmasına olanak sağlamaktadır. Bu aynı zamanda birbirinden şekil ve anlatım biçimi itibarıyla farklı medyaların, temelde birçok açıdan benzer biçimlerde yorumlanıp çözümlenebileceğini, öte yandan bu eserlerin okur/seyirci bağlamında da yeniden anlamlandırılabilmesini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Alımlama Estetiği, Alımlayıcı, Medyalararasılık, Film çözümlemesi

Abstract

The theory of reception aesthetics has brought about a radical change in the analysis of literary text and the necessity of discussing this process which produces reader-response meaning by many different disciplines has appeared in parallel with this. In this study, the marks of this literature centred approach will be discussed by following an intermedia method, through the receptors of the film media in a word, the audience. Hereby firstly, by discussing the definition and concepts of the descriptive method and reader-response reception aesthetics, the conceptual framework will be created and with reference to this theory, the intermedia equivalents of the reader, author and text facts will be searched. In addition, in this

* Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sakarya /TÜRKİYE akeles@sakarya.edu.tr Orcid.org/0000-0003-1050-3843

Alper KELEŞ

Alımlama Estetiği Bağlamında Medyalararası Film Çözümlemesi
Intermedia Film Analysis in The Context of The Reception Aesthetics

study, the possibility of film analysis which involves the reader to the narrative effectively in storytelling and which is described as a text with the concepts of the reception aesthetic theory. With literature centred approach, the evaluation of the narrative elements of the film media constitutes the essential feature of this study. The phase of the audience creates a meaning on the film enables to establish a bound between the realism theory and the reception aesthetics theory of cinema. This also shows that medias which are different from each others in terms of form and phraseology can be interpreted and analyzed in many similar ways, on the other hand, these works can reinterpreted in context of reader/audience.

Keywords: Reception Aesthetics, Receptive, Intermediality, Film Analysis

Giriş

Sanat eseri ve sanat kavramı hakkında medeniyetin ilk zamanlarından bu yana süregelen çok çeşitli tartışmalara rastlamak mümkündür. Bu tartışmalarda sanatçı, yazar, estetik değerler, sanat eserinin niteliği gibi konular üzerine yoğunlaşmakta, buradan da birçok akım, teori ve kuramın dahil olduğu birbirinden farklı yaklaşımlara ulaşılmaktadır. Bu yaklaşımlar genel itibariyle edebiyat bilim ekseninde son yüzyıla değin yazar ve edebi metin odaklı iken, 60'lı yıllardan bu yana sadece yazarı ya da eseri çözümlemekten öte edebi eserin ancak okur nezdinde var olabildiği savına dayalı olarak okur odaklı yorumlama ve çözümleme yönüne doğru ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle Konstanz Okulunun önemli temsilcilerinden Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser gibi kuramcıların ortaya koyduğu, Heidegger, Husserl, Benjamin gibi düşünürlerin fikirlerinden kaynağını alan alımlama estetiği kuramı (Rezeptionsästhetik) okur odaklı tartışmaların en önemlisidir.

Alımlama kavramı Latince “recipere” kelimesinden hareketle bir eseri “karşılama, alma, bir eserin etkisi” anlamlarında kullanılırken, edebiyat bilim için okur, seyirci ya da dinleyici olarak her türlü iletişimsel edim biçimi anlamında kullanılmaktadır (bkz. Ekiz, 2007, s. 120). Kavramdaki bu kapsam, çalışmanın bir anlamda temel araştırma nesneleri olan okur ile seyirci kavramlarını doğrudan ortak bir potada eriterek “alımlayıcı” teriminin kullanılmasına, böylece bütüncül bir bakış açısı yakalanmasına hizmet edecektir. Ancak çoğu araştırma metninde olduğu gibi bu çalışmada da bilinçli bir biçimde okur ve seyirci kavramları seçilerek anlam kargaşasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Almanya’da başlangıçta edebiyat bilimin bir alt dalı olarak araştırmalarına başlayan, fakat daha sonra başlı başına bir disiplin olarak çalışmalarına devam eden medyalararasılık alanı, edebiyat bilimin ve diğer medyaların kendine ait analiz ve araştırma yöntemlerini de kapsayacak

biçimde yöntemler geliştirilmesine imkân sunmaktadır¹. İrina Rajewsky (2002, s. 23) ve Werner Wolf'un (1996, s. 86) tanımlamalarından hareketle eserin içine odaklanan bir fenomen (werkinternes Phänomen) olarak tarif edilen (Keleş, 2016, s. 78) medyalararasılık; işitsel, duyusal, dokunsal ve görsel boyutta etkileşim ve iletişimi sağlayan medyaların (Dittmar, 2011, s. 13) okur ve/ya seyirci olarak alımlayıcı düzleminde araştırılmasına olanak sağlamaktadır. Bu çalışma bu olanak doğrultusunda iki farklı medya olan edebiyat ve sinemanın anlam üretimleri açısından alımlayıcılar üzerindeki etkisini çözümlmeye yönelik bir yöntem önermeyi amaçlamaktadır.

1. Yeniden Bir Edebiyat Tarihi Yazımı Önerisi ve H. R. Jauss

Hans Robert Jauss'un Konstanz Üniversitesi'ne kabulünün hemen ardından kaleme aldığı, deneme dersi niteliğindeki *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft* (Edebiyat biliminin Provokasyonu Olarak Edebiyat Tarihi) adlı çalışmasında okur, edebiyat metninin ve yazarının yanında incelemeye değer önemli bir unsur olarak sunulmakta, edebiyat metninin okurun bulunduğu zaman diliminde değerlendirilmesi, diğer bir deyişle okurun esere tarihsel bağlamına göre anlam kazandırdığı ve eser ile içinde bulunduğu dönemin özelliklerine göre bir alımlama süreci içerisinde olduğu belirtilmektedir. Okur merkezli bu yaklaşımda özellikle zaman ve toplum önem kazanmakta, eserin oluşturulduğu tarihsel bağlamdan ziyade okurun bulunduğu tarihsel bağlamın göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Okurun, içinde yaşadığı dönemin etkisiyle metin düzleminde oluşturduğu anlam, doğal olarak değişkenlik göstermektedir, bu nedenle Jauss'a göre (1979, s. 126) edebiyat tarihi yapısının yeniden oluşturulması zorunludur. Esasen buradan, metinlerin farklı zaman dilimlerinde okunduklarında edebiyat tarihinin verdiği hükümlerin değişmez nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle edebiyat tarihi fikri, yerini alımlama tarihine (Rezeptionsgeschichte) bırakmaktadır.

Jauss okur, eser ve yazar üçgeninde pasif konumlu bir okur kimliğinden ziyade, okurun, okuma eylemi sonrasında ortaya çıkan tepkilerinin tarih yazımı oluşturabilecek bir enerji barındırdığını vurgular. Ona göre edebi eserin tarihsel devinimi, alıcıların etkin katılımları olmaksızın düşünülemez. Edebi metin ancak bu şartla anlam oluşturabilir. Eserin hem estetik hem de tarihi içerikler ışığında ele alınmasıyla, ilk alımlama eyleminden sonra bilhassa tarihi içeriğin, nesilden nesile bir örüntü etkisiyle daha da

¹ Daha geniş bilgi için bkz. Keleş, A. (2016). *Franz Kafka'nın Dava ve Şato Romanlarının Film Uyarlamaları Örneğinde Edebiyat ile Film Arasında Medyalararasılık İlişkileri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

belirginleşeceğini ve bir eserin tarihsel ve estetik değerinin bununla belirleneceğini savunur (krş. Jauss, 1979, s. 127).

Burada Jauss o zamana kadarki edebiyat bilimsel çalışmalarda etkin roller üstlenmiş biçimci görüşün, Ortodoks Marksist estetik anlayışına kıyasla okurları toplumsal sınıfa göre kategorilerine ayırmaktan kaçınarak, yalnızca algılayan bir nesne olarak gördüğünün altını çizmektedir. Bu iki farklı metodun karşısında, kendi çabasını ise tarih ile edebiyat, öte yandan tarihsel olan ile estetik olanın arasındaki uçurumun aşılması olarak tanımlamaktadır, çünkü alımlayıcının ki makalesinin tam bu noktasında özellikle okur, dinleyici, seyirci kavramlarını teker teker vurgulayıp sonunda bütüncül bir yaklaşım sergileyebilmek için publikum² kavramını kullanır, rolünün o ana dek oldukça kısıtlı kaldığını belirtmektedir (krş. Jauss, 1979, s. 126).

Bu kavrayış o güne değin yapılan çalışmaların görüş açılarına farklı bir yönden yaklaşarak alımlayıcının eserin analiz sürecinde oynadığı rolü daha da belirginleştirmektedir. Ayrıca metin, yazar ve okur ilişkisinde okurun oluşturduğu anlam üzerinden, yaşanan dönem gibi metin dışı faktörlerin de belirleyici bir unsur olduğu bu yolla gösterilmektedir. Bu durumda edebiyat metninin okunduğu zaman dilimindeki şartlar önem kazanırken sabit, değişmez bir yoruma ulaşmak imkânsız görünmektedir. Bu durumda her devir, bünyesinde farklı bir okur profili barındırırken, edebiyat metninin alımlanmasında devrin özelliklerine göre değişken bir tablo çizilecektir. Böyle bir tablonun ardından edebiyat tarihinin nesnelliği iyiden iyide tartışmalı bir hal almaktadır.

Bir edebi eser yeni yayınlanmış olsa dahi, ki burada Jauss'un yaklaşımı metinlerarasılığın yaklaşımıyla benzerdir, mutlak bir yenilik sunmaz, daha evvel okunan metinleri hatırlatır, okuru belirli bir duygu durumuna ve akışa uygun kurallar dâhilinde metine yönelik düğüm ve çözüm bölümlerine dair daha başlangıçta bir beklenti içine sokar (1979, s. 131). Kendinden önceki metinler, semiyotik düzlemle ilişkisi olan metin alımlama sürecini de açık ya da örtük biçimde beraberinde getirir. Bu durum ilk defa Julia Kristeva³ tarafından kullanılan ancak o günden bu yana oldukça geniş bir biçimde tartışılan metinlerarasılık kavramının da oldukça önemli olduğunu

² Kavram Almancada seyirci, dinleyici, kamuoyu, halk gibi anlamlara gelmektedir, kavramın izlerçevre olarak çevrildiği örnekler de mevcuttur.

³ Daha geniş bilgi için bkz. Julia K. (1972). *Bachtin, das Wort der Dialog und der Roman*. Literaturwissenschaft und Linguistik, Frankfurt: Ergebnisse und Perspektiven, 3. Cilt, Athenäum

göstermektedir. Zira bu anlayışa göre her bir metnin kendinden önceki metinlerle bağlantısı vardır.⁴

2. Wolfgang Iser ve Boş alanlar

Iser'in (1979a, s. 239) "boş alanlar" ("Leerstellen") tanımlaması Jauss'un geliştirdiği, okurun tarihsel bağlamda anlam oluşturma sürecine paralel, farklı bir bakış açısı daha sunmaktadır. Bu yaklaşıma göre edebi metin kendini ancak okuma eylemi sürecinde var etmekte ve metnin kurgusal yapısı okurun kendi çıkarımlarıyla bir anlam oluşturmaktadır. Burada metnin içinde sunulan gerçeklik ve metnin bu gerçekliğin etkisiyle neye işaret ettiği değil, okurun kendi gerçekliğinde metnin nasıl bir yer edindiği sorusu ön plana çıkmaktadır. Çünkü okur için ancak kendi gerçekliğiyle örtüşen bir içerik anlamlı bir zemin oluşturmakta, aksi durumda metin okurun nezdinde anlamsızlaşmaktadır (bkz. Iser, 1979a, s.232-233).

Öte yandan Iser'in *Der Lesevorgang (Okuma Süreci)* adlı çalışmasında eserin sanatsal boyutunun yazar tarafından oluşturulduğu, estetik boyutununsa ancak okurun metinle karşılaşmasından sonraki somutlaştırma sürecinde ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Okurun metnin estetik boyutuyla anlam oluşturma süreci yazarın aktardıklarından çok, aktarmadığı ve boş bıraktığı alanlarla sağlanmakta, okur da söz konusu boş alanları kendi birikimleriyle aktif biçimde doldurarak esere anlam(lar) kazandırmaktadır. Tam da bu sebeple daha öncesinde edilgen konumdaki okurun, birikimleriyle üretim sürecine müdahil olması sağlanmakta, bu sayede o, anlatıya ortak olmakta, eserin alımlanması ise öznel bir boyut kazandırmaktır (bkz. Iser, 1979b, s.253-254).

Iser (1979a, s.229) okurun içinde bulunduğu şartların önem kazandığı bu süreçte, metnin gerçekleştirilme aşamalarının da tesadüfî bir düzlem üzerinden olmadığını, metnin aynı harfler, aynı kelime ve cümlelerle kalmasına rağmen yorumlayıcının metnin anlamını farklı oyunlarla tekrar tekrar oluşturabildiğini ifade etmekte, metnin içerisinde örtük bir anlamın varlığını aramak yerine, anlamı okuma eyleminin kendisine devretmektedir. Bununla asıl vurgulanmak istenen; edebi eserin alımlama tarihinin de belirleyici bir rol oynadığı anlam oluşturma safhalarının, alımlama tarihi kapsamında belirlenmesinin gerekliliğidir.

⁴ Konuyla ilgili doğrudan bir karşılaştırma yapan bir çalışma için bkz. Ekiz, T. (2007), *Alımlama Estetiği Mi Metinlerarasılık Mı?*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 2. 47 (s. 119-127)

3. Meydalararası Bir Çözümleme Yöntemine Doğru

İki farklı medya olarak edebiyat ve film medyaları; birbirlerinin anlatım biçimlerini kimi zaman taklit, kimi zamansa benzetme ve öykünme aracılığıyla kullanmaktadır. Medyalararasılık disiplini bu alışverişi medya değişimi (Medienwechsel), medya birleşimi (Medienkombination) ve medyalararası ilişkiler (intermediale Bezüge) gibi kategoriler üzerinden incelemekte, anlatı odaklı kültürel medyaların birbiri arasındaki bağlantıları çözümlemektedir (bkz. Rajewsky, 2002, s.199).

Medya değişimi kategorisi daha evvel belirli bir medyanın aktarım ve anlatım biçimleriyle gerçekleştirilmiş bir anlatının değişime uğrayarak başka bir medya üzerinden yeniden aktarılması olarak özetlenebilir, uyarlamalar bu kategoride oldukça önemli bir pay sahibidir. Medya birleşimi ise birbirinden farklı iki medyanın anlatım olanaklarının bir arada kullanılması yoluyla oluşturulmuş birleşik bir anlatı yapısına işaret etmektedir, örneğin fotoromanlar hem resim medyasının hem de edebiyat medyasının olanaklarından faydalanmaktadır. Medyalararası ilişkiler ise ne tamamen bir değişim, ne de iki farklı medyanın birleşimidir, daha çok belirli bir medyanın sınırları içerisinde kendinden farklı başka bir medyanın anlatı olanaklarını tekli göndermeler (Einzelreferenz) ve tamamen sisteme göndermeler (Systemreferenz) ile kullanması olarak özetlenebilir (bkz. Rajewsky, 2002, s. 199). Görüldüğü gibi medyalararasılığın bu kategorileri medyaların aktarım ve anlatımlarını diğer medyaların olanakları ile gerçekleştirme biçimlerini incelemektedir. Anlatının biçimine göre söz konusu medyanın aktarım yöntemi, diğer medyanın aktarım yöntemiyle birleştirilmiş ya da tamamen yöntemine öykünmüş olabilir, bu noktada edebiyat biliminin kuramlarının yardımıyla bütün medyaların değerlendirilebilmesi mümkündür.

Film medyasının bir metin olarak nitelendirilmesi kimilerince indirgeyici bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir, ancak iki medyanın da bilgi ve/ya anlam taşıyıcı araçlar oldukları için ve kültürel ve estetik medyalar olduğu kabulüyle, alımlayıcının ilgili eserden alımladığı unsurların benzer biçimde değerlendirilebileceği görüşü ön planda tutulmaktadır. Film medyası üzerinden bir çözümlemeye ulaşabilmek adına ki burada medyalararası bir çözümleme yöntemi önerilmektedir, bu medyanın anlatısının bir metin olarak değerlendirilmesi alımlama estetiği bağlamında da kaçınılmaz görünmektedir. Öyle ki film ve edebiyat medyasının anlatım biçimleri birbirine ne tamamen benzer ne de birbirlerinden tamamen farklıdır. Öte yandan edebiyatta sinemanın anlatım biçimlerinin kullanıldığı, sinemanın da daha başlangıçtan

bu yana çeşitli biçimlerle edebiyatın anlatı biçimlerine öykünerek⁵ alımlayıcı üzerinde anlam(lar) oluşturmakta olduğu bilinmektedir. Bu kabulle birlikte Iser ve Jauß'un alımlayıcı rolleri üzerinden yaptıkları tespitlerin de seyirci üzerinden değerlendirilebileceği görülmektedir.

Anlam oluşturma sürecinin alımlama estetiği kuramında bu denli okur mal edilmesi, medyalararası bir karşılaştırmayı kuramsal açıdan da gerekli kılmaktadır. Sözgelimi sinema kuramları arasında yer alan gerçekçi film kuramı kaydedilen ve kurgulanan görüntülerin sadece gerçeklikle bağlantısını incelemeyi. Gerçekçi film kuramının oluşturulmasında büyük katkıları bulunan Bazin, Iser ve Jauß'a benzer biçimde, seyircinin anlam oluşturma bağlamında aktif rol üstlenmesi gerektiğini savunmaktadır, zira olay hep mevcuttur fakat izleyici olayların kendilerini ilgilendiren kısımlarını izlemeyi ve görmeyi seçmektedir. Ona göre "gerçeğin öznel yönünü kökünden değiştirebilecek bir başka kurgulama her vakit mümkündür. Oysa bizim yerimize kurgulama yapan yönetmen, gerçek yaşamda bize düşen seçimi bizim yerimize yapar. Biz bu yönetmenin çözümlemesini farkında olmaksızın benimseriz, çünkü bu çözümleme kurallarına uygundur" (Bazin, 1961, s. 82). Yönetmenin görüntü çözümlemesi ile yazarın kurguyu oluşturtmasındaki süreçler paralellik göstermektedir. Dolayısıyla anlatı yapısal olarak bir sanatçı tarafından kurgulanmakta, ancak anlamın alımlayıcının içinde bulunduğu tarihsel süreç ve alımlama esnasında ve sonrasında boş alanların beklenti ufku ekseninde doldurulması ile öznel olarak anlam oluşturmaktadır. Ancak burada yönetmenin; Bazin'in (1961, s. 82) ifadeleriyle, "gerçek yaşamda bize düşen seçimi bizim yerimize" ne derece yaptığı da ayrı bir tartışma konusudur. Çünkü yönetmenin kameranın, çekim planlarının ve kadrajın anlatım olanaklarını kullanarak seyirciyi anlatıya ne dereceye kadar dâhil ettiği ve bu paylaşım üzerinden seyircinin hangi anlamları oluşturduğu da önemlidir. Bu edebiyat metninin okurunun bahsettiğimiz alımlama estetiği kuramındaki zaman ve beklenti ufku gibi etkenlerle eseri anlamlandırma süreciyle ve bu anlamlandırmadaki değişken yapının açıklanmasıyla da doğrudan benzeşmektedir.

Sinemada gerçekçi kuram, kaydedilen ve/veya kurgulanan görüntülerin gerçeklikle olan bağlantısı ile inanılabilirliğini sorgulayıp incelemektedir. Filmin öyküsünün ve diğer unsurlarının gerçeklikle ilişkisi, söz konusu unsurları olabildiğince müdahalesiz sunması gerektiği fikrinden doğmaktadır. Okur

⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Kayaoğlu, E. (2009), *Edebiyat Biliminde Yeni Bir Yaklaşım: Medyalararsılık*, İstanbul, Selenge Yayınları

Alper KELEŞ

Alımlama Estetiği Bağlamında Medyalararası Film Çözümlemesi
Intermedia Film Analysis in The Context of The Reception Aesthetics

veya izleyici daha aktif biçimde anlam oluşturmalıdır (Keleş, 2016, s. 35)⁶. Bu ise sinemanın çeşitli çekim yöntemleriyle mümkündür. Bu çekim yöntemleri öte yandan filmlere bir anlatıcı modeli de kazandırmaktadır, çünkü filmlerde çoğu zaman doğrudan bir anlatıcının varlığından bahsedilemez, anlatımı bunun yerine anlatıcı rolüne bürünen kamera gerçekleştirmektedir: “Filmin anlatıcı mercii genelde kameranın lensi olarak düşünülebilir. Bu anlatıcı kendini belli etmese de ilke olarak romandaki anlatıcıyla eş tutulabilir” (Kayaoğlu, 2016, s.36).

Bu doğrultuda Avrupa Sinemasının önemli yönetmenlerinden Michael Haneke’nin *Caché* (2005) filminde kullanmış olduğu plan sekansın anlatıma etkisini çözümleyelim; filmin son bölümünde yönetmen tarafından plan sekans çekim tekniği uygulanmakta, kalabalık bir ortam çekimiyle seyirciden filmin başrol oyuncusunu ayırt etmesi beklenmektedir. Ayrıca yönetmen hikâyenin akışıyla ilgili önemli bir anı da bu plan sekansa dahil etmiştir. Haneke seyircinin bu ayrıntıyı ayırt edip edemeyeceğini gözetmeksizin filminde bilinçli olarak kullanmaktadır. İşte bu durum hem gerçekçi kuramın hem de alımlama estetiğinin boş alanları ve beklenti ufku tanımlamaları ile doğrudan örtüşmektedir. Çünkü böyle bir sahnede seyirciye yönetmen tarafından yüklenen görev, seyircinin filmin başrol oyuncusunu diğer figürler arasından ayırt edip anlatının ilerleyişinde ne tür bir etkinin ortaya çıkacağı konusuna odaklanmasıdır. Yönetmen hikâye akışını doğrudan, seyircinin üstleneceği bu süreç üzerine temellendirmekte ve bu süreçle ilişkilendirmektedir. Özellikle Haneke gibi yönetmenlerin bu yaklaşımları, sinemanın alımlama estetiği kuramındaki aktif biçimde anlam üreten bir okur modeli üzerinden oluşturduğu anlatım biçimine ne derece yakın olduğunu da göstermektedir.

⁶ Ayrıca Bkz. Kracauer, S. (1997). *Theory Of Film: The Redeption Of Physical Reality*. Princeton University Press. New Jersey, First Princeton Paperback Printing ve Bazin, A. (2009). *Was ist Film?*. Berlin, Alexander Verlag

Resim 1: Haneke, M.(2005), *Caché*, [1:53:00-1:56:00]

Öte yandan edebiyat için bir alımlama tarihi önerisinde bulunan Jauß'a (1979, s. 128) ek olarak, film etkisi araştırmaları yapan Faulstich de bir film alımlaması tarihi yazma önerisinde bulunmaktadır. Seyircinin beklentileriyle birlikte alımlamayı etkileyen film psikolojisi ve mekanizması faktörlerinin henüz tartışılmadığını belirterek bu alandaki boşluğa dikkat çekmektedir. Sinema seyircisinin, film dünyasına salon, ışık, seyirci koltuğu ve diğer fiziksel faktörlerin etkisiyle edindiği fiziksel deneyimle birlikte yönlendirildiğini, bu faktörler dikkate alındığında alımlama sürecinin de film analizinin bir adımı olarak yeniden değerlendirilmesi gerektiğini de bildirmektedir (2008, s.16). Okur temelli alımlama estetiği kuramının burada üzerinde durduğu konu, alımlayıcının esere karşı öznel bir yaklaşım sahibi olmasıdır. Fakat böyle bir alımlama süreci bir film üzerinde onlarca anlamın oluşturulmasına sebebiyet vereceğinden, çözümleme yönteminin, filmi, “potansiyel anlamlarını ortaya çıkarmak için değil, ulaşılmak istenilen belli bir bilgiden hareketle” (Kayaoğlu, 2016,s.61) ele almasını gerektirmektedir.

Sonuç

Alımlama estetiği kuramının ortaya koyduğu üzere; okurun edebi eserleri kendi dünya görüşü, içinde yaşadığı toplum, kültürel çevre ve diğer faktörlerle oluşturduğu beklentilerle alımlayacağı ve böylece okurun, sahip olduğu bilgi birikimi ve deneyimleriyle hareket edeceği varsayımı, son olarak

Alper KELEŞ

Alımlama Estetiği Bağlamında Medyalararası Film Çözümlemesi
Intermedia Film Analysis in The Context of The Reception Aesthetics

yine okurun, metindeki boş alanları bu şartlar altında doldurarak, anlamı okuma eyleminin kendisinden oluşturacağı varsayımı, sinema seyircisi için de geçerlidir. Okur ile eser arasında dönüşümlü bir biçimde ortaya çıkan bu üretken model, film ve seyirci için de oluşmaktadır. Bu haliyle esere yaklaşımın yolunu çizen bu kuram ile birlikte, eserin yalnız metin olarak görülmesinin ötesinde, kurmaca bir olayı aktarması ve anlam taşıyıcı bir araç olması nedeniyle de eseri bir medya olarak konumlandıran medyalararası bir çözümleme yönteminin oluşturulması gerekliliğini göstermektedir. Medyalararasılığın “şemsiye terim” (Rajewksy, 2002,s.6) adı altındaki bir üst yapı oluşturarak estetik medyaları bir araya getiren bu yaklaşımı, roman ve film gibi iki ayrı medyanın benzer kriterler üzerinden değerlendirilebilmesine olanak sağlamaktadır.

Bu durum öte yandan kuramsal açıdan da inceleme yöntemlerinin film medyasının analizi sürecine disiplinlerarası bir boyut katarak bilimsel bir uzlaşma sürecini beraberinde getirmektedir. Örneğin sinema kuramlarından gerçekçilik kuramı anlam oluşturma sürecinin doğrudan seyircinin ortak edilmesi gerekliliğini 19. yüzyıl başlarından bu yana vurgulamakta, gerçekliği yansıtmaya görevi üstlenen filmlerin alımlayıcısını, anlam oluşturmada önemli bir unsur olarak görmektedir.

Okur ve/ya seyircinin konumunun güçlendirildiği bu bakış açısı kimi zaman sanat eserinin niteliğini de belirleyebilmektedir. Bu yönde hem Türk hem de Avrupa kaynaklı yönetmen sinemaları, örneğin Nuri Bilge Ceylan, Michael Haneke ve bağımsız sinemanın çeşitli yönetmenleri üzerinden de çözümlemelere kolaylıkla ulaşılabilir.

Tüm bu tespitler doğrultusunda; kurmaca bir anlatıyı estetik bir biçimde ileten film medyasını medyalararasılığın da yaklaşımı sayesinde, edebiyat bilimin alımlayıcının içinde bulunduğu tarihsel, fiziksel, zihinsel ve çevresel faktörleri de göz önünde bulundurarak oluşturduğu bir yöntemi ile çözümlemenin mümkün olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Bazin, A. (1961). *Çağdaş Sinemanın Sorunları*. Çev: Nijat Özön, Bilgi Yayınevi, Ankara
- Dittmar, J.F. (2011). *Grundlagen der Medienwissenschaft*. Universitätsverlag der TU, Berlin
- Ekiz, T. (2007). *Alımlama Estetiği Mi Metinlerarasılık Mı?*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 47, 2 s.119-127
- Faulstich, W. (2008). *Grundkurs Filmanalyse*. Wilhelm Fink Verlag. Paderborn, UTB
- Haneke, M. (2005). *Caché*. Sony Pictures Classics,

- Iser, W.(1979a), *Die Appellstruktur der Texte*. İçinde: Rainer Warning (ed.), Rezeptionsästhetik (s. 228-252). Münih, UTB
- Iser, W. (1979b). *Der Lesevorgang*. İçinde: Rainer Warning (ed.). Rezeptionsästhetik (s. 253-276). Münih, UTB
- Jauß, H. R. (1979). *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*. Warning, R. (Ed.) Rezeptionsästhetik. (s. 126-162). Münih, UTB
- Kayaoğlu, E. (2016), *Edebiyat ve Film, Edebiyat Bilimi Yaklaşımıyla Film Çözümlemesine Giriş*. İstanbul, Hiperlink Yayınları
- Keleş, A. (2016). *Franz Kafka'nın Dava ve Şato Romanlarının Film Uyarlamaları Örneğinde Edebiyat ile Film Arasında Medyalararasılık İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Rajewsky, I. O. (2002): *Intermedialität*. Stuttgart, UTB
- Wolf, W. (1996). *Intermedialität Als Neues Paradigma Der Literaturwissenschaft? Plädoyer Für Eine Literaturzentrierte Erforschung Von Grenzüberschreitungen Zwischen Wortkunst Und Anderen Medien Am Beispiel Von Virginia Woolfs. The String Quartet*. In: Arbeiten Aus Anglistik und Americanistik 21. (s.85-116).Tübingen, Gunter Narr Verlag

**EINE PERSPEKTIVE ZUM THEMA ISLAMFEINDLICHKEIT IN
DER EU UND PROBLEME DER MUSLIME IM ALLTAG**

**A PERSPECTIVE ON ISLAMOPHOBIA IN THE EU AND
PROBLEMS OF MUSLIMS IN EVERYDAY LIFE**

*Atilla KURNAZ**

Zusammenfassung

Islamfeindlichkeit ist ein Konzept, das Vorurteile, Diskriminierung, Ausgrenzung und körperliche Gewalt gegen Muslime im Allgemeinen umfasst. Obwohl es als zeitgenössisches Thema angesehen wird, reicht seine Geschichte bis zu den Kreuzzügen zurück. In den letzten Jahren hat die Migration aus armen Ländern Rassismus, Fremdenfeindlichkeit und radikale Tendenzen aufgrund der Durchlässigkeit der Grenzen infolge der Globalisierung, insbesondere nach den 1980er Jahren, verstärkt, und diese Tendenzen, die von der Gesellschaft und der Politik gespeist wurden, haben sich insbesondere nach dem 11. September den Muslimen zugewandt. Mit der zunehmenden muslimischen Migration nach Europa nahmen die Begegnungen mit westlichen und muslimischen Bürgern zu und infolgedessen nahmen die Zahl der Einwanderer und Muslime zu. Diese Situation wirkte sich auch auf die politischen Präferenzen aus und lenkte die ideologische Tendenz nach rechts. Der Einfluss der Medien auf das Auftreten von Feindseligkeiten gegenüber dem Islam ist sehr wichtig. Im Namen der Meinungsfreiheit gibt es Veröffentlichungen, die Muslime beleidigen. Bei einer starken Reaktion der Muslime zeigt sich erneut, dass die Situation eine Feindseligkeit gegenüber dem Islam darstellt, einzelne Ereignisse verallgemeinert werden und eine Glaubensgruppe vollständig ausgegrenzt wird. Diese Politik und der zunehmend rechtsextreme Diskurs der europäischen Gesellschaft werden durch die Marginalisierung, Isolation und Marginalisierung von Muslimen in ihrer Kultur an den Rand gedrängt. Diese Situation wird auch von rechten Politikern ausgenutzt und politische Maßnahmen werden durch die Zurückhaltung der Muslime bei der Integration hervorgerufen.

Schlüssel Wörter: Islamfeindlichkeit, EU, Muslime

Abstract

Islamophobia is a concept that includes prejudice, discrimination, exclusion and physical violence against Muslims in general. Although considered a contemporary issue, its history goes back to the Crusades. In recent years, migration from poor countries has increased racism, xenophobia and radical tendencies due to the permeability of borders as a result of globalization, especially after the 1980s, and these tendencies, fed by society and politics, have become particularly significant

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Sakarya / TÜRKİYE atillakurnaz@sakarya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7178-7969

Atilla KURNAZ

Eine Perspektive Zum Thema Islamfeindlichkeit In Der Eu Und Probleme Der Muslime Im Alltags Perspective On Islamophobia in The Eu And Problems Of Muslims In Everyday Life

turned to the Muslims after 9/11. With increasing Muslim migration to Europe, encounters with Western and Muslim citizens increased and, as a result, the number of immigrants and Muslim Muslims increased. This situation also affected political preferences and turned the ideological tendency to the right. The influence of the media on the occurrence of hostility to Islam is very important. In the name of freedom of expression, there are publications that insult Muslims. With a strong response from Muslims, it is once again evident that the situation is an antagonism to Islam, generalizing individual events, and completely excluding a group of beliefs. This policy and the increasingly extreme-right discourse of European society are isolation and marginalization of Muslims in their culture. This situation is also exploited by right-wing politicians and policies are aroused by the reluctance of Muslims to integrate.

Key Words: Islamophobia, EU, Muslims

Einleitung

Das Konzept der Islamphobie umfasst weit verbreitete Vorurteile, Diskriminierung, Marginalisierung und körperliche Gewalt gegen Muslime. Obwohl es als zeitgenössisches Thema angesehen wird, kann seine Geschichte bis zu den Kreuzzügen zurückverfolgt werden. In den letzten Jahren haben Einwanderer aus armen Ländern aufgrund der durch die Globalisierung verursachten Grenzdurchdringung, insbesondere nach den 1980er Jahren, Rassismus, Fremdenfeindlichkeit und radikale Tendenzen aufgrund der Grenzdurchdringung verstärkt, insbesondere unter sozialen und politischen Impulsen. Der Trend hat nach dem 11. September zugenommen und sich den Muslimen zugewandt. Als die Einwanderung von Muslimen nach Europa zunahm, nahmen die Begegnungen mit westlichen und muslimischen Bürgern zu, und infolgedessen nahmen auch die Einwanderungs- und muslimische Opposition zu. Diese Situation wirkt sich auch auf politische Präferenzen aus und dreht ideologische Tendenzen nach rechts. Die Marginalisierung der Muslime und die genannten historischen und soziologischen Prozesse haben zur Stärkung der rechtsextremistischen Politik in Europa geführt. Aufgrund der Marginalisierung, Isolation und Marginalisierung von Muslimen wurden diese Politik und immer mehr rechtsextremistische Diskurse in der europäischen Gesellschaft in ihrer Kultur an den Rand gedrängt. Auch rechte Politiker nutzen diese Situation, und die Zurückhaltung der Muslime, sich in die Gesellschaft zu integrieren, hat zu politischen Maßnahmen geführt. Die Terroranschläge von Organisationen, die sich als Muslime bezeichnen, und das seit Jahren in den Medien geprägte muslimische Image sind eine diskretionäre Angst vor dem Islam. Das Ziel dieser Studie ist es, eine Perspektive auf die gegenwärtigen antiislamischen Grundlagen des Verständnisses zu bieten, das Feindseligkeiten gegenüber

dem Islam, einschließlich Ausgrenzung, Vorurteilen, Diskriminierung und Gewalt gegen Muslime, einschließt.

1. Diskriminierung von Muslimen in Europa und Feindseligkeit gegenüber dem Islam

Islamophobie hat die Bedeutung "Angst vor dem Islam" und von "anti-muslimischem Rassismus". Wie in Europa finden diese beiden Begriffe auf der ganzen Welt statt. Am Anfang der Debatte über das Konzept der Feindseligkeit gegenüber dem Islam steht, ob es sich bei diesem Konzept um Rassismus oder um Feindseligkeit gegenüber Menschen handelt, die einer bestimmten Gruppe angehören (Allen, 2010: 151-153).

Mit Worten ausgedrückt: Islamophobie lässt Feindseligkeiten Wirklichkeit werden. Es beeinflusst die Haltung von nicht-muslimischen Menschen gegenüber Muslimen und verursacht auch ungleiches Verhalten (Allen, 2004: 1-14). Die Vergangenheit des Begriffs der Feindseligkeit gegenüber dem Islam ist nicht weit. Tatsächlich haben die Medien einen großen Einfluss auf die Bildung und Verbreitung des jungen Begriffs. Die moderne "Feindschaft gegen den Islam" geht auf das 20. Jahrhundert zurück. Vor dem 20. Jahrhundert wurde die Feindseligkeit gegenüber dem Islam von der islamischen Perspektive des mittelalterlichen Christentums sowie dem Orientalismus der westlichen Welt angeführt (Allen, 2010: 14-23). Die erste Untersuchung zur Feindseligkeit gegenüber dem Islam fand 1977 statt. Seit 1977 wird über die Benennung, Kategorisierung und den Umfang des Themas diskutiert (Allen, Islamophobia, 2010). Chris Allen sieht die Feindseligkeit gegenüber dem Islam als eine ideologische Annäherung an Menschen, die eine negative Einstellung gegenüber Muslimen und dem Islam haben. Die Negativität, die feindselig ist, bietet sowohl einen negativen Standpunkt gegenüber dem Islam als auch gegenüber den Muslimen und provoziert die Marginalisierten in der Gesellschaft. Allen zufolge wird die Feindseligkeit gegenüber dem Islam nicht immer zum Ausdruck gebracht, sie zeigt sich jedoch als Feindseligkeit in den täglichen Praktiken und Diskursen. Die negativen Wahrnehmungen der Muslime und des Islam werden jedoch objektiv bewertet und die Fehler in der Gesellschaft als eindeutige Information festgehalten. Einerseits entfernen sich Muslime sowohl auf politischem als auch auf sozialem Gebiet von der Gesellschaft (Allen, Islamophobia, 2010).

Mit dem 11. September hat sich das Konzept der Feindseligkeit weltweit geändert. Am Anfang dieses Konzepts steht die Feindseligkeit gegenüber dem Islam. Aufgrund der Haltung gegenüber Muslimen und der islamischen Religion ist sie zum Rassismus entwickelt. Die Gruppen, die sich mit ideologischem Rassismus befassen, verteidigen sich, indem sie ethnischen

Rassismus in kulturellen Rassismus umwandeln, indem sie dies im Namen des Schutzes der bestehenden Kulturen in ihren Gesellschaften tun.

Nach Angaben rassistischer Theoretiker wie Etienne Balibar und David T. Goldberg entspricht der Islamismus heute dem Rassismus in der modernen Form des Antisemitismus in der Vergangenheit. Diese beiden Theoretiker erklären auch, dass sowohl Kultur als auch ethnischer Rassismus den Islam und die Muslime in ungerechtfertigter Weise kategorisieren. Gleichzeitig konzentrieren sie sich auf Diskurse biologischen Ursprungs mit religiösen Perspektiven (Wallerstein, 1991: 17-28).

Das Wort Islamophobie stammt aus der griechischen Phobie. Diese Terminologie hat Probleme. Das Wort Phobie (Islamophobie) ist eine Pathologie (Özcan, 2007: 83). Die Sichtweise der Islamfeindlichkeit wird nach Ansicht der Experten als Erklärung für die Entstehung persönlicher Ängste aus dem Islam ausgedrückt.

1.1 Geschichte der in Europa lebenden Muslime

Die Geschichte der Muslime auf dem europäischen Kontinent reicht bis in die Antike zurück. Die Ankunft der im heutigen Europa lebenden Muslime auf dem Kontinent basiert auf industriellen Entwicklungen in den 1960er Jahren. Muslime, die in den 1960er Jahren als Gastarbeiter kamen; In den 70er und 80er Jahren ließen sie sich durch Familienzusammenführung in Europa nieder und in den 1990er Jahren durch Zuwanderung und Flüchtlinge. Natürlich haben die Kolonien europäischer Länder in der Vergangenheit zur Verbreitung der muslimischen Bevölkerung auf dem Kontinent geführt. Die meisten Einwanderer in Frankreich stammen aus Kolonien wie Algerien, Tunesien und Marokko, in denen sie regierten. Muslimische Einwanderer in den Niederlanden hingegen kommen in den Kolonialjahren aus Indonesien. Die meisten Muslime in Großbritannien sind Menschen aus Pakistan und Bangladesch (Union, 2006: 26).

Viele Menschen sind in Länder des Kontinents abgewandert, weil Europa billige und ungelernte Arbeitskräfte benötigt. Einwanderer, die in ein fremdes Land kommen, haben sich in der Hauptstadt oder Umgebung des Landes oder in den Industriestädten niedergelassen. Es ist bekannt, dass sich Muslime, die nach Deutschland kommen, in Amsterdam, Rotterdam und Utrecht niederlassen, insbesondere in Berlin, Nordrhein-Westfalen, Hamburg, Bayern und Frankfurt in den Niederlanden. Diese Situation führt dazu, dass sich Muslime an bestimmten Orten in den Ländern niederlassen und dort eine religiöse Einheit bilden (Union, 2006: 26).

Die Wirtschaftskrise Mitte der 1970er Jahre hat zu einem Rückgang der Einstellung von Arbeitskräften in europäischen Ländern und einem anschließenden Stillstand geführt. Die Tatsache, dass viele der Arbeiter, die in diesen Jahren arbeiteten, aus jungen Männern bestanden, führte in den folgenden Jahren zu einer anderen sozialen Struktur, und ihre Familien zogen in die Länder, in denen sie lebten. Zusammen mit dieser sozialen Struktur haben sowohl die soziale als auch die politische Dynamik der muslimischen Gesellschaft zu positiven Veränderungen geführt (Union, 2006: 27).

Die meisten Muslime, die in den 1980er Jahren nach Europa kamen, waren Flüchtlinge. Sie kamen aus Jugoslawien und Somalia, insbesondere in den frühen neunziger Jahren aus Afghanistan, dem Iran, dem Irak und dem Libanon. Viele dieser Einwanderer und Flüchtlinge sind qualifizierte Menschen. Außerdem kamen muslimische Studenten zur Hochschulausbildung in europäische Länder. Die Zahl derer, die zur Ausbildung kamen, war aufgrund ihres Bildungsstatus etwas höher als die derer, die als Arbeitnehmer kamen (Union, 2006: 27).

Die meisten Muslime, die in den neunziger Jahren in europäische Länder kamen, waren Menschen, die vor Krieg und Bürgerkrieg geflohen waren. In Südeuropa hingegen sind Muslime aus Afrika auf der Flucht, aber die Gründe für ihr Kommen sind ein angenehmes Leben, Kriege und die Unterdrückung, die sie in ihren Ländern erleben (Union, 2006: 27).

1.2 Probleme der Muslime

Muslime werden wie alle religiösen Gruppen in Europa nicht nach ihrer statistischen und demografischen Struktur klassifiziert. Zahlenangaben sind daher inoffizielle Schätzungen. Dies führt zu einer Variabilität der numerischen Daten. Aus diesem Grund gibt es Probleme, bei denen Daten als Grundlage für Verhaltensweisen und Missstände gegenüber Muslimen dienen sollten.

Muslime sind oft Opfer von negativen politischen und sozialen Rahmenbedingungen. Zu diesen Missständen gehören Vorurteile und Hass gegenüber Muslimen. Darüber hinaus belegen verbale Belästigungen von Muslimen und islamischen Gesellschaften den Ernst der Lage. Natürlich tragen die Medien auch zur Negativität der in der europäischen Gesellschaft lebenden Muslime bei. Darüber hinaus sind junge Menschen die größten Probleme im sozialen Leben. Im Allgemeinen wird verhindert, dass muslimische Jugendliche in Europa im sozialen Leben aufsteigen, während sie gleichzeitig von der Gesellschaft ausgeschlossen sind. Dieser soziale Druck führt zu Verzweiflung und Entfremdung unter den Muslimen. Diese Verzweiflung und Entfremdung spiegeln sich auch in den statistischen Daten

wider. Untersuchungen zur ethnischen Zugehörigkeit und zur Nationalität sowie statistische Daten zeigen, dass die Wohngegenden und das Bildungsniveau der muslimischen Bevölkerung unterdurchschnittlich sind. Darüber hinaus finden die Arbeitsgruppen, für die sie arbeiten, eine Anstellung sowohl in Niedriglohn- als auch in Niedriglohnsektoren. Natürlich wird von den Muslimen erwartet, dass sie sich in die europäische Gesellschaft integrieren. Es ist jedoch zu beachten, dass die Arbeitslosigkeit eines der größten Hindernisse für die Integration ist. Es darf nicht vergessen werden, dass die Bedeutung der Beschäftigung unter den elf Hauptverfahren für die EU-Integration hervorgehoben wird (Europäische Kommission, 2018).

2. Der Islam und das muslimische Image in Europa

Vielleicht ist der Expansionismus der islamischen Religion die wichtigste Entwicklung des Mittelalters. Als diese Expansionsbewegung im Jahr 632 begann und die Daten 732 anzeigt, erstrecken sich die islamischen Grenzen auf die chinesischen Grenzen im Osten und auf Spanien im Westen. Kirchenmitglieder in westlichen Ländern, insbesondere Christen, sehen die Muslime als Bestrafung, die ihnen vom göttlichen Willen der Muslime auferlegt wurde, die sie die Soldaten des Teufels nennen, weil ihre moralischen Werte nach den Niederlagen, die sie erlitten haben, nachlassen. Diejenigen, die hoffen, dass dies eine vorübergehende Situation ist und die Christen die Gewinner sein werden, versuchen, den Schock ihrer Niederlagen gegen die Muslime zu lindern. Mit der Verbreitung des Islam in Europa ist die Tatsache, dass sich Christen dem Islam zuwenden, eines der Anliegen christlicher Königreiche (Özdemir, 2000: 174-177).

Dieses Bild des Islam und der Muslime verbreitete sich jahrhundertlang unter Christen in Europa. Die Briefe des Papstes und der Kirchenpriester, in den sie gepredigt wurden verwendet, um dieses Bild zu verstärken.

Nach diesem falschen Bild wurden der Islam und die Muslime als Monster angesehen und die in christlichen Ländern lebenden Muslime verfolgt, und es wurde eine Christianisierungspolitik gegen Muslime verfolgt, die unter der Herrschaft christlicher Verwalter in Sizilien und Andalusien leben mussten. Infolge dieser Politik setzten der Staat und die Kirche die Säuberung der Juden ein, indem sie sie mit den Methoden christianisierten, die sie auf die Juden anwendeten und denen sie folgten (Özdemir, 2000: 174-177).

Die Europäer lebten nach dem Exil und den schwierigen Zeiten für die Muslime in der Freude der europäischen Abrechnung mit dem Islam, diesmal angesichts der Türken von Anatolien auf den Balkan und zogen dann nach

Mitteleuropa. Nach dieser Eroberung wurde begonnen, das Bild des Islam und der Muslime, das nach der Eroberung Spaniens entstanden war, auf die Türken zu übertragen. In der Allgemeinen Geschichte der Türken von 1603 werden Türken als Terroristen bezeichnet, die die Welt in Gefahr bringen.

Martin Luther, bekannt als Begründer des Protestantismus, macht die Türken zu einem "Teufelsdiener auf Erden", indem er ein religiöses Symbol hinzufügt, um die Türken zu verunglimpfen (Mausohr, 2018).

Das heutige Europa verfügt nicht über die Mentalität und Praktiken des Mittelalters. Im Gegensatz zur Vergangenheit gibt es in der westlichen Welt Wissenschaftler, Politiker und Menschen, die eine objektive Sicht auf Muslime und den Islam haben. Im Allgemeinen gibt es in der Mehrheit der europäischen Gesellschaft eine klassische Wahrnehmung des Islam, die noch aus der Vergangenheit stammt. Diese Vorurteile werden in einer Vielzahl von Problemen gesehen, von Muslimen bis zum Islam, vom täglichen Leben bis zum Geschäftsleben, von Zeitungen bis zu Büchern, vom Kino bis zu Medien. Besonders nach dem Vorfall vom 11. September und der Wirtschaftskrise 2008 sind die muslimischen syrischen Flüchtlinge, die mit dem Syrienkrieg 2011 und der Negativität gegen Muslime und den Islam nach Europa gekommen sind, an der Spitze angekommen. Darüber hinaus wird es als ein Beispiel für das mittelalterliche Europa angesehen, das gegen ethnische und religiöse Probleme in Ländern wie Bulgarien, Bosnien-Herzegowina, Kosovo und Griechenland angewendet wird.

2.1. Islamfeindlichkeit in Europa

Sichtbarer Rassismus, Einwanderung und Feindseligkeit gegenüber dem Islam, die in europäischen Ländern weit verbreitet sind, werden immer negativer. Deutschland ist eines der Länder, in denen sich Muslime konzentrieren. PEGIDA (Partiotischer Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes) ist führend in der Bildung der Flüchtlings- und anti-muslimischen Atmosphäre in Deutschland. PEGIDAS Rhetorik ist der Diskurs über Hass und Gewalt gegen den Islam und die Muslime. Die Gruppe strebt ein homogenes Europa und insbesondere Deutschland an. In Übereinstimmung mit einer zielgerichteten homogenen Gesellschaft bedrohen sowohl die islamischen als auch die gegen Einwanderer gerichteten Formationen in den europäischen Ländern und in Deutschland das Zusammenleben auf dem Kontinent und führen zu Straftaten gegen Ausländer und in den Ländern lebende Muslime. Diese Situation wird mit der Unterschätzung des Anti-Islam in Europa zu ernsteren Problemen. Deutschland, das in den 80er und 90er Jahren mit den Neonazi-Ereignissen zu kämpfen hatte, wird jetzt durch die Haltung gegenüber Ausländern und Einwanderern herausgefordert, die von Feindseligkeiten gegenüber dem Islam

angeführt werden. Aufgrund dieser unüberwindlichen Ereignisse leiten Formationen wie PEGIDA und AfD (Alternative für Deutschland) die deutsche Politik. Darüber hinaus bietet das Ergebnis einer erfolglosen Minderheiten- und Einwanderungspolitik deutscher Politiker zwei Optionen, insbesondere für Muslime, entweder die Assimilation oder das Verlassen des Landes (TBMM, 2019). Terrororganisationen wie ISIS, die in Syrien und im Irak entstanden sind, werden als Entschuldigung angeführt und versuchen, einen legitimen Boden gegen den Islam und die Muslime zu schaffen. Nach den inakzeptablen Terroranschlägen in Frankreich erhält es sowohl in den Print- und Bildmedien als auch auf Social-Media-Plattformen negative Nachrichten über den Islam und die Muslime (siehe: <https://philosophia-perennis.com/2017/08/25/charlie-hebdo-die-sich-einst-solidarisierten-werfen-dem-magazin-nun-hetze-gegen-islam-vor/>). Sicherlich schadet es nicht, diejenigen, die ihm dienen, zu radikalisieren und zu kritisieren. Während diese Kritik gemacht wird, beendet die Verallgemeinerung der Kritik auf eine Religion, eine Religionsgemeinschaft oder eine Rasse das Problem nicht nur verursacht sogar auch polarisiert. In der Zwischenzeit haben Muslime in europäischen Ländern Pflichten. Vor allem im Westen lebende Muslime müssen Unruhe vermeiden.

Muslime in Europa sollten wissen, dass nur populistische und rechte Gruppen in Deutschland, Frankreich und Österreich wie Don Quijote gegen Windmühlen kämpfen, und Islam und Muslime sind ihre Windmühlen (Şenay, 2019). Ausländer- und Islamfeindliche Gruppen, die sich künstlich einen Feind schaffen, führen einen künstlichen Kampf gegen die Existenz von Muslimen und Einwanderern fort.

2.2. Gründe der Islamfeindlichkeit in Europa

Die Feindseligkeit des Islam verursacht, wie es heißt, viele Schichten des Lebens unter den Ursachen der Islamfeindlichkeit. Das Leben der Muslime, die ethnische Zugehörigkeit, die Unterschiede in ihren Religionen, die Unannehmlichkeit gegenüber Phänomenen wie Kleidungen sowie die Bedeutungen, die die Medien für religiöse Symbole und einige terminologische Wörter verwendet haben, bilden eine in Europa begründete Feindseligkeit gegenüber dem Islam. Historisch gesehen hat sich der Anti-Islamismus als staatliche Politik herausgebildet und dann wird die Feindseligkeit des Islam im Lichte dieser Politik in der Situation ausgenutzt. Nach dem Zweiten Weltkrieg wird Rassismus nicht nur durch sein Aussehen geprägt. Der Grund dafür ist die Existenz von Strafen gegen solchen Rassismus. Der heutige moderne Rassismus schließt eher kulturelle Ausgrenzung als Hautfarbe ein. Grundsätzlich hat sich dann eine ideologische Haltung zu einem soziologischen Phänomen entwickelt (Er & Ataman, 2008: 757).

Sie können auch die Homogenität der europäischen Gesellschaft einschließen. In 2500 Jahren westlicher Geschichte haben die Westler nicht die Erfahrung gemacht, mit verschiedenen Kulturen wie Muslimen zu leben. Die europäische Gesellschaft, die sich aufgrund dieses Mangels an das „andere“ gewöhnt hat, ist dazu verdammt, im Multikulturalismus zu scheitern, so wie es von Deutschland zum Multikulturalismus ist. Dies liegt an der Tatsache, dass verschiedene Kulturen in einer Gesellschaft dem Eingreifen der säkularen Kultur ausgesetzt sind, wenn sie lebenswichtig sind. Bei den in Europa lebenden Muslimen ist das nicht anders. Als die Muslime begannen, in den europäischen Ländern, in denen sie lebten, positive Dinge zu tun, führte dies dazu, dass die vorherrschende Gesellschaft zum Schweigen brachte und sie an den Rand drängte. Dazu gehören Doppelmoral bei der Rekrutierung von Frauen mit Kopftuch, Schwierigkeiten bei der Eröffnung islamischer Kindergärten und so weiter. Das beste Beispiel dafür waren die Juden, die zu dieser Zeit die einzige andere Kultur in Europa vertraten. Ihre jahrhundertlange Demütigung, Marginalisierung und Völkermord im Zweiten Weltkrieg spiegeln die Sichtweise der europäischen Gesellschaft auf „Unterschiede“ wider (Kaplan, 2014).

2.3. Muslimische Frauen und Kopftuchproblem

In den letzten Jahren hat in vielen EU-Ländern eine Debatte über Kopftücher stattgefunden, insbesondere in den Bereichen Bildung und Wirtschaft. Viele EU-Mitgliedstaaten verbieten sogar Kleidung wie Kopftücher und Laken. Der Umfang der Kopftuchverbote ist von Land zu Land unterschiedlich. Frauen werden in europäischen Ländern wie in allen anderen Ländern der Welt in der zweiten Klasse behandelt. Dies zeigt sich an der Einstellung von Frauen zur Ungerechtigkeit der Löhne. Wenn diese muslimischen Frauen an dieser Diskriminierung beteiligt sind, erhöht sich die Anzahl der Diskriminierung und verdoppelt sich. Die Hauptursachen für Diskriminierung sind religiöse und / oder ethnische Herkunft. Muslimische Frauen stehen an vorderster Front als Gruppe, die sowohl Sexismus als auch Rassismus in allen Aspekten des sozialen und Bildungslebens ausgesetzt ist (Abkehr der europäischen Zivilisation“: Warschau fordert EU-Einreisestopp für Muslime, 2017).

Dies spiegelt sich in der Meinungsumfrage der Bertelsmann-Stiftung in Deutschland wider. In Europa lebende Muslime glauben, dass sie aufgrund ihrer Religion stärker diskriminiert werden als andere. Muslimische Frauen gehören zu denen, die diskriminiert wurden. In einem Teil der Studie gaben 27% der muslimischen Frauen an, dass sie aufgrund des Kopftuchs sowohl verbaler als auch körperlicher Gewalt ausgesetzt waren (Reimann & van Hova, 2017).

Schluss

Die Vorfälle, die am 11. September und danach stattfanden, führten zu einer Zunahme der Islamophobie, und mit der Zeit entwickelte sich die Islamophobie zum Anti-Islamismus. Die oben genannten Berichte über Diskriminierung zeigen, dass Muslime heute die am stärksten benachteiligten Gruppen in Europa sind. Muslime waren das Ziel von Ausgrenzung, Diskriminierung, Gewalt und Vorurteilen in Europa, insbesondere in den letzten Jahren aufgrund des Zustroms von Flüchtlingen. Bei den Ermittlungen von Gewalttaten gegen Muslime gibt es einige Mängel in Bezug auf die Bestrafung angemessener Straftaten, da die Straftat nicht als „Diskriminierungsstraftat“ definiert wird, selbst wenn die Täter gefunden werden oder selbst wenn Täter gefunden werden. Dies birgt die Gefahr eines institutionellen Rassismus und verunsichert die Muslime in Europa.

Die äußersten Rechte, die durch Anti-Islam-Maßnahmen Politik machen, stellt auch eine Bedrohung für die Muslime in Europa dar. Die Verwirklichung der Zunahme der Stimmrechte der extremen Rechten durch die zentralen Parteien führt zu einer Tendenz zur Rechten und den Folgen der Verhärtung der Einwanderungspolitik. Das Umkippen der sozialen Basis nach rechts führt dazu, dass sich Muslime als „die Schuldigen“ verstehen, sich aus dem gesellschaftlichen Leben allmählich zurückziehen, was von rechten Politikern als Widerwillen der Muslime gegen die Integration verwendet wird.

Literaturliste

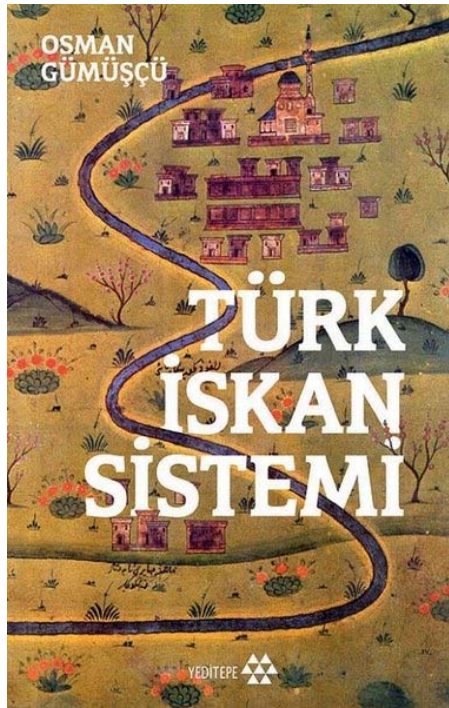
- Abkehr der europäischen Zivilisation“: Warschau fordert EU-Einreisestopp für Muslime.* (2017, 06 05). Sputnik:
<https://de.sputniknews.com/politik/20170605316034125-migranten-polen-multikulti-kritik/> adresinden alındı
- Allen, C. (2004). Justifying Islamophobia: A Post-9/11 Consideration of the European Union and British Contexts. *The American Journal of Islamic Social Sciences* 21, 1-14.
- Allen, C. (2010). *A Brief History of Islamophobia*. Archers Quarterly.
- Allen, C. (2010). *Islamophobia*. Londra: Ashgate Publishing.
- Er, T., & Ataman, K. (2008). İslamofobi ve Avrupa’da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine. *Uludağ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 757.
- Europäische, K., & Europäische Kommission. (2018, 04 10). *EU-Programm für Beschäftigung und soziale Innovation*.
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=de&catId=1081> adresinden alındı
- Kaplan, Y. (2014, 10 20). *İslamofobinin nedeni: Dünyanın Müslümanlaşması tehlikesi!* Yeni Şafak:

- <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusufkaplan/islamofobinin-nedeni-dunyanin-muslumanlamasi-tehlikesi-56505> adresinden alındı
- Mausohr, G. (2018, 08 13). *Theologie Studierende*. <https://www.theologiestudierende.de/2016/08/09/luther-und-die-tuerken/> adresinden alındı
- Özcan, H. (2007). “Anti-Semitizm” ve “Anti-İslamizm”: Benzerlikler ve Farklılıklar”, *Batı Dünyası’nda İslamofobi ve Anti-İslamizm*. Ankara: Eskiye.
- Özdemir, M. (2000). Avrupa’da Düünden Bugüne Müslüman İmajı ve Bazı Fiili Neticeleri. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 174-177.
- Reimann, A., & van Hova, A. (2017, 09 21). *Mehr Muslime beklagen Diskriminierung wegen ihrer Religion*. Spiegel Online: <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/europa-mehr-muslime-fuehlen-sich-wegen-ihrer-religion-diskriminiert-a-1167479.html> adresinden alındı
- Şenay, B. (2019, 04 30). *Avusturya’da Don Kişot Sendromu ve Kanunlaşan İslamofobi*. Perspektif: <http://perspektif.eu/2015/04/01/don-kisot-sendromu-ve-kanunlasan-islamofobi/> adresinden alındı
- TBMM. (2019, 09 22). *İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Batı Ülkelerinde İslam Düşmanlığı*. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=1920 adresinden alındı
- Union, E. (2006). *Agentur der Europäischen Union für Grundrechte: Musime In Der Europäischen Union*.
- Wallerstein, I. (1991). Race, Nation, Class: Ambiguous Identities. *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, 17-28.
- Yılmaz, F., & Kutlay, M. (2011, 06 19). *Avrupa’yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi*. Academia: https://www.academia.edu/7193457/Avrupay%C4%B1_Bekleyen_Tehlike_A%C5%9F%C4%B1r%C4%B1_Sa%C4%9F%C4%B1n_Y%C3%BCkseli%C5%9Fi adresinden alındı

KİTAP İNCELEME:

**OSMAN GÜMÜŞÇÜ, TÜRK İSKAN SİSTEMİ UC-FETİH-İSKAN
DÖNGÜSÜ (XI.-XVI. YÜZYIL),** [Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019; 333 s. ISBN:
978-605-2070-90-1]

*İlker YİĞİT**

İskan kavramının gerek coğrafyacılar ve gerekse tarih bilimine mensup araştırmacılar başta olmak üzere birçok disiplin tarafından kullanıldığı görülmektedir. Türk Dil Kurumu web sayfasında¹ *Güncel Türkçe Sözlük*'te iskan kavramı isim olarak “yurtlandırma” ve “yurtlanma”

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Burdur / TÜRKİYE iyigithg@gmail.com Orcid Id: 0000-0002-1473-3438

¹ <https://sozluk.gov.tr/> (Son erişim: 21.03.2020).

şeklinde tanımlanmıştır. İskân kavramı ile eş anlamlı şekilde kullanılan bir diğer kavram ise “yerleşme”dir. Nitekim coğrafya sahasında iskan coğrafyası, yerleşme oğrafyası tabirleri birbiri yerine kullanılabilmeyle birlikte, disiplininin Türkiye’de kurumsallaştığı 1915’ten itibaren çoğunlukla iskan kavramının, günümüze yaklaştıkça ise yerleşme kavramının daha fazla tercih edildiği görülebilmektedir. Yerleşme terimine ilişkin de sözlüklerde çeşitli tanımlamaların olduğu görülmektedir: *Yerbilim Terimleri Sözlüğü* (1971)’nde “Tarihten önceki insanların yaşadığı yer”; *Kentbilim Terimleri Sözlüğü* (1980)’nde “1) Bir toplumsal kümenin ya da kalabalık bir nüfus topluluğunun, yaşamak ve ekonomik etkinliklerini sürdürebilmek için belli bir yeri seçmeleri eylemi. 2) Bu amaçlarla seçilip yerleşilen kent, kasaba, köy ya da daha küçük bir yer. bk. yerleşim yeri.”; *Yöntembilim Terimleri Sözlüğü* (1981)’nde “Bir topluluğun çalışma ve yaşama eylemleriyle sınırlanmış yersel alanı” olarak tanımlanmıştır.² Coğrafya terimi olarak ise; hem iskan hem de yerleşme kullanılmakta ve bu kavramlar her türlü yerleşmeyi içine almaktadır. İnsanların doğal halde buldukları yahut yaptıkları barınaklarla göçebe kavimlerin daha uzun zaman bir yerde kalan çadır toplulukları, mevsimlere göre yer değiştiren, yazın yaylaya, kışın ovaya inenlerin yılın bir kısmında oturdukları ova, yayla ve dağ gibi eğreti yerleşmeler, nihayet münferit mesken, çiftlik, mezra, köy, kasaba ve şehir, geçici, devamlı; toplu, dağınık; büyük, küçük; bütün yerleşmeler, yerleşme tesisleri, münferit ev ya da ev toplulukları iskan kavramı dahilinde değerlendirilmektedir.³

Farklı tanımlamaların yapıldığı iskan/yerleşme konusuna ilişkin tarihin ilk dönemlerinden itibaren yerleşik hayatın ortaya çıktığı merkezlerin yer aldığı bu topraklarda iskana ilişkin yapılacak çalışmalar hem dünya tarihi hem de Türkiye tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda eldeki yazıda, coğrafya disiplinine mensup bir akademisyen tarafından tarihi bir perspektif ile hazırlanan iskan konusunun ele alındığı kitap çalışması değerlendirilmeye çalışılmıştır. *Türk İskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl)* isimli kitabın müellifi, tarihi coğrafya alanında öncü çalışmaları ile tanınan Osman Gümüşçü’dür.⁴ *Türk İskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl)* isimli eserde tarihi coğrafya bakış açısı ile müellifin doktora teziyle girdiği iskan konusundaki bilgi, tecrübe ve birikiminin saha literatürünü de göz önünde bulundurarak sistematize

² <https://sozluk.gov.tr/> (Son erişim: 21.03.2020).

³ Ali Tanoğlu, “İskan Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod”, *Türkiyat Mecmuası*, (İstanbul, 1954) S. XI: 1-34.

⁴ Müellifin özgeçmişi için bkz. <https://websitem.karatekin.edu.tr/ogumuscu> (Son Erişim: 21.03.2020).

edilmiş bir hali olarak değerlendirilebilir. Müellif, XI. yüzyıldan XVI. yüzyıla Türk iskan sürecini bir sistem olarak ele almakta ve yapılmış olan çalışmalara geniş bir perspektiften bütüncül, uzun erimli ama sistematik bir mantık ile yaklaşmaktadır. Okuyucuya iskan konusunda muhtelif kaynaklarda dağınık halde bulunan bilgi ve bulguları bütüncül bir şekilde kendi bakış açısıyla sentezleyerek, sistematize ederek iskan konusunu siyasi, sosyal, tarihi ve en önemlisi de mekansal bir perspektiften sunma gayreti dikkate değer bir durumdur. Müellif eserin *Önsöz* kısmında bu durumu “...bu çalışmada, Türk iskanı bütünü için bir formülasyon denemesi yapılmıştır. ‘Türk yerleşme/iskan sistemi’ adını verdiğimiz ve kısaca “Uc-fetih-iskan döngüsü” şeklinde de formüle edilebilen bu süreç, Türklerin Azerbaycan, Anadolu ve Rumeli’ye gelişlerinden itibaren, tüm iskanın belirli bir sistem çerçevesinde yaşandığını, belirli yolları izlediğini ve tüm adımların planlı bir biçimde gerçekleştirildiğini iddia etmektedir” (Gümüşçü, 2019: 10-11) cümleleriyle ifade etmiştir.

Kitap Giriş bölümünden sonra 1)Uc Sahasının Oluşturulması, 2)Fetihlerin Yapılması, 3)İskân Süreci, 4)Karşı Düşüncelere Bakış ve Sonuç Bölümü’nden oluşmaktadır. Kaynakça ve İndeks bölümü ile son bulan eser toplamda 333 sayfadır.

Eserin *Giriş* bölümünde iskan kavramının tanımı, mahiyeti, önemine yer verildikten sonra yerleşme sistemi ve yerleşmenin evrimi kavramları açıklanmaktadır. Burada özellikle iskan konusuna evrimsel bir bakış açısı ile yaklaşmakta ve yerleşmeleri canlı bir organizmaya benzeterak iskan merkezlerinin tarihi süreç içerisindeki değişimi, dönüşümü, devamlılığı ve ortadan kalkma durumu “evrim”⁵ terimi ile kavramsallaştırmaktadır. Evrim kavramını müellif şöyle izah etmektedir:

Kurulan yerleşme merkezlerinin uzun süreli yaşaması, ancak yeni ortaya çıkan faktörlere uyum sağlaması ile mümkün olabilmektedir. Bu konu ise “yerleşmenin evrimi” veya “evrimleşmeye uğrama” şeklinde ifade edilebilir. Şu halde evrim, yerleşme coğrafyası veya tarihi coğrafya açısından değerlendirilirse, “belirli koşullar içinde ortaya çıkacak yeni faktörlere ve onların ortaya çıkardıkları koşullara uyum sağlama becerisidir. (Gümüşçü, 2019: 21-22).

Giriş bölümünde çalışmanın yapılma gerekçesi, Anadolu’nun iskan bakımından sahip olduğu zenginliğe ve çeşitliliğe rağmen bu sahadaki araştırmaların yetersizliğine yapılan vurgu ile belirginleştirilmektedir. Söz

⁵ Evrim konusunda ayrıca bakınız. Necdet Tunçdilek, *Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1986.

konusu sahadaki eksikliğe katkı mahiyetinde bütüncül bakış açısı ve tarihi perspektif ile yapılmış çalışmaların eksikliği belirtildikten sonra Türk iskan sistemine ilişkin çalışmaları bütüncü/sentezleyici bir bakış açısı ile çalışma noksanlığının giderilmesine yönelik bir girişim olduğu beyan edilmektedir. Kitapta Anadolu'nun sahip olduğu renkli ve zengin iskan sürecine ilişkin olarak “tasnif, dönemlendirme ve kavramsallaştırma” denemesi yapılmıştır.

Türk yerleşme sisteminin oluşumu ve işleyişi üç adımdan/basamaktan meydana geldiği belirtilmiş ve şöyle sıralanmıştır:

a-Uc sahasının oluşturulması (temlik verilmesi, istimalet ve ticaret ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, alplar, gaziler ve akıncıların uca gelmesi, dervişlerin Uclara gelerek zaviyeler kurması ve açılan sahalara yurt peşinde koşan konar-göçerlerin yerleşmesi) b- Fetihlerin yapılması, c-İskan, yeni topraklara önce sürgünler, arkasından gönüllü göçmenlerin yerleşmesidir. (Gümüşçü, 2019: 35).

Türk iskan sisteminin kuruluş ve gelişme sürecinin ele alındığı kitap, iskan bahsine ilişkin araştırılması için belirttiği problematikler açısından da ayrıca önem arz etmektedir. Zira müellif kır ve şehir yerleşmelerinin kuruluşu, gelişimi, değişimi, dönüşümü ve fonksiyonel özellikleri; konar-göçerlikten yerleşikliğe geçiş sürecinde ortaya çıkan iskan merkezlerinin nerede ve nasıl ortaya çıktığı sorularını da zikrederek yapılması gereken çalışmalar için önermelerde bulunmaktadır.

Çalışmanın zaman açısından sınırlaması ise, Türk iskan sisteminin tarihlendirilmesi, Anadolu sahası için 1016-1021 arasındaki Çağrı Bey'in keşif seferleri ile başlayıp Malazgirt ile birlikte hızlanan ve uzun bir süre devam ettikten sonra, 1571 yılında Kıbrıs adasının fethi ile nihayete eren bu dönem olarak belirtilmiştir.

“Uc-fetih iskan döngüsü”nü doğudan batıya Oğuzların göçleri ile ortaya çıktığı ve “Türk yerleşme/iskan sistemi” tesis edildiği, sürekli ilerlemek yeni yurtlar açmak, O. Turan tarafından açıklanan “cihan hakimiyeti mefkuresi”nin neticesi olarak çalışmada ileri sürülmektedir. Büyük Türk göçüne, söz konusu göçün değerlendirilmesine yer verildikten sonra eserin *Giriş* bölümü tamamlanmaktadır.

Eserin ikinci bölümünde *Uc Sahasının Oluşturulması* ele alınmakta ve bu bölüm, *İstimalet ve Ticaretle İyi Komşuluk; İlişkilerinin Geliştirilmesi; Uc Beylerine İhta/Timar/Temlikler Verilmesi; Alplar, gaziler, akıncıların gelmesi; Şeyh ve Dervişlerin Gelmesi; Konar-Göçerlerin Gelmesi* alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu kısımda Uc sahasına ve özellikle de uc

kavramına organizmacı bakış açısı ile bir hücreye benzetildiği dikkati çekmektedir. Nitekim bu durum müellif tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“Uc, bir anlamda canlı organizma hücrelerindeki, “hücre zarına” benzetilebilir. Çünkü organizma bünyelerinde, geçirimli bir sınır vazifesi gören hücre zarı, bilindiği üzere, kendi istediği şartlarda istediği unsurların içeriden dışarıya, dışarıdan içeriye girmesine izin veren bir yapıdadır. Bu haliyle hücre zarına çok benzeyen Uclara, siyasi ve hukuki açıdan bakıldığında, iki devletin sınırı olarak bakılabilir.” (Gümüşçü, 2019: 73) .

Bir sahada fetihlerin gerçekleştirilmesinin ilk basamağını teşkil eden uc açmada Türklerin izlediği yollar ise şöyle sıralanır:

a-İstimalet ve ticaret faaliyetleriyle iyi komşuluk ilişkilerinin başlatılıp sürdürülmesi, b-Uc beylerine ikta/temlikler verilmesi, c-Ucun hareketli, fırsatlarla dolu ortamına alplar, gaziler ve akıncıların gelmesi, d-Mürid kazanmak amacındaki şeyh ve dervişlerin Uclara yerleşmesi ve son olarak e-Açılan sahalara öncelikle yurt peşinde koşan konar-göçerlerin yerleşmesi.” (Gümüşçü, 2019: 73).

Uc açmanın Türk devlet geleneğindeki yerine dikkat çekilmekte ve söz konusu durum çeşitli örneklerle izah edilmektedir. Uc beylerine ikta, timar ve yemliklerin verilmesinin gazanın yanında ciddi bir motivasyon oluşturmuş, bu da fetihleri artırarak yeni yurtların iskan birimlerinin kurulmasını sağlamıştır. Alpler, gaziler, akıncıların faaliyetlerinin manevi motivasyonlarının yanı sıra ganimet fikrinin de tetikleyici bir rol üstlendiği Anadolu’nun ve Balkanların fetih sürecinde oldukça etkili olduğu belirtilmiştir. Ö. L. Barkan tarafından kavramsallaştırılan “Kolonizatör Türk Dervişlerine”⁶ yer verilerek İslamiyet’i yayma kendilerine mürit/taftar bulmak için şeyhlerin uçlara gelmeleri, ıssız noktalarda ama özellikle de yol güzergâhlarındaki mevcudiyetlerinin bir neticesi olarak etrafları zamanla meskenlerle dolarak mezra, çiftlik, köy, kasaba hatta şehre dönüşen iskan merkezlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Söz konusu bu durum için toponimik verilerden hareketle yapılan çalışmalar kanıt niteliği taşımaktadır.⁷ Kitapta gerek Anadolu ve gerekse Balkanlardan örnekler

⁶ Ö. Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, (Ankara 1942), S. 2, s. 284-353.

⁷ İlker Yiğit, “XVI. Yüzyıl Türkiye’sinde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (Ankara 2013), C. 8 S. 5, s. 959-

verilerek ulu kimselerin (Hacı Bektaş Veli, Dede Garkın, Emirci Sultan, Şeyh Merzuban gibi) faaliyetleri, yurt açıcı özellikleri ve İslamiyet'i yayma konusundaki çabaları ile izah edilmektedir.

Selçuklu ve Osmanlı toplumunun önemli bir parçasını yerleşiklerin yanı sıra konar-göçerlerin oluşturduğu bilinmektedir. Hatta Anadolu'nun fetih sürecinde konar-göçerler daha fazla iken gerek devlet eli ile gerekse kendi iradeleri ile yerleşik hayata geçmişlerdir.⁸ Müellif eserde, konar-göçerlerin Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde en önde uçlarda yer alan ve sürekli ucta bulunmaya gayret eden topluluklar olarak dikkat çekmektedir. Zira konar-göçer ile yerleşik ahalinin iktisadi faaliyet alanları zaman zaman birbirilerini tehdit etmiştir. Yerleşik düzenin tesis edildiği sahalarda, konar-göçerlerin yaylak ve kışlak alanları daralmış, otlakları sınırlandırılmış ve rahatça faaliyetlerini yapamaz hale gelebilmişlerdir. Bu durum da konar-göçerleri fetih yönünde, geçiş noktaları olan uçlarda toplanmaya sevk eden temel amiller arasında yerini almasına yol açmıştır. Özellikle Osmanlı devrinde şenlendirme ve sürgün faaliyetlerinde konar-göçer toplulukların kullanılması⁹ bu durumu örnekler mahiyettedir.

Fetihlerin Yapılması eserin ikinci bölümünü oluşturmakta ve bu bölüm kendi içinde *Barış ile Yapılan Fetihler; Savaş ile Yapılan Fetihler; Keşif Seferleri ve Yıpratma Savaşları; Meydan Muharebeleri ve Muhasaralar* alt başlıklarına ayrılarak konu detaylandırılmaktadır. Fetihler

973; İlker Yiğit, "XVI. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahi Adlı Yerleşmeler". *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken/Journal of World of Turks*, (2017) C. 9, S. 3, s. 251-267; Hasan Demirtaş ve İlker Yiğit, "Saruhan Yurdunun Vatanlaşma Sürecinde Zaviyelerin Rolü", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-IV Saruhanoğulları Beyliği*, 5-7 Kasım 2015, Manisa (basım aşamasındaki bildiri).

⁸ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin İskanı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014; İbrahim Erdal, "Cumhuriyet Döneminde Yörüklerin İskanı Konusu". *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Yörükler ve Türkmenler*. Phoenix Yayınevi, Ankara 2008, s. 1-13; Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri Türkmenler Üzerine Makaleler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

⁹ Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 11, S. 1-4, (İstanbul 1949-1950), s. 524-569; Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 13, S. 1-4, (İstanbul 1951-1952) s. 56-78.

konusunda *Oğuz Kağan Destanı*'nda yer alan "büyük nehirlerle ve büyük denizlere varma" fikri olarak "Kızıl Elma" hedefinden başlanarak Türklerin İslamiyet'i kabulü sonrası fetih harekâtının "ıla-yı kelimetullah" gayesine dönüştüğü belirtilmektedir. Türk fetih sistemi kuru bir şekilde bir sahanın zapt edilmesinin ötesinde mamur ve abadan hala getirilmesidir. Birlikte yaşama kültürü, hoşgörü, özgürlük anlayışı Türk fetihlerinin önünü açan, fetih sürecini kolaylaştıran ve yerel halkın (örneğin Anadolu'da Bizans egemenliğinde yaşayan Rumların) Türk yönetimi altında bulunmak istemelerine, Türk hâkimiyetini benimsemesine yol açmıştır.

Eserde mekân kavramına yer verilerek bu kavramının Batı ve İslam (ve Çin) medeniyetindeki farklı tezahürlerine değinilmektedir. İslam medeniyetinde mekân, insanlığın ortak yaşam alanı iken Batı medeniyetinde hâkimiyetin araçlarından biri olarak görülmektedir. Türk fetihleri toprak kazanmaktan daha ziyade ve ondan öte insanları kazanmayı, gönülleri fethetmeyi (istimalet) başarmıştır. Böylece Türkler, insanların en temel ihtiyacı olan huzur, güven ve özgürlük ortamını temin edebilmiştir.

Savaş ile yapılan fetihlerle alakalı olarak Anadolu'da cereyan eden Selçuklu fütuhatına ve bu süreçte Bizans egemenliğindeki Anadolu'nun içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik duruma yer verilerek anlatılmaktadır. Türklerin tarihi süreçteki savaş taktiklerine, savaş öncesinde yapılan istihbarat faaliyetlerine, haberlerin hangi kanallar aracılığıyla toplandığına dair açıklamalar yapılmaktadır. Keşif seferleri ve yıpratma faaliyetlerinin üzerinde durularak bu husustaki çalışmalara, akıncılara özel yer verilmektedir. Tüm bu durumlar uc oluşturmaya bağlanarak uc oluşturma'nın önemine ve bu sürecin zorluğuna değinilerek batı Anadolu'daki yani uc bölgelerdeki beyliklerin kollektif hareketlerine değinilerek bölüm tamamlanmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünü *İskan Süreci* oluşturmakta ve bu bölüm kendi içinde *Sürgünlerin İskanı*, *Gönüllü Göçmenlerin İskanı*, *Toprak Verilerek Yapılan İskan* ve *Vazife Verilerek Yapılan İskan* alt başlıklarına ayrılarak konu işlenmektedir. Bu bölümde temelde uc oluşturma, fetih neticesinde sürecin son halkası olarak kabul edilen iskan mevzusu ele alınmaktadır. Uc'un oluşturulmasını takiben fetih yapılmakta ve artık uc olan sahanın/dış sahanın içe dönüştürülme süreci gerçekleştirilmektedir. Fethedilen sahalarda kalıcı olabilmenin, bir arazi parçasını/kuru bir toprak parçasını vatan haline dönüştürmenin¹⁰ araçları ele alınmaktadır. Bu noktada planlı ve programlı olarak sultanların, padişahların ve devlet önde

¹⁰ R. Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1956.

gelenlerinin takip ettiği yollar sırasıyla ele alınarak örnekler üzerinden açıklamalar gerçekleştirilmektedir.

Bilindiği üzere yakın ve uzak tarihimizde birçok örnekte görüldüğü üzere iskan her zaman gönüllülük esasına göre olmamaktadır. Zira bir insanın doğduğu, büyüdüğü, hatıralarının olduğu, siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda mevcut, kurulu düzeninin bulunduğu mekanı bir çırpıda terk edip yeni bir düzene doğru yelken açması kolay bir mesele değildir. Bunun için bazen fiziki (iklim değişimleri, kuraklık, deprem, taşkın vb.) bazen de beşeri (nüfus artışı, savaş, tarım alanlarının yetersizliği, mera alanlarının yetmemesi, çeşitli iç kargaşalar vb.) icbar edici sebepler devreye girebilmektedir. Bu duruma kadim Türk tarihinden, Roma tarihinden vb. örnekler vermek de mümkündür. Çalışmada tarihi süreçteki örnekler yer verilerek Selçuklu ve Osmanlı Devleti sultanlarının/padişahlarının izledikleri sürgünlerden örnekler verilerek sürecin nasıl cazip hale getirmeye çalıştıkları anlatılmaktadır. Sadece kendi mensupları için değil fethedilen bölgenin yerli halkının aynı mekânda üretime devam edebilmeleri için vergiden belirli bir süre muafiyet sağlanması, tarım için gerekli olan çeşitli aletler, tohum verilmesi ve mesken inşası vb. hususlardaki destek uygulamaları aktarılmaktadır.

Zorunlu göçlerin yani sürgünlerin dışında kendi rızasıyla da yeni memleketlere giden gönüllü göçmenlerin iskanı meselesi de bir alt başlık olarak değerlendirilmektedir. İskân sürecinin başlangıç aşamalarında sürgünler ön plana çıksa da asıl kalıcı ve sürdürülebilir olan hiç şüphesiz rızaya binaen gerçekleşen göçlerdir. Bu duruma en iyi örnek olarak Anadolu'nun Türkleşme süreci gösterilebilir. Müellif tarafından eserde XI. asırda başlayan Türk nüfusunun Anadolu'ya yoğun göç süreci ele alınarak ortaya konulmakta ve ayrıca Balkanlara yönelik olarak XIV. yüzyılda başlayıp XVII. yüzyıla değin yer yer devam eden göçler Şumnu kazası üzerinden örneklendirilmektedir.

İskan sürecinin gerçekleştirilmesinde önemli olan en temel husus bir toprak parçasının mevcudiyetidir. Zira insanlar meskenini yapmak, ihtiyacı olan temel tarımsal üretimi yapmak, hayvanlarını otlatmak vb. iktisadi faaliyetleri için mutlak surette bir mekâna ihtiyaç duymaktadır. Bu duruma binaen eserde *Toprak Verilerek Yapılan İskan* konusu ele alınmıştır. Burada yerleşik ve konar-göçer topluluklar için tahsis edilen araziler, bunların tasarruf şekilleri hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Özellikle ikta ve tımar sistemi ele alınarak arazinin iktisaden faal hale getirilmesi; bu durumun askeri, ekonomik ve sosyal açıdan gereklilikleri izah edilmiştir.

Vakıflar Kurularak Yapılan İskan alt başlığında vakıf kavramı, vakfın mahiyeti ve Türk iskan sürecinde şehir ve kırsal alanlarının imara açılarak abad

edilme süreçleri ele alınmaktadır. Zaviye, imaret, çeşme, hamam, kervansaray, darüşşifa, medrese vb. yapılar ile Anadolu sahasının imar ve iskan süreci izah edilmektedir. Özellikle tesis edilen vakıf yapıları sayesinde boş bir arazide iskanın ortaya çıkış süreçleri, mezradan/çiftlikten köye, köyden kasabaya, şehre (Nevşehir, Uzunköprü, Karapınar, Payas, belen, Kuşadası, Ulukışla) dönüşmesi örneklendirilmektedir.

Vazife Verilerek Yapılan İskan Selçuklular zamanı ile ilgili pek bilgi olmasa da Osmanlı İmparatorluğu zamanında açıkça görülen ve belirli görevleri ifa etmek üzere kişilerin belirli mahallere iskan edildiği bilinmektedir. Derbendciler, suyolcular, çeltikçiler, menzildarlar, tuzcular vb. yanı sıra ribat, kervansaray, han gibi yapılarda görev alan kimseler iskan noktasında önemli görevler icra etmişlerdir. Söz konusu bu görevleri karşılığında avarız ve tekâliften muaf tutulma gibi birtakım ayrıcalıklara sahip olan bu zümreler, üretimden ulaşımaya değin devlete önemli katkılar sağlamışlardır. Derbend alanları, han, kervansaray, gibi yapılar ıssız alanlarda olduğu için zaman içinde bunlar etrafına toplanan yeni haneler sayesinde köy, kasaba ve şehirler ortaya çıkabilmiştir. Bu noktada ülkemizde Kadınhanı, Derbent örneğinde olduğu gibi han, kervansaray, saray adlı ekli yerleşmeler olarak mevcudiyetlerini devam ettiren onlarca iskan merkezi örnek olarak verilebilir. Müellif han, kervansaray, derbendlerde bulunan ayrıca suyolcu, çeltikçi, gibi çeşitli hizmetleri tanımlayarak toponimik verilerden hareketle örnekleyerek iskana olan tesirlerini de kitapta yer vermektedir.

Müellif dördüncü bölümde *Karşı Düşüncelere Bakış* başlığı altında Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinin özellikle Anadolu'ya geliş süreçlerinin planlı programlı olmadığını, bunun tesadüf eseri ortaya çıkan bir durum olduğunu belirtenlere yer vererek bu sürecin Selçuklu sultanları ve kumandanlarınca planlı olarak işletildiğini savunmakta ve temellendirmektedir.

Eserin *Sonuç* bölümünde müellif, uc, fetih ve iskan sürecinin planlı, sistematik bir süreç olduğunu vurguladıktan sonra Anadolu'da Türk iskan sistemini kronolojik açıdan üç döneme ayırarak yeni bir tasnif önermektedir: 1) 1016 yılında Çağrı Bey'in keşif seferine çıkmasından Dandanakan zaferine, 2) 1040 yılındaki Dandanakan zaferinden 1071 Malazgirt'e, 3) 1071 yılındaki Malazgirt zaferinden 1571 Kıbrıs'ın fethine kadar. Müellif tasniften sonra Anadolu'daki XII., XIII., XIV., XV., XVI. ve XVII. yüzyılda Anadolu nüfusuna ilişkin görüşlerini belirtmektedir. Diğer konularda da olduğu gibi iskan meselesinin de uzun erimli bir şekilde ele alınmasının zorunlu olduğunu dile getirerek konusunda ilk olan bu kitaba yönelik eleştiriler doğrultusunda daha iyi noktalara ulaşabileceğini ve bu konuda

İlker YİĞİT

Kitap İnceleme: Osman Gümüşçü, *Türk İskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl)*

yapılacak yeni araştırmalara şiddetle ihtiyaç olduğunu belirterek eserine son vermektedir.

Türk iskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl) isimli eser konuyu ele alış tarzıyla sahasında ilk olma hususiyetini taşımakta ve bundan sonra yapılacak olan yeni çalışmalara kapı aralaması bakımından değer arz etmektedir. Özellikle konuyu okuyucunun rahat bir şekilde anlamasını kolaylaştıracak sistematik bir yaklaşıma sahip olması, Anadolu'da ve Balkanlarda Türk iskan sürecini, *uc, fetih ve iskan döngüsü* çerçevesinde kurgulaması etraflıca konunun zihinlerde yer etmesini sağlamaktadır. Böylece literatürde dağmık şekilde, farklı eserlerin içerisinde yer yer değinilen hususların topluca ve uzun erimli bir şekilde okuyucuya sunulması önemli bir katkı olarak değerlendirilmelidir. İlerleyen zaman içinde yapılacak çeşitli çalışmalar ile konunun alt başlıklarının daha da derinleştirilmesi, eksik kalan bilgilerin ikmal edilmesine imkân sağlayabilecektir. Ancak burada řu husus belirtilmelidir ki, Türkleşme sürecine ilişkin yerleşme ve nüfus konusunda sayısal bilgilere sahip olmadığımız hatırdı tutulmalı, eldeki mevcut dönem kaynaklarında ve Osmanlı dönemine ait arşiv vesikalarındaki bilgilerden hareketle geriye okumaların yapılabildiği/yapılabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.